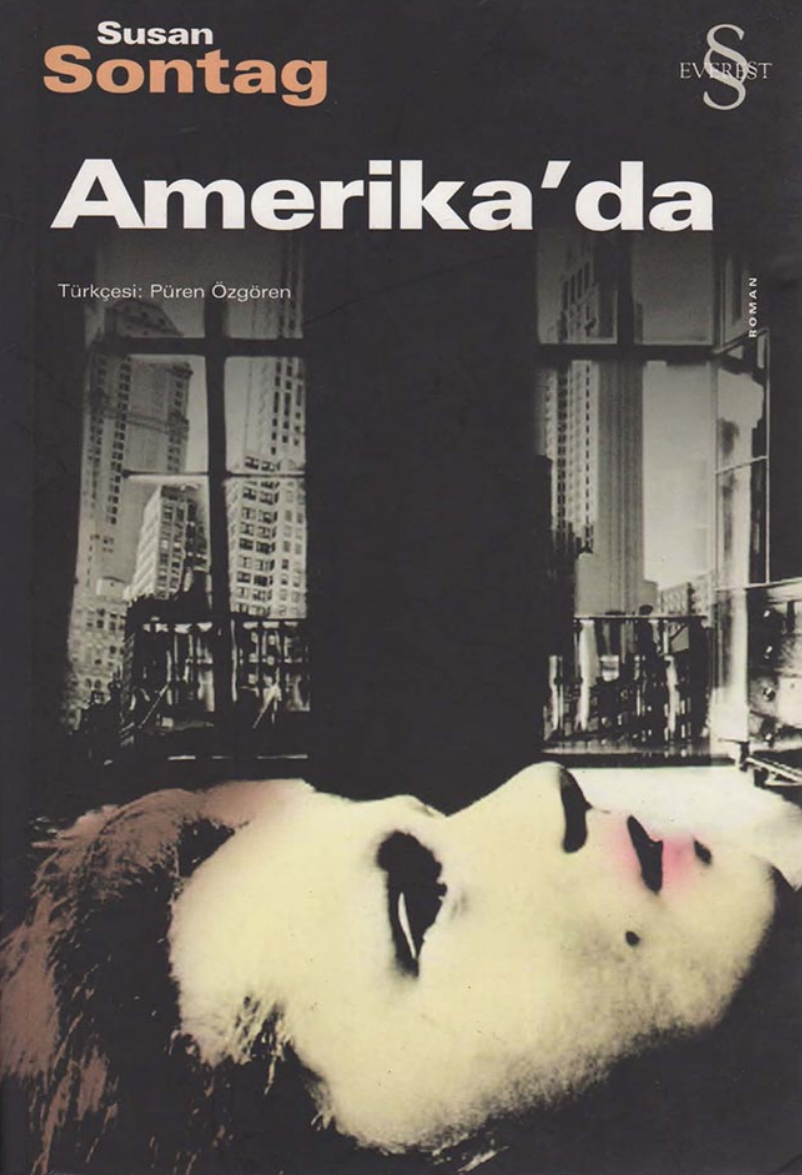
Susan
Sontag

EVEREST

Amerika'da

Türkçesi: Püren Özgören

ROMAN



SUSAN SONTAG

1933, New York doğumlu. Tucson (Arizona) ve Los Angeles'da (Kaliforniya) büyüdü, henüz on beş yaşındayken Berkeley Üniversitesi'ne kabul edildi. Daha sonra Chicago Üniversitesi'nden mezun olup, Harvard'da doktora yaptı. İlk romanı *The Benefactor*'ı 1960'lı yıllarda kaleme aldı, daha sonra *Death Kit*'i yazdı. Dünyaca tanınmış bir eleştirmen, öykü-roman yazarı ve sinemacı olarak, pornografik edebiyat, faşist estetik, fotoğrafçılık, AIDS, devrim ve kamp yaşamı gibi konularda çeşitli dergilerde yazıları yayınlandı. 11 Eylül olaylarından sonra kaleme aldığı "Katiller Korkak Değildi" başlıklı makalesi ABD'de önce yayınlanmadı ve hararetli bir tartışmaya yol açtı. Türkçe'de daha önce *Bir Metafor Olarak Hastalık* (B / F / S/ Yayınları, 1988) *Fotoğraf Üzerine* (Altıkırkbeş, 1993), *Alice Yatakta* (Nisan, 1999), *Ben Vesaire* (Can, 1999) ve *Yanardağ Sevgilim* (Can, 2000) adlı kitapları yayınlandı, çeşitli makaleleriyle yazılarından oluşan bir seçki (*Sanatçı: Örnek Bir Çilekeş*, Metis 1991) hazırlandı. Yazarın *Where the Stress Falls, Against Interpretation* ve *Illness as Metaphor - AIDS and Its Metaphors* adlı kitapları da Everest Yayınları'nın yayın programındadır.

PÜREN ÖZGÖREN

Adana'da doğdu. Avusturya Lisesi'ni bitirdikten sonra University of Miami'de dil eğitimi aldı. 1983'ten bu yana sürdürdüğü çeviri çalışmaları arasında, tanınmış pek çok yazarın eseri bulunmakta: Roman Polanski, Vanessa Redrgrave ve Erje Ayden'in otobiyografileri, Yukio Mişima'dan *Bereket Denizi* dörtlemesi, Henry Miller'dan *Çılgın Üçlü*, Lawrence Durrell'dan *Kara Defter*, George Orwell'dan *Birmanya Günleri*, Ernest Hemingway'den *Cennet Bahçesi*, Truman Capote'den *Bukalemunlar İçin Müzik*, Çinli çağdaş yazar Cang Şianliyen'den *Erkeğin Yarısı Kadın* ve *Ölmeye Alışmak*, Roald Dahl'dan *Öptüm Seni*, Nobelli yazar Toni Morrison'dan *Cennet* ve *Sevilen*, Bedri Baykam'dan *Maymunların Resim Yapma Hakkı*.

AMERİKA'DA

§

Çağdaş Dünya Edebiyatı 41

Amerika'da
Susan Sontag

Kitabın Özgün Adı
In America
Jonathan Cape, Londra, 2000

İngilizce'den çeviren: Püren Özgören
Yayına hazırlayan: Osman Akınhay

Kapak tasarım: Mithat Çınar

© 2002, Susan Sontag
© 2002; bu kitabın yayın hakları Akçalı Ajans aracılığıyla Everest Yayınları'na aittir.

1. Basım: Ağustos 2002
ISBN: 975 - 297 - 019 - 9

Baskı ve Cilt: Melisa Matbaacılık

EVEREST YAYINLARI
Çatalçeşme Sokak No: 52/2 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: 0 212 513 34 20-21 Fax: 0 212 512 33 76
Genel Dağıtım: Alfa, Tel: 0 212 511 53 03 Fax: 0 212 519 33 00
e-posta: everest@alfakitap.com
www.everestyayinlari.com

Everest, Alfa Yayınları'nın tescilli markasıdır.

Saraybosna'daki dostlarıma...

"Amerika olacak!"
(Langston Huhera)

AMERİKA'DA

SIFIR

Bir otelin özel yemek salonundaki partiye, davetsiz bir konuk olarak kararsızca, hayır, soğuktan ürpererek daldım. İçerisi de buz gibi olmasına karşın, koyu renkli, uzun salonda oradan oraya gezinen, uzun elbiseler giymiş kadınlar da, fraklı erkekler de soğuğa aldırmaz gibiydi; bir köşedeki çinili soba bana kalmıştı. Tavana kadar yükselen tombul sobayı kucakladım (bir şöminede gürül gürül yanan ateşi yeğlerdim doğrusu, ama buradaydım; salonların sobalarla ısıtıldığı bir yerde); biraz ısınmak için yanaklarımı, avuçlarımı ovuşturdum. Isındıktan ya da sakinleştikten sonra, salonun öteki ucuna doğru ilerlemeyi göze aldım. Bir pencereden dışarıya, ayışığı halkasının arkadan aydınlattığı, sessizce dökülen kar tanelerinin oluştur-

duğu, kalın perdenin arasından aşağıya baktım: arka arkaya dizilmiş kızaklar ve faytonlar, oturma yerlerinde, kalın battaniyelerine sarınmış, uyuklayan arabacılar, başlarını öne eğmiş, karın beneklediği, kaskatı atlar. Yakınlardaki bir kilisenin çanı onu çaldı. Konukların kimisi, pencerenin hemen yanındaki dev boyutlu, meşe büfenin çevresinde toplanmıştı. Yarı döndüm, çoğunlukla anlamadığım bir dilde süren konuşmalara kulak kabarttım (yalnızca bir kez, o da on üç yıl önce ziyaret ettiğim bir ülkedeydim), ama her nasılsa (nasılını sorgulamadım) bana ulaşan sözcüklerden anlam çıkartabiliyordum. Bir kadınla bir erkek hakkında ateşli bir konuşmaydı; bu bilgi kırıntısını çabucak besleyip bu ikisinin evli olduğu sonucuna vardım –neden olmasın? Sonra sohbet aynı coşkuyla, bir kadınla iki erkeğe dönüştü; kadının aynı kadın olduğundan en küçük bir kuşkuya düşmediğim için, ilk erkeğin onun kocası, ikinci erkeğinse âşığı olduğunu varsaydım; hayal gücüm bu kadar basmakalıp olduğu için de kendime kızmadan edemedim. Ama ister bir kadınla bir erkek, isterse bir kadınla iki erkek olsun, neden bu kişilerden söz edildiğini anlayamamıştım. Herkes öyküden haberdarsa, yeniden aktarılmasına gerek yoktu ki. Öte yandan, belki de konuklar pek iyi anlaşılmamak için, özellikle böyle üstü kapalı konuşuyorlardı, çünkü kadınla erkek ya da erkekler (eğer iki taneyse) burada, bu salonda olabilirdi. Bunun üzerine, içlerinden birinin ötekilerden ayrılıp ayrılmadığını görmek için, salondaki kadınları tek tek süzmeye başladım; hepsi de saçlarını gösterişli bir biçimde taramış -o dönemin giysilerini yargılayacak durumda olmamama karşın-, bence son derece şık giyinmişti. İşte, alıcı gözle bakar bakmaz gördüm onu ve neden daha önce fark etmediğime şaştım. O zamanlar, otuzunu geçen kadınlar için dedikleri gibi, artık ilk gençliğinde değildi; orta boyluydu, sırtı dimdikti, kül sarısı, gür saçlarını, birkaç gevşek teli sinirli sinirli sokuşturduğu bir topuz yapmıştı; olağanüstü bir güzelliği yoktu. Ama baktıkça daha da çekici gelen kadınlardandı. Hakkında konuşulan kadın bu olabilirdi, olma-

lıydı. Salonun ne yanına gitse, çevresi hemen sarılıveriyordu; ne zaman konuşsa, herkes dikkat kesilip onu dinliyordu. Adının kulağıma çalındığından emindim; ya Helena idi ya da Maryna: çiftin ya da üçlünün kimliğini saptamak öyküyü çözmemi sağlayabilirdi, bunun üzerine, onlara birer ad vermenin iyi olacağını düşündüm ve kadına Maryna demeye karar verdim. Sonra, iki erkeği aramaya koyuldum. Önce, kocası olduğunu tahmin ettiğim erkeğe bakındım. Helena'ya, yani Maryna'ya yakıştırdığım gibi, karısına düşkün bir kocaysa, onu kadının yakınlarında bulma olasılığım yüksekti –bir başkasıyla fazlaca oyalanmayacaktı. Maryna'yı gözlemledikçe, partiyi verenin o olduğu ya da partinin onun onuruna verildiğini anladım, aynı anda da yüksek, güçlü ve soylu alnını ortaya çıkaracak biçimde geriye taranmış, düz, sarı saçlı, üçgen sakallı bir erkeğin Maryna'nın peşinden hiç ayrılmadığını, kadının söylediği her şeyi başıyla, kibarca onayladığını ayrımsadım. Koca bu olmalı, diye düşündüm. Sıra öteki erkeğe gelmişti; eğer kadının âşığı ise (ya da, daha ilginci, sevgili değillerse), büyük bir olasılıkla bu sevimli aristokrattan daha gençti. Kocanın, çok daha yaşlı görünmesine karşın, karısından birkaç yaş büyük, yani otuzlu yaşlarının ortasında olduğunu varsayarsak, ikinci erkek yirmilerinin ortasında olmalıydı; gençliğin ya da (daha büyük bir olasılıkla) daha düşük bir toplumsal konumda olmanın verdiği güvensizlikle, giyiminde azıcık aşırıya kaçmış, yeterince yakışıklı biri. Bir bakalım; evet, yükselmekte olan bir gazeteci ya da bir avukat. Partide bulunan ve bu tanıma uyan erkekler arasında en çok dikkatimi çeken kişi, iri yarı, gözlüklü bir adamdı; onu saptadığım sırada, salonun öteki ucunda, otelin en iyi gümüş ve kristal takımlarıyla geniş sofrayı hazırlamakta olan bir hizmetçiyle ilgilenmekteydi. Kızın kulağına bir şeyler fısıldadığını, omzuna dokunduğunu ve saç örgüsüyle oynadığını gördüm. Kül sarısı güzelimin olası âşığı buysa, çok eğlenceli olacak, diye düşündüm: çekingen bir genç adam değil, hızlı bir çapkın. Evet, bu o, o olmalı, dedim içimden, şen bir kesinlikle;

öte yandan, bu rol için başka bir genci yedekte tutmayı da savsaklamayacaktım: sarı yelekli, ince, uzun, hafif Werther-havalı bir gençti; bence daha yalın, en azından daha ilgili bir âşık, öteki ikisinin (Maryna ile kocasının) kişiliklerine daha uygundu. Sonra dikkatimi bir başka gruba çevirdim, ama bir süre kulak kabartmama karşın, konuşmalarından asıl öyküye katkı sağlayacak herhangi bir şey çıkartamadım. Şimdiye kadar, iki erkeğin de adını artık duyduğumu düşünüyorsunuzdur. En azından, kocanın adını. Ama az ilerimde duran ve kadının çevresini sıkıca kuşatmış olan topluluktaki adama (kadının kocası olduğundan emindim), hiç kimse ilk adıyla seslenmedi, bunun üzerine, beklenmedik bir armağan olarak adını öğrendiğim kadından (evet, Helena olabilirdi ama Maryna olduğuna, olması gerektiğine karar vermiştim) aldığım güçle, bir karara vardım: kulağıma çalınan ipuçlarının yardımı olsun olmasın, adama bir ad bulacaktım. Pekâlâ, kocanın adı ne olabilirdi? Adam. Jan. Zygmunt. Ona en çok yakışacak olan adı bulmaya çalışıyordum. Çünkü herkesin kendine yaraşan bir adı vardır; genellikle ona takılmış olan ad. Sonunda, birinin ona seslendiğini duydum... Karol. Bu adın beni neden hoşnut etmediğini açıklayamam; belki de, öyküyü bir türlü çözememenin verdiği hırçınlıkla, duyduğum hayal kırıklığını ana-babasının böylesine ahenkli bir ad verdiği bu uzun, solgun, biçimli yüzlü adama yöneltiyordum. Evet, duyduğum addan en küçük bir kuşkum olmasa da, karısının adında yaptığım gibi (Maryna? Helena?) iyi duyamadığımı ileri süremesem de, adının Karol olamayacağına, yanlış duyduğuma karar verdim ve onu yeni bir adla vaftiz ettim: Bogdan. Yazdığım dilde bunun kulağa Karol kadar çekici gelmediğinin farkındayım, ama bu ada alışmak niyetindeyim ve adama yakışacağını umuyorum. Sonra, zihnimi öteki erkeğe, kendini bir deri divana bırakıp elindeki not defterine bir şeyler yazmaya koyulana çevirdim (yazdığı şey her neyse, hizmetçiye verilecek bir randevu notu olamayacak kadar uzundu). Onun adını hiç duymadığımdan emindim, dolayısıyla, yalan

yanlış ipuçlarından etkilenmemek, onu gönlümce adlandırmak için bu kez acele edecek ve ona Richard diyecektim; onların Richard'ı, yani Ryszard. Onun yedeği olan oyuncu, sarı yelekli olana ise (artık hızlı davranıyordum) Tadeusz diyecektim; ona artık ihtiyacım kalmadığını –en azından bu rolde– düşünmeye başlamış, dolayısıyla bu ad verme oyununda sıra ona geldiğinde hiç zorlanmamıştım. Sonra, yeniden dinlemeye, öyküye bir anlam katmaya çalıştım; şimdi daha duyulur bir sesle konuşulanlara bakılırsa, şölene çağrılan konukların çoğunun da asıl derdi bu öyküydü zaten. Sorun, kadının kocasını bir başka erkek için terk etmeye hazırlanması değildi; hiç olmazsa bu kadarını kavramıştım. Bundan emindim; divandaki yazıcı, kül sarısı saçlı kadının gerçekten âşığı olsa bile. Bu partide birkaç duygusal ilişki, hatta zina yaşandığını biliyordum, tıpkı arkadaş, meslektaş, akraba olan, hayat dolu, şık ve çekici insanların doldurduğu her salonda olduğu gibi. Ama, bir kadınla bir erkeğin ya da bir kadınla iki erkeğin öyküsünü dinleyen herkesin duymayı beklediği asıl şey olsa da, bu gece bu konukları heyecanlandıran şey böylesi bir ilişki değildi. Dinledim: *Ama görevi burada. Bu çok sorumsuzca... İyi ama, önden gitmesini o istemiş... Doğru, evet, o da... Ama her soylu düşünce çılgınca görünür... Ne de olsa, o...* Sonra, kesin bir dille: *Tanrı onları korusun.* Bu son cümleyi, leylak rengi, kadife bir şapka takmış, yaşlıca bir kadın söyledi, sonra da haç çıkardı. İnsanlar bir aşk ilişkisinden bu şekilde söz etmezdi. Öte yandan, bazı aşk ilişkilerindeki gibi, pervasızlık buna da damgasını vurmuş olabilirdi; göründüğü kadarıyla, kınayanlarla onaylayanların sayısı eşitti. Başlarda öykü salt kadınla erkeği (Maryna ile Bogdan) ya da kadınla erkekleri (Maryna, Bogdan ve Ryszard) ilgilendiriyor görünse de, zaman zaman işe bu ikisinden (ya da üçünden) daha fazlası da karışıyordu, çünkü salonun şurasında burasında toplaşmış olan, bir elleriyle şarap kadehini tutup öteki ellerini sallayan konukların arada bir *biz* dediğini (yalnızca *onlar* değil) duymuştum; kulağıma başka adlar da çalınıyordu: Barba-

ra, Aleksander, Julian, Wanda; anladığım kadarıyla, bu yargılayıcı toplulukta bulunmamalarına karşın, öykünün bir parçası, hatta işbirlikçisiydiler. Yoksa çok mu hızlı gidiyordum? Öte yandan, işbirliği olsun olmasın, komplo sözcüğü insanın aklına doğal bir biçimde geliveriyordu, çünkü bu insanlar bütün o cakalarına ve rahat tavırlarına karşın, yıllardır üç koldan, çeşitli oranlarda kinci, yabancı bir işgalle karşı karşıya olan bir ülkede doğmuşlardı, dolayısıyla burada "işbirliği", oldukça anlaşılır bir eylemdi; demek istediğim, benim ülkemde sıradan bir özgürlük hareketi olarak görülecek bir şeyin burada gizli bir komplo kılığına bürünmesi doğaldı. Yaptıkları ya da yapmayı tasarladıkları şeyin yasal olduğu ortaya çıksa bile, bu kadınla erkeğin ya da kadınla iki erkeğin (adlarını biliyorsunuz) öyküsünde başkalarının, birkaç kişiden fazlasının da rolü olduğunu anlamıştım; bunların arasında, az ilerimde duran ve söz konusu şeyin "doğru mu" yoksa "yanlış mı" olduğunu tartışmayı sürdürenler de vardı. Bu sözcükleri neden tırnak içine aldığımı bilmiyorum; nedeni, yalnızca kulağıma çalınmış olmaları değil, belki de şu anda, yani yaşamakta olduğum dönemde bu sözcüklerin bu kadar rahat, bu kadar cüretli kullanılamaması, hatta kendinden yüzde yüz emin bir bağnaz ya da öç almak için ölümüne ant içmiş biri olmadığınız sürece, bir özürle birlikte kullanılması. Oysa bu insanların yaşadıkları dönemde neyin "doğru" neyin "yanlış" olduğunu bu kadar iyi bilmeleri ya da bildiklerini sanmaları öyle büyüleyiciydi ki. Gerçekten de, "doğru" ve "yanlış"ları, "iyi" ve "kötü"leri olmasaydı, kendilerini çırılçıplak hissederlerdi; onların olduğu kadar benim zamanımda da sızlanmalı, kurumuş kalmış bir "ahret" yaşamı süren bu sözcükler artık tam anlamıyla gözden düştü, yerlerini "uygar" ve "barbar", "soylu" ve "kaba saba" aldı; onların şu algılanması olanaksız "özgeci" sözcüğü ise yerini "bencil"e bıraktı (tırnak işaretleri için beni bağışlayın, yakında onları kullanmayı keseceğim), buradaki amacım, bu sözcüklere hak ettikleri o keskin vurguyu kazandırmak. Ayrıca bu vurgulamaların, kıs-

men de olsa, bu salondaki varlığımı açıklayabileceğini fark ettim. Çünkü bu sözcüklere hükmetme biçimleri ve bu sözcüklerin onları eylemlere bağladığına yürekten inanmaları beni oldukça etkilemişti. Yumuşak bir sesle dile getirilen her sözcükte büyük bir coşku ve içtenlik duyuyordum... *yapmalı mıyız, yo, yapmamalılar, nasıl yapar, nasıl yaparlar, onların yerinde olsaydım, yine de hakkı yok, ama onur gereği*... Yinelemelere bayılıyordum. Kendimi onlarla bir hissettiğimi söyleyebilir miyim? Hemen hemen. İnsanları (beni değil) ürküten bu korkutucu sözcükler, birer okşamaya benziyordu. Hoş bir uyuşukluk içinde, kendimi onların müziğine kaptırdım... tâ ki, küçük, sivri sakallı, kel bir adam, şu âna kadar duyduğum en keskin sesle, şu gözlemde bulununcaya kadar: *Elbette yapabilirler, yeter ki o istesin. Kocası zengin.* İşte bu, gerçekçi bir yorumdu. Tartıştıkları şey her neyse, para –hem de çok para– gerektiriyordu. Oysa buradaki hiç kimsenin ciddi anlamda zengin olmadığı anlaşılıyordu (koca olarak seçtiğim, unvanı olan adam dahil); orta karar bir varsıllığın izlerini yansıtıyorlardı. Sosyal konumları daha belirgindi: sohbet zaman zaman, onlar için yabancı, benimse çok iyi konuştuğum bir dilde sürüyordu. O günlerde, dünyanın onların yaşadığı bölümünde, aydın kesim gibi serbest meslek sahiplerinin de sık sık, Fransa'dan uzakta da olsa, yetkililerin dilinde sohbet ettiklerini biliyordum. Tam, ara ara Fransızca duymanın ne kadar rahatlatıcı olduğunu düşünüyordum ki, kül-sarısı kadın, Maryna'm, ansızın bağırdı: *Ah, Fransızca konuşmayalım artık!* Yazık olmuştu, çünkü duyduğum en canlı, en çarpıcı Fransızca'yı konuşuyordu. Kalın perdeli, hafif boğuk sesi, sözcüklerin sonundaki sesli harflerde nefis bir biçimde duraklıyordu. Konuşurken hareket ediyor, ötekilerden farklı bir ritimle deviniyordu: her akıcı jestin sonunda ya da artık o kadar da ince olmayan bedeni çevik dönüşlerle bir konuk grubundan ötekine geçerken, saygılarını kabul etmek istercesine, bir an duraklıyordu. Ama bazen sinirli, bazen de, benden başka ayrımsayan oldu mu bilmem, ama yor-

gun görünüyordu. Belki de kısa bir süre önce bir hastalık geçirmişti. Küçük oğlana baktığı zamanların dışında, çok sık gülümsemiyordu; ah, salonda bir oğlanın bulunduğundan söz etmedim; bu olgun bakışlı, unsu saçlı çocuğun Maryna'nın oğlu olduğunu anlamak güç değildi. Maryna'ya o kadar çok benziyordu ki; onda Maryna'nın kocası olarak seçtiğim ve Bogdan adını taktığım adamdan hiçbir iz yoktu; doğru erkeği seçip seçmediğimden kuşkuya düşmüştüm. Öte yandan, ana-babasının tek ve ustaca bir karışımı olmak yerine, çocukken, örneğin salt annesine benzeyip büyüyünce babasının modeli olup çıkan çocuklara da sıkça rastlanıyor. Küçük oğlan Maryna'nın ilgisini çekmeye çalışıyordu. Dadısı neredeydi? Bu yaştaki bir çocuk için (yedi yaşlarındaydı) vakit biraz geç değil miydi? Bu sorular, onların bu geniş, serin salonun dışındaki yaşamları hakkında ne kadar az şey bildiğimi göstermekteydi. Onları bir partide, çekici bir uyanıklık ve terbiyeli tavırlar içinde gözlemlerken, bilmediğim o kadar çok şey vardı ki; örneğin, bu karı kocalar geceyi aynı geniş yatakta mı yoksa birleştirilmiş iki yatakta mı, halı kaplı bir koyağın ya da kapalı bir kapının ayırdığı iki yatakta mı bitireceklerdi? Tahminim, tahmin yürütmek zorundaysam elbette, Maryna ile Bogdan'ın, erkeğin ailesindeki (kadının değil) geleneği sürdürüp ayrı yatak odalarında yattıklarıydı. Konukların doğruluğunu ya da yanlışlığını tartıştığı tasarının ya da eylemin ne olduğunu hâlâ çıkaramamıştım. Yoksa bana mı öyle geliyordu? Peki ama, topladığım bütün o hafif, uçucu ipuçlarına ne demeli? Şimdi *onlar* çok hızlı gidiyordu; bu sözcükleri yine tırnak içine alacağım ama sırf anımsamak için: "halkını terk etmek", "ulusal simge", "sinir krizi", "artık geri dönüşü yok", "soylu vahşiler" ve "Nipu". Evet, Nipu. Bir zamanlar, Fransızca çevirisinden okuduğum, *Bay Nicholas Wisdom'ın* Serüvenleri* adlı kitapta, Wisdom'ın konuk olduğu ideal, kusursuzca yalıtılmış bir toplum anlatılıyordu, aslında bu bir adaydı, adı da Nipu'ydu. Ama burada herhangi birinin, ulu-

(*) Bilge. (ç.n.)

sal edebiyatlarının klasik bir yapıtından (bu otelin özel yemek salonunda toplanmalarından ve benim onları düşünmemden tam yüz yıl önce yazılmış olan bu kitaptan) söz etmesini beklemiyordum. Kitapta anlatılan bu kusursuz toplumdaki yaşam, hem Voltaire hem de Rousseau'dan doğrudan esinlenmişti ve çoktan kapanmış bir çağın bütün tuhaf, yabansı yanılsamalarını yansıtıyordu. Bu insanların, kendilerini böylesi Aydınlanmış görüşlere (A büyük harfle) yakın hissetmeyecekleri kesindi. Amansızca parçalanmış yurtlarının tarihi, bana kalırsa, "kusursuz insan" ya da "ideal toplum" gibi inançlara bağışıklık kazanmalarına yol açmıştı. (Ve onları, şu büyük A'yla başlayan görkemli yanılsamadan sonsuzcasına kurtarıyordu; en büyük ozanlarının da belirttiği gibi, acı deneyimler bu ülkeye şunu öğretmişti: "Avrupa sözcüğünün hiçbir siyasal değeri yoktur. Korkunç bir düşmanın saldırısına uğrayan bu ülkenin, dört bir yanı Avrupalı kitaplarla, gazetelerle, Avrupa'nın etkili, dokunaklı dilleriyle çevriliydi ve bütün bu sözcükler ordusundan tek bir eylem bile çıkmadı.") Ama işte, bu eski, olağanüstü kentin merkezindeki, tavanı kirişli, İran halılı, görkemli salonda Nipu'nun adı geçiyordu: kusursuz bir taşra toplumunun, her şeyden soyutlanmış yaşamına ilişkin, katı bir proje. Gecikmiş romantiklerin oluşturduğu (romantik çağ sona ereli çok uzun zaman olmuştu) bir topluluğun içine düşüp düşmediğimi merak ettim ve onlar adına korktum; şu eski yanılsamaları hâlâ yüceltiyorlar mıydı yoksa? Öte yandan, fazlasıyla tumturaklı bir ırkın yalın yurtseverleriydiler belki de. Burada değinmem gereken bir şey var: *anayurt* sözcüğü pek çok kez kulağıma çalınmasına karşın, *uluslar arasındaki İsa* lafını bir kez bile duymadım, oysa o dönemin yurtseverleri, şehit düşen yurtları için bu deyimi kullanmaya bayılırdı. Uğradıkları haksızlığın bu insanların, ülkeleri Avrupa haritasından silinmiş olan bu insanların bütün duygularına sinmiş olduğunu biliyordum. Kendi zamanımdaki milliyetçi ve ırkçı, ölümcül duygu selinden, özellikle de, farklı ırkların bir arada yaşama anlayışıyla dokunmuş ve

sırf bu yüzden, yüce Avrupalı güçlerin rızasıyla ya da göz yummasıyla yok edilmiş, küçük bir Avrupa ülkesinin yazgısından (üç yılın büyük bir bölümünü, kuşatılmış Saraybosna'da geçirmiştim) dehşete düşmüş biri olarak merak ediyordum: şu milliyetçilik sorunundan, ihanetten, Avrupa'nın ikiyüzlülüğünden benim kadar bıkıp usanmışlar mıydı? Peki ama, birine (bu, Maryna adını verdiğim, kül-sarısı kadın olmalıydı) *ulusal simge* demek ne anlama gelebilirdi? Tahmin ettiğim gibi, onun herkesten ayrılıp, göze çarpmasının nedeni, birinin kızı ya da karısı olması değil de, kendi çabasıyla elde ettiği başarılarsa, bu başarılar neydi? Tarihi baştan yazamazdım: Onun döneminde ve ülkesinde, bir kadın geniş kitlelerce tanınıp alkışlanıyorsa bunu ancak sahne sağlayabilirdi. Çünkü o sıralarda (çocukluğumun bir numaralı kahramanı Maria Sklodowska'nın, bilinen adıyla Madame Curie'nin doğumundan yalnızca sekiz yıl sonra) bir kadın için gıpta edilecek başka bir meslek yok gibiydi: o bir mürebbiye, bir öğretmen ya da bir fahişe olamazdı. Bir dansçı olmak için de çok yaşlıydı. Doğru, şarkıcı olabilirdi. Ama, tahmin ettiğim (daha doğrusu, emin olduğum) gibi bir tiyatro oyuncusuysa, her şey çok daha gösterişli, çok daha yurtsever bir anlam kazanacaktı. Ayrıca bu durum, hoş görünüşünün neden herkes tarafından güzellik olarak algılandığını da açıklıyordu; ustaca el hareketleri, etkili, buyurgan bakışlar ve bazen kimseye aldırmaksızın dalıp gitme ya da susuverme biçimi. Demek istediğim, tam bir aktrise *benziyordu.* Kendi kendime, böylesine apaçık bir şeye direnme, dedim: bir insanın görünüşünden genellikle nasıl biri olduğu anlaşılır. Bu arada bir başka erkeği daha gözlüyordum; bir koltuğa yayılmış, sürekli içen, zayıf erkeğe Henryk diyeceğim. Keçi sakalı, kayıtsız tavırları ve hüzünlü bakışlarıyla Çehov'un oyunlarından birindeki bir doktoru andırıyordu; gerçekten de doktor olabilirdi, çünkü o dönemde, her kültürlü çevrede bir doktorun bulunma olasılığı hayli yüksekti. Maryna'm gerçekten de bir oyuncuysa, burada tiyatro dünyasından mutlaka birkaç kişi bulunmalıydı:

örneğin, Maryna'nın son oyunundaki başrol oyuncusu (bunun için, çınlayan bir sesi olan, uzun boylu, sakalsız erkeği seçmiştim; nedenini anlamamıştım ama durup dururken Tadeusz'a musallat olmuştu), oysa salonda başka kadın oyuncular (bir başka deyişle, rakipler) bulunup bulunmadığından pek emin değildim –en azından Maryna'nın kuşağından. Kentin başlıca tiyatrosunun genel müdürünü saptamam çok daha akla yakındı. Maryna'nın konuk oyuncu olarak her yıl, sezon başı bu tiyatroya canlılık kattığı kesindi. Dostlarının arasında, ona hak ettiği saygı dolu, yüceltici eleştiriler yazan, güvendiği bir tiyatro eleştirmeni bulundurmaktan da geri kalmayacağını biliyordum (Maryna'nın yıllardır peşinden koşan, kibarca reddedilen bir erkek). Ayrıca, böylesi canlı, renkli bir toplulukta bir bankerle bir yargıç da bulunmalıydı... Yoksa yine çok hızlı mı gidiyordum? Sobaya doğru döndüm, derin bir soluk aldım ve artık üşümememe karşın, ellerimi koyu yeşil, sıcak çinilere dayadım, ardından yeniden pencereye gittim ve geceye baktım. Yağan kara yol yol karışan dolu, camları takırdatıyordu. Yeniden konuklara doğru dönerken, elinde saplı bir gözlük tutan, şişman bir erkeğin şöyle dediğini duydum: *Dinleyin.* Kimse aldırmadı. *Mes enfants,* * diye kükredi, *işte dolunun sesi böyledir. Bakır bir tasa atılan, kuru bezelyeler gibi değil!* Maryna gülümsedi. Ben de gülümsedim, ama farklı bir nedenle (haklı çıkmaktan gocunmam): gerçekten de *tiyatrocuların* arasındaydım, demek? *Efekt* konusuyla ilgilendiğine göre, bu adam sahne amiri olmalıydı. Onu, en sevdiğim yaşayan şairin onuruna, Czeslaw adıyla vaftiz ettim. Tazelenmiş bir güvenle, hadi bakalım, şimdi sıra öteki oyunculardaydı, dedim. Öteki kadınların kim olduğunu henüz çıkaramamıştım; altı tanesi, oradaki erkeklerin altısının karısı olmalıydı: başrol oyuncusu, tiyatro müdürü, eleştirmen, bankacı, yargıç ve sahne amirinin. *Vanya Dayı*'daki Astrov'a benzediği için doktor olduğuna karar verdiğim dağınık

(*) (Fr.) Çocuklarım. (ç.n.)

erkek, bence salt bekâr değil, "müzmin bekâr"dı. (Ayrıca Ryszard'ımın da, rahatça flört edebilmek ve aşk acısı çekebilmek için karısız olması gerekiyordu; öte yandan, yaşlılığında sırf evlenmekle kalmayıp, tam üç kez evlenmiş biri olup çıkacağından da kuşkulanmıyor değildim.) Sonra, tam öteki kadınlara dönmek üzereyken, bir an bocaladım; Maryna konusunda yanılmış olabilir miydim? Artık bir akıl hocasına gereksinmeyecek kadar başarılıysa ve genç rakiplerden korkmayacak bir yaşa geldiyse, neden arkadaş çevresinde kendinden genç bir kadın oyuncu bulundurmasın? Onu çabucak buldum; göğsüne iri bir madalyon takmış, soluk tenli, narin bir kadındı, kumral saçlarını Maryna'nınkine çok benzeyen bir el hareketiyle, sık sık geriye doğru sıvazlıyordu. Ah, buradaki kadınlardan biri bir akraba olmalıydı; gerçekten de, tam o sırada gözüme Bogdan'a kızkardeşi olacak kadar benzeyen bir kadın çarptı, doktorun oturduğu koltuğa doğru eğilmiş, onunla konuşuyordu; adamın biraz sarhoş olduğunu fark etmişti sanırım. Bir Yahudi bulabilir miyim, diye salonu taradım; evet, Jakub diyeceğim bu genç ressam, Roma'daki kozmopolit sanat çevresinde geçirdiği iki yılın ardından ülkesine yeni dönmüştü. Ama anlayabildiğim kadarıyla, burada tek bir ressam vardı, o da Yahudi değildi, adı Michal idi: kızıl saçlı, otuz yaşlarındaydı; on sekiz yaşındayken, Ayaklanma sırasında tek bacağını yitirdiği için kaskatı bir yürüyüşü vardı. Sonunda (şimdilik, elbette), bu boyutta ve bileşkedeki bir partide, en azından iki yabancı bulunması gerektiğini düşündüm, ama konukları büyük bir dikkatle incelememe karşın, yalnızca bir yabancı bulabildim: daha önce gözüme çarpmış olan bu gür sakallı, tombul adam, boyunbağına bir pırlanta takmıştı; yüksek bir pencerenin önünde toplanmış birtakım insanlarla Almanca konuşuyordu. Maryna'nın himayesindeki genç oyuncuyla, Viyana'daki tiyatrosunda, bir sonraki baharda, ufak tefek roller için anlaşma yapmaya hazırlanan bir *emprezaryo* olabilirdi; konuşmasındaki Avusturya vurgusunu tanımıştım, çünkü Almanca'yı doğru dürüst konuşmayı da, an-

lamayı da bir türlü beceremesem de, belleğimin iyi bir kulağı vardır. Dil konusunda hepsinin de böyle olağanüstü yetenekli olmasına hiç şaşmamıştım, çünkü Avrupa haritasındaki yerine kavuşalı yalnızca seksen yıl olan bu ülkenin eğitimli insanları birçok dili dikkat çekecek kadar iyi konuşurlar. Oysa, yalnızca Latince kökenli dillere âşina olan (Almanca kem küm eden, yirmi balık cinsinin adını Japonca sayabilen, Boşnakça'dan nasibini az çok almış ve bu salonun bulunduğu ülkenin dilinden tek sözcük bile anlamayan) ben, nasıl oluyorsa, söylenenlerin çoğunu anlamayı başarıyordum. Yine de, neden söz ettiklerini tam olarak anlamam gerekiyordu. Çünkü, haklı olduğumu varsaysak, yani kimin bir oyuncu, kimin sahne amiri, vesaire olduğunu gerçekten çözdüysem bile, bu bilgi, tartışmanın kenetlendiği düğümü çözmeme yardım etmiyordu: kadının, Maryna'nın ve erkeğin (Bogdan) ya da erkeklerin (Bogdan ile Ryszard) yaptığı ya da yapmayı tasarladığı şeyin doğru mu yanlış mı olduğunu. (Gördüğünüz gibi, şu küçük koltuk değneklerimi, tırnak işaretlerini kaldırıp attım.) Öte yandan, bunun yanlış olduğunu söyleyenler bile, iş Maryna'ya geldi mi, yargılarını yumuşatır gibiydiler. Ona sırf kocasının ve âşığı olsun olmasın, şu genç erkeğin (Ryszard, muhtemelen Tadeusz) değil, herkesin hayran olduğu açıkça ortadaydı. Buradaki erkek ve kadınların bir bölümünün Maryna'ya az çok âşık olduğundan en küçük bir kuşkum yoktu. Ama burada aşktan daha fazlası söz konusuydu –belki de daha azı. Onun tarafından büyülenmişlerdi. Onun beni de büyüleyip büyülemediğini, onlardan biri olup olmadığımı merak ettim; yalnızca bir gözlemci, kimin kim olduğunu çıkartmaya çalışan bir izleyici miydim? Daha sonra, diye düşündüm; hem onların duyguları ve öyküleri, hem de benimkiler için zamanım vardı. Yorulacak, pes edecek insanlara benzemiyorlardı; ben de onlar adına, onlar gibi olmaya ant içtim. Ama sabırsızlığımdan kurtulamadım. Bir an önce rahatlamak istiyordum: dertleri her neyse, bana onun özünü, çekirdeğini getirecek bir şeyler, bir cümle duymak. Birden aklıma, belki de

fazla hırslı dinlediğim geldi. Belki de, dedim içimden, yapmam gereken şey, daha çoğunu duymaya çalışmak değil, şu ana kadar duyduklarımı güzelce tartmak. (*Sinir krizi* sözcükleri kafamda vızıldamaya başlamıştı.) Belki de en iyisi, çekip gitmekti. (Peki ya şu, *halkını terk etmek* sözü?) Belki aşağıya inip dışarıya, kar fırtınasına çıksam ve bir süre yürüsem (ya da tahta sıralarına tünemiş arabacıların, sabırlı atların yanına, bir kar kümesinin üzerine otursam), kafalarını neyin meşgul ettiğini anlamayı beceririm? Biraz taze hava almak için yanıp tutuştuğumu da itiraf etmeliyim. Salona ilk girdiğimde, konukların hiçbiri soğuğa aldırmaz gibiydi, şimdi de salonun aşırı ısınmış havasına aldırmıyorlardı. Yakınlardaki kilisenin çanı on biri vurdu, hemen ardından kentteki öteki kilise çanlarının uzaktan uzağa, düzensiz bir eşzamanlılıkla çınlayan yankılarını duydum. Kırmızı yüzüne oldukça uyan, domates kırmızısı bir önlük takmış, kucağı odun dolu, şişman bir kadın sürtünürcesine yanımdan geçti ve sobanın küçük kapağını açıp ateşi besledi. Bacanın gerektiği kadar iyi çekip çekmediğini merak ettim; doğal gazın keşfinden önce, eşit bir biçimde beslenmeyen, bu yüzden sızıntı yapan ve sağa sola sıçrayan gaz alevlerinden fazla bir şey beklememem gerektiğini biliyordum; ancak, benim gibi bir neon ve halojen çocuğunun gaz lambasından yayılan ışığı hayran hayran seyretmesi kaçınılmaz olsa da, salondakilerden farklı olarak, o acı, kekre kokuya alışık değildim. Ayrıca, erkeklerin çoğu bir şeyler tüttürüyordu. Uykusu gelen çocuk (Maryna'nın oğlu) eğlensin diye konukların karikatürlerini çizen Ryszard, lüle taşından oyulmuş, süslü, kocaman bir pipo içiyordu –tam da, güvensiz, hırslı, genç bir erkeğin sahip olacağı türden, vazgeçilmez bir nesne. Yaşlı erkeklerin çoğu Virginia puroları yakmıştı. Şimdi, arkası ve yanları yüksek, geniş bir koltukta oturmakta olan Maryna ise gevşek elinde uzun bir Türk sigarası tutuyordu –ancak ünlü bir oyuncuda hoş görülebilecek, hafif rezilce bir davranış. İsterse, tıpkı George Sand gibi pantolon da giyebilirdi; onu Rosalind olarak hayal et-

mekte hiç zorlanmıyordum; harika bir Rosalind olurdu, gerçi bu rol için birazcık yaşlıydı ama bu engel hiçbir ünlü aktrisi durduramamıştı: elli yaşındakiler Juliet'i oynadı ve büyük bir zafer kazandı. Maryna'yı Nora ya da Hedda Gabler'i oynarken de görebiliyordum, ne de olsa bu, Ibsen'in çıkış dönemiydi... ama belki de o, ne Hedda'yı ne de Lady Macbeth'i oynamaya yanaşıyordu; eğer öyleyse, gerçekten büyük bir oyuncu değil demekti, çünkü büyük oyuncular canavarları oynamaktan çekinmezler. Umarım, kendini beğenmişliği yüzünden sıradan bir sanatçı olup çıkmamıştır, diye düşündüm. Ya da özsaygısı yüzünden. Viyanalı emprezaryoyla konuşuyor, adam dikkatle gülümsüyordu; az sonra diğerleri, dinlemek için yaklaştılar. Sonunda, başını şişirip duran başrol oyuncusundan kurtulmayı başaran Tadeusz –son sözcüklerini duymuştum: *düpedüz çılgınlık* (aktörden) ve *vazgeçilemeyecek hiçbir şey yoktur* (Tadeusz'dan)–, başparmaklarını sarı yeleğinin ceplerine sokmuş, Maryna'nın koltuğunun yanında dikilmekteydi: Werther'e hiç mi hiç yaraşmayan bir duruş, ama kim onu rolünden sıyrılmakla, sırf Maryna'nın yanında durduğu için mutlu olmak ve kendinden emin görünmekle suçlayabilirdi ki? Az uzakta duran Ryszard yeniden not defterini çıkartmıştı. Maryna başını kaldırıp baktı, sordu: *Ne yazıyorsun?* Defteri çabucak cebine sokan Ryszard mırıldandı: *Senin bir tanımını. Onu bir romana alacağım* –başını salladı– *yapacak bunca işimiz varken, roman yazmaya zaman bulabilirsem elbette.* Tiyatro eleştirmeni olduğuna karar verdiğim erkek onun sırtına vurdu. *İşte, bu çılgınlığa bulaşmamak için bir neden daha, genç adam,* dedi neşeyle. Ama Maryna bakışlarını çoktan indirmişti bile. Denetlenmiş bir sakinlikle, *emprezaryoyla* konuşuyordu. *Ah, bu hiç de yeterli değil,* dedi. Baktıkça, ikna etmek zorunda olmayan, her sözü kanun olan, buyurgan kadını daha çok görüyordum. Bir diva'yı bu kadar yakından ilk görüşümü anımsıyorum: otuz küsur yıl önce, New York'taydım ve fena halde yoksuldum, peşimden koşan, zengin bir erkek beni Lutéce'e öğle yemeğine götürmüş-

tü; leziz şeylerle dolu ilk tabağım önüme konduğunda, bana çok tanıdık gelen (bir düşünün!) bir kadın ilgimi çekti; çıkık elmacık kemikleri, simsiyah saçları ve kırmızıya boyanmış, dolgun dudakları vardı, hemen yan masada, yaşlıca bir erkekle yemek yiyordu; adama yüksek sesle şöyle dedi: "Bay Bing." [Duraklama.] "Ya Callas usulü yaparız, ya da hiç yapmayız." Bunun üzerine Bay Bing bir süre sustu –tıpkı benim gibi. İşte, Maryna'nın, Maryna'mın da böyle Callas'vari anları olmalıydı (tabii düşündüğüm kişiyse), ama bu geceki gibi, dostlarının arasındayken değil; böyle durumlarda güleryüzlülüğü, sevimliliği seçtiğinden kuşkum yoktu. Ama gri-mavi gözlerinin zaman zaman öfkeyle açıldığını görebiliyordum. Artık onu tanımaya başladığıma göre, yani bence, o koltuktan kalkmak, herkesi üzdüğünü bile bile çıkıp gitmek için kimbilir nasıl da yanıp tutuşuyordu. Kaçmak, çıkmak; öyle benim gibi, biraz hava almak için değil. Bana gelince, hiç olmazsa on beş dakikalığına dışarı çıkmayı öyle çok istiyordum ki, hatta doluya tutulmayı bile; oysa Güney Arizona'da ve California'nın güneyinde büyümüş biri olarak, soğuğu pek sevmem. Ama salondan ayrılmayı göze alamıyor, odadan çıktığım an söylenecek ve her şeyi aydınlatacak bir sözü kaçırmaktan korkuyordum. Aynı anda da bunun, kesinlikle karlı sokağa çıkılacak an olmadığını anladım: uzun masanın karşı ucundaki başgarson, Bogdan'a gizli bir işaret çaktı; dört yardımcısı neredeyse tekvücut halinde eğilmiş, masadaki dört adet, üç kollu gümüş şamdanı yakıyordu. Maryna doğruldu, bir eliyle adaçayı yeşili elbisesinin önünü düzeltirken, öteki elindeki sigarayı söndürdü. *Sevgili dostlarım*, diye başladı. *Çok uzun zaman beklediniz. Çok sabrettiniz.* Kurnazca Bogdan'a baktı. *Doğru,* dedi erkek. Yüzünde oynaşan, bir kocaya yaraşır anlamların arasına hem uyuşuk hem de sevecen bir şey katıp, girmesi için kolunu Maryna'ya uzattı. Kendimi tutup görev yerimden ayrılmadığıma öyle sevinmiştim ki. Umudum, bütün konuklar sofradaki yerlerini aldıktan sonra, kulağıma çalınan bilgi kırıntılarının birleşmesi, kafalarını kurcalayan şeyin

sonunda açığa çıkmasıydı. Çünkü dönen, doğrulan, oyalanan, otelin birinci katındaki (benim ülkemde, ikinci kattaki) salonun karşı köşesindeki uzun masaya doğru ilerleyen herkesin, doğruluğu ya da yanlışlığı hâlâ tartışılan bu planın ya da eylemin bir parçası (işbirlikçisi) olması pekâlâ olasıydı. Öte yandan, sonuçta olaya karışanların sayısını öğrensem bile, yalnızca iki kişilik bir eylemde bile, birinin ötekinden daha sorumlu olduğu olgusundan yola çıkarak (işbirliğinin, sorumluluğun bulunduğu bir yerde, hiç kimse büsbütün sorumsuz değildir), evet, olaya yirmi kişinin (saymıştım, salonda yirmi yedi kişi vardı) karıştığını öğrensem bile, birinin başı çektiği, dümeni tuttuğu gerçeğini aklımdan çıkarmamalıydım; her ne kadar o dönemde, herhangi birine, hele bir kadına, liderlik unvanının tanınmayacağı kesinse de. Burada, yanıtlanması gereken bir soru var: İnsanlar neden birinin peşinden gider? Ya da, aynı şaşırtıcılıkta bir başka soru: Neden hiç kimse, izlemeyi kabul etmez? (Yazmanın uyandırdığı duygu da işte bu; aynı anda hem takip etmek hem de önderlik yapmak.) Uzun zamandır beklenen buyruğa boyun eğişlerini izledim: oturun ve yiyin. Yalnızca bakmak ve dinlemekten gocunmuyordum; özellikle partilerde hep yaptığım şeydir zaten; öte yandan, konuklar varlığımdan haberdar olsaydı, salona davetsizce dalan bu değişik, tuhaf yabancıyı görselerdi, sofrada bana da mutlaka bir yer açarlardı, eminim. (Karlı sokağa atılma olasılığım bir kez olsun aklımdan geçmedi.) Çağrılmamış, görülemeyen biri olarak onlara gözümü dikip, uzun uzun bakabilirdim: karşılığında, aynı ısrarcı bakışlara hedef olma korkusuyla, genellikle cesaret edemediğim, küçük bir patavatsızlık. Çocukken, yalnız çocukların çoğu gibi, gönlümce seyredebilmek için hep görünmez olmayı dilerdim –karşılığında izlenmeden, yani. Ama bazen de hiç görememe oyununu oynardım. On üç yaşlarımdayken, ailece pılımızı pırtımızı toplayıp Tucson'dan Los Angeles'a taşınmamızdan sonra yeni evde, yalnızken, etrafta kimseler yokken, gözlerim kapalı dolaşmak en sevdiğim oyun olup çıkmıştı. (Körlük

oyunumla ilgili en unutulmaz anım, bir gece yarısı, banyoya yaptığım yolculuk sırasında yaşadığımız depremdi.) Yeryüzünde, kendi kaynaklarımdan başka güvenebileceğim hiçbir şeyin kalmadığı duygusundan hoşlanıyordum. Boyun eğmekten başka hiçbir şey yapamamaktan. *Artık zamanıdır,* diye mırıldandı yargıç, karısına dönüp, gergin bir sesle. Kadın gülümsedi, iki parmağını dudağına götürdü. *Dondurma var mı?* diye sordu oğlan. Konuklar masaya yaklaşıyordu, Ryszard önden ilerliyor, ona ayrılan yerin Maryna'ya yakın olup olmadığını görmek için sabırsızlanıyordu, Tadeusz onun hemen arkasındaydı, ama masaya ilk ulaşan, adımlarını sıklaştıran Ryszard oldu. Adının yazılı olduğu kartı görmek için masayı taradı; hafifçe gülümsediğini görünce hoşnut kaldığını anladım. Konuklar iskemlelerine yerleşip de kolalı, dik peçetelerini açmaya koyulunca, garsonlar ilk yemeği dağıtmaya başladılar. Ben de salonun öteki ucuna ilerlemiş, masanın yakınındaki yüksek pencerenin pervazına bağdaş kurup oturmuştum; sofradaki ilk sözcükleri duymaya çalışırken, kafamın içindeki sözcükleri susturmak zorunda kaldım: "kuzukulağı çorbası", "Yahudi usulü sazan", "fırında dilbalığı", "vişne soslu yabani domuz eti".... tırnak işaretlerinin nedeni, bütün bunları şu anda uzun uzun tanımlayacak sabrımın olmaması; öyküyü kavradıktan sonra, ayrıntılara girecek zamanım nasılsa olacak. Epeydir beklediklerini bilmeme karşın (tıpkı benim beklediğim gibi, ama başka bir şeyi), hep birlikte, hiç oyalanmaksızın yemeğe saldırdıklarını görünce yine de şaşırdım. Bir şükran duası okumalarını mı bekliyordum? Galiba. Gerçekten de, yalnızca bir kişinin, Bogdan'ın kızkardeşinin, çatalını eline almadan önce kendi kendine bir şeyler mırıldandığını fark edince, bunun bir dua olduğundan hiç kuşku duymadım. Tartışıp durmaktan bıkmış olmalılar ki, bir süre bütün dikkatlerini önlerindeki bol, zengin yiyeceklere verdiler. Şu anda izlediğim şey, yemeklere ve kar fırtınasına ilişkin birkaç renkli yorumun süslediği, iştahlı bir yiyip içme sahnesiydi (zarifçe yiyeni de vardı, kurt gibi saldıranı da). Tanrım, hava-

dan söz edilmesin, lütfen! Geçmişten çağırıp hayalimde topladığım siz soylu idealistler, konuya dönün! Doğruyu söylemek gerekirse, yemeyenler de vardı. Doktorun şampanyayı ve ikinci yemeğin yanında sunulan Macar şarabını, yemeklere yeğlediğini görüyordum ("ceviz doldurulmuş hindi", "kızarmış kara tavuk" "fırında keklik"...) Gözünü Maryna'nın incimsi, pürüzsüz yüzünden bir an olsun ayırmayan genç oyuncu da lokmalarını öyle yavaş çiğniyordu ki, tabağındakiler olduğu gibi duruyordu sanki. Tıpkı onun ve konukların çoğu gibi, benim de asıl odak noktam Maryna idi. Gerçek yaşını merak ediyordum; ne de olsa bir oyuncuydu. Bunlar şimdi olsaydı, onun kırklı yaşlarında olduğunu söylerdim (dolgun göğsü, kalın çenesi, kontrollü devinimleri, hacimli giysisi). Ama o sıralarda, hali vakti yerinde olanların bile çabuk yaşlandığını ve yoksulların dışında hemen herkesin bizim ölçütlerimize göre şişman olduğunu bildiğim için, ona otuz beşinden fazla vermedim. Bu arada söylemeyi unuttum, salondaki herkesin yaşını kestirmeye çalışıyordum: Ryszard, otuz küsur gösterdiğine göre, yirmi beşinde filan olmalı, vesaire. Geçmişe yolculuk eden biri olarak, beni bazı hayal kırıklıklarının beklediğini (bel hizasında, alev alev yanan bir şömine yerine, tavana kadar yükselen, ateşi gizleyen bir soba, örneğin), bazı ayarlamalar yapmam gerektiğini biliyordum: yirmi beşini geçmiş olan herkesin yaşını tahmin etmeye çalışırken, düşündüğüm rakamdan on yıl çıkartmayı, örneğin. Bunca çabaya karşılık da açık seçik bilgiler ve açıklamalar bekliyordum elbette. Yiyeceklerle ilgili olumlu yorumların yerini, Maryna'nın bu akşamki gösterisine yönelik bir övgü seli aldı. Övgüleri, çekici olduğu kadar katı bir alçakgönüllülükle kabullendi. *Olağanüstüydü*, dedi Ryszard, yüzü hayranlıktan ışıl ışıl. *Kendini gerçekten aştın,* dedi genç ressam, *böyle bir şey mümkünse elbette,* diye ekledi. *O her seferinde aşar,* dedi başrol oyuncusu erkek, sevecen, gıpta dolu bir sesle. Kendini bütün bu yiyip içme eyleminden soyutlayan Maryna sessizdi; ince, keten mendilini sol yanağına bastırmış, kıpırtısızca oturur-

ken, soluk bile almıyordu sanki. *È sempre brava*, dedi doktor, kadehini doldurmakta olan, şaşkınlıklar içindeki garsona. Sesler kesilip de herkes kendini (beni hayal kırıklığına uğratarak) yiyip içmeye verince, eleştirmen elinde votka kadehi, sallanarak doğruldu: *Şerefinize, Madam.* Maryna'nınki dışında bütün kadehler kalktı. *Bu akşamki zaferinize.* Doktor bardağını dudağına doğru indirdi. *Bekle, Henryk, bu ne acele?* diye haykırdı eleştirmen, yapmacık bir sertlikle. *Daha bitirmedim, görmüyor musun?* Doktor inledi, kadehini yeniden 'şerefe' pozisyonuna kaldırdı. Eleştirmen genzini temizledi, sesini biraz yükseltti: *Ve güzelliğinle, dehanla onurlandırdığın o yüce ve yurtsever sanata. Tiyatroya!* Maryna başını önce ona, sonra diğerlerine doğru salladı, dudaklarını büzdü, sağında oturan *emprezaryoya* bir şeyler fısıldadı. *Ama bu haksızlık, bir seferde tam üç şeye birden kadeh kaldırıldı,* dedi doktor, haylazca. *Bu mükemmel votkaya yazık değil mi!* Garsonlardan birini çağırdı. Bardağı bir kez daha doldurulurken, *Sevgili Maryna, az önce dile getirilen duygulara bütün yüreğimle katılmadığımı sanma,* dedi. Sonra kadehini kaldırdı: *Yarınki gösterine!* İçkiyi bir yudumda içip bitirdi. Bogdan onun yanında, masanın öteki ucunda oturuyordu; ayağa kalktı. *Susamış dostumuzu sinirlendirmemek için,* dedi, *kadehimi yalnızca bir kez kaldırmakla yetineceğim* –kadeh havadaydı– *dostluğa. Bravo, yaşa,* diye seslendi Ryszard. *Evet,* dedi Bogdan, *ve cemiyetimize.* Cemiyet, diye düşündüm. Bu da ne demekti şimdi? *Bakın, o da aynı şeyi yapıyor,* diye haykırdı doktor; votka kadehi çoktan dudaklarındaydı; öyle hırslı içiyordu ki, içkinin birazı keten gömleğine döküldü. *Ne yapsın, elinde değil,* diye haykırdı yargıç gülerek. *Kim, ben mi?* dedi doktor, eliyle ağzını silerek. Maryna ile Bogdan'ın dışında herkes güldü. Bogdan ciddi bir sesle, sözünü sürdürdü: *Hep birlikte başaracağımız şeye, demek istiyorum.* Alkışlar. *Bravo, yaşa,* dedi Tadeusz. *Ben hazırım.* Masaya utangaç bir sessizlik çöktü; herkes Maryna'ya döndü. O ise bardağını aldı, alnına bastırdı. Sonra, öne doğru uzatmaksızın, başının üstüne kaldırdı.

Ben, bir taneymiş gibi görünen üç şeye değil, tek bir şeye kadeh kaldırıyorum. Bogdan'a sevgiyle gülümsedi. *Üçe bölünmüş... tek bir şeye içiyorum. Bir gün, tek bir şeye dönüşecek olana.* Dramatik bir duraklama. *Anayurdumuza.* Hep birden alkışladılar. *Brava,* dedi ressam. Bu kadeh kaldırmaların hepsi de kalabalıkları hoşnut edecek türdendi –ama buradaki asıl etkisi, göründüğü kadarıyla, herkesi hüzünlendirmek oldu. Küçük oğlan (Piotr? Roman?) iskemlesinden kalktı, parmakuçlarına basarak Maryna'nın yanına gitti, kulağına duyamadığım bir şey fısıldadı. Maryna başını salladı, yüzü hafifçe (üzgünüm ama, olduğu gibi aktaracağım) asıldı; bunun üzerine oğlan onun yanındaki iskemleye, Bogdan'ın kızkardeşine döndü; halasının kucağına tırmandı, omzuna yaslanıp uyumaya başladı. Bu arada sürüp giden donuk sohbetten pek bir şey anlayamadım. O an gözlerimi yummamın nedenini, çok düşünceli olmama ve karanlıkta bir sonraki basamağı tırmanmaya çalışmama yorabilirim. *Bana uzun uzun düşünmemi gerektiren öyle çok şey söyledin ki,* dedi, asıkyüzlü bir ses. *Ufkumu elbette genişletmek isterim,* dedi oynak bir ses. *Hiç kuşku yok mu, en küçük bir kuşku?* diye sordu, kendinden emin, geçimsiz bir ses. *Sizi öyle kıskanıyorum ki,* dedi hüzünlü bir ses. Sonra biri, *geri dönüşü yok,* dedi, bir kez daha. Gözlerimi açtım. Bunu söyleyen, başını iki elinin arasına gömmüş olan doktordu sanırım. Bir şey mi kaçırmıştım? Aptalca düşünceler zihnimi tokatlamaya başladı. Kulağıma çalınan son sözcüklerin (*süt kardeşim Marek ve oğluyla birlikte...*) sahibini, bankacının karısının yanında oturan, tıraşsız, tombul yanaklı adamı saptayınca, düşündüm: Köylü kadıncağızın memelerine kimbilir ne büyük bir iştahla saldırmışsındır! Yeme içme eylemi bitmek bilmez gibiydi, sunulan yiyecekleri izlemekten vazgeçmiştim; üç bölümden oluşan, Fransız usulü bir ikram olmalıydı; ayrıca, daha nelerin geleceğini öğrenmek istediğim an, el yazısıyla yazılıp her tabağın önüne bırakılmış olan, tiyatro programlarını andıran, küçük menülere bir göz atabilirdim. Bogdan, aklımdan geçenleri okumuş gibi (oysa

ben onun aklından geçenleri okumak için buradaydım), mırıldandı: *Bu kadar çok yemek zorunda değiliz ki. Ben, şahsen daha basit yiyeceklerle yetinebilirim.* Sıranın tatlıya gelmek üzere olduğunu umuyordum. Bogdan çatalıyla, bıçağını bırakmıştı. *Quo vadis?* dedi yargıç. *Nereye?* Ryszard gülümsedi, not defterini çıkardı. *Nereye, evet. Ve nasıl?* dedi banker. *Her şey inceden inceye düşünülmeli. Aceleye gerek yok.* Herkes gerçekten de düşünceye dalmışçasına, bir anlık bir suskunluk oldu. Sonra, birinin şarkı söyler gibi şöyle dediğini duydum:

Ağır, korkutucu haçlarını taşıyarak, tepelerden inerken,
Uzaktan uzağa, vaat edilmiş toprakları görebiliyorlardı.
Kabilelerinin yöneldiği yerdeki, vadideki
Mavi ışığı seçebiliyorlardı...

Kadife şapkalı, yaşlıca kadındı. *Bize bir piyano gerek,* diye araya girdi sahne amiri. *Bu şiiri artık bir tek Chopin'in eşliğinde dinleyebiliyorum.* Birinin karısı mı yoksa evlenmemiş bir teyze mi (belki Bogdan'ın) olduğuna henüz karar veremediğim, yaşlıca kadın alınmış gibiydi. *Lütfen devam edin,* dedi genç aktris, Krystyna –ona bir ad verdiğimi söylemeyi unuttum. *Ben de aynen öyle yapacağım,* dedi yaşlı kadın, ekşi bir sesle. *Nasıl gidiyor?* diye ansızın haykırdı ressam, *nasıl gidiyor? Gayet iyi biliyorsun.* Sonra, ahenkli, bariton sesiyle sürdürdü:

Ama onlar oraya asla varamayacaklar!
Yaşamın şölen sofrasına hiç oturamayacaklar,
Ve belki de unutulacak, unutulacak, unutulacaklar.

İyi bir konuşmacıydı. *Aynen öyle,* dedi yaşlıca kadın. Sonra, az çok şaşırtıcı bir şey oldu. Maryna kollarını kaldırdı; ılık, alto sesi duyuldu:

Dalgaların taşlı sahile koşmaları gibi,
Dakikalarımız da sona doğru koşuyor;
Her şey, bir öncekiyle yer değiştiriyor,
Hepsi de peş peşe, hep ileriye atılıyor.

Şiirin İngilizce'sini okuduğunu ancak birkaç dakika sonra algılayabildim. İlk duyduğumda neler hissettiğimi söyleyemeyeceğim, çünkü böyle bir toplulukta konuşulan hiçbir dil beni şaşırtamazdı (Rusça, yani ülkeyi işgal eden üçlünün, en çok nefret edileni hariç, elbette). Bilmediğim ama bu gece nasılsa anlayabildiğim, bir başka yabancı dil? Bu arada, genç oyuncu patlamıştı bile:

Tasarlamama yardım et; nasıl uçacağımızı,
Nereye gideceğimizi ve yanımıza ne alacağımızı.
Sakın idareyi ele almaya yeltenme,
Acılarını tek başına yüklenip beni dışlamaya;
Çünkü bu cennette, kederlerimizin solduğu bu yerde,
Ne söylersen söyle, seninle geliyorum.

Parlak sesi titredi, kesildi. *Beğendiğiniz Gibi*'yi bilen biri, Maryna'dan da yoğun bir aksanla söylenmiş olan bu sözcükleri anlamakta zorlansa bile, bu dizeleri tanırdı (Maryna'nın oynadığı Rosalind'in karşısında, genç oyuncu da Celia'ydı elbette). Maryna pek memnun görünmüyordu. Solunda oturan eleştirmene, *Shakespeare'in muhteşem İngilizce'sinin canına okudum,* dediğini duydum. *Hiç de değil,* diye çığırdı adam, *harikaydı. Hayır, değildi,* diye karşılık verdi Maryna, sertçe. Haklıydı. Neler olup bittiğini anlayabilmek umuduyla, sohbeti bir süre daha İngilizce sürdürmelerini diledim. Hiç kuşku yok ki, İngilizce'yi ağır bir vurguyla konuşacaklardı; tıpkı kendi ülkemdeki pek çok kişinin, anneannem, babaannem ve her iki dedemin yaptığı (ama çocuklarının doğaldır ki, yapmadığı) gibi: şimdi, ana-babamın anne ve babalarının burada (onların doğumun-

dan seksen yıl kadar önce ortadan kalkan bu ülkede) doğduğunu söylemenin tam zamanı; zihinsel yolculuğuma çıkıp da eski zamanlara özgü konuşmaların geçtiği bu salona daldığım yılla, üç aşağı beş yukarı aynı yıllarda doğmuşlardı, ama onlar, beni doğuran çifti dünyaya getirenler, bu insanlardan oldukça farklıydı –gezgin çerçi, hancı, oduncu, Talmud* öğrencisi gibi, yoksul, sıradan köylüler. Buradakilerin hiçbirinin Yahudi olmadığını fark etmek hoşuma gitmişti, böylece kimseden Sami-karşıtı bir yorum duymayacaktım, duymadım da; tam tersine, neden bilmem ama Sami-sever bir topluluk olduklarını hissediyordum. Buranın, atalarımın gemilere tıka basa dolup terk ettikleri ülke olmasının, beni bu insanlara bağladığı söylenemezdi; beni başka bir yere değil de buraya çeken şeyin, bu ülkenin her duyuşumda içimi titreten adı olduğunu da söyleyemem: aynı dönemde, Saraybosna'daki bir otel odasına dalmaya çalışıp başaramayınca, kendimi nerede bulduysam orayı kabullenmek zorunda kalmıştım. Ama geçmiş, yeryüzündeki en büyük ülkedir ve kişinin, anlattığı öyküyü geçmişe yerleştirme dürtüsüne boyun eğmesi hiç de nedensiz değildir: insan neredeyse her iyi şeyin geçmişte yer aldığı duygusuna kapılıyor; belki bir yanılsama bu, ama ben doğumumdan önceki her döneme özlem duyarım. Kendini çağdaş engellerden kurtarmış olan kişinin, geçmiş konusunda en küçük bir sorumluluk taşımayan kişi olduğu doğruysa, bazen yaşadığım çağdan utandığımı söyleyebilirim. Şu anda tanık olduğum geçmiş de bugünkü zamana dönüşecekti, çünkü bir otelin özel yemek salonunda bulunan, çevreye kehanet tohumları serpen, bendim. Oraya ait değildim, yabancı bir varlıktım, bir şeyler duymak için iyice sokulmam gerekiyordu, her duyduğumu anlayamıyordum, ama yanlış anladıklarım bile, onların öyküsünün geçtiği değil de, benim yaşadığım zamanda bir tür gerçek olup çıkacaktı. *Kendimizden hep daha fazlasını istemeliyiz,* dedi Maryna sertçe. *Her zaman.*

(*) Musevilerin kanun ve tefsir kitabı. (ç.n.)

Yoksa salt kendi adıma mı konuşuyorum? Ah, işte bu sevecen bir tınıydı. İçten olanlara, kendini zorlayanlara karşı zaafım vardır. Maryna'yı bir roman kişisi olarak düşünseydim, ona Dorothea Brooke'dan mutlaka bir şeyler katardım (*Middlemarch*'ı ilk okuyuşumu çok iyi anımsıyorum: on sekizime yeni basmıştım ve kitabın üçte birine gelmeden gözyaşlarına boğulmuştum, çünkü sırf Dorothea *olduğumu* değil, birkaç ay önce evlendiğim kişinin de Bay Casaubon olduğunu fark etmiştim); her ne kadar bu kül sarısı saçlı, dürüst, yoğun bakışlı, mavi-gri gözlü kadında uysallık ya da alçakgönüllükten en küçük bir iz olmasa da. Ötekilerin iyiliği için bir şeyler yapmak istiyordu, ama kendini unutmaya da hiç niyeti yoktu. Sahneye çıkmayı kafasına koymuş biri olarak kadınlığı bir engel saymamıştı: yaşama bir yarışma gibi dalmış ve kazanmıştı. Kendini beğenmişliğine de, kendine duyduğu aşka da göz yummaya hazırdım; yeter ki kendini geliştirme arzusunu sürdürsün. Yüzünü kaplayan karşıt anlamları (sabırsız ve aşırı dikkatli), kendine özgü o alışılmadık kıpırtısızlığı (kendini tam anlamıyla hareketsiz tutma biçimini) inceledikçe, bu arzuyu sürdüreceğinden emin oldum. Onu tanımladığım gibi, kendimi, pencerenin derin girintisine rahatça yerleşmiş olan kişiyi de tanımlamam gerek. İşin doğrusu, düşüncesizce hareket eden biriyim (Bay Casaubon'la tanıştıktan on gün sonra evlendim), risk almayı da severim, ama aynı zamanda, görevlerini ciddiye alan biri olarak, arada bir külahını önüne koyup uzun uzun düşünmek için köşesine çekilen biriyimdir (Bay Casaubon'dan boşanmaya hakkım olduğuna, ahlaki açıdan buna hakkım olduğuna karar vermek, dokuz yılımı aldı). Dolayısıyla, tıkınıp duran ve içlerinden kimisinin yapacağı şeyi tartışan bu insanlara karşı hoşgörü hissetmek benim için kolaydı. Onlara sinirlenmem de öyle. Kıpırdanan yoktu. Masanın altında herhangi bir aşna fişna saptayamamıştım. Evinde, yatağında olması gerekirken, bir kadının kucağına kıvrılmış olan, gözlerini ovuşturan küçük çocuğun dışında hiç kimse kendinden geçmemişti. (Tek çocuk olmalıydı, anne-

si bu gece onun yanında olmasını istemişti, her ne kadar masada, iki saattir oğlana ilgi göstermemiş olsa da.) Kafalarını meşgul eden konunun ara ara alevlendirdiği bu insanlar bana biraz fazla uyuşuk geliyordu. Bu hareketsizliklerini neye yormalıydım? Sofraya sürekli taşınan, aşırı pişmiş yiyeceklere mi? Düşünen sınıfların asırlardır iliğine işlemiş şu "ne yapsak boş" inancına mı? Geç on dokuzuncu yüzyıla özgü rehavete mi? Yoksa daha renkli bir şey üretemeyen, çekingen hayal gücüme mi? Öte yandan, henüz çok geç değildi, her an canlı bir şeyler olabilirdi. Biri kalp krizi geçirebilir, sofra komşusunun kafasına bir şey indirebilir, hıçkırıklara boğulabilir, avaz avaz haykırabilir ya da tepesini attıran bir surata bir kadeh şarap fırlatabilirdi. Ama bütün bunlar, benim pencere pervazından fırlayıp masanın ortasında dans etmem, çorbanın içine tükürmem, birinin dizini gıdıklamam ya da dirseğini ısırmam kadar uzak olasılıklardı. Nemli düşünceler: biraz havaya ihtiyacım vardı. Bogdan'ın işareti üzerine, garsonlardan biri salonun öteki ucundaki camlardan birini açtı; bir hırsız gibi, sinsice pencereye yaklaştım. Aynı anda kulağıma sokak haykırışları ve at kişnemeleri doldu. Kilise çanlarına bakılırsa, saat biri biraz geçmişti (evet, kol saatim de aynı şeyi söylüyordu; artık sabırsızlanmaya başlamıştım). Saat yedide tiyatroda değildim, bu akşamki oyunu izleyememiştim; keşke izlemiş olsaydım. Sofradakilerin bazısı da sıkılmış olmalıydı. Ama Maryna kalkmadan kimse yerinden kıpırdamayacaktı. Doğruluğunu ya da yanlışlığını tartıştıkları şeyin bu gece açığa çıkacağından umudu kesmek üzereydim –sofrada ne kadar uzun kalsalar, oralarda oyalanmayı, onları dinlemeyi, tek tek süzmeyi, onlar hakkında kafa yormayı ne kadar sürdürsem de. Çünkü bu tür tartışmaların (doğruluk ya da yanlışlık çekişmelerinin) doğasında vardır, kuşkuya düşebilirsiniz, ertesi gün aklınıza yeni bir şey gelir, bir gece önceki konuşmaları anımsayıp, "öyle demekle ya da şuna katılmakla ne büyük aptallık ettim" diye hayıflanabilirsiniz. Birinin etkisinde mi kaldım, yoksa bönlük ya da düşüncesizlik mi et-

tim; ahlak termostatını ters mi dönmüştü? Ertesi sabah, tam karşıt bir görüşe vardığınızda (belki de bir gece önce savunduğunuz şeyin yerini tam tersine, yani daha iyi olana bırakması için havalandırılması gerekiyordu?), bir tür ahlaki "akşamdan kalmalık" yaşarsınız ama sakinleşmişsinizdir, çünkü doğru yolda olduğunuzu bilirsiniz, ama bir yandan da, yarın daha farklı düşünebileceğiniz için biraz huzursuzluk hissedersiniz; bu arada, kafanızda evirip çevirdiğiniz şey için, izleyeceğiniz ya da izlemeyeceğiniz yol için karar verme anı hızla yaklaşmaktadır. Belki de bu, şu andı. Maryna doğruldu, altın boncuklu, küçük el çantasından bir sigara çıkardı ve salonun ortasına doğru kayarcasına ilerledi. Ötekiler de ayaklandılar; tahminime göre, gitmeye hazırlanıyorlardı. Ama bir tek Ryszard, Maryna'nın elini coşkuyla öptü, sonra sırayla, dudaklarını salondaki bütün kadınların bileklerine değdirdi; geceyi en sevdiği genelevde noktalamaya niyetleniyordu sanırım. Sonra tiyatro müdürüyle karısı ayrıldılar, onları yargıç, banker ve eşleri izledi, sonra başrol oyuncusu erkek, sahne amiri ve birkaç kişi daha. Diğerlerinin gitmeye niyeti yok gibiydi. Doktor, büfenin üzerindeki Tokay şişelerinden birini açtı. Küçük oğlan, Piotr (sonunda ona bir ad takmıştım) uyandırılmış, yüksekçe bir koltuğa oturtulmuştu; götürülmeyi bekliyordu. Maryna çekici bir bitkinlikle koltuğa yaslanmış, çevresi Bogdan, Tadeusz, genç oyuncu, emprezaryo, Bogdan'ın kızkardeşi, doktor ve tek bacaklı ressam tarafından sarılmıştı. Sohbetin yeniden olgunlaşması ve alınan kararın 'çat' diye kapanan bir cüzdan gibi şaklaması için son fırsattı. *Eh, elbette,* dedi Maryna anlamlı anlamlı gülerek, *kendimi her zaman onayladığımı söyleyemem.* Yüreklendirici bir düşünce. Sakince konuşmayı sürdürdüler. Ben de dinlemeyi. Çocukken, çabuk öğrenen biri olduğumu kabul etmekle birlikte, "gerçekten zeki" olmadığımdan da emindim (tırnak işaretlerini görmezden gelin, lütfen), çünkü kitaplardan, yaşam öykülerinden anlayabildiğim kadarıyla, çevremde "gerçekten zeki" (yine aynı rica) biri yok gibiydi. Yine de,

aklıma koyduğum her şeyi yapabileceğimi düşünüyordum (Madam Curie gibi kimyacı olacaktım); kararlılık ve önemli olanı herkesten daha fazla önemsemek, beni istediğim yere götürecekti. İşte şimdi de, yeterince dinlediğim, gözlediğim ve tarttığım takdirde, bu salondaki insanları anlayabileceğimden, öykülerini çözeceğimden emindim –bu duyguya nereden kapıldığımı açıklayamasam da. Anlatacak o kadar çok öykü var ki, neden onu değil de şunu anlattığını söylemek çok güç; belki de nedeni, bu öyküyle pek çok öykü anlatabileceğini, dolayısıyla onu anlatmak zorunda olduğunu hissetmen: çok kötü ifade ettiğimin farkındayım. Açıklayamıyorum. Âşık olmak gibi bir şey. Neden özellikle şu öyküyü seçtiğini (kökeni çocukluğa özgü bir acıdan ya da özlemden kaynaklanıyor olabilir) açıklamaya çalışmak, boşuna bir çaba. Bir öykü, yani uzun bir öykü, bir roman, 'seksen günde devri-âlem' gibi bir şey: bittiğinde, başlangıcı doğru dürüst anımsayamazsın. Ama uzun bir yolculuk bile bir yerden başlamalı; örneğin, bir odadan. Hepimiz içimizde bir oda taşıyoruz, döşenmeyi ve insanlarla dolmayı bekleyen bir oda; odandaki her şeyi susturmayı başarırsan, kafanın içindeki öteki odanın seslerini duymaya başlarsın. Şöminedeki ateşin çıtırtısını, saatin tiktaklarını, (cam açıksa) bir arabacının haykırışını ya da geçitteki bir motosikletin homurtusunu. Ya da, oda seslerle doluysa, bunların hiçbirini duyamazsın. Boğuk sesli, yumuşak devinimli insanlar akşam sofrasına oturmakta, pek anlayamadığın bir şeyler söylemektedir (nedeni televizyonun sonuna kadar açık olması değildir), ama yine de konunun özünü kavrarsın: başlarda yalnızca birkaç deyim ya da yalnızca bir adı, kaygılı bir fısıltıyı ya da bir çığlığı. Bunlar birer haykırış, hayır, çığlıksa ve yatağa benzer bir şey görüyorsan, bunun, birinin işkence gördüğü bir oda olmadığını umarsın; çıkan sesler en az ötekiler kadar katlanılmaz olsa da, birinin doğum yaptığı bir oda olduğunu umarsın. Kendini geniş yürekli insanların arasında bulmayı umarsın; tutku harika bir şeydir, anlamak da öyle, bir şeyi anlamaya çalışmak bir tutku-

dur, aynı zamanda bir yolculuk. Hizmetkârlar, Maryna ve diğerlerinin paltolarını getirdiler. Konuklar gitmeye hazırdı artık. Beklenti dolu bir ürpertiyle peşlerine takılmaya, onları dünyada izlemeye karar verdim.

BİR

Belki de bazı şeyleri, hayır, her şeyi (bunu bilemezdim) biraz daha açıklığa kavuşturan şey, öğleden sonra, saat beşi biraz geçe, Gabriela Ebert'ten yediği tokattı (buna da tanık olmamıştım). Tiyatroya her zamanki gibi, tam zamanında, perdenin kalkmasından iki saat önce gelen Maryna, doğruca ona, yani başrol oyuncusuna ayrılmış olan odaya girmiş, korsesi ve iç gömleğine kadar soyunmuş, giydiricisi Zofia'nın yardımıyla, kenarları kürkle çevrili kaftanını ve terliklerini giymişti; sonra Zofia'yı kostümünü ütülemesi için yan odaya gönderdi, mumları aynanın iki yanına yaklaştırdı, kapakları çoktan açılmış kavanozlar ve makyaj malzemeleriyle dolu, karman çorman tuvalet masasına doğru eğildi; o çok iyi tanıdığı maskeyi, gerçek yüzünü, bir aktrisin alt-yüzünü incelemeye koyulmuştu ki, arka-

sındaki kapı hızla açıldı; karşısındaki aynaya yansıyan, aynayı onunla paylaşan, hızla yaklaşan yüzün, ünlü rakibinin saçma sapan hakaretler yağdıran, kızarmış, uğursuz suratı olduğunu görünce, yeniden iskemlesine çöktü, arkasını döndü; tam istemdışı bir yüz buruşmasıyla gözkapakları inip üst dişleri ortaya çıkmış, burnu kırışmıştı ki, bir kolun hızla alçaldığını gördü, geniş, yüzüklü bir elin yüzüne çarptığını, yanağını sızlattığını hissetti.

Her şey öyle hızlı ve gürültülü olup bitmiş (gözleri hâlâ kapalıydı, kapı büyük bir gürültüyle kapandı), gölgelerin beneklediği, gaz alevlerinin hışırdadığı oda bir anda öylesine sessizleşmişti ki, bir karabasandı sanki: son zamanlarda sık sık karabasan görüyordu. Maryna, küskün yüzünü avuçladı.

"Zofia? Zofia!"

Yavaşça açılan kapının sesi. Ve Bogdan'ın kaygılı gevelemeleri. "Ne istiyormuş, kuzum? Aşağı koridorda, Jan'ın yanında olmasaydım, onu durdururdum; odana bu şekilde dalmaya nasıl cüret eder?"

"Bir şey yok," dedi Maryna, gözlerini açıp ellerini indirirken. "Önemli değil." Yanağındaki karıncalanmayı kastediyordu. Bir de, başının öteki tarafına yayılmaya başlayan migreni; onu, üzerinde çok çalışılmış bir irade gücüyle, gecenin sonuna kadar boyunduruk altında tutmaya niyetliydi. Saçlarını bir havluya sarmak için öne eğildi, sonra kalktı, lavaboya gitti, yüzünü, boynunu hızlı hızlı sabunladı, duruladı ve yumuşak bir bezle hafif hafif bastırarak kuruladı.

"Baştan beri biliyordum, onun..."

"Tamam, önemli değil," dedi Maryna. Erkeğe değil. Yarı açık kapının önünde, öne uzattığı kollarındaki kostümle duraklayan Zofia'ya.

Kıza içeri gelmesini işaret eden Bogdan, kapıyı amaçladığından biraz daha sertçe kapadı. Maryna sırtındaki kaftanı çıkardı, yaldız işlemeli, bordo giysisini giydi ("Yo, yo, arkayı düğmeleme!"), ayaklı aynanın karşısında bir, iki kez döndü, ba-

şını salladı, Zofia'yı ayakkabısının gevşek tokasını onartmaya ve saç kıvırma maşasını ısıtmaya gönderdi, sonra yeniden tuvalet masasına oturdu.

"Gabriela ne istiyormuş?"

"Hiçbir şey."

"Maryna!"

Kaztüyünden yapılma bir ponpon aldı, yüzüne ve boynuna kalın bir tabaka halinde *Pearl Powder* pudrası sürdü.

"Bu akşam için şans dilemeye gelmiş."

"Gerçekten mi?"

"Yücegönüllü bir davranış, öyle değil mi... bu rolün kendi hakkı olduğuna inanan biri için, yani."

"Hem de çok," dedi erkek. Ayrıca, Gabriela'dan hiç beklenmeyecek bir davranış, diye düşündü.

Maryna'nın pudrayı üç kez uygulayışını, bir tavşan ayağıyla yanaklarına, gözaltlarına ve çenesine allık sürüşünü, gözlerine kalem çekip tam üç kez bir süngerle silişini izledi.

"Maryna?"

"Bazen bütün bunlar bana öyle anlamsız geliyor ki," dedi kadın, bıkkın bir sesle; kömür uçlu bir çubukla gözkapaklarını boyamaya başladı.

"Bunlar mı?"

İnce, deve tüyü bir fırçayı yanmış aşıboyasıyla dolu bir kaba batırdı, alt kirpiklerinin dibine bir çizgi çekti.

Bogdan'a kalırsa, çok fazla rastık kullanıyor, bu da o güzelim gözlerini kaygılı, biraz da yaşlı gösteriyordu. "Maryna, bana bak!"

"Sevgili Bogdan, sana bakmayacağım." Kaşlarına biraz daha rastık sürmekle meşguldü. "Sen de beni dinlemeyeceksin. Ani sinir krizlerime çoktan alışmış olman gerekirdi. Aktörlere özgü buhranlar. Her zamankinden biraz daha kötü, ama ne de olsa bu *ilk* gece. Sen bana aldırma."

Sanki mümkünmüş gibi! Bogdan eğildi, onu ensesinden öptü. "Maryna..."

"Ne?"

"Daha sonraki kutlama için Saski'deki yemek salonunu ayırttığımı unutmadın, değil mi?"

"Zofia'yı çağırır mısın?" Kınayı karıştırmaya koyuldu.

"Tam da oyuna hazırlanırken yemek konusunu açtığım için beni bağışla. Ama kendini iyi hissetmiyorsan, yemek salonunu iptal ettirmem gerekiyor da..."

"Sakın," diye mırıldandı kadın. Ellerine ve kollarına süreceği pudrayı hazırlıyor, biraz Hollanda pembesini, *Önceden Hazırlanmış*, toz halindeki beyaz rastık taşına karıştırıyordu. "Bogdan?"

Erkek karşılık vermedi.

"Partiyi dört gözle bekliyorum," dedi Maryna; uzandı, omzundaki eldivenli ele dokundu.

"Sen bir şeye üzülmüşsün."

"Her şeye üzülüyorum," dedi kadın, kuru bir sesle. "Ve sen kibarlık edecek, o üzüntünün içinde yuvarlanmama izin vereceksin. Çünkü yaşlı oyuncunun başarısını sürdürebilmesi için biraz kışkırtılmaya ihtiyacı var!"

Onu seven, daha doğrusu sevdiğini söyleyen onca insanın içinde, gerçekten güvendiği tek kişi olan Bogdan'a yalan söylemekten hiç hoşlanmıyordu. Ama şu anda, erkeğin ne öfkesini ne de avutma çabalarını kaldıracak durumdaydı. En iyisi, bu şaşırtıcı olayı kendine saklamaktı.

Bazen insanın gerçek duygularını anlaması için suratına gerçek bir tokat yemesi gerekir.

Yaşam seni tokatladığı zaman, şöyle dersin: Yaşam bu, işte.

Kendini güçlü hissedersin. Güçlü hissetmek istersin. Önemli olan, ilerlemektir.

Tıpkı Maryna'nın dolaysızca, ya da hemen hemen dolaysızca yaptığı gibi: görmezden gelmesi gereken o kadar çok şey vardı ki. Ama sabırlı, dayanıklı biriyseniz ve kendinize saygı

duymak gibi bir yeteneğiniz varsa, Tanrı'nın size bağışladığı bir başka yeteneği kullanarak, canla başla çalışıyorsanız, çalışkanlığınız ve kararlılığınıza karşılık umduğunuz ödülü aldıysanız, bir başka deyişle, başarı sizi beklediğinizden de çabuk bulduysa (ya da, içten içe inandığınız gibi, ödüllendirdiyse), işte o zaman küçümsemeleri, aşağılamaları anımsamayı ve üzüntüleri beslemeyi gereksiz bulmaya başlarsınız. Kızmak, gücenmek zayıflıktır –tıpkı mutlu olup olmadığınız konusunda kaygılanmak gibi.

Ama şimdi, hiç beklenmedik bir acıyla karşı karşıyasınız; bastırılmış duygular bu acının çevresinde kolayca billurlaşabilir.

İdeallerinizi kirlenmekten korumak için, yerden biraz yukarıda yüzdürmeniz gerekir. Aynı şekilde, kök salıp ruhunuzu boğmamaları için, şanssızlıklarla, hakaretlerle aranızdaki bağı da kesmek zorundasınız.

Tokadı, kıskanç bir rakibin (bunun Bogdan'la paylaşılması gerekirdi) Maryna'nın durdurulamaz başarısına çılgınca bir tepkisi olarak kabul etmek ve çabucak unutmak. Onu bir simge, aylardır içinde beslediği, fısıltılı ihtiyaçların çağrısı olarak kabul etmek –buysa kendine saklamaya, hatta yüceltmeye değerdi, doğrusu. Evet, zavallı Gabriela'nın tokadını bağrına basacaktı. Eğer bu şamar bir bebeğin gülümsemesi olsaydı, Maryna onu andıkça gülümserdi; bir resim olsaydı, çerçeveletip tuvalet masasının üzerine koyardı; saç olsaydı, ondan bir peruk yaptırıp... Eh, tamam, diye düşündü, sonunda aklımı yitiriyorum. Bu kadar basit olabilir miydi? Sessizce güldü, ama dudaklarına kına sürmekte olan elinin titrediğini fark edince canı sıkıldı. Keder yanlıştır, dedi kendi kendine, benimki de, Gabriela'nınki de; üstelik o yalnızca benim sahip olduğum şeyi istiyor. Acı çekmek her zaman yanlıştır.

Bir oyuncunun yaşamındaki bunalım. Rol yapmak demek, öteki oyuncularla çekişmek demekti ve sonra, şaşırtıcı bir biçimde (işin aslı, hiç de şaşırtmayacak biçimde) onlardan çok

daha iyi olduğunu görmekti –şu şamarın acınası sahibi de içinde olmak üzere. Yeterli değil miydi bu? Hayır. Artık değildi.

Maryna oyuncu olmaya bayılıyordu, çünkü tiyatro ona gerçeğin ta kendisi gibi geliyordu. Daha yüksek bir gerçeğin. Bir oyunda, büyük oyunlardan birinde rol alınca, gerçekte olduğunuzdan çok daha iyi biri oluyordunuz. Ağzınızdan yalnızca, bir heykel gibi biçimlendirilmiş, gerekli, yüceltici sözcükler dökülüyordu. Yapay yardımcılar sayesinde, her zaman (yaşınızın elverdiğince) güzel görünüyordunuz. Her hareketinizin büyük, yüce bir anlamı vardı. Sahnede dışavurmanız için size verilenler aracılığıyla, geliştiğinizi hissediyordunuz. Ama bunlar artık yoktu; sevgili Shakespeare'inin ya da Slowacki'nin soylu bir tiradının ortalarında, görkemli kostümüyle oradan oraya döner, jestler yapar, etkileyici bir sesle konuşur, sanatı karşısında eğilen seyircilere bakarken, artık kendini olduğundan daha "fazla" hissetmiyordu. O eski, kendini dönüştürme coşkusu yok olmuştu. Hatta sahne korkusu (gerçek profesyoneller için olmazsa olmaz sarsıntı) bile terk etmişti onu. Gabriela'nın tokadı, Maryna'nın gözünü açmıştı. Bir saat sonra, peruğunu ve küçük, karton tacını taktı, aynaya son bir bakış fırlattı ve daha sonra kendisinin bile kabullenmek zorunda kaldığı gibi, kendine koyduğu gerçek ölçütlere göre, hiç de fena sayılmayacak bir gösteri sunmak üzere odasından çıktı.

Bogdan, Maryna'nın idama götürülürkenki görkeminden öylesine büyülenmişti ki, alkışlar patladığında, o hâlâ locasının en önündeki, pelüş kaplı koltuğunda, donup kalmışçasına oturuyordu; elleri, parmaklığı sıkı sıkı kavramıştı. Sonra kıpırdadı, kız kardeşinin, Viyanalı emprezaryonun, Ryszard ve öteki konukların arasından geçti; perde ikinci kez kalkarken o da kulise yöneldi.

"Ola-ğan-üstü," dedi, yan kanatta, hemen yanında duran Maryna'ya; karısı alkışların, onu selam vermek için çiçeklerle

dolu sahneye bir kez daha çıkartacak düzeye erişmesini ve perdenin üçüncü kez açılmasını bekliyordu.

"Böyle düşünmene sevindim."

"Alkışları dinlesene!"

"Alkışlar! Benden daha iyisini görmedilerse ne değeri var ki?"

Dört kez daha selam verdikten sonra, Bogdan'la birlikte giyinme odasına yollandı; erkek ona kapıya kadar eşlik etti. Maryna bu akşamki oyunculuğundan hoşnut kaldığını artık kendine itiraf edebilirdi. Ama içeri girince, bir inilti saldı ve ağlamaya başladı.

"Ah, Madam!" Zofia da ağlamak üzereydi.

Zofia'nın yüzündeki derin acıdan etkilenen Maryna, avutmak istercesine kızın kollarına atıldı.

"Hadi, hadi ama," diye mırıldandı, onu sıkıca kucaklamış olan kıza, sonra Zofia bir kolunu çekti, Maryna'nın dalgalı, kaskatı saçlarını hafifçe okşadı.

Maryna kendini, kızın bir türlü hafiflemeyen pençesinden kurtardı, gözlerinin içine sevgiyle baktı. "Senin çok iyi bir yüreğin var, Zofia."

"Sizi üzgün görmeye dayanamıyorum, Madam."

"Üzgün değilim, yalnızca... Benim için üzülme."

"Madam, son perdenin hemen hemen tamamında yan kanattaydım, ölmeye gidişinizi izledim; hiç bu kadar iyi ölmemiştiniz, öyle harikaydınız ki, gözyaşlarımı tutamadım."

"Öyleyse, ikimiz de yeterince ağlamışız, ne dersin?" Maryna gülmeye başladı. "Hadi bakalım, işe, seni aptal kız, işe! Ne diye oyalanıyoruz ki?"

Muhteşem giysisinden kurtulup kürk şeritli kaftanına bürünen Maryna, ıslak bir süngerle Mary Stuart'ın yüzünden kurtuldu ve yüzüne çabucak Bogdan Dembowski'nin karısına uygun, gizli maskeyi geçirdi. Hâlâ hafif hafif hıçkıran Zofia ("Zofia, yeter!") onun iskemlesinin arkasında duruyor, Maryna'nın o gece, Bogdan'ın Hotel Saski'de vereceği şölende giymek için seç-

tiği, adaçayı yeşili elbiseyi tutuyordu. Maryna uzun giysiyi, ayaklı aynanın önünde yavaşça, dikkatle giydi, tuvalet masasına döndü, buklelerini çözdü, saçını taradı, bir daha taradı, sonra gevşek bir topuz halinde topladı, aynaya biraz daha yakından baktı, kirpiklerine biraz daha erimiş balmumu sürdü, doğruldu, kendini bir kez daha inceledi, koridordan gelen, artan gürültülere kulak kabarttı, üst üste sesli, ritmik soluklar aldı, kapıyı açtı ve kendini bir anda çevresini kuşatan haykırışlarla alkışlara bıraktı.

Kulise girmesine izin verilen yakın hayranların arasında bazı tanıdıklar da vardı, ama ipek çiçeklerden yapılma bir buketi göğsüne bastırmış olan Ryszard'ın dışında, yakın bir arkadaşını göremedi: partiye davet edilenlere doğruca otele gitmeleri söylenmişti. Berbat havaya karşın, sahne kapısının dışında bekleyenler yüz kişiden fazlaydı. Maryna, Bogdan'ın uzattığı, fildişi saplı, uzun şemsiye sayesinde, yağan karın altında on beş dakika kadar oyalanabildi; Bogdan ellerindeki tiyatro programlarını imzalatmak için bekleşen, biraz daha çekingen hayranları eliyle uzaklaştırmasa ve karısını, onları bekleyen büyükçe kızağa doğru yönlendirmeseydi bir on beş dakika daha oyalanırdı. Buketini sonunda onun eline tutuşturmayı başaran Ryszard, Saski'nin yalnızca yedi sokak ileride olduğunu, yürümeyi yeğlediğini söyledi.

Maryna'nın doğduğu kentte dostlarını bir otelde ağırlaması çok tuhaftı ki, ama son beş yıldır (yeteneklerinin onu karşı konulmaz bir biçimde zirveye, Varşova'daki Imperial Tiyatrosu'yla ömür boyu sürecek bir sözleşmeye götürmesinden bu yana) Krakow'da bir evi yoktu.

"Tuhaf," dedi. Bogdan'a, kendine, hiç kimseye. Bogdan kaşlarını çattı.

Otele vardıkları an, çakan bir yıldırım; bir top ateşinin çatırtısı gibi. Bir çığlık, hayır, bir haykırış: kızgın bir arabacı.

Merdivenin halı kaplı basamaklarını çıktılar.

"İyi misin?"

"Elbette iyiyim. Bir başka giriş, hepsi bu."

"Ve bu kez, sana kapıyı açma ayrıcalığı bende."

Şimdi kaşlarını çatma sırası Maryna'daydı.

"Bogdan, *sen* iyi misin, peki?" sorusuna yanıt olarak içini çeken ve onun elini tutan kocası kapıyı açtı ve Maryna girişini yaptı; gala gecesinin onuruna verilen bir partide onu alkışların ve ışıl ışıl yüzlerin karşılamasından daha doğal ne olabilirdi? Üstelik, gerçekten de olağanüstü bir iş başarmışken? Piotr koştu, annesinin kollarına atıldı. Maryna, Bogdan'ın kız kardeşine sarıldı, Ryszard'ın ipek çiçeklerini ona verdi; gözleri yaşlı Krystyna da onu kucakladı. Çevresini kuşatan, bu akşamki yorumunu göklere çıkaran konuklarını tek tek süzdü, neşeyle şakıdı:

Bundan daha iyi bir şöleni asla göremeyin,
Sizi gırtlak düşkünleri!

Bunun üzerine hep birlikte güldüler; buysa sanırım (oraya henüz varmamıştım), Timon'un sözlerini İngilizce değil Polonyaca söylemesine karşın, sözlerin gerçek anlamını kavrayamadıklarını, Maryna'nın dışında hiçbirinin Atinalı Timon'u okumamış olduğunu gösteriyor; çünkü söz konusu oyundaki davet, özellikle onu veren kişi için, hiç de eğlenceli bir şölen değildi. Sonra konuklar geniş salona dağıldılar, kendi aralarında konuşmaya başladılar: Maryna'nın oyunundan, ardından da yüz yüze oldukları, önemli sorundan: işte, benim üşümüş ve öyküye girmek için sabırsız bir halde oraya varışım, aşağı yukarı bu âna rastlıyor. Maryna'ya gelince; o daha alçakgönüllü, daha az alaycı şeyler düşünmek için kendini zorlamaktaydı. Burada kıskanç rakipler yoktu. Bunlar dostlarıydı, onun iyiliğini istiyorlardı. Onlara gönül borcu duyması gerekmez miydi? Kendisindeki bu bir türlü hoşnut olamama huyundan nefret ediyordu. Yeni bir yaşama başlayabilirsem, diye düşündü, bir daha asla yakınmayacağım.

"Maryna?"

Yanıt yok.

"Maryna, sorun ne?"

"Ne tür bir sorunum olabilir ki... doktor?"

Erkek başını salladı. "Ah, anlıyorum."

"Henryk."

"Hah, bu daha iyi, işte."

"Canını sıkıyorum, değil mi?"

"Evet" –gülümsedi– "canımı sıkıyorsun, Maryna. Ama bir tek düşlerimde, burada, muayenehanemde değil." Sonra, kur yaptığı için kadının onu paylamasına fırsat vermeden ekledi: "Ah, dün geceki göz kamaştırıcı performansın..."

Maryna'nın hâlâ duraksadığını görünce, "Hadi gel," dedi, "otur." Goblen kaplı kanepeyi gösterdi. "Konuş benimle." Maryna iki adım attı, sırtını bir kitaplığa yasladı. "Oturmayacak mısın?"

"*Sen* otur. Ben yürüyüşüme devam edeceğim... burada."

"Bu havada buraya yürüyerek mi geldin? Akıllıca bir davranış mı, yani?"

"Henryk, lütfen!"

Erkek çalışma masasının ucuna ilişti.

Kadın dolaşmaya başladı. "Buraya, seni Stefan'a ilişkin sorularla bunaltmaya geldim; o gerçekten de..."

"Ama söyledim ya," diye sözünü kesti Henryk, "ciğerlerde daha şimdiden, dikkate değer bir iyileşme var. Böylesine çetin bir düşmana karşı, doktorla hastayı çok uzun bir savaşım bekler. Ama bu savaşta bizim, ağabeyinle benim kazandığımızı söyleyebilirim."

"Saçmalıyorsun, Henryk. Bunu sana daha önce söyleyen oldu mu?"

"Maryna, neyin var?"

"Herkes saçmalayıp duruyor..."

"Maryna..."

"Ben dahil."

"Demek" –içini çekti– "bana danışmak istediğin şey, Stefan'la ilgili değil."

Kadın başını salladı.

"Dur, tahmin edeyim," dedi erkek, gülümsemeye cesaret ederek.

"Benimle alay ediyorsun, eski dostum," dedi Maryna sıkıntıyla. "Kadınca bunalımlar, diye düşünüyorsun. Ya da, daha beteri."

"Ben mi?" Elini masaya vurdu. "Ben, az önce onayladığın gibi (bunun için sana teşekkür ederim), eski dostun Henryk, Maryna'sını ciddiye almıyor, öyle mi?" Dik dik kadına baktı. "Neyin var? Baş ağrıları mı?"

"Hayır, konu" –ansızın oturuverdi– "ben değilim. Yani, baş ağrılarım değil."

"Nabzına bakacağım," dedi erkek, gidip onun başucunda dikilirken. "Kızardın. Ateşin çıktıysa hiç şaşırmam." Bileğini tuttu, bir dakikalık bir suskunluktan sonra bıraktı, yeniden yüzüne baktı. "Ateş yok. Gayet sağlıklısın."

"Sana hiçbir şeyim olmadığını söylemiştim."

"Bunun anlamı, bana içini dökmek istiyorsun demektir. Eh, dünyanın en sabırlı dinleyicisi olduğumu göreceksin. Hadi, yakın bakalım, sevgili Maryna," diye bağırdı neşeyle. Kadının gözlerindeki yaşları fark etmemişti. "Sızlan!"

"Belki de nedeni, ağabeyimdir."

"Ama söyledim ya..."

"Kusuruma bakma" –ayağa kalktı– "aptalca davranıyorum."

"Asla! Lütfen gitme." Atıldı, kapıyla kadının arasına girdi. "Ateşin var."

"Olmadığını söylemiştin."

"Zihin de ateşlenebilir, tıpkı beden gibi."

"İrade konusunda ne düşünüyorsun, Henryk? İradenin gücü konusunda?"

"Ne biçim soru bu?"

"Demek istediğim, insan istediği her şeyi elde edebilir mi?"

"*Sen* istediğin her şeyi yapabilirsin, canım. Hepimiz senin hizmetkârların ve suç ortaklarınız." Kadının elini tuttu, öpmek için başını eğdi.

"Ah" –elini çekti– "seni âdi adam, beni pohpohlayıp durma!"

Erkek yüzünde tatlı, şaşkın bir anlamla bir süre ona baktı. "Maryna, canım," dedi, yatıştırırcasına. "İnsanların sana ne tepki verdiğini hâlâ öğrenemedin mi?"

"Deneyim, edilgin bir öğretmendir, Henryk."

"Ama o..."

"Cennette..." Durdu, ışıl ışıl parlayan, gri gözlerini erkeğin gözlerinin içine dikti, "deneyim filan olmayacak. Yalnızca mutluluk. İşte o zaman, birbirimize gerçekleri söyleyebileceğiz. Ya da belki, konuşmaya ihtiyaç duymayacağız."

"Ne zamandan beri cennete inanıyorsun? Doğrusu, sana gıpta ediyorum."

"Her zaman inandım. Çocukluğumdan beri. Yaşlandıkça da inancım pekişti, çünkü cennet gerekli bir şey."

"Peki ama, cennete inanmakta... zorlanmıyor musun?"

"Ah," diye inledi Maryna, "sorun, cennet değil. Sorun, benim şu sefil benliğim."

"Tam bir sanatçı gibi konuştun. Senin gibi duygusal insanlar her zaman..."

"Böyle söyleyeceğini biliyordum!" Ayağını yere vurdu. "Sana emrediyorum, sana yalvarıyorum, duygusallığımdan söz etme!"

(Evet, hastalanmıştı. Sinirleri. Evet, hâlâ düzelemedi, diyordu, doktorunun dışında, bütün dostları, kendi aralarında konuşurken.)

"Cennete inanıyorsun, demek?" diye mırıldandı erkek yatıştırırcasına.

"Evet. Ve cennetin kapısında, şöyle diyeceğim: Senin cennetin *bu mu*? Beyaz bulutların arasında sürüklenen, beyazlara bürünmüş bu ölümsüz karaltılar mı? Nereye oturabilirim? Su yok mu?"

"Maryna..." Kadının elini tuttu, kanepeye götürdü. "Sana bir yudum konyak dolduracağım. İkimize de iyi gelir."

"Çok içiyorsun, Henryk."

"Al." Kadehlerden birini ona uzattı, tam karşısına bir iskemle çekti. "Böylesi daha iyi, ne dersin?"

Maryna konyağını yudumladı, sonra geriye yaslandı ve sessizce erkeğe baktı.

"Ne var?"

"Böyle giderse çok yakında öleceğim; pervasızca... olağanüstü bir şey yapmazsam. Geçen yıl öleceğimi sanıyordum, biliyorsun."

"Ama ölmedin."

"İnsanın içtenliğini kanıtlaması için ölmesi mi gerekiyor!"

Kimseye, yani kendine yazdığı bir mektuptan:

Nedeni, ağabeyimin, sevgili ağabeyimin ölmek üzere olması, benimse saygı duyacak kimsemin olmaması değil... nedeni, annemin, sevgili annemizin tüylerimi diken diken etmesi değil (ah, ağzını kapatabilmeyi öyle isterdim ki)... nedeni, benim de aman aman bir anne olamayışım değil (nasıl olabilirim ki? Ben bir aktrisim)... kocamın, oğlumun babası olmayan erkeğin böylesine iyi olması, bir dediğimi iki etmemesi... herkesin beni alkışlaması, çünkü benim göründüğümden çok daha canlı ya da farklı olabileceğimi hayal bile edememeleri... artık otuz beşinde olmam, eski bir ülkede yaşamam, yaşlanmak istememem (annem gibi olmaya hiç niyetim yok) değil... kimi eleştirmenlerin lütuflarına, her gösteriden sonra patlayan alkışlarda en küçük bir eksilme olmamasına karşın (eh, alkışların anlamı başka nedir ki?), artık daha genç oyuncularla kıyaslanmaya başlanmam değil... bir süredir hasta olmam (sinirlerim) ve üç ay, yalnızca üç ay sahneye çıkamamış olmam değil (çalışmadığım zamanlar kendimi iyi hissetmiyorum)... cennete inanmam değil... ah, bütün o gözüpek bildiriler ve umutlar çoktan geride kaldı-

ğı halde (Tanrım, Ayaklanma'nın üstünden on üç yıl geçti), polisin beni hâlâ gizli gizli gözetleyip hakkımda raporlar tutması değil... Kimsenin yapmamı istemediği, herkesin bir çılgınlık olarak gördüğü şeyi yapmaya karar vermemin nedeni, bunların hiçbiri değil; içlerinde, bana katılmasını, yanımda olmasını istediğim kişiler var, oysa onlar istemiyor, hatta Bogdan, (evlenirken söz verdiği gibi) hep benim istediğim şeyleri istemiş olan Bogdan bile aslında gönülsüz. Ama yapacak, yapmak zorunda.

"Belli bir yerden gelmek belki de bir lanettir," dedi Maryna, "şu koskoca dünyada, demek istiyorum. Dünya, pek çok parçanın bileşkesi. Dünya, tıpkı zavallı Polonya'mız gibi, her an parçalanabilir. Ve bu parçalar da başka parçalara bölünebilir. Kendini daha küçük, sonra daha küçük bir alanda bulabilirsin. Orada, kendini yuvanda hissetsen de..."

"O sahnede," dedi arkadaşı yardım etmek istercesine.

"Madem istiyorsun," dedi Maryna soğukça, "o sahnede." Sonra, kaşlarını çattı. "Yoksa bana dünyanın bir sahne olduğunu mu anımsatmaya çalışıyorsun?"

"Peki ama, ait olduğun yeri nasıl terk edersin? Senin yerin burası."

"Benim yerim, benim yerim!" diye haykırdı. "Benim yerim yok!"

"Ayrıca, terk edemeyeceğin bir şey daha var..."

"Dostlarım mı?" diye çığırdı.

"İşin doğrusu, Irena ile ben, seyircilerini düşünüyorduk."

"Seyircilerimi terk ettiğimi kim söylüyor? Uzaklaşmayı seçersem beni unutacaklarını mı sanıyorsunuz? Hayır. Dönmeye karar verdiğim zaman, bana kucak açarlar mı peki? Evet. Dostlarıma gelince..."

"Evet?"

"Dostlarımdan ayrılmaya hiç mi hiç niyetim olmadığını bilin."

"Dostlarım," diye yineledi," düşmanlarımdan çok daha tehlikeli. Sürekli onların onayını düşünüyorum. Beklentilerini. Neysem o olmamı istiyorlar, bense hepsinin gözünü tek tek açamam, onlara doğrusunu gösteremem. Beni sevmekten vazgeçebilirler.

"Onlara açıkladım. Oysa bir kapris gibi, yalnızca bildirmekle yetinebilirdim. Bir süre önce, yapmaya hazır olduğumu anladım. Bir oteldeki bir akşam yemeğinde; gala gecesinin ardından verilen bir şölende. Kadehimi kaldırmak üzereydim: Gidiyorum. Yakında. Sonsuza kadar. Biri haykırırdı: Ah, Madam, nasıl yaparsınız? Ben de yanıtlardım: Yaparım, yaparım. Ama o cesareti gösteremedim. Onun yerine, parçalanmış zavallı yurdumun şerefine içmemizi önerdim."

Vatan sevgisi, dostlara, aileye, sahneye duyulan sevgi.. ah, bir de Tanrı sevgisi: sevgi sözcüğü Maryna'nın dudaklarından kolayca dökülürdü –her ne kadar oyunlara özgü, romantik aşktan pek bir şey beklemese de.

Görevlerini bilen, ciddi bir çocuktu. Tanrı'nın onu sürekli izlediğine ve her düşüncesini, her eylemini o koca, kahverengi hesap defterine (öyle hayal ediyordu) yazdığına inanırdı. Sırtını dik tutar, insanların gözlerinin içine bakardı. Tanrı'nın böylesini istediğinden emindi. Yakınıp durmanın boşuna olduğunu ve en iyisinin kimseye güvenmemek olduğunu erken yaşlarda anlamıştı. Tanrı onun ne kadar güçsüz olduğunu biliyor ama bütün gücüyle çabaladığı için onu bağışlıyordu. Buna karşılık, o da hak etmediği, kendi yetenekleri ya da irade gücüyle elde edemeyeceği hiçbir şeyi Tanrı'dan istememeye kararlıydı. Tanrı'nın cömertliğini zorlamak istemiyordu.

Gerçeği söyleyemezdi, tamam. Ama *bir şey* söylemek ve bunu başkalarına dinletmek için öyle çok enerji harcaması gerekiyordu ki. Bir kadın çok fazla şey söyleyemezdi. Bir diva çok şey söyleyebilirdi. Bir diva olarak, bir diva'ya tanınan izinle, öfke nöbetleri geçirebilir, olanaksızı isteyebilir, yalan atabilirdi.

Bir yıldızın sıfırdan başlamış olması çok uygun bulunuyordu. Sevimli, yetenekli bir ailenin üyesi olması da, öyle. Maryna'nın kurduğu aile öyküsü, mutlu ama yoksul bir çocukluk, her ikisinin unsurlarını da ustaca harmanlıyordu.

Annesinin, altısı ilk evliliğinden, dördü de bir lisede Latince öğretmenliği yapan, ikinci kocasından olan on çocuğunun en küçüğüydü. Maryna'nın sıkça anımsattığı gibi, dört yaşına gelip de okumayı öğrendiği zaman, üvey ağabeylerinden ikisi zaten sahnedeydi; onların izinden gitmek istemesinden daha doğal bir şey olabilir miydi? İşin aslı, başlarda Maryna'nın hayalindeki şey bir oyuncunun yaşamı değildi. O bir asker olmak istiyordu; bir kız olarak, silah taşımasına asla izin verilmeyeceğini anlayınca, şair olmak istedi: ülkelerinin bağımsızlığı için yürüyen askerler bir ağızdan onun milliyetçi şiirlerini okuyacaktı. Ama, Maryna'nın okumaya olan düşkünlüğünü hiçbir zaman engellememiş olan babası, bir kıza edebiyattan çok müziğin yakışacağına inanıyordu. Ertesi günün derslerini hazırladıktan sonra, ailenin toplaştığı, gürültülü salondan ayrılıp flüt çalmak için odasına çekilen bir adamdı.

Maryna'nın bütün bunlardan damıtıp dostlarına aktardığı şey, babasının ona flüt çalmayı öğrettiği oldu.

Öyküden kovulanlar: ana-babasının ürkütücü uyuşmazlığı, annesinin uzun söylevleri, elinde Caeser ya da Virgil, uyuyakalan babası, altı yaşındayken, gerçek babasının Latince öğretmeni değil, dairedeki odalardan birini kiralayan (geçinebilmek için, eve sürekli kiracı almak zorundaydılar) başka bir erkek olduğunu ileri süren komşu çocukların sataşmaları, Maryna on bir yaşındayken (babasının ölümünden iki yıl sonra), kiracı sıfatıyla daireye taşınan, yarı-Alman, yarı-Polonyalı, yaşlıca ada-

mın onu yatağında (annesine söylemeyeceğine yemin ettirdikten sonra) ziyaret etmek için, on dört yaşına gelmesini beklemesi. Annesinin yorumu, bu yaşa kadar tâciz edilmediği için, kendini şanslı sayması gerektiğiydi.

"Ben kalabalık bir aileden geliyorum; bir sürü kız ve erkek kardeşim vardı, hepsi de tiyatroya düşkündü, ama yalnızca dördümüz (Stefan, Adam, Jozefina ve ben) sahneye çıktık. İçimizden yalnızca biri, gerçek deha sahibiydi, ama bu kişi ben değildim. Hayır" –elini kaldırdı– "bana karşı çıkma."

Maryna, asıl doğal yeteneğin Stefan'da olduğunu, kendisinin ise her şeyi çok çalışarak, kendini zorlayarak başardığını söylemekten hoşlanırdı: kendi başarısının, ağabeyinin meslek yaşamını müthiş bir hızla gölgede bırakmasından her zaman suçluluk duydu.

"Yoksulduk. Ben dokuz yaşındayken babamız ölünce daha da yoksullaştık. Onun ölümünden sonra annem, oturduğumuz sokaktaki fırında çalışmaya başladı; hepimizin doğduğu o apartman, Büyük Krakow Yangını'nda kül oldu." Durakladı. "Gençken konfor ve lüks olmadan yaşayamayacağımı sanırdım." Uzun boylu garson eğildi, kadehine şampanya doldurdu. "Sonra, dostlarım olmadan yaşayamayacağıma inandım."

"Peki ya, şimdi?"

"Şimdiyse hiçbir şeysiz de yapabileceğimi düşünüyorum."

"Bu da her şeyi istemekle aynı anlama geliyor," dedi, zeki arkadaşı.

Bir tiyatroya ilk ayak bastığında yedi yaşındaydı. Oyun, *Don Carlos* idi. Anladığı kadarıyla, aşk hakkındaydı, sonra birinin kalbi kırıldı, ama sonra, konu çok daha iyi bir şeye dönüştü: mutsuz Carlos, köleleşmiş Hollanda'nın bağımsızlığı için savaşmak üzere yola çıktı. (Ama Hollanda'ya asla varamadı, oyu-

nun son dakikasında kral, Carlos'un babası, oğlunun tutuklanmasını ve idam edilmesini emretti –Maryna'nın kavrayamayacağı kadar dehşet verici bir şey.) Schiller'in özgürlük mesajı, Maryna'nın aklını başından almıştı; böylesine küçük bir yaşta tiyatroya götürülüş nedenini bile unutturacak kadar. Oraya, üvey ağabeyi Stefan'ı izlemeye gitmişlerdi; Krakow'da ilk kez sahneye çıkıyordu, üstelik önemli rollerden birindeydi. Ama oyun ilerleyip de Maryna onu bir türlü saptayamayınca, gittikçe artan bir utanç duydu. Sahneye girip çıkan bütün erkekleri dikkatle süzmüş, ağabeyinin o yakışıklı yüzünü bir türlü seçememişti. Biri fazla şişmandı, öteki fazla yaşlı (Stefan on dokuzundaydı), bir başkası fazla uzun. Çok şişman, çok yaşlı ya da çok uzun olmayan tek erkek, gümüşsü bir peruk takmış, yüzünü kırmızıya boyamış olan ve sâdık Posa'yı oynayan aktör ise Stefan'a hiç mi hiç benzemiyordu. Yine de, ana-babasına hangisinin Stefan olduğunu sormadı. Aptallıkla suçlanmaktan ve bir daha asla tiyatroya götürülmemekten korkuyordu.

Oyundan sonra, annesiyle birlikte kulise gidince, onları karşılayan, güçlü çeneli ve yüksek alınlı, kemikli yüzü makyajdan temizlenmiş, sevinçten ışıl ışıl parlayan Stefan'a da artık hangi rolde olduğunu soramazdı (*Posa* olabilir miydi?); yalnızca harika, harika olduğunu söylemekle yetindi.

Sonra, birden aklına bir şey geldi (tam bir yetişkine özgü, zekice bir hesaplamaydı): tiyatroya özgürce girebilmesinin tek bir yolu vardı, bir tiyatro oyuncusu olmak. Bir aktörün tiyatroya gitmesini kim engelleyebilirdi ki? Tam tersine, oyuncular öyle iyi karşılanıyordu ki, ön kapıyı kullanmaları gerekmiyor, binaya arka kapıdan girip çıkıyorlardı –yine de, Maryna onların hâlâ bilet almak zorunda olduklarından emindi.

"O gece" –öyküyü bir arkadaşına anlatırken, kendi kendine güldü– "kardeşlerimin beşiyle paylaştığım yatak odasının buz tutmuş, küçük camına ağzımı yapıştırdım ve bir yemin ettim... yo, doğduğum dairede değil, yenisinde (Yangın'dan bir yıl sonraydı)... bundan böyle, salt tiyatro için yaşayacaktım. Bir

oyuncu olup olamayacağımı bilmiyordum elbette. Ayrıca, hem Stefan hem de Adam beni vazgeçirmek için ellerinden geleni yapıyor, bir oyuncunun yaşamından ürkütücü resimler sunuyordu: çetin bir mücadele, bezginlik, düşük maaşlar, dürüstlükten uzak tiyatro müdürleri, hakikatsiz, cahil seyirci, art niyetli eleştirmenler... hiç ısınmayan, pis otel odaları, gıcırdayan parkeler, yağlı yiyecekler, soğuk çaylar, külüstür araçlarla, güvenilmez yollarda yapılan, aralıksız yolculuklar. Oysa" –bir an durup açıkladı– "bunlar benim bayıldığım şeylerdi."

"Bütün bu sıkıntılar mı?"

"Evet. Ve elbette yolculuk etmek! Bir serseri olmak. Bir yere gidiyorsun, birilerini mutlu ediyorsun, sonra çekip gidiyorsun; bir daha da onları görmen gerekmiyor."

"Şimdi, artık trenle yolculuk edilebildiği için, her şey daha rahat elbette."

"Beni dinlemiyorsun. Anlamıyorsun!" diye çığırdı. "Bir yuvanın olmaması, olağanüstü bir duyguydu!"

"O yangını hâlâ görebiliyorum." Bunları Ryszard'a anlatıyordu. "Kokusunu alabiliyorum. Yangından her zaman, ölesiye korkmuşumdur. On yaşındaydım. Alanın karşı köşesinden, diğerleriyle birlikte sığındığımız Dominikan kilisesinin kapısından, camlarımızın, erkek kardeşlerimin tahta tüfekleriyle Avusturyalı askerlere nişan aldığı pencerelerin eriyişini seyrettik –bu oyun annemin ödünü koparırdı. Annem canımızı kurtardığımız için şanslı olduğumuzu söyledi, kurtardığımız tek şey de oydu zaten, her şey yanıp kül olmuştu, kilise bile. Yangından sonra taşındığımız daire eskisinden de küçüktü. Ama, o kadar küçük olmasına karşın, annem evin bir odasını kiraya verdi (Grodzka Caddesi'ndeki evde her zaman bir kiracımız olurdu); Bay Zalezowski çok kibar biriydi, bana Almanca öğretti. Latince'yi çok kolay öğrenmiştim, elbette, babam Latince'yi beynimize sokmuştu, ama dil öğrenme konusunda ye-

tenekli olduğumun farkında değildim. Bay Zalezowski bir yabancıydı, Königsbergli'ydi; gerçek adı Siebelmeyer'di, kısa sürede bizden biri oldu ve bir Polonyalı soyadı aldı. Bir yurtseverdi. On yedi yaşındayken, 1830 Ayaklanması'na katılmış. Erkek kardeşlerim ona tapardı. Annem de ondan fazlasıyla hoşlanıyordu; erkek kardeşlerim de ben de, sakallı, boğuk sesli öğretmenimin yakında üvey babamız olacağına inanıyorduk. Ama sonunda, yaşımın küçük olmasına karşın, asıl benden hoşlandığı ortaya çıktı; aramızdaki yirmi yedi yıllık uçuruma karşın, bana bunca şey öğretmiş olan, böylesine kibar birinin sevgisini geri çevirmeyi içim elvermedi. Stefan beni hâlâ yıldırmaya çalışırken, Bay Zalezowski geleceğimin tiyatroda olduğuna bütün yüreğiyle inanıyordu; Varşova'da bir oyuna kabul edilmek için, ünlü bir aktrisle yaptığım, felaketle sonuçlanan görüşmeden ve kadının bende yeteneğin zerresi bile olmadığını söylemesinden sonra bile –hayır, kim olduğunu söylemeyeceğim. Evet, hiç yeteneğin yok, dedi! Ama Bay Zalezowski beni yine de sahneye çıkartabileceğine inanıyordu. Birkaç yıl önce, polisten gizlenirken, gezici bir tiyatro topluluğuna katılmıştı; bir süreliğine Bochnia'ya gitmemizi ve tanıdığı, iş arayan birkaç oyuncunun yardımıyla o topluluğu bulmamızı önerdi. Meslek yaşamımın yönünü belirleyecek bir basamak olabilirdi.

"Böylece, on altı yaşındayken, annemin gözü yaşlı onayını alarak (hayır duasını almak zorundaydım) Bay Zalezowski'yle evlendim ve Krakow'dan ayrıldım; hâlâ birkaç tanışının yaşadığı kente gittik ve on yedi yaşımda sahneye adımımı attım: Korzeniowski'nin *İlk Kattaki Pencere* adlı oyununda, tam kocasına ihanet etmek üzereyken, hasta bebeğinin ağlamasıyla kendine gelen bir eşi oynuyordum (o rolü bilirsin). O sıralarda izleyici bugünkü gibi çokbilmiş değildi. Sağlıklı duygulardan ve ahlak dersinden hoşlanırdı. Ama Bay Zalezowski büyük oyunlarda rol almamı istiyordu, Alman oyunları, Shakespeare filan; birkaç ay içinde pek çoğunu öğrendim: Gretchen, Juliet, Desdemona...

"Hey, bunları sana neden anlatıyorum ki?" dedi neşeyle. "Hepsi kolayca olup bitmiş gibi!"

"Tabii ki kolay değildi," dedi arkadaşı, onu yatıştırmak istercesine.

"Ama öyleydi!" diye haykırdı Maryna. "Çünkü ben, tepeden tırnağa hırs olan ben de, o günlerde, en az seyirci kadar yalın ve masumdum. O sıralarda okuduğum, *Ruhun Temizliği* adlı, küçük kitabın üzerimdeki etkisini anımsıyorum; yazar, Feuchtersleben adında biri, yeterince istediğimiz sürece, istediğimiz her şeyi elde edebileceğimizi kanıtlamaya çalışıyordu. Bu ütopyanın ruhuna teslim olmuş bir halde yataktan kalktım (gecenin geç bir vaktiydi), ayağımı sertçe yere vurdum ve 'Pekâlâ, aynen böyle yapmalıyım, yapacağım!' diye bağırdım. Sesim dadıyı uyandırdı, bebeğim ağlamaya başladı, bunun üzerine yeniden yatağıma süzüldüm, gelecekte beni bekleyen şan ve şöhreti düşlemeye koyuldum."

"O sırada çok gençtin herhalde?"

"Yirmime basmıştım. O kadar da genç sayılmazdım. Kızıma, bebeğime gelince –neler olduğunu biliyorsun. Difteri. Ben turnedeyken."

"Evet."

"Onun yanına koşamadım. Bay Zalezowski, kocam, oyunun bensiz devam edemeyeceğini söyledi; sözleşmeye uymazsak tiyatroyla bir daha asla anlaşma yapamayız, dedi."

"Senin için korkunç bir şey olmalı."

"Hâlâ da öyle. Kızımın yasını tutmadığım tek bir günüm olmadı. Piotr'u seviyorum, ama hiçbir zaman bir oğul hayali kurmamıştım. Kendim için hep bir kız çocuğu düşledim."

"Ama şu şan, şöhret hayalleri –o konuda haklı çıktın."

"Evet, itiraf etmeliyim ki, en baştan beri hep önemli rollerde oynadım. Ama önemi yok. İnsanın alkışa bu kadar çabuk alışması akıl alır gibi değil."

Tıpkı Stefan ile ötekilerin onu yıldırmaya çalışması gibi, Maryna da desteğini isteyen, genç oyuncu adaylarının cesaretini kırmanın görevi olduğunu düşünüyordu. "Seni bekleyen aşağılamaları, katlanman gereken küçümsemeleri hayal bile edemezsin," diye uyardı Krystyna'yı. "Başarılı olsan bile" –başını salladı– "hatta bir gün, sırf başarılı olduğun *için*."

Öte yandan Maryna, hiç de amaçlamadığı halde, gençleri yine de yüreklendiriyor, çünkü öğüt vermeye, yaşamıyla ilgili öyküler anlatmaya bayılıyordu.

"Bay Zalezowski, Heinrich Zalezowski, şöyle derdi: 'Gece gündüz rolünü düşünüp kendi kendini yiyip bitirmenin sana hiçbir yararı olmaz. Bunu yapmak sağlığını mahveder, kafanı gereğinden çok düşünceyle doldurur. İnan bana, bir oyuncunun düşünmesi gerekmez!'" Güldü. "Bence bu dünyanın en saçma sözü. Fikirlere *bayılırım*."

"Evet," diye araya girdi, himayesine aldıklarından biri, "fikirler zaten..."

"Ama onunla tartışmanın yararsız olduğunu biliyordum. Bu yüzden, büyük bir alçakgönüllülükle, henüz çok genç olduğumu, onunsa benden çok büyük, üstelik kocam olduğunu söyledim ve sordum: 'Ne yapmalıyım, peki?' 'Çalışmak, gece gündüz, vargücünle çalışmak!' diye haykırdı. (Tiyatrocular neden bu kadar çok bağırır?) Sanki ben çalışmaktan başka bir şey yapıyormuşum gibi!"

Parmaklarını şakaklarına bastırdı. Yanlarda, yeni bir sancı.

"Oysa çalışmak yeterli değildir. Bir role çok uzun zaman çalışıp yine de o role hazır olamayabilirim. Sözleri ezberlerim, bir aşağı bir yukarı yürüyerek yinelerim, başımı nasıl çevireceğimi, ellerimi nasıl oynatacağımı inceden inceye tasarlarım, oynadığım kişinin hissettiği *her şeyi* hissederim. Ama yeterli olmaz. Onu *görmem* gerekir. Kendimi o olarak *görmem* gerekir. Ve bazen, Tanrı bilir neden, bunu başaramam. Resim yeterince keskin değildir ya da zihnimde yeterince kalmıyordur. Çünkü o, yani o rol, istikbaldir –bunu da kimse bilemez."

Maryna'yı dinleyen genç aktör huzursuzlandı.

"Evet, bir role hazırlanmak, işte budur, geleceğe bakmaktır. Ya da bir yolculuğun nasıl biteceğini görmeye çalışmaktır."

Dalgın dalgın, mırıldandı: "Ben cesur değilim. Kendimi çok iyi tanıyorum. Hızlı da değilim. Kendimi... yavaş biri diye tanımlayabilirim."

"Ama..."

"Hızlı değil. Zeki değil. Yalnızca ortalamanın azıcık üstünde. Gerçekten. Ama baştan beri bildiğim bir şey vardı" –ödün vermez bir gülümseme– "o da, salt inatla, herkesten çok direnerek zafere ulaşabileceğimdi."

"Biraz dinlenmelisin."

"Hayır," dedi. "Dinlenmek istemiyorum. Çalışmak istiyorum."

"Kim senden daha çok çalışıyor ki?"

"Huzur istiyorum."

"Huzur mu?"

"Saf havayı solumak istiyorum. Giysilerimi pırıl pırıl bir derede yıkamak istiyorum."

"Sen? Ve giysilerini yıkamak? Ne zaman? Nasıl zaman bulacaksın? Nerede, peki?"

"Ah, burada önemli olan giysiler değil!" diye bağırdı, "Kimse beni anlamıyor mu?"

"Paris," diye önerdi biri. "Orada yaşayan onca hüzünlü, soylu-ruhlu yurttaşımıza karşın, Paris neşeyle ve fırsatlarla dolup taşan bir kent. Ayrıca, sen asla *comme les autres** gibi bir sürgün olmazsın. Sen daha çok..."

(*) (Fr.) Diğerleri, ötekiler gibi. (ç.n.)

"Hayır, Paris olmaz."

"Hoşnut olmadığım doğru," dedi, sonra ekledi: "En çok da kendimden."

"Oysa, tam tersine..."

"Mutlu olmak iyi bir şey, ama mutlu olmayı *istemek* acımasızlıktır. Ve eğer *mutluysan*, bunu bilmek de acımasızlıktır. Kendini beğenmiş biri olup çıkarsın. Önemli olan, kendine saygındır, buysa ancak gerçek ideallerine bağlı kaldığın sürece hissedebileceğin bir duygu. Azıcık da olsa başarının tadını aldıktan sonra, ödün verme pahasına onunla uzlaşmak öyle kolaydır ki."

"Tutucu biri değilim elbette," dedi, "ama belki fazlasıyla zor beğenen biriyim. Örneğin, garip bir biçimde hapşıran birinin özsaygıdan yoksun olduğunu düşünmekten kendimi alamam. Aksi halde, böylesine itici bir alışkanlık edinebilir mi? Dikkatini yoğunlaştırdığın ve kafana koyduğun takdirde, zarifçe, incelikle hapşırmak elindedir. Tıpkı, el sıkışmak gibi. Yıllardır tanıdığım biriyle yaptığım bir sohbeti anımsıyorum; düzgün biriydi... bir doktor, dostluğuna önem veriyordum; bir gün, Fourier'nin 'on iki radikal tutku' kuramından söz ettiğimiz sırada, bir cümlenin tam ortasında, ansızın soluk alamayacak kadar duygulanmış gibi, duruverdi. Bir çığlığı andıran, keskin, tiz bir ses çıkardı, sonra 'kişşş' diye tısladı, bunu iki kez yineledi ve gözlerini yumdu. Ne dedi acaba, diye merakla, kırmızı lekelerin kapladığı yüzüne bakakaldım. Sonra, mendilini çıkardığını görünce, anladım. Ama artık, İdeal Uyum'dan ve Çekiciliğin Hesaplanması'ndan söz etmeyi sürdürmek zordu!"

"Düşünüyorum da," diye başladı, cakalı bir edayla.

Sonra, sustu.

Bütün bunlar öyle saçmaydı ki!

"Devam et," dedi Bogdan.

Evet, hissettiği duyguları hissetmek saçmalıktı. Yoksa, değil miydi? Bu mutsuzluğu (eğer mutsuzluksa) Bogdan'a, her sözünü doğru sayan Bogdan'a da zorla iletmek korkunç bir şeydi. Neden içinden hep, kocasının kaşlarının çatılmasına ve çenesinin gerilmesine yol açacak şeyler söylemek geliyordu? "Düşünüyorum da, bana öyle iyi davranıyorsun ki," dedi, yüzünü erkeğin boynuna bastırıp bu bedenin sunduğu huzura ve bağışlayıcılığa sığınarak.

Kaşlarını çattı. "Evet, yakınmaktan nefret ediyorum, ama..."

"Ama?" Konuşan, Ryszard'dı.

"Gösteriş yapmaya bayılıyorum!" Elini alnına vurdu, inledi: "Oh, oh, oh!" Sonra, utangaç bir tavırla gülümsedi.

Genç adamın benzi soluverdi. (Maryna gerçekten de hastalanmıştı demek? Bütün arkadaşları da öyle söylemiyor muydu?)

"Gösteriş mi yapıyorum?" diye sordu Maryna, gözleri ışıl ışıl. "Hadi, söyle bana, sâdık kavalyem."

Ryszard yanıt vermedi.

"Diyelim ki, yapıyorum," diye sürdürdü sözünü merhametsizce, "neden?"

Erkek başını salladı.

"Hemen paniğe kapılma. 'Çünkü sen bir oyuncusun,' demeyecek misin?"

"Evet, hem de büyük bir oyuncu," dedi Ryszard.

"Teşekkür ederim."

"Aptalca bir şey söyledim. Bağışla."

"Hayır," dedi Maryna. "Belki de bu gösteriş değildir. Onu ben bile denetleyemiyor olsam da."

"Duygularıma hâkim olmaya çalışıyorum, inan."

"Duygularına hâkim olmak mı?" diye bağırdı eleştirmen, çok canayakın eleştirmen. "Ama neden, birtanem? Halkı mutlu eden şey, senin duygularının bolluğu!"

"Oynadığım her trajik kadın kahramanla özdeşleşmekten bir türlü kurtulamadım. Onlarla birlikte acı çekiyor, gerçek gözyaşları döküyor, ağlamayı perde indikten sonra da kesemiyor ve giyinme odamda, eski gücüme kavuşuncaya kadar sırtüstü yatmak zorunda kalıyorum. Bütün meslek yaşamım boyunca, oynadığım kişiliğin acılarını hissetmeden onu canlandırabilmeyi başaramadım." Yüzünü buruşturdu. "Bence bu bir zayıflık."

"Hayır!"

"Komik rollere çıkmaya karar verirsem, seyircim ne der acaba? Komedide" –güldü– "başarılı olacağıma inanılmıyor."

"Hangi komik roller?" diye sordu eleştirmen, dikkatle.

Çok yukarıdan başlarsan, çıkacak yerin kalmaz.

"Anımsıyorum da..." Ryszard'a içini dökmekteydi. "Bir keresinde, denetimi yitirmiştim, sonuç bir felaket olmuştu, ama yine de bedelini ödemem gerekmedi. En sevdiğim oyunlardan biriydi: *Adrienne Lecouvreur*. Bir aktrisi oynamak her zaman çekicidir, Adrienne ise döneminin en büyük kadın oyuncusuydu. Evet, haberci çocuk gelip perdenin kalkmak üzere olduğunu söyleyince, giyinme odamdan çıktım; yan kanatta, sıramın gelmesini beklerken, o rolü ilk oynayışım olmadığı halde sahne korkusuna kapıldığımı fark ettim. Eskiden bu bana sık sık olurdu. Yalnızca yürek atışlarımı hızlandıracak ve avuçlarımı terletecek kadarsa beni rahatsız etmezdi. Tam tersine, benim gözümde profesyonelliğin bir işaretiydi. Sahneye adım atmadan önce hafif bir çarpıntı ve ısınma hissetmezsem, büyük bir olasılıkla kötü bir oyun çıkaracağım demekti. Ama o geceki durum her zamankinden biraz daha kötüydü –hayır, insanı felç eden türden bir korku değildi (onu da yaşamadım değil!), insanın aklını başından alan türdendi. Sahneye girdim, salon alkışlamaya

başladı, alkışlar birkaç dakika sürdü. Derin bir reverans yaptım; önde kavuşturduğum ellerim dizlerime değiyordu, başım öne eğikti; alkışlar kesilip de başımı kaldırırken içimden şöyle dedim: Göreceksiniz, neler yapabileceğimi göreceksiniz! Bu rolü Rachel yaratmıştı, sesi benimkinden daha güçlü, daha derindi, halk onun yıllar önce, Varşova'daki yorumunu hâlâ unutmamıştı, yine de herkes benim Adrienne'imin muhteşem olduğunu düşünüyordu; o gece ben de yaşamımın en iyi oyunculuğunu sergileyeceğime inanıyordum. İşte, bu kararlılıkla, sahneme başladım –ve ilk sözcükleri, aşırı tiz bir sesle söyledim. Yanlış bir yola girmiştim. Bir kez başlayınca, sesimin perdesini düşürmem olanaksızdı. Adrienne, Comédie Française'in kulisinde yeni bir role çalışmaktaydı, ama dikkatini toplayamıyor, yüreği deli gibi atıyordu, çünkü yeni âşık olduğu erkekle ikinci kez buluşmak üzereydi. O sırdaşına, (ona âşık olan ama bunu açıklamayı göze alamayan) suflörüne, bu yeni, gizli tutkusundan söz ederken ben bağırıyor, dünyanın en yeteneksiz oyuncusu gibi bağırıyordum. Bu tiz perdeden başlayınca, sıra prensin, Adrienne'in kimliğinden habersiz olduğu erkeğin limonluğa girmesine geldiğinde, sesimin ne hal aldığını tahmin edebilirsin. Her deneyimli oyuncunun yapacağı gibi, aynen sürdürmekten başka çarem yoktu. Dışavurmam gereken şey, daha da güçlü ve acıklı bir duyguya dönüşünce, sesimi biraz daha yükseltmekten başka bir şey yapamadım. İçimi çektim, kıvrandım; hepsi de gerçekti. Beşinci perdede, Adrienne, aynı prense göz koymuş olan rakibinin gönderdiği zehirli çiçek buketini öptükten sonra, çektiğim bedensel acı korkunç bir hal aldı; can çekişirken, sevdiğim adama uzattığım kollarım, gerçek bir arzuyla büküldü. Perde inince, erkek oyuncu beni giyinme odama taşımak zorunda kaldı."

"Öykülerine bayılıyorum," dedi Ryszard. Demek istediği, elbette, 'sana bayılıyorum' idi. "Öykülerine bayıldığım için de," diye sürdürdü sözünü (oysa bunun hiçbir anlamı yoktu), "bir yazarın bulunabileceği en büyük özveride bulunacağım."

"Neymiş bu?"

"Yüz tane roman yazsam bile..."

"Yüz roman mı!" diye haykırdı Maryna. "Ne kadar da kapsamlı bir plan bu. Üstelik" –gülümsedi– "yalnızca iki kitap yazdığın düşünülürse."

"Dur," dedi erkek, "bu çok ciddi bir an. Bir söz vermek üzereyim."

"Oyuncu!"

"Ant içerim ki, Maryna." Elini kaldırdı. "Yüz tane roman yazsam bile, hiçbirinin başkişisi büyük bir oyuncu olmayacak."

Maryna'nın giyinme odasındaydılar. Ryszard alçak bir taburede oturuyor, kadının karakalem resmini yapıyordu. Maryna ise odada geziniyor, erkeğe büyüleyici siluetini sunuyordu.

"Makyaj konusunda," dedi dalgın dalgın, "aptalca bir hayalim var; bütün bunları" –kavanozlarla, ufak şişelerle dolu tepsiyi gösterdi– "yüzüme, şu eski yüze" –güldü– "sürmem, kendimi olduğumdan farklı göstermeye çalışmam gereksiz" –gülümsedi– "kendim olarak kalabilir ve yine de sevdiğim bütün rolleri oynayabilirim sanki" –başını salladı– "oysa bu olanaksız."

"Neden olanaksız?" dedi Ryszard. "Neden yapamayasın?"

"Tam bir yazar gibi konuştun." Gülümsedi. Ryszard onun elini yakalamak için yanıp tutuşuyordu. "Oyunculuğun, içtenlikle hiçbir ilgisi olmadığını hiçbir yazara anlatamazsın. Duygularla bile ilgisi yoktur, bu bir yanılsamadır. Oyunculuk, görünmekle ilgilidir. Nasıl görüneceğine karar vermekle ilgilidir. İşin temeli, *hissetmemeye* dayanmalıdır."

"Bu doğru olamaz. Bana oynadığın kişiliklerin bütün duygularını hissettiğini söylemiştin... hem de bedensel acı çekecek kadar."

"Ah, kendim hakkımda söylediklerimin ne önemi var ki?"

"Ama sen..."

"Ryszard, ben daha iyi bir oyuncu olmaktan söz ediyorum. O kadar iyi olup olmadığımı bilmiyorum, yalnızca ötekilerden

daha iyiyim, hepsi bu. Peki, oyuncuların çoğu neden bu kadar kötü? Güçlü bir duyguyu iletmenin en iyi yolunun, aşırı heyecan sergilemek olduğunu sanıyorlar. Nasıl rol yapılacağını bilmiyorlar. Nasıl gizlenmek gerektiğini bilmiyorlar. Genç oyunculara hep bunu anlatmaya çalışıyorum. Bay Zalezowski'nin bana öğüt verirken birkaç kez şöyle dediğini anımsıyorum: 'Sendeki bu çabuk kavrama yeteneğini sakın dehayla karıştırma. Ancak pek çok şeyin törpülendikten sonra.... biri olabilirsin.' Haklıydı. Tahmin edebileceğinden çok daha haklıydı, çünkü Bay Zalezowski" –sözcüklerini büyük bir özenle seçiyordu– "eski usul bir adamdı."

"Bir düşün," dedi Krystyna'ya, "kendinden çok büyük bir adamla, bir yabancıyla yaşayan, genç bir kızsın. Evlenme sözü vermiş, ama yasal bir engel, bir yerlerde bir eş var; yine de, sen ona kocam diyorsun, elbette. Sonra, bir bebeğin oluyor. Erkek bazen haşin biri, ama sen onu seviyor ve seni üzen her davranışı için bir sürü gerekçe buluyorsun. Şimdilik, iç karartıcı bir madenci kasabasında, kötü döşenmiş bir evde oturuyorsun; doğduğun o güzelim kentten ve sevgiyle dolup taşan çocukluk yuvandan çok uzakta. Odayı gözünün önüne getir. Pis bir pencere. Bir soba. Bir divan. Büyük bir yatak. Köşede bir beşik; içinde, melekler gibi uyuyan, küçük kızın. Basit, tahta bir masa ve iki iskemle. Yemektesiniz. Hazırladığın ucuz, yalın yemeği aç bir kurt gibi mideye indirdikten ve dirseğiyle ağzını sildikten sonra, seni terk ettiğini açıklıyor. Masadan kalkıyor. Kapıya kadar peşinden gidiyor, yalvarıyorsun. Kapıyı yüzüne çarpıyor. İşin aslı, o geri dönecek. Ah evet, bu kaba saba heriften o kadar da kolay kurtulamayacaksın, ama o an bunu bilmiyorsun. Onun temelli gittiğini sanıyorsun. Bu durumda ne yaparsın? Göster bana. Müthiş bir umutsuzluk içindesin, acı çekiyorsun. Hadi, göster. Hayır. Şuraya, kapının yanına git."

Krystyna kapının önünde bir an durakladı, sonra hıçkırmaya başladı. Omuzları kalkık, sendeleyerek odanın ortasına iler-

ledi; iskemleye çöktü, belden yukarısını masanın üzerine attı, kollarını ileri doğru uzattı, sağ şakağını kollarına yasladı; sonra yere, dizlerinin üzerine çöktü, kollarını kırk beş derecelik bir açıyla kaldırdı, avuçlarını birbirine çarptı, sonra...

"Hayır! Hayır! Hayır!"

Krystyna kızardı, ayağa kalktı.

"Ama Madam, sizi aynen bunları yaparken izledim. Anımsadınız mı, rolünüz..."

"Hayır!"

"Ne yapmam gerektiğini söyleyin."

"Yavaşça odaya dönersin... ama çok yavaş değil... bulaşıkları toplarsın... iskemleye otursun; hafif kendini bırakmışsındır. Gözlerini masaya dikersin."

"Hepsi bu mu?"

"Evet."

"Dua filan etmem mi?"

"Hepsi bu, dedim."

Tanrım, ah Tanrım, dedi Maryna içinden; acı çektiği anların dışında (eh, şu sıralar acı çekmediği söylenemezdi zaten), aslında dindar sayılmazdı; ah yüce Tanrım, merhametini esirgeme! Beni şu tatminsizliğimden kurtar ya da bana isteğimi gerçekleştirme gücü ver. Keder bir süreliğine hafiflemişti, oysa şimdi, Bogdan'ın gördüğü tek şey, engeller; bunun bir delilik olduğu sonucuna varmış, neden her şeyi bırakmak zorunda olduğunu soruyor, geri döneceğimize dair söz vermemi istiyor. Bu gece Bogdan'la konuşmalıyım. Onu yatağına oturtacak, sevgili ellerini tutacak, gözlerinin içine bakacağım, ama yo, duygu sömürüsü yapmak istemiyorum, onu ikna edeceksem, bunu tiyatro oyunlarına başvurmadan yapmalıyım –Tanrım, şu anda hiç de cesur değilim. İyi ama, Bogdan şunu kabullenmeli: elimden gelen, kudretim dahilindeki her şeyi yaptım ben. Ülkeme vermem gerekeni verdim, bir yurtsever olarak yurdumu her za-

man önemsedim. Üstelik Varşova'da, Polonyalıların kendi dillerini konuşmasına izin verilen tek resmi arenanın sahne olduğu düşünülürse! Alçakgönüllü ve sağduyulu oldum. Ayrıca, şükretmesini bildim. Heinrich'e bile; bütün o ihanetlerine, yaşamıma defalarca, acımasızca girişine, yatağıma sırf kendi keyfi için dalışına –evet, Heinrich gibi birine bile minnet duydum. Beni nankörlükle suçlayamaz. Sonra, tiyatrolardan sorumlu Rus yöneticinin karısı, sevgili dostum, beni koruduğu için kendisine ne kadar derin bir gönül borcu duyduğumu biliyordu. Varşova'da ne gerçekleştirdiysek, bunu o kadına borçluyduk. Ophelia'mı Varşova seyircisine sunmak istediğim ama sansürcü-başı tiyatroya *Hamlet*'i oynama izni vermediği zaman (bir kralın öldürülmesini gösterdiği için!), arkadaşım adamı evine çağırmış, cinayetin yalnızca bir aile sorunu olduğunu, dolayısıyla kesinlikle zararsız olduğunu söyleyerek adamı kandırmış ve izni koparmıştı. Bu, bana yaptığı iyiliklerden yalnızca bir tanesi. Madam Demichova'nın ölümünden beri tek bir koruyucum olmadı. O hayatta olsaydı, şu oyunu... sahnelemeye asla cesaret edemezlerdi... hani şu, zengin bir toprak sahibiyle evlenen, yaşlanmaya başlamış kadın oyuncuyla ilgili komediyi; karı-kocanın salı günleri düzenledikleri toplantılar nasıl da düşmanca bir üslûpla anlatılıyor. Tanınmış bir aktrisin, evlilik yoluyla sınıf atlamaya çalışmasının alay konusu olacağının farkındayım elbette. Ama böylesi, küstahlık! Bizim vatan sevgisiyle dolu, düzeyli konuşmalarımız saçma sapan salon gevezelikleri mi yani? Onlar, bu kadar milliyetçi ve ateşli konuşmalar olmasaydı, Rus yetkilileri alarma geçirir miydi? Her salı kapımıza iki polis memuru dikecek, her konuğu inceleyip adını yazacak, yurtdışından gelenlere adresini, bizimle ne işi olduğunu soracak kadar? Ama bize baskı uygulayanların yaptıkları hiçbir şey beni şaşırtmıyor. Burada söz konusu olanlar, eleştirmenler! Kıskanç oyuncular ve vasat oyun yazarları! Keşke nefret etmeyi bilseydim; belki nefret beni rahatlatırdı. Çelikten kaşlarım, taştan yüreğim olsaydı –iyi ama, hangi gerçek sanatçı bu tür silahlara sahiptir ki? Yalnızca, hissetmenin duygu ürettiğini, sevmenin sevgi aşıladığını bilen-

ler. Peki, soğuk ve kibirli görünseydim daha mı az acı çekerdim? Hayır, yalnızca rol yapıyor olurdum! Evet, kamusal bir yaşam bir kadına uygun değil. Bir kadına en uygun yer, yuvası. Orada egemenlik sürer –erişilmez, dokunulmaz! Ama başını diğerlerinden daha yukarıya kaldırmaya cüret eden, istekli elini şan ve şöhrete uzatan, ruhundaki bütün coşkuyu ve hüznü kalabalıklara açıkça sergilemekten çekinmeyen bir kadın... herkese, yaşamının en gizli oyuklarını karıştırma izni vermiş demektir. Meraklı insanlar için, bir oyuncunun açık, içten konuşmalarına kulak misafiri olmaktan daha eğlenceli bir şey yoktur –ya da sıradışı bir ilişkisine, evindeki bir anlaşmazlığa ilişkin dedikodulardan. Ah Tanrım, Tanrım, yaşamım (bana ait olan ve olmayan) günahların kefaretini ödemekten mi ibaret? Öte yandan, bunlar yalnızca bana zarar verseydi hiçbirine aldırmazdım. Ama acımasızlık ve kötülük pençelerini sevdiklerime geçirince, işte o zaman, Sahne denen şu 'suçluların teşhir edildiği alan'dan nefret etmeye başlıyorum. Bogdan, kendinden başka herkesi düşünen, verici Bogdan, beni koruyamıyor. Şu oyundaki aktrisin kocasının Poznan'da doğup büyümesinin ve karısına aşırı düşkün olmasının, o aktrisin ben olduğumu kanıtladığını o da kabul ediyor; ama kendisi, uğradığı bunca hakarete karşı öyle kayıtsız ki. Ama Bogdan gibi bir erkek ya susar ya da iki yıl önce yaptığını yapar: benden habersiz, burada, Varşova'da bir eleştirmeni düelloya davet etmişti. Bogdan şanslıydı, çünkü eleştirmenler ödlektir. Yüreğim sıkışıyor. Şimdi Bogdan'ın erkek kardeşi benden gerçekten nefret edecek; herkesin geçen hafta başlayan şu oyundan söz ettiğini biliyorum, ama hiçbiri bu konuyu bize açmıyor elbette. Cumartesi akşamı, *Gazeta Polska*'nın tiyatro eleştirmeniyle yemek yedik, ama ne Bogdan'ın ne de onun ağzından bu konuda tek bir sözcük çıktı. Adamı bir dahaki görüşümde (salı toplantılarımıza mutlaka gelir), içimden onu bir köşeye çekmek ve bana kızgın olup olmadığını sormak geldi –pek çok kişinin, yabancı oyunlara ağırlık verdiğim için bana kızdığını biliyorum– ama gerçek özgürlükle ve ulusumuzun çektiği acılarla ilgili sohbet öyle büyüleyiciydi

ki, kendi dertlerimden söz etmeye utandım. Onun yerine, iki mektup yazdım; öfkeli ama sakin, vâkur; biri onun çalıştığı gazeteye, öteki tiyatronun müdürüne (adam bana hayran, ya da öyle söylüyor), ama göndermedim. Bilmem gerekirdi: başarılı olursan, bir gün, senin yorulup bırakmana daha çok varken, halk senin aleyhine döner –salt o oyunu kastetmiyorum. Halk maymun iştahlıdır, dönektir. Seyircim daha yeni, daha genç bir yüzü sevmek istiyor. Evet, sanırım halk artık benden hoşnut değil, bense daha iyi oynayamam –en azından Varşova'da. Buradan kaçmalıyız. Beni savunan pek çok kişi olduğu doğru, ama yine de, çevremi saran düşmanlığın bedelini Bogdan ödememeli. Dostlarım, beni yurdumdan kaçırttığı için şu oyunu suçlayacaktır; yurtdışına gitmeyi uzunca bir süredir düşündüğümü bilenler bile. Ama aynı zamanda, alındığım, sonunda kararımı uygulayacak kadar küstüğüm için beni de suçlayacaklardır. Başta, çekip gitme kararını onayladığı için alabildiğine pişman olan Bogdan, beni gözünün önünden bir an ayırmıyor; kafası karışmış ruhumu yönlendirmeyi umuyor –kocam olarak, bunu görev bildiğine hiç kuşku yok. Ona şükran duymam gerekir. Duyuyorum da. Ah Tanrım, Tanrım, bu değişikliği öyle büyük bir coşkuyla bekliyordum ki (her şeyi ayarlayana kadar canım çıktı), oysa şimdi her şey mahvoldu! Artık gitmek için sabırsızlanmıyorum, millet kaçtığımı sanacak. Ben her zaman, sabırsızlıkla beklediğim bir şeyler bulmuşumdur. Çocukluğumda, çok fakir olmamıza ve armağan filan almamamıza karşın, Noel'i beklerdim, sonra büyümeyi bekler oldum, ah, onu, o karanlık, küçücük odada bir sürü çocukla birlikte olduğum için (kendimi hiç de küçük hissetmiyordum) mutluymuşum gibi numara yapmaktan kurtulacağım günü nasıl da dört gözle beklerdim; hep özgür, güçlü, uzaklarda olacağım ânı hayal ederdim, işte o zaman... hayır, çocukluğuma kara çalmayacağım. *Mutluydum*, içimde bir ışık olduğunu biliyordum, geleceğe büyük bir güvenle bakıyordum. Ah Tanrım, bu zayıf çocuğunu yüzüstü bırakma. Kafam karmakarışık; rol yapmaktan yoruldum!

İKİ

Tanrı da bir oyuncu.

Sayısız mevsimde, çeşit çeşit, modası geçmiş kostümler içinde pek çok trajedi, birkaç tane de komedi canlandırarak, farklı biçimlerde (genellikle erkek rollerinde), ama her zaman vâkur, görkemli, buyurgan; son zamanlarda (yani, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında) oldukça kötü eleştiriler almakta, ama bunlar oyunu sona erdirecek kadar olumsuz eleştiriler değil. O bildik, sevgili adı hâlâ herkesin dilinde. Katıldığı her oyuna hâlâ tartışılmaz bir önem kazandırıyor.

Rüzgâr güçleniyor. Takımyıldızları bir nabız gibi atıyor. Toprak dönüyor. İnsanlar ürüyor. (Yakında, toprağın üzerinde yürüyenlerin sayısı, altında yatanların sayısını aşacak!) Tarih kalınlaşıyor. Esmerler inliyorlar. Soluk tenliler (Tanrı'nın göz-

deleri) fetih, kaçış hayalleri kuruyor. İnsanlarla dolu deltalar, haliçler. Tanrı onları batıya doğru çeviriyor; orada doldurulmayı bekleyen daha bir sürü boş alan var. Saat, Avrupa saatine göre, sabahın on biri. Bugün ne krallara yaraşır kostümüne, ne de en sevdiği giysisine bürünmüş; bugün O, Şirket Müdürü Tanrı; kostümü, üç parçalı, yünlü takım elbise, kolalı, beyaz gömlek, manşet koruyucu kolluklar, papyon kravat; tütün çiğniyor –Tanrı da modernleşmek istiyor. Dekorun baskın renkleri sarıyla kahverengi: döner koltuğunun, görkemli çalışma masasının sarışın ahşabı, masanın pürüzsüz, pirinç donanımı, tıka basa kâğıtla dolu çekmeceleri, hafif çentikli pirinçten, kazboyunlu masa lambası, yakınında duran, yine pirinç tükürük hokkası. Dirsekler, hesap defterleriyle dolu masanın üzerinde; Kendileri bugün nüfus raporlarıyla, ekonomik bültenlerle ve arazi araştırmalarıyla haşır neşir. Az önce kalın defterlerden birine daldı.

Tarihler eriyip birbirine karışıyor. Engeller sarsılıyor. Aileler bölünüyor. Haberler geliyor. Seyahat Acentası Tanrı, fakirin zenginleşeceği, yasa karşısında herkesin eşit olacağı, sokakların altınla döşeneceği (bu, okuma yazması olmayan köylüler için) ve toprağın dağıtılacağı (yine!) ya da çok ucuza satılacağı (bu, okuma yazma bilenler için) bir Yeni Dünya'nın ortaya çıktığını duyurmaları için, dört bir yana haberci saldı. Köyler boşalmaya başladı; ilk gidenler, en gözüpek ya da en çaresiz olanlar. Topraksız güruhlar suya doğru bir çığ gibi akıyor (Bremerhaven, Hamburg, Antwerp, Le Havre, Southampton, Liverpool), leş kokulu gemilerin ambarlarına üst üste yığılıyor. Gecenin örtüsü altında uzanan, ışıkları açık, üzeri kabuk bağlamış kentlerde, giden dalga daha az göze çarpıyor –ama kesintisizce sürüyor. Tanrı gemi tarifelerini gözden geçiriyor. Orta Geçit dehşeti artık sona erdi; bunun için Kendine teşekkür ediyor. Zorlama yok, yalnızca gitmek *isteyenler*. Ayrıca (yine, Kendisi sağolsun), Atlantik'i geçmek artık çok daha güvenli (her ne kadar geçen yıl, Kuzey Amerika'ya gitmek üzere Bremerha-

ven'dan ayrıldıktan hemen sonra, tehlikeli Kent kıyısında alabora olan *Deutschland* gemisinde, sâdık Fransisken rahibelerinden beşini yitirmiş olsa da.) Üstelik, daha hızlı: yeni buharlı gemilerle yolculuk yalnızca sekiz gün sürüyor. Tanrı, insanların okyanusları çok daha kısa sürede aşacağı günleri sabırsızlıkla bekliyor elbette. Sonra, daha da çabuk, gökten. Tanrı, hızı, en az soluk renkliler kadar çok seviyor. Şimdi her şey hızlanıyor, daha da hızlanıyor. Buysa, hızla artan insan sayısı düşünülürse, iyi bir şey galiba.

Tanrı, sabırsızlığını yansıtıyor. Bunun anlamı, O'nun gerçekten sabırsız olduğu değil. Yalnızca... oynuyor. (Bu, büyük bir oyunculuk türü; hiçbir şey hissetmemek ya da hissetmemeye çalışmak; kendini uzak, yalıtılmış tutmak. Her şeyi sonuna kadar hisseden, gergin Maryna'nın tam tersi.) Ama İtici Güç Tanrı'nın yeni hedeflere doğru kışkışladığı insanlar gerçekten sabırsız; arazilerin henüz tapusuz olduğu yerlere, korunması gerekmeyen, tam tersine, yeniden yapılmak için kendini sonsuzcasına sunan, geçmiş beklentilerden soyunmayı ve hafiflemiş bir halde, taptaze bir başlangıç yapmayı bekleyen topraklara doğru yola çıkmak için sabırsızlanıyorlar.

Bütün bunları yücelten, kışkırtan da, Tanrı. Bu yenilik, boşluk, geçmişsizlik özlemini. Yaşamı, katıksız geleceğe dönüştürme hayalini. Başka seçeneği yok –her ne kadar Tanrı, Yıldız Tanrı bu davranışıyla, bir aktör olarak, yıldızların yıldızı olarak, kendi ölüm fermanını imzalasa da. Bundan böyle, dünyanın en hırslı, en eğitimli seyircilerinin izleyeceği hiçbir oyunda başrolü alamaz artık. En iyi olasılıkla, yalnızca küçük roller –O'nun yer almadığı tek bir oyun bile izlememiş olan insanların yaşadığı, resim güzelliğindeki durgun suların dışında. Seyirci kitlesine böyle yer değiştirtmesi, O'nun meslek yaşamının sonu olacak.

Tanrı bunu biliyor mu? Büyük bir olasılıkla, evet. Ama bu O'nu durdurmuyor: O gezgin bir oyuncu.

Tanrı tükürüyor.

Mayıs 1876'da, Maryna Zalezowska henüz otuz beşinde ve zaferinin doruğundayken, Varşova'daki Imperial Tiyatrosu'yla sezon sonuna kadar olan sözleşmesini iptal etti (konuk oyuncu olarak yer alacağı rolleri de: Krakow'daki Polski, Poznan'daki Wielki ve Lwow'daki Kont Skarbek tiyatroları) ve Aralık 1875'te, Saski Otel'in özel yemek salonundaki şölenin yapıldığı Krakow kentinin yüz on kilometre güneyindeki, doğduğu yere kaçtı: genellikle, her yaz sonu bir ay geçirdiği, Zakopane dağ köyüne. Yanında kocası, yani Bogdan Dembrowski, yedi yaşındaki oğlu Piotr, dul kız kardeşi Jozefina, ressam Jakub Goldberg, *jeune premier* Tadeusz Bulanda, kimya öğretmeni Julian Solski'yle karısı Wanda da vardı. Bu, seyircisi için öyle tatsız bir haberdi ki, Varşova gazetelerinden biri, hırsından, Maryna'nın daha bu yaşta emekliye ayrıldığını yazdı, ama bu haber (ömür boyu sözleşmeli olduğu) Imperial Tiyatrosu tarafından derhal yalanlandı. İki zalim eleştirmen, Polonya'nın en ünlü aktrisinin, olgunluk dönemini artık geride bıraktığını kabullenme zamanının geldiğini ileri sürdüler. Hayranları, özellikle üniversite öğrencilerinin oluşturduğu, ateşli izleyicileri, ciddi bir hastalığa yakalanmış olmasından korkuyorlardı. Maryna bir yıl önce tifo geçirmiş, yalnızca iki hafta yatmasına karşın, aylarca sahneye dönmemişti. Hastalığı sırasında ateşinin aşırı yükseldiği, bu yüzden saçlarının döküldüğü söylentileri yayılmıştı. Evet, bütün saçlarını *yitirmişti*. Ama sonra, saçlar yeniden çıkmıştı.

Bu sefer neyi var acaba, diyordu, gerçeği bilmeyen arkadaşları. Ciğerlerde zayıflık, Maryna'nın geniş ailesinde sık rastlanan bir durumdu. Babası henüz kırk yaşındayken veremden ölmüş, daha sonra iki kız kardeşi de aynı hastalığa yenik düşmüştü; geçen yıl, en sevdiği ağabeyi, bir zamanlar tanınmış bir oyuncu olan ama artık *Maryna'nın kardeşi* olarak tanınan Stefan hastalanmıştı. Stefan'ın Krakow'daki doktoru, Maryna'nın yakın dostu Henryk Tyszynski, saf dağ havası alması için Stefan'ı da onlarla birlikte göndermek istedi, ama Stefan bir at

arabasıyla, dar, inişli çıkışlı yollarda, sallana sallana yapılan bu çetin yolculuğa dayanamayacak kadar güçsüzdü. Yoksa Maryna da...? Sıra ona mı...? "Hayır," dedi, kaşlarını çatarak. "Ciğerlerim sapasağlam. Bir ayı kadar sağlıklıyım."

Doğruydu; hoşnutsuzluklarını, sıkıntılarını kusursuz bir sağlıkla örtbas etmeyi çok uzun zaman önce aklına koyan Maryna, daha da sağlıklı olmaya kararlıydı. Varşova, daha doğrusu, bütün kalabalık kentler sağlığa zararlıydı. Bir oyuncunun yaşamı sağlıksızdı; insanı tüketiyordu, içini kemiren korkularla doluydu. Ne zaman yolculuk edecek zaman bulsa, bunun Viyana, hatta Paris gibi büyük başkentlerin müze ve tiyatrolarında kendini eğitmek ya da Baden-Baden, Carlsbad gibi bir dinlenme yöresinde, alıştırma yapmak için harcanması gerektiğine inanan Maryna, artık en yakınlarıyla birlikte, pek az kişiye nasip olan bir taşra yaşamını, arıtıcı bir yalınlığı yeğler olmuştu. Diğer pek çok aday köy içinde Zakopane'yi çekici kılan şeyler, Polonya'nın güney sınırında bulunan ve Tatra dağlarının görkemli zirveleriyle çevrili, büyüleyici ortamı, yoğun gelenekleri, kentlilere en az Amerikalı Kızılderililer kadar değişik görünen, yanık tenli, yerli halkın nefis lehçesiydi. Uzun boylu, kıvrak dağ adamlarının yaz ortasındaki şenlikte, ehlileştirilmiş ve zincire vurulmuş, boz ayıyla yaptıkları dansı seyrettiler. Halk ozanıyla arkadaş oldular –evet, Zakopane'de hâlâ bir ozan vardı ve geçmişteki kan davalarının, mutsuz aşk öykülerinin yalan yanlış anılarını aktardığı ahenkli, hoş bir sesi vardı. Maryna ile Bogdan son beş yıldır, yazın bir bölümünü geçirdikleri bu köye ve onun onurlu, incelikten uzak halkına gittikçe daha çok bağlandılar; öyle ki bir gün, bir dost grubuyla birlikte buraya yerleşmekten, kendilerini bütünüyle el sanatlarına ve sağlıklı yaşama adamaktan bile söz ediyorlardı. Yalıtılmış, hafif yabanıl Zakopane'nin tertemiz mazisine, kendi ideal toplum kuramlarının damgasını vuracaklardı.

Köyü çekici yapan şeylerden biri de, ulaşılmasının zorluğuydu. Kışın yollar aylarca geçit vermezdi; mayısta, yolculuk

mümkün olduğunda bile, tek ulaşım aracı köyden gelen bir at arabasıydı. Bu, kente daha yakın köylerdeki orta halli çiftçilerin kullandığı, bildik at arabalarından değildi: uzun, tahta bir altlık, üstünde de, fındık ağacından yapılma, kavisli bir çatıya gerilmiş bir tente. Çingene arabalarını... yo, daha çok, Batı Amerika'ya özgü şu oyma klişelerdeki, yağlıboya taklidi resimlerdeki arabaları andırıyordu. Bunlardan birkaçına Krakow'da, ana sebze pazarında rastlamak olasıydı, çünkü her hafta Zakopane'den kente malını satmaya mutlaka üç-beş dağ adamı gelirdi; kesilmiş koyunlarından, güderi gocuklarından ve üstüne karmaşık desenler oluşturan çentikler atılmış, tütsülenmiş koyun peyniri kalıplarından kurtulur kurtulmaz, boş arabalarını doğruca köylerine sürerlerdi.

Sırf yola çıkmak bile başlı başına bir serüvendi. Şafağın ilk ışığıyla, karanlık, keskin kokulu arabaya doluşmak, arabacının sırtındaki gocuğu çıkartması, yastık niyetine, hafif çapkın bir nezaketle Maryna'nın arkasına yerleştirmesi, yumuşak denklerin arasında birbirlerine sokulup oturmak, dağ adamı geniş kenarlı şapkasını başına sıkıca geçirip bir çift kadanasını dehlerken, kaş-göz işaretleri yapıp kıkırdaşmak, kenti arkada bırakıp Krakow'un güneyindeki düzlüklere doğru inmek. Huzuru tâ iliklerinde hissetmek! Yol kenarında daha önce hiç görmedikleri, acayip bir haç, bir türbe ya da (daha iyisi) bir kavşakta, küçük bir Meryem Ana şapeli: diz çöküp birkaç dua mırıldanan arabacıyı beklerken, arabadan güç belâ inip azıcık dolaşmak için harika gerekçelerdi. Araba Beskid tepelerine vurup da çevreleri dağlarla kuşatılınca atlar yavaşlar, yola yürüyerek devam ederdi. Kısa bir mola verip Krakow'dan yanlarına aldıkları yiyeceklerle, karınlarını çabucak doyurduktan sonra, yeniden yola koyulur, akşamüstü zirvedeki küçük köye varır, arabacının önceden ayarladığı bir köyevinde karınlarını doyurduktan sonra, daha hava kararmadan derin bir uykuya dalarlardı –kadınlar kulübelerde, erkekler ahırlarda. Sabahın üçünde, yolculuğun ikinci bölümü için gıcırtılı arabaya doluştukla-

rında, hava henüz aydınlanmamış olurdu; yokuş aşağı, uzun, kemik titreten bir inişin ardından (daha çok, tırısta), öğleden az önce, yol üzerindeki tek köy olan Nowy Targ'da özlemle beklenen, kısa bir mola verilirdi; orada ellerini yüzlerini yıkar, sıkı bir yemek yer, Yahudi meyhanecinin iğrenç şarabını içerlerdi. Tıka basa doymuş, ama kısa bir süre sonra yeniden acıkmak üzere arabaya döner, hemen yola koyulur, çeşitli otlar, şifalı bitkilerle dolup taşan, kıpır kıpır bir derenin böldüğü, gümrah çayırlar boyunca ilerlerlerdi. Arkada, ileride, Tatralar'ın kireçtaşı ve granitten oluşan (Giewont Dağı'nın ikiz zirvelerinin taçlandırdığı) duvarı, mavi, daha mavi bir gökyüzüne doğru yükselirdi. Onlar, Nowy Targ'dan yanlarına aldıkları kurumuş peynirle tütsülenmiş jambonu atıştırırlarken, vadi daralır, araba son zahmetli tırmanışına başlardı. Bir süreliğine arabanın arkasından yürümeyi yeğleyenlerin (Maryna daima onlardan biriydi) ödülü, sık çam ağaçlarıyla kara köknarların arasında bir anlığına görünüp yiten bir ayı, bir kurt ya da bir geyikti; bazen de, yol kıyısında, uzun, beyaz bir pelerin giymiş, salt erkeklere özgü bir başlık olan, ucuna kartal tüyü sokulmuş, siyah, keçe bir şapka takmış bir çobanla karşılaşılırdı. Büyük kentten gelen bu kaliteli insanları selamlamak için şapkasını çıkartan adamla, sınıf ayrımını kaldıran, ılımlı bir selamlaşma: "Tanrı sizi korusun!" "Dünya döndükçe, amin!" Köyün bulunduğu, dokuz yüz metre kadar yukarıdaki üst vadiye ulaşmak üç saat daha alacaktı; yuvalarına ve ancak bir atın tadabileceği kayıtsızlığa kavuşmak için sabırsızlanan yorgun atlar hızlanırdı. Şansları varsa, tam günbatımında takırdayarak köye girer ve ödünç aldıkları köy yaşamına başlarlardı.

Birkaç hafta, bazen bir ay kadar, dört köşe, alçak, dört odalı bir kulübede kalırlardı; odalardan ikisi yatak odası olarak kullanılıyordu: kadınlarla Piotr birinde, erkekler ötekinde. Zakopane'deki bütün meskenler gibi bu ev de ustaca biçimlendirilmiş, köşeleri geçmeli ladin kütüklerinden (yöre ladin ormanlarıyla kaplıydı) yapılmaydı; birkaç ağır koltukla masa ve lata-

lı yataklar ise daha pahalı, pembeye çalan karaçamdan yapılmıştı. Eve girer girmez ağır sarımsak kokusundan kurtulmak, evi havalandırmak için kalın camlı pencereleri ardına kadar açarlardı (sarımsaklar üç-beş parça eşyalarını –mümkün olduğunca az eşya getirmek, maceranın bir parçasıydı– korumak için büfelerin içlerine serpiştirilir, duvarlardaki tahta çivilere asılırdı); sınırsız bir özgürlüğün tadını doyasıya çıkartmaya hazırdılar artık. İlke olarak, kent halkı için taşra yaşamı nefis bir boşluk demektir; işten, alışkanlık ve yükümlülüklerden güzelce arınmış bir zaman. Tatildeydiler, değil mi? Kesinlikle. Kendilerine daha çok zaman ayırmalarını sağladı mı peki? Hayır. Kentlilerin asla kurtulamadıkları o zorunlu programları, taşradaki günlerini de doldurmayı becerir. Yemek. Spor. Konuşmak. Okumak. Oyun oynamak. Ve elbette, ev işleri; çünkü serüvenin bir başka parçası da, hizmetkârlardan vazgeçmekti. Erkekler yerleri süpürür, odun keser, banyo ve çamaşır için su depolardı. Yıkamak, çamaşırları dövmek, kuruması için asmak kadınların göreviydi. "Kışla-manastırımız," derdi Maryna, büyük Fourier'nin betimlediği ideal toplumun inşa ettiği o en önemli binaya gönderme yaparak. Bir tek, yemek pişirme işi kulübenin sahibi Bayan Bachleda'ya bırakılırdı; bu yaşlıca, dul kadın, evini kiraya verdiği süre boyunca kız kardeşinin yanında kalırdı. Gün, onun hazırladığı zengin öğünlere göre düzenleniyordu. Ekşi sütle esmer ekmeğin de bulunduğu kahvaltının ardından ev işleri paylaşılır, geziler tasarlanırdı. Öğleye doğru, bütün ekip vadide yürüyüşe çıkar, esmer ekmek, koyun peyniri, çiğ sarımsak ve kızılcıktan oluşan bir piknik yapardı. Akşamları lahana çorbalı, koyun etli ve haşlanmış patatesli yemekten sonra sıra yüksek sesle okumaya gelirdi. Shakespeare. Bundan daha sağlıklısı olabilir miydi?

Bütün vicdanı hareketli insanlar gibi Maryna ile Bogdan da, salt 'yazlıkçılar' olarak kalamazlardı; köyle yaptıkları, söze dökülmemiş yardım sözleşmesi, her yıl köyün zar zor ayakta duran ekonomisine yaptıkları nakit katkıdan çok daha fazlasını

içeriyordu. Maryna ile dostları, sağlıklarına bu kadar iyi gelen Zakopane'deki iki bin köylünün sağlık durumunun ilgiye ne kadar muhtaç olduğunun pek de farkında değillerdi. Neyse ki, Maryna'nın peşinden Zakopane'ye gelen dostlardan biri de sâdık Henryk idi. Henryk kısa bir süre sonra, orada Maryna'dan daha çok kalmaya başladı; Krakow'daki muayenehanesini üç ay süreyle bir meslektaşına bırakıyor, buradaki köylüleri hiç ücret almadan tedavi ediyordu. Köy halkı başlarda çekingendi; ağız dolusu çürük dişi, boğazdaki guatrı ya da raşitizmi dert etmiyor, çocuk ölümlerinde ya da otuz beşini geçen herkesin hastalanmasında doğaya aykırı bir durum görmüyordu. Henryk'in sağlık önlemleri konusunda verdiği küçük söylev, onlar için şehirlilere özgü, anlaşılmaz sözlerdi –tâ ki köylüler, oradaki ikinci yazında, 1873'de, kolera salgını sırasında yardımlarıyla (ve Krakow'dan getirdiği yiyeceklerle) kurtardığı yaşamları görünceye kadar. Ayrıca, Maryna'nın grubunda, Tatralı dağ adamlarının -hızlı konuştukları zaman bile- tam olarak ne söylediklerini anlayan tek kişiydi; konuştukları lehçe, sıradan nesneler için bile, yaygın Polonya dilinde karşılığı bulunmayan sözcükler içeriyordu. Henryk'in öğretmeni, ona minnet duyan bir hastası, yani köyün papazıydı.

Sözleşmenin köylülere düşen kısmıysa (ki buna bilinçli olarak katılmamışlardı) şuydu: değişmemek. Zaten kozmopolit ziyaretçileri de bunun için ellerinden geleni yapmak niyetindeydiler. Bogdan bir folklor ekibi oluşturmayı düşünüyor, Ryszard köy ozanının anlattığı masalları ve av öykülerini kâğıda dökmek amacıyla yöre lehçesini öğrenmeye çalışıyordu. Henryk'in tasarısı ise, köyün, tepesinde ürkütücü, iyi korunmuş bir kale gibi yükselen Alpler'in görkemine yaptığı katkıların sergilendiği bir bilim müzesi kurmaktı: kayalıklara yaptığı gezilerde topladığı, etkileyici çeşitlilikteki yosun örnekleri, gibi. Maryna köydeki kızlar için bir dantel işleme okulu açmaya hazırlanıyordu, böylece hem köyün tökezleyen ekonomisine destek olunacak, hem de unutulup gitme tehlikesiyle karşı karşıya

olan yerel bir el sanatı korunacaktı. Geçen yaz, Zakopane'nin en iyi dantelcisi olarak bilinen, tek gözlü, ihtiyar kadından ders almış, köylü kadınların kıkırdaşmalarına aldırmaksızın, tahta oymacılığı bile denemişti.

Ulaşım güçlüğü şu âna kadar köyü korumuş, çok eskilere dayanan örf ve âdetlerini, davranış bütünlüğünü, o zengin, kulaktan kulağa aktarma geleneğini korumuştu. Yüzler yalnızca birkaç kalıptan dökülmüştü; bütün köyde iki-üç tane soyadı vardı. Köyün hâlâ tek bir çamurlu yolu, bir ahşap kilisesi, bir mezarlığı vardı. Gerçek bir toplum! Ama tek dışarlıklılar, Maryna ile dostları değildi. Ortada henüz bir dağ köşkü yoktu (tahta dağ kulübelerinin yalınlığına öykünen ama çok süslü); ne bir verem sanatoryumu (Zakopane'nin, resmi sağlık merkezi olarak ünlenmesine daha on yıl vardı), ne de Krakow'a yıl boyunca ulaşımı sağlayacak bir demiryolu bağlantısı: rayların döşenmesine daha on üç yıl vardı. Ama yine de, köy yaz aylarında moda olmak üzereydi, çünkü Polonya'nın en ünlü aktrisiyle kocası tatillerini orada geçiriyordu. İlk geldikleri zaman, Zakopane'de kalmanın tek bir yolu vardı: bir köylünün kulübesinde yatıp kalkmak, yiyip içmek. İki yaz sonra, Ryszard'ı oraya ilk davet edişlerinde, köyde yalnızca bakımsız bir pansiyonla, onun hemen yakınında bulunan ve pahalı, tekdüze yiyeceklerle, içilemeyecek kadar kötü şarap sunan, iki çiftlik evi vardı. Bir avuç da, otelcikte kalan ve lokantaları kullanan turist.

Maryna'nın kurduğu sağlıklı düzen, bu gezginlerin zaman öldürme yöntemlerinden çok farklıydı. Maryna güne, hava nasıl olursa olsun gündoğumunda, kulübenin arkasındaki çayda yıkanmakla başlıyor, bunu kahvaltıdan önce, tek başına çıktığı yürüyüş izliyordu. Islak çayırlarda gezinir, küflü ağaç gövdelerinden, hiç tanımadığı mantarları toplar, hemen oracıkta tadına bakmaktan çekinmez, keçilere Shakespeare'in dizelerini okurdu. Tutkularının, hatta saplantılarının sonu gelmiyordu: bir alışkanlığı büyük bir coşkuyla benimseyen, çabucak da vazgeçen bir insandı. Bu alışkanlıkların kimisi beslenmeyle ilgiliy-

di; bazen, günlerce salt koyun sütüyle beslenir, sonra bir süre, ağzına lahana çorbasından başka bir şey koymazdı. Bunu, Profesör Liebermeister'in kitabına uygun soluk alıp verme egzersizleri izlerdi; ya da ruhsal alıştırmalar: her gün, bir saat boyunca çimenlere uzanıp, hiç kıpırdamadan, düşüncelerini mutlu bir anıda yoğunlaştırmak. Hangisi olursa! 'Pozitif düşünce' devri başlamak üzereydi; öz-yönlendirme uzmanları erkeklere 'tuttuğunu koparan' satıcılar olabilmeleri için onu vaaz ediyor, doktorlar kadınlara, özellikle 'asabi' ya da 'sinirleri zayıf' olanlara bu düşünme biçimini öneriyordu –kadınlara doğrudan 'hiç düşünmemeyi' önermedikleri zaman elbette. Düşünmek (tıpkı kent yaşamı gibi) sağlığa zararlıydı, özellikle de kadın sağlığına.

Ama Henryk böyle değildi, öteki doktorlara benzemiyordu. Sık sık, Zakopane'nin temiz havasının sağaltıcı gücüne güvenin, derdi. Henryk havaya bütün yüreğiyle inanırdı. Dinlenin, kendinizi dış dünyaya kapatıp dantel işleme türünden, kadınca bir uğraşa verin, demezdi. Maryna'nın konuşmaktan en çok zevk aldığı kişiydi. Ama keşke erkek, ona olan tutkusunu bu kadar açıkça belli etmeseydi. Ryszard ve Tadeusz gibi genç erkeklerin ona âşık olması anlaşılır bir şeydi; Maryna, saltanatının doruğundaki bir oyuncu olmanın, böyle pervasız, sonuna kadar samimi ama kof sevdalar yaratma gücünü biliyordu. Ama bu zeki, kültürlü, hüzünlü, orta yaşlı adamın dile getirilmemiş bir aşkla yanıp tutuşması, Maryna'ya acı vermekteydi. Keşke hapşırsa, diyordu.

"Hapşırsana, Henryk!"

"Efendim?"

"Hapşırmanı görmek istiyorum. Böylece seni gülünç bulabilirim."

"Ama ben *zaten* gülüncüm."

Maryna hapşırdı. "Ne kadar zarif hapşırdığımı gördün mü?"

Geçen eylüldü, Henryk'in o yaz için kiraladığı kulübenin, bol güneşli odasındaydılar. Karaçamdan yapılma masası, iki is-

kemlesi ve tahta kanepesiyle, cam üzerine yerel çobanlarla eşkıyalar tarafından yapılmış, kabaca boyanmış çoban ve eşkıya resimlerinin dışında, boş duvarlarıyla, buraya bırakın bir muayenehane, oturma odası demek bile güçtü. Henryk'in mesleğini eleveren tek şey, ufak, düz bıçaklar, pensler, sondalar, zıvana testeresi, madeni ayna, mikroskop, stetoskop, tıkaçlar, ufak şişeler ve sayfalarının uçları kıvrılmış tıp kitaplarıyla (Krakow'daki zengin kütüphanesinden birkaç alçakgönüllü örnek) dolu dolaplardı.

"Yoksa üşüttün mü? Otların üzerinde çıplak ayak yürümekte, daha güneş doğmadan, buz gibi suya girmekte ısrar ettiğine göre, buna hiç şaşırmam doğrusu."

"Hayır" –öksürmeye başladı– "üşütmüş filan değilim."

"Ya, elbette öyle." Maryna'nın oturduğu tahta kanepeye yaklaştı, elini uzattı.

"Ah, Zakopane'nin temiz havası," dedi Maryna, narin bileğini ona uzatırken.

Henryk onun başucunda dikilirken, gözlerini kapadı. Bir dakika geçti. Maryna, serbest eliyle tahta sıranın öteki ucunda duran böğürtlen tasına uzandı, yavaş yavaç üç böğürtlen yedi. Bir dakika daha geçti.

"Henryk!"

Erkek gözlerini açtı, haylazca sırıttı. "Nabzını dinlemeye bayılıyorum."

"Farkındayım."

"Seni ne kadar sağlıklı olduğuna inandırmanın bir yolu da bu." Maryna'nın elini yeniden kucağına bıraktı.

"Kes şunu, Henryk. Hadi, bir böğürtlen al."

"Peki, ya başağrıların?"

"Benim başım her zaman ağrır."

"Zakopane'de bile mi?"

"Yapmam gereken tek şey, gevşemek. Ve bedenimi çalıştırmak. Bildiğin gibi, çok çalıştığım zaman, öyle dört dörtlük bir başağrısı pek çekmem."

Henryk masaya döndü. "Oysa içgüdülerin... gayet haklı olarak sana, fırsat bulduğun an, Varşova'nın ve bütün o turnelerin koşuşturmasından kaçmanı söylüyor."

"Ne kaçış ama!" diye haykırdı. "İtiraf et, dostum, burası artık dört yıl önce geldiğimiz o keşfedilmemiş köy değil."

"*Senin* geldiğin, sevgili Maryna. Buraya her yaz gelen ilk ünlü olduğunu unutma. Ben yalnızca seni izledim."

"Seni değil," dedi kadın, "ötekileri kastetmiştim."

Henryk başını yana eğdi, işaret parmağını sakallı çenesine dayadı ve camdan dışarıya, Giewont'un iç açıcı görüntüsüne, Kasprowny'nin uzaktan uzağa seçilen doruğuna bakmaya başladı.

"Ne bekliyordun ki? Bogdan'la sen buraya her gelişinizde, buranın güzelliklerini birkaç kişiye daha tanıttınız. Köyün en büyük tanıtımcısı, sizsiniz."

"Eh, onlar hiç olmazsa benim dostlarım. Oysa şimdi, yaşlı Czarniak'ın açtığı şu bilmem ne otelinde, hiç tanımadığım insanlar var. Zakopane'de bir otel, aklın alıyor mu?"

"Sen nereye gitsen, herkes peşinden gelir," dedi erkek gülümseyerek.

"Peki, ya yabancılar? Sakın buraya benim için geldiklerini söyleme. İngilizler... Tanrı'ya şükür." Durdu, bir oyundaymış gibi ekledi: "İlla da turistimiz olacaksa, bari İngilizler olsun. Neyse ki, hiç Alman'ımız yok."

"Bekle de gör," dedi erkek. "Onlar da gelecek."

Bu yılki ziyaret farklıydı. Bir kere, her zamankinden daha erken gelmişlerdi, ayrıca tatilde değillerdi. Bogdan, tasarıda yer alan herkesi bir araya toplamayı önermişti. Tasarıları: Bogdan'ı yeniden havaya sokmak zor olmamıştı. Maryna ise yalnızca birkaç arkadaşını, hâlâ bocalayanları çağırmayı düşünüyordu. Ryszard gibi, elde bir saydıklarının gelmesi gerekmezdi.

Maryna ile Bogdan, Krakow'a gidip Piotr'u aldıktan sonra (Maryna iki yıl önce oğlanı Varşova'dan, okullarda bütün derslerin Rusça okutulduğu kentten uzaklaştırmış, annesinin yanına, daha ılımlı Avusturya yasalarının, Polonya dilinde eğitime izin verdiği Krakow'a göndermişti), bir hafta boyunca her öğleden sonrayı Stefan'ın evinde geçirmişlerdi; ihtiyatlı, yatıştırıcı Henryk de genellikle yanlarındaydı. Stefan artık zamanının çoğunu yatakta geçiriyordu. Gelişlerinin ertesi sabahı, Bogdan yolculuğu ayarlamak için sebze pazarına gitti; dağ köylülerinden kimisinin, koyun etini ve peynirini sattıktan sonra, orada oyalandığını biliyordu. Yardım öneren, arabasını sunan, tanıdık yüzler çevresini sardı. Bogdan uzun boylu, düz, siyah saçlı bir adamı seçti; ötekilerden biraz daha anlaşılır bir dille konuşuyordu; Bogdan, eğitimli Polonyalı ile dağ köylüsü karışımı, karmaşık, gülünç şivesiyle derdini anlattı, geçen eylülde evini kiraladıkları yaşlı dula, kulübeyi hazırlaması için haber gönderdi: karısı, üvey oğlu ve beş arkadaşıyla birlikte geleceklerdi. Arabacı, yani Jedrek, haftaya bugün onları alıp köye götürecekti. Jedrek, Kontla Kontesi ve ekibini arabasıyla taşımanın unutulmaz bir onur olacağını açıkladı.

Oranın bir tek yazını biliyorlardı; ağaç çizgisinin üstünden görülen dağların kardan temizlendiği, çayırların çiçeklerden arındığı dönemi. Oysa şimdi, yüksek dağlar hâlâ karlıydı (Tatralar'da kış uzun ve çetindir), ama at arabası hafif laciverde çalan mor çiğdemlerle kaplı, yemyeşil çayırların yanından geçerken, Jedrek'in yolcuları buna ilkbahar demekte hiç duraksamadı. Maryna köye vardığında heyecanlıydı, sonra gerginleşti; duygularını, büyük bir kararın ardından hissedilen rahatlamaya ve sıkıntılı bir yolculuğu tamamlamış olmanın heyecanına yoruyordu. Hayır, bunlar bir migrene işaret etmiyordu –şu anda hissettiği gerginliğin, migren sancısından üç-dört saat önce başlayan baş dönmelerini, içine dolan o anlamsız enerjiyi fazlasıyla andırmasına karşın. Hayır, başı ağrımayacaktı. Ama Bogdan'la durup günbatımını hayran hayran seyrederken, göz-

lerinde bir tuhaflık olduğunu kabullenmek zorunda kaldı; göz kamaşmaları, zikzaklar, yanıp sönen ışıklar, titreşmeler; güneş kaynıyor gibiydi; sağ şakağındaki zonklamayı ve ense kökündeki basıncı da daha fazla yadsıyamazdı artık. Migreni yüzünden tek bir gösteriyi kaçırmamıştı; Maryna'yı daha sonra, ışıkları söndürülmüş bir odada, başına sıkıca sarılmış bir bezle, kurşun gibi ağır, yarı baygın bir dalgınlığa, yirmi dört saat süren bir çöküntüye soksa da. Piotr parmakuçlarına basarak odaya girer, annesine ne zaman kalkacağını sorardı; avutulma isteği öyle açıktı ki, Maryna olanca gücünü kullanıp gülümser, çocuğun bir süre daha yanında kalmasına izin verirdi. Gözlerini sımsıkı kapalı tuttuğu sürece, oğlunun saçlarını okşamakta, elini öpmekte fazla zorlanmıyordu. Gözlerini açtığı an, Piotr'u çok küçük ve çok uzakta görürdü; tıpkı yatağın yanına çömelen, bir şeye ihtiyacı olup olmadığını soran Bogdan'ı gördüğü gibi –yüzlerine tahta kafesler geçirilmişti sanki. Tavanı destekleyen kirişlerin koyu renk budaklarında ise, eğilmiş aşağıya bakan yüzler vardı; bunlar Maryna'ya hemen üzerindeymiş, ona abanıyormuş gibi gelirdi; donuk donuk titreşir, kıvılcımlar sıçratırlardı. Tek isteği, yalnız bırakılmaktı. Kusmak için. Uyumak için.

O, Maryna'nın anımsayabildiği en kötü krizlerden biriydi; köyde yaşadığı ağrı bununla karşılaştırıldığında, oldukça hafif kalıyordu. Ama huysuzluğu, iyileştikten sonra da sürdü. Duvardaki gölgeleri izlediği (yağ lambalarından birini açık bırakıyordu), Piotr'un soluklarını dinlediği, uzun, uykusuz geceler geçirdi. Jozefina'nın horultuları, Wanda'nın öksürükleri; havlayan bir çoban köpeği. Bir gece Piotr onun yatağına süzüldü ve dışarıdaki helaya gitmek zorunda olduğunu, ama Maryna'nın da onunla gelmesi gerektiğini, çünkü avluda yaşlı Bayan Bachleda'ya çok benzeyen, korkunç bir cadı yaşadığını söyledi. Yatak odasına geri döndükleri zaman da, annesinin yatağında yatmak için tutturdu, çünkü, diye açıkladı, cadı onu düşlerinde öldürmeye çalışıyordu. Piotr'a, böyle çocukça korkular için fazlasıyla büyüdüğünü söylemesi işe yaramadı. Az sonra, oğla-

nın uyuduğunu gösteren, sesli solukları duyunca onu kendi döşeğine taşıdı, dışarı çıktı ve uzun uzun, yıldız serpiştirilmiş, karanlık gökyüzünü seyretti. Sonra, sonunda, gün doğumuna birkaç saat kala, uyuma sırası ona geldi. Tuhaf düşler görme sırası da: annesi bir kuş olmuştu, Bogdan'ın elinde bir bıçak vardı, onunla kendini yaralıyordu, bir ağaçtan korkunç bir şey sarkıyordu.

Maryna genellikle yorgundu. Bazı günler de kendini, kendi sözcükleriyle, "tehlikeli biçimde iyi" hissediyordu, çünkü beklenmedik, aşırı bir enerji ya da neşe, onu felç edecek, yatağa mıhlayacak başağrılarından birinin yaklaştığına işaretti. Garip, olmadık düşünceler; gülmek, ıslık çalmak ya da dans etmek için denetlenemez bir arzu: bunların bedelini mutlaka öderdi. Başağrılarının tembellikten kaynaklandığına inandığı için, daha da uzun ve zorlu yürüyüşler yapmaya başladı; dostlarını çevresine toplamasının nedeni, onları bırakmak, alıp başını gitmekti sanki.

Biraz da kendini yormak için yürüyordu; bunun için de yanında bir arkadaşa ihtiyacı yoktu. Bogdan onun giyinmesine yardım eder, botlarını şefkatle giydirir, güneybatıya doğru yollanan kadının arkasından, gözden yitinceye kadar bakardı. Köyle, Giewont Dağı'na ulaşan, daha yüksek çayırlığın arası yaklaşık yedi kilometreydi. Maryna oraya varınca ormana dalar, patikayı izleyerek, soluk soluğa, otlarla, bodur çalılıklar ve Alp çiçekleriyle dolu, daha da yüksek bir platoya ulaşırdı; zehirli bir çiçek buketiyle öldürülen Adrienne Lecouvreur'ün anısına bir demet kardelen toplar, kokusuz tomurcukları öper, sonra yüzünü güneşe çevirirdi. Giewont'un zirvesine tırmanmayı çok isterdi; daha önceki yazlarda, köyden aldıkları bir rehberle, hep birlikte tırmanmışlardı. Ama, zihnine üşüşen karanlık imgelerden korkar, aynı şeyi tek başına denemeye cesaret edemezdi. Erimeye başlamış kar öbeklerinin arasından dağın eteklerine kadar yürümek, belki bayırın bir kısmını tırmanmak için bile Bogdan'ın ona eşlik etmesini isterdi.

Bogdan'ın adımları Maryna'nınkinden daha hızlıydı; Maryna onu izlemekten gocunmazdı. Böylece kendini hem birisiyle birlikte, hem de yalnız hissedebiliyordu. Ama bazen, gördüğü bir şeyi kocasının gözden kaçırabileceğini düşünür, erkeği yanına çağırırdı. Ağaçtaki bir karga. Bir kulübenin dış çizgileri. Bir tepeye dikilmiş bir haç. Az ilerideki, dik yamaçta toplaşmış birtakım dağ keçileri ya da tek başına duran bir teke. Bahtsız bir dağ sıçanına doğru pike yapan bir kartal.

"Dur," diye seslenirdi, "şunu gördün mü?" Ya da: "Sana bir şey göstermek istiyorum."

"Ne?"

"Bak, yukarıda."

Bogdan onun gösterdiği yere bakardı.

"Buradan bakmalısın. Yanıma gelsene."

Erkek ona yaklaşır, bir daha bakardı.

"Hayır, tam yanımdan."

Kocasının kolunu tutar, az önce kendisinin durup hayranlıkla baktığı yere çekerdi, ayaklarını tam... o noktaya koymasını isterdi. Sonra, onun yanında durup kendisinin gördüğü şeyi görmesini bekler, gerçekten gördüğünden emin oluncaya kadar da kıpırdamazdı.

Tam bir zorbayım, diye düşünürdü bazen. Ama erkek buna aldırmaz gibiydi. Öyle kibar, öyle sabırlı, öyle sevecen bir kocaydı ki. Evliliğin sağladığı gerçek bağımsızlık, gerçek doyum da bu değil miydi zaten? Gördüğün şeyi gösterebileceğin, hatta görmeye zorlayabileceğin biri. Tam olarak ne gördüysen, onu.

Maryna'nın köylülerden birine verdiği ve Krakow'daki pazara varır varmaz postalamasını tembihlediği mektuptan:

Ryszard, neler yapıyor, düşünüyor, tasarlıyorsun? Kendini zaten fazlasıyla beğenen biri olduğun için, belki de burada hepimiz tarafından çok özlendiğini sana açıklamamalıyım. Ama yine de, kendini aşırı önemseme. Çünkü bu özlemin nedeni,

alıştığımız uğraşlardan yoksun bırakılmamız. Önce, tam iki gün, sürekli kar yağdı –evet, kar, mayısta! Şimdi de, üç gündür buz gibi bir yağmur yağıyor, dolayısıyla hep birlikte eve kapanmaktan başka çaremiz kalmadı. Geniş bir ailenin üyesi olan ve dışarı çıkılmasına izin verilmeyen bir çocuğun duygularını yeniden anımsadım. Böyle içeri tıkılıp kalınca, bütün sohbet konularını didik didik ettik, sonunda da hepsinden bıktık, elbette; hatta Bogdan'ın anlattığı ve müthiş bir ilgiyle karşılanan şu, New England'daki eyaletlerden birinde kurulan, Brook Çiftliği adındaki koloniden bile. Eh, eğlenmenize bakın, dediğini duyar gibiyim. Eğlendik de zaten! Oyunculuk yeteneklerini geliştirmek isteyenler için sessiz film oyunları düzenledim (benim katılmam âdil olmazdı); Bogdan satrançta Jakub'u da Julian'ı da yendi; hem neşeli, hem de hüzünlü şarkılar besteledik (Tadeusz *gesle*'yi, çobanlardan duyduğumuz, kemana benzeyen aleti çalmayı öğreniyor); Mickiewicz'i ezberden birbirimize okuduk, *İstediğiniz Gibi*'yi ve *On İkinci Gece*'yi baştan sona bitirdik. Ve evet, yağmur hâlâ yağıyor.

Bil bakalım, bugün ne yaptık? Eğlence olsun diye sinek öldürecek kadar alçaldık. Gerçekten! Bu sabah, Piotr'un oyuncakları arasında iki tane küçücük sapan buldum; Julian, kibrit çöplerinden bunlara uygun oklar yaptı, uçlarına toplu iğne geçirdi, sonra, sırayla tahta duvarları süsleyen, uyuşuk sineklere nişan aldık (oturduğumuz yerden), kurbanlarımızdan biri ayaklarımızın dibine düşünce de hep birlikte alkışladık. Juliet ya da Mary Stuart'ın yeni eğlencesini nasıl buldun?

Her neyse, sakın seni sıkıldığım için çağırdığımı düşünme. En az iki hafta daha buradayız, havanın düzeleceğinden eminim; ayrıca, daha konuşacak pek çok şeyimiz var, Julian da artık oldukça kararlı ve hevesli göründüğü için, senin de aramıza katılman ve liderlik rolünü üstlendiğin, yeni tasarımızın bazı ayrıntılarını saptamamız iyi olur. Ayrıca, onları bekleyen ayrılığa canı sıkılan Wanda'yı yatıştırmalı, kocasına göz kulak olacağına, gereksiz bir tehlikeye atılmasını önleyeceğine söz verme-

lisin –her ne kadar, ikinizi de tanıyan biri olarak, tam tersinin olacağını bilsem de! Evet, kendini davet edilmiş say; yalnız (evet, bir koşulum var) hassas bir konuda bana söz vermeni istiyorum. Aklından geçeni biliyorum: Maryna benden, vermeye seve seve hazır olmadığım ne isteyebilir? O sıcacık yüreğini iyi bilirim. Ama senin hakkında bildiğim bir şey daha var. Açıksözlülüğümü bağışla, olur mu? Köydeki kızlara tam bir beyefendi gibi davranacağına söz vermelisin. Evet, Ryszard, kötü alışkanlıklarından haberdarım. Ama Zakopane'de olmaz, sana yalvarıyorum! Burada benim konuğumsun. Buraya yine gelebilirim, bu insanlarla bir anlaşma yaptım. Birbirimizi anlıyoruz, değil mi dostum? Evet mi? Öyleyse, bekliyorum, sevgili Ryszard.

Maryna'nın mektubunu alınca epeyce utanan Ryszard ertesi gün, onun istediği her şeyi yapmaya kararlı bir halde, Varşova'dan ayrıldı. Krakow'a varınca Henryk'i aradı, yolculuğun ayarlanmasında yardımını istedi. Henryk güvenilir bir arabacı bulması için ona pazara kadar eşlik etmekle kalmadı, âni bir kararla, onunla birlikte köye gideceğini açıkladı. Orada yalnızca on gün kalacaktı, Stefan'ın durumunun kötüleşmeyeceğinden emindi. Ryszard, üstelik doğrudan Maryna tarafından davet edilen Ryszard giderken, kendisi kesinlikle geride kalamazdı.

Ryszard köy ozanının kulübesindeki eski odasına yerleşti; kısmen geçen yaz başladığı, yaşlı adamın masallarını derleme işini sürdürebilmek, kısmen de, bütün iyi niyetine karşın, köylü kızlardan birinin yalın çekiciliğine karşı koyamadığı takdirde Maryna'nın uyanık gözlerinden kaçınmak için.

"Ah, komün yaşamı," dedi Henryk, erkeklerin odasında onu bekleyen bir döşek olduğunu söyleyen Bogdan'a. "Czarniak'ın yerinde kalırsam lütfen alınma."

"Otelde mi?" dedi Bogdan. "Ciddi olamazsın. Çantanda mikrop öldürücü bir şey taşıdığını umarım; oradaki yatak için gerekebilir..."

Âcil durumlar için çağrıldığı anların dışında (ters bir doğum, ezilmiş bir bacak, şişmiş bir apandisit) Henryk bütün zamanını onlarla geçiriyordu; Maryna'nın hizmetindeydi, Piotr'u eğlendiriyordu. Oğlanı zeki bulduğu için ona yeni evrim kuramlarını öğretmeye koyuldu.

"Yerinde olsam," dedi Piotr'a, "okuldaki rahiplere, ünlü annenin arkadaşlarından birinin, o büyük İngiliz'in, Bay Darwin'in adını ağzına aldığını söylemeden önce iki kere düşünürdüm."

"İstesem de yapamam," dedi oğlan. "Annem artık okula dönmeyeceğimi söylüyor."

"Nedenini biliyor musun, peki?"

"Galiba," dedi Piotr.

"Neymiş?"

"Çünkü bir gemiye bineceğiz."

"Gemide ne yapacaksın, peki?"

"Balinaları göreceğim!"

"Onlar ne cins hayvanlardır?"

"Memeli!"

"Harika."

"Henryk!" Az önce yanlarına gelen Ryszard'dı. "Çocuğun kafasını gereksiz olgularla doldurma. Ona öykü anlat. Hayal gücünü harekete geçir. Ona cesaret aşıla."

"Ah, öykü dinlemeye bayılırım!" diye bağırdı Piotr. "Bana bir cadı masalı anlat; nasıl öldürüldüğünü filan. Kızartılarak. Bir fırında. Sonra da..."

"Asıl sen anlatmalısın," dedi Ryszard.

"Bende bir sürü öykü var," dedi Henryk. "Ama beni cesur biri yapmıyorlar."

Her zaman öylesine konuşkan olan Maryna, giderek suskunlaşıyordu. Çevresine toplananlar onu hoşnut etmeyi öyle çok istiyorlardı ki!

Maryna, hayran gözlerle onu izleyen Tadeusz ile Ryszard'ı

süzdü. Âşık olmayı çok isterdi; umutsuzca âşık olmak, insanın iyi yanını harekete geçiriyordu. Ama evlilik buna bir son veriyor, teslim oluyordun. Aşk erkekleri güçlendiriyor, özgüvenlerini arttırıyordu. Kadınlarıysa güçsüzleştiriyordu.

Öte yandan, dostluk... bu başka bir konuydu. Dostlar sana güç veriyordu. Henryk olmasaydı, Maryna ne yapardı? Ormandaydılar, bir çilek tarhının yakınında, kesilmiş bir köknar kütüğünün üzerinde oturuyorlardı. Piotr az ötede, gerçek yay ve oklarıyla oynuyordu.

"Ormanlardan hiçbir zaman hoşlanmamışımdır," dedi Henryk. "Ama yavaş yavaş hoşlanmaya başlıyorum. Yapmam gereken tek şey, her ağacı dost bir yaratık olarak hayal etmek. Bu iç karartıcı ormana tıkılıp kalan. Buraya kök salan. Yapraklarını sallıyor. İmdat! İmdat! diye haykırıyor ağaç. Ben..."

"Yine dertlenme, sevgili Henryk."

"Neden olmasın? Eğleniyorum."

"Dertlen, sevgili Henryk."

"Güzel. Nerede kalmıştım? Hah, ağaçlarımda. Onlara Dunsinane yapacak bir Birnam Wood'dan yoksunlar. Sonra kesiliyorlar, oysa kafalarındaki kaçış bu değil. Tadına baksana."

Maryna uzatılan votka matarasını aldı.

"Bir düşün," dedi biraz sonra, "aklında bir sürü şey var, oysa Yazgı'nın senin için bir şeyler tasarladığını, yıldızına boyun eğmek zorunda olduğunu biliyorsun... başkaları ne düşünürse düşünsün."

"Maryna, kendinden tek başınaymış gibi söz ediyorsun. Oysa diğerlerini ardın sıra sürükleme gücün beni büyülüyor."

"Başkaları olmadan oyun oynayamazsın."

"Aslında, ben Zakopane'yi kastetmiştim. Keşfettiğin Zakopane'yi bozulmadan koruyamamak seni sinirlendiriyor, ama olduğu gibi kalamayacağını kabullenmelisin. Bence kalmamalı da. Buradaki insanların yaşamı zor. Onlar Kuzey Amerika'da yaşayan göçebe bir Kızılderili kabilesi değil. Onlar Avrupa'nın bir araya gelip yerleşmiş çobanları; acınası geçim alanları hız-

la daralıyor. Toprak, ciddi bir tarıma izin vermeyecek kadar yoksul; yetmezmiş gibi, demir madeninin de birkaç yıl içinde kapanacağını biliyorsun. O zaman nasıl yaşayacaklar... kıytırık giyeceklerini, tahta oymalarını, dağlarını, manzaralarını ve iyi havalarını satamazlarsa?"

"Aldırmadığımı mı sanıyorsun..."

"Ve, sıkça işaret ettiğim gibi," diye sürdürdü Henryk sözünü, coşkuyla, "bütün bunları harekete geçiren kişi, sevgili, olmazsa olmaz Bogdan'ımızın da kışkırtmasıyla, sen oldun. Eh, bir gün nasılsa olacaktı. Hiç kuşku yok ki, Zakopane'nin adı gün geçtikçe daha çok duyulacak. İnsanları çevrene toplayan sendin. Senin cemaatin."

"Beni saf buluyorsun."

Erkek başını hayır anlamında salladı.

"Gösteriş yaptığımı düşünüyorsun."

"Ah" –güldü– "gösteriş yapmak yanlış bir şey değil, Maryna. Bu tapılası zaafa kendimin de teslim olduğunu itiraf ediyorum. Bu Polonyalıların bir özelliği; tıpkı idealizm gibi. Ama bana kalırsa, fazlalıklardan arınmış, yalın bir ev ahalisini, bir 'kışla-manastır'la karıştırmaman gerekirdi."

"Fourier'den hoşlanmadığını biliyorum."

"Senin ütopik bilgenden hoşlanıp hoşlanmamak bana düşmez. İnsan doğası hakkında bir şeyler biliyorsam, bilmiyormuş gibi yapamam. Bir doktorun bundan kaçınması çok zor."

"İnsan doğası hakkında hiçbir şey bilmeseydim, bir oyuncu olabilir miydim sanıyorsun?"

"Bana kızma." İçini çekti. "Belki de kıskanıyorumdur... grubunun bir üyesi olamadığım için. Burada kalmak zorunda olduğum için."

"Ama isteseydin, sen de..."

"Hayır, bunun için çok yaşlıyım."

"Saçmalık! Kaç yaşındasın? Elli mi? Daha elli bile değilsin!"

"Maryna..."

"Benim de kendimi yaşlı hissetmediğimi mi sanıyorsun? Ama bu beni durdurmuyor..."

"Yapamam." Elini kaldırdı. "Maryna, yapamam."

Hava ılıdı; Henryk ve Ryszard dışında, öğleden sonrayı ormanda geçiren topluluk, solan ışığın altında, kulübenin önünde toplanmıştı. Tatlı bir yorgunluk içinde çorbalı, iki çeşit mantarlı akşam yemeğini sabırsızlıkla bekliyorlardı: incecik kabuklu, kahverengi mantarları bugün bir köknar korusunda bulmuş, hoş kokulu, koyu turuncu *rydz'leri* ise geçen eylülde orman gezilerinde toplayıp turşusunu kurmuşlardı. Bogdan, Piotr'un tahta treniyle oynayabilmesi için çimenliğin üzerine bir ray döşemişti. Maryna küçük bir masada, Tadeusz'un yaktığı yağ lambasının ışığında bir mektup yazıyordu; gökyüzünde bir yarımayla bir çift gezegen belirdi. Wanda, Julian'a aldığı işlemeli keten gömleğin düğmelerini değiştirmekteydi. Jozefina ile Julian arasında, oynadıkları iskambil oyununa ilişkin, fısıltılı bir tartışma başladı. Jakub kart oynayanların karakalem resmini yapıyordu. Bir baykuşun ince çığlığına, huysuz bir koyun meleyerek yanıt verdi; içeriden Bayan Bachleda'nın kalın, kaba tavasında eriyen tereyağın cızırtısı geliyordu –leziz bir ses!

Henryk yaklaştı, kendine bir kadeh rakı doldurdu, iskambil oynayanların yanındaki boş iskemleye oturdu; dikkatini elindeki kitaba vermeye çalıştı. Orman gezisine katılmayıp günü ev sahibiyle geçirmeyi yeğleyen Ryszard (Maryna'nın uyardığı kışkırtmalardan uzak durmanın en iyi yolu, bir erkekle ava çıkmaktı), son gelen oldu. Maryna'nın yanına bir iskemle çekti, not defterini çıkardı, ikinci tilkiyi vurmalarının ardından, yaşlı adamın anlattığı av öyküsünü yazmaya koyuldu.

Bogdan bir aşağı bir yukarı geziniyordu. "Yorucu hiçbir şey yapmadım ama yorgunum," dedi.

Henryk elindeki kitabı kapadı. "Hasta mısın yoksa?"

"Sanmıyorum."

"Bugün tanımadığınız mantarların tadına bakmadınız, ya?"

"Ben baktım," dedi Tadeusz.

"Kendini nasıl hissediyorsun peki, genç adam?"

"Harika!"

"Ormanda çekici görünen her şeyi ağzınıza atmamalısınız!"

"Bunu bilmeyen mi var," diye mırıldandı Bogdan. "Ama tedbirsizlik eden olsa bile önemli değil, doktorumuz hafta boyunca yanımızda."

"Yerinde olsaydım," dedi Henryk, "doktorlara mantarlardan daha fazla güvenmezdim." Boş kadehiyle oynuyordu. "Her ikisi hakkında da ders çıkartılacak bir öykü dinlemek ister misin?" Güldü. "Korkunç bir öykü."

Ryszard başını not defterinden kaldırıp baktı.

"Büyük bir olasılıkla, Schobert'in adını hiç duymamışsınızdır. Klavsen için yazdığı besteleri artık kimse çalmıyor." Durakladı. "Paris'te yaşardı. Ünü bütün Avrupa'ya yayılmıştı."

"Schubert'i mi kastediyorsun?"

Julian atıldı: "Yanıt verme."

"Yo, bunun adı, Schobert."

Ayağa kalktı, piposunu ağır ağır yaktı, yürüyüşe hazırlanıyormuş gibi, ceketinin önünü iliklediği.

"Eh, sonunda sen de bir öykü anlatacaksın demek," dedi Ryszard.

"Şey, bu oldukça tatsız bir öykü ama." Henryk yeniden oturdu. "Anlatmak nereden aklıma geldi, bilmem."

"Henryk bizimle dalga geçmesene," dedi Maryna.

Henryk piposunu, çizmesinin tabanına hafifçe vurdu. "Biraz susadım galiba?" Jozefina ona rakı şişesini uzattı.

Henryk şişeden bir yudum aldı. "Hadi, cesaret," dedi Maryna.

Henryk dinleyicilerinin beklenti dolu yüzlerine baktı, gülümsedi. "Evet, bilindiği kadarıyla bu adam, bu değerli erkek, hayran olunacak sanatçı, mantarlara fazlasıyla düşkünmüş; bir gün taşrada, yanılmıyorsam Saint-Germain-en-Laye ormanında bir gezinti düzenlemiş: karısı, iki çocuğundan büyüğü, biri doktor olan, dört arkadaşı. İki faytonla ormanın girişine gelmişler, arabalardan inip yürümeye başlamışlar. Schobert hemen man-

tar aramaya koyulmuş, gün boyunca bir sepet dolusu çeşit çeşit mantar toplamış. Grup akşamüstü Marly'e, Schobert'in bildiği bir hana gitmiş; akşam yemeğiyle birlikte, getirdikleri mantarların da sunulmasını rica etmişler. Handaki ahçı mantarlara şöyle bir bakmış ve zehirli olduklarını söyleyerek onlara dokunmayı bile reddetmiş. Schobert kızmış, adama isteneni yapmasını söylemiş. Ama yine de, dostlarından birinin fikrini almış. Saçmalık demiş, doktor olan arkadaşı. Ahçının inatçılığı karşısında (aslında inatçılık eden, onlardı elbette) oradan çıkıp Boulogne Ormanı'ndaki başka bir hana gitmişler; oradaki şef garson da mantarları pişirmeye yanaşmamış. Mantarların iyi olduğunda ısrar eden doktordan da aldıkları güçle, inatçı bir kararlılıkla, o handan da ayrılıp yola koyulmuşlar..."

"Felakete doğru," diye mırıldandı Ryszard.

"Gece çöktüğü ve herkes çok acıktığı için Paris'e dönmüşler ve Schobert'in evine gitmişler. Orada mantarları hizmetçiye vermiş; hemen pişirilmesini istemiş..."

"Ah," dedi Wanda.

"Ve, mantarlar hakkında her şeyi bildiğini ileri süren doktor dahil, yedisi birden zehirlenmişler; pişirirken ucundan tadına bakmış olan hizmetçi, hatta hizmetçiden bir parça koparmayı başaran köpek bile. Kurtulan olmadığı için ertesi gün öğlene kadar yardım da çağıramamışlar. Ertesi gün çarşambaymış; piyano dersi için oraya gelen Schobert'in öğrencilerinden biri, onları parke zemine serilmiş, acı çekerken bulmuş. Onlar için yapılacak bir şey kalmamış. Önce beş yaşındaki çocuk ölmüş. Schobert cumaya kadar dayanmış. Karısı ise pazartesi gününe kadar. İki kişi on gün daha yaşamayı başarmış. Schobert'in ailesinden kurtulan tek kişi, orman gezisine götürülmeyen ve döndükleri zaman uykuda olan üç yaşındaki çocuk olmuş."

Piotr kıkırdadı.

"İçeri girip ellerini yıka, Piotr," dedi Bogdan.

Oğlan trenini itmeyi sürdürdü. "Çarpışma!" dedi. "Bir tren kazası."

"Piotr!"

"Tüyler ürpertici bir öykü," dedi, kulübenin tahta kapısının eşiğinde duran Jakub. "İlk handaki ahçıyı ya da ikincideki garsonu dinlemiş olsalardı..."

"Hizmetkârları mı?" dedi Ryszard. "O günlerde kim kendinden aşağı gördüğü hizmetkârları dinlerdi ki? *Ancien régime*'i* kusursuzca yansıtan bir öykü."

"Bir doktora bu kadar güvenmeyi aklınız alıyor mu?" dedi Henryk.

"Bir doktorun kendini mantar uzmanı sanacak kadar kendine güvenmesini aklınız alıyor mu?" dedi Ryszard.

"Ama mantara bayılan, Schobert'ti," dedi Bogdan. "Hepsi Schobert'in suçu. O ailenin reisiydi, geziden o sorumluydu."

"İyi ama, öteki de bir doktordu," dedi Wanda. "Bir bilim adamı."

"Karımın bilim adamlarına ilişkin hayallerini yıkmak istemem ama," dedi Julian," bence ikisi de suçlu."

"Hayır, sorumluluk Schobert'teydi," dedi Jozefina. "Kimse ona karşı çıkmayı göze alamadı. Kişiliğinin gücünü düşünsenize. Büyük bir besteci, herkesin hayran olduğu bir sanatçı..."

"Sen ne düşünüyorsun?" diye sordu Tadeusz; Maryna'nın sohbete katılmamasından ilk huzursuzlan oydu. Maryna başını salladı.

"Biri topladığımız mantarların zehirli olduğunu söyleseydi, ama *sen* yine de onları yemek isteseydin..."

Maryna onun sözünü kesti: "Benim yaptığımı yapmazdın herhalde?"

"Belki de yapardım," dedi Tadeusz.

"Bravo!" dedi Henryk.

Herkes bir şeyler söylemesini bekleyerek Maryna'ya baktı.

"Ama ben o kadar inatçı değilim ki," diye çığırdı Maryna. "Birinin zehirli dediği mantarları illa da yiyelim diye tutturmaz-

(*) (Fr.) Eski rejim. (ç.n.)

dım." Bir an durdu. "Beni ne sanıyorsunuz?" (Onu ne mi sanıyorlardı? Kraliçeleri.) "Ah, benim sevgili dostlarım..."

Maryna köyde haziranın ortalarına, ilkyaz turistlerinin görüneceği zamana kadar oyalanmak istemedi. Erkekler köydeki son saatlerini alışveriş yaparak geçirdiler: pöstekiden yapılma battaniyeler, dağ adamlarının silah olarak kullandığı, el yapımı, sağlam baltalar. Krakow'a dönünce, Maryna hemen Stefan'ı görmeye gitti; kardeşi şimdi daha da solgun ve zayıf görünüyordu; sonra, Bogdan, Piotr, Ryszard ve Tadeusz'la birlikte Varşova'ya yollandı. Tadeusz orada, nihayet, Imperial Tiyatrosu'ndan bir sözleşme önerisi aldı; Maryna, genç adamın onu hayal kırıklığına uğratmaktan ne kadar korktuğunu görünce, onlara katılma fikrinden vazgeçmesi ve sözleşmeyi imzalaması için onu tatlılıkla kandırdı. Hatta imza atmaya giderken Tadeusz'a eşlik etti, iş bitince de Imperial'in yaygaracı ama iyi huylu müdürüne kendi tasarılarından söz etti; adam bir yıllık iznin dışında tek sözcük bile duymak istemiyordu –hepsi o kadar. Bogdan, büyük ve tehlikeli girişimleri için para toplamakla meşguldü, buysa onu her yerde izlemekle görevli olan polisin yeni bir izlenecekler listesi hazırlamasını gerektirdi: Bogdan'ın satışa çıkardığı daireye ve mobilyalara bakmaya gelenler

Ama iki hafta sonra yeniden Krakow'a koşmaları gerekti, çünkü karısından uzun zaman önce ayrılmış olan Stefan, artık kendine bakamayacak durumdaydı ve annesinin dairesine dönmüştü. Oraya vardıkları akşam Stefan gözlerini yumdu ve gürültülü bir iç çekişle komaya girdi. Maryna onun yatağının yanına diz çöktü, dudaklarını ağabeyinin alnına değdirdi ve sessizce ağladı. Yastığın üzerindeki soğuk, nemli yüzde ürkütücü bir gençlik vardı; bu kemikli yüz, tıpkı Maryna'nın sahnede ilk kez gördüğü (ve bir türlü tanıyamadığı), hem Don Carlos'un hem de gaddar babasının sevgili dostunu oynadığı günkü gibiydi; küçük bir çocukken taptığı, olağanüstü yakışıklılıktaki, genç yüz. Ölme sırasının şimdi ona geldiğine inanmak olanaksızdı!

Annemin acıdan dili tutulmuş gibi, diye yazdı Ryszard'a, ama Adam burada, Jozefina, Andrej, küçük Jarek de. Bizi bir an bırakmayan Henryk elinden geleni yaptı, ama aklına koyduğunu yapan, değerli ağabeyimi durdurmanın yolu yoktu. Onu bütün gece kollarımda tuttum; ağzından kan gelirken bedeni bir çıra kadar kuru ve hafifti; sonra, gitti.

Stefan'ın ölümü, Maryna'nın da ailesine vedasıydı.

Bogdan'ın da yapması gereken bir veda ziyareti vardı: zengin toprak sahipleri olan ailesi, Polonya'nın batısında, Prusya'nın egemenliğindeki bölgede yaşıyordu. Maryna, Dembowski arazisinin ana binasına yalnızca bir kez gitmişti; 1870'de, Bogdan'ın evlenme teklifini kabul ettiğinde. Ama orada kalmamıştı, çünkü Bogdan'ın ağabeyi ve ailenin reisi olan Ignacy onunla tanışmayı bile kabul etmemiş, Bogdan'a, yalnız geldiği sürece, burada her zaman büyük bir sevinçle karşılanacağını söylemişti. Yeni evli çift, yakınlardaki bir handa kalmıştı.

Oradan ayrılmadan iki gün önce Bogdan, Maryna'yı büyükannesiyle tanıştırmak için, geniş bir arazide yer alan, beyaz mermer sütunlu mâlikaneye götürmüştü –büyükanne torununa, bu evliliğe karşı olmadığı yolunda haber göndermişti. Bogdan, elini sıkı sıkı tuttuğu karısını, parkeleri güzelce cilalanmış pek çok odadan hızla geçirmişti (Maryna parke zeminin ışıltısını hâlâ anımsıyordu); haklı olarak öfkeden köpüren bir yetişkinden ya da acımasız, çirkin bir zorbanın gazabından kaçan, yaramaz çocuklarmış gibi. Bu az eşyalı, geniş salonların birinde ağabeyiyle karşılaşmaktan ödü kopuyordu. Koşuşturmadan soluk soluğa kalan Bogdan, çocukluğunu geçirdiği bu evde yeniden çocuklaşmış, sesini soluğunu kesen bir çaresizliğe gömülmüştü sanki. Maryna kendini bir çocuk gibi hissetmek istemiyordu. Bir oyuncu olduğu günden beri kendini asla bir çocuk gibi hissetmemişti.

Büyükannenin üst kattaki oturma odasına vardılar. Bogdan

bir dizini kırdı, yaşlı hanımın elini öptü, sonra, kadın ona kucaklayabilsin diye, iki dizinin üzerine çöktü; onun arkasında duran Maryna da, bunun sahneye özgü reveranslardan olmamasına özen göstererek, hafifçe eğildi, sonra yaşlı kadının elini öptü. Bogdan onları baş başa bıraktı.

Maryna, Bogdan'ın büyükannesi gibi biriyle daha önce hiç karşılaşmamıştı. 1791'de, İkinci Bölünme'den bir yıl önce (Polonya'nın son kralı Stanislaw August Poniatowski hâlâ tahttayken) doğmuş olan kadın, uzaklarda kalmış, çok daha özgür ruhlu bir dönemin son temsilcilerindendi. Bogdan dışında bütün torunlarının birer aptal olduğunu düşünürdü. En büyük aptal da, en büyük torunu olan Ignacy'di –bunu Maryna'ya bir çırpıda açıkladı, nezleli gözlerinden birini kırptı.

"Geri kafalı ukalanın teki, *ma chére*,* hepsi bu. Korku dolu bir ukalâ. Yumuşamasını, aklını başına toplamasını da bekleme. Erkek kardeşinin mutluluğu, onun 'aile onurumuz' dediği şu kof inancın yanında hiçbir değer taşımaz. Polonya'mızın yürekli, yiğit toprak sahipleri bu hale mi gelecekti? İğrenç! Tanrı'nın Annesi'ne tapan bu sofu budalayla akraba olduğuma inanamıyorum. Ama işte karşımızda, *mon enfant*.** Modern zamanlar. *Que voulez-vous?**** Kendine Kilise'nin oğullarından biri diyor. Oysa bildiğim kadarıyla, İsa kardeşlerinizi sevin, demişti, öyle değil mi? İşte, gülünç dinimizin gerçek yüzü! Böylesine çekici bir kadın, erkek kardeşimi mutlu etmeye gelmiş diye, bir Hıristiyan olarak sevinmesi gerekmez miydi? *Mais non.***** Her neyse, Bogdan'ı her yönden mutlu edeceğini umarım. Mutluluktan neyi kastettiğimi anlıyor musun?"

Maryna'yı en çok şaşırtan, yaşlı kadının dine duyduğu küçümseme oldu (daha önce birinin Kilise'ye dil uzattığını hiç duymamıştı); bir de, konuşmasının sonunda yönelttiği bu küs-

---

(*) (Fr.) Şekerim. (ç.n.)
(**) (Fr.) Çocuğum. (ç.n.)
(***) (Fr.) Ne bekliyorsun ki? (ç.n.)
(****) Ama hayır. (ç.n.)

tah soru. Bogdan, büyükannesinin yetki sahibi General Dembowski'yle yaptığı uzun, geçimsiz evlilik süresince pek çok âşık edindiğini anlatmıştı. Yanıt vermeme hakkı olduğunu düşünen Maryna'nın yüzüne, ona çok yaraşan, alçakgönüllü bir pembelik yayıldı; içsel bir buyrukla, kolayca kızarabilir, hatta ağlayabilirdi. Ama yaşlı hanım kandırılacak kadınlardan değildi. "Evet?" diye ısrar etti.

Maryna teslim oldu: "Deneyeceğim elbette."

"Ah. Deneyeceksin?"

Maryna bu kez yanıtlamadı, yanıtlayamadı.

"Denemek işin çok küçük bir parçası, *ma chére*. Cinsel çekim ya vardır ya da yoktur. Bir aktris olarak bu konularda her şeyi bildiğini sanıyordum. Sanatçıların şu ilginç ünlerini hak etmediklerini söyleme sakın. Azıcık bile? Hadi ama" –dişsiz ağzı hafifçe açıldı– "beni hayal kırıklığına uğratma."

"Sizi hayal kırıklığına uğratmak istemem," dedi Maryna, içtenlikle.

"Güzel! Çünkü Bogdan'da beni kaygılandıran bir şey var. *C'est un sérieux. Trop sérieux peut-être.** Öte yandan, incelikten yoksun Latince'leriyle bir şeyler geveleyen, cahil rahiplere yaltaklanmayacak kadar zeki biri, elbette. Onda, Ignacy'de olmayan bir şey var: bir beyin. Özgür bir ruh için gereken malzeme de. Seni seçmesinin nedeni de bu. Ama yine de, onun için endişeliyim. Ağabeyi ya da çevresindeki genç erkekler gibi, hiç çapkınlık yapmamıştır. İffet ise, *ma fille*,** en büyük kusurlardan biridir. Yirmi sekizinde olup da kadınlar hakkında hiçbir şey bilmemek! Büyük bir sorumluluğun var. Torunumun şiddetle kınadığım bu kusurunu sen düzelteceksin... ama tabii, duyduklarım doğruysa ve senin şu tiyatro çevrende, onun gibi erkeklerin fazla..."

Maryna araya girdi: "Beni gerçekten seviyor." Âni bir korku, içine bıçak gibi saplandı. "Ben de onu seviyorum."

(*) Ciddi biri. Belki de fazla ciddi. (ç.n.)
(**) (Fr.) Kızım. (ç.n.)

"Açıksözlülüğümden hoşlanmadığını görüyorum."

"Belki de. Ama güveninizle beni onurlandırdınız. Bogdan'ı sevdiğime ve ona iyi bir eş olmak için elimden gelen her şeyi yapacağıma inanmasaydınız, bana bunları söylemezdiniz, eminim."

"Çok güzel söyledin, *mon enfant*. Çekici ama baştan savma. Her neyse, seni daha fazla sıkıştırmayacağım. Ama bana bir söz vermeni istiyorum: seni mutlu etmeyi kestiği zaman... bunu yapacak; senin yerinde duramayan, doyumsuz bir ruhun var, o ise bir kadına bütünüyle sahip olmayı bilen bir erkek değil... ya da sen başka birine âşık olsan bile, onu asla terk etmeyeceksin."

"Söz veriyorum," dedi Maryna, ciddi bir sesle. Dizlerinin üzerine çöktü, başını eğdi.

Yaşlı hanım kahkahalarla gülmeye başladı. "Kalk, kalk ayağa! Sahnede değilsin. Verdiğin sözün hiçbir değeri yok, elbette!" Kemikli bir el uzandı, Maryna'nın kolunu tuttu. "Ama ben yine de sana inanacağım."

"*Grand-mére?*"* Bogdan'dı, kapıdaydı.

"O*ui, mon garçon, entre.* ** Gelinimle işim bitti, onu götürebilirsin; bu arada ondan oldukça hoşnut kaldığımı da bil. Belki de sana göre fazla iyidir. Beni yılda bir kez ziyaret edebilirsiniz, *rappelle-toi*,*** ağabeyin seyahatteyken. Ne zaman gelebileceğinizi size mektupla bildiririm."

Bogdan'ın ailesi tarafından ona uygun bir eş olarak kabul edilmemek Maryna'yı öfkeden delirtmişti. Nedeni neydi, peki? Dul olması mı? Heinrich'in onunla evlenmeyi bir türlü başaramadığını bilmiyorlardı; henüz ölmediğini de: Sağlığı giderek bozulduğu için Prusya'ya dönmeyi kararlaştırmış ve bir daha yaşamına girmeyeceğine dair Maryna'ya söz vermişti (Maryna

(*) (Fr.) Büyükanne. (ç.n.)
(**) (Fr.) Evet, oğlum, gir. (ç.n.)
(***) (Fr.) Ama unutma. (ç.n.)

bunun içten bir söz olduğuna inanıyordu). Çocuklu olması mı? Kocasının, yani sözde *merhum* Bay Zalezowski'nin, Piotr'un babası olmadığından kuşkulanacak kadar alçak olabilirler miydi? Çocuğun gerçekten babasıydı! Hayır, Maryna, Ignacy'nin bu evliliği onaylamamasının asıl nedeninin, erkek kardeşinin tiyatroya olan ezeli ve ebedi tutkusunu bir türlü hazmedememesi olduğundan emindi. Dul Kontes Dembrowska'nın ailenin öteki üyeleri gibi oyuncuları hor görmemesi iyiydi elbette, ama Maryna, en büyük kardeşin onayını almadığı sürece, ailenin öteki üyeleri tarafından asla kabul edilmeyeceğinin farkındaydı. Ötekilerden çok farklı olan bu yaşlı hanımın, Ignacy üzerinde az çok etkisi olduğu kesindi –ama bu etkiyi kullanmadı ya da buna tenezzül etmedi; Maryna da onu bir daha hiç görmedi. Bogdan ne zaman yıllık ziyaretine çağrılsa, Maryna ya Varşova'da, sezon ortasında oluyordu ya da turnede.

Maryna'yı hiç kabullenmediler. Sonunda Bogdan'ın evlenmemiş kız kardeşi Izabela'nın sevgisini kazandı, ama Ignacy'nin direnişi zaman geçtikçe daha da sertleşti, bunun üzerine Bogdan ağabeyiyle ilişkisini tamamen kesti, hatta gururundan, ailenin çeşitli mülklerinden elde ettiği gelirden ve Ignacy'nin yönettiği arazi üzerindeki payından da vazgeçti. Ama şimdi, Bogdan'ın seçeneği kalmamıştı; bu paradan kendisine uygun bir ödeme yapılmasını isteyecekti. Ignacy'ye gönderdiği mektupta, oraya gidiş nedenini açıkladı. Bir yatırım için, dedi. Kusursuz bir yatırım. Büyükannesine de yazdı, bu zamansız ziyareti için izin istedi. Maryna, büyükanneye veda etmek istediğini söyledi.

Oraya varıp da handaki odalarına yerleşince bir fayton kiraladılar ve malikâneye yollandılar. Baş uşak Bogdan'a, Kont'un onu bir saat sonra, çalışma odasında kabul edeceğini, Dul Kontes'in ise kütüphanede olduğunu bildirdi.

Onu atkılara sarınmış, yüksek arkalıklı, derin bir koltuğa gömülmüş, kitap okurken buldular. "Sen," dedi Bogdan'a. Başına beyaz, tül bir başlık takmıştı; kırışık, yumrulu yüzünün orasın-

da burasında kırmızı allık vardı. "Geç mi kaldın yoksa erken mi geldin, bilmiyorum. Geç, galiba."

Bogdan kekeledi: "Yo... sanmıyorum..."

"Ama çok geç değil."

Yanındaki alçak sehpada duran uzun bardakta yoğun, beyaz bir sıvı vardı, Maryna onun ne olduğunu çıkartamadı, tâ ki Bogdan'la ona da birer bardak getirilinceye kadar: kaymaklı, ılık biraydı, içinde çok ince kıyılmış beyaz peynir parçacıkları yüzüyordu. "*A votre santé, mes chers,*"* diye mırıldandı yaşlı kadın, kadehini çökmüş ağzına yaklaştırırken. Sonra, Maryna'ya baktı, kaşlarını çattı.

"Sen yastasın."

"Ağabeyim." Dul Kontes'in üstü örtük konuşmalardan hoşlanmadığını anımsayınca, ekledi: "En sevdiğim kardeşimdi."

"Kaç yaşındaydı? Gençti herhalde?"

"Hayır, kırk sekiz yaşındaydı."

"Gençmiş!"

"Stefan'ın çok hasta olduğunu, düzelemeyeceğini biliyorduk, ama insan yine de, hiçbir zaman gerçekten hazır olamıyor..."

"İnsan hiçbir zaman, hiçbir şeye tam hazır olamaz. Ah, evet. Ama birinin ölümü, her zaman bir başkasının bağımsızlığıdır. Söylenenin aksine, *la vie est longue. Figurez-vous,* ** kendimi kastetmiyorum. Şaşılacak kadar uzun bir ömür süremeyenler için bile. *Alors, mes enfants*" –şimdi bir tek Bogdan'a bakıyordu– "bakın size ne diyeceğim: Çılgınlığınız hoşuma gitti, *çela vous convient.* *** Ama yine de soracağım: neden?"

"Pek çok nedeni var," dedi Bogdan.

"Evet, pek çok," dedi Maryna.

"Galiba gereğinden çok. Her neyse, gerçek nedeni *sur la route*'da**** bulursunuz artık." Başı ansızın öne düştü; uyuyakalmış gibi, hatta....

(*) (Fr.) Sağlığınıza, canlarım. (ç.n.)
(**) (Fr.) Yolda. (ç.n.)
(***) (Fr.) Yaşam uzun. (ç.n.)
(****) (Fr.) Gönlünüzce davranın. (ç.n.)

"Bogdan?" diye fısıldadı Maryna.

"Evet!" Yaşlı kadın gözlerini açtı. "Uzun bir ömrü boşa harcayan bir sürü insan var; coşkusunu ya da düşlerini çoktan yitirmesine karşın, önünde uzun yıllar bulunan... Şimdi, kalkıp taptaze bir başlangıç yapmak, işte bu önemli bir şey. Az bulunan bir şey. Sizin gibilerin sıkça yaptığı gibi, yeni yaşamınızı eski yaşamınıza çevirmeyi becermezseniz, elbette."

"Bence," dedi Bogdan," bu çok zayıf bir olasılık."

"Giderek zekileştiğini söyleyemeyeceğim," dedi büyükannesi. "Ne tür kitaplar okuyorsun?"

"İşime yarayacak kitaplar," dedi Bogdan. "Hayvancılık, bağcılık, marangozluk, tarım..."

"Yazık."

"Birlikte şiir okuyoruz," dedi Maryna. "Özellikle de Shakespeare."

"Onu savunma. O bir sersem. Sen de o kadar zeki sayılmazsın, en azından altı yıl önce, ilk tanıştığımızda değildin, ama şu anda ondan çok daha kültürlüsün."

Bogdan eğildi, büyükannesini yanağından şefkatle öptü. Romatizmadan boğum boğum olmuş, küçük bir el uzandı, başının tepesine pat pat vurdu.

"İçlerinde tek sevdiğim o," dedi Maryna'ya.

"Biliyorum. Onun da ayrılmaktan üzüldüğü tek kişi, sizsiniz."

"Saçmalık!"

"*Bonne-maman!*"* diye inledi Bogdan.

"*Pas de sentiment, je te le défends. Alors, mes chers imbéciles,*** gitme zamanınız geldi. Bir daha görüşmeyeceğiz."

"Ama geri döneceğim!"

"Ama ben gitmiş olacağım." Sağ elini güçlükle açtı, avucuna baktı, sonra yavaşça kaldırdı. "Bir tanrıtanımazın hayır duası sizinle olsun, çocuklarım." Maryna başını öne eğdi. "*Bis! Bis!*" dedi yaşlı kadın neşeyle. "Biraz da öğüt, tamam mı? Hiçbir şe-

*) (Fr.) Anneciğim. (ç.n.)

**) Üzülmek yok, arkandayım. Haydi bakalım, sevgili ahmaklarım. (ç.n.)

yi çaresizlikten yapmayın. Ve *écoutez-moi bien*,* yapmaya karar verdiğiniz şey için çok fazla neden yaratmayın!"

Herkes neden gittiğimizi merak ediyor, dedi Maryna kendi kendine. Bırak etsinler. Gerekçeler uydursunlar. Hakkımda sürekli yalan uydurmuyorlar mı zaten? Ben de yalan söyleyebilirim. Kimseye bir açıklama borçlu değilim.

Ama ötekilerin nedenlere ihtiyacı vardı –ya da öyle diyorlardı:

"Çünkü o benim karım, ona bakmalıyım. Çünkü ağabeyime becerikli biri olduğumu, salt bir tiyatro âşığı ya da yetkililerin derhal kapattığı, yurtsever bir gazetenin editörü değil, yiğit bir toprak adamı olduğumu göstermeliyim. Çünkü sürekli polis tarafından izlenmeye artık katlanamıyorum."

"Çünkü meraklı bir insanım; mesleğim bu, bir gazeteci meraklı olmalı. Çünkü yolculuk etmek istiyorum, çünkü ona âşığım, çünkü gencim, çünkü bu ülkeyi seviyorum, çünkü bu ülkeden kaçmak zorundayım, çünkü avlanmayı seviyorum, çünkü Nina gebe olduğunu söylüyor, onunla evlenmemi istiyor, çünkü orası hakkında öyle çok kitap okudum ki, Fenimore Cooper, Mayne Reid ve ötekileri, çünkü bir sürü harika kitap yazmak istiyorum, çünkü..."

"Çünkü o benim annem ve beni, ne olduğunu bilmiyorum ama Yüzyıl Sergisi'ne götürmeye söz verdi."

"Çünkü ben, bu basit kız, onun hizmetçisi olacağım. Çünkü yetimhanedeki onca adayın, benden çok daha iyi yemek pişiren, dikiş diken ve benden kat kat güzel olanların arasından beni seçti."

"Çünkü orası, geleceğin doğduğu yer."

"Çünkü kocam gitmek istiyor."

(*) (Fr.) Beni iyi dinleyin. (ç.n.)

"Çünkü orada, belki bir Polonyalı olamayacağım, ama yalnızca bir Yahudi de olmayacağım."

"Çünkü özgür bir ülkede yaşamak istiyorum."

"Çünkü orada çocukları daha iyi bir yaşam bekliyor."

"Çünkü bu bir serüven."

"Çünkü insanlar, Fourier'nin dediği gibi, uyum içinde yaşamalı, buysa bütün o duyduklarıma bakılırsa, çok yüceltici bir şey olmalı; öte yandan, onun insan mutluluğunun anahtarı olarak 'çalışma'yı gösteren eserini her okumaya başlayışımda, itiraf etmeliyim ki, gözlerim nedense..."

"Öyleyse, boş ver Fourier'yi!" dedi Maryna. "Shakespeare'i düşün."

"Ama Shakespeare'de her şey var."

"Aynen. Amerika'da olduğu gibi. Amerika demek her şey demektir."

Sonra, eski usul bir aktörün tantanalı ses tonuyla, kendini balkonun en arka sırasına bile duyurmayı amaçlayan bir sesle:

"Acele edin, acele edin! Kalabalık güruhlar bir sel gibi yanınızdan akıp geçti bile. Tarih kükrüyor, kendini coğrafyaya dönüştürüyor: zihnin alamayacağı kadar engin, açık topraklar. Tenteli arabaların sürücüleri, atların. dehdehliyor, iki kıyıyı birleştiren trenlere yetişmek istercesine kırbaçlıyor –atların salyaları yağmur olmuş, çiseliyor!"

Böylece Amerika'ya gittiler.

ÜÇ

Ryszard ile Julian yola önden çıktı: kıtanın batı kıyısında, müstakbel göçmenlerin hayallerine uygun bir yer bulmak için. Haziranın sonlarına doğru Liverpool'a gittiler; burası, beş köşeli beyaz yıldızlı, çatal kuyruklu bayrakları olan, ünlü gemilerin limanıydı ve bu gemilerden biri, her perşembe New York'a hareket ediyordu. Beyaz Yıldız Gemicilik, Kuzey Atlantik'i geçen altı buharlısının, dünyadaki en konforlu, en hızlı, en güvenli gemiler olduğunu ileri sürüyordu; Ryszard ile Julian'ın bilet aldıkları gemi olan *S.S.Germanic* ise en yenileriydi; 1873'te, okyanus boyunca ölümcül fırtınalardan kurtulamayan ve ansızın durgun hava sahasına girince, doğruca Nova Scotia'nın granit kıyısına toslayıp, 546 yolcusuyla birlikte batan Atlantic'in yerine yapılmıştı: yüzyılın en kötü transatlantik kazasıydı; ölü sa-

yısı, altı ay önce, North German Lloyd şirketine ait olan ve Bremerhaven'den yola çıkan *Deutschland*'da yitirilenlerin on iki katıydı.

"Bak ne diyeceğim," dedi Ryszard, "diyelim ki, o gemideydim ve kazadan sağ kurtuldum. Bir gemi enkazında olmak hoşuma giderdi doğrusu."

"Ben karadaki serüvenleri yeğlerim," dedi Julian.

Yola, Amerika yolculuklarının Polonya'daki bildik limanı olan Bremerhaven'den değil de Liverpool'dan çıkmak, Julian'ın fikriydi. Bir zamanlar İngiltere'de bir yıl kalmış, bu önemli ve zorlu dilin, kibar sohbetlerde kullanılan temel deyimlerini çok iyi öğrenmişti. İngilizce öğrenmek için son aylarda canla başla çalışan Ryszard ise yurt dışına çok az çıkmıştı: yalnızca Viyana'yı, Berlin ve St. Petersburg'u biliyordu –Polonya'nın efendilerinin başkentleri. Aslında her şeyi tatmaktan yana olan Ryszard, nedense İngiltere'ye hiç gitmemişti.

Bilinmeyene yapılan bu yolculukta yalnız olmadığına memnundu; bu önemli görevin bütün sorumluluğunu üstlenmek istemezdi. Öte yandan, ondan on yaş büyük ve daha deneyimli bir gezgin olan Julian'ın, bütün düzenleme ve ayarlamaları üstlenişindeki sevimli ama ısrarcı tavır canını sıktı: İngiliz usulü kahvaltının zengin çeşitlerini sıralayışı, İngiliz işçi sınıfının perişan durumuyla ilgili söylevleri, buhar gücünün ulaşım ve sanayide giderek daha da yaygın kullanılmasının yol açtığı değişimleri açıklayışı, birinci sınıf bileti alabilmek için bütün paralarını Waterloo Yolu'ndaki bir komisyoncuya yatırması. Oysa Ryszard bu yolculuğu daha ucuza getirebileceklerini biliyordu –*Germanic*'te, Beyaz Yıldız Gemicilik'in New York'a giden öteki gemilerinden farklı olarak, ikinci mevki yoktu. Ama Julian'ın her konuda olduğu gibi yine kendi fikirleri vardı. "Amerika'da tutumlu davranırız,"dedi, elini şöyle bir sallayarak. Sanki Ryszard bir Polonya köylüsüydü. Ya da Julian'ın öğrencilerinden biri. Ya da, Tanrı korusun, uysal Wanda: Julian'nın bu öğretmen edasıyla karısına nasıl büyüklük tasladığına pek çok

kez tanık olmuştu. Bu durum değişmeli, değişecek, diye ant içti Ryszard, gemiye binmek üzere limana vardıklarında. Göz kamaştırıcı bir gemiydi; dört uzun direk, hafif eğimli, siyah çatılar, bir çift tıknaz, somon pembesi baca, bağırıp çağıran tayfalar ve dürülmüş döşekleri, hasır sandıkları, karton bavullarıyla, geminin ambarına inen dik, demir merdivene yönlendirilen, suskun, sinmiş göçmenler: işte, Ryszard'ın değişeceği ve görmüş geçirmiş, nerede nasıl davranacağını bilen bir erkek olacağı an gelmişti. Kendini ne sanıyorsan, osundur, dedi kendi kendine. Bir başka deyişle, ne olduğunu *ileri sürüyorsan*. Bir de, kendini olmadığın (henüz olmadığın) ama olduğundan çok daha iyi bir şey sanma özgürlüğü vardı; gitmek üzere olduğu ülkenin vaat ettiği gerçek özgürlük de bu değil miydi zaten?

Bir kâtibin oğlu ve köylülerin torunu olarak Ryszard, kişinin davranışları ve becerikli tavırlarıyla iyi bir izlenim bıraktığını, karşısındaki insanları etkilediğini biliyordu; zarif tavırların Yeni Dünya'da pek de önemsenmediğini okumasına karşın (bu konuda bütün yolcular hemfikirdi), kendine koyduğu ölçütleri gevşetmeye hiç niyeti yoktu. Sandıklarını, bavullarını iskeleden gemiye çıkartan hamallara ve önlerine düşüp onları geminin ortalarındaki kamaralarına götüren, iri yapılı denizciye birkaç bozukluk veren Julian'ı izledi. Bahşiş, deneyimsiz yolcu açısından her zaman can sıkıcı bir sorundur. Peki ama, Julian'ın gemiler konusundaki bu bilgisi nereden geliyordu –gemiye ayak basar basmaz neyin nerede olduğunu, nereye yerleşeceklerini, o masanın sekiz gün boyunca her yemekte oturacakları masa olduğunu bilecek kadar? Ryszard hiç duraksamadan, doğruca *Saloon*'a yollanan ("yemek salonu" demişti Ryszard'a), kendinden büyük erkeğin peşine takıldı ve kendini çok büyük, kubbeli, geminin genişliği kadar geniş bir salonda buldu; duvarlar benekli ısfendan ağacından yapılma panolarla kaplıydı, gömme sütunlar ise, içine güzel kokulu, bordo renkli gül ağacı kakılmış meşedendi; iki mermer şömine, bir köşede, üzerinde gösterişli bir piyanonun durduğu bir yükselti, dört uzun masa,

onların çevresine dizilmiş, ayakları zemine çakılmış, kumaş kaplı iskemleler. Girişte, bir düzine yolcu, bir yükseltinin çevresine toplanmıştı, yükseltide kollarında bir çift beyaz bant, göğsünde iki yaldız şerit bulunan, etkileyici bir üniforma giymiş, sakallı bir erkek duruyordu. "Kaptan mı?" diye fısıldadı Ryszard saf saf. "Şef garson," dedi Julian.

Julian yerlerini saptadıktan sonra –ikinci masadaydılar– eşyalarını yerleştirmek için kamaraya gidince, Ryszard kendine üçüncü masada bir iskemle ayarladı. Sonra Julian'a katıldı; arkadaşı ona, Polonya dışındayken, tanıştırıldığı her kadının elini otomatik olarak öpmemesi gerektiğini anımsattı: "Korkarım bunu oldukça demode buluyorlar, özellikle gittiğimiz yerde." Hemen ardından da, Eski Dünya'nın özlemini daha şimdiden çekmeye başlamış gibi bir izlenim bırakmaktan çekinircesine, yeni dünyayla ne kadar büyük bir uyum içinde olduğunu göstermeye çalıştı: Ryszard'ın dikkatini zekice tasarımlanmış olan, katlanabilen lavaboya çekti, yaşamı kolaylaştıran öteki yenilikleri gösterdi; bir tek Beyaz Yıldız gemilerinde bulunan gaz lambası, kamarotu çağırmak için kullanılan elektrikli zil, gibi. "Modern gelişmeler b. sta genellikle lüks eşyalar olarak görülür," diye açıkladı. "Umalım da bu tür aygıtları yakında herkes kullanabilsin."

"Evet," dedi Ryszard; aklı, az önce yaptığı şeyi Julian'a nasıl kabul ettireceğindeydi.

"Şu sandığı açmalıyız."

"Evet."

"Neyin var?"

"Sen bir öğretmen, bir bilim adamısın; buluşlara kucak açıyorsun, ama ben bir yazarım."

"Ee?"

"Ben oyunları severim."

"Öyle mi?"

Ryszard eşyaların boşaltılmasına sessizce yardım etmeye koyuldu.

"Ne tür oyunlar?"

"Aklıma bir şey geldi," dedi Ryszard, yüzünün kızardığını hissederek. "Kabul edersen, yani bu küçük oyunuma katılırsan, birlikte yolculuk etmiyormuş gibi yapabiliriz."

"Nasıl yani?"

"Şey, birbirimizi Varşova'dan tanıyor olabiliriz. Yo, gemiye binmeden hemen önce tanışmış olmamız daha iyi." Julian'ın gömleğini sandıktan dikkatle çıkardı. "Ben Bay Kierul'um, sense Profesör Solski. Güvertede karşılaştığımız zaman, şapkalarımızın ucuna dokunarak birbirimizi selamlarız."

"Aynı kamarada kalırken mi?"

"Bunu kim bilecek? Birkaç saatlik uykunun dışında, amacım bütün zamanımı güvertede ya da gemiyi keşfederek geçirmek."

"Yemek masasında yan yana oturmamız, peki?"

"İşin doğrusu, artık aynı masada değiliz. İngilizce'mi ilerletmem gerek. Yanımda olursan tembellik eder, habire seninle Polonyaca konuşurum."

"Ciddi ol, Ryszard."

"Ben ciddiyim. Amerika'daki izlenimlerime ilişkin makalelerim için malzeme toplayacağım..."

"Henüz Amerika'da değiliz!"

"Bu gemi Amerikalılarla dolu! Onlarla konuşmalıyım."

"Beni kandıramazsın. Asıl nedeni biliyorum."

"Neymiş?"

"Ağına düşüreceğin kızlar için zemin hazırlamak. Yoksa bu yaşlı, evli adamın sana zamparalık konusunda vaaz vermesinden mi korkuyorsun? Bence hiç sakıncası yok, keyfine bak!"

Ryszard sırıttı. (Başka bir erkek, onun baştan çıkarma hevesini kırabilirmiş gibi!) Gerçek neden, sohbet etme zorunluluğu olmaksızın, düşünceleriyle baş başa kalmak istemesiydi. Yine de Julian'ın böyle bir sonuca varması hoşuna gitmişti. Oysa daha sonra, yolculuk boyunca Julian'ın baskıcı tavrından kurtulmak için dolap çevirmesine gerek olmadığı anlaşıldı. Julian ilk akşam yemeğine katıldı; Ryszard'ın oturduğu masadan gö-

rebildiği kadarıyla, orta yaşlı bir İngiliz kadına, Tanrı bilir hangi sıkıcı konuda, bitmek bilmez bir nutuk attı; ertesi sabah sıkı bir kahvaltı yaptı, ama öğle yemeğinde görünmedi. Ryszard ona bakmak için kamaraya inince, onu sırtında geceliği, kusmuk dolu lavaboya eğilmiş öğürürken buldu, yatmasına yardım etti. O andan sonra deniz, yolculuğun büyük bir bölümünde sakinliğini korusa da, Julian'ı deniz tuttu ve kamarasından çok ender çıktı.

Ryszard hiç hastalanmadı, kısa süreli fırtına sırasında bile en küçük bir rahatsızlık hissetmedi; bunu gelecekte onu bekleyen sınırsız gücün bir işareti olarak yorumladı. Bu yolculuk beni bir yazar yapacak, diyordu kendine; hayalini kurduğum, gerçek yazar. Daha iyi, daha çok yazmaya götüren en kesin dürtü hırs ise, o zaman hırsın terbiye edilmesi, işlenmesi gerekiyordu: kendi yaşamındaki romanı gözden kaçırmayarak, gözünü ondan ayırmayarak. Hayallerindeki romantik yaşam bir Amerika yolculuğunu kapsamıyordu, ama Maryna geçen yıl bu fikri ortaya atınca, Ryszard neden olmasın, diye düşünmüştü –orada, geniş çayırlarda Maryna'yı bir Kızılderili saldırısından ya da bir çölde, pınardan avuç avuç taşıdığı suyla susuzluktan kurtarabilir, eliyle yakaladığı bir çıngıraklı yılanı mahsur kaldıkları, açlıktan, susuzluktan kıvrandıkları yerde, kamp ateşinde kızartabilirdi –böylece onu sonunda soylu ve zarif Bogdan'ın elinden almayı başarabilirdi. Umutsuz bir âşık olarak, gemide kurduğu, giderek zenginleşen bu hayallere şimdi bir de, bir yazar olarak verimliliğinin gittikçe artacağına olan inancı eklemekteydi. *Gazeta Polska*'nın yeni atanmış Amerika muhabiri sıfatıyla Varşova'ya göndereceği makaleler, ileride önemli bir kitaba dönüşecekti. Üniversitedeyken aşırı bir küstahlıkla yayınlattığı o iki iğrenç romanı unutmaya hazır bir ruh haliyle, zaferle haykırdı: ilk kitabım!

Kendini ilk kez tam bir yazar gibi hissediyor, bu nefis yalnızlığın tadını doyasıya çıkartıyordu. Julian ise deniz tutulması yüzünden kendini küçük düşmüş hissediyor, kamara arkada-

şının yanında kalıp ona bakmasını istemiyordu. Ryszard genellikle sabahın beşinde, cin gibi uyanıyor ama bir süre yatağında oyalanıyordu –geminin sallantısının onu heyecanlandırdığını fark etmişti. (İlk sabah, yavaşça bir o yana bir bu yana dönen, şişman, kahverengi bir fok balığını zihninde canlandırarak, kendi kendini doyuma ulaştırdı. Garip, dedi içinden; yarın Nina'yı düşünmeliyim.) Sonra kalkıyor, yıkanıyor, tıraş oluyordu; Julian usulca inliyor, görmeyen gözlerini açıyor, yüzünü duvara çeviriyordu. Koridorda kimse olmazdı (bu zenginler de amma tembeldi!), kahvaltıya kadar bir saat filan, kızıl deri kaplı divanları ve koltuklarıyla, haritaları, atlasları, İngilizce sözlükleri ve dilbilgisi kitaplarıyla, lüks döşenmiş Sigara Salonu bütünüyle ona kalıyordu. Sonra, tatsız tuzsuz lapayı ve o acayip, kurutulmuş çirozu yerken, sofrada tek bir Polonyaca sözcüğün bile bulaşmadığı bir İngilizce'yi dinler, konuşurdu. Yeri, masanın en uzak köşesindeydi ve şansına, yanına düşen bütün yolcular, anadili İngilizce olanlardı –yalın yüzlü, şık giysili, kadın ve erkek Amerikalılar, Roma'ya Papa'nın takdisini almaya giden, şimdi de memleketine dönen, Kanadalı bir piskopos ve onun genç sekreteri. Kahvaltı bitince, hava nasıl olursa olsun, üst güvertede dolaşmaya çıkardı; Zakopane'den aldığı, kemik tutamağı ayı başı biçiminde oyulmuş olan yürüyüş bastonu, sallantılı güvertede biraz züppece mi kaçıyordu? Sonra bir şezlonga yerleşir, not defterini açardı. Öğlene kadar bütün zamanını, gördüklerini kısaca tanımlamaya adardı: güverteyi paspaslayan, pirinç donanımı parlatan gemiciler, uyuklayan, sohbet eden, halka oyunu oynayan yolcular, şekilden şekle giren bulutlar, gemiyi izleyen martıların uçma biçimleri, muhteşem tekdüzelikteki denizin rengi ve birbirine koşut, ince çizgileri.

Öğle yemeğinden hemen önce gidip Julian'ın yanında biraz oturuyor, kamaraya getirilen et suyuyla pilavdan yemesi için ısrar ediyordu, yemekten sonra onun yanında biraz daha uzun kalıyor, gemideki tanışlarından, gözlemlerinden söz ediyor ve

Julian'ın Amerika'ya ilişkin söylevlerini dinliyordu: mide bulantısı yüzünden, yolculuk sırasında okumak için yanına aldığı *Amerika'da Demokrasi*'nin kapağını bile açamamış olsa da, Julian'ın kafası Tocqueville'in ünlü kitabında neler söylemiş olabileceğiyle doluydu. Sonra Ryszard, soluğu loş kütüphanede alırdı; Sir Walter Scott, Macaulay, Maria Edgewood, Thackeray, Addison, Charles Lamb ve diğerlerinin, bir örnek ciltlenmiş olan kitapları, önü camlı, yüksek kitaplıklara kilitliydi, ünlü yazarların adları meşe lambrilere, süslü bir yazıyla kazınmış, vitraylara alıntılar, denizciliğe ilişkin deyişler hakkedilmişti. Ryszard mektuplarını orada, Kütüphanede yazıyordu: annesine, teyzelerine, dostlarına, hepsine de dönme sözü verdiği, terk edilmiş, bir sürü kadına ve elbette Maryna'yla Bogdan'a (sırf Maryna'ya yazabilmeyi öyle çok isterdi ki). İki saat kadar sonra kendini özgür bırakır, Sigara Salonu'na gidip bir viski ısmarlar (yeni bir içki!), piposunu yakar ve bu gürültülü, salt erkeklere ayrılmış salonda Maryna'yla ilgili saf hayallere dalardı. Sonra, güvertedeki şezlonguna döner, Julian'dan aldığı Tocqueville'i okur ya da yine not defterini açıp betimleme yeteneğini bilerdi; bazen de baştan çıkarma becerilerini bilemek için güverteyi sinsice dolaşırdı; Tocqueville'in Amerika Birleşik Devletleri'nin ahlâki açıdan Avrupa'dan daha katı, Amerikalı kadınlarınsa İngiliz kadınlarından daha namuslu olduğu yolundaki savını sınamak ister gibi, güzel, kendinden emin, genç Amerikalı kıza (Philadelphia'lı) şakalaşırcasına kur yapardı; kızı ona ilk adıyla seslenmesi için kandırmaya çalışıyordu.

"Size ilk adınızla seslenecek kadar iyi tanımıyorum ki sizi," dedi kız. "Birbirimizi yalnızca üç gündür tanıyoruz, üstelik bir gün güverteye hiç çıkmadım, çünkü... ben... rahatsızdım."

"Tıpkı sizin Richard'ınız gibi," diye bastırdı, kızı zihninde okşarken, "yalnızca yazılışı farklı, o kadar."

"Peki ya annem, hemen hemen hiç tanımadığım bir beyefendiye ilk adıyla seslendiğimi duyarsa?"

"Telaffuzu aynı," dedi. "*Rişard.* O kadar zor mu?" Bakalım, diye sordu içinden, karada onu yatağa atmak ne kadar zamanımı alacak?

"Ama bizim söylediğimiz gibi *söylemiyorsunuz ki*!"

"Söyleyeceğim" –Ryszard güldü– "New York'a varır varmaz."

"Emin misiniz?" dedi kız şımarıkça. "Ben o kadar emin değilim, Bay... ah, olmuyor, beceremiyorum! Ülkenizdeki adlar ne kadar da komik."

"Öyleyse bana adımı bir Amerikalı gibi söylemeyi öğretin."

"Soyadınızı mı?"

"Hayır, seni zor yaratık. *Rişard*'ı!"

Gerçekten de –daha içli dışlı olmayı düşünen Ryszard için– zor bir kızdı.

Bir yazar asla sıkılmaz, sıkılmasına gerek kalmaz –bir nimet! Ryszard'ın gezinti güvertesine ve *Saloon*'un girişine yapıştırılmış olan duyurulardan öğrendiğine göre, gemi her gün çeşitli eğlenceler sunuyordu: paneller, dinsel ayinler, oyunlar, müzikaller. Ama hiçbir şey, ahbap olduğu yolcuları konuşturmak kadar keyifli değildi; çoğu yazar gibi, insanların ağzından laf almasını bilen, kurnaz, dikkatli bir dinleyiciydi, hem kendinden söz etmenin pek bir anlamı da yoktu.

Yakında onları anlayacağından emindi. Ama onların Ryszard'ı anlamalarına olanak yoktu. Julian ile birlikte, Liverpool'da geçirdikleri o birkaç gün boyunca, barlarda ve lokantalarda İngilizce'lerini geliştirmeye çalışırken (gemideki ilk yemekte de doğrulandığı gibi), yabancıların Polonya hakkında hiçbir şey bilmediklerini anlamışlardı –ne tarihini, ne de çektiği acıları. Oysa Ryszard, uygar dünyadaki herkesin, yüz yıla yakındır çektiği sıkıntılar yüzünden Polonya'yı tanıdığını sanıyordu. İşin doğrusu, ha aydan gelmişti, ha Polonya'dan.

Her yemekte, Amerikalılar ona Amerika'nın nasıl yeryüzü-

nün en büyük ülkesi olduğunu anlatıp duruyorlardı; bunun kanıtı ise herkesin Amerika'yı tanıması ve oraya gitmek istemesiydi. Ryszard ise, eşi benzeri olmayan bir yazgı için seçildiğine inanan bir ülkeden geliyordu. Ama şehitliği seçmek, dünyanın en şanslı insanları olduklarına inanan, bu nedenle de kendilerinden başka hiçbir şey düşünmeyen Amerikalılardan çok farklı, içe dönük bir halk yaratır.

"Amerika'da, ki bütün amaç da budur, herkes özgürdür; ne demek istediğimi anlıyor musunuz?" dedi, masa komşularından biri; bu çilli, huysuz adam onu üçüncü akşama kadar görmezden gelmiş, sonra ansızın kartını uzatarak, tekdüze bir sesle şöyle demişti: "Augustus S. Hatfield. Ohio'lu işadamı."

"Cleveland'dan," demişti Ryszard, kartı cebine sokarken. "Gemi inşası."

"Doğru. Cleveland'ın adını duyup duymadığınızdan emin olmadığım için, Ohio dedim, çünkü Ohio'yu herkes bilir."

"Benim ülkemde," dedi Ryszard, "biz özgür değiliz."

"Gerçekten mi? Hangi ülkeymiş bu?"

"Polonya."

"Ah, duyduğuma göre orası çok geri kalmış bir yer, öyle değil mi? Öte yandan, gittiğim her yer öyleydi zaten; belki İngiltere'nin dışında."

"Polonya'nın trajedisi geri kalmışlığı değil, Bay Hatfield. Biz işgal edilmiş bir ülkeyiz. İrlanda gibi."

"Evet, İrlanda da çok fakir. Cork'a uğradığımızda, gemiye binen o pis biçareleri görmediniz mi? Biliyorum, Beyaz Yıldız onları almak zorundaydı; aşağıyı doldurabildikleri kadar doldurmak istiyorlar elbette; çünkü bizlerden çok fazla kâr ettiklerini sanmam... bütün o pahalı yiyecekleri, hizmetimize verilen onca garsonu düşünsenize. Ama, Tanrım, onları öyle, yani çıplak ranzalarda, masamızdaki bayanların beni bağışlayacağını umarak, edepsizce, üst üste yığılmış bir halde düşününce... öte yandan, bu insanları bilirsiniz, akılları fikirleri o iştedir; o ve kafayı çekmek, bir de hırsızlık..."

"Bay Hatfield, İrlandalılardan söz etmemin nedeni, onların da kendi ülkelerine sahip olmamaları."

"Evet, Britanya onları denetim altında tutmakta zorlanıyor. Bazen buna değmediğini düşündüklerinden eminim; her şeyi bırakıp memleketlerine dönmek istediklerinden..."

Ryszard, görmüş geçirmiş bir erkeğin öfkesini göstermesinin kabalık olacağını kendi kendine anımsattıktan sonra, "Herkes özgür olmak ister," dedi sakince. "Ama özgürlüğün değerini hiç kimse, yabancıların egemenliğine çok uzun bir süre katlanmış biri kadar iyi anlayamaz."

"Eh, öyleyse Amerika'ya gelsinler. Çalışmaya hazırlarsa elbette –pis ve tembellere ihtiyacımız yok. Dediğim gibi, Amerika'da herkes özgürdür."

"Biz Polonyalılar seksen yıldır özgürlüğün hayalini kuruyoruz. Bize göre Avusturyalılar, Almanlar, özellikle de Ruslar..."

"Para kazanma özgürlüğü," dedi adam, kesin bir dille, sohbeti noktalayarak.

Bu Amerikalılar, sahip oldukları ayrıcalıkların tadını nasıl da doyasıya çıkartıyorlardı; gemideki –geminin onlara ayrılmış olan bölümündeki– lüks eşyaları birbirlerine göstermekten hiç bıkmıyorlardı. Ayaklarının, yani üst güvertenin altındaki havasız, kalabalık ahıra ve *Germanic*'in yolcularının sekizde yedisinin tıkıştırıldığı kargo bölümündeki yaşama karşı öyle aldırışsızlardı ki –aşağıdakilerin sayısı, Atlantik'e doğru yelken açmadan önce geminin aldığı birkaç yüz İrlandalı göçmenle birlikte, bin beş yüzü bulmuştu.

Rahat, kimisi fazla rahat yaşamlara sahip olanlarla olmayanlar arasındaki ayrım Ryszard'ı her zaman tedirgin etmişti. Ama Polonya'da, sınıflar arasındaki acımasızlığı yumuşatan bir şey vardı: ulusal yazgıya, ulusal kedere karşı duygusal bir dayanışma. Oysa dimdik, yukarı doğru yükselen bir dünya, ayrıcalıklı olmanın katılığını yumuşatacak hiçbir şey sunmuyordu: burada, en üsttesindir, güzelce yayılmışsındır; bu iğrenç kokulu karanlıkta omuz omuza verip payına düşeni kapmışsındır.

Birinci sınıfın taşkın yolcu kalabalığı, dün sabah *Saloon*'da Rahip A.A. Willit'in vaazını dinlerken ne düşünüyordu acaba? "Güneş ışığı mı yoksa Mutluluğun Sırrı mı?" Gün ışığının –ve mutluluğun– dışında hiçbir şey olağanüstü değildi. Peki ama, Ryszard buna neden şaşıyordu ki? Görmüş geçirmiş bir erkek hiçbir şeye şaşmazdı.

Bir yazar (rahatlatıcı bir varsayım!) asla bir davetsiz misafir değildir; en azından yazarlar buna inanır. Ryszard yolculuğun ikinci günü, öğle yemeğinden sonra, bir labirente benzeyen kasara altına indi. ("Ateşçilerin olduğu yere de gitmelisin," demişti Julian, arkadaşının niyetini öğrenince. "Sana Manchester'daki fabrikalar hakkında söylediklerimi unutma.") Elinde geminin bir planı bulunmadığı için, sallanıp duran zeminde bir sağa bir sola seğirtip dururken, nereye gittiğinden emin değildi. Yiyecek ve osuruk kokan, loş bir alanın etrafından dolaştı; karanlığı yararak ilerlerken, kulağına bebek mızıldanmaları, teneke kapların tıngırtısı, öksürükler, bağrışmalar, çeşitli dillerdeki ilenmeler ve bir akordeonun saldığı, kaygısız hava çarptı. Geminin yalpalaması aşağıda çok daha belirgindi sanki; kusan birinin öğürtülerini duyar duymaz, kendisi de kusacak gibi oldu.

Eskiden, bir kasara altı bileti size, her iki cinsten on iki yolcuyla paylaştığınız, havasız, küf kokulu bir odada, yatağa benzeyen bir raf sağlardı, ama bunun ahlâka ne kadar aykırı olduğu ortaya çıkınca, *Germanic* gibi yeni gemiler, tek başına yolculuk eden erkek ve kadınları hem birbirlerinden hem de ailelerden ayırmaya başladı. Ryszard, yüze yakın erkeğin sıkıştığı koğuşlardan birine girdi. Ağır kokulu karanlığın içinde, birinin şöyle dediğini duydu: "Hey, şu çıtkırıldıma bakın!" Ve kahkahalar. Sonra: "Hayvanat bahçesindeki hayvanları görmeye gelmiş!" Tam karşısındaki ranza sıralarının dördüncüsünden sarkan geniş, çok beyaz bir yüz ona bakıyordu. "Bir arkadaşını mı

arıyorsun?" diye sordu yüz. "Adamı rahat bırakın," diye seslendi kapıda duran, şişman, başörtülü bir kadın. Sonra, koğuştan çıkan Ryszard'dan bir şiling istedi.

Ertesi gün öğleden sonra, şansını bir başka girişten yeniden denemeye karar verdi. Merdivenin başında durakladı, az ileriye asılmış olan, rahatsız edici duyuruya baktı: "*Saloon* yolcularının, kasara altı yolcularına para ya da yiyecek atmamaları, dolayısıyla karışıklığa ve rahatsızlığa yol açmamaları rica olunur." Aynı anda da, az ötede bir cankurtaran sandalının mataforasını boyamakta olan tayfanın küstah bakışlarıyla karşılaştı.

"Herhangi bir şey atacak değilim," dedi, şaka yollu.

"Kasara altına mı inmek istiyorsunuz, bayım?" dedi adam, elindeki fırçayı bırakırken.

"Doğrusunu istersen, evet," dedi Ryszard.

"Sizi götürmemi ister misiniz?"

"Neden? Yalnız inemez miyim?"

"Eh, bu size kalmış, bayım. Sizinle gelirsem, nereye gideceğinizi gösterebilirim."

Öneri Ryszard'ı şaşırtmıştı, basamakları inerken duyduğu şeyse daha da şaşırttı: "Bu yolculukta, aşağıya inmek isteyen ilk beyefendi sizsiniz." Birinci sınıftan birinin ambarı ziyaret etmesinin sık rastlanan bir durum olduğunu sanıyordu. Denizci büyük, demir kapıyı iterek açtı. Ryszard önce, tıpkı dün olduğu gibi, hiçbir şey göremedi. "Beni izleyin," dedi adam. Ailelerin kaldığı bölümdeydiler; yirmi-otuz kişilik, ranzalı, daha küçük odalardı; her oda, orada kalan aileye bağlı olarak, kendine özgü bir hüznü, neşeyi ya da boyun eğmişliği yansıtıyordu. Birinde, bir kemancı dans eden üç çifte keman çalıyor, yaşlı bir adam da elleriyle tempo tutuyordu; bir başkasında, bir zindan kadar karanlık olanda, şallara sarınmış kadınlar yere oturmuş, çocukları besliyor, ranzalardan gürültülü erkek horultuları geliyordu; bir başkasında, dört erkek bir yağ lambasının çevresine toplanmış, poker oynuyor, yaşlı bir kadınsa ağlayan bir bebeği sallayıp susturmaya çalışıyordu. Ryszard tayfanın peşi sı-

ra dar bir koridordan ilerledi, daha geniş bir geçide geldi; geçidin sonuna yakın yeri, iki kahverengi battaniyeyle kapatılmıştı.

"Mick," diye seslendi, rehberi. Geçici perdenin bitişiğindeki bir odacıktan, koyu kızıl, hayır tilki rengi saçları olan, ufak tefek, cin gibi bir adam çıktı –Ryszard'ın eli çoktan cebindeydi, not defterinin sırtıyla oynuyordu. "İşte, aradığınız adam. Sizi onun ellerine teslim ediyorum."

"Çok kibarsınız," dedi Ryszard.

"Emrinizdeyim, bayım," dedi tayfa, elini uzatırken. Ryszard onun avcuna bir şilin koydu; el kapanmadı –bunun üzerine bir şilin daha ekledi. "Sağ olun. Hey, Mick, sakın unutma..."

"Toz ol, pis köpek!" diye hırladı, öfkeli bücür. "Ayrıca, adım Mick değil!"

"İngiliz piçi," diye homurdandı, tayfanın arkasından. Elinde bir şişe tutuyordu. "Bir fırt çeksene," dedi Ryszard'a.

"Ben Polonyalı bir gazeteciyim," diye söze başladı Ryszard, "ve kasara altındaki yolculardan biriyle konuşmak istiyorum; gemiyle ilgili bir makale yazıyorum da."

"Makale yazıyorsun, demek?" Bücür sırıtmasını da biliyordu. "Kaç kişiyle konuşmak istiyorsun, peki?"

"Şey," dedi Ryszard, "dostlarınızdan beş ya da altı kişiyle görüşebilseydim..."

"Beş-altı mı!" diye çığırdı adı Mick-olmayan. "Onlarla söyleşi yapacaksın. Hepsiyle birden, öyle mi?" Ayağını yere vurdu, kıkırdadı. Uğursuz bücür, diye düşündü Ryszard. "Şuraya, şuna otur." Adam ters çevrilmiş bir sepeti perdeye doğru iterken, Ryszard korkuyla ürperdi: adam üzerine saldırıp onu soyacak mıydı yoksa? Apaçilerin kurduğu bir pusuda, elindeki savaş baltasıyla tepesine dikilen, heybetli, yiğit bir yerli tarafından değil de, bir gemide, tilki saçlı, ufak tefek, elindeki viski şişesini ona doğru sallayan bir adam tarafından...? Yo...

"Yeğenlerim işini görür mü dersin? Altı tane birbirinden güzel yeğenim var; onları Amerika'ya götürüyorum." Kendi saflı-

ğı Ryszard'ı rahatlatmaktan çok sinirlendirmişti. "İçsene, dostum. İçki için fazladan paranı almayacağım, merak etme. Gördüğüm kadarıyla genç ve sağlıklı bir erkeksin. Evet, hazır mısın?" –Ryszard doğrulmuştu– "Pekâlâ, al bakalım."

"Belki başka zaman," dedi Ryszard.

Sonra, adam mızmız bir sesle peş peşe bir sürü şey sıralamaya başladı (Ryszard hepsini anlayamıyordu); çıkarabildiği kadarıyla, birinci sınıftan bazı beyefendiler bu kızların hizmetinden yararlanmıştı, yabancı beyefendinin kaygılanmasına gerek yoktu, kızları gayet temiz ve sağlıklıydı, buna yemin edebilirdi. Adam asılı battaniyeleri kaldırdı. İçeride, kabartma desenli kumaştan yastıkları ve örtüsü olan (büyük bir olasılıkla birinin çeyizi) bir divana karman çorman bir halde serilmiş, dört-beş kız vardı; gözleri kırmızıydı, hiçbiri on sekizinden büyük göstermiyordu. Kızlardan biri ağlıyordu. "Tertemiz ve sağlıklı," diye yineledi adam. Kızlar cılız ve zavallıydı; Krakow ve Varşova'nın genelevlerindeki tombul, neşeli kızlara hiç mi hiç benzemiyorlardı.

Bir tanesi güzeldi.

"İyi günler," dedi Ryszard.

"Adı Nora. Öyle değil mi, kızım?"

Kız başıyla uysalca onayladı. Ryszard öne doğru kararsızca bir adım attı. Öteki köşede, alçak bir yatak vardı. Ya frengi kaparsa ve... ve Maryna'dan sonsuza kadar vazgeçmek zorunda kalırsa? Ama içeriye girmişti bile.

"Adım Ryszard."

"Bir tane yeter mi, ha?"

"Adın çok komik," dedi kız. "Sen de mi Amerika'ya gidiyorsun?"

"Ayağa kalk, güzelim!" diye bağırdı adam. Ötekileri kışkışladı, perdeyi indirdi.

Ryszard yatağa, kızın yanına çökerken, gemi sertçe yalpaladı. "Ah," diye haykırdı kız. "bazen çok korkuyorum" –bir çocuk gibi tırnaklarını kemiriyordu– "daha önce hiç gemiye binme-

miştim; boğulmak korkunç bir şey olmalı." Okyanus yatışırken, Ryszard'ın içini gittikçe büyüyen bir acıma duygusu doldurdu. Şimdi kızın, tahmin ettiğinden de genç olduğunu görebiliyordu.

"Kaç yaşındasın, Nora?"

"On beş, efendim." Gömleğinin düğmeleriyle oynuyordu. "Hemen hemen on beş."

"Ah, bunu yapmak zorunda değilsin." Kızın tırnakları yenmiş elini aldı, avcunda tuttu. "Şeyden... yukarıdan çok ziyaretçin oluyor mu?"

"Sen bugün ilksin," diye mırıldandı kız.

"Her şey yolunda mı, evlât?" diye seslendi adam, perdenin öteki yanından.

"Ne diyor?" diye sordu Ryszard.

"Dur da seni mutlu edeyim," dedi kız. Elini Ryszard'ın gevşek elinden çekip kurtardı, kendini onun göğsüne attı. Ryszard onu sıkıca tuttu, elinin ayası kızın zayıf sırtındaydı; keçeleşmiş saçlarını okşadı.

"Seni dövmüyor, değil mi?" diye fısıldadı kızın kulağına.

"Yalnızca beylerden biri yakınırsa."

Ryszard onun kendisini sırt üstü yatırmasına izin verdi ve kızın çatlak dudaklarının yanağında gezindiğini hissetti. Kız pamuklu elbisesini sıyırdı, kemikli baldırlarını onun bedenine sürtmeye başladı. Ryszard kendine karşın uyarıldığını hissetti. "Yapmasak daha iyi olacak," dedi, elini kızın altına kaydırıp kalçasını birkaç santim kaldırırken. "Paranı veririm, sen de..."

"Ah, lütfen bayım, lütfen," diye cıyakladı kız. "Parayı *bana* veremezsiniz!"

"Öyleyse..."

"Benden hoşlanmadığınızı öğrenirse, beni..."

"Nasıl öğrenecekmiş?"

"O öğrenir, öğrenir!" Kızın gözyaşlarını yanağında hissetti; kızın kasık kemiği kasığına bastırdı. "O her şeyi bilir! Bir bakışta anlar, çünkü utanmış ve kaygılı yüzümü görür, sonra da, bilirsin, bacaklarımın arasına bakar."

Ryszard içini çekerek bu kırılgan bedeni kaldırdı, yan tarafa yatırdı, pantolonunun düğmelerini açtı, yarı uyarılmış penisini çıkardı ve kızı yeniden üzerine çekti. "Kıpırdama," dedi, organını kızın sıska baldırlarının arasına, dizlerinin hemen üstüne yerleştirirken. "Ne yapıyorsun?" diye inledi kız. "Orası doğru yer değil. Onu canımın acıdığı yere koymalısın." Ryszard gözlerinin dolduğunu hissetti. "Bir oyun oynuyoruz," diye fısıldadı, boğuk bir sesle. "Bu büyük, korkunç gemide değilmişiz de, küçük bir kayıktaymışız gibi yapacağız; kayık tatlı tatlı sallanıyor, kayığın küçücük bir küreği var, onu bacaklarının arasına sıkıştırıp sıkıca tutacaksın, aksi halde suya düşer; onsuz asla karaya ulaşamayız. İstersen gözlerini kapatıp uyuyor gibi de yapabilirsin..."

Kız gözlerini uysalca yumdu. Ryszard da hâlâ utanç ve acımayla yanan gözlerini kapadı, gerisini becerikli bedeni halletti. Bu, o güne kadar yarattığı en hüzünlü öyküydü. Oynadığı en acıklı oyundu.

"Julian..." diye başladı Ryszard. Kamaradaydı, et suyunu yudumlayan Julian'ı seyrediyordu. "Varşova'daki genelevlere hiç gider misin? Demek istediğim, Wanda'yla evlenmeden önce gider miydin?"

"Bahse varım, o zaman bile senin kadar sık gitmezdim," dedi Julian, güç belâ gülümseyerek. "Şimdi? Asla. Evlilik beni evcilleştirdi."

"İnsanın keyfini kaçırabiliyor," dedi Ryszard; Julian'a açılma isteğiyle, yaşadığı deneyimi kendine saklama akıllılığı arasında bocalıyordu. "Keyif kaçırıcı," diye yineledi, Julian'ın onu konuşturmasını bekleyerek.

"Evlilik kadar keyif kaçırıcı olamaz," dedi Julian. "Aşksız bir saat, ömür boyu süren, aşksız bir birliktelikle karşılaştırıldığında nedir ki?"

Ryszard hiç istemediği halde, Julian'ın dilini çözdüğünü, *onun* açılmasına neden olduğunu görebiliyordu. Bir an için, bir

babaya hiç sahip olamamış (babası, Ryszard'ın doğumundan önce ölmüştü), genç adamın zayıflığı, ikinci doğasının, yani en sevdiği eğlence insanları konuşturmak, ağızlarından laf almak olan yazarın önüne geçmişti. Sonra, yazar kazandı.

"Wanda'yla aranızda uyuşmazlık olduğunu öğrenmek beni üzdü."

"Uyuşmazlık mı!" diye kükredi Julian. "Bu kamarada tek başımayken, günlerdir içimdeki her şeyi kusarken, neyi hayal ettim biliyor musun? Dur da anlatayım. Amerika'ya ulaştığımızı, kışla-manastırımız için uygun bir yer bulduğumuzu, sonra, Maryna ve ötekilerin gelmesinden hemen önce, ortadan yok olduğumu. Kimsenin bilmediği bir yere gittiğimi. Ama o yürek bende yok, anlıyor musun? Benim için Yeni Dünya diye bir şey olmayacak."

"Onu hiç mi sevmiyorsun?"

"Onun gibi bir geri.zekâlıyı sevecek bir adama benziyor muyum?"

"Ama onunla evlenmeden önce, bu konuda azıcık da olsa bir kuşkun..."

"Kadınlar hakkında ne biliyordum ki? Wanda gençti, ben bir yoldaş istiyordum, onu biçimlendirebileceğimi düşündüm, o da bana saygı gösterecekti. Oysa ne oldu? Benden korkmaya başladı. Evet, benden korkuyor. Bense kızgınlığımı gizlemeyi beceremiyorum. Hayal kırıklığımı." İnledi. "Seni nasıl kıskandığımı asla tahmin edemezsin. Bekâr, dolayısıyla şanslı bir erkek olarak, canın istediği zaman, büyük bir iç huzuruyla fahişelere gidebilir, bir yandan da asla sahip olamayacağın, ideal kadına kur yapabilirsin..."

"Julian!"

"Maryna'ya olan düşkünlüğüne değinmemem gerekiyor, galiba? İyi ama, herkes biliyor."

"Bogdan bile."

"Nasıl bilmesin? Anlamamak için benim Wanda kadar salak olması gerek."

"Ve herkes beni oldukça gülünç buluyor."

"Şöyle diyelim.... oldukça genç."

"Onu *kazanacağım!* Göreceksin. O evlilikte de hüzün var. Onu çok daha mutlu edebilirim."

"Nasıl?"

Ryszard sezgilerinin ona, Bogdan gibi bir erkeğin bir kadını cinsel açıdan mutlu edemeyeceğini fısıldadığını Julian'a söyleyemezdi. "Sırf Maryna için oyunlar yazacağım," dedi.

"Ah, gençlik!" diye haykırdı Julian.

Birden Ryszard'a dank etti: Julian aslında hasta değildi, yalnızca kederliydi; bir bunalım geçiriyor, burada gizleniyordu.

"Hadi, giyin de benimle güverteye gel," dedi arkadaşına. "Kendini çok daha iyi hissedeceksin, söz veriyorum."

"Ve kızlarla flört mü edeyim? Fetihlerinin bir kısmını benimle mi paylaşacaksın?"

"Ah, fetihlerim." Ryszard güldü. "Hangisini istersin? O süslü püslü gözlüğünü elinden düşürmeyen, küçük çantasında *Beyaz Köleliğin Tarihi*'ni taşıyan İngiliz kadını mı? Parmakları zilli İspanyol dansçıyı mı? Güvertede dolaşırken, küçük, beyaz köpeğine habire 'gel zanım, minik zevgilim,' diyen Fransız dulu mu? Her yanını taklit mücevherlerle donatmış, kendine zengin Amerikalı bir koca bulup ailesinin kaybettiği servete yeniden kavuşmaya çalışan Romalı kontesi mi? Önüne gelene Moskova'nın boyunduruğundan kurtulmak için Amerika'ya kaçtığını anlatan Varşovalı, evet, Varşovalı bayanı mı? *Saloon* sınıfındaki tek Polonyalılar biz değiliz. Yoksa, şimdiden memleket hasreti çekmeye başlamış olan (korkarım bana Wanda'yı anımsatıyor) kız kardeşini mi? Göğüslerinin arasında taşıdığı küçük ipek kesedeki Polonya toprağını sana da göstermek isteyeceğinden eminim. Mutsuz bir evliliği olan ve Wagner hayranlığını paylaşmayan bir erkekle kesinlikle birlikte olamayacağını söyleyen Almanı mı? Sağlığın için sana babasının sahip olduğu demiryolunda yolculuk etmeyi öneren Amerikalı kızı mı (Julian, bu Amerikalı kızlara inanamazsın!)? Kasara altında, amcasıyla bir-

likte yolculuk eden, hastalıklı İrlandalı kıza ne dersin?" Keyifli yaratıcılığına gülmeye başladı; insanın kendi şakalarına gülmesinin doğru olmayacağını biliyor ama kendini tutamıyordu, öyle çok güldü ki, gözleri yaşardı; sonra, kekeleyerek, soluk soluğa sözünü bitirdi: "Hepsi senindir, istediğini seçebilirsin!"

"Bravo," dedi Julian.

"Evet, artık giyinecek misin?"

Julian başını salladı. "Bırak da senin yaşadıklarınla yetineyim. Bir sonraki kitabında, bu hanımların her biriyle ilgili bir öykü okumayı sabırsızlıkla bekliyorum. Sakın beni hayal kırıklığına uğratma. Şimdi, lütfen beni yalnız bırak, çünkü korkarım kusacağım."

Onu o aptalca kendine acıma duygusundan, sağlıksız hareketsizliğinden kurtarmak için uzattığı yardım elini Julian'ın geri çevirmesi canını sıkmıştı. Öte yandan, yolculukta Julian'dan kurtulmak için öylesine çabaladıktan sonra, ona elini uzatması da tuhaftı doğrusu; ama insanın iç havasındaki değişimi görmezden gelmesi, yaklaşan bir okyanus fırtınasını görmezden gelmek kadar zordur.

Ryszard, etrafı güzelce temizleyip kamaradan çıkınca, yeniden güneşe, rüzgâra ve çevresini keskin bir küçümsemeyle süzdüğü, her zamanki tüneğine kavuştu. Çoğu zeki yazar gibi Ryszard da, aynı anda iki kişi olmaya çoktan alışmıştı. Bir tanesi sıcakkanlı, kuruntulu, yirmi beşinde olmasına karşın, epeyce çocuksu biriyken, öteki... ayrıksı, küstah, yönlendirici ve yaşına göre çok daha olgun biriydi. İlk benliği, kendi zekâsının kanıtlarıyla her karşılaşmasında şaşırırdı; uygun sözcüklerin, etkili ve güzel sözlerin, düşüncelerin, gözlemlerin öylece çıkıp *gelmesi*, ağzından fırlayan kuşlar gibi kolayca dökülüvermesi onu her seferinde büyüler, heyecandan titretirdi. Oysa ikinci kişiliği, kimseyi yeterince zeki bulmamaya yeminliydi sanki –ayrıca, gördüğü her şeyi bir gözlemci ve anlatıcı olarak

yeteneklerine bir meydan okuma olarak kabul ediyordu, çünkü kendine, gözü kendinden başka hiçbir şeyi görmeyecek kadar derinden gömülmüştü ("dünya" bir yazar değildi).

İlk benliği, o güvensiz, toy Polonyalı, dünyayı tanıyan, feleğin çemberinden geçmiş bir erkek olma iddiasındaydı. İkincisi ise her zaman, sinsi yüreğinin gizli oyuklarında, kendini hiç kimseye benzemeyen biri olarak görmüştü. Ryszard, olağanüstü gözlem gücünü ve başkalarından farklı olma duyusunu kullanmanın başka bir yolunu düşünemediği için yazar olan o inanılmayacak kadar zeki insanlardan biri olarak, zekâsının aynı zamanda bir engel olduğunu biliyordu: tanıştığı herkesi ya anlamsız ya da zavallı bulduğu sürece, nasıl iyi bir romancı olabilirdi ki? Büyük bir yazar olmak için kişinin insanlara inanması gerekir, bunun anlamıysa kişinin kendini sürekli ondan beklenenlere uydurmak zorunda olduğudur. Ryszard bir kadını, sırf kendinden daha az zeki olduğu için küçümseyecek biri değildi, çünkü aptallık Ryszard'ın tanıdığı herkeste bolca rastladığı bir özellikti: Maryna dahil (Ryszard onun zekâsını.... sevimli buluyordu). Ayrıca, Julian'a söylediğinin aksine, eğer Polonya'daki herkes Maryna'ya âşık olduğunu *düşünmeseydi,* Ryszard bozulurdu; genç bir erkeğin (insanların içini görebilen bu adamın, bir yazarın) ünlü bir oyuncuya duyduğu ve kolayca alay konusu olabilecek bu sevdayı Ryszard bütün yüreğiyle onaylıyordu. Aşk tarafından aşağılanmanın ona yakıştığını, hatta onu geliştirdiğini düşünüyordu.

Aşk: yargılama gücünden duyusal bir vazgeçiş. Aşk: biçimdeğiştirici; sevilenin varlığında da, yokluğunda da, mümkün olduğunca çok değişmek. Maryna'ya beslediği duyguların çeşitliliği Ryszard'ı zenginleştirmekteydi. Bir gün, şehvetti, katıksız şehvet. Onun o pürüzsüz, beyaz ensesi, göğüslerinin kıvrımı, dilinin pembe dolgunluğu gözünün önünden gitmezdi. Ertesi gün, büyülenmeydi: o karşıma çıkan en ilginç nesne. Bir başka gün: nedeni yalnızca (yalnızca!) güzelliği. Böyle görünmeseydi, o yüze, o mimiklere, o sese sahip olmasaydı, bu kadar uzun

boylu olmasaydı, o yumuşak, ipeksi, göz alıcı giysileri giymeseydi, yüreğimi asla yakamazdı. Bazen, hatta sıkça: hayır, bu yalnızca bir hayranlık. Müthiş bir yeteneği ve olağanüstü bir ruhu var; çok içten, dürüst bir kadın, benim tam karşıtım.

Kasara altı yolcularına duyduğu acımayı Maryna'nın onaylayacağını biliyordu; iki gün sonra, bir kez daha aşağıya indi –nedeni, Maryna da bunu isterdi, diye düşünmesi de olabilirdi, aynı deneyimi, (daha sonra kullandığı bir ifadeyle) o dehşeti yeniden ama bu kez daha soğukkanlı bir biçimde yaşama isteği de. Üstelik bu sefer, geziye ilişkin makalesi için daha çok malzeme toplayabildi; bir düzine kadar uyuşmuş ya da sersemlemiş göçmenle söyleşmeyi becerdi. (Vahiy Kitabı'ndan ezbere bir şeyler okuyan, dünyadaki herkesin, ömrü sona ermeden önce "Hamerika"ya gideceğinin Tanrı'nın bir takdiri olduğunu ileri süren, yaşlı adam: Ryszard onu kısa bir öyküye saklayacaktı.) Burnundaki çürümüş yiyecek ve tıkanmış helâ kokusundan kurtulması iki gün sürdü.

Germanic'in kaptanı onu bir kenara çekip çapulcular konusunda uyarırken, koku hâlâ burnundaydı; kaptan *Saloon* ile kasara altı yolcuları arasındaki "iletişimi" elbette yasaklayamayacağını, ama şirketten aldığı talimat doğrultusunda, engellemek için elinden geleni yapmak zorunda olduğunu açıkladı. "Sağlık nedenleriyle," dedi. İri yarı, enine boyuna bir adamdı, bu aşırı kibar konuşma biçimi ona hiç yakışmıyor, diye düşündü Ryszard: kaptanın aşağıda sürüp giden çirkin seks ticaretini kastettiği belliydi. Ama hayır, çok daha önemli bir sorun söz konusuydu: New York'ta, kasara altındaki yolcuları bulaşıcı bir hastalık olasılığına karşı muayene edecek olan Sağlık Yetkilileri, *Saloon* yolcularının oraya indiğini öğrenirse, bu yolcuları da karantinaya alabilirdi.

"İlginize teşekkür ederim," dedi Ryszard.

Yemekten sonra bütün erkeklerin toplandığı Sigara Salonu'ndaydılar (eşlerle kızlar için, kendi aralarında gevezelik edebilecekleri bir Bayanlar Odası vardı); Ryszard bu salonda

kibarca sohbet etme zorunluluğundan kurtuluyordu; bir köşeye çekilip piposunu yakar, dinler ve gözlerdi. Yanakları içkiden kızarmış erkekler çoğunlukla borsadan, hisselerden konuşur (Ryszard söylenenlerin pek azını anlardı) ya da birbirlerine cinsel başarı öyküleri anlatırlardı (içlerinden hangisi, Nora'yla birlikte olmuştu acaba?), Ryszard ise gereken temel sabrı göstermek ve güleryüzlü bir kayıtsızlığı sürdürebilmek için kendi kendini eğitirdi. Bu gemide ne kadar büyük bir mesafe kattettim, diye düşünüyordu. Kendini, Liverpool'da gemiye binen genç, toy adamdan hem kilometrelerce hem de yıllarca uzakta hissediyordu. Zekâ çok hızlı yol alır. Zekâ, dünyadaki her şeyden daha hızlı ilerler.

Yolculuğun sonlarına doğru hava sertleşti (bir gün gerçek bir fırtına patladı) ve Julian, bu meydan okumayı beklermiş gibi, artık iyileştiğine karar verip gemideki olağan yaşama katılacağını açıkladı. "Kendimi tazelenmiş hissediyorum," dedi Ryszard'a. "İyi bir bakımdan geçtim sanki."

Parmaklığa dayanmış, artık çok daha sakin olan denizi seyrediyorlardı; Julian, Amerikan İngilizce'si ile Britanya İngilizce'si arasındaki bazı farklılıklara karşı Ryszard'ı uyarmaktaydı. ("Rezervasyon gişesi demek, bilet gişesi demektir, valiz demek bavul demektir, ambar aynı zamanda depo anlamına...") Tam o sırada Philadelphia'lı kız güverteye çıktı.

"Ah, demek buradasınız! Her yerde size bakındım."

"Yaa?" dedi Julian.

Kız şimdi yanlarındaydı.

"Günaydın, genç bayan," dedi Julian. "Harika bir gün, değil mi? Ne yazık ki bu zevkli yolculuk bitmek üzere."

"Onu ister misin?" diye sordu Ryszard, Polonyaca. "İstiyorsan, senindir."

"Ne dediniz?" diye sordu kız. "Annem, başkalarının anlamadığı bir dilde konuşmanın kibarlık olmadığını söyler."

"Profesör Solski'ye, beni çok sevimli bulduğunuz için başka Polonyalı beyefendilerle de tanışmaya can attığınızı söyledim."

"Bay Krool, böyle bir şeyi nasıl söylersiniz! Bu bir yalan!"

"Özür dilerim," dedi Julian. "Affedin, bayan," diye ekledi ve kaçtı.

"Çok kötüsünüz," diye haykırdı kız. "Bakın, arkadaşınız gitti. Onunla tanışmamı istiyorsanız yolu bu değil ki! Onu çok utandırdınız." Durdu, parmağını Ryszard'a doğru salladı. "Ah, siz çok, çok kötüsünüz. Arkadaşlarınızı utandırmaya mı *çalışıyorsunuz*?"

"Evet. Ve seninle yalnız kalmaya."

"Eh, yalnızca bir dakika yalnız kalabiliriz. Kamaraya dönüp annemin bu akşamki veda yemeğinde giyeceği giysiyi seçmesine yardım etmeliyim. Bakın, size bunu getirdim." Kenarları yaldızlı, kırmızı kadife kaplı, küçük bir albüm uzattı.

"Bir armağan mı?" diye sordu Ryszard. "Bana bir armağan mı getirdin, güzel kız?"

"Yo, hayır, bu benim!" diye bağırdı kız. "Sahip olduğum en değerli şey, tabii bir de..." Durdu, kızardı. Değerli eşyalar listesi oldukça uzundu.

"Yine de bana en değerli eşyanı göstermek istedin, demek? Bu da benden hoşlandığını kanıtlar. Nedir bu?"

"Anı defterim!" diye açıkladı, övünürcesine. "Onu size göstermem hiçbir şeyi kanıtlamaz, çünkü herkese gösteriyorum. Tanıdığım ve tanıştığım herkese; çok az hoşlandıklarıma bile."

"Ya?" dedi Ryszard, şakacıktan alınmış gibi yaparak.

"İçine bakmalısınız. İnsanların bana yazdığı şiirler, güzel sözler var. Her genç hanımın böyle bir defteri vardır."

Ryszard yeşilimsi-mavi, somon rengi, gri, pembe, sarı ve camgöbeği sayfaları karıştırdı. "'İyi ol, sevgili çocuğum ve zeki biri ol.' Kim yazdı bunu?"

"Babam."

"Ona katılıyor musun?"

"Bay Karool, hep saçma sapan sorular soruyorsunuz!"

"Richard. Peki, şu?"

"Hangisi?"

O gülünç Polonya vurgusuyla, keyifle okudu: "Yaşam denen fırtınada / Bir şemsiyeye gereksindiğin zaman / Bırak da onu / Genç ve yakışıklı bir erkek açsın." Maryna onu şu anda görebilseydi! "Yazarı kim?"

"En iyi arkadaşım. Abigail. İkimiz de Bayan Ogilvy'nin Akademisi'ndeyiz. Bir üst sınıfta okuyor ama evlendi bile."

"Ona gıpta mı ediyorsun?"

"Belki evet, belki hayır. Bu çok mahrem bir soru!"

"Arzu ettiğim kadar değil."

"Bay Kreel, kesin artık. Ve defterime bir şeyler yazın; yazar olduğunuzu söylememiş miydiniz? Defterime bir şey yazarsanız, sizi asla unutmam."

"Beni anımsaman için yazmak zorundayım, demek? Seni tâ Philadelphia'ya kadar izlersem beni anımsamaz mısın?"

"Philadelphia'ya mı geleceksiniz?"

"Yüzyıl Sergisi'ni gezmek için, elbette. Mutlaka görmemi söylemiştin."

"Ama ben..."

"Bana rehberlik edersin." Kızı kendine doğru çekti: neden olmasın; yarın New York'taydılar. "Tam yüreğimin üzerindesin. Sakın ayrılmak zorunda olduğumuzu söyleme. Yoksa başka birini..." Bunun üzerine, kız da kaçtı. Hoşça kal, Philadelphialı bayan.

Daralan su, adalar, römorkör, sonra *ada*, Manhattan, sıcak rüzgâr, martılar, karabatak kuşları, tepelerinde dönen, daireler çizen şahinler ve ırmağın yukarısına doğru ilerleyen, sonunda sarsılarak, silkinerek Beyaz Yıldız'a ayrılmış olan, Yirmi Üçüncü Cadde'deki rıhtıma yanaşan *Germanic*. Sağda, modern bir kentin amansız *contra naturam*'ı: bütün ilişkileri bir satıcıyla alıcının ilişkisine dönüştürmeye adanmış bir kent. Başarılı bir

kent; insanların göçmek istediği bir kent. Ne pahasına olursa olsun; her türlü aşağılanmaya, kötü muameleye karşın.

Gümrük görevlileri gemiye çıkıp birinci sınıf yolcularıyla görüştükten, bagajlarını kontrol edip işlerini bitirdikten ve Amerika'ya hoş geldiniz dedikten sonra, kasara altı yolcuları hâlâ *Germanic*'ten indirilmekte, onları ırmakta yeniden geriye, Clinton Kalesi'ne götürecek olan mavnaya doğru güdülmekteydiler; Manhattan'ın dibindeki bu eski kalede sorguya çekilecek, muayeneden geçirileceklerdi. Ryszard ile Julian buhar tüttüren caddeye indiler, onları otele götürecek bir kira arabası buldular.

Otelin büyüklüğü, Julian'ı bile afallattı. Liverpool'dan çektiği telgrafla Central Otel'de iki kişilik bir oda ayırtmıştı –oteli seçmesinin tek nedeni, adıydı. "Bir bankaya benziyor," dedi Ryszard'a.

Ryszard, kayıt yaptırdıktan sonra (özgür bir ülkede, kimlik göstermen gerekmez, diye açıkladı Julian) kâtibe, bu hava normal midir, diye sordu, ardından, mektuplarını postalamak için gereken pulları nereden alabileceğini sorunca Julian fısıldadı: "Mektupları ona ver, o gerekeni yapar, masrafı da hesabına ekler."

"Sıcağı mı soruyorsunuz?" dedi kâtip. "Ah, hava o kadar da sıcak sayılmaz. Temmuz için, yani. Bu daha hiçbir şey. Gelecek ay gelin de görün!"

Bavullarını, sandıklarını taşımak için ansızın ortaya çıkan iki siyah hamalın peşine takıldılar, koku yelpazesi cilalı pirinçten, yağlanmış ahşaba, çiğneme tütününe kadar uzanan, dev boyutlu lobiyi geçtiler, konukların günde dört öğün toplandığı, mağaramsı yemek salonuna bir göz attılar (Ryszard, sıcak yüzünden erkeklerin yemeğe ceketsiz de inebileceği anlaşılıyor, deyince, Julian, tıpkı gemide olduğu gibi, Amerikan otellerinde yemekler için ayrı ücret alınmadığını, her şeyin odanın fiyatına dahil olduğunu açıkladı), sonra geniş odalarına vardılar; derileri onlara tavandaki pervanenin şık ama yararsız bir nesne ol-

duğunu söyledi; hemen dışarıya çıkıp biraz dolaşmayı kararlaştırdılar. İşte, tam caddeye çıkmışlardı ki, karaya ayak bastığı andan bu yana (iki saattir) sürekli gözlemleyen, yargılayan, sonuç çıkaran Ryszard, mucizevi bir işaret gördüğü duygusuna kapıldı. Otelden çıkar çıkmaz, gözüne çarpan tabelaydı bu: Broadway. Evet, Broadway'deydiler! Çevik zihni yavaşladı; şimdi düşünebildiği tek şey şuydu: Buradayım, gerçekten buradayım.

Gemide, o acımasız minik evrende, Ryszard hiçbir yerdeydi; bu nedenle de kendini her yerde hissediyor, bilincin kralı gibi duyumsuyordu. Dünyanı, hiçbir işaret taşımayan, tekdüze bir yüzeyde kayan dünyanı, bir uçtan ötekine yavaş ve düzgün adımlarla geçebilirsin. Bu dünya küçüktür. Onu alıp cebine koyabilirsin. İşte, gemi yolculuğunun güzelliği de buradadır.

Ama şimdi, bir yerdeydi. Vardığı yer St. Petersburg ya da Viyana iken, şaşkınlıktan dili tutulmamıştı; kafası, mistik kentler dediği bu kentlerin resimleriyle tıka basa dolu olduğu için, bir yere ilk kez ayak basıyor olmanın şaşkınlığını yaşamamıştı; üstelik her iki kent de tıpatıp resimlerine benziyordu. İşte, bu büyüyü yaratan yer, New York oldu –ya da, belki Amerika. İnsanların içine işlemiş olan hayaller, beklentiler, korkular *Hamerika*'yı öylesine efsaneleştirmişti ki, bu yükü hiçbir gerçeklik taşıyamazdı –Avrupa'daki herkesin bu ülkeyle ilgili görüşleri vardı, Amerika hepsini büyülüyordu, insan onu şiirsel ya da barbar bir yer olarak hayal ediyor ve nasıl algılarsa algılasın, hep bir çözüm olarak görüyordu. Ve bu arada, içten içe, gerçekten var olduğuna bir türlü inanamıyordun. Ama vardı, işte buradaydı!

Bir şeyin gerçekten var olduğunu öğrenince afallamak, aslında onu gerçekdışı bulduğun anlamına gelir. Gerçek, varlığına şaşırdığın, karşısında utandığın bir şey değildir: o yalnızca, küçük bilinç havuzcuğunu çevreleyen, kuru topraktır. Onu gerçek yap, gerçek yap!

O akşam, neredeyse adanın ucuna kadar yürüdüler. Gece

çökerken, sokaklar hâlâ sıcaktı, dükkâncılar, memurlar yerlerini eğlence peşindeki kalabalıklara bırakıyordu; bunların arasında öylesine gezinenler de vardı. Union Alanı'nda oyalandılar, tiyatrolara giren, şık giyimli insanları seyrettiler, Bleecker Sokağı'nda bir bardan içeriye baktılar, yarı çıplak kadınlar, gömleklerinin kolunu sıvazlamış, iskemlelerinde geriye yaslanmış erkeklerin kucağında oturuyordu ("İşte, Amerikalıların *saloon* dedikleri yer, burası; aslında bir batakhane," dedi Julian); sokakları arşınladılar, ucuz, bakımsız binalarda oturan ve sıcaktan bunalan kiracıların, kaldırıma attıkları, üzerine yayıldıkları döşeklerin, kalasların önünden, yangın çıkışlarında, kaldırımlarda uyuklayan evsizlerin yanından geçtiler... Ryszard suskundu. Julian, New York'taki ayaktakımının Liverpool'daki yoksullara benzemediğini, çünkü burada insanların umudu olduğunu belirtti: "New York'tan her hafta Liverpool'a göçmek isteyen, yoksullarla tıka basa dolu gemiler kalkmıyor," dedi. Ama Ryszard ona aldırmıyor, Julian'ın yavan yorumlarını doğru dürüst duymuyordu. O, garip bir biçimde boşalmış olan kafasının içindeki sesi dinlemekteydi. Buradayım. Nereye gittiğimi sanıyordum? Buradayım.

Demek varmış... peki, ya sen?

Yaptığın şeyler var, elbette. Davranış biçimlerin. Bir erkeksen, nereye gidersen git, cinselliğin peşine düşebilirsin. Erkek ya da kadın, daha değişik eğlencelerin peşinde koşan biriysen –sanat gibi– zamanını, yörenin sunduğu olanakları keşfederek de geçirebilirsin –sonunda onları yetersiz bulsan da. Bir gazeteciysen ya da gazeteci rolü yapan bir roman yazarıysan, çantanı yerel sefaletle tıka basa doldurmak istersin. Otelin lokantasındaki Zenci garsonların bir an aksamayan köleliği, her isteğe verdikleri "Evet efendim! Peki efendim!" karşılığı, Ryszard'ı şöyle bir sonuca götürdü: New York'ta karşılaşacağınız en kibar insanlar Afrikalılardır. Buraya zincirlere bağlanmış bir hal-

de getirilen bu insanlardan tek ürkenler, kısa bir süre önce buraya gelmeye karar veren Avrupalılardı. Ryszard gitmemesi için uyarıldığı her yere gitti: Central Park'ın birkaç sokak batısından başlayan, mezbele ve kulübelerden oluşan vadi, Bayard, Sullivan ve Batı Houston gibi karanlık, ürkütücü arka sokaklar, hatta en yoksul, en sefil, dolayısıyla en tehlikelilerin yaşadığı, adı kötüye çıkmış Eskiciler Mahallesi ile Şişe Geçidi. Ona dediklerine göre, cüzdanının çalınma tehlikesi, karşılaşabileceği tehlikelerin en küçüğüydü. Yamyamlarla dolu bir adaya düşmüştü sanki.

Ryszard'da, ancak bir yazara özgü, zihnini istediği an boşaltma yeteneği vardı. Julian'da ise, ilgi alanlarına gönlünce gömülme lüksü –bilim, keşifler, gelişme. Yolculuk ederken gördüğü her şeyi, zaten bildiği bir şeye ekliyordu. Varışlarından iki gün sonra, Yüzyıl Sergisi'ni görmeye giden Julian oldu. Amerikan yaratıcılığının son harikaları sergileniyordu –telefon! daktilo! teksir makinesi! Julian bir gün sonra, gördüklerinden büyülenmiş bir halde Philadelphia'dan döndü. Gazetesi ondan bu ulusal jübile ve dünya fuarı hakkında, ilk elden bilgi beklemesine karşın, Ryszard bir gerekçe uydurup kaytardı: Julian'ın modernlikle, akılla ilgili nutuklarını kaldıracak durumda değildi. Ryszard'ı çeken şey New York'tu, onun hamlığı, küstahlığıydı. Kendini tutmasaydı, Dickens'ın otuz yıl önce yerden yere vurduğu, parke taşı döşeli yollarında hâlâ domuzların gezindiği bu kentte kendini gerçek yuvasındaymış gibi hissettiğini itiraf ederdi. New York'tan ayrılmadan önce *Gazeta Polska*'ya gönderdiği üç makaleden ('Dev Bir Transatlantik'in Yaşamı', 'New York: İlk Bakış' ve 'Amerikan Âdetleri') ikisi canlı betimlemelerle, kentin yaydığı enerjiye duyulan, haksız sayılamayacak hayranlıkla doluydu.

Ryszard'ın bir gezgin olarak Julian'a göre bir üstünlüğü vardı: cinsel eğlenceden aldığı zevk. Denizdeyken, şans eseri, fahişeliğin en reziline ilk kez tanık olan Ryszard, bu rahatsız edici deneyimin anısını silmek için, karadaki genelevlerden birine

şen bir ziyarette bulunmayı kafasına koymuştu. Gece, Washington Alanı'ndaki genelevin lobisinde, bir başka müşteriyle yaptığı unutulmaz sohbetle noktalandı; yukarıda, tatlı Marianne'la geçirdiği bir saatin ardından, bir bardak şampanya içmek ve zihnini yeniden doldurmadan önce, az önce tattığı zevkleri güzelce sindirmek için lobiye inmişti.

"Aksanınızı çıkartamadım," dedi adam, canayakın bir tavırla.

"Polonyalı bir gazeteciyim," dedi Ryszard, kendini kısaca tanıtarak.

"Ben de gazeteciyim!" Ryszard'ın bu sevimli, yaşlıca, kırışık bir yüze ama bir sporcunun bedenine sahip olan erkekte asla tahmin edemeyeceği bir meslek. "Amerika'yı yazmaya mı geldin?" Ryszard başıyla doğruladı. "O zaman benim kitaplarımı okumalısın. Kusura bakma, onları önermekten kendimi alamadım."

"Amerika hakkında okuyabildiğim kadar okumak istiyorum."

"Harika! Doğrusu da bu! Konuları biraz kısıtlı bulabilirsin. Demek istediğim, ben Tockveel değilim..."

"Kim?" dedi Ryszard.

"Tockveel, bilirsin, buraya gelen şu Fransız, elli yıl kadar önce..."

"Tamam," dedi Ryszard.

"Ama biliyor musun, benim kitaplarımdan hiçbir yabancının bilemeyeceği şeyleri öğrenebilirsin. Geçen yıl yayınlanan, *Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Komünist Toplumlar* ya da üç yıl önceki *California: Sağlık, Zevk ve Yaşam İçin*, sonra..."

"Ama bu, bu" –Ryszard aradığı sözcüğü, yetersiz sözcük haznesinden neşeyle bulup çıkardı– "gerçekten esrarengiz, Bay..."

"Charles Nordhoff." Elini uzattı, Ryszard bu eli sevecenlikle sıktı.

"Richard Kierul." Tanrım, dedi Ryszard içinden. Adımı de-

ğiştiriyorum. Amerika'da gerçekten de Rich-ard olacağım. "Esrarengiz," diye yineledi. "Çünkü ben de California'ya gidiyorum ve orada bir süre kalacağım. Ayrıca, daha yüksek bir düzeyde, karşılıklı işbirliğine dayanan bir toplumda yaşamakla çok ilgiliyim." Durakladı. "Komünist derken bunu kastediyordunuz sanırım?"

"Evet; sayıları çok fazla, Texas'ta, Pennsylvania ve California'da, dört bir yanda; sonuçta hiçbiri yürümüyor, elbette. Öte yandan, bu ülkenin özelliği de bu zaten. Her şeyi deneriz. Bir idealistler ülkesiyiz. Yoksa siz böyle düşünmüyor musunuz?"

"İtiraf etmeliyim ki," dedi Ryszard, "oraları henüz görmedim."

"Ya? Eh, gerçek Amerika'yı görmemişsiniz. New York'tan çıkın. Burada kimse paradan başka bir şeyi umursamaz. Batıya gidin. California'ya. Orası cennettir. Herkes oraya gitmek istiyor."

Otele dönünce, bu konuşmayı aktardığı (geçtiği yeri değil, elbette) Julian'a, "Sence de çok Amerikanvari değil mi," diye sordu, "Amerika'nın içinde başka bir Amerika'nın, herkesin gitmeyi düşlediği, daha iyi bir yerin olması?"

Ryszard, şoktan ve şaşkınlığından ancak, Julian'la birlikte yola çıkma tarihini saptadıkları zaman tam anlamıyla kurtulabildiğini fark etti. Artık hayretler içinde değildi; her şey oldukça gerçekti. Şaşkınlığın üstesinden gelmeye hazır, keskin ve duyarlı bir zihinle bakınca, eşsizliğiyle onu afallatan şeyin aslında eşsiz olmadığını kavramıştı: yeryüzündeki bütün sellerden, bütün felâketlerden, daha şimdiden dünyanın üçüncü büyük kenti olan bu kentten kaçmak isteyenlerin doldurduğu bu Nuh'un Gemisi, türünün tek örneği olmayacaktı. Umudun, vaadin olduğu her yerde bu çirkinlik, bu canlılık, bu hoşnutsuzluk ve elbette bu kendini beğenmişlik olacaktı. Pazar günü, kentteki üçüncü günlerinde Ryszard, tanınmış papazının vaazı-

nı dinlemek için Brooklyn'deki bir kiliseye gitti; kısa bir süre önce yayınlanan *Modern Toplumun Kötülükleri* adlı kitabın yazarı olan rahip vaazında, New York'un acımasızlığından ve tanrısızlığından söz etti. Bu tür suçlamalar Ryszard'a hava değişimleriyle övünmek kadar tuhaf geliyordu. Dünyanın en yüce ülkesi bizim. Ve dünyanın en günahkâr kentleri bizde. Elbette, değildi. Bazen tamamen duran trafik, girdap gibi dönen kâğıtlar, molozlar, inşaat alanları, ön yüzü dükkân tabelaları ve reklam panolarıyla dolu apartmanlar, her renk ve biçimde, çeşit çeşit yüz, kente sürekli girenler, bir şeyler yapanlar ve kentten ayrılanlar –yakında dünya böylesi kentlerle dolup taşacaktı.

Varışlarından bir hafta sonra, ülkeyi bir uçtan ötekine kateden bir trenle New York'tan ayrıldılar. Ryszard transatlantik yolculuğuyla ilgili makalesini tamamlayınca, Clinton Kalesi'nde birkaç saat geçirmiş ve gemiden o sabah inen, kalenin dev boyutlu salonunda, göçmenlere kaskatı harflerle kimin hoş geldiğini, kimin büyük bir olasılıkla dışlanacağını duyuran ilanların arasında, yazgılarını bekleyen kasara altı yolcularını gözlemlemişti; duyurulardan biri oldukça davetkârdı:

YAŞASIN CALİFORNİA!
İŞÇİ CENNETİ.
SAĞLIKLI HAVA. VERİMLİ TOPRAK.
SERT KIŞLARDAN UZAK. BOŞA ZAMAN HARCAMAK YOK.
NE SALGIN HASTALIKLAR, NE HAŞERE KORKUSU.

Posterdeki bu yazının altında, içinden rengârenk meyveler, balıklar, sebzeler, sabanlar, evler ve insanlar fışkıran dev bir boynuz resmi vardı. Ryszard aynı ilanı tren garının kalabalık bekleme salonunda da gördü; trenlerinin kalkacağı peronu ararlarken Julian'a da gösterdi. Trende yedi gün yedi gece geçirecek, pek çok yerde duracak, Chicago sayılmazsa, hiçbir yerde bir-iki saatten fazla kalmayacaklardı. Ryszard bu yolculuğu dört gözle bekliyordu, ama artık çok daha hızlı yolculuk

edilebildiğini öğrenmiş olan Julian onun kadar hevesli değildi. İlk yolculuğuna haziranın birinde çıkacak olan yeni ekspresin, bir-iki kez durduktan sonra, saatte seksen-doksan kilometre gibi hayal edilemez bir hızla yol alacağı ve yalnızca üç gün, üç gece sonra San Francisco'ya varacağı ileri sürülüyordu. Julian, asıl o trene binmeliydik, dedi. Ama Ryszard karşı çıktı. "Görecek öyle çok şey var ki," dedi. "Görmek *zorundayım*." Ve biletlerini değiştirmeye yanaşmadı.

"Boşa zaman harcamak yok," diye mırıldandı Julian, başıyla posteri göstererek.

"İşçi cenneti," dedi Ryszard. "Haydi, neşelen, yoldaş!"

"Eh, hiç olmazsa... pekâlâ. Ne salgın hastalık, ne haşere korkusu," dedi Julian, şarkı söyler gibi, sırıtarak. Sonra, ikisi birlikte, neşeyle şakıdılar: "Yaşasın! California!"

DÖRT

Hoboken, New Jersey
Amerika Birleşik Devletleri
9 Ağustos 1876

Sevgili dostum,

Evet, bir mektup. Oysa, kıta onu çoktan yemiştir, diye düşünüyordun, değil mi? Her şeyi anımsayamayacak kadar çok şey biriktirmeme karşın, kafamda günlerdir yazdığım bir mektup bu. Peki, aklıma gelen ilk şey ne, dersin? Varşova'daki o son dakikalar. Tren garındaki asık yüzün. Kalabalığı görmüyorum, bana yurtsever marşlar söyleyen öğrencileri duymuyorum. Yalnızca dostumun yüzündeki hüznü görüyorum. Dostum! Birbirimizi kaybetmedik, sana yemin ederim. Sen benim

en sevgili dostumsun, öyle de kalacaksın. Seni özledim mi, peki? Sana karşı dürüst olacağım; sana dürüst olamazsam kime olurum? Hayır, henüz özlemedim. Tren kalkmadan önce yürüdüğünü, döndüğünü ve perondan ayrıldığını görmek beni rahatlattı. Bir dertten daha kurtulmuştum: senin hüznünden. Beni kederinin içine çekmek istedin; yaşama ikinci kez başlanamayacağına, sahip olduğumuz kişiliğin tutsağı olduğumuza duyduğun inancın içine. Ama bunu kabul etmiyorum, Henryk. Değişebilirim, biliyorum. Daha şimdiden "aynı kişi" değilim. Bir aktörün yanılsamaları, diyeceksin: karakter değiştirmeye, bir başkasının giysisine bürünmeye alışık bir oyuncunun. Eh, sana bunun *sahne dışında* da yapılabileceğini göstereceğim!

İstasyondan çıkınca hemen gidip sarhoş mu oldun? Elbette oldun. Kendi kendine, Maryna'm beni sonsuza kadar terk etti, dedin mi? Elbette dedin. Oysa sonsuza kadar değil –öte yandan, birbirimizi ne zaman göreceğimizi kim bilebilir? Gidişime gösterdiğin tepkiye bakan, senin için gerçekte olduğumdan çok daha fazla gerekliymişim duygusuna kapılır; belleğinde olumlu yanlarımı iyice abartacak, varlığımın ve bana duyduğun üzücü sevginin yaşamına ne büyük bir mutsuzluk getirdiğini unutacaksın. Zihninde beni izleyeceksin: şu anda trende, şimdi gemide, şimdi Amerika'ya vardı, gözümde bir türlü canlandıramadığım görüntüdeki yerini aldı, yeni yaşamına başladı. Beni unuttu, diyeceksin. Bir süre sonra, sinirleneceksin. Belki şimdiden kızgınsın. Kendini yaşlanmış hissedecek, sonra düşüneceksin: *o da* yaşlanıyor. Yakında hiçbir güzelliği kalmayacak. Bu düşünce seni az çok keyiflendirecek.

Eğer seni avutacaksa, beni gardan ayrılmakta olan trende hayal et; kompartımanın kapısını kapadığımı, eldivenlerimle şapkamı çıkardığımı, bir sürahiden su döktüğümü, yüzümü nemli bir beze gömdüğümü, bununsa makyajımı mahvettiğini, gözlerimin altındaki şiş halkaların burnumdan dudağıma inen çizgileri daha da belirginleştirdiğini, sonra kendimi koltuğa bıraktığımı, titreyerek, ağlayayım mı güleyim mi bilemeden, öy-

lece kaldığımı. Ah, bu vedalaşmalar! Bilmem, onların beni çökme noktasına ne kadar yaklaştırdığını fark ettin mi? Hoşça kal demeye gittiğim öğleden sonra, Imperial Tiyatrosu'nun çıplak sahnesinde toplanan, gözü yaşlı, genç oyuncular; alacakaranlıkta tiyatrodan ayrılışım sırasında, arka kapıyı kuşatan, sitem dolu hayranlar; son birkaç gün boyunca apartmanımızın önündeki kaldırımdan ayrılmayanlar ve sonra, gidiş tarihinin gazetelerde yayınlanmasını engelleyemediğim için, faytona istasyona kadar eşlik eden, haykıran, şarkılar söyleyen öğrenci alayı; tam trene binerken bana sundukları, kırmızı-beyaz kurdeleli çelenk: 'Polonya Gençliği'nden, Maryna Zalezowska'ya'. "Kendimi suçlu hissetmemi istiyorlar," dedim Bogdan'a. "Hayır," diye yanıtladı (ne kadar kibar bir erkek olduğunu bilirsin), "ne kadar sevildiğini bilmeni istiyorlar." Bense düşündüm: ikisi aynı şey değil mi?

Ayrıldığım için neden suçluluk duymam gerektiğini anlamıyorum!

Bremen'e, yani yolculuğun asıl başladığı yere vardığımızda, kendimi bir yıl yaşlanmış hissediyordum. *Donau*'nun kalkmasına iki gün vardı, bomboş iki gün; bense yalnızca dinlenmek istiyordum. Ama sakın hastalandığımı filan düşünme. Baş ağrısı mı? Hayır, hiç. Kendimi güçsüz hissediyordum, çünkü içimden dışarıya doğru bir şey akıyordu. Ya da kendimi son bir savaşıma hazırlıyordum. Zakopane'de bana, "Kendine bir hüküm verdin," demiştin. "Şimdi de kendini ona uymak zorunda hissediyorsun." Hayır, Henryk. Uygulamak, evet, ama uymak, hayır; bana inan. Ama yine de merak ediyordum elbette –son anda sendeleyip sendelemeyeceğimi. Belki de hâlâ birinin beni durduracağını düşünüyordum. Belki baştan beri, birinin beni nasılsa durduracağını düşündüm. Deneyen çok oldu. Pek çok kişi, sen dahil, bana kim olduğumu anımsattı; Madam Maryna'nın onlar için çok önemli, çok gerekli olduğunu yineledi. Ya da tiyatro için. Ya da Polonya için. Oysa onun istediği tek şey, hiç kimse olmaktı!

Bremen'de, son bir vedalaşmaya katlanmam gerekti: son bir durdurma girişimine. Ondan bir tek sana söz edebilirim. Cordelia Otel'de bekliyordu. Elinde çiçeklerle! Lobilerde oyalanan hayranlarımdan biri değildi, onlar genellikle başı kepli, genç öğrencilerdir, ellerindeki buketi kekeleyerek bana uzatırlar. Hayır, bu asık yüzlü, yaşlıca bir adamdı, başında garip bir fötr şapka vardı. Bütün bunları bir bakışta gördüm; bu arada, onu tanımayan, görünüşünü bilmeyen Bogdan elini çiçeklere doğru uzattı. Onu konuşuncaya kadar tanıyamadım (tek söylediği, "Bremen'e hoş geldiniz," oldu). Bu nasıl mümkün olur, Henryk, nasıl? Üstelik *o kadar da* değişmemişti.

Arkama baktım, ama gözden yitmişti. Piotr arkamdaydı, Wanda'yla birlikte. Titriyordum. Yüzüm solmuş olmalıydı, resepsiyona, Bogdan'ın yanına gittiğimde sesim boğuklaşmıştı. Orada Julian'dan Wanda'ya gelen, Julian ile Ryszard'ın bize New York'tan postaladıkları mektupları bulduk; Bogdan'a kız kardeşinden bir mektup vardı; o gün öğleden sonra burada olacaktı (sizi geçireceğim, diye tutturmuştu), bana Bremen Shakespeare Topluluğu'ndan bir çağrı vardı, gelecek vaat eden bazı genç oyuncuların katıldığı bir *Julius Caesar* okumasını onurlandırmamı rica ediyorlardı; bir not da fötr şapkalı adamdan: Bir Alman gazetesinde, Amerika'ya gittiğimi okumuştu. Piotr'u görmek için, tâ Berlin'den kalkıp gelmişti. Oğluyla vedalaşma hakkını elinden almayacağımdan emindi.

Bu karşılaşma olasılığından duyduğum dehşeti tahmin edebilirsin, ama (yine çok iyi bildiğin gibi) bir korkak gibi davranmaktan daha çok korkuyordum. İstediği gibi, otel kâtibine bir not bıraktım ve ona ertesi gün öğleden sonrası için, yakınlarda, Weser kıyısındaki gezinti yerinde randevu verdim. Zavallı Izabel'i avutmak için elinden geleni yapan Bogdan'a, oğlanla birlikte biraz yürüyüşe çıkacağımı söyledim. Piotr'a, anneannesinin eski bir dostuyla tanışacağını söyledim. (Eski yaraları deştiğim için lütfen beni suçlama, Henryk!) Gecikti elbette; tek sözcük etmeden çocuğu kucakladı; onu eski paltosuna öyle sı-

kı bastırdı ki, Piotr doğal olarak haykırmaya başladı. Bakıcıya, onu otele geri götürmesini söyledim. Heinrich karşı çıkmadı. Ne bir hoşça kal, ne de şefkatli bir bakış –bu katı, asık yüzlü ihtiyar hâlâ ayının teki, Henryk. Sonra biraz yürüdük, ama az sonra, yan yana sohbet etmenin olanaksızlığı anlaşıldı. "Ne?" diyordu, sürekli. "Ne dedin?" "Sağır mı oldun?" diye sordum. "Ne?" Altmannshöhe'deki café'ye girdik, suyun kıyısına oturduk. Hiç lafı dolaştırmadan, beni eleştirmesine izin vermeyeceğimi söyledim. "Eleştirmek mi?" diye haykırdı. "Neden yapayım bunu?" Bana bağırmasına da izin vermeyeceğimi söyledim. "İyi ama, kendi sesimi duyamıyorum ki," diye sızlandı. "Gördüğün gibi, kulaklarım pek iyi duymuyor." Sonra, Berlin'deki şu son yıllarından, birlikte yaşadığı kadından, kadının mide kanseri olduğundan söz etti. "Yakında, yapayalnız kalacağım. *Bald ganz allein, der alte Zalezowski.* *" Yoksa o da mı beni, kendisini terk etmekle suçluyordu? Paraya ihtiyacı olup olmadığını sordum. Bu aşırı bir öfke gösterisine neden oldu; bunun anlamıysa, sonunda benden para aldığı. Ve evet, beni kararımdan caydırmaya çalıştı. Önce, okyanus yolculuğunun tehlikelerini sıraladı; sanki ben farkında değilmişim gibi; geçen yıl *Mosel*'in (bizim *Donau*'nun kardeş gemisi) başına gelenleri bile anımsattı. Gazetelerde okumuştuk, anımsıyor musun? Bomba, vaktinden önce, gemi Bremerhaven'dan ayrılır ayrılmaz patlamış, seksen dokuz kişinin ölümüne, elli yolcu ve mürettebatın yaralanmasına neden olmuştu. Sonra, Amerika'dan hoşlanmayacağım türünden, iç karartıcı bir kehanette bulundu. Orada kültüre saygı duymuyorlardı, tiyatro onlar için hiçbir anlam taşımıyordu, onlar yalnızca avam, bayağı eğlenceler istiyorlardı, vesaire vesaire. Bunun üzerine, ben Amerika'ya Avrupa'da bıraktığım şeyi bulmaya gitmiyorum, dedim; tam tersine! Son olarak da, onu oğlunu görme olanağından yoksun bırakmaya hakkım olmadığını ileri sürdü –bugüne kadar çocu-

(*) (Alın.) Yakında, yapayalnız; yaşlı Zalezowski. (ç.n.)

ğa şu kadarcık ilgi göstermiş gibi! Bunlar cılız tiratlardı, eski gücünden eser yoktu. Kuru kuru öksürüyor, habire o seyrek, kuru saçlarını sıvazlıyordu. Beni durdurabileceğine kendisi de inanmıyordu. Yalnızca kendini göstermek istemişti. Ona acımamı istiyordu. Acınacak durumdaydı. Ona acımadım. Ondan kurtulmuştum; sonunda!

Öte yandan... o anda, onu gerçekten sevmiş olduğumu anladım. Belki de bir daha hiç kimseyi o kadar çok sevmedim. Onu, biri olmak isteyen, bu dünyada büyük şeyler yapmak isteyen yanımla sevmiştim.

Bu acınası hortlak bile, gemiye binerken hissettiğim mutluluğu gölgeleyemedi.

Yolculukta bazı *tehlikeler* atlattık elbette, ama Heinrich'in sıraladığı türden değil. Deniz sakindi, gemi küçük görünmesine karşın kamaralarımız rahattı; gemi gerçekten de küçüktü galiba, yapılalı neredeyse on yıl olmuş. Almanlar inanılmaz iyi hizmetkârlar; amaç Almanların şu ünlü 'emir verme' yeteneğini azıcık da olsa tatmamızı sağlamaktı sanırım. Kaptan bize yaltaklanmak için ortalığı ayağa kaldırdı –benim ünlü bir aktris, Bogdan'ın ise bir konţ olduğunu öğrenmiş– halini görsen, Norddeutsche Lloyd gemiciliğin sallantılı ününün bütünüyle bizim onayımıza bağlı olduğunu sanırdın. Başlarda, bir okyanus gemisindeki tekdüze yaşam sinirime dokundu; aynı zamanda öyle sistemli ve şımartıcıydı ki. *L'indolence n'est pas mon fort.* * Ama su üzerinde uzun bir yolculuğun kendine özgü bir büyüsü var; sonunda bu büyüye ben de teslim oldum. Buysa beni çevremden oldukça uzaklaştırdı; buna kendi grubumuzun üyeleri de dahil. Özellikle akşam yemeklerinde, Bizet ve Wagner çalan yaylı çalgılar üçlüsünün müziği eşliğindeki, zorunlu, hafif sohbetlere katlanamıyordum. Banà evrenin uçsuz bucaksız boşluğunu çağrıştıran denizle arkadaşlık etmeyi yeğledim.

(*) (Fr.) Tembellik bana göre değil. (ç.n.)

Bir şey beni sürekli üst güverteye çekiyordu; parmaklığa yaslanıp duruyor, gözlerimi kabaran suya dikiyordum. Su, geminin çevresinde kirli yeşilken, enginlere doğru donuk bir kurşun rengine dönmekteydi. Bazen başka gemiler görüyordum, ama uzakta, çok uzaktaydılar. Onları uzun bir süre izlememe karşın, hiç hareket etmez gibiydiler –ufka çivilenmişlerdi sanki– bizim küçük, gıcırtılı *Donau*'muz ise buhar ve demirden oluşmuş bir gülle gibi okyanusu yarıyordu. Geminin suyu amansızca yarışını izlerken, atıldığımız serüven de beynimde çınlamaya başladı; hafif uyuşmuş bilincim, her şeyi harekete geçiren kişinin ben olduğunu söylüyordu: ok yaydan fırlamıştı! Bunu bir tek sana söyleyebilirim, Henryk; koşup okyanusa atlama düşüncesi aklıma sık sık takılıyordu. Yapabilirdim de, kim bilir. Ama bir başkasının çılgınlığı aklımı başıma getirdi.

Dördüncü gecemizdi, saat sekizi biraz geçiyordu. Akşam yemeğinden yarım saat erken kalkmış, Piotr'u Wanda'yla paylaştığı kamaraya götürmüştüm; soyunmasına yardım ettim, yatırdım, sonra özel kamaramıza döndüm; Bogdan, elinde yanmamış bir puro, beni bekliyordu. Birlikte lomboza eğildik, az önce gökyüzündeki yerini almış olan aya baktık, kaptanın masada aya ve melankoliye ilişkin söylediği bir şeyi anımsayıp epeyce güldük –pelerinimi çoktan asmış, kolyemi, küpelerimi ve yüzüklerimi çıkartmış, sabahlığımı hazırlamıştım– tam o sırada gemi, tırıs giderken ansızın arka ayaklarının üzerine çöken, yaşlı bir at gibi sendeledi. Sonra her şey durdu, uğursuzca durdu; ayaklarımızın altındaki zemin tam anlamıyla kıpırtısızdı. Koridordan haykırışlar geldi; Bogdan neler olup bittiğine bakmak için güverteye çıkacağını söyledi, hemen peşine düştüm. Gemi durmuştu. Mürettebat sağa sola koşuşturuyor, kimi halatları gevşetiyor, kimi de yandaki cankurtaran sandalını suya indiriyordu. Bogdan beni buldu, haberi verdi. İkinci subay, suda birini görmüştü. Bir kamarot, sancak tarafındaki parmaklığın önünde bir çift büyük, yüksek bağcıklı bot bulmuştu. Güverteye koşturan ilk yolculardan biri, masamızdaki bir İngiliz

erkek, ayakkabıları anımsıyordu: bir beyefendi akşam yemeğinde bileklere kadar çıkan bot giymezdi –bir Amerikalının dışında. Bunun üzerine, kaybolan kişiyle ilgili kuşkular dağıldı. İnsanlar çevremizi sardı, *onunla* en son ne zaman konuştuğumuzu soruyorlardı; bu bilgi, trajik kazayı az da olsa aydınlatabilecekti sanki. Pek sayılmaz! Yeri, bitişiğimizdeki masadaydı, ilk akşamki tanıştırılma faslından sonra hiç konuşmamıştık. Yalnız yolculuk ediyordu: uçuk mavi gözlü, uzun boylu, genç bir adamdı, ince, tel çerçeveli bir gözlüğü, ciddi bir yüzü vardı. İlk gece, yerine otururken, kuyruklu ceketinin ona bir beden küçük geldiğini fark etmiştim. Zavallı adamın uygunsuz ayakkabıları ise kesinlikle gözüme çarpmamıştı. Hep birlikte, parmaklığın önünde sessizce bekledik ve geminin çevresinde giderek genişleyen daireler çizen cankurtaran sandalını seyrettik. Gökyüzü hâlâ hafif aydınlıktı, ama su kapkaraydı. Kaptan köprüdeydi, elindeki megafonla sandaldaki tayfalara talimatlar yağdırıyordu. Tayfalar el fenerlerini sallıyor, suya doğru sesleniyorlardı. Sonra biz de bağırmaya başladık, gökyüzü hızla kararıyordu, yakında suyun rengi göğün rengini yutacaktı, daha şimdiden denizle göğü ayırmakta zorlanıyorduk. Ama Amerikalı suyun yüzeyinde hiç görünmedi. Bir yarım saat daha geçti ve kaptan sandala dönmesini emretti; motor yeniden çalıştı, gemi yola koyuldu.

Bunun bir kaza olması mümkün elbette: genç adam sıkıcı yemekten sonra güvertedeki huzura sığınmak istemiş, parmaklığa yaslanıp Amerikalı ve genç olduğu (henüz bir delikanlıydı) için, düşüncesizce botlarını çıkartmış, parmaklarını rahatlatmak ve çoraplı ayaklarının altındaki serin tahtaları hissetmek istemiş (Piotr da olsa aynı şeyi yapardı; kimsenin görmediği bir anda *ben* de yapardım!), sonra gözüne iri, gümüşsü bir şey, belki bir balina çarpmış, daha iyi görmek için eğilmiş, tam o sırada iri bir dalga gemiyi sallamış ve...

Ama öyle olmamıştı, değil mi? Öte yandan, bunu yapmayı *tasarlamamış* da olabilirdi. Belki yalnızca gece göğünün altın-

da, sakin bir gezinti yapmak için dışarı çıkmıştı; aklında şu bildik, katlanılabilir önseziler ve pişmanlıklar dışında pek bir şey yoktu. Sonra, tıpkı benim gibi, denizin çekiciliğine kapılmış, büyülenmişti. Birden atlamak çok kolay görünmüştü. İyi ama onu, ayaklarını güvertenin güvenli zemininden koparmaya, göğsünü parmaklığa bastırmaya, yanaklarını, alnını bir an için nemli, okşayan esintiye bıraktıktan sonra, doğruca buz gibi suya dalmaya götüren şey neydi? Ağzını açıp ciğerlerine çekeceği havanın yerine, yüzüne bir duvar gibi çarpan suyu koymak, genzine dolan, kalçalarına ve bacaklarına bir kundak bezi gibi dolanan, onu gemiden uzaklaştıran suya teslim olmak? Nasıl bir hayal gücü hatası onu gemiden suya fırlatmıştı? Ya da hangi toy umutsuzluk? Ama hepimiz her zaman bir şeye doğru karşı konulamaz bir biçimde çekilmez miyiz? Gemi New York'a yanaştığında, onu kim, ne bekliyor olacaktı? Girmek istemediği bir aile işi mi? Artık evlenmek istemediği bir nişanlı mı? Aşırı düşkünlüğüyle onu boğan bir anne mi? Ona, katlanmak zorunda olduğunu sandığı şey her neyse, ona katlanmak zorunda olmadığını açıklayabilmeyi öyle çok isterdim ki. İnsanın kendi yaşamına son vermesinin nedeni bu değil midir?

Birkaç kişi, bir süre daha güvertede kaldık, hâlâ suda bir şeyler görmeyi umuyorduk –kamaralarımıza dönmek, delikanlının ölümünü kabullenmek anlamına gelecekti sanki. Ertesi sabah kahvaltıda, insanlar hep bu olaydan söz ettiler. Herkes, kötü giyindiğinde hemfikirdi, tuhaf davrandığı gözlenmişti; aklının kesinlikle başka yerde olduğu sonucuna varıldı. Bogdan fazlasıyla etkilenmiş görünüyordu. Bizi sıkıntılı bir yüzle dinleyen Piotr, bana fısıltıyla sordu: "Neden ayakkabılarını çıkartmış?" Ben yanıt vermeyince (intihar, bir çocuğun zihninde canlandırmasını isteyeceğimiz bir şey değil), Amerikalının ayakkabılarını çıkarttığını, çünkü yüzmek istediğini açıkladı. Okyanusta yüzmek istediğine göre çok iyi bir yüzücü olmalıydı, dolayısıyla şu anda hâlâ yüzüyor olması olasıydı, değil mi? Daha sonra, başka bir gemi onu alabilirdi. Piotr'a bunun mümkün olabi-

leceğini söyledim. O öğleden sonra, kaptan *Saloon*'da bir anma töreni düzenledi. Benden bir şiir okumam istendi; bir Alman gemisinde olduğumuza göre, Almanca bir şiirin daha uygun düşeceğini düşündüm ve dalgın dalgın okumaya başladım:

Vorüber die stöhnende Kalge
Elysiums Freudengelage
Ersaeufen jedwedes Ach–
Elysiums Leben
Ewige Wonne, ewiges Schweben,
Durch lachende Fluren ein flötender Bach. *

Bilirsin, Schiller'in *Elysium*'u. Ama sıra, *Hier mangelt der Name dem trauernden Leide'ye*, burada, elemli kederin adı yok, dizesine gelince, gözyaşlarımı tutamadım. Ev işlerine yardım etmesi için yanıma aldığım köylü kızdan bir şarkı söylemesini istedim, Madonna'ya adanmış bir ilahi söyledi; Aniela'nın çok güzel bir sesi var. Onu, hiç tanıyamayacağım bu genç adamı anımsamak beni öyle üzüyor ki...

Artık bitirmeliyim.

10 Ağustos

Şimdi devam edebilirim. Seni kaygılandırdım mı, sevgili dostum? Benim için kaygılanma. Sapasağlamım. Bilirsin, olmadık fantezilerim vardır. Başkalarının neler hîssettiğini hayal etmek, gözümde canlandırmak, doğamda var.

(*) (Alm.)
Bütün kederli iniltilere son verir
Cennet şölenleri
Bütün ıstırapları bastırır
Cennet yaşamı
O sonsuz mutluluk, sonsuz hafifliktir
Gülümseyen otlaklarda akan ahenkli bir ırmaktır. (ç.n.)

Sana *Donau* yolculuğumuzla ilgili başka ne anlatabilirim? İştahla yiyip içtiğimi, deniz havasını bol bol içime çektiğimi, yolculuğun bitmesini beklediğimi. Topluluğumuzun birkaç üyesinden farklı olarak, yolculukla ilgili romantik anılarım yok. Boş ya da hastalıklı düşüncelerle savaşmak için, bir İngiliz dilbilgisi kılavuzunun daha altından girip üstünden çıktım ve bol bol okudum. İnsanın bir kitaba gömülüp her şeyi unutması büyük bir nimet. Bogdan'ın kendi tarım kitapları vardı, ama bizi bekleyen görevler için hazırlık yapmak yerine, yolculuğun tadını çıkarmayı yeğledi. Gerçekten de, bir akşam bana, bazen oraya hiç varmamayı, geminin yolculuğunu sonsuza kadar sürdürmesini dilediğini söyledi. Tıpkı onun gibi, eğlendiği her halinden belli olan Piotr, şu değerli, resimli Fenimore Cooper'ının kapağını neredeyse hiç açmadı (uygarlığa yapılan saldırının hemen öncesinde ülkelerinden kaçan ve yıldızların altında, okyanusta ilerleyen buharlı geminin egzotik gerçekliğine sığınan, Hintli soyluların ünlü öykülerini mutlaka biliyorsundur). Önüne gelen herkese, geminin motorunun nasıl çalıştığını, takımyıldızların adlarını filan sorup durdu. Baş makinistin evcil hayvanı olup çıktı; adam onu aşağıya, ateşçilerin yanına götürdü. Bogdan, hayran olunası bir baba olarak, Piotr'la yakından ilgilendi; kaptanın özel kütüphanesinden ödünç aldığı astronomi atlasının başından saatlerce kalkmadılar. Bana veda armağanı olarak verdiğin *İnsan ve Hayvandaki Duyguların Dışavurumu*'nu okurken, İngilizce'mi zorlamak çok hoşuma gitti. Bay Darwin'in, hayvanların dışavurduğu korku, nefret, sevinç, utanç, gurur ve diğer duyguların bizim duygularımızla ne kadar benzeştiği yolundaki açıklamalarının ilgimi çekeceğini biliyordun elbette. *Onun* bu konuya neden ilgi duyduğunu anlayabiliyorum, çünkü hayvanlarla böylesine benzeşmemiz, onun hayvanlardan geldiğimiz savını bir kez daha kanıtlıyor. Eh, belki de öyleyiz! Bu kitabı karada okusaydım bu düşünce midemi bulandırabilirdi, ama onu denizde, insanoğlunun önemsiz, değersiz göründüğü bir yerde okumak, Bay Darwin'in

kâfirce savlarına katılmamı sağladı. Henryk, kitabına direnemedim!

Evet, hayvanların insanlara benzediğini, hem de fazlasıyla benzediğini kabul ediyorum. Onlar eski-moda oyunculara benziyorlar; duygularını dışavurma biçimleri tam da beklendiği gibi. Bay Darwin'in kitabı, aşırı, abartılı oyunculuğu anlatan bir rehber sanki! Bu kitaba başvuran oyunculara yazık; bütün kötü alışkanlıklarının doğrulandığını görecekler. İyi bir oyuncu, açık, belirgin mimikler, abartılı jestler konusunda cimridir –bunlar ne kadar doğal olsa da. Bir izleyici kitlesini asıl etkileyen şey, belli bir geri çekiliş, bir kendini tutuştur, acı çekerken bile vakarını korumaktır. Bunun, İngilizlerin şu ünlü 'duygularını kesinlikle belli etmeme' alışkanlığıyla hiçbir ilgisi olmadığını hemen belirteyim. Çünkü Bay Darwin bile, duyguların dilinin evrensel olduğunu kanıtlamak amacıyla, yurttaşlarının omuzlarını Fransızlar ya da İtalyanlara göre çok daha seyrek ve gönülsüzce silktiğini, erkeklerin çok ender olarak ağladığını, oysa Polonya'da, hatta Kıta'nın pek çok yerinde erkeklerin çok daha kolay, üstelik ulu orta ağlayabildiğini itiraf ediyor.

Bana kalırsa, insanlarla hayvanlar arasında ortadan kaldırılamayacak bir fark *var*. Bay Darwin, her duygunun doğal bir dışavurum biçimi vardır, diyerek, her duygunun ötekinden farklı olduğunu varsayıyor. Bu, kuzenim maymun için ve *mon semblable* * köpeğim için doğru olabilir. Ama biz insanlar aynı anda en azından iki duyguyu birden tatmaya eğilimli değil miyiz –âcil durumların dışında? Sen, sevgili dostum, gidişimle ilgili olarak çelişkili duygulara kapılmadın mı? Dudağını ısırıyor, kaşlarını kaldırıyor, gözlerinin çevresindeki acı kaslarını sıkıyor musun? Hayır, büyük bir olasılıkla, yüzünden hiçbir şey anlaşılmıyordur. Yoksa senin çok iyi bir oyuncu olduğunu mu söylüyorum, Henryk? Belki de. Bedeninde gözlenebilecek hiçbir değişim olmuyor; yürüyüşündeki yavaşlamanın dışında –iç-

(*) (Fr.) Bana benzeyen. (ç.n.)

tiğin zamanların dışında. Başını ağrıttığım için beni bağışla, ama hâlâ çok mu içiyorsun? Yoksa daha mı çok?

Ah, şöyle dediğini duyar gibiyim: Sevgili Maryna için, beni bırakıp gidişi için hissettiklerim bir duygu değil. Bir tutku! Çok doğru. Çok doğru, dostum. Oysa Bay Darwin tutkulardan değil, yalnızca tepkilerden söz ediyor. Bu İngilizin duygudan kastettiği şeyse, anladığım kadarıyla, hazırlıksız yakalandığımız, şaşırıp kaldığımız andaki hissettiklerimiz. Başta kim olduğunu çıkaramadığım, ama haklı bir nedenle korktuğum biri, kimseyle karşılaşmayı beklemediğim, kalabalık bir yere, örneğin, evet, yabancı bir kentte, bir otelin lobisine gizleniyor. Ya da, tanıdığım, bana kızgın biri (sana bu olayı hiç anlatmadım), kendimi yalnızken bile alabildiğine güvende hissettiğim bir yere, örneğin giyinme odama ansızın dalıyor. Şaşırıyorum ve elbette korkuyorum. Dudaklarım aralanıyor, gözbebeklerim büyüyor, kaşlarım kalkıyor, yüreğim deli gibi atıyor, yüzüm soluyor, tüylerim diken diken oluyor, yüzeye yakın kaslarım titriyor, ağzım kuruyor ve sesim boğuklaşıyor ya da kısılıyor –bütün bu tepkiler denetimimin dışında. Tehlike geçince, yeniden sakinleşiyorum. Peki ama, uzun bir süredir içeride saklanan, acı veren bütün o bastırılmış duyguların bir anda, hiç uyarmadan, bir sel gibi kabarıp ruhu kaplayıvermesine ne diyorsun? Karşılıksız aşk özlemleri nerede? Kıskançlıktan ne haber? Ya da pişmanlıktan? Ah, evet, pişmanlık! Ve korku, her şeyden, nedensizce, ölesiye korkmak? Göründüğü kadarıyla, Bay Darwin'in dağarcığı biraz fazla İngiliz!

İngiliz düşünme biçiminden söz açılmışken, sana gemide okumak için yanıma aldığım öteki İngilizce kitaptan söz etmeliyim. Bir roman, yeni değil, adı *Villette*. Yüksek ilkeleri, küçük beklentileri olan, genç bir kadının portresi. Bu tür kişiliklere ne kadar yakınlık duyduğumu bilirsin. Kahraman kadınlara bayılırım ve hep bir oyun yazarının çıkıp modern yaşamdaki kadının kahramanlığını betimlemesini beklerim; güzel olmayan, zengin ailelerde doğmayan, ama bağımsız olmak için savaşan kadın-

lar. Kitabın sahneye nasıl uyarlanacağını gözümün önünde canlandırabiliyorum; bu zorlayıcı rolü –ünlü aktrislerden ve kraliçelerden gına geldi doğrusu!– oynamayı çok isterdim. Kitabı bana Imperial'den bir meslektaşım ayrılık armağanı olarak verdi; çocukluğu İngiltere'de geçmiş. Kadın kahramanın, Londra'da sahneye çıkan Rachel'i gördüğü sahnenin ilgimi çekeceğini düşünmüş. Kitabı azimle okumaya çalışır (Bayan Bronte'nin sözcük dağarcığı Bay Darwin'den çok çok zengin!), Lucy Snowe adındaki kahramandan oldukça etkilenirken (yalın, çekingen, içi gizli tutkularla dolup taşan bir kız), kızın tiyatroya götürüldüğü bölüme geldim. Kendimi son derece yakın hissettiğim kahramanın Rachel'den hiç mi hiç hoşlanmadığını öğrenince, kapıldığım dehşeti tahmin edebilirsin. Rachel'in gücünden büyülense, çarpılsa da –kim büyülenmezdi ki?– sahnedeki bu tutkulu, ateşli kadın onu fena halde iter. İşin doğrusu, Rachel'i kesinlikle onaylamaz! Sahne imparatoriçesinin dışavurumculuğunu aşırılıkla, kadınlıktan uzak olmakla, âsilikle yargılar –hatta iblisçe bulur!

Büyük bir oyuncuyu izlemenin böylesi bir düşmanlık, bir korku uyandırması sence de garip değil mi? Polonya'da, tıpkı Fransa'da olduğu gibi, bir kadın oyuncu cinsel özgürlüğü açısından eleştirilebilir, ama fazla ateşli olduğu için, asla. Belki de tiyatronun Polonya'da, başka hiçbir yerde, ulu Shakespeare'in yurdunda bile olmayan bir anlamı var. Lucy Snowe neden oyunu keyifle izleyip tadını çıkaramadı? Başka bir dünyaya götürülmeyi neden istemedi? Rachel'in coşkusu onu neden korkuttu? Oysa Bayan Bronte, kitabı tutkuyla, coşkuyla yazmış. Belki de yazar kendi kendisiyle kavga ediyordu. Kendi tutkularının yaşamını alt üst edeceğinden korkuyordu belki de? Değişmek istemiyordu... ya da değiştirilmek.

Ama gördüğün gibi, ben ne yana dönsem, hep kendime bir görev biçiyorum –ve ona hem dışarıdan hem de içeriden gelen direnişle karşılaşıyorum. Ona uygun görülen yaşamdan daha farklı bir yaşam istemek, bir kadın için çok zordur. Siz erkekle-

rin işi daha kolay. Sizlere pervasızlık, yüreklilik, öne atılmak, serüvenci olmak öğütlenir. Bir kadının ona sağduyulu, sevimli, ürkek olmasını söyleyen bir sürü iç sesi vardır. Üstelik, korkacak öyle çok şeyi vardır ki; bunu çok iyi biliyorum. Sakın bütün gerçeklik duyumu yitirdiğimi sanma, sevgili dostum. Ne zaman cesur olsam, rol yapıyorumdur. Eh, cesur olmak için bütün gereken de budur zaten, öyle değil mi? Cesur görünmek. Onu oynamak. Cesur olmadığımı, hem de hiç olmadığımı bilmem, beni öyleymişim gibi rol yapmaya itiyor.

Ülkemizde hiç kimse sahnede bir şeytan, evet, bir şeytan ve göklere çıkarılan bir âsi olmakla övünen bir aktrisi suçlamaz –bu, hiç tanımadığım bir ahlâkçılık türü. Polonya'da, âsiliği, başkaldıran ruhu yüceltiriz, değil mi? Ben de içimdeki isyancılığı yüceltiyorum, ama boyun eğmeye, başkalarının beklentilerine kölece uymaya ne kadar yatkın olduğumun da bilincindeyim. Yenik bir ruh olmaya, boyunduruk altına girmeye hazır olan parçamla kıyasıya savaşıyorum; o parça kesinlikle daha büyük, çünkü ben bir kadınım, hizmet etmeye, köleliğe şartlanmışım. O, beni sahneye çıkartan şeyin bir parçası. Oynadığım roller bana özgüveni ve direnmeyi öğretti. Oyunculuk, içimdeki kölenin hakkından gelmenin bir yoluydu.

Dolayısıyla, gönlümce zorbalık edebildiğim sahneyi bırakmanın benim için ne anlama geldiğini tahmin edebilirsin. Sakın bunun bir özveri olmadığını sanma. Neredeyse yirmi yıldır sahneyle evliyim. Belki bir gün, California'da (şu an, Amerika'dayken bile, CALIFORNIA sözcüğünü yazmak beni müthiş heyecanlandırıyor), küçük kulübemizin arkasındaki derede, kolonimizi ve birkaç Kızılderili hizmetçiyi eğlendirmek için en sevdiğim oyunların birinden bir sahne oynarım. Evet, itiraf ediyorum, kostümlerimden birkaçını –Juliet, Rosalind, Portia, Adrienne– yanıma aldım. Masmavi göğün altında, düzlüklerde ya da bir atın sırtında, omzumda bir tüfekle dağlara yapılan, yorucu bir gezinin ardından o kostümlerden birini sırtıma geçirince kendimi çok gülünç hissedeceğime hiç kuşku yok. O za-

man, her şey bana nasıl da yapay görünecek! Yine de bir gün, tiyatroya dönme arzum kabaracak olursa, kendime büyük oyunculara yöneltilen şu ünlü Anglo-Sakson kuşkuculuğunu anımsatacağım. Tanrı'ya şükür, Amerika'ya sahneye çıkmaya gelmedim!

12 Ağustos

İyi ama, bana Amerika hakkında hiçbir şey anlatmadı, diye düşündüğünden eminim. Eh, sana New York'la ilgili bir şey söyleyebilirim: herkes, kent öyle bir göçmen akınına uğradı ki, artık Avrupa'nın uzantısından başka bir şey değil, diyor; orası artık kesinlikle Amerika değilmiş! Bu gereğinden uzun mektubun başlığından da anlayacağın gibi, biz Manhattan adasında kalmıyoruz. Bogdan hep birlikte, düzgün bir otele yerleşmemizin anaparamızda büyük bir gedik açmasından çekindiği için, kaptanın öğüdüne uyduk ve bize önerdiği rahat, ucuz pansiyona yerleştik; Norddeutsche Lloyd'un rıhtımının bulunduğu yere, yani Hudson Irmağı'nın öteki kıyısına oldukça yakın. Adı Kızılderili dilinde pipo tütünü anlamına gelen, bu şirin sahil kasabasından bakınca bütün Manhattan görünüyor; işin aslı, şu anda otuz sekiz eyaletli Amerika'nın bir başka eyaletindeyiz!

İçimizden daha gözüpek olanlar her sabah arabalı vapura binip kenti keşfetmeye gidiyorlar –daha gözüpek diyorum, çünkü ırmağı geçenlerin sayısı artık iyice azaldı. Manhattan kibar yoldaşlarımızın gözünü korkutuyor; onlar yola devam etmekten ve bizi bekleyen kırlardan başka bir şey düşünmüyorlar. Julian yanında olmayınca, Wanda ne yapacağını şaşırdı. Aleksander'ın, yorulmak nedir bilmeyen biri olmasına karşın, İngilizce bilmediği için eli kolu bağlanmış durumda. Danuta ile Cyprian sürekli iki küçük kızlarıyla ilgilenmek zorunda. Yalnızca Jakub, resim defterini elinden hiç düşürmeyen dostumuz, burayı neredeyse kendi memleketi gibi benimseyebildi. Bura-

dan ayrılırken fazlasıyla üzülmesinden korkuyorum; ona bir ressam olarak California'da da hiç konu sıkıntısı çekmeyeceğine söz verdim. Ben de biraz üzüleceğim. Oyuncular genellikle coşkulu, meraklı izleyicilerdir ve hiçbir gösteri, bu kaba saba sahnede, binbir dilde sürdürülen şu oyun kadar büyüleyici olamaz. Dünyadaki her ırk, her ulus, her kavim burada temsil ediliyor; en azından daha yoksul sınıflar tarafından –göz kamaştırıcı caddelerden ayrılmayı, arka tarafa geçmeyi göze aldığın zaman, gördüğün insanların çoğu gerçekten yoksul. Kentin çirkinliği beni şaşırtmadı. Ama bu kadar çok dilenci ve serseri görmeyi beklemiyordum. Bize söylediklerine göre, yoksulların sayısı birkaç yıldır daha da artmış; nedeniyse salt ardı arkası kesilmeyen ve genellikle beş parasız gelen göçmen seli değil, aynı zamanda ülkenin (bu konuda ağabeyi, Bogdan'ı korkutucu bir dille uyarmıştı), üç yıl önce yaşadığı büyük ekonomik bunalımdan (burada "panik" diyorlar) hâlâ çıkamamasıymış. İş olanakları, özellikle hizmet alanında, oldukça sınırlı, ücretler de sürekli düşüyor. Ama görünen o ki, bu gerçek, kimseyi daha iyi bir yaşam umuduyla buraya gelmekten alıkoymuyor!

Bogdan ile dün geceyi kendimize ayırdık ve kentin en iyi lokantası olduğu söylenen Delmonico'nun Yeri'nde baş başa yemek yedik. Buradaki zenginlerin, doyasıya yiyip içme ve ağır, vâkur davranma konusunda Viyana ya da Paris'tekilerden aşağı kalmadığını söyleyebilirim. Dışarısı ise gürültüden, karmaşadan geçilmiyor. At arabaları, el arabaları, faytonlar, otobüsler, tramvaylar, koşuşturan yayalar her kavşağı, her karşıdan karşıya geçişi bir serüvene dönüştürüyor; binaların dışı tabelalarla kaplı, ayrıca gazete satanlar, sırtında ve göğsünde, hatta başında reklam tabelaları taşıyanlar, yoldan geçenlerin eline broşür tutuşturanlar ya da avuç avuç tramvaylara doğru fırlatanlar; küçük tezgâhlarından müşterilere seslenen, yalvaran ayakkabı boyacıları, el arabalı, bağıran seyyar satıcılar, çoğunluğu Alman müzisyenlerden kurulu, trompetlerini, tubalarını yüzünüze üfleyen küçük orkestralar. Bu kadar çok Alman görmek

beni şaşırttı, sayıları İrlandalı ve İtalyanlardan bile çok; her ulusun kendine ait bir mahallesi var. Henryk, burada öyle çok sefalet ve yoksulluk var ki. Ve suç: bizi yoksul mahallelere gitmememiz için sürekli uyarıyorlar; çetelerin saldırısına uğrama ve soyulma tehlikesi çok büyük. Jakub en cesurumuz, kentin kalabalık bölümlerinde dolaşıp duruyor; çizimleriyle beş resim defterini doldurdu bile. Dün, bütün gününü Yahudi mahallesinde geçirdi; bunlar fakir Yahudiler elbette, Krakow'daki ırkdaşlarına çok benziyorlar; kara sakallı, takkeli erkekler, siyah, uzun paltolarını bu korkunç sıcakta bile çıkartmıyorlar.

Evet, böylece en çok yakındığım konuya geldik. Henryk, ben böyle bir sıcak görmedim. Sıkıntısını hepimiz çekiyoruz. Piotr isilik oldu. Danuta'nın küçük kızı sürekli ağlıyor. Kendimi hep çok kalın giyinmiş hissediyor, bunalıyorum; giysilerim buradaki kadınlardan daha hafif olmasına karşın, galiba yine de kalın geliyor; hâlâ kasnaklı iç etekler giyiyor ve Danuta, Wanda, Barbara ve benim gözümüzden kaçmadığı gibi, ince eteklerimize gıptayla bakıyorlar (ya da bize öyle geliyor). Vapurdan inince bol bol yürüyoruz. Dün Broadway'de, buranın ana caddesinde gezinirken, kalın, siyah eteğinin altına dev boyutlu, kasnaklı bir iç etekliği giymiş, şişman bir kadın gözlerimizin önünde kaldırıma yığılıverdi. Hastalandığını sandım, ama hayır, yanımızdan geçen biri, ağustosta böyle şeylerin çok sık olduğunu söyledi; bir arabacı atının su kovasını kaptığı gibi koştu, kadının yüzüne biraz su serpti ve ayağa kalkmasına yardım etti; kadın yoluna devam ederken hiç de öyle utanmış filan görünmüyordu. Güneşte bu kadar çok kalmanın düşüncesizlik olduğunu biliyorum, ama kapanıp oyalanabileceğimiz bir otelimiz yok. Piotr'un aklına uysaydık, saat başı bir dondurmacıya sığınırdık. Buradaki dondurmalar nefis; İtalyanlar tarafından yapılıyor. Piotr bir de, sokakta satılan bir Kızılderili yiyeceğine bayılıyor; patlamış mısırdan yapılan, kuru, içi kof topaklar ve açık renk, yumuşak bir kabukla kaplı, minik, kahverengi yer fıstıkları, ama bence ikisinin de hazmı güç. Buradaki insanlar ye-

meğin yanında şaraptan çok su içiyorlar, üstelik su yaz kış buz gibi; bardağı küçük, küp biçimindeki buzlarla dolduruyorlar –bunu oldukça sağlıksız bulacağından eminim. Bugün, boşu boşuna da olsa biraz serinleme umuduyla, kentin kuzeyinde, yapımı yeni tamamlanan, uçsuz bucaksız parka gittik; ona Central* Park diyorlar, hiçbir merkezi yanı olmamasına karşın. Üstelik, doğruyu söylemek gerekirse, parka benzer bir yanı da yok; bırak bizim görkemli, bol yapraklı Planty'i, Krakow'daki şu yeni parkla bile karşılaştırmaya kalkma; ağaçların çoğu öyle genç ki, henüz gölgeleri yok.

Kentteki Polonyalı sayısı az, vatandaşlarımızın çoğunluğu kuzeye, Chicago'ya yerleşmiş. Bogdan liderlerden birkaçını ziyaret etti; onuruma bir davet vermek istediklerini söylemişler. Onları hayal kırıklığına uğratmak istemesem de, bunu kabul etmeyeceğim. Onların ağırlamak istediği kişi, benim vazgeçtiğim kişi. Yine de, bir oyuncu tiyatro merakını asla boğamıyor, üstelik ağustos, yılın en sıcak ayı olmanın yanı sıra, tiyatro sezonunun da başlangıcı. Gerçekten de, Heinrich'in beni kabaca uyardığı gibi, tiyatronun buradaki anlamı bizdeki, Viyana ve Paris'teki anlamından çok farklı. Seyirci eğlendirilmeyi bekliyor, yükseltilmeyi değil; onu en çok eğlendiren de, debdebeli, abartılı, garip şeyler. Buradaki en büyük tiyatrolardan birinde oynayan, Offenbach'ın *La Grande-Duchesse*'ini görmeyi düşünüyorduk, ama sonra, Meksika Gençlik Operası tarafından sahnelendiğini ve başrol oyuncusu Senorita Nina Carmen y Morón'un sekiz yaşında olduğunu öğrendik. Düşes'in "*Dites-lui qu'on l'a remarqué*"** (bundan daha büyüleyici bir aşk şarkısı olabilir mi?) dizesini, küçük bir kızın o tiz, ciyak ciyak sesinden dinlediğini düşünebiliyor musun? Piotr'a uygun olabilir belki, öte yandan, onun bile bir başka gösteriden daha çok keyif alacağından eminim. Buradaki tiyatrolarda ne ararsan var: George France ve köpekleri, Don Caesar ve Bruno, Hansell'in Alp

(*) (İng.) Merkezi. (ç.n.)
(**) (Fr.) Ona söyle, farkındayız. (ç.n.)

Bülbülleri Trupu, Trapez Kraliçesi Jenny Turnour, ayrıca, havaya gerilmiş bir telin üzerinde büyükannesiyle birlikte dans eden Herr Cline. Birinde bile Shakespeare yok, oysa bana Amerika'da hiçbir oyun yazarının Shakespeare kadar çok sahnelenmediğini söylemişlerdi. Bırak izlemeyi, merak etmeye bile değmeyecek farsların ve melodramların dışında, tek bir hafif komedi var; İngiliz elbette, adı *Amerikalı Kuzenimiz*, on bir yıldır bütün ülkede önlenemez bir ün kazanmış; nedeniyse, oyunu karısıyla ve birkaç bakanıyla birlikte bir locadan izlemekte olan Başkan Lincoln'un tam oyun sırasında öldürülmüş olması –çıldırmış bir aktör tarafından, anımsayacaksın. Düzgün oyunların hemen hemen tamamı İngilizce ya da Fransızca, ama New York izleyicisi Wagner'e hayranken, büyük Alman oyun yazarlarına hiç ilgi göstermiyor. Biraz Schiller görmek istediğin zaman, Almanca oynayan tiyatrolardan birine gitmek ve Münih ya da Berlin'den gelme, ikinci sınıf bir gezici kumpanyaya katlanmak zorundasın. Krasinski, Slowacki ya da Fredro'nun İngilizce oynanmasının düşünülemeyeceği, buradaki Polonyalıların sayısı da Polonya dilindeki bir tiyatroyu desteklemeye yetmeyeceği için, bizim olağanüstü oyun yazarlarımız burada hâlâ tanınmıyor.

Ünü Avrupa'ya da ulaşan şu seçkin Amerikalı oyunculardan birini izlemeyi çok isterdim, ama şu anda hiçbiri görünürlerde yok. Bu oyunculardan birine, Edwin Booth'a (Başkan Lincoln'u öldüren kişi onun erkek kardeşiydi) ait olan, görkemli tiyatroya gittik; sezonu Lord Byron'ın trajik *Sardanapalus*'uyla açmışlar. Oyunculuğun, hayal gücüne çok az şey bıraktığını görmek üzücüydü (senin Bay Darwin olsa bunu onaylardı!); oyunu gözalıcı, ustalıklı bir gösteriye dönüştürmüşler. Gürültülü bir müzik, üst üste yığılan bir dekor, uçsuz bucaksız bir sahnede dönüp duran yüz küsur oyuncu –buradaki seyircinin en bayıldığı şeyler. Önemli rollerdeki bir düzine kadar oyuncunun yanısıra, ikinci perdedeki "İtalyan balet" (şu anda programa bakıyorum), "birinci sınıf dört dansçı, sekiz balerin, altı ara-dansçı,

doksan dokuz oyuncu, yirmi dört zenci delikanlı, koroda şarkı söyleyen on iki kadın, sekiz erkek ve kırk sekiz ekstra bayan"! Bütün bunların aynı anda hoplayıp sıçradığı, makinelerin şaşırtıcı efektler yarattığı sahneyi gözünün önüne getirebiliyor musun? Bütün sahneyi olduğu gibi havaya kaldırabiliyor ya da indirip gözden kaybedebiliyorlar. Son perde, öyle etkileyici bir yangınla sona erdi ki, seyirci bayıldı –biz de öyle.

Burada en büyük olan, en iyisi: eh, en eskinin en iyi olduğunu savunan önyargı ne kadar anlamlıysa, bu da o kadar anlamlı. Booth'un tiyatrosu, iki bin koltuğu ve yüzlerce kişinin ayakta durabileceği salonuyla, yine de en büyük tiyatro değil. Steinway Hall ondan da büyük; Anton Rubinstein'ın Amerika'da çıktığı ilk sahneymiş. Bogdan'ın hoşlanmayacağını bildiğim için, sohbet sırasında, büyük piyanistin Varşova'daki salı toplantılarımıza sıkça katılan bir konuk olduğunu söylemekten kaçındım. Dikkatimi çeken bir şey oldu: her şeyin en büyüğüne, en çoğuna sahip olmakla övünüp duran Amerikalılar, iş sanata gelince, ulusal bir özgüvenden öylesine yoksunlar ki, insan şaşırıyor. Halkın salt avam eğlence istediğini söylemek yanlış olur. Ama kaliteli gösterilerin yalnızca yurt dışından geldiğine inanılıyor. Yabancı oyuncular burada müthiş heyecan uyandırıyor; üstelik, Fransız ya da İtalyan aktörlerin, kimse anlamamasına karşın, kendi dillerinde oynamaları bekleniyor. Rachel yirmi yıl kadar önce, kentin en büyük tiyatrosu olan Metropolitan'da *Adrienne Lecouvreur* ile büyük bir zafer kazanmıştı; on yıl önce de Ristori neredeyse bütün ülkeyi kapsayan, başarılı, bol kazançlı bir turne yapmıştı. Şimdi, bunları yazarken, içime küçük bir kıskançlık sancısı saplandığını itiraf etmeliyim. Yo, bundan hemen mesleğimi burada sürdürmeyi hayal ettiğim sonucunu çıkartma. İstesem bile, bunu hangi dilde yapacağım? Anadilimi kimse dinlemek istemez, oyunculuk eğitimi aldığım öteki dile, Almanca'ya gelince, o da bir tek göçmen seyircilere uygun görülüyor.

Wallack Tiyatrosu'nda gördüğümüz ve tiyatro örnekleri tu-

rumuzu noktalayan, *Güçlü Dolar* adlı oyundan yakınıp başını şişirmeyeceğim. Gilmore Bahçesi'nde soprano Madam Emilie Pappenheim'ın konserini dinledik; onu, izleyicilerden daha az ilginç bulduk, müthiş coşkuluydular, sesini her titretişinde alkışladılar. Michel Knoedler adındaki bir Fransız sanat galerisinde, donuk resimlerle dolu bir salonu dolaştık; New York Sanat Birliği'nde de (burada, adını anmaya değer tek bir müze yok), Sardanapulos sarayından getirilen mermer, yarım kabartma heykeller gördük –Byron'lı gecemizde gördüğümüz o yapmacık, *papier-mâché* taklitlerden sonra, hoş bir sürpriz oldu. Nereye gitsek Piotr'u da yanımıza alıyoruz, kente onun gözlerinden bakmak, beni aşırı eleştirel davranmaktan alıkoyuyor: çocuk gördüğü her şeyden büyüleniyor. Ancak bu, gözetimimdeki bütün çocuklar için geçerli değil; Aniela'yı, yeni hizmetçimizi kastediyorum; kızcağız gördüğü hiçbir şeyi anlayamıyor. Amerika'ya geleceğini biliyordu, ama anlaşılan Varşova onun için Amerika demekmiş (doğduğu köyün dışına hiç çıkmamış); bir anda kendini bir trende (daha önce hiç tren görmemiş), sonra yabancı bir kentteki bir otelde, ardından suyun üzerindeki bir otelde (buharlı gemimize öyle diyor), şimdi de burada buldu. Yürüyüş yaparken, sürekli aynı nakaratı duyuyorum: "Oh, Madam! Oh, Madam!" Beni bir yanımda küçük bir oğlan, öteki yanımda kısa boylu, şişman, at yüzlü bir kızla, korku ve şaşkınlıkla ellerime yapışmış bu iki kişiyle gözünün önüne getirebiliyor musun? İstasyonda onu görmüştün; güzelliğin her türüne bunca düşkün olan benim onu nasıl işe aldığıma şaşıyorsundur. Szymanow'daki yetimhanede, görüşmem için karşıma getirilen altı kızın içinden onu seçmem, oradakileri de şaşırtmıştı. Rahibelerden biri beni bir kenara çekip uyardı, Aniela'nın dikiş ve yemek konusunda ötekiler kadar becerikli olmadığını söyledi. Öyleyse neden onu yanıma aldım? Şey –gülümsediğini görür gibiyim– sesi yüzünden. Şarkı söylemeyi biliyor musun, diye sorduğum zaman, yüzüme öylece baktı, ağzı aralıktı, sonra, ağzını kapatmadan (ama gözlerini sıkıca yuma-

rak) iki Latince ilahi söyledi, ardından da 'Tanrı Polonya'yı Korusun'u –peş peşe. Kulağa komik geldiğini biliyorum, ama şarkı söyleyişi gözlerimi yaşarttı. İyi huylu, tatlı bir kız, henüz on altı yaşında; Danuta ile Wanda ona yemek yapmayı, dikiş dikmeyi öğretirler. Doğruyu söylemek gerekirse, benim de birkaç derse ihtiyacım var! Her kadına ev işleri öğretilebilir, ama bu çocuğa şarkı söylemeyi öğretmek kimin aklına gelirdi ki?

Öte yandan, ona bunun dışında her şeyi öğretmem gerektiğinin farkındayım. Öncelikle, dünyadan korkmamayı. İkincisi, benden korkmamayı. Varşova'dan ayrılmadan önce ona yeni yaşamı için gereken şeylere sahip olup olmadığını sordum ve bu yeni yaşamı, pek başarılı olamasam da, elimden geldiğince tanımlamaya çalıştım. Bu, mutlaka geçmesi gereken bir sınavmış gibi, haykırdı: "Ah, evet, Madam! Her şeyim var!" Yolculuk başlayınca, yanında yalnızca tek bir elbise, bir eşarp, yırtık bir iş gömleği ve içi pamuklu, kadife bir ceketten başka bir şey olmadığını gördüm. Hoboken'deki pansiyonun sahibi, giysileri California'ya hareket etmeden önce, buradan almamızı öğütledi; büyük mağazalardaki her şey, daha önce sözünü ettiğim "panik" yüzünden iyice ucuzlamış. Senin Desdemona'yı dün dükkân dükkân gezerken, bir palto için satıcıyla pazarlık ederken, bir etek, bir gömlek ve rahat, kullanışlı iç çamaşırları için çekişirken düşünebiliyor musun? Buradaki dükkânların en büyüğü A.T. Stewart; dökme demirden yapılma, iki sokak arasını bütünüyle kaplayan bu kocaman binanın, dünyanın en büyük mağazası olduğunu söylüyorlar; ama ben daha küçük olanı, Macy's'i yeğledim; kısa bir süre önce açılan erkek çocuk bölümündeki dizi dizi, aklı başında giysiler Piotr'u fena halde hayal kırıklığına uğrattı. Ona Apaçi'lerin taktığı şu tüylü başlıklardan ve peştamallardan alacağımı umuyordu; akşama kadar surat astı.

Piotr'a kendimi bağışlattım: dün, Yüzyıl Sergisi'ni gezdik.

Yolculuk başlı başına bir gösteriydi; camın dışı da, trenin içi de, çünkü Amerika'da vagonları, birinci sınıf denen bölümü bile, kompartımanlara ayırmamışlar. İki buçuk saat boyunca, hemen karşımızda, terleyen yabancıların oluşturduğu bir manzara vardı; bizim de onlardan aşağı kalır yanımız yoktu, şu yararsız Eski Dünya vakarımızı korumaya çalıştık elbette, ama ter içinde kalmıştık. Yolcuların çoğu *en famille* * idi, yanlarında yiyecek ve içecekle dolu sepetler vardı; cömertçe sundukları bu yiyecekler sayesinde, kabul et ya da etme, sizinle ahbaplık etme hakkını kazanıyorlardı –buysa Amerika'da, soru sormak anlamına geliyor. Hangi ülkeden geliyoruz, Yüzyıl'a mı gidiyoruz, neleri görmek istiyoruz. Bize defalarca, "O kadar büyük ki, her şeyi görmek olanaksız," dendi. Yedi kişiydik, çünkü Philadelphia'nın güneyde olduğunu, dolayısıyla havanın orada daha da sıcak olacağını öğrenen Barbara ve Aleksander, Hoboken'de kalmıştı; ne yaptıysak onları bu hevesle beklediğimiz geziye katılmaya razı edemedik. Danuta ile Cyprian, küçük kızlarını Aniela'ya teslim ettikleri için, bizimle gelebildiler. Danuta, California'ya varınca bu işkencenin biteceğini öğrenene kadar, önüne gelene akıl danıştı. İşkence! Onlara California'nın ideal, ılıman iklimiyle ünlü olduğunu anımsattım, ama orada bizi, en azından ilk aylarda, ne kadar zorlu bir yaşamın beklediğini tam anlamıyla algılayabildiklerinden kuşkuluyum.

İstasyonla sergi alanı arasında görebildiğimiz kadarıyla Philadelphia, Manhattan'dan daha eski, daha güzel ve temiz. Manhattan'ın gürültüsünü özledim! Ama Sergi'de bizi büyük bir meraklı kalabalığı bekliyordu; mayıstaki açılışından bu yana sergiyi birkaç milyon kişi gezmiş bile.

İlgimizi çeken her şeyi bir günde görmenin yolu yoktu. Bir düşün, Henryk, serginin ana binası, dünyadaki en büyük yapı;

(*) (Fr.) Ailece. (ç.n.)

ahşap, demir ve camdan yapılma, anıtsal bir yapı, *Donau*'nun beş katı uzunlukta, on katı genişlikte! Aklın alıyor mu? Ama onunla ilgili yazıları bizim ya da Alman gazetelerinde hiç kuşkusuz okumuşsundur. Aslında, Ryszard'ın makalesini de okumuş olabilirdin; *Gazeta Polska*'ya Yüzyıl hakkında en az bir yazı göndermeye söz vermişti. Oysa Bremen'deki otelimize gönderdiği mektuptan öğrendiğimize göre, kaygısız genç gazetecimiz Philadelphia'ya gitmemiş bile. Buradan bir an önce ayrılmak için sabırsızlandığını, onun yerine, gemi yolculuğuyla ve burayla ilgili birkaç makale yazacağını söylüyor –beş yıl önceki Büyük Yangın'ın ardından, küllerinden yeniden doğan Chicago'yu, örneğin. Batı'ya ulaştığı zaman da, sonunda canlı Kızılderili görebileceğini ekliyor: yerleşmeye gelen öncüleri koruyan, yenilmez hükümet askerlerinden kaçan, acılı kafileler halinde de olsa. Bunlar beni gülümsetiyor, Henryk. Çünkü Ryszard'ın yalnızca birkaç saat geçireceği Chicago çoktan onarıldı, baştan aşağı yeniden yapıldı bile; Amerika'da beş yıl demek, çok uzun bir süre demek. Kızılderililerle yapılan son savaş ise (bu yaz başı), süvarilerin yenilgisiyle ve liderleri General Custer'ın öldürülmesiyle sonuçlandı. Öte yandan, Ryszard'ın engin hayal gücü düşünülecek olursa (bir gazeteci için bir aktörden bile daha gerekli bir şey), Yüzyıl Sergisi'yle ilgili makalesinin gazetede çoktan yayınlandığını söylesen, hiç şaşırmam!

Burada görülebilecek olağanüstü şeylerden zaten haberdar olduğun için, yalnızca eğlenceli olanlarla inanılmaz boyuttakilerden söz edeceğim. (Gördüğün gibi, daha şimdiden bir Amerikalı gibi konuşmaya başladım!) Bükülmüş şeker kamışından, çevresi şekerden yapılma tarihsel kişiliklerle çevrili, altı metre yüksekliğinde bir katedral düşün; sırf çikolatadan, yüz kiloluk bir vazo, George Washington'ın anıt-mezarının yarım ölçekli kopyası ve düzenli aralıklarla (özellikle bu, Piotr'u büyüledi) mezarından kalkan ve nöbet tutan oyuncak askerler tarafından selamlanan başkan. En beğendiğim bölüm, Georama oldu: Pa-

ris ve Kudüs'ün dev boyutlu, en ince ayrıntısına kadar düşünülmüş, kusursuz maketleri –bir de, bir Japon evi, ama ne yazık ki eşyasızdı.

İncil Pavyonu'nu, New England Kütük Ev'i, Türk Kahvehanesi'ni, Tabut Bina'yı (hayır, Henryk, uydurmuyorum!) gezecek zamanımız olmadı, ama Fotoğraf Galerisi ile Kadınlar Pavyonu'ndan hızla da olsa geçtik; iki yüz doksan kiloluk kadının her gün bir iskemleyi kırdığı gösteriyi kaçırdık, ama Arkansaslı bir kadının tereyağından yaptığı, dev boyutlu, uyuyan lolanthe heykeline şaşkın şaşkın bakakaldık. Tereyağı? Bu sıcakta? Evet, üstelik taze taze, çünkü heykeltıraş onu her gün yeniden yapıyor! Sonra, Hükümet Binası'ndaki Kızılderili sergisine en az iki saat ayırmak gerekiyor. Çanak çömlek, silah ve el aletleri örneklerinin yanısıra, çadırlar, ünlü Kızılderili kahramanların gerçek boyda, bütün takı ve giysileriyle birlikte, balmumu heykelleri vardı; Piotr uzun zamandır görmek istediği barış pipolarını ve baltaları sonunda doyasıya seyretti. Zavallı çocuk, bana sürekli bunların gerçek mi yoksa aktörlerin kullandığı kostüm ve donanımlardan mı olup olmadığını sorup durdu. Yüzlerin biçimlendirilişine çarpıldım. Küçük, acımasız, kara gözler, taranmamış, taraz taraz saçlar, geniş, hayvansı dudaklar, Kızılderililer korkunç iblislermiş gibi, nefret uyandıracak biçimde, ustaca tasarımlanmıştı. Çocukluğumuzdaki serüven kitaplarının bize aşıladığı Kızılderili ırkına saygı duygusundan, burada hiçbir iz bulamazsın.

Şaşırtıcı yeni buluşları duymuşsundur: boş kâğıda, mürekkepli harfler basmaya yarayan, sivri uçlu, kirpi benzeri makine, tek bir sayfadan bir sürü kopya çıkartmaya yarayan bir başka makine ve insan sesini bir elektrik teliyle uzaklara yollayan, küçük bir kutu. Çok uzaklardan bile duymayı sağlayan bu aygıtın, yani telefonun mucidi, iletilen sesin duyulabilirliğini zamanla geliştirmeyi umuyormuş: arada bir, bir cümle son derece duru bir biçimde işitilse de, çoğunlukla yalnızca sesli harfler aslına uygun olarak iletilebiliyor, sessizler bir türlü

ayırt edilemiyormuş. Ama bir süre sonra kusursuzlaştırılacağı kesin. İnsanlık için ne büyük bir nimet olacak, düşünsene; bu aygıt sayesinde, bir İtalyan operasını, bir Shakespeare oyununu, Kongre'deki bir tartışmayı ya da en beğendiğin rahibin bir vaazını evinde, oturduğun yerde dinleyebileceksin. Halk eğitimi açısından olanakları sınırsız. Tiyatro biletine parası yetmeyenlerin, oyunu telefondan dinlediklerini düşünsene. Öte yandan, insanlar zaten böylesine tembelken, bu buluşun bazı sonuçları beni kaygılandırmıyor da değil; dramatik sanatın tapınağına girmek, diğer seyircilerin arasındaki yerini almak ve büyük bir oyuncuyu kendi gözlerinle *görmek* gibi bir deneyimin yerini ne tutabilir? Her eve bir telefon girince, insanlar hâlâ tiyatroya gidecek mi bakalım?

Sergi alanındaki sayısız anıt içinde, özellikle Yüzyıl Çeşmesi'ni görseydin çok eğlenirdin; Amerikan Katolik Perhizciler Birliği tarafından yaptırılmış. (Polonya'da böyle bir örgütün üyelerini aklın alıyor mu!) Çok geniş bir havuzun tam ortasında, kaba, granit bir kaidenin üzerinde, dev bir Musa heykeli yükseliyor; havuzun çevresi önemli Amerikalı Katoliklerin uzun, mermer heykelleriyle sarılı, hiçbirinin ne adını ne de yaptıklarını biliyorum elbette; her heykelin tabanında bir çeşme var. Susuzluğunu bu saf kaynaktan giderseydin, bir daha canın asla alkol çekmezdi. Burada hiç seni düşünmeden edebilir miydim, sevgili dostum? Ancak görevlilerden biri, çeşmenin ne yazık ki bitirilemediğini ve Sergi'nin açılışına yetişemediğini söyledi. O söylemeseydi, bir şeylerin eksik olduğunu kesinlikle fark edemezdim. İnsanları perhize özendiren çeşmeler, ha?

Amerikalıların ilginç, olmayacak başarılara duydukları aşkı kucaklamaya öyle hazırdım ki, bitmediği açıkça görülen bir başka anıtı da gözden kaçırdım –daha doğrusu, bitmemiş bir eserin bir bölümünü. Fransız hükümeti sergiye, elinde bir meşale tutan, dev boyutlu bir kol göndermiş; içi boş, içerideki merdiven meşalenin hemen altındaki bir balkona çıkıyor. He-

men heykeli gözümün önünde canlandırdım: Bakır ve demirden yapılacak, Philadelphia kentinin merkezindeki bir kaidenin üzerine yerleştirilecek. Ama bir bedenin, yani Özgürlük'ün bu kahramansı kola bitiştirileceğini, Paris'te imal edilen bu modern, görkemli heykelin bir gün, göçmenleri karşılamak üzere New York limanına (antik Rodos'taki gibi) yerleştirileceğini öğrenince, biraz hayal kırklığına uğradım. Bu ülkede insan, diye sordum kendime, neyin bitmiş olduğunu, neyin hâlâ sürdüğünü nasıl anlayabilir ki?

17 Ağustos

Mektubuma öğleden sonra, kentte geçirdiğimiz keyifli bir günün ardından, Hoboken'deki pansiyonumuzun arkasındaki karaağacın gölgesinde devam ediyorum. Feribottan inince doğruca ana postaneye gittik ve umduğumuz gibi, Julian ile Ryszard'dan gelen yeni mektupları bulduk. Eyaletin güney kısmında iki hafta geçirdikten sonra, üzüm yetiştiren, küçük bir koloninin yakınında, evi ve ahırlarıyla birlikte bir arazi parçası bulmuşlar. Ryszard yeni yuvamızın yakınlarında bir ay kadar kalmak, kendini her şeyden yalıtıp birkaç öykü yazmak, bir yandan da Kızılderili ve Meksikalıların eşliğinde, taşra yaşamının tadını çıkartmak istiyor; bizim oraya varışımızdan hemen önce de yeniden kuzeye dönecek. Julian bizi, canlı bir Polonya topluluğunun bulunduğu San Francisco'da beklemeyi yeğliyor. Bogdan ile birlikte, günün kalanını yolculuk için ayarlamalar yaparak geçirdik. Bogdan yarın Piotr'u yeniden Philadelphia'ya götürecek; çocuk sergiyi bir kez daha gezeceğim diye tutturdu. Ertesi gün, Panama'ya giden *Colon* ile yola çıkacağız. Orada trenle kıstağı geçecek ve bizi San Francisco'ya götürecek olan bir başka gemiye bineceğiz, San Francisco'da oyalanacağımızı sanmıyorum (tabii eğer, Edwin Booth orada sahneye çıkmıyorsa); bütün grup birleşmiş olacak, hemen trene atlayıp güneye yollanacağız.

Bunlar modern, demir, buharlı gemiler değil de yandan çarklı buharlılar olduğu için, yolculuk bir aydan uzun sürecek. Neden şu hızlı trenlerden birine binip bir haftada varmıyorsunuz, diye soracaksın. Eh, sevgili kocamın ve oğlumun isteğine uyuyorum. Piotr, ahşap bir gemiye binme fırsatını elinden almamam için yalvardı, Bogdan sana daha önce söylediğim gibi, deniz yolculuğuna âşık oldu, bense... kıtanın bir de dış çizgilerinin tadına bakma düşüncesi cazip geldi. Suyla yaşadığım aşk serüvenini anımsayıp hemen kaygılanma, sevgili dostum. Rusalka'n (sana çocukken Rusalka'nın en sevdiğim öykü olduğunu söylemiş miydim?) karada geçireceği o uzun yaşamı dört gözle bekliyor.

Aspinwall, Panama
9 Eylül

Aceleyle yazıyorum. Yolculuğumuz tam bir fiyaskoyla başladı. *Colon* çok küçüktü; aşağıdaki o kokuşmuş, küçücük kamaralarda kalmak yerine, güverteye çadır kursaydık çok daha rahat ederdik; üstelik gemi utanmazca ihmal edilmişti. Denizdeki ikinci günümüzde, ana buhar borusu patladı: gerisin geri, sürünerek Hoboken rıhtımına dönmemiz iki katı zaman aldı! Grubumuzun hayal kırıklığını tahmin edebilirsin; bir de, hedefe mümkün olduğunca çabuk varmak için sabırsızlanan Danuta ile Cyprian'ın yakınmalarını. İçimizden kimilerinin treni yeğlediği ama bana karşı çıkmayı göze alamadığı anlaşılıyor. Az da olsa suçluluk duymam gerekir. Belki de duyuyorum. Hayır, duymuyorum. Kararımı değiştirmekten, pes etmekten ne kadar nefret ettiğimi bilirsin. Deniz yoluyla gitmeyi kararlaştırmıştık.

Her gün, en az yirmi yeni İngilizce sözcük ezberlemeye çalışıyorum. Denize açılmak –ne kadar harika bir sözcük, değil mi?

Hoboken'de kısa bir bekleyişin ardından, bir başka yandan çarklıyla yeniden yola koyulduk; *Gelişen Kent*, daha geniş ve daha bakımlıydı. Yolculuk kazasız belâsız atlatıldı. Günbatımında yolcular güvertede toplanıyor, hep birlikte halk şarkıları söylüyordu: "Sevgilim, hızla yaşlanıyorum" ya da "O tatlı vedalaşmalar" gibi. Onlara katılmak sinirlerimi yatıştırdı. Son günlere, gemi Küba ile Haiti arasından geçmek için doğuya doğru dümen kırıncaya kadar, Amerikan eyaletleri hiç gözden yitmedi.

Bu sabah, kıstağın Karayip tarafındaki bir limana yanaştık; liman, yaklaşık bir kilometre uzunluğunda, kumla kaplı, küçük bir adada ve anakaraya toprak bir setteki demiryoluyla bağlı. Bir kasaba bekliyordum. Bir köyle karşılaştım; tek bir caddesi, daha doğrusu, iki yanına evlerin, çoğu dükkân olan binaların dizildiği, uzun bir sokağı var; eşkıya kılıklı dükkâncıların hepsi düz, hasır şapkalar takıyor, pijamaya benzeyen, beyaz giysiler giyiyor –anlatılamayacak kadar çirkin. Sıcağa gelince; eski yakınmalarımı unut; bu, daha önce katlandıklarımızı kat kat aşıyor. *N'en parlons plus!** –sıcağa teslim olmaktan başka yapılacak bir şey yok. Birden yağmur bastırınca, berbat bir meyhaneye sığınmak zorunda kaldık, oradaki sarhoş, yaşlı bir zenci kadından bunun yağmur mevsimi olduğunu öğrendik; nisanda başlar, dokuz ay sürermiş! Şu anda yağmur kesildi, biz de dışarı çıkıp, kendini café sanan bir şeyin önündeki ıslak iskemlelere yerleştik. Her şey sırılsıklam. Hava ıslak. Böcekler –her yer böcek kaynıyor– ıslak. Hava öyle nemli ki, bluzumu sıksam ayağımın dibinde gölcükler oluşur. Çok güzel, mor ve kırmızı elbiseler giymiş, tombul, koyu esmer kadınlar utangaç bakışlarımız karşısında bir aşağı bir yukarı geziniyorlar. Akbabalar da öyle; etrafta rahatça dolaşıyor, eşeleniyorlar; kimse onlara dokunmuyor, çünkü ölü fareleri, herkesin sokağa fırlattığı çöpleri yiyorlar; onları vurmak yasak. Öteki yolcuların nerelere yerleştiğini bilmiyorum. Bogdan ile Cyprian, kıstağın öteki tarafı-

(*) (Fr.) Daha fazla konuşmayalım. uzatmayalım. (ç.n.)

na ulaşmak için, bataklığın ve ormanın içinden yapacağımız iki saatlik tren yolculuğunda ihtiyacımız olacak suyla tropikal meyve bulmaya gittiler.

Kısacası, beni gözünün önüne bir getir: paslanmış masamda, içine azıcık rom karıştırılmış çayımı yudumluyor, sabırsızlıkla ve eğlenerek, sorumluluğumdakileri süzüyorum. Wanda karşımda oturuyor, habire, sesli sesli iç geçiriyor. Barbara ile Aleksander başlarını masaya dayamışlar, yakınamayacak kadar bitkinler. Danuta, ishal olan küçük kızlarla bir yerlerde. Jakub ile Piotr bir başka masada, her ikisi de resim yapıyor. Jakub buranın bir ressam için cennet olduğunu söylüyor –şimdi de Panama'da oyalanmak istiyor! Piotr bir harita çiziyor: az önce, büyüyünce kıstağı kazıp gemiler için bir kanal açacağını bildirdi. Bana şimdiden büyümüş gibi geliyor, Henryk. Bu yolculuğun onu ne kadar değiştirdiğini görsen, şaşardın; o bebeksi tavrı gitti, yerine âdeta küçük bir adam geldi. Artık Aniela'nın elinden tutup rahatlatmaya çalışan, o. Zavallı kız dehşet içinde. Dostlarımız daha dayanıklı, ama bütün bu değişikliklerin onları sarstığını biliyorum. Barbara az önce, titrek bir sesle, California'da çok Afrikalı bulunup bulunmadığını sordu! Az önceki konuşmayı sana olduğu gibi aktaracağım.

Piotr (yerinden fırlayarak): "Hayır, Kızılderililer var!"

Barbara: "İyi ama, onlar siyah değil mi?"

Piotr: "Hayır, kırmızı!"

Barbara: "Kırmızı mı?"

Aleksander: "Saçmalama, Barbara."

Wanda: "Sivrisinekler her yerimi ısırdı!"

Jakub: "Sarı derili insanları da unutma."

Barbara: "Sarı mı?"

Jakub: "Evet, Çinliler. Erkeklerin, sırtlarına kadar uzanan, siyah bir saç örgüleri var."

Aniela (inleyerek): Ah, Madam, Çin'e mi gidiyoruz? Çin'e gideceğimizi söylememiştiniz!"

Şimdi onu yatıştırmak için epeyce uğraşmam gerekecek.

Daha sonra

Bir güneş şemsiyesiyle bir çift sandalet aldım. Her tarafım su topladı. Bogdan'la Cyprian göründüler, elleri kolları dolu, bize doğru geliyorlar. Yağmur yeniden başladı. Danuta'nın kızları ağlıyor. Kocaman, iğrenç bir karafatma masanın üzerinde ağır ağır ilerliyor; Wanda çığlık çığlığa. Café'nin sahibi Wanda'ya gülüyor. *Cucaracha!* diye bağırıyor, elindeki peçeteyi sallayarak masaya doğru atılıyor. İlk İspanyolca sözcüğüm. Henryk, hayvan uçup gitti. *Uçan* karafatmalar, Henryk.

Tren kalkmak üzere.

11 Eylül
Anayasa gemisi

Henryk, sana tam Amerikan ölçülerine uygun bir mektup yazdım.

Şimdiyse aklıma söyleyecek hiçbir şey gelmiyor. Meksika kıyısı –hayır, benden bir gezi rehberine özgü tanımlamalar bekleme.

Peki ama, sana bunları yazan ben miyim, senin Maryna'n? Sana değişmeyi ne kadar çok istediğimi söylemiş, atıp tutmuştum, ama sırf yolculuğun bile bana zorla kabul ettirdiği değişime hazır değilmişim. Bir boşlukta yüzüyorum. Aklımdaki tek şey, yolculuğun zorluğu ve şaşırtıcılığı. Sinir hastalarına neden yolculuğa çıkmalarının öğütlendiğini anlıyorum. Artık kendimi neredeyse hiç düşünmüyorum. Bir tek ivedi, somut sorunlar var. İç yaşamım neredeyse buharlaştı. Polonya, sahne, çok çok uzaklarda kalmış gibi.

Sana bir sonraki mektubu California'dan yazacağım, Henryk, aklın alıyor mu?

Senin M.

BEŞ

California. Santa Ana, ırmak; *Heim*, yuva. Anaheim. Almanlar. San Francisco'dan güneye yirmi yıl önce, yerleşmeye, ekip biçmeye, zengin olmaya gelen, yoksul Alman göçmenler. Duygularını belli etmeyen, tutumlu komşular. Bu kadar kalabalık oluşumuza, birbirimizle akraba olmamamıza ve kasabalarının hemen dışında, küçük bir eve yerleşmemize şaşırdılar. Bize kaç silahımız olduğunu sordular. Dinsel, küçük bir tarikat olup olmadığımızı sordular. Erkeklerimiz yeni sulama kanalının kazılmasına yardım eder miydi? Piotr okula gidecek miydi, yoksa onu tarlada mı çalıştıracaktık? Elbette okula gidecek! Kerpiçten değil, âdi çınardan yapılma ev, *gerçekten* çok küçük (Julian ile Ryszard'ın aklı neredeydi acaba?), mutfağın dışında bütün zemin halı kaplı –belli ki bir Amerikan geleneği. Evet, buraya

yeni bir yaşam kurmaya geldik, evet. Ama çevremizde bunca boş alan varken (Amerika demek, her şeyden önce ferahlık, genişlik demek) böyle üst üste sıkışmamız çok saçma...

Doğuda Santa Ana düzlüklerine, kuzeyde ve kuzeydoğuda ise San Bernardino Dağları'na bakan, iç açıcı bir manzara var. Evin arkasında ve iki yanında çamlar, incir ağaçları, bir tane de yemyeşil meşe. İleride, uzun otlarla kaplı bir tarla, güneşte kuruyan saman ve mısır öbekleri, göz alabildiğine uzanan bir üzüm bağı –evden uzaklaştıkça, görülen her şey olağanüstü. Yakındaki görüntüler daha sıradan. Servileri, biçilmemiş otları ve seyrek gülleriyle, çitle çevrili ön bahçe, Maryna'nın deyişiyle, küçük bir mezarlığı andırıyor.

"Mezarlık mı, anne? Gerçek bir mezarlık mı?"

"Aman Piotr," dedi, gülerek, "her ağzımdan çıkanı dinlememelisin."

Ama dinliyorlardı, hem de hepsi; başlama vuruşunu yapmasını, anımsatmasını, yönlendirmesini, o bir an gevşemeyen dikkatiyle onları hizada tutmasını, sallanmalarına engel olmasını bekliyorlardı. Kendine dönük bir insan olmanın verdiği gücün sarıp sarmaladığı güveni, kesinliği, zaman zaman içine düştükleri yılgınlığa karşı sabırsızlığı, zayıflıkları karşısında neredeyse hiç gizlemediği öfkesi, en yoğun çabalarından bile bir türlü, tam anlamıyla hoşnut kalmaması, en çok da suskunlukları, o hayran olunası, korkutucu sessizlikleri, sıradan gevezeliklerden uzak durması, değersiz gözlemlere, toplumun dayattığı, geleneksel inceliklere ya da gereksiz sorulara (bunlardan geçilmiyordu) kayıtsız kalması, hatta bunları belki de hiç duymaması, onu memnun etmek için canla başla uğraşmalarına neden oluyordu; yeryüzünde olmak istedikleri tek yerin burası, onun yanı olduğunu hissediyor, onun imgelemine göre davranıyorlardı.

Peki ama, düşsel, ideal yuvayı böylesine kısıtlı, bu kadar cimri bir sahnede nasıl yaratmalı? Önce, eldekiyle yetinerek ve katlanarak: Maryna'nın o ilk yıllarda, Heinrich'in gezici tiyatro

grubuyla birlikte Polonya'nın küçük kentlerini, kasabalarını (o çırılçıplak tiyatrolar, o yıkıldı yıkılacak kiralık odalar) dolaşırken edindiği bir beceri. Sonra sıra, öncelikli sorunları ortadan kaldırmaya gelecekti. Evet, Maryna daha ilk sabah hepsinin yüreğine su serpti: en kısa zamanda ikinci, üstelik kerpiç bir eve sahip olacaklardı. Bogdan'la birlikte köyü dolaşacak, evin yapımına yardım edecek Meksikalı işçi arayacaklardı. Bu arada... büyük yatak odası Danuta, Cyprian ve kızlarına verilecek, Bogdan ile ikisi, ikinci yatak odasına, Wanda ile Julian ise üç yatak odasının en küçüğüne yerleşecekti. Piotr oturma odasındaki divanda, Aniela mutfaktaki girintide, açılır kapanır yatakta yatacaktı. Barbara ile Aleksander yiğitçe bir kararla, ağılın az ilerisindeki, ambar olarak kullanılan kulübeye yerleşmeyi kabul etmişlerdi: keresteler, taşınabilir merdivenler, variller, çivi sandıkları, boya kutuları, torna tezgâhları, çekiçler, testereler. Maryna hiç olmazsa ilk günlerde, tek başına ahırda uyumayı çok istedi. Göz diktiği yer, hayvanlardan, çiftlik aletlerinden ve saman balyalarından oldukça uzaktaydı; orayı kilimler, semerler, hasırlar, koşum takımları ve çakal kafataslarıyla döşeyip sıcak, samimi bir köşe oluşturabilirdi... ama hayır, bunu Bogdan'a yapamazdı. Ahır, iki bekâra, Ryszard ile Jakub'a kaldı.

Eşyaları yerleştirme ve üç çocukla ilgilenme işini Aniela'ya bırakan yeni yerleşimciler, mülkün sahibi olan aileyle birlikte kiraladıkları araziyi gezdiler ve daha ilk gün sona ermeden, oranın sahibi olduklarını tâ iliklerinde hissettiler. Yoğun ahır ve bitki kokularını zevkle içlerine çektiler, bolca sulanmış toprağı çiğnediler, *Mission* üzümleriyle yüklü asmalara dokundular, bir kanalın kıyısına çömelip ellerini suya soktular. Üzüm bağlarının hemen ötesinde, çok daha iyi silahlanmış, çok daha acımasız bir doğa vardı: kaktüs ve çalıların beneklediği, sessizliğe gömülmüş, engin, asıkyüzlü bir düzlük. Koyu mavi gökyüzüne dalıp gittiler, alçalan, dağın doruğuna hızla yaklaşan güneşi seyrettiler, yeni izlenimleri oburcasına, doyasıya tıkınmak için suskunlaştılar; bir koltuğa gömülüp tavana bakmayı ya da

bol yapraklı bir parkta yürüyüşe çıkmayı nasıl önceden, uzun uzadıya düşünmüyorlarsa, yine öyle, birbirlerinden uzaklaştılar, birer birer çöle doğru ilerlediler.

Şu âna kadar gördükleri hiçbir manzara, Panama kıstağının bataklı ormanları bile, onları bu ürkütücü, bu yabancı görüntü kadar çarpabilmiş değildi. Manzara olarak seyretmeye bile alışık olmadıkları bu şeyin içinde, daha doğrusu, onun soluk yüzeyinin üzerinde yürümek, gökyüzünün bu kadar yüksek, yerinse bu kadar alçak olması; kendilerini hiç bu kadar dik, bu kadar dikey hissetmemişlerdi; tenlerine sürtünen sıcak Santa Ana rüzgârı, ayak seslerinin neredeyse saldırgan çıtırtısından uyuşan kulakları. Duraklayınca, çakıltaşlı yüzeyde telaşla koşuşturan, bir deri bir kemik, çöl rengi yaratıkların hışırtısını duydular. Kaygan, zehirli yaratıklar (bir yılan!); hemen aşağıda, hızla, uçarcasına kaçan canlılar. Buradaki hiçbir şey birbirine yakın değil: kıvrımlı, saç örgülü kaktüsler, avize ağaçları, uçları sarkık kılıç öbekleri, sabır otları, dikenli, bodur ahlat çalıları, hepsi birbirinden uzakta, hiçbiri ötekine benzemiyor –hiçbir şeyin bir başkasıyla ilgisi yok. Her biri yalnız, tek başına. Tam da bastırılamayan tehlike duygusu (akrep miydi o?), adımlarını bir süreliğine hızlandırdı; bir yere varmaya çalışıyorlardı sanki. Tertemiz havada dağlar aldatıcı bir yakınlıktaydı. Ne kadar yol aldıklarına bakmak için bir an durup arkaya dönünce, o küçük, yeşil dünyaları öyle ufacık göründü ki. Duygularının parlaklığına gömülmüş bir halde yürümeyi sürdürdüler, yürüdüler, yürüdüler: dağlar yaklaşmadı. Korkuları çoktan yatışmıştı. Görüntünün arılığı, ödün vermez çıplaklığı önce bir gözdağını, sonra bir heyecanı, sonra bir uyuşukluğu, en sonunda da farklı bir canlılığı andırdı. Çölün baştan çıkarıcı nihilizmine ilk kez, gerçekten adım atıyorlardı. Sessiz, kokusuz, tek renkli görüntü, korkunç insansızlığıyla herkeste aynı etkiyi bıraktı: yerini usul usul daha katlanılabilir bir yalnızlık deneyimine bırakan, boğucu bir ıssızlık duygusu. Maryna'nın hissettiği özlem hepsinin içini tek tek yokladı –yalnız olmak, gerçekten

tek başına olmak (peki ya ben, yapayalnız...?). Yok olmanın, olay yaratmadan, suçluluk duymadan, en yakınlarını bırakıp gitmenin hayalini kurdular. Hayal etmek demek, arzu etmek demektir, öyle değil mi? Bu kurutucu duyguya teslim olmaları çok hızlı gerçekleşmişti, ama tam onunla dost olmak üzereyken, bir şey, daha derin bir korku onları çekip aldı, arıttı, yola getirdi; artık geri dönme ve nemli toprağa, ıslak yaşamlarına doğru yürüme zamanı gelmişti.

İçlerinden yalnızca biri, tıpkı onlar gibi, hiçbir şey düşünemeden, yarı bilinçsiz gezinen kişi, bu lezzetli, sarsıcı fanteziden kopmayı başaramadı; Ryszard ile Julian'ın herkesi kaktüslerden uzak durmaları için defalarca uyarmasına karşın, dokununca ne hissedeceğini merak eden Wanda dayanamamış ve hafif tüylü, yassı yapraklardan birini seçmişti. "Üzerinde diken yoktu ki," diye sızlandı. "Şu... şu tüylerin bu kadar korkunç olacağını nereden bilebilirdim?" Julian öfkeden soluyordu: "Üstelik iki elinle, Wanda? Her *iki* elini de kullanmak zorunda mıydın?" Wanda'yı verandaya oturttu, cımbızla mumu getirdi. "Dünyada bir kaktüsü ellemek, senden başka kimsenin aklına gelmezdi..." Yüzünü buruşturup iç geçirerek onun arkasında dikildi, omuzlarından tuttu; Danuta ile Jakub'un, Wanda'nın parmaklarına, avuçlarına gömülen yüzlerce minik, kıllı iğneyi cımbızla, tek tek çekmesi bir saat kadar sürdü. Wanda'nın iniltilerine, yakınlardan gelen, tiz bir çığlık karışınca, herkesin aklına ilk gelen şey, bir başka kaktüs kazası oldu. "Madam! Madam!" Maryna hemen yardıma koştu. Ama sorun yalnızca dev boyutlu, üç mor patlıcandı; arka bahçeye iri bombalar gibi atılmış olan patlıcanları gören Aniela eğilip onları almayı denemiş, ama üçünün de taşlı toprağa sıkı sıkı yapışmış olduğunu anlayınca çığlığı basmıştı. Ryszard avcı bıçağıyla sicim benzeri sapları kesti, patlıcanları kurtardı.

Yeni yaşamlarının ilk yemeğini coşkuyla hazırlarken (avludaki ateşte pişirilen ve köyden alınan malzemeyle birleştirilen patlıcanlar), aydınlık, sert gökyüzü hızla kararda, yerini Zako-

pane'de bile görmedikleri kadar parlak yıldızlarla kaplı bir siyahlığa bıraktı. Abanoza gömülü yıldızlar, dedi Jakub. Danuta ile Cyprian eve girdiler; Cyprian, Bogdan'ın Polonya'dan getirdiği teleskopu almak, Danuta ise kızları yatırmak için; kendini ihmal edilmiş hisseden ama yatağa gönderilmediğine sevinen Piotr verandadaydı, uluyan çakala uluyarak karşılık veriyordu. Biraz sonra, giysilerin üzerinden bile ısırabilen ve ilk gece (ve ondan sonraki birkaç hafta) uykuyu herkese haram eden, şiş karınlı sivrisinekler yüzünden hep birlikte içeri kaçtılar. Ama sivrisinekler olmasaydı bile iyi uyuyamayacaklardı; kendi yiğitlikleri onları öyle heyecanlandırıyordu ki, canlı düşler görüyor, sık sık uyanıyorlardı. Julian, Wanda'nın kanayan ellerini görüyordu. Ryszard, bıçağını. Aniela, yetimhanenin küçük kilisesindeki Bâkire Meryem'e benzeyen, hiç tanımadığı annesini. Piotr, mezarlarından sürünerek çıkan, evi ele geçiren ölüleri. Bogdan, onu Ryszard uğruna terk eden Maryna'yı. Maryna ise, sonunda, bir hafta önce izleyebildiği Edwin Booth'u. *Anayasa*'nın San Francisco Koyu'na yanaşmasından birkaç saat sonra, Maryna büyük Booth'un orada, California Tiyatrosu'nda sahneye çıktığını öğrenmiş, hemen gidip *Shylock*'u, ertesi gün de *Marc Antony*'yi izlemişti. Hayal kırıklığına uğramadı. Tam tersine, hayranlıktan ağladı. Düşünde, aktör ona doğru eğiliyor. Avcunu Maryna'nın yanağına dayıyor. Maryna'ya üzücü bir şey anlatıyor; geri döndürülemez bir şeyi, birinin öldüğünü. Maryna onun omzuna dokunmak istiyor; erkeğin omzu da üzgün. Sonra, iki atın sırtındalar, yan yana ilerliyorlar, ama Maryna'nın atında bir tuhaflık var, küçük, çok küçük bir at; Maryna'nın ayakları yere değiyor. Booth'un sırtında, yaşlı Shylock olarak giydiği Doğu işi, koyu renk, bol, dökümlü kumaştan giysisi var, başında yine o sefilin yumuşak, sarı kepi, ayaklarında da sivri uçlu, kırmızı ayakkabıları, oysa o aslında Marc Antony. Kocaman bir kaktüsün yanında attan iniyorlar. Sonra Booth, başındaki kepi yere fırlatıyor ve kaktüsün dikenli dallarından birini çıplak eliyle yakalıyor, genç bir adamın çe-

vikliğiyle kaktüse tırmanmaya başlıyor. Maryna dehşet içinde, yapma! diye bağırıyor. Erkek tırmanmayı sürdürüyor. Ya o iğrenç dikenler yüzünden ölürse? Lütfen in! diye haykırıyor Maryna. Korkudan ağlıyor. Erkek gülüyor. O hâlâ Booth mu? Biraz Stefan'a benziyor. Ama hayır, o erkek kardeşi olamaz, kardeşi Polonya'da, hayır, öldü o. Aktör kaktüsün en tepesindeki dala tutunuyor, o ünlü, kınayan ve kışkırtan konuşmasına başlıyor; yüksek ve gösterişli bir sesle, önce görkemli göğe, sonra aşağıya, Maryna'ya doğru:

Ah, şimdi ağlıyorsun; hissettiğin acıma duygusunu görebiliyorum. Ne merhametli damlalar bunlar.

Ama ağzından dökülen sözcüklerde romanlara özgü bir şey vardı, hayır, yabancı, hayır, bildik bir şey. Maryna onu San Francisco'da çok iyi anlamıştı, şimdi de anlıyordu, yalnızca söyleyiş biçimi tiyatrodaki söyleyişinden farklıydı. Yoksa sözcükleri Latince mi söylüyordu? Antony Romalıydı. Shakespeare ise İngiliz. O zaman, İngilizce'si böyle mi söylenmeliydi? Öyleyse, Maryna'nın onca eğitimi ve çabası boşa gitmiş demekti. İşte, bu sıkıntıyla uyandı ve ancak o zaman, Edwin Booth'u düşünde Polonyaca oynarken gördüğünü ayrımsayıp kendi kendine gülmeye başladı.

Julian ile Ryszard'ın burayı seçme nedenlerinden biri de, buraya zaten yerleşmiş olan bir topluluğa yakın olmasıydı (üstelik Almanca konuşuyorlardı; dil engeli olmayacaktı); bu ilk kuşak çiftçiler de, buraya geldikleri zaman üzümden, inekten, sabanlar ve sulama kanalından ancak onlar kadar anlıyorlardı.

Bu verimli tarlalar ve hızla gelişen köy, daha yirmi yıl önce, altı yüz dönümlük, boş, kumlu bir arazi, çok geniş bir çiftliğin değersiz komşusuydu; çiftliğin Meksikalı sahibi, buranın bir tekeyi bile geçindiremeyeceğini söyleyerek araziyi satmıştı. Alı-

cılar, Avrupalı göçmenlerdi; çöl onlara tam anlamıyla yabancı olduğu gibi, bir hataydı da; onu ancak suyla tanıştırarak adam edebilir, güney California'nın iklimi az çok İtalya'nın iklimine benzediği için de, üzüm yetiştirmeye uygun hale getirebilirlerdi.

Bogdan'ın parasıyla kiralanan araziyi, şimdi dağların eteğindeki bir çiftliğe taşınmış olan sahipleri ekip biçiyordu; bunu onların gelişine, yani ekim başına, hasat döngüsünün sonuna kadar sürdürdüler: üzümlerin çoğu toplanmış, satılmıştı bile. Kiracılığa başlamak, çiftlik yaşamına alışmak için ideal bir âna benziyordu.

Deneyimsizliklerinin aşılmaz bir engel oluşturmasına izin vermeyeceklerdi. Gereken tek şey, gayret, dayanıklılık... ve alçakgönüllülüktü. Maryna her sabah altı buçukta kalkıyor, kalkar kalkmaz da süpürgeyi eline alıyordu. Ah, Henryk, Desdemona'nın, Marguerite Gautier'nin, Lady Anne'inin, Prenses Eboli'nin şu halini görebilseydin!

İki eğilimin, yani görevleri diğerlerine paylaştırmak ile her işin gönüllüler tarafından üstlenilmesi ilkesinin arasında kalan Maryna, sonunda kararını verdi: en iyi yol, örnek oluşturmaktı. Süpürmekten hoşlanıyordu; güçlü, canlı darbeler, itekleme ve çekmeler, düşüncelerine uyuyordu. Ve bezelye ayıklamak –bu işi, sundurmadaki manzanita dallarından örülmüş koltukta yapmayı seviyordu: ayıklama işlemi sırasında zihninin tam anlamıyla boşalması, bir oyuncu olarak çok işine yarayan, derindeki, sakinleştirici kaynakların yüzeye çıkmasını sağlamaktaydı. Sahneyi özlemiyordu. Herhangi birini özlemiyordu. Bogdan, Jakub, Aleksander ve Cyprian, bağdaydılar. Ryszard bir yerlerde yazıyordu. Barbara ile Wanda günlük ekmekle eti almak için köye gitmişti. Danuta küçük kızlarının yanındaydı. Piotr az önce koşarak gelmiş, bulduğu ölü kertenkeleyi göstermişti; Aniela'yla birlikte onu bahçeye gömecek, tepesine küçük bir haç dikeceklerdi. Maryna gülüştüklerini duydu. Kız, harika bir oyun arkadaşıydı. O da bir çocuktu. Kamila yaşasaydı,

şimdi Aniela gibi, on altısında olacaktı. Maryna yürümeye yeni başlayan, anlaşılmaz şeyler mırıldanan çocuğun şu anda, kucağında oturduğunu hayal edebiliyordu; annesinin ılık kucağında oturuyor, tastaki bezelyelerle oynuyor... on altı yaşında bir kız evlât. Anısı hâlâ içini sızlatıyordu –ne annesini özlüyordu, ne kız kardeşini, ne İyi H'yı, ne Kötü H'yı (Henryk ile Heinrich'in kısaltmaları), hatta ne de Stefan'ı. Bir tek, yitirdiği kızını.

Bu kadar yas yeter! Günü yaşa! Güneşi! Teni, ışığı emiyordu. Çölün parıltısının derisini kapladığını, akıtılmış ve akıtılmamış gözyaşlarını kuruttuğunu görebiliyordu sanki. Neredeyse elle tutulur bir duyguydu; bunca yıldır, sahnede kullanmak için beslediği, hatta kamçıladığı o yoğun korkunun, o dayanma gücü dalgasının geri çekilişi. Artık geride bıraktığı bütün o çabalar; sahnede (ya da, o akıl karışıklığı içinde, yaşamda) olmak, sahneye hazırlanmak ya da sahne sonrası toparlanmak için harcadığı emek öyle kaçınılmaz, öyle olmazsa olmaz görünürdü ki. Kendini bütün bunlardan zorla çekip ayırmıştı –aklı, yaptığı şeyin gerekliliğine tam olarak yatmasa da. İşte yeni yaşamı buydu; ona daha şimdiden kendini tamamlanmış hissettiren bu yeni manzara ve bu ufuk. Ne kadar da kolay olmuştu. Henryk, dinliyor musun? İnsanın yaşamını değiştirmesi: bir eldiveni çıkartmak kadar kolay.

Kimse görevden kaçınıyordu, herkes yararlı bir şey yapmak için istekli, coşkuluydu. Wanda, Julian'a, evin boyanması gerektiğini anımsattı. Toplanması gereken birkaç dönüm üzüm vardı, asmalar temizlenince de toprağın gübrelenmesi gerekiyordu –bir tarım yılının bağışlamaz döngüsündeki bir duraklama, oldukça göreceli bir moladır. Aleksander bir korkuluk yaptı; bir Rus askeri gibi giydirdiği korkuluğu üzüm bağına yerleştirdi. Birkaç gün sonra Bogdan ile Jakub kalan üzümleri toplamaya başladılar. Oysa daha yeni gelmişlerdi, yeni yeni yerleşiyorlardı, muhteşem hava ise insanın aklını çelen, onu salt kendisiyle ilgilenmeye çağıran bir davetiye gibiydi. Julian, bir dinleyici bulduğu an, şarap yapımının kimyasını açıklamaya girişi-

yordu. Danuta, İngilizce deyimler sözlüğüyle boğuşan Barbara'ya yardım ediyordu. Aleksander topladığı kaya örneklerinden bir seçki oluşturmakla meşguldü. Jakub resim sehpasını çoktan kurmuştu. Ryszard kendi kendine koyduğu her sabah yazma kuralına uyuyor, ardından doru kısrağa binmeyi öğreniyordu. Cyprian'ın ağaçlar arasına gerdiği hamaklarda yatıyor, roman ve gezi kitapları okuyorlardı; akşam alacasında yüzlerini gül rengi göğe kaldırıyor, gökyüzünü, bulutları, dağların çevrelediği engin düzlüğün usul usul kararışını seyrediyorlardı –tâ ki sonbahara özgü bronz dolunay dağın sırtında belirip bulutları yeniden aydınlatıncaya kadar; bir gece ay her zamankinden daha büyük ve daha kırmızıydı, üzerinde mürekkepli bir başparmağın izi vardı. Julian herkesi uyardı: ay tutulacaktı. Beklediler. Hiçbir şey, hareketsiz durmakla karşılaştırılamaz. Ve at binmek; başlarda yavaşça, sonra, yüksek Meksika eğerinin sağladığı özgürlüğe güvenmeyi öğrenince, dörtnala, çölün içine, bazen dağların eteklerine, arada bir de, yirmi kilometre batıdaki okyanusa doğru.

Uzun California yolculuğunun arifesinde Cyprian, Washington'a, Tarım Bakanlığı'na gönderilmiş, orada, eyaletin güneyindeki bağcılıkla ilgili, bir kutu dolusu broşür toplamıştı. Anaheim'a daha önce yerleşenlerin izinden gitmek, en akıllıcası olacaktı: köyü üzüm yetiştiricileri kurmamış mıydı? Ama Bogdan, sahip olduğu ve yöredeki elli ailenin işlediği toplam toprağın iki katı büyüklüğündeki, yirmi üç dönümlük arazinin beş dönümünü bir portakal bahçesine, üç dönümünü de zeytinliğe ayırmak istiyordu. Tek bir ürüne bağlı kaldıkları takdirde, bir böcek istilası ya da bir soğuk dalgası onları mahvedebilirdi. Oysa birkaç çeşit ürün içinden, bir tanesi mutlaka verimli olurdu.

Erkekler çevredeki evleri dolaşıp akıl danışır, projelerini hamaktan hamağa tartışırken, ertelenemeyecek görevler (hayvanları beslemek, kendilerini doyurmak) kadınlara kalıyordu. İneklerin yalaklarını samanla ve yulafla doldurmak, tavuklara yem atmak, atlara arpa, mısır ve yonca taşımak, şarap üreten

komşuları ziyaret edip üzüm satın almak için yola koyulmadan önce hep birlikte, keyifli, sıkı bir kahvaltı ediyorlardı. Kimisi çay istiyordu, kimisi kahve, kimileri süt ya da sıcak çikolata, kimileri de şaraplı çorba; herkes yumurta istiyordu, üstelik üç-dört farklı biçimde pişirilmiş olarak –yumurta bulabildikleri zaman elbette, çünkü tavuklar akıllarının estiği yere yumurtlamaya alışmıştı ve genellikle aç köpekler yumurtaları onlardan önce buluyordu. Bütün o ıslak damaklar ve pembe, gurultulu bağırsaklar hayvanlarınkinden farklı değildi, yalnızca onlarınkinde bireysel zevkler, geçmiş, maymun iştahlılık gibi küçük vurgular vardı.

Yemek hazırlamak, kadınların zamanının çoğunu alıyordu. Yemek pişirme konusunda hiçbiri fazla deneyimli değildi, hele Aniela hiç; kız, aynen Maryna'ya söylendiği gibi, evişlerinde gerçekten beceriksizdi. Kadınlar Maryna'nın arkasından homurdanıyor, ama bir şey yapmalarını istediğinde, ânında fırlıyorlardı. Pansumanlı elleri yüzünden ilk hafta hiçbir işe yaramayan Wanda, mutfakta ona ihtiyaç olmadığını duyunca gözyaşlarına boğuldu. Danuta üç çocuğu doyurma görevini üstlenmişti; Barbara'nın görevi kahveyi, çayı, şeker, pastırma, un ve diğer erzakı (gereken miktar bir türlü tam hesaplanamıyordu) tamamlamak ve günlük alışverişi yapmaktı; bu iş, kendi yetiştirdikleri sebzeleri yiyip kendi yaptıkları şarabı içinceye, kendi kümes hayvanlarını pişirinceye kadar sürecekti (bir baltayla tavuk ya da hindi kovalamayı sırayla denemiş, hepsi de mutfağa boş ellerle dönmüştü). Topluluğun avcısı Ryszard, gün doğumunda bayırlara yaptığı at gezisinden tavşanlar ve bıldırcınlarla dönüyordu. Maryna oradaysa, Ryszard da mutfakta oyalanır, kimsenin bakmadığı bir sırada, önlüğünün cebine bir kâğıt parçası sokardı... bir şiir ya da bir öyküden bir parça; bir tanesinde yalnızca şöyle yazıyordu: "Sana düşümü anlatabilir miyim?" Maryna onun ilgisini Polonya'dayken doğal karşılar, gurur okşayıcı iltifatlarla dolu yaşamının ayrılmaz bir parçası olarak görürdü, ama burada, tavada börek kızartmayı

ya da bir omletin inceliklerini öğrenmeye çalışırken, bu tür şeyler dikkatini dağıtıyordu. Bir keresinde, başını kaldırıp bakınca Ryszard'ın kapının eşiğinde durduğunu, kendisini seyrettiğini görmüştü. Neredeyse tiyatrovari bir devinimle, çıplak koluyla alnındaki teri silmiş, erkeğe bakıp alay edercesine gülümsemişti. "Ya içeri gel, yardım et," demişti, "ya da ahıra dön ve yaz."

Yemek pişirme işinin Aniela'ya bırakılması biraz zaman alacaktı; Maryna'yı hoşnut etmek için umutsuzca çırpınan, onun çevresinde dolanıp duran kızcağızın Maryna için yapabileceği tek şey, ona Madonna ve Polonya'ya adanmış, eski, yankılı ilahiler söylemekti. Ama mutfak zaten kalabalıktı, Aniela yalnızca ayak altında dolanmış olacaktı. Maryna onu kibarca dışarıya, Piotr ve kızlarla oynamaya gönderiyordu. Sonra, şarkı söyleme görevini, bu yolda herhangi bir istek gelmemiş olmasına karşın Barbara üstlendi. İngilizce bir, yalnızca tek bir şarkı öğrenmişti: 'Suwannee Irmağı'. Aynı şarkıyı üst üste, defalarca söylüyordu. Maryna'yı çileden çıkartan şey, Barbara'nın gülünç vurgusu değil (şey, evet, o da vardı elbette), şarkının kendisiydi. İşte burada, Amerika'nın en uzak, en batı ucundaydılar, Barbara ise o ahenksiz sesiyle Doğu'daki, ya da belki Güney'deki (Maryna ırmağın yerinden pek emin değildi) hiç görmediği, asla da görmeyeceği bir ırmak için acı acı uluyordu. Ne yazık ki Maryna, bırakın küçük Santa Ana Irmağı'nı, görkemli Pasifik Okyanusu hakkında bile, bu şarkının yerine önerebileceği tek bir şarkı bilmiyordu. Ama bu, Barbara'nın şarkısını bir küstahlık, bulundukları yere ve Coğrafya tanrısına bir saygısızlık olarak görmekten alıkoymuyordu onu.

Neredeydiler?

Uzaktaydılar, evet... ama nereden uzakta? Yadsımak zayıflık, hatta yalancılık olurdu: Avrupa'dan, Polonya'dan uzakta. Hatta Amerika'da olabilecekleri herhangi bir yerden bile daha

uzakta. En iyisi kendilerini Amerika'daki herhangi bir yerden çok uzakta hissetmekti –örneğin, üç yüz bin nüfusu, hızla serpilen tiyatroları, çoğunluğunu başarısız 1830 ve 1863 ayaklanmalarından sonra buraya kaçan ailelerin oluşturduğu, bir avuç Polonyalı göçmeniyle, eyaletteki tek gerçek kentten, Mississippi'nin batısındaki en büyük kentten uzakta. Evet, San Francisco'dan çok uzaktaydılar. Zakopane'nin yarısı kadar nüfusu olan, küçük Anaheim, hiçbir şeydi. Yine de buraya ilkel diyemezdin. Ya da, onların anladığı anlamıyla, bir köy: insanların çok uzun zaman önce, sırf hayatta kalabilmek için toplaştığı bir köy değildi. Burası insanların seçtiği, hiçlikten, zorla çekip aldığı, şevkle gelişen bir yerdi –moderndi.

Ve yeni gelenlerin, bazen kendilerini hiç de Amerika'daymış gibi hissetmemelerine karşın, yeni ülkelerini tanıdıkça anladıkları gibi, bütün bunlar öyle Amerikalıydı ki. Aralarında Polonyaca, komşularıyla Almanca konuşuyorlardı, Aleksander gibi İngilizce öğrenmekte zorlananlar için harika bir kolaylıktı, öte yandan, bunca yolu geldikten sonra hâlâ ülkelerini işgal edenlerden birinin o tanıdık dilini kullanmak da garipti doğrusu. Ama, Bogdan'ın da işaret ettiği gibi, Amerika tıpatıp buydu işte: bu tuhaf, belki de dünyanın en tuhaf ülkesinde, Avrupa'nın bütün uluslarına kucak açan bu ülkede (İspanyolca öğrenmeye başlayan Ryszard'ın da belirttiği gibi), İngilizce zaten California yerlilerinin dili değildi.

Uyuşuk bir tarım toplumuyla karşılaşacaklarını sanıyorlardı. Oysa burası, ızgara biçiminde dizilmiş, kendini önemseyen sokakları iş enerjisiyle dolup taşan, minyatür bir kentti. Bağ bozumuydu; köy, üzümleri toplayan ve ayaklarıyla ezenlerle dolup taşıyordu. Köydeki ayak işlerinin çoğunu yapan ve yakınlarda, kendi köylerinde yaşayan Meksikalılar. Hasat zamanı dışında San Bernardino'nun yaban dağlarından çok ender inen, köyü çevreleyen ve canlı bir çit oluşturan söğütlerin hemen dışında kamp kuran, çadırlarda ya da ham deri öbeklerinin üzerinde, gece göğünün altında uyuyan Kızılderililer, Cahu-

illa yerlileri. Meksikalılar ile Kızılderililer birbirleriyle yarışır, içki içme yarışmaları yapardı; yarışı bırakan Meksikalıların kimisi etrafta dolaşır, kapıların önünde toplanmış, kaşları çatık babaların ve ağabeylerin gözetimindeki Alman kızlara laf atar, kimisi Limon Caddesi'nin ortasında bir şenlik ateşi yakıp bolero dansı yapardı. Kızılderililer bir kenarda, Almanlar öteki tarafta, onları seyrederdi. Sonra Almanlar yatmaya gider, sokakları bu içkili, gürültücü âlemcilere bırakırdı.

Maryna ile Bogdan, belediye başkanıyla, Rudolf Luedke'yle tanışmak için Belediye Binası'na gidince, adam bu tür cümbüşlerin kesinlikle sıradışı olduğunu, Anaheim'ın Tanrı'dan korkan, çok çalışan ailelerden oluşan, saygın bir toplum olduğunu söyledi; onlar, elli kilometre ilerideki şu cehennem kasabasının, kanunsuz, tekila delisi, ayı güreşleriyle ve bıçaklı kavgalarla eğlenen (son zamanlarda, günde bir cinayete kadar çıkmışlardı, üstelik hemen hemen hiç cezalandırılmıyorlardı) sâkinlerinden farklıydılar, oradaki bazı evlerde düzenlenen eğlenceleri bir bayanın önünde ağzına alamazdı... bunları duyan Maryna, Ryszard'ın dürüstçe anlattığı bir şeyi anımsadı: Julian'la birlikte Anaheim'a ilk geldikleri zaman, Los Angeles'a yaptığı kaçamak gezilerde doyasıya eğlenmişti. Herr Luedke onlara sulama kanallarını gezdirdi (Almanca'ya ara verip İspanyolca adını söyledi: *zanjas*); kanal, köyü bir ağ gibi dolaşıyordu; yatağından sık sık taşan suyun sokakları bastığını gören Bogdan, kanalların, sokakların sürekli bakıma ve onarıma gereksindiğini belirtti; bu görevi vatandaşlar üstleniyordu herhalde? "Çok doğru," dedi belediye başkanı. Onlara kiliseleri, spor kulübünü, Su Şirketi'ni, eskiden okul olarak kullanılan odayı, şimdi köyün sahip olduğu düzgün okul binasını ve Piotr'un da gideceği iki dersliği gösterdi. Onları Frau Luedke'yle tanıştırmak için eve götürdü, kızlarını tanıttı, kahveyle *schnapps* sundu ve her ayın ilk çarşambası Lincoln Caddesi'ndeki Planters Oteli'nde toplanan Anaheim Kültür Birliği'ne katılmaya davet etti. Maryna eskiden bir oyuncu olduğuna değinmedi.

Birkaç gün sonra, Stappenbeck Sirki'nin de Los Angeles'tan gelmesiyle, şenlikler doruğa ulaştı. Öğleden sonra, kafesli ya da kafessiz yaratıkların oluşturduğu geçit alayı Portakal Caddesi'ni kapladı: sırtında, iki yana sallanan bir kule taşıyan bir fil, iki ayı, uyuz bir dağ aslanı, maymunlar, papağanlar. Ryszard bir dağ aslanının bir aslan değil, bir puma olduğunu söyleyince, Piotr hayal kırıklığına uğradı. "California'da gerçek aslanlar bulunduğunu sanıyordum," dedi, somurtarak. Friedrich Stappenbeck'in mutsuz, yabani hayvanlardan oluşan seçkisi, özgür hayvanların arasında yaşayan ve onları akrabalarının ruhları olarak görenleri etkileyemezdi elbette. Ama çadırlarda gösteri yapan insanlar Kızılderilileri –ve ötekileri– çıldırttı: ateş yutanlar, bıçakları havaya atıp tutan jonglörler, bedenlerini şekilden şekle sokan akrobatlar, sihirbaz, Sam Amca kılığındaki soytarı, trapezde, oradan oraya atlayan, minicik kadın ve güçlü adam: kütüğe benzeyen bacakları siyah kıllarla kaplı, bu iri yarı, asık yüzlü, genç adama özel bir ilgi vardı, çünkü bu yörede doğmuş, büyümüştü. Ama Kızılderililer onu kendilerinden saymıyordu; bir Cahuilla kadını olan annesi, dağları terk etmiş ve dağın eteğindeki bir çiftlikte çamaşırcı olarak çalışmıştı (oğlu henüz küçükken de ölmüştü); oğlan da bir süre çiftlikte bir *vaquero* olarak atları ehlileştirmekle uğraşmıştı. Köylüler onu, bu yalnız ve doyumsuz delikanlıyı çok iyi anımsıyorlardı, ama kimse bir kötülüğünü görmemişti. Gerçek adı olan U-wa-ka, annesiyle birlikte ölmüştü; köyde ve dağ eteklerinde Kalın Ense olarak biliniyordu. İki yıl önce ortadan kaybolmuş, o günden beri ondan bir haber alınamamıştı. Ama işte yine buradaydı; biraz daha uzamış boyu, o devasa boynuna doladığı güderi şeritle ve yeni sirk adıyla: Zambo, Amerikalı Herkül. Her omzunda üç kişi olmak üzere, toplam altı kişiyi taşıyabiliyordu. Seyircilerin arasından gelişigüzel seçtiği (en az yarım düzine gönüllü çıktı) iki kişiyle aynı anda güreşti, ikisini de yere serdi. Sirkin bitiş gösterisinin de yıldızıydı; Stappenbeck'in kamçısının şakırtısına göre hoplayıp zıplayan hayvanlar, Zam-

bo'nun gururla taşıdığı, iki metre uzunluğundaki sırığın tepesinde duran trapez sanatçısı Matilda, afişteki adıyla Uçan Melek, ringe getirilen buharlı orgu çalan ve o sevgili, emektar 'Yankee Dooodle'u şöyle böyle çağrıştıran, bir dizi uyumsuz ıslık salan Sam Amca. Amerikalılar "Hurrah!" diye haykırdılar, Almanlar "Hoch!", Meksikalılar "Viva!"; Cahuilla yerlileri ise sevinç çığlıkları attılar.

"Bana bir öykü anlat, anne."

"Bir zamanlar..."

"Yo, öyle değil, gerçek bir öykü."

"Gerçek öykü dediğin nedir?"

"Ayılarla ilgili. Ve öldürülen insanlarla. Herkesin ağladığı..."

"Piotr! Neden herkes ağlayacakmış?"

"Ama doğru bu! Sana sorduğumda, bana doğru olduğunu söylemiştin. Stefan Dayı ölünce sen ağladın. Sonra, Cyprian katırın hasta olduğunu söyledi, duydum. Madem herkes ölecek, o zaman bir gün sen de ölebilirsin ve..."

"Piotr, canım! Bu çok çok sonra olacak; sana söz veriyorum. Şimdi bunları düşünmemelisin."

"Ama düşünüyorum. Bir kere bir şey düşünmeye başlayınca, artık duramıyorum. Kafamın içinde öylece duruyor ve habire benimle konuşuyor."

"Piotr, dinle beni. Burada korkacak hiçbir şey yok. Ben de artık hiçbir yere gitmeyeceğim. Bütün bunlar geride kaldı."

"Ama *korkuyorum*."

"Neyden korkuyorsun?"

"Ölmekten. İşte bu yüzden bana bir savaş baltası gerek."

"Ah, küçüğüm, baltanın sana ne yararı olacak?"

"Eh, ben de onları öldürürüm. Hepsinin silahı var."

İşte bu da doğruydu. Bütün erkekler silahlıydı. Ve silahlar ortadaydı.

Sirk gösterisinin ertesi günü, köy, Los Angeles ve oradan

gelen her şeye ilişkin önyargısını doğrulayan bir haberle uyandı. Stappenbeck öldürülmüş, Matilda kaçırılmıştı ve ikisini de aynı kişi yapmıştı: güçlü adam Zambo. Gösteri bitmiş, seyirciler ayrılmıştı, göstericiler rengârenk kostümlerini çıkartıp iş giysilerini giymek için at arabalarına doğru ilerlemekteydiler; çadırı sökmek, eşyaları toplamak için bütün gece çalışacaklardı. Tam o sırada Stappenbeck'in yardım isteyen çığlıklarını duydular ve çadıra koştular. Sirkin sahibi, maymun kafesinin yanında, sırt üstü yatıyor, kıvranıyordu; Zambo onun üzerine çıkmış, bağırıyordu: "Asla! Asla! Asla!" Matilda bir köşeye çekilmiş, ağlıyordu. Halk şarkıları söyleyen soytarı üçlüsü hemen atıldı, ellerindeki kemiklerle genç adama vurmaya başladı. Zambo onları tek omzuyla yere çaldı; yaralanmadılar ama yere, talaşların üzerine, ölmekte olan adamın yanına yuvarlandılar. Sonra Zambo uçan trapezciyi kucakladı, koşarak geceye karıştı.

Bedenini şekilden şekle sokan adam, Stappenbeck'i ayağa kaldırmayı denedi. Saçları kan içindeydi. Onu belediye başkanının evine taşıdılar; sirk sahibi katiline lanet okuyacak ve cinayet nedenini açıklayacak kadar yaşadı. Zambo'yu, hasılatın saklandığı çekmeceyi karıştırırken yakalamıştı. Luedke şerife haber verdi, gün doğumunda polis ve halktan bir müfreze oluşturuldu, kaçağın peşine salındı.

Zambo yürüyerek nereye gidebilirdi? Sık sık sirkten ayrılacağını ve Santa Ana Dağları'na yerleşeceğini söyler, jonglörle ateş yiyiciyi de kandırmaya çalışırdı. Peki ama, Zambo ve hırsızlık? Hayır. Stappenbeck, Zambo'dan nefret ediyordu; delikanlının tek suçu Matilda'ya, Stappenbeck'in yeğenine tutulmaktı (sihirbaz, onun kızı evlat edindiğini söyledi); adam Zambo'yu hiç nedensiz kırbaçlardı, zavallı Zambo ise bir kez olsun işkencecisine karşı gelmemiş, ne dayaktan kaçmış ne de haykırmıştı. Biz acı vermeyecek biçimde kırbaçlarız, dedi soytarı Sam Amca.

Ölüm döşeğindeki birinin ifadesinden kuşkulanmak için

hiçbir neden göremeyen köy halkı için, Matilda'nın Zambo'yla birlikte gitmesi, melezlik karşıtı tezlerinin kanıtıydı. Hırsızlık, ardından cinayet ve beyaz bir kadının kaçırılması –tam da bir Kızılderiliye yaraşan suçlar. Şerif, Zambo'yla kadının bulunacağından emindi. Stappenbeck sirkte silahı olan tek kişiydi.

Maryna, Bogdan, Piotr ve ötekiler müfrezenin geçişini izlediler –atlarını çöle doğru süren, Sharp tüfekli, Winchester'li, suratsız adamlar.

Ryszard'ın arayıp da bulamadığı bir konu! Hemen o gün, öğleden sonra, yazmaya koyuldu; bunu bir aşk öyküsüne dönüştürecekti. Zambo'nun yaşını (on altı) olduğu gibi korudu ama Matilda'nın yaşını on yıl indirip on üç yaptı ve onlara Orso ile Jenny adlarını verdi. *Onun* güçlü adamının sevdiği kız, kadınlığa adım atmak üzere olan, meleksi bir çocuktu ve Brandt adındaki sirk sahibiyle herhangi bir akrabalığı yoktu. Akşam yemeği için toplandıklarında, Ryszard sonu dışında öykünün tamamlandığını söyledi.

Okuması istenince, karşı çıktı: "Ama henüz bitmedi ki."

"Gerçek öykü de öyle," dedi Bogdan. "Aramaya çıkanların onu bulup bulmadığını bilmiyoruz."

Ryszard ahıra gidip elyazmasını getirdi, yüksek sesle okudu:

O renkli, canlı acayipliğiyle Anaheim: horultulu, yabani atların sırtındaki kovboylar, dört tekerli, hafif arabalarıyla çevre köylerden gelen ve atların yularını kazıklara bağlayan çiftçiler, köyün güzel sarışınları, Los Nietos'dan gelen siyah, uzun örgülü *senoritalar*, patiska, basma almak ve moda dergilerini incelemek için şapkacının dükkânını dolduran çiftçi karıları; dedikodu, flört, övünmeler, pazarlıklar; sirkin neden olduğu, beklenti dolu telaş. Brandt'ın koleksiyonunun Portakal Caddesi'ndeki geçit töreni. Hantal, güçlü-adamın ve minik trapezcinin tanıtılışı. Orso'nun gizli aşkı sayesinde yatışan vahşi öfkesi, Jenny'nin yeni yeni filizlenen aşkın altüst ettiği, çocuksu masumluğu. Brandt'ın kıskançlıktan kaynaklanan öfke patlamala-

rı. Orso'nun o korkunç dayaklara sabırla katlanması. Bütün kötü davranışlara boyun eğmesi, dünyada bir tek, sevgili Jen'inden uzaklaştırılmaktan, ondan ayrı düşmekten korkması. Çadırdaki gösteri. Orso'nun güç gösterileri. Jenny'nin zarafeti ve gözüpekliği. Seyircinin hayranlığı. Gösteriden sonra: karanlık çadırın bir köşesinde, bir tahta sıranın üzerinde oyalanan iki genç. Jenny'nin, sirk yoldaşına sıkça karşılaştığı gaddarlıklar yüzünden duyduğu kadınsı acıma. Orso'nun sirkten ayrılma ve Jenny'yi Santa Ana Dağları'ndaki özgür, güzelim yaşama götürme hayalleri. Küçük başını Orso'nun varile benzeyen omzuna yaslayan Jenny; etli elleriyle tahta sıranın kenarına yapışan Orso. İç geçirmeler. Derin derin iç çekmeler. Gerçek duygularını birbirlerine ilk kez açıklayışları. Jenny'nin saçına dokunmak için elini ürkekçe uzatan Orso. Gölgelerin içinden onları gizlice seyreden, sonra bir hışım onlara doğru atılan Brandt. En küçük bir direniş göstermeyen, kamçı darbelerine uysalca katlanan Orso. Jenny'ye dönen ve ilk kez kamçısını ona doğru kaldıran Brandt. Onu bir atılışta yere yıkan Orso. Brandt'ın maymun kafesinin kenarına çarpan başı. Jenny'yi kucağına alan Orso. Birlikte geceye, çöle, sonra dağların eteklerine kaçışları, onları izleyen müfreze. Birkaç saatlik, iffetli bir uyku. Jenny'nin korkuları. Orso'nun sevecen koruyuculuğu. Mavi dağlara doğru süren kaçış. Soğuk, yabani hayvanlar, açlık, bitkinlik...

Ryszard başını kâğıtlardan kaldırdı. "İşte buraya kadar geldim."

"Çok sürükleyici," dedi Bogdan. "Canlı. Oldukça da dokunaklı."

Ryszard, Maryna'ya düşüncesini sormaya cesaret edemiyordu. Bir aşk öyküsü yazmak ve onu Bogdan'ın, ötekilerin önünde yüksek sesle Maryna'ya okumak, yeterince cesur bir davranış değil miydi? Başkasının fikrini duymak istemiyordu. Julian'ın alaycı bakışlarını görmezden geldi.

"Küçük bir ayrıntı," dedi Julian. "Buradaki dağlar... eh, onlara *mavi* diyebilirsin, sanırım."

"Diyorum zaten, seni... bilimci!" diye kükredi Ryszard. "Salt 'mavi' sözcüğünü yazarak onları mavi yapıyorum; bir yazar aynen bunu yapar, sana, okur köleme düşense, onları mavi olarak görmektir."

"Ama öyle değiller..."

"Tıpkı bir ressamın," diye sürdürdü Ryszard sözünü zaferle, "dağların mavi olduğuna inanan bir ressamın, onları bize öyle sunması gibi; boyalarından *mavi* bir karışım yapar ve biz, yorumumuz hiçbir önem taşımasa da, ona mavi deriz..."

"Ya da lavanta, leylak rengi, hatta mor," dedi Jakub neşeyle.

"Nasıl bitireceksin, peki?" diye sordu Cyprian.

"Yürek parçalayacak biçimde, galiba," dedi Ryszard. "Ya *lento*: katlandıkları zorluklardan, çektikleri acılardan biraz daha söz ederek, sonunda, onları bir dağ aslanının inine sığındırıp, açlıktan bitap, birbirlerine sarılmış bir halde yere sererek. Ya da, *allegro, allegro feroce*: atlı müfrezenin onları derin bir vadide, bir koyağın ucunda sıkıştırmasına izin vererek. Gözünüzde canlandırın" –içinden ekledi, "Maryna"– "tepelerdeki gür çalılar hâlâ yemyeşil: onları ele veren şey, Jenny'nin güneşte parlayan, yıpranmış, pembe tuniğiyle dar pantolonu. Müfreze arayı kapatırken, uçan melek, Orso'nun elini tutar ve birlikte uçuruma, ölüme atlarlar."

"Ah," diye inledi Barbara.

"Mutsuz sonlardan nefret ederim," dedi Wanda.

"İşte, kültürsüz okurun sesi," dedi Julian.

"İşin doğrusu," diye atıldı, Julian'ın karısına yönelttiği bu kökleşmiş küçümsemeden, en az ötekiler kadar utanan Ryszard, "şu ikili intihar konusunda bazı kuşkularım var." Şövalyelikten bir esin topağına: "Evet, belki de yakalanmamaları daha iyi olacak."

"Evet, evet," dedi Wanda.

"Şu kadına inanabiliyor musunuz?" dedi Julian.

"Müfrezeyi atlatıp dağlarda kalabilirler. Çürük-mavisi dağ-

larda, Julian. Güzel kızla iri yaratık, en yılmaz avcıların dışında kimsenin ayak basmadığı, ıssız bir koyağa yerleşirler."

"Peki ama, ne yiyip içecekler, nasıl ısınacak, kendilerini vahşi hayvanlardan nasıl koruyacaklar?" diye sordu Aleksander.

"O bir Kızılderili," dedi Cyprian. "Bu tür şeyleri bilir."

"Yarı Kızılderili," diye mırıldandı Jakub.

"Ama Jenny Kızılderili değil," dedi Danuta.

"Öylesi sana daha gerçekçi geliyorsa, mutsuz bir sondan ürkmemelisin," dedi Bogdan.

"Okurlar, okurlar!" diye haykırdı Ryszard. "Ben yalnızca iyi bir öykü anlatmak istiyorum. Bundan daha gerçekçi ne olabilir? Sizi bundan daha az ne üzebilir? Şu hayalcinin omuzlarına gereğinden çok sorumluluk yüklemeyin! Seçeceğim son, bu zavallı âşıkların başına geleni değiştirebilir mi, yani?"

Oysa tam da böyle hissetmeye başlamıştı; bunun üzerine, bu önseziden yola çıkarak, *suertes* okuyan, yani fal bakan Meksikalı kadına danıştı ve kaçakların yazgısını sordu. Kadının öngörüsü (yakalanıp öldürüleceklerdi) Ryszard'ın da kararı oldu; son, âdeta kendi kendini yazmıştı.

Orso, kucağında Jenny, dik bir yamacı tırmanırken görülür; tüfekler patlar, kükrer, ses vadinin duvarlarına çarpıp yankılanır, bir kurşun Jenny'nin kafasına saplanır, Orso yere düşer, atlılar onu yerde yatar, acıyla inlerken bulur, ölü Jenny'yi bir bebek gibi kucaklamıştır; kement Orso'ya doğru uçar, boynuna dolanır; sonra, ikisi...

Hayır! Hayır. Müfrezeye yolunu kaybettir. Çocukları kurtar. İnzivaya çekilmiş, yaşlı bir adam yarat; dağlardaki geçit vermez yalnızlığında, yıllardır insan yüzü görmemiş olsun; onları kamp ateşine davet etsin; sirk sahibi ne kadar gaddarsa, o da o kadar iyi kalpli olsun. Dehşete kapılmış gençleri yatıştırsın, yüreklendirsin. Açlıktan ölmek üzere olduklarını görünce, onları beslesin, doyursun. Küllerin üzerindeki mangala bir karaca butu koysun, yiyen gençleri seyrederken (belki bir zaman-

lar, o da bir babaydı) gözleri yaşla dolsun. Öykünün son cümlesi, 'O günden sonra üçü birlikte yaşadılar,' olsun. Burası Amerika, diye düşündü Ryszard; aşırı duygusal, mutlu sonların, bir hak olarak görülen, şen bir katliam kadar hoş karşılandığı bir ülke. Müfreze iki gün sonra kaçakları yakalayıp ateş açınca ve Matilda'yı belkemiğinden vurup (ömür boyu felç kalacaktı) Zambo'yu ipe çekince, Ryszard yine de seçtiği sondan en küçük bir pişmanlık duymadı. Her şeyi, özellikle sonunu değiştirmediğin sürece, gerçek olayları öyküleştirmenin ne anlamı var ki?

Peki, başka bir yaşama beslenen özlemi kışkırtmadığı sürece, öykü anlatmanın ne anlamı var?

Üstelik Ryszard'ın ruhsal durumu, olanaksız bir aşkın öyküsünü... olanaksız bir sona ulaşacak biçimde anlatmaya hiç de uygun değildi. Yazmak, zihinlerde bir hayal uyandırmaktır: Ryszard olanaksız bir aşkı olanaklı göstermek istiyordu. Maryna'ya duyduğu aşk, sürekli gözden geçirip düzelttiği, süslediği, yonttuğu, daha da akıcı bir dille anlatmanın (kendine!) yollarını bulduğu, sonu olmayan, bitmemiş bir öykü olup çıkmamış mıydı? İşte buradaydı; onunla yan yana yaşıyor ama kesin bir geri çevrilme korkusuyla, ona böyle züppece değil de, daha aklı başında bir tavırla yaklaşmayı göze alamıyordu. Ryszard ilgisinin, bunaltıcı ilgisinin Maryna'nın hoşuna gittiğinin farkındaydı; bu ateşli, sabırlı âşığın pes ettiğini görmek Maryna'yı üzecekti. Ancak, bu oyun için tasarımlanmış olan dekor ortada olmayınca, rolü sürdürmek zorlaşmıştı. Giyinme odaları yoktu (Ryszard, aynada kendini seyreden Maryna'yı seyretmeye bayılırdı), gaz lambalarının aydınlattığı, dumanlı koridorlar, loş faytonlar yoktu. Los Angeles'ın genelevlerinde aynalar vardı, San Francisco'da aynalar vardı, üstelik salt tiyatrolarda da değil; peki ama, Anaheim gibi dışadönük bir köy, yüzeydekilerle onların altında yatanlar arasındaki ayartıcı oyuna nasıl bir kat-

kıda bulunabilirdi ki? Yeni yaşamlarında aynalar yoktu. Yalnızca görüntüler.

Sırf bir kocanın varlığına katlanmak zorunda olsaydı, kendini bu kadar dışlanmış hissetmeyebilirdi, ama dört (üstelik hepsi de, acınası Julian'la Wanda bile, kusursuzca eşleşmiş görünen) dört çiftle bir arada yaşayınca, kendini Maryna'dan hiç olmadığı kadar uzaklaşmış hissediyordu. (Bekâr bir erkek olmanın ayrıcalığını kanıtlamak istercesine Jakub'u kandırdı, birlikte Los Angeles'ta, fahişelerle dolu bir hafta sonu geçirdiler.) Binicilik dersleri sayılmazsa Maryna'yla hiç baş başa kalamıyordu. Julian'la birlikte, ağustosta buraya geldiğinde yaşadığı, tek kişilik serüvenleri, yerleşim bölgelerinin dışına yaptığı keşif gezilerini Maryna'ya anlattı. Karı kocaların yayıldığı bu otlaktan, bu sürüden ayrılmanın yolu yok muydu? Bu yeni, erotik havayı solumanın? "Birlikte at binelim," diyordu Ryszard. "Sana dağları göstereyim." "Yakında, yakında," diye mırıldanıyordu Maryna. Ryszard onu koruma hayalleri kurmuştu. Oysa burada onu koruyacağı hiçbir şey yoktu: Bogdan bir biçimde ortadan kaybolmadığı sürece. Öykülerde, hiçbir şey olanaksız değildir. Bogdan attan düşebilir, boynunu kırabilirdi, işte o zaman Maryna...

Maryna atından indi, uzandı, teklifsizce Ryszard'ın yakasını çekiştirdi. Özgürleştirici boşluğa yapılan bu gezide ona eşlik etmeyi Ryszard önermişti; bu boşluğa ister gölgesiz çöl deyin, isterse insansız dağlar –Maryna çoktan oraya çekilmişti bile.

"Ah, Maryna," diye inledi. "Bizim için hiç umut yok mu?"

"Bizim için mi?"

Ryszard başını eğdi. "Benim için."

"Bana kalırsa," dedi kadın, "senin için umut var."

"Peki ya sen, Maryna? İnsan-üstü olmaya öyle kararlısın ki! Gerçekten bu kadar değiştin mi? Bu mümkün mü, Maryna?"

"Mümkünden de öte."

"Bu" –kollarını açtı, çevrelerini saran toprağa doğru salladı– "artık tek tutkun, bu mu?"

Maryna yanıtlamadı.

"İyi ama, gerçekten ne istediğin konusunda kendini aldatıyor olamaz mısın? Hiç yanıldığın duygusuna kapılmaz mısın? Evet, manzara, Arden'imiz olağanüstü, ama hiç değişmiyor. İnsanlar hiç mi sabrını taşırmıyor –Julian, zavallı Wanda, Danuta, Aleksander, Cyprian, Barbara, hatta Jakub...? Yo, kendimi ayırmayacağım. Bize nasıl katlanıyorsun?"

"Bize mi?"

"Ve hayvanlara, insanların kabalığına, çamura batmış, ağırlaşmış botlara, ağır kokulu giysilere, ellerinin kızarmış, sertleşmiş derisine, Aniela'nın, ateşte ısıttığın usturayla deştiğin çıbanlarına (evet, seni seyrettim; bunu yapmayı nereden öğrendin?)... bu sen değilsin. Gübre, çamur ya da kuraklık –sen kadife için yaratılmışsın. Sonra, bu yeni Californialıları bir araya getiren açgözlülüğün hemen altında kaynayan, yüreklerini tutuşturan ırkçılık, bütün o nefret. Burası kalpsiz ve boş bir yer; bizi de kalpsiz ve kof insanlar yapacak, Maryna. Dur, sakın yine 'Bizi mi?' deme. Burası seni bile kalpsiz ve kof yapacak."

"Beni kalpsiz bulmana üzüldüm, Ryszard. Ama kof olmak doğrusu beni hiç üzmez."

"Hiç kendine acımaz mısın?"

"Polonya'da kendime acıyordum. Oysa şu anda, neden acıdığımı bile anlayamıyorum. Peki, ya burada? Hayır, asla. Beni diğerlerinden ve kendimden ayıran hemen hemen her şeyden soyunmuş olmanın beni güçlendirdiğini, zenginleştirdiğini fark etmiyor musun? Bu da beni, şimdi beni gerçekten kalpsiz bulacaksın, evet, beni güldürüyor."

Yokluklar: tüylü kadife, kutsal eşyalar, loşluk, koridorlar, insanın kendi tarihi. Ryszard'a nasıl açıklayabilirdi? Burada her öykü tek başına ortaya çıkıyordu; uzun kaygı ve zorunluluk şecerelerine uzanan köklerle değil. Yeni yaşamında, anlamların bir anda önemsizleşmesi, seslerdeki bu âni düşüş, onda oksijen azalmasına benzer bir etki yaratmaktaydı. Başı dönüyor, kendini sersemlemiş hissediyordu. Öte yandan, her şey öyle

tanıdık geliyordu ki. Çetin zorunlulukların ve sert bir yönetim biçiminin ezdiği topluluklar, Maryna'nın doğal ortamıydı: tiyatrocuların toplumsal dürtüleri güçlüdür.

Yeni yeni kök salmaya başlayan bu yeni yaşamsa, sürekli yolculuk eden oyuncuların yaşamından pek de farklı değildi. Çiftçiliğin gerektirdiği en basit görevlerin bazısını hâlâ beceremiyorlarsa, bunda şaşılacak bir yan yoktu, çünkü hazırlanmaları aceleye gelmiş, oynayacakları çiftçi rolünü son dakikada, sahneye çıkmadan az önce okuyabilmişlerdi. Rollerini, oyuncuların deyişiyle "akışına bırakacaklardı" –tâ ki iyice ustalaşıncaya kadar.

Akşamları, zonklayan kaslarına, ağrıyan sırtlarına, bacaklarının sıyrılmış derisine, acı veren güneş yanıklarına yiğitçe boşverip oturma odasında toplanıyor, Washington'dan alınan ve Polonya'dan getirtilen tarım broşürlerine dalıyor, gübrelemeyi, çit çekmeyi, portakal bahçesi yetiştirmeyi, kümesin onarımını ve birkaç Kızılderili ya da Çinli yardımcı tutmayı tartışıyorlardı. Salonda bir aşağı bir yukarı gezinen Bogdan yeni evle ilgili tasarılarını anlatıyordu. Kısa, kesik cümlelerle konuşuyor, bir elinde, şıngırdayan kaşığıyla yarısı boş çay fincanını tutuyordu. Maryna, başparmağının tırnağı kararmış, güneşten yanmış, boğumların birinden başlayıp bileğe kadar uzanan kalın damarı kabarmış olan bu eli artık tanıyamıyordu; daha önce hiç görmediği bir Bogdan'dı bu; o artık aklı fikri karısında olan, her şeyi karısı için yapan biri değildi. Bir topluluğun bir parçası olmuştu –Maryna'nın hatırına.

Tartışmalara herkesin katılması bekleniyordu. Ama işin doğrusu, kadınlar –Maryna'nın dışında– pek konuşmuyor, söyleyecek hiçbir şeyleri yokmuş, eleştirilmekten korkuyormuş ya da karar vermenin erkek işi olduğuna inanıyormuş gibi susuyorlardı. Çiftlik yaşamı kadınlara yeni bir yumuşakbaşlılık dağıtıyor, herkese yeni bir yetersizlik duygusu bölüştürüyordu. Komşularının onları nasıl gördüğünü, yani pimpirikli, beceriksiz kibarlar olarak gördüğünü bilmek onları çekingenleştiri-

yor, yardım istemelerini güçleştiriyordu. Herr Kohler, hasat döngüsü başlamak üzere olan bağların bakımının nasıl yapılacağını göstermesi için genç Meksikalı rençperlerinden birini gönderdi. Delikanlı, geniş sürgünlerin nasıl budanacağını, gübrenin nasıl uygulanacağını, asma kütüğünün dibine toprağın nasıl yığılacağını gösterirken, erkekler ciddi yüzlerle onu seyrettiler. Onlara süt, krema ve tereyağı satan Kohler, bir kibarlık daha yaptı ve süt sağmayı öğretmesi için Pancho'yu yolladı; ama kadınların elleri, işlemi doğru bir biçimde uygulayacak kadar güçlü değildi; ineklere işkence yaptıkları duygusuna kapılıyorlardı. Birkaç gün sonra, sütü yakınlardaki bir başka çiftlikten satın almaya başladılar.

Maryna'nın kişiliğinde ne kendine karşı hoşgörülü olmak vardı, ne de ötekilere sabır göstermek: şu amansız güneşin altında, süt sağacağım diye didinip duran Barbara ile Danuta'yı seyretmek öyle yararsızdı ki.

Yorgunluk ve komün yaşamına özgü, tekdüze, bitmek bilmez uğraşlar, Maryna'nın bedensel gücüne, sağlığına duyduğu güveni daha da arttırıyordu. Yok olanlar: sözcükler, kendini oynayarak ifade etmek, cilveleşmeler. Bunlar, sağaltıcı yoksunluklardı. Bedensel yenilikler: taze gübrenin ya da kendi terinin keskin kokusu. Mutfak tezgâhının başında, süt sağma taburesinin üzerinde, tekerli el arabasının ardında soluk soluğa kalmak; günün sonunda yemek masasında, sessizce salıverilen, ortak yorgunluğu dile getiren, uyumlu soluklar. Bütün sesler, soluk seslerine indirgenmişti: yalnızca alıp verilen soluklar; başkalarının solukları, kendi solukların. Maryna'nın kendini ötekilere en bağlanmış hissettiği andı bu; sesli soluklarla dolu bir küpe hapsolmuş gibiydi; kurmak için canla başla çalıştıkları yaşama hiç bu kadar iyimser bakmamıştı. Ama tahmin yürütmek hiç zor değil: uzun sürmeyecek. Her evlilik, her topluluk başarısız bir ütopyadır. Ütopya yerle ilgili değil, zamanla ilgili bir şeydir: insanın başka bir yerde olmak istemediği o kısacık anlardır. Hep birlikte, aynı anda soluk alıp vermek bir içgüdü,

çok çok eski bir içgüdü olamaz mı? Ütopyanın varabileceği son noktadır bu. Cinsel birleşme arzusunun kökeninde, daha derin, daha da derin, daha hızlı soluma arzusu yatar... ama birlikte, aynı anda.

Kasımda, Maryna ile Bogdan neredeyse yirmi yıldır San Francisco'da yaşayan bir yurttaşlarından bir mektup aldılar; Bruno Halek, meçhul bir işle uğraşan ama varsıl olduğu anlaşılan, sivri dilli, küstah, yaşlıca bir adamdı. Ryszard ve Julian'la temmuzda, San Francisco'ya ilk gidişlerinde dost olmuş, daha sonra, eylülde de grubun öteki üyeleriyle tanışmıştı.

Halek mektubunda, çöldeki Rhineland köyünde şarap üreten dostlarını ziyaret edip edemeyeceğini soruyordu. Güçlü bacaklarım oturmaktan paslandı, diyordu. Hâlâ tek ulaşım yolu, Los Angeles yakınındaki limana kadar giden şu uyduruk yandan çarklılar (üç gün boyunca kurutulmuş etle yarı haşlanmış fasulye!) ve yalnızca son elli kilometreyi alan *çuf-çuf*'lar olsaydı, bu koca gövdesiyle böylesine uzun bir yolculuğu göze alamazdı. Bir düşünün, diyordu: Almanlar 1859'da güneye göçtüğünde (o sıralarda onların kimisiyle tanışmıştı, hepsi de çalışmaktan başka bir şey düşünmeyen ahmaklardı; onları yeniden görmek eğlenceli olacaktı), gemileri Los Angeles'ı geçmiş, Anaheim'ın kurulacağı yerin beş kilometre uzağındaki koya demirlemişti; yerleşimciler sandallarla kıyıya taşınmıştı; iki akıllı Almanın Los Angeles'ta bulunan (ve San Franciscoluların da hissedar olduğu) şarap şirketinin aracılığıyla kiralanan üç-beş zavallı Kızılderili, yarı bellerine kadar suya girmiş, onları bekliyordu; böylece, her Alman erkeği, kadını ve çocuğu bir yerlinin omzuna yerleşip karaya taşınmıştı. Ama o epik günler geride kalmıştı (bu arada, en güçlü, en yürekli yerlinin bile *onu* taşırkenki halini görmek isterdi doğrusu), artık trenler Los Angeles'a kadar gittiği için bu yolculuğu yapmak istiyordu, ama onlara yük olmaya niyeti yoktu, bir çadırda ya da kütükten yapıl-

ma bir kulübede kalacak biri olmadığına göre de bir otelde kalmayı planlıyordu; eğer sevgili Madam Maryna izin verirse onları ziyaret eder, neşeyle eklediği gibi, şaraplarının tadına bakardı, elbette.

San Francisco'dan istedikleri bir şey var mıydı?

Konuklarının Planters'da kalması söz konusu bile olamazdı. Maryna ile Bogdan oturma odasındaki divanı kaldırıp yerine bir yatak koydular; Piotr, Aniela'yla birlikte, mutfakta yatacaktı. Halek'i etkilemek istediğini (daha doğrusu, onu hayal kırıklığına uğratmak istemediğini) fark eden ve bunu kendine yakıştıramayan, ama yeni yuvalarını elbirliğiyle, mümkün olduğunca çekici bir yere dönüştürme çabasının, kendilerine duydukları saygıyı besleyeceğine inanan Maryna, ev halkını uzun zamandır ertelenen görevlere koşmak için bu ziyareti fırsat bildi. Kümes onarılmalıydı (iri yarı konuğun kahvaltıda en az dört yumurta isteyeceğine hiç kuşku yoktu), ev boyanmalı, mobilyalar cilalanmalı, sandıklarda bekleyen kitaplar çıkartılmalıydı; böylece çiftlik işleri bir yana bırakıldı ve herkes evi ziyarete uygun hale getirmek için kolları sıvadı. Kilerdeki eksikleri tamamlamak, rafları Meksika mahallesinde bulunan iyi cins *aguardiente* ve tekila şişeleriyle doldurmak gerekiyordu (Halek'in Anaheim'da bolca tüketilen Alman birasına burun kıvıracağı kesindi). Bir hafta sonra, Danuta ile Barbara'yı zakkum toplama ve güzelim Cahuilla sepetlerine yerleştirme işiyle baş başa bırakan Maryna ile Bogdan, tek atlı arabayla istasyona yollandılar. Konukları trenden indi; anımsadıklarından da iriydi, üstelik yanında kahverengi sicimle bağlanmış, kocaman denkler vardı: Polonya'dan gelme gazeteler, kitaplar, kadınlar için mendiller ve kokulu kutular, Maryna için dantel bir şal, Piotr için kurşun askerler, küçük kızlar için oyuncak bebekler ve şekerler.

"Açlıktan ölüyorum," dedi adam, eve girerken.

Aleksander güldü. "Biz de öyle, karnımız sürekli aç."

"Nedeni, çok çalışmanız," diye haykırdı Halek. "Açım" –de-

vasa göbeğine vurdu– "çünkü açım." Sonra, biraz havlamayı, biraz da kükremeyi andıran bir ses çıkardı. "Bunu anımsıyorum," dedi Piotr neşeyle: San Francisco'nun dışında, sarp bir kayalığın üzerindeki kumarhanenin terasından aşağıya, kayaların üzerinde kükreyen deniz aslanlarına bakmak, kente gelen her ziyaretçinin mutlaka katıldığı, zorunlu bir eğlenceydi. "Sırtlan gibi uluyabiliyorum, Bay Halek. Dinleyin."

Ziyaretçiye çevreyi gösterme fırsatı. Önce: Anaheim'ın sulama sistemi. "Anlıyorum," diye kıkırdadı, "Hollanda kanallı bir Rhineland köyü. Burası Hollanda."

Ona iki ineklerini, çabuk sinirlenen iki atlarını ve hastalıklı katırı gösterdiler. Komşularıyla aralarının nasıl olduğunu sordu.

"Onlarla pek görüşmüyoruz," dedi Cyprian.

"Çok iyi yapıyorsunuz," dedi Halek. "Bu paragöz çiftçiler ve esnafla ne gibi bir ortak yanınız olabilir ki? Buraya birkaç yıl önce gelen ve Anaheim hakkında bir sürü palavra yazan şu Alman gazeteci Nordhoff'un yaydığı efsanenin aksine, sizin de artık öğrendiğiniz gibi, bu köyün 'komünistlik'le hiçbir ilgisi olmadı."

Haklıydı elbette –kafaları Fourier ve Brook Çiftliği'yle dolu bir halde gelen Polonyalı yerleşimcileri, burada hayal kırıklığı bekliyordu. Almanların San Francisco'da aklını çelen kişi bir toprak müfettişiydi; adam, üzüm bağları olan ve Los Angeles'ta bir şarap şirketi bulunan, işlerini geliştirmenin yolunu arayan iki Alman adına çalışıyordu. Elli yatırımcının birleştirdiği parayla bir parsel arazi alındı ve yerleşime uygun hale getirildi: sulama hendeklerini kazmak için Çinli ve Meksikalı işçiler tutuldu; asma kütüklerini ekmek için Meksikalılar, elli ailenin yaşayacağı kerpiç evleri inşa etmek için de Kızılderililer. Almanlar iki yıl sonra çıkıp geldiklerinde, evler ve üzüm bağları onları bekliyordu. Başlarda, toplum her şeyin sahibiydi, ama birkaç yıl sonra, arazi kâr etmeye başlayınca kooperatif dağıldı, özgün yerleşimciler sözleşmelerini yenilediler; herkes kendi payının sahibi oldu. Anaheim hiçbir zaman, ilk günlerde bile, bir komün yaşamını denemeye kalkışmadı.

"Ve siz, Madam Maryna, siz, saygıdeğer Kont Dembowski ve dostlarınız, o bastırılamaz Polonyalı idealizminizle efsaneyi gerçeğe dönüştürmeye karar verdiniz. Bunun için size şapka çıkarıyorum. Ama size yalvarıyorum, Madam, lütfen, kraliçesinin gidişine hâlâ yas tutan sahneyi unutmayın. Bu macerayı bir-iki yıl kadar sürdürdükten sonra, acaba yeniden..."

"Yo, sizde mi! Bir yurttaşımdan da gelse, Amerika'da bu tür sitemlerle karşılaşmayı hiç beklemiyordum doğrusu. Hayır, bu bir macera değil, dostum. Bu, yeni bir yaşam; istediğim yaşam. Sahneyi özlemiyorum."

"Alıştığınız rahatlığı da mı özlemiyorsunuz, peki?"

Maryna ona İngilizce karşılık verdi:

Ay, artık Arden'deyim, eskisinden de budalayım;
memleketimdeyken daha iyi bir yerdeydim,
ama gezginler bulduğuyla yetinmeli.

"Efendim, anlayamadım?"

"Shakespeare, Bay Halek. *İstediğiniz Gibi.*"

"İyi ama, zaten ben de..."

"Yalnızca takılıyorum, Bay Halek! Ve yineliyorum: sahneyi özlemiyorum."

"Ne kadar yüreklisiniz," dedi adam.

Halek sevinçliydi; dostlarını böyle sırım gibi ve sağlıklı gördüğüne memnundu. Nedeni hiç kuşkusuz bedenlerini sürekli çalıştırmalarıydı, buysa o koca göbeği yüzünden kendisinin yapamadığı bir şeydi, öte yandan, itiraf etmeliydi ki, genç ve zayıfken bile, evet, Wanda'nın gözlerinin içine bakarak eklediği gibi (sözlerinin çoğu, Halek'in onunla flört ettiğini görünce şaşkınlıktan donup kalan Wanda'ya yönelikti), bir zamanlar o da zayıftı, ama o zaman bile aklı fikri yiyip içmekte, aylaklık etmekteydi. En sevdiği uğraşlar, yemek, konuşmak ve satranç oynamaktı (bir sonraki hamlesini düşünürken, şarkı söylerdi). "Beni asıl çeken şey, sizin bu küçük, rustik Atina'nız oldu," de-

di, "küçük Sparta'nız değil." Beceriksizlik öykülerini, sakarlıklarını anlatarak onu eğlendirmekten hoşlanıyorlardı –oysa işin doğrusu, Halek kendilerini kırk yıllık taşralılar gibi hissetmelerine neden oluyordu. Gelişinin ertesi günü, onun için hazırlanan hamakta yatarken, "Güzel manzaralara bayılırım," dedi. "Hayvanlara da –aradaki mesafeyi korudukları sürece elbette." Ryszard'ın yakalayıp evcilleştirdiği genç, sevimli porsuk ile avluda oradan oraya seğirtip duran, gerçekten ürkütücü, dev boyutlu akrep onu huzursuz ediyordu. "Bir Yahudi sudan ne kadar korkarsa, ben de hayvanlardan o kadar korkarım." Sonra, Jakub'a dönerek: "Seni kırmadığımı umarım."

Hindisiz ilk Şükran Günlerinde –Piotr ağlayınca, tiz çığlıklar atan hayvan paçayı kurtarmıştı– Maryna, masaya Polonya'dan getirdiği gül rengi keten örtüyü yaydı ve mutfağa sokulmama kararına boyun eğdi. Öteki kadınlar yemek pişirme işini aralarında paylaştılar, Halek tatlıyı hazırlamayı üstlenerek hepsini şaşırttı. "Eğer elinden hiçbir şey gelmezse, benim gibi müzmin bir bekârın hali ne olur, düşünsenize." Tatlının adı (eh, biraz da İngilizce) *shoofly* tartıydı. Piotr şarkı söylercesine yinelemeye başladı: *"Shoo fly, shoo fly, shoo fly!"** Geçekten de, tartın içindeki melasla kahverengi şeker karışımına üşüşen sineklerin kovalanması gerekiyordu.

"Shoo fly, shoo fly..."

"Kes artık, Piotr," dedi Maryna.

"İçi çok tatlıdır," diye mırıldandı Halek. "Bal gibi bir karışım. Sinekler dayanamıyor."

"Çok lezzetli," dedi Wanda. "Tarifini yazarsanız, sevinirim."

"Evet, yazın, Bay Halek," dedi Julian. "Bu, karımın zihnini en az bir hafta meşgul eder."

Tatlıdan sonra, geriye örtünün üzerindeki kırıntılardan, yağlı tabaklardan ve boş kahve fincanlarından başka bir şey

(*) (İng.) Sinek kışkışlamak için söylenir: Kişt! (ç.n.)

kalmayınca, Bogdan Amerikan sofralarının değişmez ritüelini unuttuklarını söyledi. "Hep birlikte, burada olduğumuz için şükrediyorum," dedi. "Evet, sıra kimde?"

"Piotr, canım," dedi Maryna, "sen neye şükrediyorsun, söyle bize."

"Boyumun uzamasına," dedi oğlan neşeyle. "Şimdi daha uzunum, öyle değil mi, anne?"

"Evet, bir tanem, evet. Gel biraz kucağıma otur."

"Ben Amerika'ya şükrediyorum," dedi Ryszard. "Mutluluk peşinde koşmanın, yadsınamaz bir hak olduğunu ileri sürecek kadar çılgın olan ülkeye."

"Ben kızların sağlıklı oluşuna şükrediyorum," dedi Danuta.

"Ben de buna amin diyorum," dedi Cyprian.

"Barbara'yla ben, imgelem güçleri ve cömertlikleri için Maryna'yla Bogdan'a şükranlarımızı sunuyoruz," dedi Aleksander.

"Dostlarım," diye mırıldandı Maryna, Piotr'u sıkıca kucaklayıp yüzünü onun saçlarına gömerek. "Sevgili dostlarım."

"Anne, kendi iskemlemde oturmak istiyorum."

"Amerika'nın bütün vatandaşlarına sunduğu eşitlik hayaline şükrediyorum... bu hayalin gerçekleşmesine daha çok zaman olsa da," dedi Jakub.

"Ben Bay Halek'e tatlı için teşekkür ediyorum," dedi Wanda.

"Düzeyi düşürme konusunda karıma her zaman güvenebilirsiniz," dedi Julian. "Ben de Amerika'ya, boşanmayı yasallaştırdığı için teşekkür edeceğim galiba."

"Yapma, Julian! Yalvarırım!" diye bağırdı Jakub.

"Aniela," diye seslendi Maryna.

"Ben de bu nazik iltifatı için Bayan Solski'ye teşekkür ediyorum," dedi Halek, sırıtarak. Aniela mutfaktan fırladı.

"Aniela," dedi Maryna, öfkeli bir sesle, "sahip olduğumuz şeyler için şükranlarımızı sunuyoruz."

"Şükran mı, Madam? Şükran, ha? Yanlış bir şey mi yaptım?"

Julian yüzünü ellerinin arasına gömdü, sonra başını kaldı-

rıp baktı, yüzünü ekşitti. "Özür dilerim, Maryna. Öyle demek istememiştim. Çok üzgünüm."

"Özür borçlu olduğun tek kişi Maryna değil," dedi Bogdan.

"Kocalar," diye kükredi Halek. "Kocalar!"

"Şükranlar bitti mi, Madam? Mutfağa dönebilir miyim?"

"Ben de seninle geleceğim, çocuğum," dedi Halek. "Neye şükrettiğini bana söyleyebilirsin."

Yıkılmış, perişan görünen Wanda'ya (bu hali Julian'ı çileden çıkartıyordu) yaptığı gibi, Aniela'ya da pişkince kur yapıyordu, ama hak ettiği cezayı ertesi gün buldu. Mutfakta dikelmiş organını çıkartıp Aniela'ya saldırınca kız kaçtı, adam da iki yana sallanarak onun peşine düştü, kızı ağılın ötesindeki tarlaya kadar kovaladı, orada ayağı kaydı ve sulama kanalına düştü. Aniela kanalın az aşağısında duruyor, suya batıp çıkan organı hayretle seyrediyordu. Geniş hendek yalnızca elli santim derinliğindeydi, ama hareketsiz, miskin Halek için, onca hırıltıya ve çırpınmaya karşın doğrulamayacağı kadar derindi. "Elini ver, çocuk!" Bir deniz aslanından bile daha ıslaktı. "Şu güzel elini versene!" Bütün bunlar kızın suçuydu elbette ve cezalandırılacaktı: şişko adama çekici gelmek ya da ilgisinden kaçarak suya düşmesine neden olmak –kız hangisiyle suçlanacağından emin değildi, bildiği tek şey, kendini suçlu hissettiğiydi, buysa yanlış bir şey yaptığı anlamına geliyordu. Aniela döndü, yeniden mutfağa kaçtı.

Eve aldıkları ve Bogdan'ın Alman komşuları hayretler içinde bırakarak Metternich adını verdiği sokak köpeğinin havlamalarını duyan Ryszard ile Jakub, Halek'in yardımına koştular.

Onu sudan çıkardıkları zaman, "Çapkın, üstelik sakar ihtiyarın tekiyim," dedi, tükürük saçarak. "Madam Maryna, kimbilir hakkımda ne düşünüyorsunuzdur? Beni bağışlayabilecek misiniz?"

Bağışladı. Halek'in olmayacak tuhaflıklarını hoş görmek Maryna için kolaydı: oburluğu, şişmanlığı gülünçtü, ayrıca birkaç gün sonra San Francisco'ya dönüyordu. Ancak onu istas-

yonda uğurladıktan bir saat sonra, bu neşeli, hayat dolu arkadaşlarının bir 'hırsızlık hastası' olduğunu öğrenince, bağışlamak oldukça zorlaştı. Bogdan'ın Polonya'dan getirdiği pirinç muşta, Julian'ın pusulası, Wanda'nın yemek tarifi defteri, Danuta ile Cyprian'ın büyük kızlarının vaftiz kâsesi, Jakub'un Heine'nin şiir kitabı, Barbara ile Aleksander'ın bir şişe siyah kuşüzümü votkası, Ryszard'ın bir Cahuilla avcısıyla San Bernardino dağlarına yaptığı geziden getirdiği, ayı pençelerini ve yılan çıngıraklarını astığı, deri kemer kayıptı. Halek, Piotr'un en sevdiği tahta yap-bozu bile alacak kadar ileri gitmişti: Ezilmiş Lokomotif. Adamın mutfaktan aşırdığı şeker kavanozu sayılmazsa, bir tek Aniela paçayı kurtarmıştı. Maryna ise okside edilmiş gümüşten yapılma kolyeyle sarkıntılı küpe takımını bulamıyordu: Polonyalı şık hanımlar, 'yas mücevheri' denen bu tür takıları, 1863 Ayaklanması'nın başarısızlığa uğramasından sonra takar olmuşlardı. Bogdan'ın büyükannesinin armağan ettiği takım, Maryna'nın sahip olduğu en değerli eşyalar arasındaydı.

Bogdan'ın kolyeyle küpelerin çalınışına gösterdiği öfke, Maryna'nın üzüntüsünü bastırdı. "Bu kadar üzülme, sevgilim. Yaşlı Halek onlara benden daha çok değer verecektir. Çok uzun zamandır Amerika'da yaşıyor."

"Ne kadar da cömertsin," dedi Bogdan; buz gibi bir sesle. "Bu kadarı hiç doğal değil."

"Cömertlik eden oydu; doğası bu cömertliği kaldıramadı."

"Getirdiği şu değersiz şeyleri bununla nasıl kıyaslarsın..."

"Aman Bogdan, boşver artık. İnsan ne olursa olsun, her şeyden ayrılmaya hazırlıklı olmalı."

Bir şeylere sahip olmak, bir avunma yoluydu. Gümüş sırtlı saç fırçaları, keten masa örtüsü ve peçeteleri, içinde bin kitap bulunan, dört büyük sandık (bunca kitabı nereye koyacaklardı?), Moniuszko ile Chopin'in, oturma odasındaki dik piyanoda kimsenin çalmadığı (akort edilmesi olanaksızdı) şarkılarının ciltlenmemiş notaları, bir daha asla giymeyeceği kostümler

–kullanılmak için değil, eski yaşamı unutmamak ve onu terk etmiş olmanın üzüntüsünü hafifletmek, avunmak için getirilen şeyler. İyi ama, Maryna'nın neden avutulmaya ihtiyacı olacaktı ki?

Polonya'ya özgü karanlık hüzünleri özlemiyordu, Polonya'nın karanlık havasını da; öte yandan, onlara hava değişimlerinden yoksunmuş gibi gelen, efsanevi güney California iklimi onları şaşırtmayı hâlâ sürdürüyordu. Burada yalnızca iki mevsim vardı sanki: sıcak, kuru bir yaz ve onu izleyen, kış denen, uzun, ılık bir bahar. Daha fazlasını bekleyip duruyorlardı; doğadan gelecek bir şiddet, bir engelleme. Şu anda, Güneşli Ülke'nin masmavi gündüzleri ve bol yıldızlı geceleri bir yerden bir yere, bir yaşamdan ötekine gidişleri kolaylaştırır, daha da kolaylaştırırken, Polonya'da, gerçek kışın o engin, ıslak, gri göğü tarlaları, dağları, kiliseleri ve tiyatroları çoktan kaplamış olmalıydı –Zakopane yolunun yine kapandığı, geçit vermediği kesindi.

Sağlık, daha uzun bir geleceği müjdelerken, mal mülk geçmişle bağları güçlendirir. Maryna her geçen gün kendini daha güçlü, daha sağlam hissediyordu, buysa California'ya ilişkin bütün o övücü kitaplarda, bu geziyi yapacak, buraya yerleşecek ve boş toprağı dolduracak olan herkese vaat edilen şeydi zaten. Her şey bir yana, eskiden burada altın vardı, şimdiyse sağlık. California sağlık bağışlıyordu, California daha da sağlıklı olmak için çalışmayı öğütlüyordu. Ama gücünün, sağlığının doruğundayken, güçlü ve sağlıklı olma ihtiyacının ateşi sönüyordu, gereklilikler yerini yatıştırıcı, baskın bir kayıtsızlığa bırakıyordu, yalnızca yaşadığın, yeniden yaşadığın için gönül borcu duyuyordun. Tıpkı uykudan yeni uyandığın zaman, o ilk kararsız, boşlukta yüzen dakikalarda olduğu gibi –aydınlığa alışmak, eski, bozulmamış duyguların sık çalılığını aralamak; bedenin hâlâ uykuyla yüklüyken, bir düşten (düşün konusu yaşamdan öyle ürkütücü, öyle gülünç bir biçimde uzaktır ki, yaşadığını anımsarsın) kurtulmaya çalışan zihninin özgürce sürüklenmesi.

Yo, nerede olduğunu ya da nasıl bir yaşamda karar kıldığını bilirsin. İşte, yanımdaki yastıkta, Bogdan'ın karman çorman saçları, diye düşündü Maryna. İşte, o bildik ses: sevgili erkek uyurken dişlerini gıcırdatıyor. Bu, açık ağzıyla horlamaya hazır Heinrich olabilirdi, ya da gözlerini ovuşturan, başucu sehpasındaki gözlüğüne uzanan Ryszard, ya da bir düzine erkekten biri olabilirdi, ama değil. Ve şu an, yalnızca şu an için bunun hiçbir önemi yoktur. Çünkü sen etrafına bakınırken, hem yatak arkadaşına hem de yatak odanın eşyalarına beslediğin duygular aynı oranda onaylayıcı, aynı oranda uyuşturucudur. Dört süslü, pirinç topuzuyla demir karyola, kapısı sarkan, yalın dolap, duvarlardaki yazılar, boncuklarla yazılmış 'E PLURIBUS UNUM', yünle işlenmiş ve çevresi insan saçından yapılma çiçeklerle bezeli 'YUVAM TATLI YUVAM' –hepsi de yerini bulmuş, kişiye özel olmayan, seçilmemiş şeyler gibi geliyordu, tıpkı bir kitap yazmak ya da gizli bir aşk kaçamağı için kapanılan bir otel odasının dekoru gibi: dönüşüm için kusursuz bir ortam.

Ama kişisel bir şey ekleme, geliştirme, sahip olduklarının sınırını genişletme dürtüsü denetlenemez. Kendilerine ve diğerlerine daha geniş bir alan yaratmak zorunda oldukları daha ilk gün belli olmuştu. Danuta, Cyprian ve çocuklar için küçük, kerpiç bir ev, Wanda ile Julian'a, mutsuzluklarını kimseye duyurmadan sürdürebilmeleri için bir başka ev, Aleksander ile Barbara'nın kaldığı kulübeye yeni bir zeminle yeni duvarlar; işte bunları yapınca, gerçek bir kışla-manastıra sahip olacaklardı. İyi ama, kiralanmış bir mülke daha fazla para harcamak aptallık olmaz mıydı? Onu satın alma seçeneği, ancak altı ay sonra gündeme geldi. Sahibi artık burayı satmayı düşünebilirdi belki?

Kilisede, damadın yanında duran ve bir yandan bu adamı sevdiğini, onunla evlenmek istediğini bilirken bir yandan da uzun sürmeyeceğini, bunun bir hata olduğunu hisseden, daha parmağını yüzüğe doğru uzatmadan ve "Evet" demeden önce bunu fark etmiş olmasına karşın, öngörüyü kafasından uzaklaştırıp evlilik törenini sürdürmeyi daha kolay bulan gelin gibi,

Maryna düşündü: böylesine şevkle tasarlanan, böyle yürekten girişilen bir şeye müdahale etmek, doğru olmaz. Bu işi sonuna kadar götürmek zorundaydı, çünkü her şey onları bu noktaya yönlendirmişti. Maryna buradan başka bir yerde nasıl durabilirdi? Ama kuşkuculuk, güvenle işbirliği yapabilir. Kişiliklerini geliştiren bu yoğun umudu ve çabayı sürdürdükçe başarısız olmaları mümkün müydü? Umut ve çaba, tıpkı arzu gibi, içlerine işlemiş değerlerdi. Kurdukları toplum, başarısızlığa uğrasa bile, bir başarı olacaktı.

Ryszard, törende kullanmak için deniz yeşili mermerden yapılma, uğurlu yazı takımını çıkardı. Bogdan'ın satış mukavelesini imzalayıp dört bin dolarlık zarfı Herr Luedke, zabıt kâtibi ve Piotr'un okul öğretmeninin huzurunda (Ryszard'ın gözünden kaçmayan, San Franciscolu, sevimli Gretchen) çiftlik sahibine uzatmasından sonra, bu alışverişi kutlamak için eve döndüler. Maryna mutlak bir sevecenlikle dolu gözlerini Bogdan'dan ayırmıyordu.

"Wanda, hepimizin oturmasını bekleyemez miydin?" diye fısıldadı Julian.

"Etli, soğanlı yahni!" dedi Aleksander, Aniela'nın gezdirdiği çanaktan irice bir parça alırken.

"O yahni değil, *guisado*," dedi Piotr. "Okuldan sonra Joaquin'in evinde yemiştim."

"Hadi, bugünü sırf İngilizce konuşarak kutlayalım," dedi Maryna. Sonra, bir şarkı söylemeye başladı:

Hırslardan kaçınan
ve güneşte yaşamayı seven
ne bulursa onu yiyen
ve bulduğuyla yetinen

Ryszard, başlama işaretini almış gibi, hemen koro kısmına başladı:

Gel buraya, gel buraya, gel buraya
burada hiç düşman göremezsin
yalnızca kış ve sert hava

"Bravo," dedi Maryna. Bogdan kaşlarını çattı. Dışarıda, güneş alev alev yanıyordu.

ALTI

Portakal, papa, patates, prizma.

"Efendim?" dedi Jakub.

"Portakal, papa, patates, prizma. Hepsini söylemen gerekmez. Salt prizma yeter; dudaklara nefis bir ifade veriyor. Ama cümleye portakal, papa ve patatesle başlayınca, daha iyi sonuç alınıyor. Evet, hazır mıyız?"

Fotoğrafçı kamera kutusunu evin arkasındaki yemyeşil meşenin yanına yerleştirmişti.

"Hazırız," dedi Maryna, üç metre kadar ileriden; elleri Piotr'un omuzlarındaydı. Bogdan, Julian ve Wanda onun sağında toplanmıştı. Solunda, Danuta, Cyprian ve küçük kızlar duruyordu; kızlar oyuncak tavşanlarına sıkı sıkı yapışmıştı.

İnce bir şeritle çenesinin altından bağladığı, düz tepeli İspanyol şapkasını geriye iten kadın fotoğrafçı, siyah örtünün altına girdi, bir dakika sonra da çıktı.

"İkinci sıradakilerin üzerine çıkabileceği bir-iki kutu bulabilir miyiz?"

"Aniela, senin ve ötekilerin boyunu uzatacak bir şey!" dedi Maryna Polonyaca, başını hiç çevirmeden.

"Dur yardım edeyim," dedi Ryszard. "Ahırda olacaktı."

Kızlar ellerindeki tavşanları bıraktılar, onların peşine düştüler. Piotr doğruca ahıra yollandı, sonra Ryszard ve Aniela'nın sürdüğü, içi süt kovalarıyla dolu el arabasına binmiş olarak döndü. Barbara, Aleksander, Ryszard, Jakub ve Aniela ikinci sıradaki yerlerini aldılar.

"Size söylediklerimi anımsıyor musunuz?"

"Piotr, portakal, papa, patates, prizma," diye bağırdı Piotr. "Piotr, portakal, papa..."

"Harika, küçük adam. Şimdi aynısını annene, babana ve dostlarına da yinelet bakalım..." Eliza Withington karşısındaki topluluğu süzdü. "Gözler ardına kadar açık. Evet, böyle. Şimdi yüzlerde sevimli anlamlar görmek istiyorum. İleride, bu fotoğrafı çektirdiğinize çok memnun olacaksınız."

Evet, olacaklardı. Bu sıcak mart öğleden sonrasının küstah ışığı, geçmiş günlerin sepya anısı olacaktı. İşte, *o zamanlar böyleydik.* Genç ve masum. Ve güzel. Sınır bölgesine özgü giysisiyle zar zor tanınan Maryna: koyu renk, patiska elbisesinin üzerine uzun bir önlük bağlamış, saçlarını ortadan ayırmış, ensesinde sıkıca toplamış. Zarif, kadife, bol ceketi ve paçalarını yeni Wellington çizmelerinin içine soktuğu, yün pantolonuyla Bogdan. Ekose gömleği ve kısa, kot pantolonuyla Piotr; sarı saçları kulak hizasında, dümdüz kesilmiş, bir yana taranmış –tam bir Amerikalı oğlan çocuğu. Hey, bakın, Ryszard'ın başında bir *sombrero* var! "Pantolon kırmızıydı," diyecek Ryszard karısına (ikinci karısına), fotoğrafa parmağıyla dokunarak, rengi solmuş bakışlarına bakarak. "Bu kopçalı gömlek, en sevdi-

ğim gömleğimdi. Sırtımdaki giysinin bana kaça patladığını tahmin et, bakalım. Tamamının! Bir dolar!" Aniela, Maryna'nın ona bir hafta önce aldığı beyaz önlüğü ilk kez takıyor olmanın heyecanını anımsayacak.

"Bence oldukça hoşnut görünüyoruz," dedi Bogdan. "Ama fotoğrafçı sizsiniz, elbette."

"Ne kadar mutlu görünürseniz o kadar iyi olur. Hafif hülyalı bir anlam da katılabilir; ne demek istediğimi anlıyor musunuz? Genelde bir çiftçi ailesine pek de önermeyeceğim bir ifade, ama buralarda gözlemlediğim öteki topluluklara hiç benzemiyorsunuz." Kameradan uzaklaştı, Danuta'ya yaklaştı. "İzin verir misiniz?" dedikten sonra, başlığını düzeltti. Sonra yeniden kameranın arkasına döndü, bir kez daha inceledi. "Öte yandan, biraz kalabalık olduğunuz için, öylesi doğal görünmeyebilir. Demek istediğim, fazla rahat değil de, biraz gafil avlanmış gibi... daha doğrusu, eğleniyormuş gibi. Her zaman söylerim; insanlar bazen gereksizce ağırbaşlı görünüyorlar. Hangi ülkeden geldiğinizi söylemiştiniz?"

"Polonya," dedi Bogdan.

"Vay canına! Hepiniz Polonyalı mısınız?"

"Hepimiz," dedi Jakub.

"Bunca farklı insanın Amerika'ya gelmek istemesi harika bir şey. Demek istediğim, Polonya'ya gitmek benim aklıma bile gelmezdi doğrusu; orası Rusya'ya çok yakın, öyle değil mi?"

"Çok yakın," dedi Cyprian.

"Rusya ise tıpkı Amerika gibi uçsuz bucaksız, değil mi? Ama sizin ülkenizin de müthiş ilginç olduğundan eminim. O küçük ülkelerde kimbilir görülecek ve fotoğrafı çekilecek ne güzellikler vardır. Belki bir gün Avrupa'ya giderim, henüz zamanım var. Buraya nasıl geldiysem, yine öyle arabama atlar, canımın istediği yerde durur ve istediğim kadar resim çekerim. Ne dersiniz, insanlar bana güler mi? Şu Californialı yaşlı tavuk da nereden çıktı, derler mi? Hiç önemli değil, ben de onlara dik dik bakarım. Ah" –güldü, parmağıyla Maryna'yı gösterdi– "gülümsediğinizi görüyorum."

Topluluğun fotoğrafını çektirme fikri, Anaheim'ın haftalık *Gazette'* indeki ilanı gören Maryna'dan çıkmıştı:

Bayan Eliza Withington
Fotoğraf Sanatçısı
Kusursuz Fotoğraflar!
Bu sanat dalında uzmanlaşmış olan Bayan Withington
Sizi hayal kırklığına uğratmaz.
Bir hafta boyunca Anaheim'da,
Planter Oteli'nde, dokuz numarada olacak.
Arayın ve görün. Fiyatlar uygun.
Müşteri memnuniyeti garanti.
"Öz solsa bile, gölgeyi koruyun."

Maryna, Bayan Withington'la görüşmesi için Ryszard'ı köye gönderdi: üçü çocuk, on dört kişinin resmini çekmek için çiftliğe gelebilir miydi acaba? Ryszard fırsattan yararlanıp önce okul öğretmeniyle baş başa bir saat geçirdi, sonra da otele yürüdü. Girişin yakınında, tentesinde üçayağa yerleştirilmiş bir kamera resmi bulunan bir at arabası duruyordu; arabada geniş kenarlı, fötr şapkalı, siyah, alpaka paltolu, iri yapılı, yaşlıca bir kadın oturuyordu.

Ryszard yeni *sombrero*'suna dokundu, "Siz ünlü Bayan Withington olmalısınız," dedi. "Sizi dışarıda, güneşin altında bulmayı beklemiyordum."

Geliş amacını açıkladı. Kadın, müşterileri içeride beklemenin çok sıkıcı olduğunu söyledi. "Ben ışıkla ve ışık için yaşarım," dedi. Ertesi sabah, gezici stüdyosuyla birlikte çiftliğe gelmeye söz verdi.

Bağımsız Amerikan kadınının bu kanlı canlı örneği Polonyalı yerleşimcileri büyüledi. Durup öylece seyrettiler: kadın arabadan bir sürü kutu, kırılgan, cam levhalar, çıkınlar, kimyasal karışımlarla dolu şişeler, ayakları katlanıp bağlanmış üçayak, "bebeğim" dediği, kutu biçimindeki Philadelphia marka kamerayı

indirdi, siyah bir çadır kurdu, ilaçlarını, emülsiyonlarını, levhaları batıracağı tekneleri çadırın altına yerleştirdi, üçayağın ipini çözdü, açtı, kamerayı üzerine oturttu. On beşe yirmi beş santimlik cam levhaları batıracağı tekneye dolduracağı suyu istemenin dışında, erkeklerden gelen bütün yardım önerilerini geri çevirdi. Ama Julian ona Amerika'da çiftçiliğe soyunmadan önce, Polonya'da kimya öğretmenliği yaptığını söyleyince, kadının yüzü aydınlandı. "Ah, evet," dedi, "fotoğraf demek, kimya demektir. Hepsi bu, öyle değil mi?" Bir cam levhayı ışığa duyarlı, asitli tuzlara, ardından da ıslak kolodyuma batırırken, izlemesi için Julian'ı daracık çadırın içine davet etti; ödülü de Julian'dan gelen bilgili yorumlar oldu: kolodyumun üstünlükleri, cama uygulandığında yumurta akından çok daha iyi sonuç vermesi, ama kolodyumun ana maddesinde bulunan sodyum selülozun patlayıcı özelliğine dikkat edilmesi gerektiği, vesaire ("Evet, biz ona pamuk barutu deriz,"). Jakub çiftçiliğin yanısıra ressam olduğunu açıklayınca, onlara katılmasına izin verildi. "Elbette, fotoğraf çekmek bir bakıma resim yapmaktır," dedi Bayan Withington. "Işıkla resim yapmak." Ama, diye ekledi, yeni Morrison merceklerin saptadığı benzerliği de hiçbir ressam yakalayamaz.

Kuzeyde, bir fotoğraf stüdyosu da içeren, 'evim' dediği bir yer bulunmasına karşın (Ione City, Sierralar'da minik bir köy), yılın büyük bir bölümünü evden uzakta, at arabasının içinde geçiriyor, resmini çekmeye değecek sıra dağlar, koyaklar, tuhaf kaya oluşumları ve iri, ürkütücü kaktüsler arıyordu. Gezgin yaşamını sürdürecek parayı kazanmak için de köylerde duruyor, insanlara hizmet veriyordu: "En iyileri düğünlerle cenazelerdir." Anaheim'da her iki açıdan da aradığını bulamadığı için, buradaki işi biter bitmez yola koyulacaktı.

Söylediğine göre, eyaletin her yanını, üstelik defalarca dolaşmıştı.

"Tek başınıza mı?" diye haykırdı Barbara.

"Korkmuyor musunuz, Bayan Withington?" diye sordu Danuta. "Ben olsam, ödüm kopardı."

"Asla!"

"Ama yanınıza bir yardımcı alsanız," dedi Ryszard," çok daha güvende olursunuz."

"Colt'um yanımda; kullanmayı da iyi bilirim," diye karşılık verdi kadın, kalçasına pat pat vurarak.

Fotoğraf çekiminden sonra onu öğle yemeğine davet ettiler. Yola devam etmek üzere at arabasına tırmanırken, kendini hiç bu kadar mutlu hissetmediğini söyledi. "Yerinde duramayan bir ruhum var," dedi, "sahip olduğum bütün sabrı da, ilaçlarımı karıştırır, levhalarımı hazırlarken ve resmini çekeceğim özneye yoğunlaşırken harcıyorum. Ödülüm ise, her gün merceğimden bakacak yeni bir şey bulmam." Ama içeri girip bir fincan çay içme önerisini kabul etti. ("Viskiniz yoktur, değil mi? Elbette yoktur, siz votka içersiniz, Ruslar gibi." "Daha doğrusu, Ruslar votka içer, bizim gibi," dedi Cyprian.) Bir bardak ve bir şişe viskiyle oturma odasındaki divana yerleşince, biraz kalıp gevezelik etmeye karar verdi. "Özellikle, ilk levhayı çekmeye hazırlandığım sırada, müthiş zarif bir duruş alan bayana sesleniyorum" –Maryna bir kez daha gülümsedi– "ve istediği zaman, son derece çekici bir biçimde gülümseyene. Doğrusu, çok az kişi, gülümseyen bir portresi olmasını ister. Eski Ustalar'ın resimlerinde yalnızca soytarılarla budalalar gülümser. Fotoğrafın özümüzü, olmak istediğimiz, anımsanmak istediğimiz görüntümüzü yansıtmasını isteriz; burada kastedilense dinginliktir."

"Köpekler bile gülümser, Bayan Withington. Bay Darwin bu konunun üzerinde çok duruyor."

"Eh, gayet haklı. Peki ama, köpek bununla ne demek ister? Hayvan mutlu mudur? Yoksa yalnızca sahibinin hoşuna gitmeye mi çalışıyordur? Rol yapıyor olabilir pekâlâ."

"Gülümsedikleri zaman insanlar ne demek isterler, peki?" dedi Ryszard. "Belki de hepimiz rol yapıyoruz."

"Bana kalırsa," dedi Wanda, "bizler..."

"Wanda, sus ve dinle," dedi Julian. "Lütfen."

"Sonra, gülümsemeyi sürdürebilmek için yüz kasları kilitlenir, çünkü fotoğraf öyle *şıp* diye çekilemez" –parmaklarını şaklattı– "bunun sonucunda da ortaya yapay, hatta daha da kötü bir anlam çıkar. Negatif yıkandığında, fotoğrafçı karşısında gülümseyen değil, ağlamak üzere olan bir yüz bulur."

"Ya da, ikisini birden," dedi Maryna.

"Siz fotoğrafçılara pek çok kez poz verdiniz, değil mi?"

Maryna başıyla doğruladı.

"Tahmin etmiştim. Merceğimin kapağını açmadan hemen önce, kaşlarınızı belli belirsiz kaldırdınız, bu da yanaklarınızın ovalliğini uzattı. Ne yaptığını bilen insanlarla çalışmaktan hoşlanırım. Hiç sahneye çıktınız mı?"

"Çıkıyordum, Bayan Withington."

"Ama şu kısa komedilerde oynamadığınıza eminim, Bayan Zawa –Bayan Zawen– özür dilerim, Polonyalı adlarınızın söylenişi benim için öyle zor ki. Çok gösterişli, çok ciddi bir oyuncu olduğunuzdan, gülümsediğiniz zaman da insanların bunu onlara verilen bir armağan, özel bir armağan olarak gördüklerinden eminim. Bana gülümsediğinizde, aynen bunu hissediyorum."

"Gözlem gücünüz gerçekten dikkat çekici, Bayan Withington. Tiyatroya sık gider misiniz?"

"Ah, Ione City'de tiyatro yok ki! Orası henüz bir madenci kasabasıyken bile –o zamanlar adı Ione City değildi; madenciler ona Tahtakurusu ya da Kovulanlar Köyü dermiş– yeterince zengin bir yer değildi. Ben geleli yirmi beş yıl oldu; New York'tan, bütün oyunları izlediğim, beğendiğim oyuncularla ilgili gazete kesiklerini topladığım bir kentten geliyordum. Altının baştan çıkarıcı sesine kapılan kocamın peşi sıra California'ya yollanırken, bütün bunları özleyeceğimi biliyordum. Ama sonra, kocamı bir kazada kaybedip tek başıma kalınca (zavallı adam bir uçurumdan yuvarlandı), fotoğrafçılıkta uzmanlaşmak için kolları sıvadım; o zamanlar en büyük talep, kucaklarındaki altın külçelerini ya da altın arama ruhsatlarını sergileyen erkeklerden geliyordu. Bir kadının fotoğraf stüdyosu

açmasını herkes çok ilginç buldu; bütün bu ağır kutuları oradan oraya sürükleyen, gezgin bir fotoğrafçı olmam daha da tuhaf karşılandı, ama ben güçlü olduğumu biliyordum –asıl arzum, fotoğraf yoluyla ülkenin haritasını çıkarmaktı, ama o sıralarda bu işi kadınların yapmasına izin verilmiyordu. Her neyse, o dönem tiyatroyu hiç özlemedim. İnsanın kendisi gibi olmasına, başka türlüsünü bilmediği için, olduğu gibi görünmesine çok değer veririm. Size yolculuklarımdan birinde, daha geçenlerde resmini çektiğim kadından söz edeceğim; alışılmadık yazgısı nedeniyle neredeyse manzaranın kendisi kadar doğal görünüyordu." Gözlerini salonda dolaştırdı. "California'ya geleli ne kadar oldu demiştiniz?"

"Altı ay oldu bile," diye karşılık verdi Bogdan.

"Bu süre içinde kimse size bu dikkate değer kadından, Eulalia Pérez de Guillén'den söz etmedi mi? Onu herkes tanır. Hayır mı? Şimdi Pasadena olan bölge, bir zamanlar onun arazisiydi, ama ününün nedeni bu değil. Nedeni, geçen aralık ayında yüz kırk birinci doğumgününü kutlamış olması. Evet. San Gabriel Vadisi'nde, torununun torunuyla birlikte yaşıyor, çocukları ve torunları öleli çok oldu; eh, 1735 yılında güneşi görmüş birisi için çok normal elbette. Orada doğmuş ve yüz yirmi beş yıl önce, genç bir kızken, Mission kilisesinde çalışmak üzere oraya geri dönmüş. Geçen ay, Mission'ın bahçesinde olağanüstü bir resmini çektim. Onu gözünüzün önünde canlandırabiliyor musunuz? Minicik, iki büklüm bedeni, dişsiz ağzı, derin oyuklarla kaplı yüzü, hemen hemen kelleşmiş kafası –o eski bahçedeki çalılardan birine benzediğini düşünebilirsiniz. Oysa bir buzağı kadar hareketli, kıpır kıpırdı; kameraya poz verenlerin genellikle yaptığı gibi, yüzüne ciddi bir anlam vermeyi bile beceremedi, çünkü bunun nasıl yapılacağını bilmiyordu, ben de onu o iyi niyetli gülümsemesiyle çektim."

"*Quelle horreur*,"* dedi Bogdan.

(*) (Fr.) Ne kadar ayıp. (ç.n.)

"Nasıl öleceğini de bilmiyor anlaşılan," dedi Ryszard.

"Hepimize örnek olsun," dedi Bayan Withington. Bardağındaki içkiyi bitirdi. "Eh, ben artık gitmeliyim. Birkaç gün sonra Palm Springs'te olmayı umuyorum, oradan da aşınmış kaya parçalarının fotoğrafını çekmek için çöle gideceğim; daha sonra da Los Angeles'ta bekleniyorum. Orada bir meslektaşımın bir stüdyosu var, baskıları, çerçevelemeleri orada yapacağım. Üç hafta sonra, büyük bir olasılıkla yeniden Anaheim'dan geçeceğim; bu arada, fotoğrafı beğenmezseniz parasını ödemek zorunda değilsiniz. Ama beğeneceğinizi biliyorum. Yüzleriniz öyle ilginç ki."

"Hiç böyle bir yaratık gördünüz mü?" dedi Ryszard. "Böyle bir kadını bir tek Amerika'da bulabilirsiniz; kadınların erkeklerden farklı olmadığını düşünen, yaşamını sağa sola emirler vererek geçiren. O bir *erkek!* O dik saçlar, erkek şapkası, meşin kılıftaki Colt tabanca, sabah viskisi ve bütün o yaygaracı fikirler. Harika, harika!"

"Ondan hoşlandım," dedi Maryna. "Yürekli bir kadın."

"Şu 1735 doğumlu kadınla ilgili öyküsü çok hoşuma gitti," dedi Barbara.

"Nüfus kâğıdını görmek isterdim," dedi Julian. "Tek sözcüğüne bile inanmadım. Kimse o kadar uzun yaşayamaz."

"Anne, ne dersin, sence..."

Maryna uzandı, Piotr'u kucağına çekti.

"Her şeye karşın, çok iyi bir fotoğrafçı olabilir elbette," diye kabullendi Ryszard.

"Resim için çok iyi bir özne olduğu kesin," dedi Jakub. "Portresini yapmayı çok isterdim, ama göründüğü kadarıyla, yeryüzünde bir ressamın karşısında hareketsiz durabilecek son kişi."

"Ah, hayır, yo, olamaz," dedi Cyprian, yaşlı kadının genizden gelen sesine ve ağır konuşmasına öykünerek. "Poz vermeyi sevmem. Ben yerinde duramayan biriyim."

Maryna güldü.

"Kızların küçüklük halini gösteren bir fotoğrafa sahip olmak, çok hoş olacak," dedi Danuta.

Fotoğraf çekimi herkesi geleceğe, gençliklerinin yalnızca bir anı olacağı döneme taşımıştı. Fotoğraf kanıttı (Maryna, sipariş ettiği resimlerden birini annesine, birini Henryk'e, bir tanesini de Bogdan'ın kız kardeşine gönderecekti), gerçekten burada olduklarının, yeni, gözüpek yaşamlarına başladıklarının kanıtı; kendileri içinse, bu yeni yaşamın sert, acımasız başlangıcının ya da (maceraları başarıya ulaşmadığı takdirde) giriştikleri deneyimin kutsal bir emaneti: yeni Brook Çiftliği'ne, altı ay içinde, 15 bin dolar harcamış ve henüz hiçbir şey kazanamamışlardı.

"Kendimi fotoğrafta görünce, şok olup olmayacağımı merak ediyorum," dedi Maryna, Bogdan'a, yalnız kaldıklarında. "Artık sürekli iyi görünmek zorunluluğundan kurtulduğum için, dış görünüşümü umursamaz oldum."

Bogdan ona, hiç de farklı görünmediği konusunda güvence verdi (doğru değildi), eskisi kadar güzel olduğunu, onu her zamanki gibi çok güzel bulduğunu söyledi (bu da doğru değildi). Ama Maryna yatışacak gibi değildi. Poz vermek, burada poz vermek, ağzında garip bir tat bırakmıştı. "Bir oyuncu olarak, oynadığım rollerden birinin kostümüyle fotoğraf çektirmek çok doğal geliyordu. Kamera karşısında ne yapmam gerektiğini, nasıl görünmek istediğimi bilirdim. Oysa bugün, amaçsızca, boş yere poz verdim. Bir şeyler sunuyormuş gibi yaptım. Fotoğraf çektirme rolü oynadım."

Fotoğrafın çekilirken, içten olduğunu hissetmen olanaksızdır. Adını değiştirdikten sonra, kendini aynı kişi gibi hissetmen de olanaksızdır.

Adını ilk değiştiren, Maryna'nın küçük oğlu oldu. Şubatta bir gün, bundan böyle adının artık okuldaki gibi Peter olduğu-

nu bildirdi. Bu çocuksu, tiz sesteki kararlılık karşısında afallayan Maryna, bunun olanaksız olduğunu, çünkü Piotr olarak vaftiz edildiğini söyledi; ayrıca hangi yurtsever Polonyalı çocuk bir Alman adı isterdi ki?

"Alman adı değil, anne. Amerikan adı!"

"Sana istedikleri gibi seslenebilirler, ama senin adın Piotr."

"Anne, yanılıyorsun! Peter bir Amerikalı adı."

"Piotr, bu tartışma bitmiştir."

Oğlan, "Bana Piotr dediğin sürece sana karşılık vermeyeceğim, sözünü dinlemeyeceğim," diye çığırdı, sonra mutfağa kaçtı, Aniela'nın kollarına sığındı.

Gerçekten de kararlıydı; her gün okula gidip gelirken önünden geçtiği, büyük su borusunun içinde yaşayan insanlar da adını değiştirmesini emretmemiş miydi zaten? Bunlar avuç içi kadar, minicik insanlardan oluşan, çok çocuklu, geniş bir aileydi; Piotr durup onlarla sohbet eder, onlar da ona öyküler anlatır, ne yapması gerektiğini söylerlerdi. Bir gün, atıyla oradan geçmekte olan Miguel (Miguel sınıftaki en güçlü oğlandı, okula kendi midillisiyle gidip gelirdi), onu böyle borunun kıyısına çömelmiş, oluğun içiyle konuşurken görünce yaklaştı, atından indi, yanına çömeldi; Piotr ona olukta yaşayan minik aileyi anlattı ve gerçek adının Peter olduğunu söyledi. Bu olay onları birbirine yaklaştırdı; artık onlar iki gerçek dosttu. Dolayısıyla Piotr bu işi sonuna kadar götürmek zorundaydı; annesini, üstelik artık güzel olmayan annesini kızdırmaktan ödü kopsa da.

Mücadelenin en önemli kısmını çabucak kazandı: Maryna ona seslenirken, adını kullanmaktan vazgeçti. "Canım" ya da "küçüğüm" diyordu (Piotr sevgi sözcüklerine uysalca karşılık veriyordu), ama bu yasaklama, bir süre sonra Maryna'nın canını sıkmaya başladı; ayrıca, Aniela'nın oğlana gizlice arka çıktığından, yeni adıyla ilgili direnişini desteklediğinden kuşkulanıyordu. Bu durum tam iki ay sürdü. Sonra, bir sabah oğlan okula gitmek üzereyken, Maryna seslendi: "Bir dakika gelsene."

"Olmaz, geç kalırım!"

"Dediğimi yap."

Oğluna, yemek masasına oturmasını işaret etti.

"Ne var, anne?" Maryna onun karşısına geçti, kirli kahvaltı tabaklarını toplamaya başladı. "Anne, geç kalırsam beni cezalandırırlar!"

Maryna ellerini kucağına koydu. Genzini temizledi. "Pekâlâ. Teslim oluyorum."

Açıklamak gereksiz. Bir dakikalık sessizlikten sonra, oğlan taş tahtasını okul çantasından çıkardı, masanın üzerine koydu.

"Artık okula gitmek istemiyor musun?" diye sordu annesi tatlılıkla.

Piotr bir tebeşir çıkardı, tahtanın üzerine koydu.

"Verdiğimiz kararı, üvey babana ve ötekilere bildireceğim."

Oğlan tahtayı annesinin önüne itti. Maryna onun yeni adını büyük harflerle yazdı, tahtayı geri verdi. Oğlan ciddi ciddi başını salladı, tahtayı çantasına soktu ve okula gitti.

Piotr, Peter olduktan kısa bir süre sonra, kendine ait bir yatak odasına da sahip oldu. Kızılderili işçilerin yaptığı iki ev bitmiş, Cyprian, Danuta ve çocuklar birine, Barbara ile Aleksander da ötekine yerleşmişti. Her çiftin artık kendine ait bir yuvası vardı; Julian artan kerpiç tuğlalardan dışarıya, avluya bir fırın yaptı, ama yemeklerini hep birlikte, Maryna ile Bogdan'ın evinde ya da bahçedeki uzun masada yemeği sürdürdüler. Bu tür kolonilerin en ılımlısı olarak, Fourier'nin evliliğin kaldırılması çağrısını hiç düşünmeden reddettiler (Aleksander'ın gözler önündeki mutlu evliliği, ömür boyu bekâr kalmakla ilgili o ham düşü bastırmıştı), ama aile duygusunu korumanın, illa da sıkıcı aile yemeklerini sürdürmek anlamına gelmediği konusunda hemfikirdiler. Ayrıca, gündelik uğraşlar yüzünden dört bir yana dağılan grubun, en azından akşamları bir araya gelmeye ihtiyacı vardı: eğitimli Polonyalıların kuşaklardır yaptığı gibi, gece geç vakitlere kadar konuşma alışkanlığındaydılar –bu, ertesi güne daha az enerjiyle başlamaları anlamına gelse de.

Hem ruhu hem de bedeni çalıştırmanın o ideal bileşimine

hâlâ ulaşamamışlardı. Ama en azından, ana evde artık bir kütüphaneyle (son kitaplar da sandıklardan çıkartılmış ve yeni yapılan raflara dizilmişti) kapaklı, pirinç ayaklı, doğru dürüst bir piyano vardı; Maryna piyanoyu San Francisco'dan getirtmişti (bir servete mal olmuştu: yedi yüz dolar). Geçmiş özlemini, hiçbir araç müzik kadar güçlü bir biçimde uyandıramaz: Polonya'yı ne kadar çok özlediklerini, ancak akşam yemeğinden sonra, hep birlikte müzik yapmaya başlayınca ayrımsadılar. Müziği, Polonyalı bestecilerin müziğini, deli gibi özlemişlerdi; Kurpinski'nin bir şarkısı, Oginski'nin bir valsi, en çok da Chopin'in kendini çırılçıplak dışavuran sanatı. Ama bütün bunlar, Amerikan düzlüklerinin en uzak ucundaki yeni yurtlarında, yüce Amerikan düşünü yaşarken kulağa çok farklı geliyordu. Chopin'in bütün dünyada, Polonya'nın yabancı işgaline karşı verdiği bağımsızlık savaşımının müziksel simgesi olarak ünlenen polonezleri ve mazurkaları, şimdi güçlü, ateşli yurtseverlik duygularının, istenmeden yapılan bir itirafı gibiydi. Sınırsızca akan, taşkın ve değişken duygularıyla noktürnleri, sürgünde olmanın ve sıla özleminin hüznüyle ağırlaşmıştı sanki.

Her an pişmanlığa teslim olacakmış gibi içlerini çekiyor, tekrar tekrar çekiyorlardı. Geride bıraktıklarına da iletmek istercesine, gittikçe kolaylaşan, gittikçe içtenleşen iç çekmeler.

Fotoğrafı alınca, içini çektin mi, Henryk? Onu iyi cins, kestane çerçevesiyle muayene odana, çalışma masanın üstüne astığını görür gibiyim. Yüzlerimizi, acayip giysilerimizi büyütecinle incelediğini, bir an için bile olsa kendini fotoğrafta hayal ettiğini. Bizimle gelmediğine hayıflanmıyor musun? Gelseydin, güneş olanca karamsarlığını çoktan çekip almıştı bile. Hâlâ bizlerden biri olabilirsin, sevgili dostum. Gel! Aynı mektubun biraz aşağısında: Hayır, California'da hiç başım ağrımıyor. Kendini iyi hissetmek, tam anlamıyla iyi hissetmek, insanı nasıl da değiştiriyor. Hepimiz kendimizi farklı hissediyoruz. Kimimizin adı bile değişti! Piotr, ona Peter denmedikçe karşılık vermiyor, Bogdan'a ise buralılar Bob-Dan diyorlar. Ryszard çoktan Ric-

hard oldu bile; Jakub ise Jake adını kafasında evirip çevirmekte. Işıl ışıl parlıyoruz, en çok da küçük, harika oğlum. Yeni Piotr, yani Peter. Peter *tout court** –bambaşka bir çocuk oldu. Daha uzun boylu, daha güvenli; eskisi kadar sulugöz değil. Bir sürü arkadaş edindi. Tıpkı Kızılderililer ve Meksikalılar gibi ata eğersiz biniyor. Köydeki genç bir hanımdan piyano dersleri alıyor. Henryk, görsen onu tanımazsın! Belki de hepimiz adlarımızı değiştirmeliyiz!

Nasıl yakınabilirdi ki –Henryk'e bile? Hiçbirinde iyiye doğru bir değişme olmadığını nasıl söylerdi? Cyprian ile Aleksander'ın görevlerden, sorumluluklardan sıkıldığı açıkça belliydi; Julian her zamanki gibi gayretli olmasına karşın, hâlâ zavallı Wanda'ya zulmediyordu. Henryk'e, kadın dostlarını özlediğini söyleyebilir miydi? Wanda insanda yalnızca acıma duygusu uyandırıyordu; Maryna, daha sevimli kocalarla evlenme şansını yakalamış olan Danuta ile Barbara'dan ise pek de hoşlanmadığını fark etmişti; ikisi de öyle, öyle... bunu kibarca, kırmadan nasıl dile getirmeli? Kendi, özel evliliği dışında, şu 'çift olma', 'ikili oluşturma' denen şeyin midesini bulandırdığını. Sinirine dokunmayan tek insanların, iki bekâr erkek olduğunu: ısrarcı, zeki Ryszard ile kibar Jakub (ve her zamankinden de gergin ve aşırı-koruyucu Bogdan, elbette). Ruhsal uyarım yoksunluğu yüzünden aptallaşmaktan korktuğunu ve bir komün yaşamı için bir evlilikten bile daha elzem olan sabrı, dayanıklılığı göstermenin giderek zorlaştığını. Hayır, Henryk'e bunların hiçbirini söylemeyecekti.

Ama evet, dedi Henryk'e, onu özlüyordu.

Bir ekibin girişimine –bu girişim tehlikeye düşse bile– bağlılığını sürdürmek, Maryna'nın, köklerini meslek yaşamından alan bir erdemiydi. Yeni bir oyunda başrolü alırsın, provalara başlarsın, sonra, senin ve diğerlerinin bütün çabasına karşın, bir şeylerin yolunda gitmediğini, oyunun düşündüğün kadar

(*) (Fr.) Kısacası. (ç.n.)

iyi olmadığını fark edersin; öte yandan, çok kötü de değildir, çünkü onun niteliklerini kimse senden daha iyi anlayamaz, çünkü sen onu teşekkür nedir bilmeyen bir çocuğu sever gibi seviyorsundur; hem belki de sonuç iyi olacaktı: herkes onu kurtarmak için elinden geleni yapmaktadır, metinde kısaltmalar, değişiklikler yapılmıştır, daha canlı bir sahneleme tasarlanmıştır, sahne ressamının aklına son perde için yeni bir fikir gelmiştir, dolayısıyla, umudu yitirmek yanlış olur; böylece, öteki oyuncularla birlikte safları sıkılaştırırsın, oyunu savunursun, daha doğrusu, onu emek topluluğunuz dışında kalanlara karşı yüceltirsin. Her şeyin yolunda olduğunu söylersin. Ve bunu söylerken, genellikle içtensindir. Yaptığın şeye inanıyorsundur. İnanmak zorundasındır.

Diğerlerinin mektuplarında yakınıp yakınmadığını Maryna bilemezdi. Tek bildiği, uyumu, coşkuyu ve umudu sürdürmenin neredeyse bütünüyle ona bağlı olduğuydu: bu sorumluluğu kabullenmişti. Çünkü vazgeçemeyeceği güçleri vardı. Onunki hâlâ dönüştürücü bir kişilikti; oynadığı bütün o kahramansı ve etkileyici rollerin ateşi sönse de, kızartısı bu kişiliği hâlâ aydınlatmaktaydı. Yayıkta süt çalkalayan, ekmek pişiren, Aniela'yı akşam yemeği hazırlıkları için dürten kadın, bir zamanlar, kuzeni İngiltere Kraliçesi Elizabeth'in emriyle, idam sehpasına cesurca, vakarla gitmişti; kıskançlıktan gözü dönmüş Othello'nun, gırtlağına uzanan ellerini kılı bile kıpırdamadan beklemişti; Mark Antony'nin öldüğünü öğrenince, engerek yılanını göğsüne bastırmakta bir an duraksamamıştı; boş bir yatak odasında, tövbe etmiş bir fahişe olarak, tek başına, sevgili kamelyalarından bile yoksun bir halde son nefesini vermişti. Bütün bu final sahnelerini oynamıştı: kraliçelere yaraşır bir görkemle, etkileyici ve çekici bir kararlılıkla. Dış görünüşü değişmiş olabilirdi. Ama bütün bu zahmetli, kabalaştırıcı işler onun ne yürüyüş biçimini, ne dinlemek için başını yan yatırışını, ne susuşunu, ne de en çekici yanını, konuşmasını değiştirebilmişti. Komşuların sığırları, onların kışlık arpa stoklarını mideye in-

dirince, komşuları daha sert bir dille uyarmaları için ötekileri sıkıştıran bu coşkulu, gür, çello seste, Shylock'a merhametin erdemlerini sayıp döken, kaçak Romeo'ya günün henüz doğmadığını ileri süren, Lady Macbeth'in suçluluk dolu düşüne öfkeyle bağırıp çağıran ve Phaedra'nın üvey oğluna beslediği şehvetli özlemi haykıran sesin tınılarını duyuyorlardı.

Tahttan çekilen bir kraliçe, onu tahttayken tanımış olanlar için daima bir kraliçe olarak kalır. Ama Maryna burada, California'da bir zamanlar kim olduğunu açıklamamaya ant içmişti; şu anda olduğu şey, yani göçmenliği ise herhangi bir açıklama gerektirmiyordu. Gelişleri (giysileri, uyrukları, beceriksizlikleri) az çok heyecan uyandırmıştı. Ama yığınlar halinde gelen yerleşimcileri, Amerika'nın öteki göçmenlerinden çok daha hızlı uyum sağlayan ve değişen California için, uzun bir süre sayılan altı ayın ardından, varlıkları neredeyse tam anlamıyla benimsenmişti. Maryna'nın köylülerde bırakabildiği en keskin ve şaşırtıcı izlenim, kocası ve dostlarıyla birlikte Aziz Boniface Kilisesi'nde katıldığı pazar ayininde sergilediği yeni şapkası ve aşırı gururlu tavrı oldu.

Onlar artık son gelen istilacılar değil, yörenin neredeyse kırk yıllık sâkinleriydiler. Şimdi ortalıkta Çinliler bile vardı, çamaşır yıkıyor, tarlalarda çalışıyorlardı; Amerikan, daha doğrusu İngiliz adları taşıyan, küçük çiftlik sahibi ailelerin sayısı da hızla artıyordu. Şubatta, kendilerine *Societas Edenica* diyen, yirmi yedi yetişkin ve on dokuz çocuktan oluşan bir topluluk geldi, Anaheim'ın kuzeyindeki elli dönümlük bir çiftliğe yerleşti. Köy, tuhaf uyuma alışkanlıkları, hep birlikte yaptıkları garip beden eğitimi hareketleri ve uyguladıkları insanı tiksindirecek kadar sıkı perhizle ilgili dedikodularla çalkalandı. Göründüğü kadarıyla, bütün bu alışılmamış baskıların amacı hem dindarlığı hem de sağlığı körüklemekti. İnşa ettikleri yapılar yuvarlaktı, amaç daha iyi bir havalandırma sağlamaktı. Daire biçim olarak nasıl kusursuzluğu simgeliyorsa, sağlık da kusursuzluk demekti; bedenin ve ruhun ulaşabileceği tek kusursuzluktu. Alkol

ve tütün yasaktı, et de öyle; tıpkı ateşe değmiş bütün gıdalar ve Cennet bahçesinde yenmeyen her şey gibi. Liderleri Doktor Lorenz, vaazlarında, bu sefih duruma düşmemizin tek nedeni, diyordu, atalarımızın sağlıklı yaşamından uzaklaşmış olmamız. Adem'le Havva'yı kastediyor, eh, bunun anlamını bilirsiniz, diyordu, koloninin arazisine dalmak için bin türlü bahane bulan ve tek bir cennet-çıplağıyla bile karşılaşmayınca hayal kırıklığına uğrayan köylüler.

Bu, hiç de Maryna ile Bogdan'ın hoşlandığı türden bir ideal yaşam serüveni değildi. Ama Edenica'nın sağlığa zorla dayattığı bu askerce yaklaşım, kuramcılıktan uzak topluluğumuzun iki üyesinin ilgisini çekti: Danuta ile Cyprian, daha Eden'ciler gelmeden önce et yemeyi kesmişti bile; bir süredir de, yiyeceklerinin ayrı ve tuzsuz pişirilmesini, sofraya her yemekte kâseler dolusu rendelenmiş elma, kıyılmış badem ve havanda dövülmüş kuru üzüm konmasını istiyorlardı; diğerleri yağlı yahnilerle, kızarmış etlerle sindirim sistemlerini tehlikeye atarken, onlar tabaklarını bu sağlıklı ürünlerle dolduruyordu.

Yiyecek, dostluğu, birlikteliği pekiştiren bir araç olarak görüldüğü için, Danuta ile Cyprian'ın böylesi katı özverilerle topluluktan koptukları, söze dökülmemiş bir sözleşmeyi bozdukları düşünülmekteydi.

"Siz yakında Kızılderililer gibi ezilmiş meşe palamudu da yersiniz," dedi Aleksander.

"*J'apprécie votre sarcasme,*"* diye yanıtladı Cyprian, ekşi bir sesle.

"Barış, dostlar," dedi Jakub. "Roma'da dedikleri gibi, *vivi e lascia vivere.*"**

Ama Danuta ile Cyprian, alayları duymazdan geldiler, gittikçe kısıtlanan perhizlerini ötekilere de dayatmayı sürdürdüler. Maryna, Danuta'nın Aniela'ya öğrettiği, muhallebili ve çilek sulu yeni tatlının, Edenica'nın mutfağından çıktığından emindi.

(*) (Fr.) Alaycılığınıza minnettarım. (ç.n.)
(**) (İt.) Yaşa ve yaşat. (ç.n.)

"Nefis, değil mi?" diye sordu Danuta.

"Eh, *shoofly* tartı kadar iyi olduğunu söyleyemeyeceğim," dedi Wanda.

"Gerçekten mi?" diye atıldı Julian. "*Shoofly* kadar iyi değil, demek? Emin misin, Wanda?"

"Yenilir gibi değil," dedi Aleksander. "Ama gördüğün gibi, *mon cher* Cyprian, yiyorum."

Güçlerini, kaynakları, umutları, gevşekçe bir nezaketi ve doygunluğu paylaşıyorlardı. Çiftliğin, yakında kâr etmeye başlayacağını tahmin ediyor, bunun çok da zorlama bir varsayım olmadığını düşünüyorlardı; Bogdan ise bundan kesinlikle emindi. İşlerinin gerçekten zor olduğu o ilk aylarda bile umutlarını yitirmemişlerdi; şimdiyse, bütün o göz korkutucu görevler (inekleri sağmaktan asma bahçesinin bakımına kadar) sıradan, gündelik işler olup çıkmıştı. Uykudaki asmalar yaşam belirtisi göstermeye başlayınca, havanın köklere ulaşması için toprak tersyüz edildi. Geçen sonbaharda, buraya epeyce geç geldikleri için, ürünlerine yalnızca tek bir alıcı bulabilmişlerdi (üzümleri 200 dolara satmışlardı), ama bu yıl çok daha iyisini yapacaklarından emindiler. Ama yetersizlikleri, acemilikleri yüzünden kendi kendilerini gayrete getirmeyi, dürtmeyi savsaklayınca, yanlış bir kararla, kendilerini tarımsal döngünün rehavetine bıraktılar.

Sanatçılar için durum çok farklıydı: son aylarda Kızılderili konulu büyük bir resim dizisini tamamlayan Jakub ve yazılarıyla topluluğa ek gelir sağlayan Ryszard: Amerika'ya ilişkin gazete makalelerinden kazandığı paranın üçte ikisini gruba bağışlamıştı; yazılar şimdi Polonya'da kitap haline getiriliyordu. Yeni bir kitap oluşturacak kadar öykü yazmış, Sierralar'daki bir kamp sırasında tasarladığı romanı neredeyse bitirmiş ve kafasında, eski Roma'da, Neron'un Hıristiyanlara uyguladığı zulümlere ilişkin uzun bir romana başlamıştı. Yazmadığı zamanlar avlanıyordu (etobur çoğunluk hâlâ onun getirdiği ganimetlerle besleniyordu); kısa bir süre önce kendine bir at almış,

bu Meksikalı küheylana 8 dolar ödemişti; işin doğrusu, kazıklanmıştı, çünkü bunlar Los Angeles'ta 5 dolara satılıyordu; hem tarlada hem de arabada kullanılabilen Amerikan atlarının fiyatı ise, nerede olursa olsun, 80 ile 300 dolar arasında değişiyordu.

Üç yaşında, gri benekli, uzun boylu ve güçlü bir hayvandı; yabani atların çoğu gibi de iyi huyluydu. Komşuların öğütlerini duymazdan gelen Ryszard, onun uzun yelesini ve aşırı uzamış topuk kıllarını kırpmadı: o, bir tek ona boyun eğen, vahşi bir at istiyordu. Başlarda hayvanı ancak kementle, sözcüğün gerçek anlamıyla, boğarak zaptedebiliyordu, ama atın bir yandan beslenirken bir yandan da okşanmaya ses çıkarmamayı, sonra da temizlenip fırçalanırken uslu durmayı öğrendiği, bir aylık sabırlı bir mücadeleden sonra, sahibinin arzu ettiği kadar uyumlu, hevesli bir can yoldaşı olup çıktı. Ryszard, Maryna'yı kandırdı, ahıra gelmeye, Diego'sunu (ata bu adı vermişti) eyerleyişini ve gemi tüylü çenesine geçirişini seyretmeye razı etti.

"Bu sabah kaç sayfa yazdın peki?"

"Yirmi üç. *Küçük Kulübe*'nin son yirmi üç sayfası. Romanı bitirdim."

"Bravo."

"Bitti. Son. Üstelik iyi oldu, Maryna, gerçekten iyi. Peki, beni böylesine iyi çalışmaya sevk eden şeyin ne olduğunu tahmin edebilir misin, Maryna?"

"Ah, bildiğim bir şeyi tahmin etmeme gerek yok," dedi Maryna. "Hırs mı?"

"Her zaman hırslı biri oldum. Mösyö Fourier'ye –bu adı anmaya hâlâ izin var mı?– göre hırs, insanın dört tutkusundan biridir. Ama hayır, Maryna, hırs değil."

"Dostluk?" Gülümsüyordu. "Senin bana beslediğin türden?"

"Maryna, lütfen!"

"Aile duygusu?" dedi, atın sert kıllı yelesini okşarken.

"Henüz tutkuya değinmedin. Ya da," diye ekledi Ryszard, küstahça, "unuttun."

"Unutmadım."

"Çünkü unutmana izin vermem!"

"Çünkü bu delice sevdayı söndürmeni bekliyorum. Buysa burada çok daha kolay."

"Yani ben aslında bir aktrise mi âşığım?"

"Yo, kendimi bu kadar da küçümsemiyorum."

"Beni de küçümsemediğini umarım. Maryna, seni gerçekten sevdiğimi bilmiyor musun?"

Maryna içini çekti, atın boynuna yaslandı.

"Ne düşünüyorsun?" diye sordu Ryszard usulca.

"Şu anda mı? Seni hayal kırıklığına uğratacağım ama oğlumu düşünüyordum."

Maryna, Maryna, diye başlıyordu, Ryszard'ın onun cebine sokuverdiği mektup. Dün ahırda yaptığımız konuşma. Kimbilir hakkımda ne düşünüyorsun? Aşk delisi Ryszard, yazı manyağı Ryszard –umutlarımla başının etini yiyorum ve yazmaktan başka bir şey düşünmüyorum. Jakub bile ahırın zeminindeki hayvan pisliklerini temizlemek için resim sehpasının başından kalkıyor, oysa ben, ya gece gündüz yazıyor ya da tüfeğimle birlikte atıma atlıyor, alıp başımı gidiyorum (buysa benim için pek bir iş sayılmaz). Bu dönemin ortak amaçlara ayrılması gerektiğini söylemiştin, oysa ben kendimi sizden ayırıyorum.

Çiftçiliğe uygun biri olmadığım çok açık. Peki ya sen, sen çiftçi olmak için mi yaratıldın, Maryna? Bir materyalist olmak, toprağı işlemek ve para kazanmak gibi tekdüze bir işe sonsuzcasına saplanıp kalmak için mi? Hangimiz çiftçilik için yaratıldık ki? Bogdan'ı mısır tohumları ekerken ya da asmaları budarken, genelde alaycı bir gülümsemenin dolaştığı o hareketli yüzünün yorgunluktan asıldığını, yeniden dökülmüş demir bir kalıp gibi somurttuğunu görünce, içimden inlemek geliyor. Ve onun hemen yakınlarında, hoşnutsuzluğunun yarı saydam lekesi California güneşinde parlayan sen. Rus yazarların öğütle-

diği gibi, bedensel çalışma ruhlarımızı arıtıyor mu? Özgürlüğü, tembelliği ve kendimizi geliştirmeyi seçtiğimizi sanıyorduk. Onun yerine, kendimizi günbegün yinelenen, tekdüze, tarımsal işlere adamış olduk. Bu hep böyle sürüp gidecek, Maryna. Diyelim ki, buradaki yaşam daha az yorucu bir hal aldı, çiftlik kâr getirmeye başladı, biz de işin çoğunu yapması için yerel işçiler tutabildik... yine de, hayalini kurduğumuz yaşam bu mu? Bizim istediğimiz şey, dinlenmek değil ki, Maryna. Sen gerçekten dinlenmek istiyor musun?

Bizim gibi insanlar taşraya *yerleşmemeli* –hele bir köye, asla. Bütün köylerin en az bizim Anaheim kadar sıkıcı olduğundan eminim; New York ya da San Francisco'nun da öyle: bizim orta büyüklükteki herhangi bir Avrupa kentimiz bile, bir Amerikan kentinin asla olamayacağı kadar güzel ve çağdaştır. Evet, bu ülkenin sunabileceği en iyi şeylere ulaşmak isteyen kişi, sürekli hareket halinde olmalı. Tıpkı bir avcının yaptığı gibi; avlanmak burada bir eğlenceden çok daha fazlası: bir gereklilik, salt bedensel değil, ruhsal açıdan da benzersiz bir özgürlük deneyimi. Burada uygarlık denen şeyin sınırlarının ötesinde, ancak bir avcının yeteneklerine sahip olan birinin ziyaret edebileceği bir toprak uzanıyor. O toprak, ırmağımızın hemen ötesinde başlıyor. Orada her şey, aklının alamayacağı boyutlarda –geyikler, Polonya'daki geyiklerin iki misli; Amerika'nın boz ayısı Avrupa'daki bütün ayı cinslerinden çok daha iri, güçlü ve yırtıcı. Ve gökyüzü, Maryna, gökyüzü vadimizdekinden bile daha siyah, daha yıldızlı; insan orada yaşamın iki katı büyüklüğünde hayaller ve imgeler görüyor. Ah, senden gizleyecek değilim, Kızılderililerin kutsal törenlerde kullandığı, tatuladan yapılma, acı karışımdan içtim, elbette. Ama kafayı bulmak için herhangi bir ilaca gerek yok. Sert, keskin hatlı, avcı dostlarımla birlikte geçirdiğim bir günün sonunda, avımızı parçalara ayırıp kamp ateşinin çevresinde toplandığımız ve dumanı tüten, pembe etlerle kendimize ziyafet çektiğimiz zaman, bütün canlılarla özdeşleştiğimi, vahşi bir bütünlüğe erdiğimi hissediyo-

rum. Daha sonra, aklımı başımdan alan bir doygunluk içinde, emekleyerek çadırıma giriyorum; çadır dediğim, alçak dallara atılmış bir tentenin altındaki tek kişilik yer (iki kişi de sığabilir, elbette); tek başınayım (ne yazık!) ve bir anda, afyon çekmiş gibi, uykuya dalıyorum.

Vadimizden görülen, tahrik edici bir günbatımında ve kıyıya yaptığımız at gezisinde, kabaran, ulu Pasifik'in önünde seni izledim: neşe içindeydin. Sana yüksek, tehlikeli dağlarda en az onun kadar yoğun bir mutluluk vaat ediyorum. Benim yanımda olursan, romantik bir operanın kahramanları oluruz: ben bariton sesimle Alpler'de yaşayan bir eşkıya, sense benim mezzo sevgilim, sırf zorunluluk gereği, sevmediğin bir adamla evlenmeye giderken, dağlardan geçen bir prensessin, seni, yanındakilerin hepsini öldüren bir çığdan kurtarıyorum. Eğer istersen daha da ileri gidebilir, öteki yana geçebiliriz; dokuz-on metre yüksekliğindeki kaktüslerle kaplı, donuk, bomboş bir arazi. Ay ülkesi, Maryna. Çölün zeminini pembe bir halıyla kaplayan kum mineçiçekleri. Ve gece çökünce, atlarımızı dolu dizgin yıldızlara süreriz.

Sen istemediğin sürece, seni avcı arkadaşlarımla tanıştırmayı düşünmüyorum. Öte yandan, onlarla tanışırsan, hayal kırıklığına uğramazsın. Bayağı zevklerden uzak, tehlikenin kıyısında gezinen yaşamları, dikkate değer bir yalnızlar ırkı yaratmış. Sana, yüksek Tatralar'da geçirdikleri uzun aylar boyunca, atalarından kalma bir yerde, ailelerinin ve dinlerinin güvenli kozasında kalan bizim Zakopaneli çobanları anımsatmayacaklardır. Amerikalı, sürekli bir şeyleri ardında bırakan kişidir. Bunun ruhunda yarattığı boşluksa yine en çok kendisini şaşırtır.

Aklıma, Jack Goodyear adındaki adam geldi (bu Amerikalı ad senin de hoşuna gitmedi mi?); dağlara yaptığım uzunca gezilerimde pek çok kez onun yanında kaldım. Doğası gereği zihinsel çalışmaya pek yatkın olmasa da, sürdüğü Robinson Crusoe tarzı yaşam, onda etkileyici bir içgözlem yeteneği geliştirmiş. Anımsıyorum, bir keresinde, Jack'in küçük kulübesindeki

çıplak tahtaların üzerinde dinleniyorduk; akşamın geç bir saatiydi, uzunca bir süredir ikimiz de konuşmuyorduk, az önce ateşe bir demet kuru defne dalı atmıştı. Sonra, hiçbir giriş yapmadan, sessizliği bozdu ve bazen iki Jack olduğu duygusuna kapıldığını söyledi: ağaç kesen, boz ayı avlayan, arı kovanlarıyla ilgilenen, kulübesinin damını aktaran, kullanılmayan, beyaz bir kovanı tabure yapmak için içeri taşıyan, mısır lapası pişiren ve balla karıştıran Jack, bir de (sözünü sık sık "hamdolsun" diyerek kesiyordu, "hamdolsun") hiçbir şey yapmayan, yalnızca birinciyi seyreden Jack. Bunları gayet yalın bir dille söyledi.

İki Jack. İki Ryszard. Hiç kuşkusuz, iki Bogdan. Ve eminim: iki Maryna. Bana bir oyunda rol yaptığın duygusuna kapılmadığını söyle. Hamur yoğuran, avludaki yuvarlak, ahşap teknede çamaşır yıkayan, sebze ayıklayan Maryna, bir de dimdik duran, sırtını ancak senin becerebileceğin kadar güzel bir biçimde dikleştiren, kendini hayretle ve inanmazlıkla seyreden Maryna olmadığını söyle. Söyle. Sana inanmayacağım.

Hadi, Maryna, sürelim atlarımızı....

22 Mart. Dişçiye gittim. Herr Schmidt. İşinin ehli. Üst sol azıdişi çekildi. Uyandığımda gergindim. Eterliyken konuştum mu? ...'le ilgili, duygusal bir düş görüyordum. Ama mutlaka Polonyaca konuşmuşumdur, dolayısıyla ne dediğim anlaşılmamıştır. Peki ama, ya adını söyleyip durduysam?

23 Mart. Bakır rengi bir ten. Elmacık kemikleri. Açık saçık düşünceler.

24 Mart. M. doğuştan gelme tembelliğimle sürekli savaşmak zorunda olduğumun farkında değil. Gayretli yapısı, beni de olumlu etkiliyor. M. için güçlü olma isteği, beni güçlendiriyor.

25 Mart. Evin yakınında, ıslak bir cam levhanın üzerinde, gezgin bir fotoğrafçı tarafından ölümsüzleştirildik; fotoğrafçı kadındı, yaşlıcaydı ve oldukça gülünçtü. M. ondan hoşlandı.

Topluluğumuz için bir eğlence fırsatı, diye düşündüm, ama M. bunu bir tür önsezi gibi gördü. Ya da pişmanlık –şu anki halimizin bir imgesine sahip olmakla, kolonimizin er geç yaşayacağı başarısızlığa doğru ilk adımı atmıştık sanki.

26 Mart. Göze çarpmaktan ya da farklı olmaktan her zaman ölesiye korkmuşumdur. Kuruntularla dolup taşan biri olarak, aykırı hiçbir şey yapmam. Dik kafalı, dalıp giden biri de değilim. Bir tek tiyatroda kendimi, çevremde olup bitenlere dikkat edecek kadar özgür hissettim. Oyuncularla birlikte bir oyunu izlerken, içimde neredeyse gizli bilinç kuytuları keşfettim. Hiç evlenmeyeceğimi düşünürdüm. Âşık oldum ama birini baştan çıkarmaya hiç yeltenmedim. Sonra, M. ile her şey mümkün göründü. Beni büyüledi. Bana ihtiyacı vardı. Duygularımın ağır, donuk kömürleri ansızın tutuştu. Hayranlık aşkı doğurabilir mi, diye sordum kendi kendime. Evet, diye yanıtladı yüreğim.

27 Mart. M.'yi yapmak istediği her şeyde desteklemek benim için artık bir alışkanlık. Uzun bir süre, Amerika'ya gelmek istemesini gelip geçici bir heves olarak gördüm. Daha da kötüsü: umutsuzluktan kaynaklanan, fevri bir eylem olmasından korktum. Ona bir *anlam* kazandırmak benim görevimdi –ya da bir gerekçe bulmak. Benim düşüncelerimi bir papağan gibi Henryk'e yinelediğini duydum; Fourier'nin soylu öğretilerinin, serüvenimize neredeyse sözcüğü sözcüğüne nasıl uyarlanabileceğini filan. Onu dinliyor olmam önemli değildi sanırım. Bir oyuncunun söylediği sözleri sahiplenmesi için oyunun yazarı olması gerekmiyor. Sincaplar enginar tarhını mahvetmişler.

28 Mart. M., P.'ye hâlâ bebekmiş gibi davranıyor. Aktrisler anne olarak çok dikbaşlı oluyorlar; hem boğucu hem de kayıtsız. Oğlan piyano dersleri almak istedi. Oysa onu mühendisliğe özendirmek çok daha akıllıca olurdu. Çocuğun sinirleri daha şimdiden aşırı gergin. Geleceğin ünlü piyano virtüözlerinden biri olmayacaksa (ki buna pek ihtimal vermiyorum), o zaman müzik tutkusu onun sağlıksız, kadınsı eğilimlerini arttırmaktan başka bir işe yaramayacaktır. M. piyano öğretmeninin,

yani zabıt kâtibi Herr Reiser'in güzel kızının Ryszard için çoktan bir gönül eğlencesi olup çıktığını öğrenirse, piyano derslerine duyduğu coşkuyu yitirebilir.

29 Mart. Pek çok bakımdan birbirlerine benziyorlar; M. ile Ryszard. Anlıyorum ve galiba kıskanıyorum: bir oyuncunun, bir başkasının kisvesine bürünüp kibirlenmeye hakkı var. Ama yazara, ne düşündüğünü dünyaya açıklama ruhsatı olduğuna inanan yazara karşı daha eleştirelim. Yine de, adamın özgüvenine, neşesine ve şu Amerikan tarzı, kendi mutluluğunu her şeyin üstünde tutma alışkanlığına hayranlık duymaktan kendimi alamıyorum.

30 Mart. Bu günlüğün en büyük kusuru, ona daha çok, sinirimi bozan şeyleri yazmam. Bu gece, aşksız bir evliliğin çirkinliğine ilişkin, upuzun bir söylev kaleme alabilirim. Wanda saçlarını geride, kıvır kıvır lüleler halinde toplamaya başladı (göründüğü kadarıyla, köyün hanımları arasındaki *le dernier cri);** Julian ise gerçekten çok acımasız.

31 Mart. Sinirli, alıngan biri olmamaya çalışıyorum. Onunla ilgili *herhangi* bir eleştirim olabileceği M.'nin aklına bile gelmez. Beni, salt hayranlık yansıtan bir ayna olarak görüyor. Belki de onun, bir oyuncunun, iyi bir evlilikten anladığı budur. Ama beni onun için doğru erkek yapan şeyin, işte bu karmaşık duygularım olduğunu biliyorum. Kötü bir davranışının kötü olduğunu algılayan, kırılganlığını, korkularını görebilen, kimse ama hiç kimse tarafından sahiplenilmek istemediğini bilen tek insan, benim.

1 Nisan. Tarlalarda geçirilen bir gün, kendimi iyimser hissetmemi sağladı. Geçen ay yaptığımız aşıların çoğu tuttu, asmalar çiçek açtı, üzümler ve onları koruyan yapraklar belirdi. Kumlu toprak *gerçekten* verimli; biz ise çok daha uzmanca çalışmaya başladık. Ramon; yaş 17. Burada duyularım keskinleşti. Duygularımı denetleyemiyorum. Duygularımın etimdeki, yü-

(*) (Fr.) Son moda. (ç.n.)

reğimdeki yansılarını denetleyemiyorum. Ama eylemlerimi denetleyebilirim. M.'ye asla ihanet etmeyeceğim.

2 Nisan. Jacinto, 25 yaşında. Kıvırcık saçlar. Sağ kolda yara izi. Bembeyaz dişler. Nasırlı elleri önü açık gömleğinin içinde. Göğsünün kıvrımı. Orada öylece dikiliyor.

3 Nisan. Bu öğleden sonra Ryszard'la birlikte, atla Santa Ana eteklerindeki bir Kızılderili köyüne gittik. Çadırlardan ve damı kamış kaplı, birkaç gri, kerpiç kulübeden fırlayan, bir deri bir kemik çocuk sürüleri –hüzünlü bir yoksulluğun resmi. Yaşlı bir adam kadınlara, bize yiyecek getirmelerini söyledi: bir kâse meşe palamutlu lapayla yine meşe palamudu unundan yaptıkları o kapkara ekmekleri. Tatlı olarak *tuna,* yani firavunincirinin kırmızı meyvesi; içkimiz ise manzanita şarabıydı. Dönüş yolunda Ryszard'la, yerlilerin acıya karşı duyarsızlığının, aşağı ırktan olmalarının kanıtı olup olmadığını tartıştık. Ben insan ne kadar duyarlıysa, duyguları ne kadar güçlüyse, ırksal ve kültürel açıdan da o kadar üstündür, dedim. Ryszard beni gerikafalılıkla, iliklerime kadar önyargılı olmakla suçladı. İçinden şöyle dediğinden eminim: eh, bir *Dembowski* de ancak böyle düşünebilir. Her şeye karşın, Ryszard'dan hoşlanıyorum. Zeki. Sağlıklı bir kişiliği var. M.'ye istediği bağlılığı sunamaması, benim için büyük bir şans; P.'nin okul öğretmeniyle ve Fraülein Reiser'le kırıştırmasına M.'nin bozulduğunun bile farkında değil.

4 Nisan. Umut kıvılcımları, bir de arzu kıvılcımları. Yeniden başlıyor. Şu 'yeniden başlama' ayrıcalığı için insan daha nelerden vazgeçmek zorunda? Avrupalılar elli küsur yıldır aynı şeyi söylüyorlar: işler yolunda gitmezse, biz de çeker, Amerika'ya gideriz. Toplumsal konumları uyumsuz olan ve ailelerin baskısından kaçan sevgililer; eserlerinin hak ettiği ilgiyi göremediğine inanan sanatçılar; çabaları boşa giden, yenilgiye uğrayan devrimciler: hadi, Amerika'ya! Amerika'nın varlık nedeni, Avrupa'nın açtığı yaraları sarmak ya da eski istekleri unutturup yerine başka arzular koymak sanki.

5 Nisan. Józek Staszek. Bana bir kuş tüyü veren, genç çoban. Bayan Bachleda'nın torunu. California'nın insanı günaha kışkırtan, yeni yeni oyunlarla dolu bir sahne olmasını hiç beklemiyordum. Bu sinsi özlemleri geride, mutsuz ülkemde bıraktığımı sanıyordum. Oysa hiç de öyle olmadı; zayıflığım buraya benden önce ulaştı sanki. Biz New York'u keşfederken, Atlantik kıyısını inerken, kıstağı geçerken, California kıyısını tırmanırken, San Francisco'da gezip tozarken, en sonunda da trenle buraya doğru yol alırken, tehlikeli arzunun hortlakları çoktan buraya varmış da beni bekliyormuş meğer. Üstelik onlara Polonya'da hiç varolmayan, sakin ama ısrarcı bir ses eşlik ediyor: neden olmasın? Yabancı bir ülkedesin, senin gerçekte kim olduğunu kimse bilmiyor. Burası Amerika, hiçbir şeyin kalıcı olmadığı ülke. Burada mutlak, değiştirilemez sonuçlara yer yok. Burada her şeyin ilerlemesi, değişmesi, alaşağı edilmesi, karışması bekleniyor.

6 Nisan. Sabah, doğruca Whitman'ın 'Hintkamışı' şiirlerinden fırlamışa benzeyen, kusursuz bir köy yaşamını, tertemiz bir yoldaşlığı yansıtan sahne karşısında donup kaldım. Joaquin, 19 yaşında. Bol, pamuklu bir gömlek, açık sarı geyik derisinden yapılma bir pantolon. Kesik bir ağaç kütüğüne oturmuş, *chiote* dedikleri, bir tür lire benzeyen, tek telli, küçük çalgıyı çalıyor. Güçlü bilekler, iri eller. Yanında, yerde, bacaklarını göğsüne çekmiş, başını Joaquin'in baldırına kayıtsızca yaslamış bir başka oğlan, taş çatlasın on beşinde, şarkı söylüyor. Adı, yanılmıyorsam, Doroteo. Geniş gözkapaklarının üstünde düz, göze çarpan kaşlar. Dolgun, hareketli dudaklar. Şarkının sözlerini çevirmesini istedim, kızardı.

Manolyanın gölgesinde, düşümde seni gördüm.
Uyanıp da gittiğini görünce,
Yeniden uyumak için ağladım.

Bunun üzerine, ben kızardım. Oğlanın bacağını, dizinden başlayıp kasığına kadar okşamak istedim.

7 Nisan. M.'nin Amerika'ya gelme önerisini ilk ortaya atışının üstünden on sekiz ay geçti. Bize söylendiğine göre, bahar yağmurları bitmiş. Kasıma kadar yağmur yağmayacakmış. Parmaklarımın arasından kayıp giden parayı (çoğu benim, ama büyükçe bir bölümü de Aleksander'ın halasından kalan miras) düşündükçe, çok endişeleniyorum. Parayı düşünen tek kişi benim, üstelik hem yetiştirilme hem de kişilik açısından onu dert edecek son kişi olan ben. Diğerleri de mutlaka kaygılanıyordur, ama becerikliliğimi sorguluyormuş gibi olmamak için, kaygılarını dile getirmeye çekiniyorlar. Öte yandan, iyimser olmak için hâlâ neden var. İki yıl önce dibe vuran şarap sanayiindeki durgunluğun çapını tam olarak kavramış değilim. Üzümün tonu 8 dolara indi; domuzlara yem yapıldığı bile oldu. Ama fiyatlar yükseliyor, yakında 1873'ten önceki değerine çıkabilir –tonu yaklaşık 25 dolara. Bu sonbahar ya da gelecek sonbahar, binlerce dolar kazanabiliriz.

8 Nisan. Francisco'yla ilgili düş. Eyerin demir kaşını tutan eli. Güzelliğin çekiciliğine kapılmak çok doğal. M. öyle güzeldi ki.

9 Nisan. Bu sabah bir atı nallatmak ve hayvanlara yem almak için köye inmiştim, yapıların yalınlığı, mutlak işlevselliği beni bir kere daha çarptı. Birinin ya da hepsinin bir anda, peş peşe yıkılıverdiğini hayal etmek öyle kolay ki. Kohler denen budalayla sulama konusunda sohbet.

10 Nisan. Geçmişi olmamak, insanı alçakgönüllüğe zorlayan bir deneyim. Büyükbabamın kim olduğunu kimse bilmiyor, bilseler de umursamazlar. General kim? Pulaski'nin adını duymuş olabilirler, ama nedeni, Amerika'ya gelmiş olması; belki Chopin'i de, bunun nedeniyse Fransa'da yaşamış olması. Polonya'dayken, kendime duyduğum saygı, soyadım ya da toplumsal konumumdan kaynaklanmadığı için kendimi kutlardım. Ailemden tam anlamıyla farklıydım –daha iyi ideallerim, farklı zayıflıklarım vardı. Ama bir Polonyalı olmaktan gurur duyardım. Bu gurur ise –tıpkı Polonyalılığın kendisi gibi– burada hiçbir

önem taşımadığı gibi, bir tür kusur bile sayılabilir, çünkü bizi demode yapıyor.

İlk geldiğimizde, komşularımızın gerçek Amerikalılar değil de yabancılar olması bizi hayal kırıklığına uğratmıştı. Ancak köylüleri tanıdıkça, Almanca konuşmayı sürdürseler bile aslında Amerikalı olduklarını anladım. Avrupalı olana, yani uyuşuk, eski moda olana burada yer yok. Ayrıca, Avrupa'dan gelen birinin Amerikalılaşmasının, düşündüğümden çok daha kolay olduğunu görüyorum. Oysa Meksikalılar için bu hiçbir zaman kolay olmayacak. Zavallı Meksikalılar, piyasaya yeni sürülen Amerikalılar için hep ikinci sınıf yabancılar olarak kalacak; birkaç varsıl Meksikalı ise bana memleketteki orta sınıfı anımsatıyor (yürekli, kibirli, gösterişi seven, cömert, konuksever, görgü kurallarını önemseyen, tembel), dolayısıyla, çalışma hırsıyla dolup taşan, işbilir Amerikalılar tarafından bir kenara itilmeye mahkûmlar. California'nın yazgısı çoktan çizilmiş.

11 Nisan. Adım Billy, diyor binicilik gösterilerindeki havuç saçlı oğlan. Seninki ne? Beyaz dişler, alnında bir yara izi. Bob-Dan, diyorum. Tanıştığımıza memnun oldum, Bob. Kişneyen, ileriye atılmak için sabırsızlanan atlar. Tahta üzengilerini, yarı yabani atlarının kanlı böğürlerine batıran Meksikalı kovboyların küfürleri. Yere yıkılan, bastırılan, damgalanan sığırın böğürtüleri. Hayır, Bob değil, diyorum, Bob ve Dan. Bana Bobby diyor.

12 Nisan. Kendimi hiç bu sabahki kadar sağlıklı, kendinden bu kadar hoşnut, böylesine yalın hissetmemiştim: saat onda, yirmi yedi derece sıcakta, ahırdaki çatı arasından, atlar için çatallar dolusu saman indirirken. Öğleden sonra Pasteur'ün *Etudes sur le vin*'ini okudum.

13 Nisan. Bildiğim kadarıyla Anaheim'daki tek Yahudi ve elbette en zeki adam olan Dreyfus'la açık açık konuşmaya karar verdim. Girişimimizden kâr sağlamanın tek yolunun kendi şarap şirketimizi kurmak olduğunu söylüyor. Ya genişlemeli ya da yok olmalıyız.

14 Nisan. Yasaklanan arzu, bu yabancı ortamda özgürlüğüne kavuşmak için çırpınıyor. Lanetlenen arzu. Ama, bir yandan bu çocuklara doğru şiddetle sürüklenirken, bir yandan da M.'yi bütün yüreğimle sevmemde anlaşılmaz bir şey yok. Tek sarsılmaz noktam, karıma duyduğum aşk.

15 Nisan. Çözümlerden biri de farklı üzüm cinsleri yetiştirmek olabilir. Mission'ı kuran İspanyol ataların buraya getirdiği üzümden bir sürü içki yapılıyor. Çeşitli likörler, konyak, melekotu, köpüklü melekotu, kırmızı porto şarabı, beyaz İspanyol şarabı ve öteki tatlı şaraplar; kusursuz olmasalar da içilebilir şeyler –bu yakıcı güneş *criolla* üzümünü olgunlaştırıp tatlandırıyor. Ama *riesling* ya da *claret* gibi sek şaraplar, asidi çok düşük olduğu için, tatsız ve yavan. Yine de herkes onları içiyor. Üstelik salt California'da değil. Buradaki şirketler Doğu Kıyısı'na giderek daha çok satış yapıyor, hatta Avrupa'ya ihraç ediyorlar. Şarabın bir süre sonra yüzde yüz Amerikan malı olup çıkması, Amerika'ya özgü bir kusursuzluk ölçütüyle değerlendirilmesi pekâlâ olası; tıpkı mutluluğun, ancak Amerikan ölçütleriyle saptanabilen, salt Amerika'ya özgü bir şey olup çıkması gibi.

16 Nisan. Buraya gelmekle aptallık mı ettik? Bu olasılık gözardı edilemez. Ben aptalın teki miyim? Adamın biri karısına kur yaparken, başını öteki yana çeviren, hoşgörülü koca? Ama M. onun uğruna beni asla terk etmez. Ryszard ona uygun bir erkek değil. Ben aptal değilim.

17 Nisan. Otuz beş yıl önce, bugün doğmuşum; bu benim *a l'américaine* ilk doğumgünüm. Doğumgününü, adını aldığın azize adanmış olan günde kutlamak, burada olacak şey değil; nedeni de, buranın çok eski öyküleri ve gelenekleri kutsallaştıran, dinsel bir takvime uyan, Katolik bir ülke olmaması değil. Asıl neden, Amerika'daki en yüce değerin, kişisel takvim, kişisel serüven olması: *benim* doğumgünüm, *benim* yaşamım, *benim* mutluluğum.

18 Nisan. Birdirbir oynayan iki Kızılderili oğlan. Birinin, at yelesine benzeyen, simsiyah saçları ve törpüyle düzeltilmiş gi-

bi, dümdüz dişleri var. Hava 30 derece. Üstelik henüz yaz gelmedi. Domuz yetiştirme konusunda bir kitap bulmalıyım. Arıcılık ve *mead* yapımıyla ilgili kitaplar da. Köydekilerle yaptığım konuşmalardan çıkardığım sonuca göre, bu ikisi en az çalışma gerektiren ama en çok kâr getiren işler: domuzlar ve arılar. *Mead* burada çok tutuluyor ama doğru dürüst yapmayı beceremiyorlar. Julian'la birlikte biraz yaptık, oldukça iyi oldu. Her neyse, daha düzgün tarifler denemenin kimseye zararı olmaz.

19 Nisan. M.'nin yaşamına, onu biçimlendirme fantezisini tadamayacak kadar geç girdim. Hayır, onu değiştirmek istediğimi söylemeye çalışmıyorum. Onu olduğu gibi sevdim. İdeal bir ikinci kocaydım. Ünlü bir oyuncunun kocası –oynamayı iyi bildiğim bir roldü bu. Beni elde bir saymasını istedim, şimdi benim de onu elde bir saydığımı anlıyorum. Öte yandan, yüreğinin en derin kuytularına sızmayı asla başaramadım. M.'nin beni kesinlikle terk etmeyeceğinden böylesine emin olmam çok tuhaf.

20 Nisan. Juan Maria, Doroteo, İsa.

21 Nisan. Ryszard, M. ile beni San Bernardinolar'a iki günlük bir geziye davet etti. M.'ye, Aleksander'la ahırda başladığımız işi bırakamayacağımı ama isterse kendisinin gidebileceğini söyledim. Ryszard daveti geri çevireceğimden emindi, hiç kuşkusuz.

22 Nisan. M. daha gün doğmadan Ryszard'la yola çıktı; yaşlı Salvador da yanlarında. Ryszard on dört atışlı Henry tüfeğini, tabancasını ve av bıçağını yanına aldı. Salvador iki eşkıyaya yetecek kadar silah taşıyor. M. bile yanına bir tabanca aldı. Akşam yemeğinde herkes çok sakindi –gösteri yapılacak kimse yoktu. M.'nin *onları* terk etmesinden korkuyor olabilirler. En üzgünleri, Aniela'ydı. Madam açık havada nasıl uyuyacak, deyip durdu. P. annesi burada olmadığına göre, daha geç yatıp yatamayacağını sordu; piyano çalmak istiyormuş. Ev boşaldı sanki; geceyarısı uzun bir yürüyüşe çıktım. Evden uzakta, doğanın yoğunluğuna ve içtenliğine sığınmış bir durumda, sınır-

sız gece göğünün altında ilerlerken, ansızın karşımda insan ilişkilerindeki yapaylığın dev boyutlu imgesi belirdi. M.'ye duyduğum aşk gözüme kocaman bir yalan gibi göründü. Aynı şekilde, onun bana, oğluna ve topluluğumuzun üyelerine beslediği duygular da yalandı. Şu yarı ilkel, yarı kırsal yaşamımız bir yalan; Polonya'ya duyduğumuz özlem yalan; evlilik yalan; bütün toplumun üzerine inşa edildiği temel yalan. Peki ama, bu bilgi ne işime yarayacak? Toplumdan kopup devrimci mi olacağım? Bunun için fazla kuşkucuyum. M.'den ayrılıp utanç verici arzularıma mı teslim olacağım? Hayır, onsuz bir yaşamı düşünemiyorum. Eve döndüm, oturup bunları yazdım, içimden bir kez daha yineledim: ev bomboş.

23 Nisan. Bu akşam döndüler. M. yerinde duramıyor, gördüklerini anlatıp duruyor. Kötü yaralanmış; suçlusu vahşi bir yaratık değil, bir fincan kaynar çay; sağ elinin ayası olduğu gibi su toplamış. Bu gezi sırasında, Ryszard'a âşık olduğunu keşfettiğini sanmam. Peki ama, aralarında bir şey geçip geçmediğini nasıl anlayacağım? Karım bir oyuncu.

Atlarıyla doğuya, dağlara doğru yol alırken, Anaheim'ın mevsimlik ırmağının geniş, kumlu yatağından geçtiler. Onca yalvarıp yakarmadan sonra Maryna'nın geziye katılmayı kabul etmesi Ryszard'ı şaşırtmıştı. Şimdi Ryszard da onu şaşırtacak, bu lütüf dışında kadından herhangi bir şey beklemediğini gösterecekti. Sabır, avcının en önemli erdemidir: Ryszard ilgisiyle onu boğmayacaktı. Bir de, zaten gördükleri şeyleri ona göstermeyecekti. Davetsiz bir konuk gibi gelip aralarına yerleşen sessizliğe sığınacak, sürü halindeki Ankara keçilerini, kaktüslere tünemiş erkek sülünleri, bir tepede duran ceylanı, üstlerinde dönüp duran gül rengi üveyikleri sanki Maryna göremiyormuş gibi davranmayacaktı. Her an ağzından püskürmeye hazır olan sözcük seli Ryszard'ı utandırıyordu. Sözcükler kolaydı –ağzın-

dan öylece fışkırıyor, her şeyi ışıkla dolduruyordu. Burada konuşmak gereksizdi.

Öğleye doğru San Bernardinolar'ın yüksek bayırlarının birinde durdular. Salvador, vadinin hemen kıyısında boy atmış, büyük, siyah meşeyi gösterdi, Ryszard'a İspanyolca bir şeyler haykırdı.

Ryszard başını salladı. "*No quiero oirlo.*"

Salvador haç çıkardı, atından indi, atları bağladı ve ateş yakmak için çalı çırpı toplamaya koyuldu.

"Ne dedi?" diye sordu Maryna.

"Geçen yaz burada bir sığır hırsızı yakalanmış."

"Tam burada mı?"

"Evet."

"Ne yapmışlar peki ona?"

Salvador ateşi tutuşturdu, hafif bir yemek için gereken araçları çıkardı: tava, çaydanlık, birkaç tabak, fincan.

"Asmışlar."

"Şu ağaca mı?"

"Korkarım, öyle. Evet."

Maryna inledi, ateşe doğru ilerledi. Ryszard onu izledi, eyerinden bir battaniye çıkardı, üzerine oturmaları için yere yaydı.

"Yorgun olup olmadığını sormayacağım."

"Teşekkür ederim."

"Geldiğine pişman mısın?"

"Ryszard, Ryszard, kendi kendini yiyip durma. Halimden memnunum."

"Beni sevdiğinden artık eminim. Adımı iki kez söyledin."

"Evet, tıpkı senin yaptığın gibi." Güldü. "Maryna, Maryna!"

Ryszard'a bir an, yüreği mutluluktan patlayacakmış gibi geldi.

"Mutlu musun, Maryna?" diye sordu, tatlılıkla.

"Ah, mutluluk," dedi kadın. "Yanılmıyorsam, çok geniş bir mutluluk kapasitem var."

Mutluluk ve doyum konusunda kendi kendisiyle yaptığı ye-

ni antlaşmadan Ryszard'a söz etmenin sırası değildi. Mutluluk, bireysel varoluşuna, üzerinde adının bulunduğu bir kaba yapışıp kalmamaya bağlıydı. Kendini, kabını unutman gerekiyordu. Seni, kendinin dışına çıkartan, dünyayı genişleten şeye tutunman gerekiyordu. Gözün zevklerine, örneğin. Bir müzeye ilk ayak bastığında hissettiği o delice keyfi anımsadı: Heinrich'le birlikteydi, Heinrich onu Viyana'ya götürmüştü, on dokuz yaşındaydı ve dünyaya adım atmak için yanıp tutuşuyordu. Genç bir kızdı. Bir kadın, bir yetişkin olmanın sağladığı güçlerden biri de, özünden dışarı çıktığı o parlak anları bir başkasıyla paylaşmaya daha az ihtiyaç duymasıydı. Öte yandan, her ne kadar Ryszard öyle düşünse de, Maryna elin, ağzın ve tenin zevklerini henüz unutmamıştı.

Salvador kuru gevrek ve kurutulmuş et koyduğu tabakları dağıttı, fincanlara balla tatlandırılmış Japon çayı doldurdu.

Ryszard suratını buruşturdu, fincanını örtünün üzerine bıraktı, yanan elini salladı. Maryna'nın fincanı hâlâ tuttuğunu gördü: "Elini yakmıyor mu?"

Maryna başıyla doğruladı, gülümsedi. "Seni sevmediğimden emin değilim."

Ryszard'ın yüreğine bir bıçak saplanıverdi. Fincanına uzandı, hâlâ tutulamayacak kadar sıcak olduğunu görünce, çabucak bıraktı. "Maryna, bırak o çayı!"

"Belki seviyorumdur," diye sürdürdü kadın sözünü. "Belki sevebilirim. Ama sevmemem gereken birini seversem, elbette suçluluk hissederim."

"Maryna, dur da eline bakayım."

"Dokuz yaşındayken, babamın ölümünden hemen sonra" –fincanı yere koydu, ürperdi– "bir yıllığına beni bir manastır okuluna koydular."

"Elin!"

Maryna elini uzattı, avcunu gösterdi. Koyu kırmızıydı. "Salvador!" diye seslendi Ryszard.

"*Senor*?"

"Aptal! Aptal!" Ryszard ayağa fırladı, bal kavanozunu kaptı. "Dur da şundan süreyim." Maryna'nın gözleri yaşlıydı. "Ah, Maryna!" Kadının avcuna eğildi, üfledi, bal sürdü. "Nasıl, acısı hafifledi mi?" Başını kaldırıp bakınca, kadının gözlerinin kuru olduğunu, ışıl ışıl parladığını gördü.

"Orada bir öğretmenim vardı, Rahibe Felicyta; onu anneme den, dünyadaki herkesten daha çok sevdiğimi fark ettim. Bunun üzerine, kendimi onun yüzüne asla bakmayacak biçimde eğittim. Yere eğik bakışlarım yüzünden çok utangaç ya da çok dindar olduğumu sanıyordu, oysa ben dudaklarımı onun güzelim yüzüne bastırmak için yanıp tutuşuyordum."

"Seni öpmeme izin ver, Maryna."

"Yapma."

"Seni hiç kollarıma alamayacak mıyım? Hiç mi?"

"Asla! Bunun anlamını kim bilebilir? Bildiğim tek şey, kendimi... her neyse, gizlenmek, seçim yapmak zorunda kalmaya katlanamam. Yaşamım yalın olmalı."

"Evliliği yalın mı buluyorsun?"

"Ah, işte o hiç yalın değil! Bogdan kesinlikle yalın biri değil. Yeterince karmaşık." Bir süre konuşmadılar.

"Maryna?"

Ayağa kalktı. "Yola devam etmek istiyorum."

Atlarına binince, onun her iki dizgini de sol eliyle tuttuğunu, bir mendile sarılı olan sağ elini ise göğsüne bastırdığını gören Ryszard, taşlı bir dere yatağından geçerken ve dik, bol dikenli bir yokuşu tırmanırken, her iki atı birden idare etti. Maryna onun arkası sıra ilerlerken, Bogdan'ın, ona yaşamı zehir eden, özel bir kederi olduğunu, bunun da, gerçekte kim olduğunu bilememekten kaynaklandığını söyledi (bunun ne olduğunu Maryna da açıklayamıyordu). Sonra, kendilerini tartışırken buldular, buysa Ryszard'ın istediği son şeydi, özellikle kadın, açıkça olmasa da, bir günlüğüne onun olmaya söz vermişken.

"Eğer büyükbabam Napoléon'un emrinde bir kurmay su-

bay, karım da ülkemin ulusal kahramanı olsaydı," dedi Ryszard, arkaya dönüp teklifsizce, "ben de oturup kim olduğumu kara kara düşünürdüm herhalde."

"Her zamanki kadar zekice davranmıyorsun," dedi Maryna soğuk bir sesle.

Ama arazi düzeldiğinde, erkeği çoktan bağışlamış gibiydi; dizginleri yeniden sol eline geçirdi, bir süre yan yana, dörtnala gittiler, yüzlerini parlak güneşe ve birkaç beyaz bulut kümeciğinin dışında lekesiz, masmavi gökyüzüne doğru kaldırdılar; Ryzard şu anda ne kadar mutlu olduğunu ve Maryna'nın verdiği, acıya nasıl katlanılacağını gösteren o şaşırtıcı, küçük dersi düşünüyordu.

Gece çökerken, kuytu bir köşede kamp kurdular, Salvador ince, teneke tabaklarda onlara tuzlu domuz etiyle ekmek sundu; kaygılıydı, sürekli af diliyordu. "*Senora, perdoneme, mil disculpas, perdoneme.*" Elleri öyle nasır bağlamıştı ki, fincanların ne kadar sıcak olduğunu hissedememişti. "*Ahora no esta caliente, senora, esta frio!*" Ryszard onun sözlerini çevirdi.

"Et öyle değildir, umarım," dedi Maryna gülerek.

Salvador'un ince ince kırdığı *manzanita* ve *ceanothus* dallarından yaptığı, üzerini kat kat siyah yosun ve parlak bürümcükle beslediği yatak Maryna'yı çocuk gibi sevindirdi. Sonra Ryszard, Salvador'u ateşin başında, elinde tüfeği, uyuyan Maryna'ya gözcülük etmesi için bıraktı (Salvador, kadının çevresine yaydığı, at kılından yapılma kemendi tek bir çıngıraklı yılanın bile aşamayacağına garanti verdi) ve kamptan uzaklaştı, piposunu tüttürerek ayışığının aydınlattığı ağaçların arasında ilerlemeye başladı. Güvenli bir biçimde, engin doğanın içinde, sınırsız göğün altında uyuyan Maryna, eski bir fantezinin gerçekleşmesiydi (onlar geniş evrenden geçen iki ince oktular); Ryszard'ın içi eşsiz bir zafer coşkusuyla doldu. Seviyordu. Seviliyordu. Bundan artık emindi. Rüzgâr çıktı; sessiz orman şimdi tıkırdar, fısıldar gibiydi. Sonra, bu esrime ânını bozan uğursuz bir hışırtı, Ryszard'ı sinirlendirdi, korkuttu. Sapından

kopan, yere düşerken de sürtündüğü yaprakları hışırdatan, olgun meşe palamutları olmalı, dedi içinden. Öte yandan, sinsice yaklaşan, gizlendiği ağacın arkasından fırlamaya ve o daha sesini bile çıkaramadan gırtlağını paralamaya hazırlanan *Ursus horribilis* de olabilirdi, elbette. Tüfeğini kampta bırakmıştı. Korkunun kamçıladığı bütün duyuları ona taptaze haberler getiriyordu. Ormana özgü kokuların arasında, bir kokarcanın uzaktan uzağa duyulan pis kokusunu bile alabiliyordu. Ve sesler... öten baykuşlar, yine bir hışırtı, bu kez biraz daha hafif; sonra.... sessizlik; doğadan yatıştırıcı bir ileti almışçasına, soluk kesici bir rahatlamayla ve minnetle karşıladığı, sevgili sessizlik. Her şey yolundaydı, her şey yoluna girecekti. Yo, yaralanmaz, incinmez biri olduğu türünden boş hayallere kapıldığından değil; Ryszard bunu yapmayacak kadar mantıklıydı. Ama yine de, şu anda hissettiği yoğun hoşnutluğu ve doygunluğu hiçbir şey bozamazdı. Yaşamım şu anda sona erse bile, dedi kendi kendine, yine de şöyle düşüneceğim: Tanrım, ne olağanüstü bir yolculuktu.

24 Nisan. M. bugün bana, topluluğumuz evliliğe benziyor, deyince bir anda savunmaya geçtim. *Bizim* evliliğimizi kastetmiyorum, dedi gülerek: uzlaşmalar, hayal kırıklıkları ve kesintisiz bir iyi niyetin olgunlaştırdığı bir evlilikten söz ediyorum –Julian ile Wanda'nın evliliğini de düşünmediğim çok açık! Yaşlı, uysal bir ata benzeyen, çiftlerin sonsuza kadar sürdürme düşüncesini moral bozucu bulduğu ama bitirmeyi de aklından geçirmediği evlilikler. Bir an eski M.'yi görür gibi oldum, en çok sevdiğim M.'yi: pes etmeyen, kırıcı, kendini eleştirmekten korkmayan, zorba.

25 Nisan. Buradaki üzüm asmalarını sıradan birer çalıymış gibi görmek, tam da Amerikalılara yaraşan bir şey. Yerli halk hiç umursamıyor: kafes işiyle, dalları kafese sarmakla filan uğraşmıyorlar. Oysa ben düşünüp duruyorum: ortak destek yok,

bir şeylere sarılmak yok, birbirine uzanmak yok. Her asma kütüğü tek başına. Uğraşıyor, didiniyor, komşularının önüne geçmek için çabalıyor.

26 Nisan. Üzümleri kurutmakla, kuru üzüm elde etmekle ilgili iyi bir kitap buldum; kasamıza birkaç bin dolar katabilirim. Bu öğleden sonra, Julian'la birlikte köydeki iki kurutma işliğini görmeye gittik; ikisi de çok kötü işletiliyor. Yine de, yerel üzümler şaraptan çok kurutmaya uygun, ayrıca, kuru üzüm satışları çok daha iyi. Gardiner, on dönümlük kuru üzümü 8 bin dolara sattığını söyledi. Jacinto'nun parlak, kahverengi gözleri.

27 Nisan. Ürünümüzü çeşitlendirebiliriz. Zeytin, portakal, limon, nar, elma, armut, erik –hepsi de iyi para getiriyor. İncir de öyle; inciri burada tek tek satıyorlar, Polonya'daki gibi uzun bir ipe dizerek değil. Göründüğü kadarıyla toprak muz için fazla kuru, karpuz zahmetsizce yetişiyor ama para etmiyor. Burada tütün eken de çok, ama daha çok kendi kullanımları için. İpekçilik pek yaygın değil; oysa ipek böcekleri çok çabuk büyür, kozalar da harikadır; Amerikalılar için "fazla yorucu" olduğunu söylüyorlar.

28 Nisan. Polonya'dayken, olmam gereken kişi olduğumu düşünürdüm. Amerika demek, alınyazınla didişebilirsin demek.

29 Nisan. Gecenin bir vakti, yataklarımız zeminde kaymaya başlayınca, uyandık. Köylülere göre "küçük" bir depremmiş ve California'nın güneyi için oldukça sıradanmış; oysa bizim ilk depremimizdi. M. ile P. hoşlandıklarını söylediler, M. düşünde uyarıldığını öne sürdü. Tam uyanmak üzereyken, Azize Mary'nin kulesinden trampet sesleri geldiğini duymuş! P. şimdi dört gözle büyük bir deprem bekliyor, yirmi yıl önce, Anaheimlı kolonicilerin gelmesinden önceki deprem gibi.

30 Nisan. Kısrağımızı çıngıraklı yılan ısırdı, ama iyileşeceğe benziyor. Bana gelince; kızgınım. Başta bu maceraya karşı çıktığımı M. çok iyi biliyor. Oysa şimdi, ondan çok daha istekli-

yim. Yoksa kendi içtenliğinden kuşkuya mı düştün, diyorum, iğneleyici bir tınıyla. O hayran olunası, en olgun sesiyle, bilgelik olmadan içtenlik nedir ki, diye karşılık veriyor. Yatışıyorum, ama tam anlamıyla değil. M. özgürlüğü ve arılığı onayladığını söylüyor, ev halkını ve ev işlerini değil. Bana kalırsa, onun asıl istediği şey, bir yuva değildi.

1 Mayıs. Arzularıma gem vurmamın tek nedeni, bir başkasını kışkırtmaktan, günaha sokmaktan çekinmem değil. Duyular konusunda hep bir acemi, yüzeysel bir amatör olarak kalmam.

2 Mayıs. Geçen hafta, Temescal yakınlarında Kızılderili bir işçi, çiftçinin karısı içerdeyken helaya girmiş; kadın adamın ona saldırmaya yeltendiğini ileri sürmüş, çığlıklarına yetişenler sayesinde "iş işten geçmeden" kurtulabilmiş. Zavallı adam bağlanmış, öfkeden gözü dönmüş koca tarafından hemen oracıkta hadım edilmiş, sonra ağıla kapatılmış ve o gece kan kaybından can vermiş. Olayı bugün duyduk. Böyle düşünmek çok çirkin, ama bu korkunç olayı duymak *zorunda değildik*.

3 Mayıs. Jakub bana, burada Kızılderililere karşı işlenen suçlarla ilgili uzun bir söylev çekti. Altına Hücum'dan sonra Kızılderililerin burada ciddi ciddi köleleştirildiği, bunun da beş yıl öncesine kadar sürdüğü anlaşılıyor. Jakub aramızda ahlâki değerleri, duyguları olan tek kişiymiş gibi davranıyor.

4 Mayıs. Başarısız olabilir. Ama ben başarmak zorundayım. M.'yi hayal kırıklığına uğratmamalıyım. Gereksindiğimizin çoğunu üretemiyoruz. Ürettiğimizin çoğunu satamıyoruz.

5 Mayıs. Hava otuz beş derece. Bu Californialıların dinmek bilmez başarı hırsları sinirime dokunuyor. Ben *başarısızlığı* soyluluk sayan, olumlayan, Polonya'ya özgü bir yaklaşımla yetiştirildim. (Ülkemde başarı bayağı, âdi bir şey olarak görülürdü.) Çekirgeler tarlalarımızın başına belâ oldular.

6 Mayıs. Wanda pek iyi görünmüyor; yemekten erken kalktı. Julian'ın dediğine göre, ateşi varmış. Hepimiz kaygılandık. Danuta, bekleneceği gibi, hemen yeni bir perhiz önerdi, küçük

kızlardan biri hastalandığı zaman onu sırf meyve ve filizlenmiş tahılla besleyerek nasıl iki gün içinde iyileştirdiğini anımsattı.

7 Mayıs. Cyprian beni Doktor Lorenz'le tanıştırdı. İnce, uzun bir beden, solgun bir yüz, delici gözler, gür kaşlar, saygıdeğer bir sakal, yankılı, güçlü bir ses. Bir tarikat önderinin dört dörtlük portresi. Topluluk üyeleri kendilerine 'Tanrı'nın Bahçesindeki İşçiler' diyorlar, ama gördüğüm kadarıyla, gündelik uğraşlarının arasında çiftçilik yok (çiftlik bütünüyle Meksikalı işçiler tarafından çekilip çevriliyor); bu da kendilerini, sabah duasının ardından neden saatlerce, yorucu beden eğitimi hareketleri yapmak zorunda hissettiklerini açıklıyor. Bana erkeklerin eviyle çocukların yerleştirildiği daha küçük evi gezdirdiler. Bu yapılar da, tıpkı kadınların kaldığı bina gibi, yusyuvarlaktı. Karılarla kocaların bir tek cumartesi gecelerini birlikte geçirmesine izin veriliyor. Bana Eden Perhizi'nin ilkelerini açıkladılar; sonra da dövülmüş, kabuksuz buğdayla öğütülmüş, meyve suyuyla ıslatılmış arpadan oluşan, iğrenç yemeğe davet edildik.

8 Mayıs. M.'den öğrendiğime göre, Ryszard Julian'a, Wanda'yla ikisinin neden çocuk yapmadığını sormuş. Julian, Wanda'nın çocuğu olmadığını öne sürmüş. M., Kızılderili kız çocukları için bir el sanatları okulu açmayı düşünüyor.

9 Mayıs. Anaheim'a yerleşenler, buraya San Francisco'daki yaşamlarından daha iyi bir yaşam kurmak için geldi. Bizim buraya yerleşmemiz ise yalnızca rastlantı, ayrıca, Polonya'ya göre çok daha kötü yaşıyoruz. Başaramazsak, nedeni, ütopik tasarıların zaten uygulanamaz oluşu değil, bizim çok fazla özveride bulunmuş olmamız, kendimizi neredeyse bütün zevklerden yoksun bırakmamız olacak. Biz bir yaşam kurmak istedik, yaşanılası bir ortam değil; para kazanmak hiçbir zaman ana dürtümüz olmadı, olmayacak da. Vazgeçersek, komşularımızın bizi yeterince çalışmamakla suçlayacağını bilmek çok acı –tohumları ektikten sonra sundurmada oturup ya da hamaklara yatıp her şeyin kendi kendine büyümesini beklediğimizi söyle-

yecekler. Bu doğru değil. Her şey bir yana, biz onlardan çok daha fazla çalışıyoruz. Ama dalgınız, aklımız başka yerde. Onların gayet doğal bir biçimde sahip olduğu sağduyudan yoksunuz.

10 Mayıs. Tek başıma, atla, Anaheim Sahili'ne kadar gittim; gidiş-dönüş yaklaşık kırk kilometre; kendimi çok daha güçlü hissettim. Kumsalın bir parçası demir piritlerle kaplıydı (buna burada 'salakların altını' diyorlar); P. için bir torba dolusu topladım.

11 Mayıs. Bizden önce pek çokları başaramadı. Brook Çiftliği. Kalikst Wolski'nin Texas'ta, La Réunion'da kurduğu Fourier tarzı koloni. Bunu biliyorduk. İşin doğrusu, göçle ilgili plan yaparken, Wolski'nin yaşadığı serüveni anlattığı kitabını okumuştum; pişmanlıkla dolu anıları, dostlarıyla birlikte Polonya'ya dönmesinden sonra yayınlanmıştı. Ama şu anda bile, başka bir grubun başarısızlığı yüzünden pes etmemekle ve Amerika'da Fourier'nin çizgisi doğrultusunda, elbirliğiyle bir topluluk oluşturma fikrinden caymamakla doğru yaptığımızı düşünüyorum. Herkes bu kadar sağgörülü olsaydı, hiçbir şey başarılamazdı. Bu, Wanda'yla Julian yüzünden evliliğe duyduğun inancı yitirmek gibi bir şey olurdu. İnsanın, *benim* evliliğim farklı olacak, deme hakkı var.

12 Mayıs. Belki serüvenimiz biraz fazla 'Polonyalı' görülebilir. Yurt dışında, ulusumuzun acıklı tarihine üzülenlerin bizim için ne düşündüklerini biliyorum: siyasal bilgelikten yoksun olduğumuzu: bir kez olsun başarıya ulaşamayan ayaklanmalarımıza bakın. Saf olduğumuzu, kolay aldandığımızı: Napoléon ulusal ordumuzun, onun uğruna kan akıtması gerektiğine bizi inandırmakta hiç zorlanmadı; Beyaz Kartal'ı burnumuza doğru sallaması yetti, böylece, 1812'de başta büyükbabam olmak üzere, atları doğruca Rusya'ya sürdük. Bir anda coşma eğilimimizin çocukça, hatta budalaca olduğunu. İyi yönetim, sağduyu, disiplin, ılımlılık, kısacası bu sanayileşme ve askerleşme çağında sağ kalabilmek için bütün ulusların vereceği, hızla yak-

laşan o dev savaşım için gereken öteki niteliklerden yoksun olduğumuzu. Kahramansı davranışlar ve kişisel cesaret eylemleri konusunda hiçbir sorunumuz olmadığı, ama bütün bu yücegönüllülüğün belli bir kibir barındırdığı. En can yakıcı suçlama ise: yüzeysel zevkler peşinde koşan bir ulus olduğumuz.

13 Mayıs. Polonya anıtlarla doludur. Geçmişi anarız, çünkü geçmiş yazgıdır. Doğuştan kötümseriz, geçmişte olanların yeniden olacağına inanırız. Belki de bir iyimserin tanımı şudur: geçmişin gücünü yadsıyan biri. Burada geçmiş hiç önemli değil. Burada bugün geçmişi doğrulamıyor, onun yerini alıyor, onu iptal ediyor. Geçmişe bağlılığın her türünü zayıflık saymak, belki de Amerikalıların en çarpıcı yanı. Yüzeysel, kof görünmelerine neden oluyor, ama onlara güç ve özgüven sağlıyor. Ne olursa olsun, *hiçbir* şeyin onlara köstek olmasına izin vermiyorlar.

14 Mayıs. Bugün öğleden sonra, saat beş sularında, Wanda ahırda kendini asmaya kalkıştı. İpi kirişe doğru dürüst bağlamayı becerememiş; ayaklarını merdivenden çektikten sonra ip onu ancak bir dakika kadar taşıyabilmiş, ama yine de, düşüş ilmeği sıkılaştırmış –Jakub yukarıda, kartal yuvasında olmasaydı ve çatırtıyı duymasaydı Wanda boğularak ölebilirdi; Jakub tam zamanında yetişmiş, merdiveni onun altından çekip ilmeği çözmüş ve yardım çağırmaya koşmuş. Wanda'yı baygın halde evimize taşıdık, Higgins'i çağırmak için hemen köye koştum; Wanda'nın boynundaki ezikler için bir lapa hazırladı, kırık kolunu alçıya aldı ve biraz kloral hidrat içirdi. Saat sabahın ikisi; doktor az önce gitti. Wanda'nın burada birkaç gün yatması gerekiyor elbette. M. hâlâ onun yanında. Aleksander ile Barbara geceyi geçirmesi için Julian'ı evlerine aldılar. Julian evin önünde görülmeye değer bir gösteri sundu; ağladı, bağırdı, kendini öldüreceğini, böylece herkesi mutlu edeceğini, ancak *kendisinin* eline yüzüne bulaştırmayacağını haykırdı. Şimdiyse, Barbara'nın söylediğine göre, başı ellerinin arasında, öylece oturuyormuş. M. onun Wanda'ya yaklaşmasını yasakladı.

15 Mayıs. Wanda hâlâ çok acı çekiyor; tek lokma yiyemediği gibi, içemiyor da. Higgins bugün uğradı, her şeyin yolunda olduğunu, onu birkaç gün daha yatakta tutmamızı söyledi. Kimse ne yapacağını bilemiyor. Julian bin pişman, ama bakalım ne kadar sürecek? Wanda boğuk bir fısıltıyla bana şöyle dedi: "Zeki olmadığımı biliyorum." Bütün olup bitenler çok acıklı, ama aynı zamanda çirkin ve alçaltıcı. Wanda, Julian'ın onu görmesine izin vermesi için M.'ye yalvarıp duruyor.

16 Mayıs. Suçluluk duymak için hepimizin neredeyse Julian kadar nedeni var. Bir komünde yaşamak demek, salt kendinin ve ailenin değil, diğerlerinin sorumluluğunu da üstlenmek demek. Tamam, Julian'ın karısına davranışlarını herkes kınıyordu, ama grup halinde, hep birlikte onu dizginlememiz gerekirdi.

17 Mayıs. Wanda, Julian'a döndü. O evden ayrılırken, M. ağlamamak için kendini zor tuttu. Şimdi ise kızgın. Bir evlilikte neler olup bittiğini kimse dışarıdan bilemez, dedim.

18 Mayıs. Julian ile Wanda artık yemeklere katılmadıkları için, M. onların yemeklerini Aniela'yla gönderiyor. Bu akşam onları görmeye gittik; Wanda, büyük bir olasılıkla aşırı yorgunluktan kaynaklanan bir sinir krizi geçirdiğini söyledi, Julian da fazla çalıştığı konusunda ona katıldı.

19 Mayıs. Julian ile Wanda gelecek ayın başında Polonya'ya dönüyorlar. Olanlar öyle dehşet vericiydi ki, kimse kalmaları için ısrar edemiyor, oysa, Tanrı biliyor, memlekete dönünce aralarının düzelmeyeceği ortada. Julian'ın şimdi Wanda'yı suçlamak için yeni bir nedeni var; onun yüzünden dostlarını terk ettikleri, büyük serüvenden, Amerika'dan vazgeçtikleri, zayıflığıyla kocasını küçük düşürdüğü, vesaire. M. çok üzgün. Jakub onların evine geçebilir. Ryszard ahırda kalmayı yeğliyor. Bunun dışında hiçbir şey değişmedi, ama her şey değişti, bunu hissedebiliyorum. Başaramayacağız.

20 Mayıs. Bu akşam içimden yazmak gelmiyor.

21 Mayıs. Bugün de öyle.

22 Mayıs. Amerika'da her şeyin mümkün olduğu varsayılıyor. Gerçekten de, burada her şey *mümkün:* Amerikan yaratıcılığı ve Amerikalıların kanına işlemiş olan, hiçbir şeyi kutsallaştırmama yeteneği sayesinde. Amerika pazarlıkta payına düşeni sonuna kadar yapıyor. Başarısızlık, hata bizde.

23 Mayıs. Bu akşamki yemek tatsızdı. Barbara bir komşusundan, Edenica'daki bir çocuğun açlıktan yavaş yavaş öldüğünü duymuş; çok uzun bir süredir elma rendesi, haşlanmış pirinç ve arpa suyundan başka hiçbir şey yedirilmeyen çocuğa doktor da çağrılmamış. Danuta ile Cyprian, koloniyi kötülemek için bir kampanya yürütüldüğünü öne sürüyorlar.

24 Mayıs. Aleksander'la birlikte, ağılın yakınındaki çürümüş ağacı kestik. Testerenin bir ucundan tutarken bir ara uyumu bozdum, testere büküldü. Amerika'da başarısızlığın kendine özgü bir soyluluğu olduğuna inanmak çok güç.

25 Mayıs. Oturup bir güneş gibi batmayı bekleme. (Bu düsturu bir yerde okudum.) Yürekli insanlar bir şeyi, o şey onları bırakmadan bırakırlar. Bilge insanlar her sonucu bir zafere dönüştürürler.

26 Mayıs. Nedeni salt deneyimsizliğimiz olamaz: yirmi yıl önce üzüm yetiştirmek için buraya gelen Almanlar da deneyimsizdi; aralarında bir oymacı, bir biracı, bir tüfekçi, bir marangoz, bir otelci, bir nalbant, bir tahıl dükkânı sahibi, bir şapkacı, iki müzisyen ve iki saatçi vardı. Girişimimizi başarıya dönüştürmek için gerekenleri öğrenme konusunda onlardan hiç de aşağı kalmayız. Ama onların başlıca hedefi çiftçiliği başarmaktı. Bizimse çiftçi olmak istememizin nedeni, sakin bir taşra yaşamı sürebilmekti.

27 Mayıs. Danuta ve Cyprian'la tartışma. Edenica'daki küçük kız, köyün yetkilileri tarafından alındı ve Lorenz aleyhine bir çocuğun yaşamını tehlikeye atma suçuyla dava açıldı. Duruşma gelecek pazartesi, köyün mahkemesinde. Danuta ile Cyprian adamın beraat edeceğinden eminler. M. bu gece her zamankinden daha sevecendi. Şu anda uyuyor.

28 Mayıs. Bu sabah atla dağlara gittim, güneş batarken döndüm. Aşağı yukarı doksan kilometre. En küçük bir yorgunluk hissetmedim.

29 Mayıs. Ne yapacağımızı kararlaştırmak için toplantı. Jakub devam etmek ve ne olursa olsun Amerika'da kalmak istediğini söylüyor. Barbara'nın morali annesinden gelen mektup yüzünden çok bozuk –babası hastaymış, her an ölebilirmiş– ama o ve Aleksander, büyük bir olasılıkla Varşova'ya zamanında yetişemeyecekleri için, yola çıkmayı düşünmüyorlar. Aleksander hoşnutsuzluğunun, bu serüvene atıldığı için pişmanlık duyduğu anlamına gelmediğini daha önce söylemişti; ona inanmak istiyorum. Ekim ayına ve bağbozumuna kadar beklemeyi kararlaştırdık; üzümleri iyi bir fiyata satıp satamayacağımıza bakacağız. M. bir süreliğine sahneye dönmeyi, çiftlik kâr getirinceye kadar bizi bir arada tutacak parayı kazanmayı önerdi.

30 Mayıs. Öğlen otuz beş derece. M.'yi sahneye iteliyormuşum ve bunu (ileride bir serüven, bir perde arasıydı diyeceğimiz) buradaki yaşamımıza son vermek için gerekçe olarak kullanıyormuşum duygusu hoşuma gitmiyor. Sonra, düşünüyorum: ama sahneye kendisi dönmek istiyor.

31 Mayıs. Lorenz'in aleyhindeki suçlamanın düştüğünü belirteyim. Anlaşıldığı kadarıyla, tarikat üyeleri, köydeki yeni okul binasına bağışlanmak üzere yüklüce bir para toplamışlar. Köyde Doroteo'yu bir vitrindeki hasır şapkaya hayran hayran bakarken gördüm. Bana on beş senti olduğunu söyledi –şapkanın fiyatı "iki çeyreklik" imiş: 25 sentin California argosundaki karşılığı. Ve şapkayı ona almamı istedi. Utanç duyguları.

1 Haziran. Julian ile Wanda'yı bu sabah istasyona kadar geçirdik. Yarın San Francisco'dan eksprese binip New York'a gidecekler. Bremerhaven'e giden gemi on gün sonra New York'tan ayrılıyor.

2 Haziran. Gereksiz sorular canımı sıkıyor. Yaşamda şu yönü değil de bu yönü seçmemize neden olan şey ne? Neden başka bir yere değil de California'ya geldik, bu kaçınılmaz mıydı?

Doroteo'yu mutfakta, Aniela'ya derdini anlatmaya çalışırken buldum. Tarlada yardımcıya ihtiyacımız olup olmadığını soruyordu. Şapka başındaydı.

3 Haziran. Günü aylaklık ederek ve geleceğimiz hakkında konuşarak geçirdik. Barbara annesinden yeni bir mektup aldı: babası ölmüş.

4 Haziran. Barbara ile Aleksander akşam yemeğinden sonra beni bir kenara çektiler. Bu yaz Polonya'ya dönmeye karar vermişler.

5 Haziran. Danuta ile Cyprian, California'da kalacaklarını bildirdiler: Edenica'ya taşınacaklar. M. onları şiddetle kınadı ama yararı olmadı. Fanatizmle tartışılmaz. Bu delice kararın uzun süredir tasarlandığı açık. Ayrıca, Lorenz'in varlıklı topluluğunun sağ kalma şansı bizimkinden kat kat yüksek. Belki de yeterince radikal ya da eksantrik olamadık. Ay, Doroteo.

6 Haziran. Geriye bakınca, başarısızlığımızın kaçınılmaz olduğunu, saflık ettiğimizi, gerçeği görmezden geldiğimizi söylemek çok kolay: kendini öncü sanan Avrupalı aydınlar, vesaire. Daha iyi bir yaşam olasılığına, yabancı bir yerde taptaze bir başlangıç yapılabileceğine ilk inanlar biz değiliz, sonuncu olmayacağımız da kesin. Hiçbir ideale sahip olamayanlar, bizi fena halde küçümseyecekler. Ama daha iyi bir ortam adına kumar oynamanın utanılacak bir yanı yok. Eğer bir daha kimse bizimle aynı duygulara kapılmazsa, dünya çok daha yoksul bir yer olacak.

7 Haziran. Jakub bugün New York'a gitti. Veda armağanı olarak M. ile bana üç tablosunu verdi; buradaki yapıtlarının en iyileri olduğuna inanıyormuş. İki hüzünlü başı gösteren, küçük bir resim; genç bir kadınla sakallı bir erkek: Jessica ile Shylock. M.'yi oturmuş kitap okurken gösteren, tam boy bir portre. Los Nietos'tan bir manzara: çevresi yaramaz çocuklarla sarılı, Meksikalı bir kadın, iki okaliptüs ağacının arasına gerilmiş olan bir tür çamaşır ipine, kurutulup uzun şeritlere dizilmiş etleri asıyor. Resimlerin üçü de olağanüstü. Jakub'un gidişi M.'nin moralini bozdu.

9 Haziran. M. temizlik konusunda Aniela'yla tartıştı. Kendini çok dingin hissettiğini söylüyor. August ve Beate Fischer'le konuşmalıyım.

12 Haziran. M., Ryszard ve ben, öğleden sonra Anaheim Sahili'ne gittik, oradaki tavernada yeni tutulmuş dilbalığı yedik ve okyanusun üstündeki günbatımını seyrettik. Güneşin bu güzelim batışı sanki bizi arıttı ve içimiz neredeyse ilk geldiğimiz sıralardaki duygularla doldu; o aşırı zindeliği, minneti hissettik. Son gece, yeni gelmiş gibi davrandık. Ya da yola çıkmaya hazırlanan gezginler gibi. Pasifik öyle mutlak, engin ve kayıtsız görünüyordu ki, insan buradan ileri bir adım bile gidemeyeceği, yalnızca geriye dönüp kendi ayak izlerini gerisin geri izleyebileceği duygusuna kapılıyordu. Ama bu bir yanılsama, elbette.

13 Haziran. M.'nin istediği şey, yeni bir yaşam değildi, yeni bir benlikti. Topluluğumuz bunun için bir araç oldu; şimdi artık sahneye dönmeye hazır. Amerikan izleyicisinin önünde neler yapabileceğini göstermeden Polonya'ya dönmeyi düşünmediğini söylüyor; onunla Amerika'daki yıldızlığı arasındaki bütün engelleri kaldırmamı isteyecek kadar da cüretli.

15 Haziran. M. San Francisco'ya gitmeye hazırlanıyor. Yerleşir yerleşmez, P. ile Aniela ona katılacak.

16 Haziran. İki ev de içinde olmak üzere, araziye yaptığımız bütün katkıların çok iyi farkında olan Fischer çifti, onlara aralıkta ödediğim paranın 2 bin dolar eksiğine çiftliği geri almaya hazır olduklarını bildirdiler. Burada bir süre daha oyalanıp başka önerileri de değerlendirmeliyim.

17 Haziran. İçimizden hiç kimse, buradaki ekonomik zeminin ne kadar kaygan olduğunu gerçekten kavrayabildi mi? Ya da çiftçiliğin ne kadar çaba gerektirdiğini? Belki de Güney Pasifik'e gitmeliydik.

YEDİ

Yaramazlık gibiydi; evden kaçmak gibi, yalan söylemek gibi –Maryna kolayca bir sürü yalan söyleyebilirdi. Yeniden başlıyordu; yazgısıyla yeniden buluşuyor, yazgısı da buna karşılık ona, asla yanlış yola sapmadığını anlatan o yoğun duyguyu bahşediyordu.

Maryna kente haziranın sonuna doğru vardı. Teni, San Francisco'nun denizden gelen, hoyrat havasını unutmuştu, soylu koyun ve okyanusun görüntülerinin (sisin izin verdiği ölçüde elbette) belleğinden kayıp gitmesine, kaygısızca tasarımlanmış olan kentin ortasındaki dik yokuşlardan yuvarlanmasına göz yummuştu, ama Nob Tepesi'nin hemen eteğinde yükselen, bütün arzularını bir mıknatıs gibi çeken binanın geniş, sütunlu girişi en ince ayrıntısına kadar aklındaydı.

Bogdan gerekli ayarlamayı yapmıştı: Maryna, yaşlı Yüzbaşı Znaniecki'yle karısının yanında kalacaktı. Ailesinden geçici bir süre için ayrılan, saygın bir kadın tek başına kalamazdı. Znaniecki'lerin seçilme nedeni, kibar ve koruyucu bir çift olmalarının yanısıra, Yüzbaşı'nın bir Amerikalıyla evli olmasıydı, böylece Maryna sürekli Polonyaca konuşmayacaktı. Ayrıca, Tapu Dairesi'nde çalışan, yetkili bir yüzölçümü denetçisi ve tapu araştırmacısı olan Znaniecki'nin tanımadığı yoktu (Bohemya Kulübü'nün üyelerinden eyalet valisine kadar); California Tiyatrosu'nun sahneden sorumlu müdürü, azametli Angus Barton'la bir görüşme ayarlamak için yardım gerekiyordu. Gelişinin ertesi sabahı Maryna yürüyerek Bush Caddesi'ne gitti ve tiyatro binasına girdi. Dövüşten bir gün önce, kabadayılığının, korkusunun boş stadyuma sürüklediği, en arka sıraya gidip arenanın düzgünce taranmış, kansız kumlarına tepeden bakan bir gladyatör gibi Maryna, kırmızı, kadife perdeyi ve karanlık, huzurlu sahneyi görmek için localardan birine girdi. Ama sahne karanlık değildi; bir prova yapılıyordu. Siyahlara bürünmüş, uzun boylu, hafif kambur duran bir erkek, onuncu sıradaki koltuğundan fırladı, ara geçitte hızla ilerledi: Barton muydu acaba? "Bu akşam 'iyi' olacağını söyleyip durma," diye bağırdı aktörlerden birine. "En *nefret* ettiğim şeydir. Akşam 'iyi' olacaksan, *şimdi* de 'iyi' olabilirsin!" Evet, Barton olmalıydı.

Sorun, Henryk'e yazdığı mektupta da açıkladığı gibi, hemen hemen hiç yalnız kalamamasıydı. Gelişi duyulmuştu (dünyada Polonyalıların bulunduğu bir yere gidip de fark edilmemesi mümkün müydü?); San Francisco'daki bütün Polonyalılar onunla tanışmak istiyordu. Köklerinden kopmuş yurttaşlarının taşkın hayranlığıyla kuşatılmışken, içindeki hırsın ve başaramama korkusunun ateşini beslemek kolay olmuyordu. Ayrıca, akşamları salt Polonyaca konuşuluyordu; otuz yıl önce, Metternich'in körüklediği (Polonyalı köylülerin de dehşet verici bir biçimde uyguladığı) ve Polonya'nın Avusturya kesiminde yaşayan, isyan yanlısı, liberal orta sınıfla aydınların büyük bir

bölümünü yok eden kıyımdan kaçmış olan Yüzbaşı Znaniecki, sonradan benimsediği ülkenin politikalarıyla ne kadar içli dışlıysa, anavatanının yaşadığı felâketlerle de o kadar ilgiliydi; olup biteni dakikası dakikasına haber alıyordu. Sosyalist olduğunu söylüyordu; ama Maryna'ya dediğine göre, sosyalizmin Amerika'da hiçbir geleceği olmadığından emindi, çünkü buradaki yoksulların zenginlere duyduğu hayranlık, görüldüğü kadarıyla, Avrupa'da krallara ve rahiplere duyulan bağlılıktan bile köklüydü, sarsılacak gibi değildi. Maryna'ya, Amerika'daki iki siyasal parti arasındaki farkı uzun uzun açıkladı, ama sonuçta kadının anlayabildiği tek şey, Cumhuriyetçilerin güçlü bir merkezi hükümet, Demokratların ise eyaletlerin oluşturacağı gevşek, federal bir 'birleşik devletler' istediği oldu. Maryna'ya kalırsa, bu parti çekişmeleri İç Savaş'tan, yani kölelik sorununun halledilmesinden önce, doğru düşünebilen herkesin ister istemez Cumhuriyetçi olduğu dönemde çok daha anlaşılır bir şeydi; Amerikalıların şu anda neyin kavgasını verdiğini anlayamıyordu. Bir akşam Znaniecki onu "Büyük Agnostik" Robert İngersoll'u dinlemeye götürdü; Ingersoll, tanrı-tanımaz konuşmalarıyla San Francisco'da büyük dinleyici kitleleri topluyordu. Maryna, dinleyicilerin verdiği olumlu tepkiden çok etkilendi.

O, bir gösteri sanatçısı için elzem olan, sanatçıyı yüreklendiren onaylama akışını kesmişti ve şimdi bunun sanatına yaptığı etkiyi saptaması gerekiyordu. Pervasızlığa bayılıyorum, diye yazdı Henryk'e, doğruyu söyleyip söylemediğini merak ederek.

Znaniecki çiftinden ayrıldı ve çevre mahallede, dayalı döşeli odalarda yaşayan, dalkavuk yurttaşlarından uzaklaştı. Dolar olarak değeri aman aman olmasa da, bütün mücevherlerini rehin bıraktı; eline, çok tutumlu bir yaşam sürdüğü takdirde iki ay geçinmesine yetecek kadar para geçti. İçgüdülerini, tekniğini, doyumsuzluklarını ve onu böylesine iyi bir oyuncu yapan küstah beğenisini yeniden yapılandırmak için yalnızlığa ihtiya-

cı vardı. Yürüme sanatının cilalanması gerekiyordu: hiç zorlanmadan dik durmak, kendinden emin adımlar atmak. Bir de, gerçek yaratıcılığın temel taşı olan, salt kendini düşünme sanatı: bunu yeniden kazanabilmesi için mutlaka yalnız olmalıydı.

Şimdi bir tek kendisi ve bu kent vardı; kendisi ve hırsı, kendisi ve karşısında eğileceği, kendi iradesiyle boyun eğeceği İngilizce dili.

"Yapacağım," dedi Bayan Collingridge. "*Yapı-cağım* değil."

Maryna, Shakespeare'in bir eserini göğsüne bastırmış, salonun parke zeminini arşınlıyordu; bir ara cumbalı pencereye gidip dışarıya baktı ve Bayan Collingridge'i gördü. *Antony ve Kleopatra*'dan dizeler mırıldanarak, hülyalı gözlerle aşağıdaki sokağı süzmekteydi ki, birden, doğruca ona bakan, mısır saçlı, geniş, hasır şapkalı, kısa boylu, şişman bir kadınla göz göze geldi. Maryna elinde olmadan gülümsedi. Kadın elini ağzını götürdü, sonra yavaşça indirdi, gülümsedi, bir an durakladı, ellerini yere dayayıp bir takla attı (pelerini dalgalandı), sonra yürüyüp gitti.

Birkaç gün sonra yeniden karşılaştılar; Maryna öğleden sonra, sekiz saatlik çalışmanın ve bağırıp çağırmanın ardından, Çin mahallesine doğru biraz yürümek için dışarıya çıkmıştı (kiralık odasının bulunduğu apartmanla Dupont Caddesi arasında yalnızca birkaç sokak vardı). Çayevlerinin gösterişli balkonlarından yayılan tiz seslerin ve yankılı, müzikli şamatanın çekiciliğine kapıldı, fenerli bir geçide girdi; dar, uzun bayraklarla süslenmiş dükkânların açık kapılarından gözüne çarpan oyma fildişleri, kırmızı, lake tepsiler, tik ağacından yapılma, sedef kakmalı sehpalar, akik parfüm şişeleri, sandal ağacından yapılma kutular, balmumu şemsiyeler ve dağların, karlı dorukların resimlerinden oluşan, karman çorman bir parıltı el ediyordu. Sokakta aylak aylak gezinen Uzakdoğulular da vardı, hızlı adımlarla ilerleyenler de; mavi, pamuklu tunikleri, lavanta rengi, brokar ceketleri, pilili, ipek pantolonları ve vişne kırmızısı, ipek şeritler dolanmış, tek ve uzun örgüleriyle, arkasın-

dan ağır ağır gelen beyefendiler (Maryna bir kenara çekilip onları hayranlıkla süzdü); pürüzsüz ciltleri, ışıl ışıl saçları, bileklerindeki yeşim bilezikleri, hafifçe yaslandıkları hizmetçileriyle çok güzel iki kadın. Maryna'nın bakışları onların görkemli giysilerinin aşağısına, üzerine yaldız iplikle desenler işlenmiş, ipek çoraplarının göründüğü ayak bileklerindeki dokuz-on santimlik açıklığa doğru kaydı; bir zamanlar, bir yerde okuduğu, varsıl Çinli ailelerin küçük kızlarının ayaklarındaki kemikleri kırma ve kızlar iyice büyüyünceye kadar, ayak parmaklarını içeriye, topuklara doğru sıkıca bağlama geleneğini anımsamasına kalmadan, midesi kalktı, ağzı zehir gibi, acı safrayla doldu. Şok doğruca iç organlarını vurmuştu.

"Hasta mısınız? Doktor çağırayım mı?" Ses hemen yanıbaşından geliyordu; bayılmamak için kendini zorladı. Geçen gün, camdan bakarken göz göze geldiği genç kadındı bu.

"Ah, siz misiniz," dedi Maryna, bitkin bir sesle. Öğürmemek için elinden geleni yaparken, bu selamlaşmanın genç kadını ne kadar heyecanlandırdığı gözünden kaçmadı, gülümsedi; kurtarıcısı hemen bir dükkâna daldı, çıktığında elinde beyaz tüylerden yapılma bir yelpaze tutuyordu; geldi, yelpazeyi Maryna'nın yüzüne doğru hızlı hızlı sallamaya başladı.

"Hasta değilim," dedi Maryna. " Yalnızca iki Çinli bayan gördüm... onlar... onların..."

"Ah, küçük ayaklı kadınlar. İlk gördüğümde benim de midem bulanmıştı."

"Çok naziksiniz. Gerçekten..." dedi Maryna. "Artık iyiyim, toparlandım."

Genç kadın ona evine kadar eşlik etti; böylece birbirlerini, çok iyi dost olacaklarını hissetmelerine yetecek kadar tanımış oldular. Neden tam o anda camdan dışarıya baktım, diye yazdı Henryk'e. Ve neden ona gülümsedim? Bunda az çok romantik bir yan var. Üstelik daha o ipeksi, kontralto sesini ya da hayran olunası telaffuzunu duymamıştım bile! İşte böyle, sevgili dostum. Amerika'da koskoca bir yıl geçirdikten sonra ilk

coup de foudre'umu,* gülünç şapkalar takan, yünlü kumaştan, biçimsiz pelerinler giyen, evinde yetişkin bir domuz besleyen, buyurgan ve küstah bir kıza karşı hissettim. Ama sen, tatlı bir sesin beni baştan çıkarmaya yettiğini çok iyi bilirsin.

Maryna'nın yeni arkadaşı ona, İngilizce sözcük dağarcığını ve dilbilgisini geliştirmesi gerektiğini söyledi, bunun yansız, profesyonel bir yorum olduğunu ekledi. Bayan Collingridge (Mildred, dedi utangaççça) bir konuşma öğretmeniydi. Nob Tepesi'ndeki yeni malikânelerde oturan zengin hanımlara güzel konuşma dersleri veriyordu.

Maryna, tiyatro sınavına hazırlanmak için kendisine iki ay süre tanıdığını açıkladı –daha fazla değil. Bay Barton denen adama neler yapabileceğini gösterecekti.

"Bay," dedi Bayan Collingridge. "*Baay* değil."

Gönül borcuyla dolup taşan Maryna'nın önerdiği düşük ücreti (bir peni fazlasını verecek durumda değildi) kabul etti; her sabah sekizde onun kiralık odasına gelmeye, Maryna'yı, İngilizce'sini öğrenmek için ter döktüğü rollere çalıştırmaya başladı. Salondaki pencerenin yakınında, açılır kapanır masada yan yana oturuyor, her cümledeki her sözcüğü tek tek ele alıyorlardı; sonra, sesli harfler dövüldükten, sessiz harfler rendelendikten ve bir paragrafın tamamı her ikisini de hoşnut edecek kadar cilalandıktan sonra, Maryna metindeki duraklamaları, gerilmeleri, soluklanma yerlerini işaretliyor, telaffuzunu geliştirecek notlar alıyordu. Kalkıyor, bir aşağı bir yukarı yürüyerek yüksek sesle okuyor, bu arada, masada oturmayı sürdüren Bayan Collingridge, Maryna'nın öğütlediği gibi, dümdüz bir sesle öteki rolleri okuyordu. Geçirdikleri uzun günü noktalayan kişi, hiçbir zaman eğitmen olmuyordu: Maryna tıpkı kendisi gibi, yorulmak nedir bilmeyen bir iş ortağı bulmuştu. Ama bazen, Maryna'nın ısrarıyla ara veriyor, yürüyüşe çıkıyorlardı. Maryna taşranın acımasız tekdüzeliğine teslim olduğu dönem bo-

(*) (Fr.) İlk bakışta aşk, çarpılma. (ç.n.)

yunca, kent yaşamının nabzını ve kokusunu ne çok özlediğini fark edememişti.

"Kent," dedi Bayan Collingridge. "*Keent* değil."

Yüzbaşı Znaniecki sık sık, akşamüstleri uğruyor, karısına öğrettiği, leziz Polonya yemeklerinden getiriyor ve Maryna'nın bir şeye ihtiyacı olup olmadığına bakıyordu; Maryna ona Bayan Collingridge'den söz edince şöyle dedi: "Sevgili Madam Maryna, sizin öğretmene ihtiyacınız yok. Sözcükleri yazıldığı gibi okuyun, yeter; tıpkı Polonya dilinde yaptığınız gibi –bu kadarı yeter de artar; zor ya da ters sesleri çıkaracağım diye uğraşırken, ağzınızın biçimini bozabilir ya da sesinizi sertleştirebilirsiniz. Hepsinden önemlisi de, sakın *'the'* sözcüğünü buralılar gibi söylemeye kalkışmayın, asla başaramazsınız. Bildiğimiz, yalın *t* ya da *d* kulağa, bunların şu peltek '*th*'ısından çok daha hoş geliyor, inanın. Ayrıca, Amerikalılar yabancı aksanlara bayılır. Aksanınız ne kadar kötüyse, sizden o kadar çok hoşlanırlar."

Maryna'nın İngilizce'yi doğru biçimde telaffuz etmeyi hiçbir zaman öğrenemeyeceğini ileri sürdü. Ya haklıysa? Bir tür hilkat garibesi olacak, iyi bir oyuncu olduğu için değil, gülünç olduğu için mi alkışlanacaktı? Bu durumda, bir sanatçı olarak ortaya ideal bir şey koyması mümkün müydü? Hayır, ne pahasına olursa olsun, Yüzbaşı'nın öğüdüne uymayacaktı.

Şu lanet *'th'* sesini çıkartmak için bıkmadan, usanmadan çalıştı –bir cümlenin akışını kesmeden dilini damağına değdirmesi ve bu sesi çıkartması olanaksızdı. Belki de Amerikan malı takma dişlere ihtiyacım vardır, diye takıldı Bayan Collingridge'e. Sutter ile Stockton'ın kesiştiği köşede büyük bir tabela görmüştü: DOKTOR BLAKE'İN DAYANIKLI DİŞLERİ.

"Dişler," dedi Bayan Collingridge. "*Diizler* değil."

Her sözcük ağzında küçük, garip biçimli bir paket gibiydi. İçinde *th* sesi bulunan bütün o sözcükler... tiyatro, aktör, zaten, baştan sona, tamamı, cumartesi, tını, üzüntü, eski, bilet, tokmak, toplantı, atmak, fırtına, kuvvetlenmek.... tâ, tüh, tık, tıss...

Maryna'nın San Francisco'da geçirdiği ilk haftalarda, Bayan Collingridge'den sonra görüşmekten keyif aldığı ikinci kişi, Ryszard'dı. Ama sonunda, onu uzaklaştırmak zorunda kaldı.

Ryszard, Anaheim'dan Maryna'dan önce ayrılmıştı. Maryna San Francisco'ya gelince, erkeği kendisini bekler buldu. Dört Temmuz'da ateşli oratoryoyu ve müziği birlikte dinlediler, geçit törenini, havai fişekleri, kırmızı at arabalarıyla, sayısız yangını söndürmeye koşan itfaiyecileri izlediler. Bir başka gün, öğleden sonra, dört tekerli, üstü açık bir araba kiralayıp okyanus kıyısına gittiler. Maryna erkeğe doğru çekildiğini hissetti. El ele tutuştular. Elleri nemliydi. Maryna mutluydu; nedeniyse kısmen âşık olmasıydı. O artık bir kavimin şefi değildi, bir süreliğine de olsa, bir eş, hatta bir anne de değildi –başkalarından sorumlu değildi; sırf kendi adına hareket etmekte özgürdü. (Bunu hiç yapmış mıydı?) İyi ama, bir süre hem kocadan hem de çocuktan vazgeçmesi, bir âşığın yükümlülüklerini üstlenmek istediği anlamına mı geliyordu?

Onun düşünmek istediği tek şey, hazırlandığı rollerdi.

Ryszard tiyatroya gitmeyi önerdi. "Henüz olmaz," dedi Maryna. "Burada gördüğüm bir şeyden etkilenmek ve ah, işte Amerikalı oyuncu böyle yapar, ya da, Amerikalı izleyici bunu alkışlar, demek istemiyorum. Kendi yeteneğimin derinliklerinde yatanı bulmak için, içimdeki her şeyi didik didik etmeliyim."

Onun deri değiştirdiğini, zorba sanatçıya geri döndüğünü görmek, Ryszard'ı büyülüyordu. "Başka yazarların kitaplarından esinlenmemek," dedi alçakgönüllük ve hayranlık dolu bir sesle, "bir an olsun aklımdan geçmemiştir."

"Ah, sevgili Ryszard, sözlerimi kendine uyarlama," dedi Maryna, sevecen ama gösterişli bir tavırla. "İşime yoğunlaşmalıyım. Yapmayı bildiğim tek şey de bu zaten."

"Bu senin dehan," dedi Ryszard.

"Ya da zayıflığım." Gülümsedi. "Bir oyun izlemeyi çok özlediğimi itiraf ediyorum."

Ertesi akşam Ryszard, Jackson Caddesi'ndeki Çin Tiyatro-

su'nda bir loca ayırttı; uçuk renkli, iki katlı binanın kiremit çatısının köşeleri sivri, yukarı kalkıktı. İlk gongun ve sahnenin gerisine yerleşmiş, kısa kollu gömlekler giymiş orkestranın çaldığı zillerin sesiyle birlikte, parlak, rengârenk giysili bir, iki, üç, sonunda yirmi küsur oyuncu, sol yandaki kumaşın arkasından sahneye fırladı ve bağıra çağıra konuşmaya başladı; Maryna bir çocuk gibi Ryszard'ın ceketinin kolunu çekiştirdi. Sonra bir şey, hareketli bir öykü başladı; oyunculardan altısı, aynı kumaşın sarktığı sağ taraftaki açıklıktan fırlayıp gitti.

"Harika, değil mi?" dedi Ryszard. "Çıkışları ya da girişleri önceden kararlaştırmaya gerek yok –bütün oyuncular bir koşu sağdan giriyor, yine aynı hızla soldan çıkıyor. Aktör, içsel kaynaklarından bir karakter oluşturmaya filan uğraşmıyor: adamlardan biri yiğit, çünkü yüzünde beyaz bir maske var; öteki adam gaddar, çünkü yüzünü kırmızıya boyamış. Gösteri için gereken donanımı gizlemek yok; bir eşya gerekince, biri alıp sahneye getiriyor ve oyuncuya veriyor; bir kostümün düzeltilmesi gerekince, oyuncu ötekilerden biraz uzaklaşıp duruyor, kostümcü de hemen gelip giysiyi düzeltiyor. Ya da..." Ne diye konuşup duruyorum ki, diye uyardı Ryszard kendini; benim gördüklerimi, üstelik daha fazlasını o da görüyorken?

Maryna taklacıları, mukavva aslanları, ejderhaları neşeyle alkışladı. "Burada bütün gece oturabilirim!" diye bağırdı abartarak. "Keşke sonsuza kadar sürse." Ah, dedi Ryszard içinden, her şey yolunda.

Ertesi sabah Bayan Collingridge midesi bozulan domuzunu veterinere götürecekti; işe ancak öğleden sonra gelebileceğini söyledi. Bu beklenmedik, sevindirici aksiliğin yarattığı boşluktan yararlanmak isteyen Ryszard, günlük bir gezinti için gelip Maryna'yı aldı; arabalı vapurla Koy'un çevresinde bir tur atacak, Golden Gate Parkı'nda mola vereceklerdi. Maryna, aklının hâlâ dün akşam izledikleri, göz alıcı ustalıktaki oyunda olduğunu söyledi.

"Burada sana göstermek istediğim bir Çin tiyatrosu daha

var," dedi Ryszard. "Ama tahta sıraları ve ayakta durma yerleriyle yalnızca bir tane salonu var, hanımlar için locası yok; gittiğim gece tıklım tıklım doluydu, havasızlık, sıcak dayanılır gibi değildi; seyircilerin arasında Çinlilerden başka bir sürü kaba saba adam, hatta görebildiğim kadarıyla yankesiciler bile vardı. Bu deneyimden kazancım (yo, bana yalnızca iki dolarla bir mendile mal oldu), öyle opera ya da sirk benzeri bir şey izlememek oldu. Sahne, dün gece gördüğümüz sahneden çok daha küçüktü, dolayısıyla yalın, iddiasız bir temsil izlemeye hazırlandım. Bilirsin, hani şu güneşin doğduğu, ejderhanın ortaya çıkıp güneşi yutmaya çalıştığı, güneşin direndiği, ejderhanın kaçtığı, sonra güneşin bir zafer dansı yaptığı, bunun da seyirci tarafından çılgınca alkışlandığı gösterilerden biri. Yanılmışım! *Loin de cela!** Her şeyin ne kadar gerçekçi olduğunu görünce şaşırıp kaldım."

"Gerçekçi derken ne kastettiğini öğrenmek isterim, sevgili Ryszard."

"Öncelikle," dedi erkek, "izlediğim oyunun konusu. Söylenenlerin tek sözcüğünü bile anlamadım elbette, ama öykü çok açıktı. Kendisinden çok daha zengin, güzel bir kadına umutsuzca âşık olan (eh, o kadar da umutsuz olmayabilir) bir yazarla ilgiliydi."

"Kadın evliydi, hiç kuşkusuz."

"Neyse ki, değildi. Hayır, hanım gayet özgürdü; bu aşka karşılık vermesini engelleyen tek şey, yazarın yoksulluğuydu."

"Ryszard" –Maryna güldü– "uyduruyorsun."

"Hayır, yemin ederim uydurmuyorum."

"Züğürt yazara teslim oldu mu, peki?"

"Ah, oyunu gerçek yaşama benzeten de buydu, işte. Oyuncular öne arkaya yürüyor, birbirleriyle tartışıyordu, hatta içlerinden biri birkaç kez havaya sıçradı, ama sonuçta ne bir düğün oldu ne de bir cenaze. Anlaşıldığı kadarıyla, Çin mantığı,

(*) (Fr.) Çok farklıydı. (ç.n.)

aylarca, hatta yıllarca sürüp giden bir öyküyü, kahramanların bütün yaşamlarını tek bir gecede sunmayı anlamsız buluyor. Hayır, anlatılan öykü ne kadar sürüyorsa, oyun da o kadar sürmeli. Devamını görmek isteyen, yeniden gelir."

"Peki, sence –yazara soruyorum– sence oyun nasıl biter... biterse elbet?"

"Bence, Çin'de olayların bizim algı yeteneğimize göre umulmadık biçimlerde gelişebileceğini dikkate alarak, hanımefendi gönlünü beş parasız yazara kaptıracak."

"Demek öyle?"

"Ancak," diye sürdürdü sözünü Ryszard, "dramatik gerilimin kuralları gereği, bu cilveleşme çok uzun bir zaman sürecektir."

"Emin misin? Kötümser davranıyor olmayasın?"

"Ben o bölümü izleyeli bir ay oldu. Kara sevdalı yazarımızın, güzel Çay Çiçeği'nin gönlünü kazanmayı hâlâ başaramadığından eminim..."

"Ryszard..."

"Öte yandan, onu desteklemeye söz veren, etkin akrabaların bir bölümünü çoktan kazanmış olmalı." Dikkatle gülümsedi. "Ne kadar sabırlı olduğumu görüyor musun?"

"Ryszard, ben sınava hazırlanırken senin buradan gitmeni istiyorum."

"Beni uzaklaştırıyor musun?" diye inledi erkek.

"Evet."

"Peki ama, ne kadar süreyle? Şu Çin oyunu gibi mi? Haftalarca? Aylarca?"

"Seni çağırıncaya kadar. Başarılı olursam, seni büyük bir mutlulukla çağırırım."

"Sonra ne olacak?"

"Ah, sonunu bilmek istiyorsun, öyle mi?" diye haykırdı Maryna. "Aynı anda hem oyundaki kişiliklerden biri, hem de oyunun yazarı olamazsın. Hayır, bir süre beklemede kalmak zorundasın. Benim yaptığım gibi."

"Ne beklemesi? Sanki *sen* başarısız olabilirmişsin gibi."

"Başaramayabilirim," dedi kadın, ciddi bir sesle.

"Barton seni geri çevirirse salağın teki demektir, yaşamayı bile hak etmiyordur. Geri dönüp onu öldürürüm."

Maryna bu konuşmayı gülsün diye Bayan Collingridge'e aktardı.

"Salak," dedi Bayan Collingridge. "*Saalak* değil. Ve öldürürüm, *öldörürüm* değil."

"Bayan Collingridge," dedi Ryszard'a, "kadınlar tarafından sevilmenin benim alınyazım olduğunu söylüyor." Ryszard'ın yüzünü buruşturduğunu görmezden geldi, sözünü sürdürdü: "Buysa beni mutlu eder. Şu âna kadar tek bir Yanki bile ne yüzüme baktı, ne de güzel bir söz söyledi. Ama buradaki şu ünlü deyişe, yani bir kadının iradesinin Tanrı'nın iradesi olduğuna inanacak olursak, halimden memnunum."

Maryna'dan uzak durmayı kabul eden Ryszard, birkaç gün sonra kentten ayrıldı ve San Francisco'nun altmış kilometre kadar kuzeyindeki Sivastopol'da yaşayan, Rusya'ya karşı 1830 Ayaklanması'na katılmış, iki yaşlı, Polonyalı göçmenin yanına gitti. Yazmak için kusursuz bir yer, dedi ilk mektubunda, çünkü yapacak başka hiçbir şey yok; yaşlı askerler ev işlerine karışmama izin vermiyorlar. Bir sürü şey yazıyorum, dedi ikinci mektubunda, aralarında senin için bir oyun da var; anımsatmana gerek yok, evet, bir zamanlar sana söz vermiştim... ah, üzerinden yıllar geçmiş gibi. Bazı sabahlar, masama oturup onu yeniden okuyorum, bana kalırsa olağanüstü bir oyun. Bakalım sen de beğenecek misin? Maryna, Maryna'm, Yüreğimin Güzel Çiçeği. Sana güveniyorum; oyunumun yetersizliğini görkemli pelerininle örteceksin.

Maryna da ona yazdı, Barton'a sunacağı ilk oyun için fikrini sordu. Shakespeare'den bir şeyler (Juliet ya da Ophelia) oynamayı yeğlerdi, ama özgün dili İngilizce olmayan bir oyunla başlamak daha akıllıca olacaktı: aksanı kulağı daha az tırmalardı. *Kamelyalı Kadın*, örneğin. Daha da iyisi, *Adrienne Lecouvreur*,

bir aktrisi oynarken, en kötü olasılıkla bir... bir aktris gibi görünürdü. Amerikan sahnelerinde çok tanınan bir oyundu, Avrupalı konuk oyuncuların favorisiydi, Rachel de yirmi yıl önce, New York'ta, çıktığı tek Amerika turnesine onunla başlamıştı.

Kamelyalı Kadın, diye yazdı Ryszard. Çok daha iyi bir oyun. Açık konuşmam gerekirse, *Adrienne Lecouvreur*'ü hep aşırı duygusal, biraz da şirret bulmuşumdur. O role kattığın bütün lezzete karşın, bunu sen de biliyorsun, Maryna. Senin yorumun dışında hiç kimse, gözlerimin dolmasını sağlayamadı. Nedeni de, vesaire, vesaire.

Maryna, Bogdan'a da danıştı. *Adrienne Lecouvreur*, diye yanıtladı kocası. Kesinlikle *Adrienne*. Anaheim'dan gelen mektupları kısa ve özdü. Peter'e ilişkin rahatlatıcı haberler, çiftliğin satışıyla ilgili olumsuz haberler, ama Bogdan'ın gerçek düşüncelerini pek az ele veren satırlar. Onu çocukla baş başa bıraktığı, çekip gittiği için Bogdan'ın hiç sitem etmemesini Maryna minnetle karşılıyordu. Peter'le Aniela'yı yakında yanına aldıracaktı –sınavı atlatır atlatmaz. Şu anda bütün zamanını hazırlıklara vermesi gerekiyordu. Zihnini tek bir şeyde yoğunlaştırmak zorundaydı. Kendini tam anlamıyla yalnız hissetmek istiyordu. Bir daha asla yalnız kalamayabileceğinin farkındaydı.

"Pekâlâ, madem dehadan söz ettiniz," dedi Angus Barton, Maryna'nın ağzından böyle bir sözcük çıkmamasına karşın, "ve dehanın her dili konuşabildiğinden; öyleyse beni dinleyin. Bunun doğru olmadığını söylemiyorum. Ülkenizde bir yıldız olmadığınızı da söylemiyorum; San Francisco'daki bütün yurttaşlarınız, bana mektuplar gönderen, bizzat tiyatroya gelip sizi görmem için yalvaran, bana sizinle ilgili –ne yazık ki okuyamadığım– gazete kesikleri bırakan onca insan yalan söylüyor olamaz, değil mi? Ama burası Amerika ve siz İngilizce oynamak istediğinizi söylüyorsunuz, oysa buraya gelen yabancı bir oyuncunun kendi dilinde oynamaması çok anlamsız; seyirci-

miz buna alışıktır ve öyküyü bildiği sürece her şeyi anladığına inanır, her ne kadar ben, seyircinin her sözcüğü mutlaka anlaması gerektiğini savunan şu eski moda inanıştan yana olsam da. Ayrıca, Amerikan seyircisinin yabancı oyunculara kucak açmadığını da söylemiyorum, ama onlar Amerikalının kulağına hoş gelen ülkelerden geliyorlar, Fransa ve İtalya gibi; ne yazık ki sizin ülkeniz bunlardan biri değil, ayrıca onlar buraya turneye geliyorlar (her şey güzelce hazırlanmış oluyor, herkes onları görmek için sabırsızlanıyor), sonra da memleketlerine dönüyorlar. Yo, size bir fırsat tanımayacağımı söylemiyorum, her şey bir yana, sırf dostlarınızın ısrarından kurtulmak için de olsa, bunu yapacağım, ama size karşı dürüst olmam gerektiğini siz de kabul edersiniz herhalde; sizi açıksözlülükle eleştirecek, lafımı esirgemeyeceğim."

"Evet," dedi Maryna.

"Çarşamba sabahı bir saatimi size vermemin zaman kaybı olduğunu da söylemiyorum; şimdi, size daha çok zaman ayıramadığım için üzgünüm, ama birkaç dakika sonra bir randevum var; her şey bir yana, fazla umutlanmanızı istemiyorum, kibar bir kadına benziyorsunuz, çok onurlu, kararını vermiş bir haliniz var, bundan hoşlanırım, parıltısı olan, hakkını sonuna kadar savunan kadınları çok beğenirim, ama siz de bu ülkeye göre eğilip bükülmek zorundasınız, herkesin yaptığı gibi. Bunları daha önce duymadığınızı da söylemiyorum, ama tiyatro iş yapmalı; buradaki insanların, Avrupa'dakiler gibi, tiyatrodan öyle tumturaklı beklentileri filan yoktur. Bunu sizin de bildiğinizden eminim, ama karşımda bir hanımefendi görüyorum, belki ülkenizde sizin gibi seçkin bir hanım karşısındakinde yüce bir izlenim bırakır, aynı etkiyi bizim seyircide de bırakabilirsiniz elbette, ama halkımız, San Francisco'nun zenginleri bile kuralcı, katı hanımları seyretmek istemezler, eh, bütün o Comstock külçeleri sayesinde zenginimiz de epeyce arttı; örneğin, bu tiyatroyu ve Palace Otel'i yaptıran merhum Bay Ralston, Avrupa'dan gelme süslü püslü şeylere bayılırdı. Bunların Nob Tepe-

si'nde yaşayan bir avuç züppe olduğunu da söylemiyorum; onlar California'daki bütün locaları kapatırlar, çünkü zenginler kültürlü olduklarına inanmak isterler, kentimizde bu kadar çok tiyatro bulunmasının nedeni de budur; aramızda Yahudiler de var, bana kalırsa en kültürlüleri de onlardır, ama salt onlara oynayamazsınız. Dolayısıyla, San Francisco'da ne izlediğini bilen insanlar olmadığını söylemiyorum; Booth burada temsil verdiği ya da Avrupa'nın büyük yıldızları turneye geldiği zaman, hepsi de California'da sahneye çıkmak isterler, çünkü Booth'un New York'taki tiyatrosundan sonra bütün ülkedeki en iyi tiyatronun bu olduğunu herkes bilir, buysa halkımızı hoşnut etmemizi güçleştiriyor, özellikle, ünlü yabancıların balonunu söndürmek için fırsat kollayan gazetecileri. Sıradan insanların tiyatroya gitmediğini söylemiyorum elbette, tam tersine, asıl onları memnun etmediğiniz sürece işler yürümez. Eğlenmek, gülmek, birbirlerini dürtüklemek, ağlamak isterler. Komedi oynayıp oynayamayacağınızı merak ediyorum. Yo, görünüşünüze bakılırsa, yanıt hayır. Öyleyse, onları ağlatmalısınız."

"Evet," dedi Maryna.

Barton ona dik dik baktı. "Bütün bu gevezeliklerle gözünüzü korkutmadığımı umarım."

"Hayır."

"Ah, anlıyorum. Gururlusunuz, kendinizden eminsiniz. Büyük bir olasılıkla, zekisiniz de. Eh," diye horuldadı, "bu bir oyuncu için değerli bir nitelik."

"Bunu daha önce de duydum, Bay Barton."

"Eminim duymuşsunuzdur."

"Oysa yapmacık bir alçakgönüllülük gösterebilirdiniz. Bana zekânın bir kadın için hiç de gerekli olmadığını söyleyebilirdiniz."

"Evet ama söylemedim. Bundan böyle söylememem gerektiğini de aklımın bir köşesine yazıyorum." Merakla, sinirle kadını süzdü. "Bakın size ne diyeceğim, Madam adını-bir-türlü-telaffuz edemediğim. Hadi, şu işi bitirelim. Hemen şu anda bir şeyler sunmaya hazır mısınız?"

Değildi elbette. "Evet."

"Ve dost olarak ayrılalım, tamam mı? Alınmak yok. Ayrıca, bu hafta içinde herhangi bir akşam locama davetlisiniz."

"Zamanınızı boşa harcamak istemem, Bay Barton."

Barton elini masaya vurdu. "Charles! Charles!" Genç bir adam başını kapıdan uzatıp baktı. "Hemen Ames'in odasına koş, beklemesini söyle, yarım saat kadar gecikeceğim. William'a da söyle, sahneye birkaç lamba koysun, bir de masayla iskemle."

"İskemle yeter," dedi Maryna.

"Masayı boş ver!" diye seslendi Barton.

Barton onu çalışma odasından çıkartıp labirente benzeyen koridorlardan geçirirken, sordu: "Bana ne oynayacaksınız?"

"Juliet'i düşünüyordum. Ya da Marguerite Gautier'yi. Ya da belki Adrienne Lecouvreur'ü. Hepsi de ülkemde pek çok kez oynadığım roller; artık İngilizce'lerini de öğrendim." Bir an durakladı. "Sakıncası yoksa, size Adrienne'imi göstermek isterim. Varşova'daki Imperial Tiyatrosu'nda sahneye ilk çıktığım roldü, bana her zaman uğurlu gelmiştir." Barton ıslık çaldı, başını salladı. "Evet, dördüncü perdedeki doruk noktası, Adrienne'in parlak bir topluluk önünde, hasmının ağzının payını verdiği sahne; *Phédre*'nin aşağılayıcı tiradından doğruca beşinci perdeye."

"Beşinci perdenin tamamı olmasın," diye atıldı Barton. "Ayrıca *Phédre*'ye de ihtiyacım yok."

"Her neyse," diye sürdürdü Maryna sözünü soğukkanlılıkla, "beni lobide *Adrienne*'in bir kopyasıyla bekleyen genç dostumun yardımına ihtiyacım olacak; metni okuyarak sahnede bana eşlik etmesini istiyorum."

"Daha iki yıl önce, aynı oyunu grubuyla birlikte San Francisco'ya gelen Ristori de sundu. Ama Bush'ta. İtalyanca oynadı, elbette. Galiba yalnızca tek bir tiradı İngilizce yapmıştı –bizim için hiçbir şey fark etmedi, söylediği tek sözcüğü bile anlayamadık çünkü. Ama hakkında çıkan onca yazıdan sonra salon tıklım tıklım doldu ve sonuç büyük bir başarı oldu."

"Evet," dedi Maryna, "oyunu iyi bildiğinizden emindim zaten."

Yan kanatlara varmışlardı. Maryna'nın önünde loş sahne ve onun tam ortasındaki yalın, tahta iskemle vardı. Bir sahne! Bir sahneye yeniden adım atmak üzereydi! İçi öyle bir heyecan ve mutlulukla dolup taştı ki, bir an durdu; Barton'un bu gerçek duraklamayı sahne korkusu olarak yorumlayacağından emindi. Hayır, sahne korkusu değil, sıradan, bildik panikti, kendini bir profesyonel olarak yutturmayı başaran ama sahtekârlığı ortaya çıkmak üzere olan bir amatörün paniği.

"Evet," dedi adam, "işte buradasınız."

"Evet," dedi Maryna. "İşte buradayım."

"Sahne sizin," dedi Barton, sonra sağdaki basamakları indi, yarı yolda durdu, cebinden bir zarf çıkardı, küçük bir zarf açacağıyla açtı.

"Kaygılarınızı bir yana bırakın," dedi Maryna, adamın elindeki kahrolası mektubu kastederek, "ve *eğer gözyaşı dökecekseniz, onları hemen şimdi dökmeye başlayın.*"

"Ah, Mark Antony'den ayak takımına." Barton arkasını dönüp ona baktı. "Edwin Booth'u bu cümleyi söylerken duymalısınız."

"Duydum."

"Gerçekten mi? Ulu trajedi ustamızı nerede izlediniz, peki? Avrupa'ya turne yaptığını bilmiyordum."

Maryna ayağını hafifçe yere vurdu. "Şu an durduğum yerde, Bay Barton. Geçen eylülde. Mark Antony'sini ve Shylock'unu izledim."

"Burada mı? California Tiyatrosu'na daha önce geldiniz, demek? Ah, elbette, bir süredir eyaletimizde olduğunuzu söylemiştiniz." Onuncu sıranın ortasındaki koltuğuna ulaşmıştı. "Bu hafta bir akşam *mutlaka* konuğum olmalısınız."

Maryna, bir köşeye ürkekçe sinmiş olan Bayan Collingridge'e başındaki denizci şapkasını çıkarmasını, sahneye gelmesini ve iskemleye oturmasını işaret etti; oturduğu yerden, Adri-

enne Lecouvreur'ün âşığı Maurice'in sözlerini (duygusuzca) okuyacak, perdenin sonunda da, Comédie-Française'in sahne amiri Michonnet'nin birkaç cümlesini söyleyecekti: Adrienne'in en yakın dostu olan Michonnet ona umutsuzca âşıktı.

"Unutma, oynamayacaksın. Yalnızca okuyacaksın."

"Okuyacaksın," diye fısıldadı Bayan Collingridge. "*Okuyucaksın* değil."

Maryna gülümsedi. "Beni merak etme," diye fısıldadı. "Ben" –hâlâ gülümsüyordu, ama artık kendine– "idare ederim."

Maryna boş salona baktı. Bu iç karartıcı koşullarda nasıl başarılı olacaktı? Koltuklarda ona hayran arkadaşları, başka oyuncular, dekor, sahne donanımı (bir şeyler istese miydi acaba? bir mum, bir çekecek, zehirli çiçek buketinin yerine geçecek bir yelpaze?), onu kamçılayacak bir izleyici topluluğu yoktu. Yalnızca seslenebileceği bir iskemle, o iskemlede oturan Bayan Collingridge, bir de onu yargılamaya hazırlanan, kaskatı bir adam. Üstelik Bayan Collingridge öyle acınası ve küçük görünüyordu ki. İskemlede oturanın Ryszard olduğunu düşünse, belki daha iyi olacaktı. Peki, Adrienne'in sözlerini İngilizce söylerken, sesini, ikinci balkonun en arka sırasına bile en küçük bir çaba harcamaksızın (çaba harcamaksızın!) duyurabildiği o buyurgan sesi yakalayabilecek miydi? Amerika'da?

"Beşinci perdenin ikinci yarısındaki ölüm sahnesi, Bay Barton. Umudunuzu yitirmeyin. Hemen başlıyorum," dedi; sesi, aktrisin sesi değildi, "Prenses de Bouillon'un gönderdiği zehirli çiçek buketinin bulunduğu küçük kutuyu açıyor ve Maurice'ten geldiğini sandığım çiçekleri öpüyorum. Oturduğum daireye az önce gelen Maurice'in söylediği" –yeterince duygusuz olamayan bir sesle– "'*Adrienne! Ellerin titriyor. Sen hastasın*' sözlerine karşılık vererek başlıyorum. Bayan Collingridge..."

Maryna iskemleye baktı.

Adrienne! Ellerin titriyor. Sen hastasın, dedi Bayan Collingridge düz, inişsiz çıkışsız bir sesle.

Hodri meydan.

Yo, hayır, artık hasta değilim. Sözcükler Maryna'nın ağzından dökülmeye başladı. Aktris sesiyle. Elini yüreğine koydu. *Ağrı burada değil.* Başına dokundu. *Burada.*

Dedi.

Çok garip, gerçekten tuhaf, diye sürdürdü sözlerini. *Aklımdan, hiçbir sırası ya da bağlantısı olmayan, binlerce farklı, fantastik düşünce geçiyor.* Maryna'nın katı, yırtıcı bir duruluğun kapladığı zihninden geçenlerin tam karşıtı.

Ve gırtlağından fırlayan, taşkın, sayıklamalı sözcükler.

Ne dedin? Ah, çoktan unuttum bile... hayal gücüm gezinip duruyor sanki, mantığım nerede? Yo, aklımı başıma toplamalıyım... her şey bir yana, Maurice'in hatırı için... bir de, bir de bu akşamın hatırına. Beyne işleyen yoğun zehrin yol açtığı hezeyanlar. *Tiyatronun kapıları az önce açıldı... salon şimdiden doldu.* Henüz bedensel acı yok. Kıvranma yok. *Evet, perde az sonra kalkacak... seyircinin ne kadar sabırsız ve meraklı olduğunu benden iyi kim bilir? Bu oyunu onlara çok uzun zaman önce söz verdik... evet, çok uzun zaman önce... Maurice'i ilk gördüğüm andan beri.... Oyunun yeniden sahnelenmesine karşı çıkanlar oldu. Fazla eski, dediler, modası geçti. Ama ben hayır dedim, hayır... bir nedenim vardı. Ah, o nedeni kimse tahmin edemez: Maurice henüz bana 'seni seviyorum,' demedi... ben de ona söylemedim... cesaret edemedim. Ama bu oyunda öyle cümleler var ki... herkesin karşısında söyleyebilirim, kimse de bunları ona söylediğimi anlayamaz. Zekice bir düşünce, öyle değil mi?*

Aşkım, biricik aşkım, kendine gel, dedi Bayan Collingridge, Maurice'in yerine; sesi hâlâ hayran olunacak kadar düzdü. Maryna ona baktı. İskemlede bir öne bir arkaya sallanıyordu; çırılçıplak bir tutkuyla dolu yüzünü Maryna'ya doğru kaldırmıştı; Maryna ondan yayılan yoğun duyguların zorla içine dolduğunu, yumuşak, huzursuz bir noktayı önce karıştırıp sonra yatıştırdığını hissetti. *Şişşt, şişşt,* dedi, Adrienne olarak Bayan Collingridge'e, *sahneye çıkmalıyım.*

Bayan Collingridge'e minnettardı: insan sevildiğini hissetmediği sürece, sahnede başarılı olamaz. Aşk olmazsa oyuncu kurur. Sahneyi bu boş salonda, sırf Barton'a oynamak zorunda kalsaydı -bütün dikkatini adama yöneltti. *Ne harika bir izleyici... nasıl da kalabalık, nasıl da dikkatliler! Tek bir devinimimi bile gözden kaçırmıyorlar. Beni seven bu insanlar öyle iyi, öyle nazik ki.* Adam başlarda ona pek dikkat etmiyor, mektubunu okuyordu, sonra geriye yaslandı, ellerini ensesinde kavuşturdu ve gözlerini perdenin üzerindeki kemere dikti: Maryna kibirli bir tavırla onu aklından uzaklaştırdı; ama yeniden bakınca, sonunda adamın ilgisini çekebildiğini gördü: öne eğilmiş, kollarını önündeki koltuğun sırtında çaprazlamıştı.

Adrienne! Ah, beni görmüyor, beni duymuyor. Maurice rolündeki Bayan Collingridge'in kusursuz, canlı, dolgun sesi.

Evet, Maryna artık Barton'ı ele geçirdiğini görebiliyordu. Adam onun neler yapabileceğini şimdi görecekti.

Ona yardım edecek kimse yok mu? Hiç dostu yok mu? dedi Bayan Collingridge, yani Maurice, hâlâ sıkıca denetlediği sesiyle. Sonra, içeriye giren Michonnet olarak devam etti: *Ne oldu? Adrienne tehlikede mi?* Bayan Collingridge'in dinginliğini bozan, onu iki büklüm eden endişe; sonra, Maurice olarak, boğuk bir sesle yanıt vermek üzere iskemlesinden kalktı, *Adrienne ölüyor!* diye haykırdıktan sonra, sahnenin yan tarafına koştu.

Bu sersem kız ne yapıyor, diye düşündü Maryna, ama aynı anda, iskemleyi boşaltmakla kendisine gerçek bir hizmette bulunduğunu ayrımsadı.

Yanımdaki kim, diye fısıldadı Adrienne hüzünle. *Canım acıyor! Ah, Maurice... Michonnet... çok kibarsınız. Kafam artık sakin ama şurada, göğsümde için için yanan kömür beni tüketiyor.*

Zehirlenmiş, diye inledi Bayan Collingridge, yani Michonnet, sığındığı karanlık köşeden.

Maryna, Barton'ın onuncu sıradan dikkatle onu süzen yüzüne baktı. Heyecanlanmış görünüyordu. Peki ama, onu ağlatmayı başarmış mıydı? *Ah, acı giderek artıyor. Beni böylesine seven*

sen, bana yardım et! Sonra, suçlayıcı bir şaşkınlıkla, yumuşacık bir sesle: *Ölmek istemiyorum.*

Bu sözler izleyicilerde her seferinde bir hıçkırık patlaması yaratırdı; yüreği nasır bağlamış ya da önyargılı olanlar dışında, herkesin yüreğine dokunan cümleydi. Maryna, sözcüklerin beynindeki yankısını dinlerken, onu hiç bu kadar iyi söylemediğini düşündü. *Ölmek istemiyorum!* İskemleye yavaşça oturmadan önce, birkaç titrek adım attı.

Bir saat önce ölüm benim için bir lütûftu, dedi usulca, *ama şimdi,* sesini hiç yükseltmeden, *yaşamak istiyorum.* Biraz daha kararlı: *Ah, tanrısal güçler! Duyun beni!* Fazla yüksek değil. Barton her heceyi o kof yüreğinde hissetmeli. *Bırakın yaşayayım... birkaç gün daha... onunla, Maurice'imle birkaç güncük daha... Henüz gencim, üstelik yaşam ansızın öyle güzelleşti ki.*

Ah, dayanamıyorum, diye inledi Bayan Collingridge, yani Maurice.

Yaşam! diye haykırdı Maryna. Dekreşendo şimdi kusursuzdu. *Yaşam!*

Ristori'nin Adrienne'i, tıpkı Rachel'inki gibi, bu sözcüklerin ardından ayakta kalmaya çalışır, başaramaz ve iskemleye çökerdi. Maryna da bu ânı hep bu biçimde oynamıştı (seyirci bunu kabullenmişti) ama şu an içine dolan esin onu yeni, daha iyi bir fikre götürdü. Bedenini hafif bükerek döndü, yüzünü sahnenin arka kısmına çevirdi (Adrienne acıdan allak bullak olan yüzünü sevgilisinden de eski dostundan da gizlemek istiyordu sanki); Barton'a tam otuz saniye süreyle yalnızca sırtını gösterdi. Sonra, yavaşça döndü; şimdi Barton'a bakan, başka bir Adrienne, başka bir yüzdü; çoktan ölmüş birinin yüzü. *Hayır, hayır, yaşamayacağım; her çaba, her yakarış boş. Beni bırakma, Maurice. Şu anda seni görebiliyorum, ama bu fazla uzun sürmeyecek. Elimi tut. Yakında bu parmakların baskısını hissedemeyeceksin...*

Adrienne! Adrienne! diye haykırdı Bayan Collingridge.

Artık ne Michonnet konuşacaktı, ne de Maurice. Maryna,

Adrienne'in son konuşmasını yapmıştı, bitirmesine yalnızca birkaç cümle kalmıştı; sahnenin yan tarafında duran Bayan Collingridge'in yüzündeki her çizgiyi görmesine karşın, Barton'ın yüzünü hiç mi hiç seçemez olmuştu. *Ah, tiyatronun yaşattığı zaferler! Bundan böyle yüreğim sizin ateşli duygularınızla atmayacak! Ve sen, uğruna yıllardır didindiğim, deliler gibi sevdiğim sanat, ölüm bizi ayırınca, senden bana hiçbir şey kalmayacak.* Kendinden geçmek üzereymiş gibi, soylu bir hayıflanmayla dolu bir tını. *Bizden geriye hiçbir şey kalmayacak; anımızın dışında.* Birden anımsar! Maryna, görmeyen gözlerle Bayan Collingridge'e baktı. *Ama sen, sen beni anımsayacaksın, değil mi?* (Gözleri yaşlı Bayan Collingridge'in, *ama sen, sen* sözcüklerini başıyla doğruladığını fark etti.) Sonra, bir düşteymiş gibi, bitirdi: *Elveda, Maurice, elveda Michonnet, benim tek gerçek dostlarım!*

Bir anlık bir sessizlik oldu. Maryna yalnızca Bayan Collingridge'in burun çekişlerini duyabiliyordu. Sonra Barton alkışlamaya başladı; ritmik, yankılı, çok yavaş. Maryna çıkan sesin yüzüne bir tokat gibi indiği duygusuna kapıldı. Sonra adam mendilini çıkardı, gürültüyle sümkürdü, karanlık salona doğru bağırdı: "Ames'e söyle, onunla görüşemeyeceğim. Madam, ben... Yo, durun, sahneye geliyorum."

"Bayan Collingridge," dedi Maryna yumuşacık bir sesle, "bugün öğleden sonra saat dörtte odamda buluşabilir miyiz? Bay Barton'ın yargısını tek başıma duymak istiyorum." Kızı başından savmak kabalıktı, ama yazgısıyla tek başına yüzleşmek zorundaydı. Barton hırıltıyla soluyarak ilerledi, Maryna'nın eline yapıştı. "Sizi öğle yemeğine davet edebilir miyim?"

"Olabilir. Ama önce bana yazgımı söyleyin."

"Yazgınızı mı?"

"Bana bir haftalık bir fırsat tanıyacak mısınız?"

"Bir hafta mı?" diye bağırdı adam. "Bütün haftalar sizin! Canınızın istediği kadar!"

"Ben huysuz adamın tekiyim, Madam," dedi Barton, Fountain Bar'da ısmarladığı öğle yemeğini iştahla atıştırırken. "Beni bağışlayabilecek misiniz?"

"Bağışlanacak bir şey yok."

"Yo, yo, sizden bütün yüreğimle özür diliyorum. Sizi bir çırak sandım. Hatta o bile değil; sahne hayalleri kuran bir sosyete hanımı. Olağanüstü bir oyuncu izleyeceğim aklımın ucundan bile geçmezdi." İçini çekti. "Belki de siz bugüne kadar gördüğüm en büyük oyuncusunuz."

"Çok kibarsınız, Bay Barton."

"Daha doğrusu, sersemim. Her neyse, kendimi size affettireceğim."

Kendini bana affettireceğini söyledi, Henryk. Her şey çok iyi gitti, Bogdan. Ryszard, gel.

Kentteki en seçkin barlardan birindeydiler; Barton, Sutter ile Kearny Caddeleri'nin kesiştiği köşede bulunan bu barın, bankacıların uğrak yeri olduğunu belirtti.

"Gördüğünüz gibi," dedi, başıyla salonda gezinen, sık sık gidip, duvarların birinden ağır ağır kayan ve yerdeki sepetin içine dolan ince kâğıt şeride bakan erkekleri göstererek; sonra, açıkladı: bunlar, deniz altındaki kabloların taşıdığı, anlık gelişmelerdi ve San Francisco'daki büyük ticari işlemlerin yürütülmesi için bu taze haberlerin mutlaka izlenmesi gerekiyordu. "Dünyanın dört bir yanından gelen haberler, bütün o engelleyici okyanusları bile aşıyor ve puromun şeridinden daha kalın olmayan şu incecik kâğıda ulaşıyor."

"Ne büyük kolaylık," dedi Maryna.

"Ralston bile Fountain'a gelirdi. Onunla tanışamamanız çok yazık; kentin en zengin adamıydı, ama Allah kahretsin –bu kaba sözcükler için beni bağışlayın, Madam– öyle şanssız biriydi ki, bankasının battığını öğrendiği gün Koy'a yüzmeye gitti ve kazara boğuldu. Sorun galiba ortağından kaynaklanmış." Güldü. "Şu yeleğinden sarkan, som altın köstekle oynayan adamı kastediyorum."

"Artık *kendi* işimize dönelim mi, Bay Barton?"

"Elbette," dedi adam.

Daha ilk cümlede anlaşmazlığa düştüler. Barton onun *Adrienne Lecouvreur* ile başlamasını istemiyor, *Camille*'i yeğliyordu.

Önce *Adrienne,* dedi Maryna. İlk haftanın sonuna doğru da *Camille.* Sonra da Shakespeare'den bir, belki iki oyun. Aklında Ophelia ya da Juliet vardı, çünkü bu iki kadının duyguları onun ikinci kişiliği olup çıkmıştı. Her ne kadar Rosalind'dan daha çok sevdiği bir Shakespeare karakteri olmasa da, *Beğendiğiniz Gibi*'yi oynamadan önce, aksanının biraz daha düzelmesini bekleyecekti. Shakespeare'in komedilerine gelince, dedi, seyircinin onlardan farklı bir beklentisi olduğunu gözlemlemişti. Çok daha renkli ve çarpıcı bir dil bekliyorlar, diye açıkladı.

"Yeterince açıklayabildim mi?" diye sordu.

"Fazlasıyla," dedi Barton.

"Ama bana katılmıyorsunuz?"

Erkek gülümsedi. "Size katılmamanın gittikçe güçleştiğini görüyorum."

"Siz bu ruh halindeyken," diye atıldı Maryna, "sözleşmemi, ücretimi ve aklınızdaki oyun tarihlerini konuşsak iyi ederiz. Ve öteki oyuncuları, elbette –bana Polonya'da birlikte oynadığım Maurice'ler kadar soylu bir Maurice de Saxe bulacağınızdan hiç kuşkum yok. Ayrıca bana biraz, yalnızca biraz, buradaki tiyatro eleştirmenlerinden söz etmenizi bekliyorum. Bugüne kadar eleştirmenlerden hiç kötü muamele görmemiş olsam da, onlardan hiçbir zaman hoşlanmadım. İşe hep başarısız olacağınıza inanmakla başlarlar. Varşova'daki Imperial Tiyatrosu'nda ilk sahneye çıktığımda, eleştirmenlerin bana ne kadar kuşkuyla yaklaştığını unutmadım. Başlangıç olarak *Adrienne*'i seçmem, evet, *Adrienne'i,* büyük bir küstahlık olarak görüldü. Benim gibi daha yolun başındaki bir Polonyalı nasıl olur da ölümsüz Rachel için yazılmış olan, daha sonra da Adelaide Ristori'nin tekeline geçen bir role dokunma cüretini gösterirdi? Ama başardım; bir zafer kazandım. O rolle Polonya tiyatrosu-

nun kraliçesi ilan edildim; o andan sonra da hata yapma hakkım kalmadı." Gülümsedi. "Önce kuşku duvarını yıkmak zorunda olanlar için, zafer çok daha tatlı oluyor."

"Çok doğru," dedi Barton.

Tiyatroya dönünce, Barton ona binadaki kapalı ve açık mekânları, kapısına düzgün levhalar asılmış olan odaları (Meşeli Salon, Gotik Saray, İngiliz Odası, Eski Venedik Sarayı, Ormandaki Açıklık, Juliet'in Balkonu, Küçük Salon, Taverna, Ayışıklı Göl, Rustik Mutfak, Zindan, Fransız Balo Salonu, Engebeli Kıyı, Mahkeme Salonu, Roma Caddesi, Köle Mahallesi, Yatak Odası, Kayalık Geçit), malzeme deposunu (taht, yapı iskelesi, krallık divanları, ağaçlar, krallık asası, bebek beşiği, çıkrık, kılıçlar, meçler, hançerler, tüfekler, sahte mücevherler, kutular, yapma çiçekler, kadehler, şampanya bardakları, kauçuk yılan, cadı kazanı, Yorick'in kafatası) gezdirdi, onu baş dekorcu, malzeme sorumlusu ve onların üstü başı toz içindeki yardımcılarıyla tanıştırdı; ona yıldızın giyinme odasındaki konforu ve ağırbaşlı dinlenme odasını gösterdi. Ortalarda henüz tek bir oyuncu bile yoktu. Barton, kadrodaki Murice'i beğeneceğinizden eminim, dedi; adamın ondan söz ediş biçimine ("eski okuldan yiğit bir aktör") bakılırsa, sorun çıkmayacaktı; Maryna telaşa kapılmaya gerek olmadığını düşündü.

Bu iş de bitince Barton'ın çalışma odasına döndüler; Barton on gün sonra, yani eylülün üçünden başlayarak bir haftayı Maryna'ya ayırmayı önerdi; California'nın genel müdürü o haftayı kitlelerin hoşuna gidecek, çeşitli gösterilere ayırmıştı, ama Georgia Minstrels'i, Sihirbaz Hermann'ı ve ünlü frenolojist Profesör O.S. Fowler'i Bush Tiyatrosu ya da Maguire'in Yeri'ne seve seve devretmeye hazırdı. Sonra, ekimde Maryna üç (isterse, dört) hafta daha alabilirdi.

"Bir şey daha var. Adınız, sevgili bayan... dostlarınızın gönderdiği mektuplarda adınız geçiyordu elbette, ama rica etsem bana yazabilir misiniz?" Kâğıt parçasına baktı. "M-A-R-Y-N-A -Z-A-L-E-Z-O-W-S-K-A. Evet, anımsadım. Şimdi de lütfen yüksek sesle söyler misiniz."

Maryna söyledi.

"Yineler misiniz. Soyadınızı. Söylenişiyle yazılışı ne kadar da farklı."

Maryna Polonya dilinde, üzerine kesme işareti bulunan *l* harfinin '*w*', altı çizili *e* harfinin 'en', üzeri noktalı *z* harfinin 'zh' ve '*w*', *f*'nin ise 'v' diye okunduğunu açıkladı.

"Bir kere deneyeceğim. Yalnızca bir kez. Zalen... hayır, Zawen... bizim 'th' gibi söylemeliyim, değil mi?" Güldü. "Şimdi ciddileşelim, sevgili bayan. Amerika'da hiç kimsenin adınızı doğru biçimde söyleyemeyeceğinin farkındasınız, değil mi? Adınızın yalan yanlış söylenmesini istemeyeceğinizden eminim; ayrıca, hiç kuşkunuz olmasın, onu doğru söylemek için çaba harcayanların sayısı da bir elin parmaklarını geçmeyecektir." İskemlesinde geriye yaslandı. "Daha kısa olmalı. Belki şu *z-o-w*'u atabiliriz. Ne dersiniz?"

"Söylenmesi güç, yabancı adımı değiştirmek hoşuma gider," dedi Maryna şımarıkça. "Amerika'ya gelenlerin çoğu böyle yapmıyor mu zaten? Hâlâ soyadını taşıdığım ilk kocam, merhum Heinrich Zalezowski sağ olsaydı (yo, neden o Zalezowski iken benim Zalezowska olduğumu açıklamayacağım, bu bir Yanki beyni için fazla karmaşık) buna çok sevinirdi." Heinrich'in üzerindeki son egemenlik kırıntısından da kurtulma fırsatının sevinciyle, kâğıdı aldı, yazdı, yeniden adama uzattı.

"Z-A-L... Polonya l'sini unutuyoruz, değil mi?" Maryna'nın başıyla onayladığını görünce, sözünü sürdürdü. "Z-A-L-E-N-S-K-A. Zalenska. Fena değil. Yabancı, ama söylenmesi kolay."

"Ristori kadar kolay."

"Benimle dalga geçiyorsunuz, Bayan Zalenska."

"Bana Madam Maryna deyin."

"Korkarım, ilk adınız için de bir şeyler yapmalıyız."

"*Ah, ça non!*"* diye haykırdı Maryna. "O tam anlamıyla bana ait olan bir ad."

(*) (Fr.) Olmaz. (ç.n.)

"Ama doğrusunu kim söyleyebilir ki? Size Madam Mary-Naaah denmesini ister misiniz? Mary-Naaaaah. Mary-naaaaah. Yo. İstemezsiniz."

"Öneriniz, Bay Barton?"

"Eh, Mary olamazsınız. Fazla Amerikalı. Marie... fazla Fransız. Tek bir harfi değiştirmeye ne dersiniz? Bakın."

Kâğıda şöyle yazdı: M-A-R-I-N-A.

"Ama adımın Rusça söylenişi aynen böyle! Hayır, Bay Barton, Polonyalı bir oyuncu kesinlikle bir Rus adı taşıyamaz." Tam, Ruslar bize zulüm uyguluyor, demek üzereyken, kulağa ne kadar çocukça geleceğini fark edip kendini tuttu.

"Neden olmasın? Amerika'da aradaki farkı kim anlayacak? Üstelik söylenişi kolay. Mareena, diyeceklerdir. İtalyanca olduğunu düşünecekler. Kulağa hoş geliyor. Ne diyorsunuz? Marina Zalenska." Çapkınca baktı. "Madam Marina."

Maryna kaşlarını çattı, yüzünü başka yana çevirdi.

"Pekâlâ öyleyse, anlaştık. Sözleşmeyi bu öğleden sonra hazırlatırım. Şimdi... anlaşmamız şerefine kadeh kaldıralım mı?" Masasının çekmecesinden çıkardığı viski şişesini kaldırdı. "Bakın size ne diyeceğim," dedi, "yanımda çalışan ve tiyatroda içki içerken yakalananın cezası beş dolardır. Oyuncuların on dolar." İki kadehi yarıya kadar doldurdu. "Edwin Booth'un dışında, elbette. İstisnalar her zaman vardır, özellikle Booth söz konusu olduğunda. Sek mi, sulu mu?"

Marina Zalenska. Marina Zalenska. Marina –şu Edwin Booth konusu da neydi?– Zalenska. "Efendim? Ah, susuz." Marina, Peter'in annesi. Peter'in soyadını da değiştirmek gerekecekti.

Evet, her şey halledildi, Henryk. Tarihler, oynayacağım roller, dolgun ücretim, sakatlanan adım. Hayır, basit bir adam değil. Sigara çıkardığımı görünce, "Ah," diye mırıldandı, sonra kibritine uzandı. O bugüne kadar karşılaştığım, bir hanımı sigara içerken görüp de afallamayan ilk Amerikalı. Bana kalırsa bu Bay Barton'la gayet iyi anlaşacağım. Benden hoşlandı, hatta biraz korktu, ben de ondan hoşlandım, sivri dilli ama tiyatroyu

gerçekten seviyor. Onunla ve çekici karısıyla bir akşam yemeği yedim; kremalı mısır çorbası, baharatlı yengeç, domates soslu kuzu pirzola, haşlanmış patates, kızarmış tavuk, muz dondurması, jöleli tart ve kahveden oluşan, yalın bir ev yemeğiydi; bu arada, yemek boyunca atıştırılmak üzere uzun bardaklara konulup masaya yerleştirilen çiğ kereviz saplarını da unutmamalıyım. İştahımı görseydin, gülümserdin.

Bir oyuncunun tek dürüst dostuna, aynaya yaklaşan Maryna, Polonya'dan ayrıldığından bu yana zayıfladığını fark etti, öte yandan, beraberinde getirdiği bütün o kostümleri sırtına geçirdiği zaman o kadar da zayıf görünmeyeceğini, daha doğrusu zayıf görünmeyeceğini biliyordu; yüzü yaşlanmıştı, özellikle gözlerinin çevresi, ama sahnede ancak bir büyücünün becerebileceği bir ustalıkla yapılmış makyajıyla, gaz lambalarının ışığında yirmi beşten fazla göstermeyecekti. Dürüst olmak gerekirse, diye yazdı Henryk'e, kaygısız, şen bir kızın hayvansı taşkınlıklarını çoktan geride bıraktım, ama yaşama sevincimden ve coşkumdan hiçbir şey yitirmedim. Gerçek yaşamda beni terk etmeye başlayan o yoğun duyguları sahnede kusursuz bir taklitle yansıtabileceğimden eminim. Hiçbir zaman büyük bir 'içgüdüsel oyuncu' olmadım, ama yılmak nedir bilmeyen, güçlü bir insanım.

Açılıştan dört gün önce, provalar başlayınca Maryna, Palace Otel'in en üst katındaki görkemli dairelerden birine taşındı. Barton'ın fikriydi; tam da Barton'a yaraşır bir gösterişçilikti. Bu durumu şöyle açıkladı: "İnsanlar Palace'ta kaldığınızı duyacak, bu da ilgilerini çekecek. Bay Ralston neyi var neyi yok Palace'a yatırmıştır. Biz Amerika'nın en iyi ikinci tiyatrosuyuz. Palace ise dünyanın en muhteşem oteli." Maryna otelleri severdi: hangisinde olursa olsun, bir otelde kalmak demek gideceği bir tiyatronun olması demekti. Ayrıca, aylar süren bir yoksunluktan sonra biraz lüksü hak ettiğine inanıyordu; yedi kat yüksekliğinde, kehribar rengi bir cam kubbenin örttüğü, görkemli İç Avlu'dan meraklı bakışlar altında geçip aynalarla kap-

lı, hidrolik asansöre binmek başlı başlına bir gösteriydi. Kentin dört bir yanındaki afişler, büyük Polonyalı aktris Marina Zalenska'nın Amerika'daki ilk gösterisini duyuruyordu, ama Barton, söyleşi için tek bir gazeteci bile ayarlayamamıştı henüz. San Francisco'daki Polonya cemaatinin, ulusal hazinelerinin yaklaşan Amerika zaferini dört gözle bekleyen üyeleri, armağanlar, kitaplar, çiçekler gönderiyordu, ama en düşünceli armağan, Maryna'yı otele kayıt yaptırmak için geldiği resepsiyonda beklemekteydi: Bogdan'ın büyükannesinden kalma, değerli, siyah, gümüş kolyeyle küpelerin bulunduğu, küçük, kadife kutu ve bir kart: "Gizli" –bu sözcüğün üzeri çizilmişti– "Sefil bir hayranınızdan."

Mucizevi bir biçimde kavuştuğu yas mücevherlerini pazartesi akşamına kadar sevinçle taktı, sonra onları Adrienne'in göz kamaştırıcı takılarıyla değiştirdi.

Şaşırtıcı "keşfini" sergilemek için sabırsızlanan Barton, *Adrienne*'in tam kadro dört kez prova edilmesini, açılış günü de kostümlü prova yapılmasını istemişti. Normalde yalnızca yeni oyunların provası yapılırdı. Gösteri günü, birkaç saatlik bir çalışma yapılıp sözlerin ezberlenip ezberlenmediği görülecek, sahne düzenlemesi gözden geçirilecek ve hazırlıkların tamamlandığına karar verilecekti. Sahne arkadaşlarının dört gün üst üste, sabahın onunda tiyatroda bulunma zorunluluğuna hafifçe bozulduğu Maryna'nın gözünden kaçmamıştı; oysa kendisi için bunlar kesinlikle sıradan günler değildi. Arka kapıdan California'ya girdiği ilk sabah, Maryna için en az, uzun zaman önce Stefan'ın küçük kız kardeşi olarak, yaşamında ilk kez bir tiyatroya arka kapıdan girdiği günkü kadar önemli bir andı. Stefan'ın *Don Carlos*'ta rol aldığı, Krakow'daki tiyatronun kapıcısı da buradaki, uğursuz adlı (Chester Cant) kapıcı kadar aksi ve ağırkanlı değil miydi? Zaten bütün tiyatrolar birbirine benzer, diye düşündü neşeyle; kokular, şakalar, kıskançlık. Shakespeare, Macbeth'te, şatonun kapısını şamatacı gece konuklarına açarken kendini cehennemin bekçisi sanan, sürekli söylenen

şu dırdırcı uşağı yazarken, Globe Tiyatrosu'nun kapıcısından esinlenmişti sanki.

"Kapıcınız tam Shakespeare'lik,"dedi James Glenwood'a, tıpkı onun gibi provaya erken gelen ve huysuz kapıcıyla tartışan, sevimli Michonnet'sine –yükselen sesleri dinlenme odasından duymuştu. "*Hiç sönmeyen şenlik ateşine giden zevk ve sefa yolunun bütün yolcularını içeri almayı düşündüm,*" dedi Maryna dostça. *"Ama bizim Cant'ın burada olmamasını umalım."* Glenwood'un yüzündeki boş anlamı görünce, ekledi: "*Macbeth*, İkinci Perde."

Glenwood'un yüzü gerildi. "Görüyorum ki, o adı asla ağzımıza almadığımızdan haberiniz yok" –sesli sesli öksürdü– "ne oyunun adını, ne de karakterin adını. Asla söylemeyiz. Asla!"

"Ne kadar ilginç! Amerika'ya özgü bir batıl inanç mı yoksa?"

"Evet, öyle de denebilir," dedi Kate Egan, tiyatronun aşırı yaşlı Prenses de Bouillon'u, dinlenme odasına girerken; yanında Thomas –Tom– Deane vardı: duygularını hiç belli etmeyen Maurice.

"Oyunda rol alsa bile, hiçbir oyuncu o adı söylemiyor mu yani? Mac..."

"Ah, lütfen yinelemeyin," dedi Deane. "Evet, üç cadı, *fundalığın tepesinde/işte orada....* dedikten sonra, kiminle buluşulacağını söylüyorlar elbette; konuşma sırası gelince Banquo ile Duncan da öyle. Ama sahne dışında, herhangi bir yerde asla!"

"Neden, Tanrı aşkına?"

"Çünkü o oyun lanetli," diye açıkladı Deane. "Uğursuzluk getirir. Her zaman getirmiştir. Otuz yıl kadar önce, New York'ta, bu İskoçya oyununun iki ayrı yorumu aynı anda sahneleniyordu; biri Kean'den sonra en iyi Shakespeare oyuncusu olarak kabul edilen Macready, öteki de ulu Edwin Forrest'imiz tarafından. Bu durum kimilerini kızdırdı (tahminime göre aralarında pek çok İrlandalı vardı), bir İngilizin aynı oyunu bir başka tiyatroda oynamasının Amerikalı aktörümüze hakaret etmek anlamına geldiğini söyleyerek Macready'nin gala gecesi

tiyatronun önünde toplandılar, yerden söktükleri kaldırım taşlarını camlara fırlattılar, kırmak için kapılara saldırdılar. Askerler ateş açtı, kalabalıkta düzinelerce insan öldü."

"Eh, bu durumda, iyilik perilerini çağırıp kendimi hayırlı büyülerle donatmamda yarar var, yani şeyi oynarken Lady..." Maryna kaygılı yüzlerle ona bakan meslektaşlarını haylazca süzdü. "İskoçyalı Lady'yi."

Ryszard, Bogdan'ın ne zaman geleceğini sormaya cesaret edemiyordu. Maryna, "Dilerim çiftliği Fischer'lere geri satıp bu işi bir an önce sonuçlandırır," dedi; ilk haftalık kazancına ek olarak Barton'ın ekimde önerdiği dört haftalık ücret, Bogdan'ın kayıplarını karşılamaya yeter de artardı. Şu an için, Ryszard'ın tek rakibi Bayan Collingridge idi, ama kadın bugün (ilk kez!) giyinme odasında görünmüyordu; oysa her provanın sonunda, bazı cümlelere çalışmak için mutlaka Maryna'yı beklerdi.

"Neredeyse sana âşık," diye homurdandı Ryszard.

"Elbette âşık; ama saygın bir biçimde."

"Öyleyse yüreğim onunla. Şu küçük konuşma öğretmeniyle benim bu kadar çok ortak yönümüz olacağı kimin aklına gelirdi?"

"Ryszard, kendine acımayı bırak. Bayan Collingridge acımıyor."

"Bayan Collingridge hayal kırıklığına uğramadı da ondan. Bayan Collingridge tanrıçasına zaten o kadar yakın, onunla öyle içli dışlı ki, daha fazlasını beklemiyor."

"Ah," diye haykırdı Maryna. "Seni hayal kırıklığına uğrattım, öyle mi?"

Ryszard başını salladı. "Ben bir ahmağım. Canını sıkıyorum. Az önce söylediklerim, bağışlanamaz şeyler. Buradan hemen uzaklaşmalıyım." Sırıttı. "Yarın değil, ertesi güne kadar."

"Peki, şimdi seni azıcık yüreklendirsem, ne derdin? Duygularımda bir gevşeme olduğunu itiraf etsem ve..." Kızardı. "Evet, galiba gitmen iyi olacak. Burada tek başıma oturacak ve başımın ağrımasından korkacak, alnımı, şakaklarımı kolonyayla

ovacak, sonra Adrienne'i, Marguerite Gautier'yi ya da Juliet'i değil, seni düşündüğümü ayrımsayacağım. Ve seni düşünürken, bedenim sahne korkusundan pek de farkı olmayan, elle tutulur, pek çok duyguyla dolacak, soluklarım sıklaşacak, elim ayağım oynayacak ve iffetimin beni dile getirmekten alıkoyduğu, daha bir sürü heyecanı tadacağım."

"Maryna!"

Maryna elini kaldırdı. "Ama imparator, yani beyin henüz evet demedi. Kendime soruyorum: Bu, aşk mı? Yoksa ısrarcı bir erkeğin arzusuna karşılık vermek için kadınca bir özlem mi? Korkarım gücümü fena halde tükettin, Rich-ard" –erkeği kızdırmak için, adını Amerikan tarzında söylemişti. Küçük bir tokat.

"Ma-ree-na," dedi Ryszard usulca, sonra kadının elini tuttu, yüreğine götürdü.

Bogdan'ın henüz gelmediğine şükreden ve açılış gecesi onu göreceği için huzursuzlanan Maryna, yakında iki erkek arasında bir seçim yapmak zorunda kalacağını aklına bile getirmiyordu. Ama kendisi makyajını yapar, terziye talimatlar yağdırırken, onun adına endişelenen, giyinme odasında dikilen iki erkeği düşününce, birden kafasına dank etti: Hangisinin yüzünü inceleyeceğim?

Sonra, cumartesi günü, Anaheim'dan bir telgraf:

KAZA STOP ATTAN DÜŞTÜM STOP KIRIK YOK STOP AMA YÜZÜM DAHİL YARA BERE İÇİNDEYİM STOP İNSAN İÇİNE ÇIKACAK DURUMDA DEĞİLİM STOP SAN FRANCISCO ŞİMDİLİK OLANAKSIZ STOP

Maryna, ne kadar büyük bir hayal kırıklığına uğradığını Ryszard'a söylemedi, ama bu duruma gerçekten sinirlendiğini kendi kendine itiraf etti. Bogdan gala gecesi burada olamazsa, o zaman duyguları... Ne yapalım, öyle olsun, diye düşündü. Ve bunun ne anlama geldiğini merak etti.

Pazar gecesi, düşünde Barton'ı gördü; Maryna tam sahneye çıkmak üzereyken adam yanına geliyor, bu rolü Rusya'da oynaması gerektiğini söylüyordu.

Pazartesi, perdenin açılmasına üç saat kala Maryna giyinme odasındaydı, her zamanki, bildik ritüelleri yineliyordu. Ryszard yakınlardaydı, yeni, oğlak derisi, beyaz eldivenleri, rugan botlarıyla bir koca kadar gergindi; desteğini göstermek ve Maryna'nın sinirlerini yatıştırmak için sergilediği dingin kararlılığın tam kıvamında olduğunu umuyordu. (Bogdan'ın etkileyici, alaycı yüzündeki anlamı anımsadı.) Maryna'yı otelden almış, tiyatroya kadar getirmişti, onun kostümcüyle görüşmesini, Polonya'dan gelen sayısız telgrafı (Henryk'ten, annesinden, Joozefina, Barbara ve Aleksander'dan, Tadeusz, Krystyna ve Imperial'in öteki genç oyuncularından gelenleri), aynanın yanındaki duvara asılmış olan mantar panoya raptiyeyle tutturmasını, bir bölümünü ötekilerden ayırıp en tepeye yerleştirişini izledi sonra koridora çıkıp volta atmaya başladı. Saat yedi buçukta, çekici tiyatro argosuyla dolup taşarak odaya döndü, aydınlatmanın hazır olduğunu bildirdi (havagazı sorumlusu, uzun sırıklı meşaleyle "sınırları" ve perdenin önündeki "etekleri" yakmış, hepsini "maviye kısmıştı"), kapılar açılmıştı, seyirciler –yurttaşları çoğunluktaydı– tiyatroyu doldurmaya başlamıştı.

Adrienne Birinci Perde'de görünmediği için, Barton'ın seyirci hakkında bilgi verecek bolca zamanı oldu. Evet, salonun tam anlamıyla dolmadığı doğruydu, ama dikkate değer tiyatro izleyicilerinin sayısı hayli fazlaydı; ayrıca Amerika'nın bir numaralı Juliet'i, yani Rose Edwards da oradaydı; kendisi bir hafta sonra aynı sahnede tanınmış İngiliz melodramı *East Lynne*'de başrol oynayacaktı.

"Hele Rose *sizi* bir görsün de," diye çığırdı Barton. "İyi bir oyuncudur, ayrıca aptal da değildir. Belki de bana sizin arkanızdan oynamak istemeyeceğini, ona ayrılan haftayı da size vermemi söyler."

"Başarılı bir oyuncunun böyle bir öneride bulunabileceğinden kuşkuluyum," dedi Maryna gülümseyerek. "Çok zekisiniz, Bay Barton, moralimi yükseltmeyi iyi biliyorsunuz."

Peki ama, korkum nerede, diye sordu Maryna kendine, her iki erkeği de gönderip son hazırlıklarını ve ayna kontrolünü yaparken; artık ikinci perde için haberci çocuğu beklemekten başka yapılacak bir şey kalmamıştı. Yan kanatta dururken, içinde sahne korkusunun o karmakarışık belirtilerinden hâlâ hiçbir iz yoktu: terleyen avuçlar, hızlanan yürek atışları, düğümlenen mide. Her şeyin yolunda gideceğinden bu kadar emin olmam çılgınlık, diye düşündü. Ve aynı anda, yaşamında hiç hissetmediği kadar büyük bir korku hissettiğini ayrımsadı, ama korku dışarıdaydı: dayanılmaz bir biçimde kalınlaşan hava gibi. Korkusu onu kayışlarla, kementlerle sıkı sıkıya kuşatmıştı sanki (tenindeki belli belirsiz kasılmanın dışında, bedenine kesinlikle yansımayan, buz gibi bir korku), ama Maryna onun içinde kendini sakin ve geniş hissediyordu. İçinde taşıdığı bütün o sözcüklere bol bol yetecek kadar geniş: İngilizce sözcükler, onların hemen gerisinde oyunun Polonyaca sözcükleri, onların gerisinde de özgün metnin, Varşova'da role ilk kez hazırlanırken ezberlediği, Fransızca sözcükleri... ama hepsi içeride tutulmalı, korkudan korunmalıydı. Derisi, kafatasından tabanlarına kadar bütün derisi, demir zırhlı korkuya karşı bir kalkandı; ağzı, dili, dudakları, ensesi, omuzları, göğsü, sözcükleri taşıyan bir kaptı; kaba tıkıştırılmış olan ıslak sözcükler, Maryna sahneye çıktığı an, buhar olup uçmayı bekliyordu –İngilizce olarak.

Işığa adım atmadan hemen önce, kendi kendine bir kez daha anımsattı: Polonya'da sahneye ilk girişinde, her seferinde onu karşılayan, oyunun akışını kesen, ilk cümlesini söylemesini dakikalarca engelleyen o çılgın, sarsıcı alkış tufanı bu kez olmayacaktı. Yurttaşları sayılmazsa, yalnızca kısa, kibar bir alkış olacaktı. Amerikalı izleyicinin, büyük Booth söz konusuyken bile, çoğu kişinin ezbere bildiği bazı ünlü sözlerden sonra bile

alkışlamadığını biliyordu. ("Operada, evet," demişti Barton.) Bir hayvan gösterisine özgü bu yeni coşku, kayıtsızlık, hoşnutsuzluk, gönüllülük nasıl ehlileştirilecekti? Maryna tıpkı Polonyalı öksürükler, fısıltılar, kıpırdanmalar gibi, Polonyalı alkışları da nasıl yorumlayacağını bilirdi. Oysa bu seyirci fazla sessiz görünüyordu. Bunu nasıl yorumlamalıydı? İki güvercinin öyküsüne başlayınca (*Birbirini şefkatle, içtenlikle seven iki güvercin varmış...*), bütün öksürükler kesildi; bitirdiği zaman bir anlık bir sessizlik oldu, sonra şiddetli bir alkış patladı; çığlıklar, seslenmeler. Tom Deane, Maurice olarak söze tam beş kez başladı, ancak beşincide sözlerini sürdürebildi. Oldukça bozulmuş bir hali vardı. Perde bitince, Maryna sahneyi kendinden geçmiş bir halde terk etti; seyirci kükrüyor, el çırpıyor, ayaklarını yere vuruyordu. Arada Ryszard, Barton ve Bayan Collingridge'le birlikte lobiyi dolaştı. Cıvıl cıvıl sohbetleri, karşılıklı selamlaşmaları, gülümsemeleri, tokalaşmaları, el sallamaları bastıran, "Harika! Olağanüstü!" sözcükleri kulağına defalarca çalındı. Silindir şapkalı bir adam Barton'ı, "İşte, yıllık değeri otuz bin dolar olan bir hanım!" sözleriyle selamladı (Barton'dan daha sonra öğrendiğine göre, *Evening Post*'un yazı işleri müdürüydü), yerlerde sürünen, uzun, gece elbisesiyle görkemli karısı ise, Madam Zalenska'nın İngilizcesi'nde hafifçe seçilen aksanı koruması gerektiğini, çünkü bunun "ete kemiğe bürünmüş bir sevimlilik" olduğunu belirtti. Bayan Collingridge, Ryszard'ın hain sırıtışını görmezden geldi.

Maryna üçüncü perdeye, daha da iç kısımlarından geliyormuş gibi görünen bir enerji dalgasıyla, âdeta yüzerek çıktı; ayakları yerden kesilmiş gibiydi. Kendini bir aylayla sarılmış, kaygan, hafif, incitilemez hissediyordu. Sıra, karanlık çadırda, Adrienne'in Maurice'in aşkı için çekiştiği rakibiyle ilk karşılaştığı sahnedeydi; Prenses de Bouillon'un, onu şerefini tehlikeye düşürecek bir durumdan kurtarmayı yiğitçe öneren, bu hiç tanımadığı kadının, Adrienne'in sırlarını öğrenmek için Adrienne'e bir mumla yaklaştığı sahne. Maryna tetikte ama dingin, gi-

derek yaklaşan mumu, alevin, içindeki enerjiye dönük, sivri ucunu seyrediyordu; seyirciden yükselen (ve –neyse ki– "Allah kahretsin!" ve "Özür dilerim!" diye tıslayan Kate Egan'ın sesini bastıran) solumayı duyduktan sonradır ki, yüzünden sarkan tülün bir ucunun alev aldığını fark edebildi. Egan'ın beddua okuduğu için mi yoksa neden olduğu aksilik için mi özür dilediğini merak ederek, tülü tek ve hızlı bir hareketle çekip aldı, yere fırlattı, aynı hızla Adrienne'in ipek şalını yüzüne dolayıverdi, kötücül prensesi oradan güvenle uzaklaştırmak için elini uzattı. Kimileri bunu oyunun bir parçası sandı; ötekiler Polonyalı aktrisin hemen oracıkta yarattığı bu gözüpek yorumu alkışladılar.

Üçüncü ve dördüncü perdelerin sonunda daha da artan alkışlar onu sahneye geri çağırdı.

Doğru telaffuz etmek için bunca zamandır çabaladığı sözcükler, bedeninde akan ritmik dalgaların yalnızca bir parçasıydı. Bazı cümlelerin kaçınılmaz olarak kendi duygularıyla örtüşmesine gelince (rolü ne olursa olsun, hangi oyuncu bunu hissetmez ki?), Maryna yalnızca bir kez, oyun sona ermek üzereyken, kendine sözcüklerin gerçek anlamını düşünme izni verdi. Adrienne, *Şimdi, bu oyunda öyle sözler var ki, herkesin önünde söyleyebilirim ve bunları ona söylediğimi kimse anlayamaz*, diye sayıklarken, Maryna içinden şöyle dedi: Eğer başarılıysam, Adrienne'in aşk sözcüklerini Ryszard'a söylüyorum demektir.

Ne kadar zekice, öyle değil mi?

İnsan birini sevmek zorunda.

Bugüne kadar sergilediği en iyi Adrienne yorumuydu –karşılığı ise, umduğundan da büyük bir zafer oldu. Perde on bir kez kalktı, on bir. Sonra, yüzlerce kişi onu kutlamak üzere kulise hücum etti; aralarında Polonyalılar da vardı (hırsız dostlarının dışında; oysa Halek'in seyirciler arasında olduğundan emindi), ışıl ışıl parlayan yüzlerle, sürekli konuşuyor, birbirlerine sarılıyorlardı. Dobra, yaşlı Yüzbaşı Znaniecki, ilk adının Ruslaştırılmasına izin verdiği için onu paylamaktan kendini alamadı, sonra sevinç ve gurur gözyaşlarına boğuldu; Maryna

da ağladı, onu kucakladı. Maryna'ya en büyük zevki yaşatan da, dinlenme odasına neredeyse ilk giren kişi olan, brokar bir gece elbisesi giymiş kumral kadının, kendini Rose Edwards olarak tanıttıktan sonraki sözleriydi: "Ayaklarınıza kapanıyorum, Madam."

Maryna gösteri bittikten ancak iki saat sonra tiyatrodan ayrılabildi.

Ryszard'la birlikte otele dönünce resepsiyona uğradı, Bogdan'a tek kelimelik bir telgraf gönderdi: ZAFER.

Lobide birbirlerine iyi geceler dilemelerinden yarım saat sonra, kendisi de Palace'a taşınan Ryszard, Maryna'nın odasına geldi. Maryna onu bekliyordu. Onu beklediğini biliyordu, çünkü soyunmamış, görünüşü pek de hoş olmayan güzellik sırlarından birini uygulamaya koyulmamıştı: uyurken şakaklarına bastırdığı, dört köşe kesilmiş, elma sirkesine batırılmış kese kâğıtları, gözlerinin çevresindeki deriyi yumuşatıyor, kırışıklardan koruyordu. Erkeği beklediğini biliyordu, çünkü duvardaki lambaların fitilini, odanın loşlaşmasına yetecek kadar kısmıştı. Onu beklediğini biliyordu, çünkü başucundaki tahta panosu, beş metre yüksekliğindeki tavanın yarısına kadar gelen, dev boyutlu, maun karyolaya uzun uzun bakmış, bu yatağın neresinden hoşlanmadığını ilk kez düşünmüş, tombul, kaztüyü yastıkların bir, sonra iki, sonra da üç tanesini alıp giyinme odasındaki dolaba sokmuştu.

Maryna kapıyı kapatırken, öpüştüler; erkeği yatak odasına doğru götürürken hâlâ öpüşüyorlardı, sözcüklere, adımlara benzeyen, kısa, kesik öpücükler: Maryna onu ağzıyla çekiştirdiği, peşi sıra sürüklediği duygusuna kapıldı. Hâlâ giysili, sarmaş dolaş, yatağa yuvarlandıkları zaman birleşen bedenlerinin tazyiki başlarını birbirinden ayırdı. Maryna'nın ağzı yuvasını kaybetmiş gibiydi. Birbirine dolanmış kollar, bacaklar daha iyi bir konum arıyor, meydana çıkmaya, yakınlaşmaya çabalıyordu. "Galiba utanıyorum," diye mırıldandı erkeğin yüzüne. "Kendimi genç bir kız gibi hissetmeme neden oluyorsun."

Soyunmak için doğruldu, Ryszard onun bileğini yakaladı. "Giysilerini henüz çıkartma. Bedenini tanıyorum. Bu bedeni zihnimde öyle uzun zamandır yaşatıyorum ki. Göğüslerin, baldırların, aşk mağaran –sana onları uzun uzun anlatabilirim."

"Ama ben genç bir kız değilim," dedi Maryna.

Ryszard onun kolunu bıraktı, ayağa kalktı. Ayrı ayrı, ciddi, sessizce soyundular. Ryszard onun yumuşak, pürüzsüz bedenini kollarının arasına aldı.

"Sana yüreğimi verebilirim, Ryszard. Ama yaşamımı veremem. Ben Adrienne Lecouvreur değilim" – güldü– "yalnızca o fevri kızı canlandıran olgun aktrislerden biriyim."

Ryszard yatağa sırt üstü uzandı, kollarını ona doğru açtı. Maryna onun üzerine uzandı. "Sabun kokuyorsun," diye fısıldadı.

"Şimdi de sen beni utandırıyorsun," dedi erkek.

"Bu yatağa ulaşıncaya kadar ikimiz de çok uzun bir yol kat ettik."

"Maryna, Maryna."

"Adımı bir kez söylediğin gün, artık beni sevmediğini anlayacağım."

"Maryna, Maryna, Maryna."

"Bir şeyi bu kadar uzun zaman bekleyince, o şey... Oh..." Soluğunu tuttu.

"Çok beklediğimizi kim söylüyor?" dedi Ryszard.

"Artık soru yok!" diye inledi, erkeği biraz daha içine çekip onu bedeninin her zerresiyle kavrarken.

Birbirlerini zevk selinde boğduktan ve bir anlığına ayrı düştükten sonra, yan yana yatarlarken, Ryszard bunca zamandır ona âşık olmasına karşın, başka kadınlarla birlikte olmasına bozulup bozulmadığını sordu. "Bana karşı dürüst ol, Maryna."

Maryna onu anlaşılmaz, parlak bir gülümsemeyle yanıtladı.

İşin doğrusu, Ryszard bir gün Maryna'ya sahip olabileceğine asla tam anlamıyla inanmamıştı. Maryna'ya duyduğu aşka, o gerçek aşka baştan beri, karşılıksız kalacağını fısıldayan, in-

sanın canını acıtan bir inanç eşlik etmişti. Ryszard arzunun ötesine bir türlü sıçrayamamıştı. Pek çok yazar gibi o da bugüne değil, geçmişe ve geleceğe inanırdı. Asla sahip olamayacağı bir şeyi arzulamaktan da nefret ediyordu.

İstediğini elde edersin, her şey yoluna girer.

İkinci kez sevişmelerinin ardından, Maryna uyudu; başı erkeğin göğsündeydi, bacaklarını onun baldırlarının üzerine atmıştı: Ryszard onu hâlâ istemesine karşın rahat bırakmak zorundaydı, çünkü yorgun olduğunu biliyordu; tıpkı onun gibi uyumaya çalıştı ama sönmemiş cinsel istek ve sevinç tarafından engelledi. Gecenin geri kalanını uykuya doğru sürüklenerek, Maryna'nın bedenini taşıyarak geçirdi; tam uykunun kıyısındayken şu düşünceyle uyanıyordu: ama hâlâ uyanığım. Ancak şafak sökerken sızabildi; birkaç saat sonra uyanınca, Maryna'yı yine üzerine serilmiş durumda buldu, ona hissettirmeden kalkıp kalkamayacağını düşündü; kadın uyuyabildiği kadar uyumalı, bu akşamki *Adrienne i*çin bütün gücünü toplamalıydı.

Ama uyanmıştı bile; erkeği öpücüklere boğuyordu. "Ah, kendimi öyle canlı hissediyorum ki!" diye haykırdı. "Bana bedenimi geri verdin. Bu akşamki oyunum olağanüstü olacak. Bogdan'ın neden burada olmadığını merak edip duran Polonyalı dostlarımız, bunu sana borçlu olduğumu hemen anlayacaklar. Maurice'im, iki güvercinin öyküsünü anlatmak için göğsüne yaslandığım zaman, çocuksu Adrienne'in dün geceki kadar utangaç olmadığını mutlaka fark edecek. Bay Barton soracak: Polonyalı saygın hanımefendiye ne oldu? Başarı aklını başından almış olmalı. Aklı!" Eğildi, erkeğin kasığını öpmeye başladı.

"Polonyalı bayan âşık galiba?" dedi Ryszard.

"Polonyalı bayan kesinlikle–pervasızca–edepsizce–tedbirsizce–âşık."

Adrienne'i iki kez daha oynadıktan sonra, Maryna perşembe akşamı *Camille*'e başladı ve onu cumartesi matinede üçüncü kez oynayıp, haftayı yine *Adrienne* ile kapadı. Salon her se-

ferinde dolup taştı, alkışlar giderek uzadı, şiddetlendi, zafer sarhoşu Barton'ın kulise getirdiği, şatafatlı giysilere bürünmüş hayran topluluğu genişledi. Maryna ilk tanıştırılmadan başlayarak onları adlarıyla selamlıyor, dinlenme odasındaki bu sohbetler, oyun boyunca hissettiği akışkan enerjiyi çabucak kurutuyordu –sevimliydi ("Evet, teşekkür ederim, teşekkür ederim... ah, ne kadar kibarsınız"), güleryüzlüydü, dokunulmazdı. Yaptığım şeyi yapabilmek için ödediğim (ve daha da ödeyeceğim) bedeli bir bilselerdi! Şimdi de yeni bir sırrı vardı: gösteriden sonra hissettiği o bildik sarhoşluk, cinsel beklentilerle daha da yoğunlaşmıştı. Ama Ryszard'la birlikte, sonunda otele dönmeden önce yapılacak işler vardı: kutlayanlar gönderilmeli, getirdikleri çiçekler, yarınki çiçeklere yer açmak için, giydiriciye ve malzeme sorumlularına verilmeliydi.

Cumartesi akşamı, oyundan önce giyinme odasını dolduran buketlerin, çelenklerin en büyüğü, kat kat dizilmiş kırmızı, beyaz ve mavi çiçeklerin oluşturduğu kule biçimindeki, dev boyutlu sepetti. Çan kulesinden, yaldız çerçeveli, dört köşe, ipek bir kâğıt parçası sarkıyordu.

"Bir şiir," dedi Maryna. "İmzasız."

"Elbette!" diye söylendi Ryszard. "Bunu bekliyordum. Bir yazarın daha kalbini çaldın. Şiiri ver de, yeni rakibimin yetenekli olup olmadığını tam bir yansızlıkla söyleyeyim."

"Hayır" –Maryna güldü– "Ben okurum. Shakespeare'in sonelerinden daha zor olacak değil ya; ayrıca Bayan Collingridge burada olmadığına göre, telaffuzum da sorun olmayacaktır. Şanslıyım."

"Asıl şanslı benim."

"*La, mon cher, tu exagéres!** Kıskanç erkekler sahnede heyecan verici olabilir, ama gerçek yaşamda, bir süre sonra çok can sıkıcı olurlar."

"Ben sıkıcıyım," dedi Ryszard. "Yazarlar sıkıcıdır."

(*) (Fr.) Abartıyorsun, dostum. (ç.n.)

"Ryszard, benim tatlı Ryszard'ım," diye çığırdı Maryna –erkek mutlu mutlu inledi – "kendini düşünmeyi kes de beni dinle."

"Başka bir şey yaptığımı ne zaman gördün?"

"Şişştt..."

"Ama önce seni öpmeliyim," dedi erkek.

Öpüştüler; canları hiç ayrılmak istemedi.

"Hasmımın şiiriyle bana zulmetmekte kararlı mısın?"

"Evet!" Maryna parşömeni aldı, tam karşısında tuttu ve Polonyalı eleştirmenlerin 'Maryna'nın gümüş yorumu' dediği üslûpla okumaya başladı:

Buradasın; şöhretin sesi gelişini duyurmadı
Sıradan bir yabancı gibi çıkıp geldin.
Sana sunduğumuz tek karşılama töreni, ışıktı-
Şefkatimizi, sevecenliğimizi bile güçlükle alabildin;
Seni-

Ryszard, "Ah, Madam Mareena, sevgili Madam Mareena," diye horoz gibi öttü, "şefkat. *Şevkat* değil."

"Ben de şefkat dedim zaten, kalın kafalı," diye haykırdı Maryna; sözünü sürdürmeden önce eğildi, erkeği öptü.

Seni, halkının tanıdığı sanatçı olarak değil,
Yalnızca yeni bir hevesli olarak gördük.

"Aha, rakibim sıradan bir tiyatro eleştirmeni!"

"Sussana!" dedi Maryna. Sağ elini kıvırdı, baş ve işaret parmaklarıyla, hûşu uyandıran, dramatik bir tavırla iki kez kendi göğsüne vurdu, genzini abartıyla temizledi, sesine yine o ünlü, kadife tınıyı verdi:

Ve sonra, büyük değişim! O olaylı geceden beri,
Karşımızda yalnızca olağanüstü sanatın var.
Yabancı bir dilin bütün pırangalarına karşın-

"Prangalar," diye öttü Ryszard.
"Ryszard, kesmene izin vermeyeceğim!"

Yabancı bir dilin bütün prangalarına karşın,
Kıskançlık o eşsiz yeteneğini bir örümcek ağı gibi sarıverdi;
Bu hiç beklemediğimiz kadar büyük başarı,
Bizi kendimizden geçirdi.

"Bu küçük tiyatro eleştirmeni şimdi de eteğini öpecek."
"Neden olmasın?"

Polonyalı anılarını...

Durdu.
"Ne oldu, Maryna? Sevgilim!"
"Son dizeleri okuyup okuyamayacağımdan emin değilim."
"Bu canavar senin için ne diyor? Yırt gitsin!"
"Yo. Elbette bitirebilirim."

Polonyalı anılarını yüreğine göm,
Artık Amerika sana kendi anılarını sunuyor.

Parşömeni bıraktı, sırtını döndü.
İstediğini elde edersin, bir an sonra da kolun kanadın kırılır.
"Maryna," dedi Ryszard. "Sevgili Maryna'm, lütfen ağlama."

Gala gecesinin ertesi günü, öğleye doğru Maryna aşağıya inince, Palace Otel'in dev boyutlu salonunda kamp kurmuş, birbirini ezmeye kararlı, yedi gazeteciyle karşılaştı. Ryszard bir saat kadar önce onlara, Madam'ın az sonra burada olacağını haber vermiş, sonra *Gazeta Polska*'nın yazılışleri müdürüne bir telgraf çekmiş ve Maryna'nın Amerika çıkartmasını bütün ayrıntılarıyla anlatan yazısını birkaç güne kadar göndereceğini

bildirmişti; bu başarının bütün Polonyalıların yüreğini gururla çarptıracağına hiç kuşku yoktu. Ryszard ertesi gün, yazılışleri müdüründen, rakip bir gazetenin durumu öğrenmesi için bir muhabirini San Francisco'ya gönderdiğini öğrenince, kalemi kâğıdı kaptığı gibi, bir değil tam iki uzun makale yazdı; birinde Maryna'nın sahnedeki performansını ayrıntılarıyla tanımlıyor; ikincisinde, gala gecesi izleyici ve eleştirmenlerden gelen, kendinden geçmiş, coşkulu tepkiyi anlatıyordu: "Polonyalı diva'mız kıyaslanamaz dehası ve kadınsı çekiciliğiyle herkesi, ama herkesi büyüledi." Aslında okurlara Maryna'yı övmesine gerek yoktu; yalnızca onun bu yeni ve göz kamaştırıcı kimliğini aktarmak istemişti, hepsi bu.

Maryna'nın otelde onu bekleyen, hayran, yerel gazetecilerle yaptığı ustalıklı sohbetin konusu da zaten kim –ne– olduğuydu; ileride bunu başka pek çok söyleşi izleyecekti. Söyleşi yapmak, geçmişi yeniden yazmayı gerektiriyordu: yaşı (altı yılı budayıverdi), ailesi (ilkokul ikinci sınıfların Latince öğretmeni, Jagiellonian Üniversitesi'nde profesör oldu), oyunculuğa başlayışı (Heinrich, Varşova'nın önemli, özel tiyatrolarından birinin müdürüydü ve Maryna on yedi yaşındayken sahneye ilk kez onun tiyatrosunda çıkmıştı), Amerika'ya geliş nedeni (Yüzyıl Sergisi'ni gezmek), sonra da California'ya yerleşmesi (sağlığına kavuşmak için). Birinci haftanın sonunda, öykülerin bazısına kendisi de inanır olmuştu. Ne de olsa, buraya göçmek için birden çok nedeni vardı. "Hastaydım." (Hasta mıydım?) "Hep Amerika'da sahneye çıkmayı hayal etmişimdir." (Burada sahneye dönmek, baştan beri aklımda mıydı?)

Bir de, gereksiz uydurmalar vardı. Maryna neden 'otuz bir yaşındayım' dediğini biliyordu: otuz yedisine çoktan basmıştı. Ya da, onu taşrada inzivaya zorlayan şeyin, Polonya'da yıllarca, durmaksızın çalışmanın getirdiği o sürekli bitkinlik duygusu olduğunu neden söylediğini ("Beni on ay boyunca tavukların, ineklerin ortasında düşünebiliyor musunuz, beyler?" dedi, gülerek); kimsenin onu şu yalın-yaşamcılardan biri sanmasını

istemiyordu. Peki ama, neden çiftliğin Santa Barbara yakınlarında olduğunu söylemişti? Anaheim'da olduğunu söyleseydi, kimse onun hakkında kötü düşünmeyecekti ki. Sonra, neden farklı gazetecilere farklı yalanlar söylüyordu? Babası genellikle, Krakow'un eski, soylu üniversitesinde ders vermeyi sürdüren, önemli bir sanat tarihçisiydi ve kızı –"...nasıl diyorsunuz, sahneye vurulduğu zaman?" dedi, bütün şirinliğiyle– şiddetle karşı çıkmıştı ("Ama ben kararlıydım, Krakow'dan ayrılıp Varşova'ya gittim ve 1863'te tiyatroya başladım"). Babası bazen de bir dağ adamıydı; ailenin tek erkek çocuğu olan bu âsi hayalperest, yüksek Tatralar'da ailenin koyunlarını güderek geçirdiği uzun, yalnız haftalarda kendini ünlü Polonyalı ozanların şiirlerini ezberlemeye adamıştı; üniversiteye kabul edilme umuduyla köyünden ayrılıp Krakow'a gelince, sıradan işlerden daha iyisini bulamamış, kent yaşamına uyum sağlayamamış ve ne yazık ki, kızıyla gurur duyacak kadar uzun yaşayamamıştı (yaşasaydı onunla gurur duyardı, Maryna biliyordu). Belki de insan hep aynı yalanı yinelemekten bıkıyor.

Anılarını hafifçe yontup törpülerken tek amacının, bir yabancı olarak daha iyi anlaşılmak olduğunu söyleyebilirdi. ("Evet," dedi, "evet, Amerika'daki ilk sahne deneyimimi San Francisco'da yaşadığıma özellikle memnunum.") Ya da, hafif bir gülümsemeyle, bir aktris olarak öyküsünü azıcık süsleyip püslemekten kendini alamadığını. Imperial Tiyatrosu'ndaki kıdemli oyuncuların birinden duyduğuna göre, Rachel yirmi yıl önce bir oyunda rol almak üzere Varşova'ya geldiğinde, gazetecilere kendisiyle ilgili en olağandışı yalanları bir çırpıda sıralayıvermişti. (Olayı aktaran oyuncu, "Fazlasıyla yaratıcı insanların çoğu gibi," demişti, büyük bir incelikle. "Rachel'in yaptığı şey başkalarında yalancılık olarak görülebilir, oysa o yalnızca oynuyordu.") Öte yandan, yaşamınla ilgili sayısız öykü anlattığın, üstelik bunu bu kadar sık yaptığın zaman, hangisinin gerçek olduğunu anımsaman kolay değildir. Ve bütün öyküler, içsel bir hakikatin karşılığıdır.

İnsan bir yabancı olup çıktığında, kendini tam anlamıyla ifade etmesi olanaksızdır, hatta tedbirsizliktir. Bazı gerçekler onaylanan, yerel düşüncelerle uyuşacak biçimde biraz abartılırken (Maryna, Amerikalıların başarılı, zengin insanların geçmişte yaşadığı zorlukları ve yenilgileri dinlemekten hoşlandığını biliyordu), bazılarının, yalnızca memlekette önemli olan gerçeklerin ise hiç ağza alınmaması gerekir.

Gala gecesinin ertesi sabahı, Maryna'yı otelin lobisinde bekleyenlerin arasında, onun özel menajerliğini üstlenmek isteyen, birbirini ters ters süzen üç aday da vardı; Maryna ilk görüştüğü kişiyle anlaştı: Harry H. Warnock'u Barton önermişti. Ryszard kaygılıydı; daha sonra açıkladığı gibi, bu 'profesyonel eş'i seçerken fazla acele ettiğini düşünüyordu. ("Eş mi?") Ryszard adamdan hoşlanmamıştı elbette, ama önemli olan bu değildi. Maryna bundan böyle sürekli Warnock'la birlikte olacağının (olacağımızın, demek istiyordu) farkında mıydı; Warnock böylesine uzun süreli, içli dışlı bir beraberliği taşıyabilecek türden bir adam mıydı, vesaire? Belki de Maryna, Polonya tiyatrosunda özel menajer diye biri bulunmadığı için, verdiği kararın önemini kavrayamıyordu? Ama Warnock insanı kolayca ikna eden biriydi; ayın sonlarına doğru Nevada'nın batısına (Virginia City ve Reno) ve California'nın kuzeyine (Sacramento, San Jose) kısa bir turne, aralıkta New York'ta bir başlangıç, ardından da dört aylık, ulusal bir turne önerdi. Maryna zaten sabırsızdı, zafer sarhoşuydu. Oyun seçiminde kolayca anlaştılar. Maryna bir yandan Shakespeare'e ağırlık verirken (Polonya'da Shakespeare'in tam on dört kadın kahramanını oynamıştı, yine oynamak istiyordu), *Adrienne* ile *Camille*'e devam edecek, kapsamlı turnelerin ayrılmaz bir parçası olan taşra seyircisi için de birkaç melodram sunacaktı ("Ama *East Lynne* hariç!" dedi. "Beni ne sanıyorsunuz, Madam? Bir sanatçıyla karşı karşıya olduğumun farkındayım!") Sözü edilen para etkileyiciydi. Gerçekten de, hemen her konuda, tam bir fikir birliğine varmak üzereydiler, tâ ki Warnock, dün akşam bazı Polonyalı

dostlarından Maryna'nın bir kontes olduğunu öğrendiğini ve buna çok sevindiğini söyleyinceye kadar: Bu unvan onu gerçek bir yıldız yapmayı çok kolaylaştıracaktı!

"Ah, hayır, Bay Warnock!" Maryna burnunu hoşnutsuzlukla kırıştırdı. "Bu hiç de doğru olmaz." Aile adına yapacağı bu saygısızlığı, Bogdan'ın ağabeyi asla bağışlamazdı. "O kocamın unvanı, benim değil," dedi. Boyunbağına elmas bir iğne takan bu toparlak adamın demokrat yanına seslenme umuduyla, ekledi: "Sanatçı... oyuncu... benim için yeterli unvanlar."

"Burada sizden söz etmiyoruz, Madam Marina, seyirciden söz ediyoruz," dedi Warnock, olanca sevimliliğiyle.

"İyi ama, afişlerdeki benim adım! Ayrıca, nasıl hem Marina Zalenska hem de Kontes Dembowska olabilirim?"

"Kolay," dedi Warnock.

Maryna, "Böyle bir şey Polonya'da düşünülemez bile," diye inledi ve tartışmayı çoktan kaybettiğini anladı.

"Eh, burası Amerika," dedi adam. "Ve Amerikalılar yabancı unvanlara bayılır."

"Ama ben... mesleğimde kontes diye anılmak bence büyük bir basitlik."

"Basitlik mi? Bunu söylemek de korkunç bir züppelik, Madam Marina. Ayrıca Amerikalılar, hoşlandıkları, keyif aldıkları bir şeye 'basit' denmesini şu kadarcık umursamazlar."

"Ama yıldızlara bayılırlar," dedi Maryna, alayla gülümseyerek.

"Evet," dedi Warnock. "Amerikalılar yıldızları sever." Başını sitemle salladı. "Sizden hoşlanırlarsa, tonla para kazanırsınız."

"Bay Warnock, ben başka bir gezegenden gelmedim. Avrupa'da da halk yıldızlara çok düşkündür. İnsanlar tapmayı sever, bunu hepimiz biliyoruz. Her şey bir yana, Polonya'da, tıpkı Fransa ve Almanca konuşulan ülkelerde olduğu gibi, tiyatro güzel sanatların en önde gelenidir ve devlet tarafından desteklenen, belli başlı tiyatrolarımızın kendilerini adadıkları ideal..."

Maryna, Warnock'la birlikte Palace'ın bekleme odalarından

birinde oturur, Amerika'daki geleceğini düzenleyecek olan bu adama, Varşova'daki Imperial Tiyatrosu'nda kazanılan saygınlığı ve ayrıcalıkları sakin bir dille, kısaca anlatmaya çalışırken –iş güvencesi, kurum içinde yavaş ama kesintisiz bir yükselme, Çar'ın ordusuna çağrılmaya karşı bağışıklık, en önemlisi de, ömür boyu sürecek, dolgun bir emeklilik maaşı ("Bir oyuncu, ulusal bir köledir," dedi. "Bir nedir?" diye haykırdı adam)– Barton'ın ofisini bir aşağı bir yukarı arşınlayan Rose Edwards istim üzerindeydi. "Bildiğin gibi, Agnus, ben aptal değilim ve sana açıkça, böyle bir dâhiden sonra oynayamayacağımı söylüyorum. Üstelik şu bizim emektar *East Lynne*'de! Eleştirmenler beni lime lime ederler. Bana ayırdığın haftayı iptal edersem bana kızar mısın? Kızmazsın, çünkü benim dostumsun. Hasta olduğumu bildir, Agnus. Bir dost olarak da, otel faturamı, yolculuk giderlerimi karşılayacağını, haftalık sözleşme yaptığım bir sonraki tiyatroya rahatça ulaşmamı sağlayacağını umuyorum. Evet mi? Hayır mı?"

"Rose, sevgili Rose!" diye kükredi Barton sevecen bir sesle. "Yarın basına yapacağım açıklamada, buradaki sözleşmenden Madam Marina adına, kendi rızanla vazgeçtiğini söyleyeceğim. Halk bu soylu davranışını alkışlayacak, sana California'da rol alacağın ilk oyunda eskisinden de büyük bir coşkuyla kucak açacaktır; ayrıca giderlerini karşılamakla kalmayacak, sana beş yüz dolar daha vereceğim."

Sonra da Maryna'ya, duymak istediği haberi verdi: Rose Edwards bir haftalık antlaşmasından vazgeçmişti.

Maryna ikinci hafta Adrienne ile Marguerite Gautier'sini yineledi ve İngilizce'ye artık tam anlamıyla geçmiş biri olarak, oyun listesine Juliet'i de ekledi. Tom Deane büyük bir keyifle onun Romeo'su oldu, James Glenwood ise sevgi dolu bir Friar Laurence. Kate Egan ilk gece, Juliet'in dadısı rolüne pek alışılmamış, somurtuk bir yorum katınca Maryna bunu bağışladı, tıpkı peçeyi tutuşturduğu zaman bağışladığı gibi. Bütün bunlar kasıtsız mıydı? Elbette değil. California Tiyatrosu'nun bir yıl

önceki Juliet'inin, dadı rolüne indirilmeyi hazmedememesi doğaldı; 'California Tiyatrosu'ndaki bu başlangıç, dramatik sanatlarda bir çığır açıyor' ya da 'Dünyanın en büyük aktrisi Amerikan sahnesine San Francisco'da adım atıyor' türünden başlıkları sevinçle (en azından tepkisizce) karşılamaya zorlandığı için bozulması da.

Başarının değişmez eşlikçisi olan kıskançlığa hazırlıklı olan Maryna, Imperial Tiyatrosu'ndaki ilk yılını unutmamıştı. Imperial'e gelişi, eski düzene indirilen bir tokat gibiydi; Comédie-Française'den esinlenerek kurulmuş olan bu düzende, oyuncuların çoğunluğu Imperial'in tiyatro okullarından gelmeydi, kuruma kabul edilen birkaç dışarlıklı ise işe en aşağıdan başlamak zorundaydı. Tiyatronun yeni ve yenilikçi başkanı General Demichov'un Maryna'ya yaptığı çağrının bir benzeri daha önce hiç duyulmamıştı: konuk yıldız olarak yer alacağı on iki gösteri ve kendi rollerini seçme hakkını içeren, ömür boyu sürecek bir sözleşme –öteki oyuncuları en çok kızdıran da bu olmuştu. Maryna yeni meslektaşlarına kendini sevdirmek için kolları sıvamadan önce, bu kaş çatmaları, surat asmaları anlayışla karşılamıştı. Olası bir rakibi *kendisi* de kem gözlerle süzmemiş miydi? (Alçakça bir hayal: Ah, keşke Gabriela Ebert şu anda onu görebilseydi!) Oysa Amerikalı oyuncuların sergilediği bu kucaklayıcı, cömert tavır inanılır gibi değildi. (Kişiliğini geliştirme konusunda Amerikalılar'dan öğreneceği çok şey vardı!) Burada oyuncular birbirinden övgüyle söz ediyor, hayranlıklarını açıkça gösteriyordu.

Maryna hayranlıkla kuşatılmayı nasıl doğal karşılıyorsa, Ryszard'ın aşkını kabul etme özgürlüğünü de o kadar doğal karşıladı. Ona, böyle bir şiir sonsuza kadar süremez, diyen bir ses varsa bile, Maryna onu duymuyordu.

Ama Ryszard duyuyordu; her an, her yerde. Kurşun gibi ağır yüreği, onu sürekli paylıyordu; oysa sevgili olmalarından birkaç gün sonra Maryna'ya, bunu yapmayacağına söz vermişti. Maryna ürpertici bir soruyla, erkeğin içinden geçeni öğren-

meyi başardı. Bir sabah, daha doğrusu öğleye doğru, yatakta oyalanıyorlardı: "Artık bana sahip olduğuna göre, benimle ne yapacaksın?" Nasılsa söyleyecektim, diye düşündü Ryszard; benim hafif, hafif, hafif biri olduğumu düşünmesini istedim.

"Amma da soru, aşkım! Seni seyredeceğim. Sana bakacağım. Ve seni her gün gördüğüm sürece, mutlu olacağım."

"Bakacak mısın? Ne zaman bakamadın ki zaten?"

"Ama şimdi" –kadını iyice kendine çekti – "sana... daha yakından bakabiliyorum."

Bu kadar basit değildi elbette.

Ryszard kıskançlık denen bağdan kurtulduğuna, özgür biri olduğuna inanırdı. Aksini nasıl düşünebilirdi ki? Şu âna'kadar, sahip olduğu kadınlara âşık olmamış, âşık olduğu kadına ise sahip olamamıştı. Şimdi ona sahip olduğu ya da sahip olduğunu sandığı için, Maryna'nın bütün hayranlarına öfke duyuyordu. Yetmezmiş gibi, Bogdan'den gelen, Maryna'nın saklamak için hiçbir çaba göstermediği mektuplar, telgraflar vardı; bunun anlamıysa, Maryna'dan da Bogdan'a mektup gittiğiydi. Ama Ryszard'ın bu yazışmayla ilgili bilgi istemeye hakkı yoktu. Başlarda, Bogdan'ın adının hiç geçmemesine şükran duymuştu. Adam sanki mucizevi bir biçimde evrenden yok oluvermişti. Şimdiyse, Maryna'nın ondan hiç söz etmeyerek aslında Bogdan'ı koruduğu duygusuna kapılıyordu.

Her şey, ikinci haftanın başında, Maryna'nın oynadığı ilk Juliet'ten sonra, uzun ve sert bir konuşmayla ortaya döküldü.

"Hele şu ahmak yok mu, her gece kulise gelen şu Guatemala konsolosu... herif Guatemalalı bile değil. Adı neydi, Hangs..."

"Hanks," dedi Maryna. "Leslie C. Hanks."

*"Hangs** daha uygun," dedi Ryszard. "O adama yüz veriyorsun."

Belki de doğruydu. Erkekler ona şimdi daha çekici geliyordu. Maryna'yı erkeklerin ilgisine karşı daha duyarlı yapanın

(*) (İng.) Asmak, sallandırmak, aynı zamanda asılan, sarkıntı olan. (ç.n.)

kendisi olduğunu Ryszard anlayamıyor muydu? Bunun nedeniyse Maryna'nın *onunla* yaşadığı aşktı –ama hayır, Ryszard yalnızca kıskanıyor, gün geçtikçe daha çok kıskanıyordu. Oysa erkeklerin ona kur yapması, Maryna'nın da onları yüreklendirmesi Bogdan'ı yalnızca eğlendirirdi. Karısının bunları ciddiye almadığını bilirdi. Her aktrisin eğilimli olduğu doğal şımarıklığın, ikiyüzlülüğün ve doymak bilmez sevilme ihtiyacının bir parçası olduğunu bilirdi. Eh, diye düşündü Maryna, Ryszard henüz bir oğlan çocuğu, Bogdan ise bir erkek.

Ertesi gece sıra John E. Daily adındaki borsa simsarına geldi. Aynı sahne yinelendi; Ryszard, Maryna'nın dairesindeki salonda fırtına gibi esti, Maryna gülmeye başlayınca da, "İkisini de öldüreceğim!" diye bağırdı ve çekip gitmeye, geceyi ikinci kattaki kendi odasında geçirmeye kalkıştı.

Neyse ki, kısa bir süre sonra, az çok yatışmış olan Ryszard'ın da belirttiği gibi, bu tür umutsuz çıkışlara gerek kalmadı. Aradan birkaç gün geçmişti; Ryszard, Market Caddesi'nde gezinir ve (Maryna'ya da söylediği gibi) Maryna'nın kasığında dolaşan dudaklarından başka hiçbir şey düşünmezken, borsacının bir binadan (daha sonra öğrendiğine göre, aracı şirketin bulunduğu binadan) fırladığını, peşi sıra kapıdan çıkan, suratı öfkeden kıpkırmızı bir adama, omzunun üstünden bir şeyler haykırdığını görmüştü; adam kaldırımda ilerlemeye başlamıştı, Ryszard'a doğru geliyordu; peşinden seğirten kişi (Ryszard şimdi onu da tanımıştı: Guatemala konsolosu) tam o sırada tabancasını çekmiş, Daily'nin sırtına ateş etmişti. Borsacı birkaç adım atmış, öksürmüş, gömleğinin yakasını çekiştirmiş ve cansız bir halde Ryszard'ın ayaklarının dibine yığılmıştı.

"Eğer o küçük *billets-doux*'ları göndermeyi sürdürseydi, belki de Dearly'i ben öldürürdüm. Her neyse, Hangs benden önce davrandı."

"Ryszard, bu hiç komik değil."

"Sorun şu ki," diye sürdürdü erkek sözünü, "bir süre San

Francisco'dan uzaklaşamayacağım. Cinayet tanığı olarak duruşmada ifade vermek zorundayım, davanın da kasımdan önce başlamayacağı belli."

"Peki, Bay Hanks cinayet nedenini itiraf etti mi?"

"Hayır. Açıklamayı reddediyor. Önemli değil, yine de asılacak. Dearly'nin karısıyla yattığını öğrenip çıldırdığını söylerse, durum değişir elbette. Anlaşıldığı kadarıyla, San Francisco'da karısının âşığını öldürenleri asmıyorlar, yeter ki bu işi durumu öğrenir öğrenmez yapsın. Polis Dearly'nin adamı yanlış bir yatırıma yönlendirdiğinden, Nevada'daki maden hisselerinden almaya zorladığından kuşkulanıyor..."

"Ama sen, benim yüzümden kavga ettiklerini düşünüyorsun?"

"Maryna, ben böyle bir şey söylemedim."

"Ama aklından geçti."

Bu ilk kavgalarıydı, aynı gece yatakta, ateşli bir kucaklaşmayla noktalandı. Ryszard yaratıcılıktan yoksun bir açıklama yaptı: "Herkesi kıskanmamın nedeni, seni çok sevmem."

"Biliyorum," dedi Maryna. "Ama yine de buna bir son vermelisin." Tam, Polonya'dayken Bogdan da *seni* kıskanırdı, diyecekken, bunun doğruluğundan emin olmadığını ayrımsayıp sustu.

Maryna'nın San Francisco zaferinin ikinci haftası dolmak üzereyken, Warnock'un ayarladığı üç haftalık turneye iki gün kala (ilk durak, Nevada'nın batısındaki kentlerde yaşayan, servetleri dilden dile dolaşan madencilerdi), Barton bir veda partisi düzenledi. Kadeh kaldırması istenince, Maryna uzun kolunu uzattı, kadehini kaldırdı, gözlerini mumun titreşen alevine dikip şarkı söylercesine mırıldandı: "Yeni ülkeme!"

"Ülkem," diye fısıldadı Bayan Collingridge, "*üül-kem* değil."

Ryszard onun yanında olacaktı, her şeyi ayarlamak için önden giden Warnock ve Bayan Collingridge de öyle –kadın Maryna'nın sekreterliğini büyük bir sevinçle üstlenmişti ve Madam'ın bundan böyle ona ilk adıyla seslenmesini istiyordu.

"Elbette, Bayan Collingridge, nasıl isterseniz," dedi Maryna, omuz silkip gülümseyerek.

"Collingridge," dedi Bayan Collingridge, "Tek sözcük. Ayırmadan..."

"Sana Mildred demek hoşuma gider, sevgili dostum," dedi Maryna.

Comstock maden damarının vatanı ve San Francisco ile St. Louis arasındaki en büyük kent olan Virginia City, San Francisco'dan yaklaşık beş yüz kilometre kadar uzaktaydı. Warnock yola çıkmadan önce Maryna'yı uyarmıştı: "Normal bir kent değildir. Yolculuk ise başlı başlına bir maceradır:" Granit bir duvar gibi yükselen, zirvesi karlı dağın bir yüzüne bitişik demiryolunda keskin virajlar, bin metre derinliğindeki kanyonların üstüne gerilmiş, iskele benzeri, dar köprüler. Orta Pasifik'in efsanevi geçidi, halk arasında 'Büyük Tepeler' diye bilinen Sierralar'ın manzarası ise görülmeye değerdi. Ama, diye eklemişti, yolculuğun en ilginç bölümü, bitmesine az kala başlayacak –Reno'da tren değiştirdikten sonra. Virginia City'ye kadar olan, kuşlar için yirmi sekiz, Virginia ve Truckee Demiryolu'nun limon rengi, yataklı trenlerinin (merhum Bay Ralston'ın bir başka çılgınca ama kârlı girişimi) yolcuları içinse seksen dört kilometrelik bu yolda onları, gittikçe dikleşen, ağaçsız dağın çevresini döne döne tırmanan ve zirvenin hemen yakınlarındaki ünlü kente ulaşan, korkutucu bir yokuş bekliyordu. "Neyse ki sinirlerinizin sağlam olduğunu biliyorum, Madam Marina," diye bitirmişti sözünü.

"Öyledir." Gülümsedi. Amerikalılar övünmeye nasıl da bayılıyordu. "Teşekkür ederim, Bay Warnock. Sayenizde artık her şeye hazırlıklıyım."

Neyse ki Maryna, kentin büyük kentlere yaraşır, ünlü tiyatrosunu ve altı katlı, lüks International Otel'ini görünce, yolculuğun bütün sıkıntılarını unutacaktı; otel aşırı görkemi ve debdebesiyle San Francisco'daki Palace'a rakipti: kadifeler, altın varaklar, yaldız süslemeler, kristaller, kakma işi ahşaplar, vit-

raylar, Viyana'dan gelme, kristal kadehler, Floransa yapımı, bol nakışlı yatak örtüleri, hepsi de konuklara kentin altındaki zengin madenleri zorla, ısrarla anımsatıyordu. "Bilirsiniz," dedi, "öyle çabucak kapanmayan kapılar, açmak için uğraşmak zorunda kalmadığınız pencereler, bir anda, şey, tuz buz oluveren camlar." Ryszard, adamı gizleyemediği bir hoşnutsuzlukla süzdü. Maryna, "Her şeye hazırım," diye yineledi, dalgın dalgın. "Sefahat," dedi Bayan Collingridge sertçe. "Aynen," dedi Warnock. "Ara sıra."

Maryna bu inişli çıkışlı kentteki bir haftalık gösterisine *Camille* ile başladı.

Piper's Operası'nın sahne müdürü, tiyatronun da sahibi olan borsa şirketinin Maryna'ya California Tiyatrosu'ndaki kadar uzman bir kadro veremeyeceğini bildirdi. "Ama iyi oyuncudardır, pek çok rolü ezbere bilirler; hem de sözcüğü sözcüğüne. Başrol oyuncusu, oyunu isterse bize son dakikada bildirsin, hiç fark etmez... *Romeo ile Juliet*, *Octoroon*, *Richelieu*, *Amerikalı Kuzenimiz* ya da *Camille*, hangisi olursa olsun oynamaya hazırızdır. Oyuncularıma sürekli anımsattığım gibi, ilk kural sahnenin merkezini yıldıza ayırmak ve ona ayak bağı olmamaktır. Ama gerektiği an yardıma koşarız. Booth'un buraya, *Hamlet*'i oynamak için Piper's'a ilk gelişini anımsıyorum. Buranın kaba saba bir kent olduğunu, onun ölçütlerine uymadığımızı düşünüyordu, büyük bir olasılıkla. Onu en çok kaygılandıran da beşinci perdeydi, ama kullanışlı bir mezarımız olduğunu, istediği her şeye sahip olduğumuzu söyledim ve o gece kendisine –bahse girerim ki– uzun meslek yaşamı boyunca karşılaştığı en gerçekçi sahneyi sunduk. Sahnenin zemininde bazı parkeleri söktürdüm, Ophir'den getirttiğim bir-iki madenciye nefis bir çukur kazdırdım; o gece, mezar kazıcıları, Yorick'in kafatasını ona uzatmadan önce, çukurdan kürekle aldıkları bir miktar, oldukça ilginç maden cevherini sahneye döktüler; Booth "*Benim, Danimarkalı Hamlet!*" diye haykırıp Laertes'le güreşmek için Ophelia'nın mezarına atladığında, öyle bir sürpriz-

le karşılaştı ki yüzünü bir görecektiniz. Kendini neredeyse iki metrelik bir çukurda, bir kayanın üzerinde buluverdi!"

Büyük aktör teşekkür filan etmedi elbette, diye sürdürdü sözünü sahne amiri: "Neyse, hiç olmazsa yaralanmadı ya, ona da şükür. Tanrım, inanılmayacak kadar düşünceli, dalgın bir adamdı. Ama dâhiler böyledir, bilirim." Booth ,, Virginia City'den ayrıldıktan sonra, Carson City'nin iki kilometre kadar batısındaki özel kaplıcaya uğramasını öğütlemişti; romatizma ve melankoliden yakınanların sıkça ziyaret ettiği bir yerdi. Oraya 'tavuk çorbası pınarı' diyorlardı, çünkü kaynak suyuna tuzla karabiber eklendiğinde tadı, sulandırılmış tavuk çorbasına benziyordu; onun kadar da besleyiciydi.

"Size de öneririm, sevgili Madam."

"Teşekkür ederim, Bay Tyler, ama ben ne romatizmalıyım ne de melankolik. En azından, şimdilik."

Sokaklarda insanlar ona sesleniyordu: Cameel, Cameel. Bir tanesi, çenesinin altında geniş, temiz bir pansuman bulunan, uzun boylu bir adamdı; Ryszard adamın gırtlağını kesmiş olduklarını ileri sürdü. Maryna hafta boyunca sahnelediği üç oyunda da ölmek zorunda kalıyordu: Adrienne'de, acılar içinde, sayıklayarak; Juliet rolünde duygusal bir baygınlıkla, Romeo'sunun bedeninin üzerine devrilerek; Marguerite Gautier'de ise, ölümün adaletsizliğine isyan ederek, katılıp kalarak. Ama herkes, en büyük başarısını *Camille*'deki ölümünde sergilediğinde hemfikirdi; kentin en önde gelen gazetesi *The Territorial Enterprise*'ın bildirdiğine göre, bu gösterilerin birinde, bin kişilik salonun farklı yerlerinde oturan iki seyirci, Marguerite'in divandan fırlayıp, cansız bir halde, ürkütücü bir çatırtıyla yere düşmesi karşısında korkudan donup kalmış, koltuklarından ancak gösteri bittikten bir saat sonra kalkabilmişti.

Enterprise, Maryna'nın büyüleyici yorumunu okurlarına bundan daha iyi nasıl iletebilirdi? Dedikodular, abartılı haberler, şakalar, gazetenin bu sıradışı coğrafyaya sunduğu en beğenilen, en özgün yayın yöntemiydi. Virginia City'nin kendisi bir

dedikoduydu –birkaç cahil maden arayıcının, yirmi yıl kadar önce, tamamen rastlantı eseri keşfettiği, o sıralarda Sun Peak denen tepenin doruğuna yakın, toprağın hemen altında yatan, gümüşü bol kuvars damarı, San Francisco'dan gelen ve sömürmeyi iyi bilen kodamanlar sayesinde, dünya tarihinin en kârlı maden yatırımına dönüşmüştü. Daha geçenlerde, bazı madenciler toprağın altında neredeyse saf gümüşten, on altı metre eninde ve dokuz metre derinliğinde, koca bir kütleye rastlamışlardı. Bu tür gerçek öyküler yaşandığı sürece, aklı başında haberlerin okunma şansı çok azdı.

Maryna ilk haftanın sonuna doğru, bu efsanevi dağın içini görmek istediğini bildirdi; hemen ardından da Jedediah Foster imzalı bir davet mektubu aldı. Foster, en zengin maden yataklarının sahibi olan Consolidated Virginia'nın müdürüydü. Ryszard'la birlikte madene varınca, Maryna'ya bir başlık, bir pantolon ve bir pelerin verdiler; Maryna ofisin bitişiğindeki depoda bunları giyip yeniden ofise dönünce, güderi pantolonlu, gümüş kemerli, çok uzun boylu, yakışıklı bir erkek tarafından karşılandı: Foster. Adam eğildi, Madam Zalenska'ya rehberlik etmekten onur duyacağını belirtti, "Ancak," diye ekledi, "madenin, bırakın bir hanımefendiyi, sıradan ziyaretçileri bile ağırlayamayacak kadar donanımsız ve bakımsız olduğunu bilmenizi isterim." Adamlardan birine, bir yağ lambasıyla onları izlemesini işaret etti, sonra Maryna'yla Ryszard'ı dışarı çıkardı ve kerpiç bir kulübeye götürdü; içerde, dört köşe, tahta zeminli, demir bir kafes vardı, kafese önce kendisi girdi. Kafes gıcırdayarak, yavaş yavaş alçalmaya başlayınca hava ağırlaştı, rutubet burun deliklerini sızlatan, genzi yakan, keskin bir kokuya dönüştü. Aşağıya doğru indikçe, kuyuya doğru hızla akan suyun sesini duyabiliyorlardı; kafes sağa sola sallanmaya başlayınca Ryszard, Maryna'yı sert, ıslak duvardan korumak için kolunu uzattı. (Paniğe kapılmamak için direnen Maryna, kendine sordu: *Bu* deneyimin ne faydası olacak, peki? Ancak nerede olduğunu ve neler hissettiğini görmezden gelerek atlattığın, de-

lice serüvenlerden biri mi?) Kafes sonunda durdu, yolcularını alçak, dar bir tünelin loş ağzında indirdi. Yürümeye başladılar; derine, daha da derine ilerlediler. Dayanılmaz sıcağa katlanabilmek için bellerine kadar soyunmuş olan madenciler, kazmaları ve kürekleriyle çalışıyorlardı. Cehennem işçileri! "Yerin beş yüz yetmiş metre altındayız," dedi rehberleri, sonra, Maryna'dan izin isteyerek güderi ceketini çıkardı, tertemiz, ipek gömleğini gözler önüne serdi.

Ryszard canı ne kadar isterse istesin, ceketini çıkartmamaya kararlıydı; yükselen suya ve onu boşaltmak için aşağıya indirilen, yeni tulumbaya bakmak için kibarca izin isteyip yan bölmeye geçtiği zaman bile. Consolidated Virginia'nın şık, zarif müdürü, Maryna'nın yanında kaldı; bir bayanın bir madende işlerin nasıl yürüdüğünü ciddi ciddi görmek isteyeceğini hiç sanmıyordu. Ama yine de Maryna'ya eşlik etmekten fazlasıyla hoşnuttu.

"Bu gezdiğim ikinci maden," dedi, söyleyecek daha iyi bir şey bulamayan Maryna. "Bana birkaç yıl önce, doğduğum kentin, Krakow'un güneyindeki ünlü tuz madenlerini gezdirdiler."

"Tuz madeni mi? Korkarım buradakiler onu pek madenden saymazlar."

"Haklısınız, Albay Forster" –Maryna bütün maden yöneticilerine Albay dendiğini öğrenmişti– "tuz, gümüş kadar değerli değil elbette, ama gezmeye değer bir madendi. On üçüncü yüzyıldan beri sürekli işletilmekte."

"Ve tuzun tamamını hâlâ çıkaramamışlar, öyle mi? Ülkenizde işler çok yavaş ilerliyor, sanırım. Öte yandan, tuzdan elde edilen kârı düşünecek olursak, yoğun bir çaba harcanmaması da doğal."

"Görüyorum ki, sevgili Albay, bu büyük madenin, Polonya'nın krallık madeninin önemini doğru dürüst açıklayamadım. O burada, Amerika'da olduğu gibi, yalnızca bir iş, bir para kaynağı değil. Ayrıca, Polonyalı madencilerimizin yeterince çalışkan olmadığını da sanmayın. Yüzlerce yıldır kazıp durmaları-

nın sonucunda, beş katlı, koskoca bir yeraltı dünyası oydular; dev boyutlu, binden fazla bölme ya da odayı birbirine bağlayan, kilometrelerce uzunluğunda, geniş geçitler. Bazıları kafes biçiminde işlenmiş, iç içe geçmiş kerestelerle desteklenmiş, bazısı da kuzey California'daki büyük, asırlık ağaçlar kadar kalın tuz sütunlarıyla; toprağın altında uzanan, insana sınırsızca uzun ve geniş görünen bu mağaraların çoğunda hiçbir destek yok. En büyüklerin ikisinde, ancak bir salla geçilebilen, olağanüstü tuz gölleri var. Ama madenin pek çok önemli ziyaretçiyi çekmesinin tek nedeni, bu ölüler diyarına özgü, hüşu verici görüntüler değil –onu gezenler arasında, Polonyalı gökbilimci Kopernik'le Goethe'yi bile sayabiliriz. Ziyaretçiler için en ilginç yanı, bölmeler açılıp içerdeki bütün tuz çıkarıldıktan sonra, madencilerin terk edilen bölmeleri süslemek için tuzdan oydukları, insan boyundaki figürler."

"Heykeller," dedi Forster. "Aşağıda, madende heykel yapmaya da zaman ayırmışlar, demek?"

"Evet, Polonya kral ve kraliçelerinin heykelleri –özellikle ülkemi kuran şehitlerden birinin, Krakus'un kızı Wanda'nın heykeli görülmeye değer. Sonra, her katta bulunan ve madencilerin sabah duasını yaptıkları küçük kiliselerdeki dinsel heykeller; bunların en eskisi ve gözalıcı olanıysa, Padualı Anthony'ye adanmış olan şapel; başlıkları oymalı sütunlar, kemerler, Kurtarıcı'nın, Bâkire'nin ve azizin tasvirleri, ince ince işlenmiş mihrap ve vaaz kürsüsü, azizin türbesinin önüne diz çökmüş, dua ederken betimlenmiş iki rahip –hepsi de esmer tuz kayalarından oyulmuş. Orada, ayda bir, ekmek ve şarabın takdisi ayini düzenlenir."

"Bir madende kilise. Hayret."

Albayın ona inanmadığı açıkça belliydi. Uydurma öyküleri hemen anladığı iddiasındaydı.

Maryna otele dönerken, etkileyici rehberlerini nasıl afallattığını anlatarak Ryszard'ı eğlendirdi.

"Benim bildiğim bir başka tuz madeni öyküsü var," dedi

Ryszard, "ama ne yazık ki onu yazan ben değilim, Stendhal. Salzburg yakınlarındaki Hallein tuz madeninde, madencilerin çok hoş bir alışkanlığı varmış; kullanılmayan galerilerden birine kışın iri bir dal atar, iki-üç ay orada bırakırlarmış, dalın üzerini örten bol tuzlu su çekilince, geriye en minik sürgününe kadar kalın bir tuz tabakasının kapladığı, üzerinde biriken kristal parçacıklarının ışıl ışıl parlattığı bir dal kalırmış; bu ender bulunan mücevherler, madeni gezen hanımlara armağan edilirmiş. Stendhal, âşık olmanın da tıpkı bu kristalleşme süreci gibi bir şey olduğunu ileri sürüyor. Sevdiğin kişiyi hayal gücüne batırıyorsun, üzerini mutlak bir kusursuzlukla kaplıyorsun –tıpkı yapraksız kış dalını kuşatan kristaller gibi."

"Senin bana yaptığın gibi."

Ryszard güldü: "Birkaç haftalığına, başka kadınlara da yaptığım gibi."

"Benim için doğru değil, ama."

"Bir tanem, eşsiz Maryna'm!"

"Yo, neden bana da yapmayasın? Belki ben de yalnızca bir kış dalıyım. Tamam, sahnedeyken parıldıyor, göz kamaştırıyorum ama..."

"Maryna!"

"Bana bu öyküyü neden anlattığını anlamıyorum."

Ryszard düşündü: Ben de anlamıyorum. Nasıl bu kadar aptalca davranabildim? Ne yapıyorum? Verdiği karşılıksa kesinlikle ahmakça, hayır, korkakçaydı: "Lütfen, sevgilim, şimdi kavga etmeyelim." Şimdi mi? "Asla!"

Son gösteriden sonra, geceyarısına doğru Piper's'ın arka kapısından çıkan Maryna, Ryszard ve Bayan Collingridge, yaklaşık iki bin kişilik bir kalabalıkla karşılaştılar; bu insanların parlak ayışığının ve şenlik ateşlerinin aydınlattığı yüzleri, tiyatronun girişindeki dövme demirden, yüksek parmaklığın üstüne, havaya gerilmiş bir ipin üzerinde yürüyen, kısa bir frakla

dar bir pantolon giymiş olan kadına çevrilmişti. Onlar kalabalığın peşi sıra Union Caddesi'ni inerlerken, kadın da bu dik, kıvrımlı yolu havadan iniyordu; Bayan Ella LaRue, D ile Union'ın kesiştiği köşedeki kiremit binanın çatısına sertçe atlayınca, hep birlikte alkışladılar. "Eğlenceli bir görüntü," dedi Ryszard, Maryna'ya. "Kalçaları müthiş, değil mi?" diye ekledi, Bayan Collingridge'i kızdırmak için. Sonra, başka eğlenceler bulma umuduyla, C Caddesi'ne doğru yürüdüler ve çift camlı kapıdan geçerek Polka Saloon'a girdiler.

Tıpkı madenler gibi kumarhaneler de hiç boşalmıyordu. Vardiyası biten madenciler paralarını faro, monte ve pokere yatırmak için doğruca salonlara koşuyordu (fiyakalı oyunlara ve kumar makinelerine asla güvenmezlerdi); Maryna, Ryszard ile Bayan Collingridge'e, keyfinize bakın, dedi; kendisi oturup çevreyi seyredecekti.

Ryszard bara gidip ayakta durdu, az sonra da *Enterprise*'ın bir muhabiriyle sohbete başladı; gazeteci, dağdaki gizli bir mağarada keşfedilen 'gümüş adam'ı anlattı: mağaraya uzun zaman önce düşen, bir daha da kurtulamayan zavallı Kızılderili'nin cesedi yüzlerce yıl boyunca, buhar sızdıran toprağın etkisiyle değişmiş, madensi cevherler bedeni gümüş bir kitleye dönüştürmüştü; daha açık bir deyişle, Carson City'ye incelenmeye gönderilen ceset, az miktarda bakır ve demir içeren, küküllü gümüşten ibaretti artık. Bayan Collingridge ise büyülenmiş gibi, salonun maskotu Kara Billy'ye bakıyordu: madendeki eski tünellerde yaşayan ve ömrünü Davidson Dağı'nın yamaçlarında ot aramakla geçiren keçilerden değildi; kenti yöneten çok daha ayrıcalıklı ya da gözüpek zümrenin bir üyesiydi. Kara Billy, C Caddesi'nde yaşıyor, tütün çiğniyordu.

Maryna, elinde şampanyası, on beş dakika kadar rahatsız edilmeden oturdu, sonra, kırmızı kareli gömlek giymiş, sakallı bir dev yakınlardaki masasından kalktı, ona doğru yalpaladı; bir elinde içki şişesi, öteki elinde kırmızı bir sardunya, haykırıyordu: "Ah, Jeweli-ette, Jewelie-ette, neredesin Jewelie-ette!"

Maryna, araya girmesi için Ryszard'a bakındı, ama davetsiz konuğun hemen arkasında beliren bir kadın, adamı çekiştirmeye başlamıştı bile: "Hadi ama, Nate. Bayanı rahatsız etme. O da çok çalıştı, yoruldu; salonumda huzur içinde oturmak ve hayranları tarafından taciz edilmeden içkisini içmek onun da hakkı."

Kurtarıcısı şimdi Maryna'nın masasının hemen yanındaydı. Şişman, sımsıkı korseli, bol kurdeleli, hafif çakırkeyif, Maryna'nın tahminine göre kırk beş-elli yaşlarında bir kadındı. "Salonumuzda bulunmanız bizim için bir onurdur." Gülümsedi ve Maryna onun bir zamanlar çok güzel olduğunu anladı. "Burada olduğunuza inanamıyorum. Salonumda bir kraliçe! Burada, Polka'da!"

"Polka... Polonya'da yaptığımız dans," dedi Maryna neşeyle.

"Cidden mi?" dedi kadın. "Bense yüzde yüz Amerikan adı sanıyordum!" Durakladı. "Yalnız kalmak istiyorsunuzdur. Sizi suçlayamam. Çevreniz sürekli insanlarla sarılı."

"Benimle otursanıza," dedi Maryna. "Biraz sonra arkadaşlarım da gelir."

"İzin var mı?" –iskemleye çöküverdi – "İzin var mı? Gevezeliklerimle başınızı şişirmeyeceğim, söz." Saygıyla, hayranlıkla Maryna'ya bakıyordu. "Yine de, size dün gece" –içini çekti– "olağanüstü olduğunuzu söylemeliyim. Harikaydınız. Virginia'da bir sürü oyun izliyoruz, tiyatroya elimden geldiğince sık giderim, buraya gelen hemen herkesi de izledim; Booth'un bile tam üç Hamlet'ini gördüm. Arada bir Polka'ya uğrar. Hatta bir keresinde bu masaya oturmuştu."

Maryna gülümsedi: "Bay Booth'un masasında oturmak beni çok mutlu etti."

"Evet, tam oturduğunuz yerde. Çok kibardı, öyle hava filan atmazdı, ama öyle üzgün görünürdü ki. Fitil gibi sarhoş olur ama ertesi akşam hiçbir şey belli etmezdi. Her neyse, muhteşem biriydi, yadsımıyorum, ama ben kadın oyuncuları daha

çok beğenirim, siz ise en iyilerisiniz. Bir kadının çektiği acıları sizden daha iyi kim hissedebilir; en azından ben böyle düşünüyorum. Örneğin, dün akşamki oyun... onu gerçekten seven genç adamı kendinden uzaklaştırmak zorunda kalan ve onu artık sevmiyormuş gibi rol yapan Fransız bayan. Adı neydi, bir türlü söyleyemiyorum..."

"Marguerite Gautier."

"Evet, o. Pek çok Camille gördük, ama siz en iyisiydiniz. Bugüne kadar hiçbir *Camille*'de bu kadar çok ağlamadım."

"Bir aktris için olağanüstü bir roldür," dedi Maryna.

"Sonra, o Juliet yorumunuz harikaydı; öteki de elbette. Bu hafta bütün gösterilerinizi izledim, hani şu Fransız aktrisi oynadığınız... adı neydi?"

"Adrienne."

"Evet. İki yıl önce buraya gelen İtalyan'dan çok daha iyi oynadınız. Adını unuttum, İtalyanca oynamıştı, ama beni rahatsız eden bu değildi; iyi oynandığı sürece o duyguyu anlayabiliyorsunuz."

"Adelaide Ristori."

"Tamam, o. O oyunu beğenirim. Ama en çok *Camille'i* severim."

"Ah, işte bu ilgimi çekti," dedi Maryna. "Neden *Camille*'i yeğlediğinizi söyleyebilir misiniz?"

"Çünkü Juliet, öyle tatlı ve genç ki mutluluğu hak ediyor, hiçbiri onun suçu değil, ailelerin anlaşamaması filan. Sonra, şu Fransız oyuncu –adını yine unuttum..."

"Adrienne."

"Tamam. O da iyi biri. Sevdiği adamın şu korkunç prensese, yani kalkıp kızı zehirleyene nazik davranmak zorunda olması kızın suçu değil. Yalnızca talihsizlik, ne demek istediğimi anlıyorsunuz, değil mi? Oysa Camille, o çok daha gerçek biri. Demek istediğim, öyle çok iyi biri değil, çok masum da değil, nasıl olabilir ki, bir sürü erkekle düşüp kalkmış, ama elini eteğini çekmeye karar vermiş, aşka inanmaz olmuş... zaten onca erkek

tanıdıktan sonra nasıl inansın ki? Sonra, gerçekten farklı bir erkekle tanışıyor ve yaşamını değiştirmek istiyor. Ama beceremiyor. İzin vermiyorlar. Cezalandırılması gerekiyor. Eski haline dönmeye zorlanıyor." Kadın ağlamaya başladı.

"Alın, Bayan... Bayan... Özür dilerim, bana adınızı söylemediniz," dedi Maryna, mendilini uzatırken.

"Minnie," dedi kadın. "Evli olduğumu nereden anladınız?"

"Anlamadım. Yalnızca tahmin ettim."

"Her neyse, haklısınız. Evliyim." Gözlerini kuruladı. "Ama... bilirsiniz işte..." Geriye doğru eğdiği iskemlesi sallandı. "Genellikle, âşık olduğunuz erkekle evlenemezsiniz."

"Bunu duyduğuma üzüldüm," dedi Maryna.

Kadın garsonlardan birine işaret etti; adam ona bir Sazerac getirdi. "Yaşlanınca şu süslü püslü San Francisco içkilerinden hoşlanır oldum. Gençken sek viski işimi görürdü, ister burbon olsun, isterse çavdar ya da mısır viskisi. Başka bir şey ister miydiniz? Barmenim çok iyi Brandy Smash yapar."

"Teşekkür ederim, istemem. Arkadaşlarım döner dönmez kalkacağız."

"Umarım haddimi aşmamışımdır. Ama içimi dökebileceğim bir kadına benziyorsunuz. Siz bir aktrissiniz, her şeyi anlarsınız..."

"Pek sayılmaz."

"İzin verin de evlilik konusunda neden öyle dediğimi açıklayayım; oldukça iyi bir öykü, özellikle başlangıcı, ama sonunu düşünürsek, onu bir oyun haline getirebileceğinizi hiç sanmam."

"Yeni bir rol aramıyorum," dedi Maryna tatlılıkla. "Ama yine de öykünüzü dinlemek isterim. Öykülere bayılırım."

Böylece Minnie anlatmaya başladı.

"Yirmi beş yıl önceydi... yo, daha önce. California'da, adını duydunuz mu bilmem, Cloudy Mountain'da yaşıyordum. Peşimden koşan biri vardı, şerifti, aynı zamanda sıkı bir kumarbazdı, ama kötü biri değildi, bunu anlayabiliyordum; beni sev-

diğini söyleyince ciddi olduğunu anladım, amacı benden yararlanmak değildi. Habire, evlen benimle, Kızım, evlen benimle, derdi, bana öyle seslenirdi: Kızım. Ona New Orleans'ta bir karısı olduğunu anımsattığım zaman, önemli değil, derdi; sahip olmak istediği eşin ben olduğumu söylerdi. Şimdi belki inanmazsınız ama o sıralarda fena bir kız sayılmazdım; yine Polka adında, madencilerin geldiği bir kumarhane açmış olsam da, yüreğim saftı, genceciktim... bütün salonlarıma Polka adını vermişimdir, her neyse, madencilerin çoğu bana saygı gösterir, kız kardeşleriymişim gibi davranırdı, öte yandan, öyle davranmayanlar da çıkardı elbette, eh, elimden bir şey gelmezdi. Kısacası, iyi müşterilerdi. Ama yaptığım işten memnun değildim, üzülüyordum; yine de belli etmez, sürekli güler, şarkı söylerdim, bir yandan da bu yaşamdan kurtulmanın yolunu arar ama bulamazdım. Bir ara, neden olmasın diye düşündüm: şerif fena biri değildi, en azından beni seviyordu. Ama yapamadım.

"Sonra ötekiyle, gözümü gerçekten kamaştıran erkekle tanıştım; öyle romantik biriydi ki, yüzümün meleğe benzediğini söylerdi –bana, kumarhane işleten bir kadına! Oysa asıl melek yüzlü olan kendisiydi; onun gibi bir erkeğe hiç rastlamamıştım. Yüzü kemikliydi ama pürüzsüzdü de, insan onun yanaklarına dokunmak isterdi; alnı genişti, saçları bazen gözlerine düşerdi; iri, siyah gözleri, çok güzel kirpikleri vardı, gülümsediği zaman gözlerinin kıyısı kırış kırış olurdu, yavaş, çok yavaş bir gülümsemeydi, gülümseyişiyle sizi öpüyordu sanki. Ona salt bakmak bile içimi eritiyor, dizlerimin bağını çözüyordu. Sorun, bir soyguncu olması ve cinayetten aranmasıydı, yani kaçmak zorundaydı –yaşamı buydu. Sahte kimlik kullanır, Ramerrez adında bir Meksikalı olduğunu söylerdi, eh, Meksikalıların çoğunun haydut olduğunu zaten herkes bilirdi. Ama bana tutulup gizlice Cloudy'ye gelince, Sacramento'lu şu kibar züppelerden biriymiş gibi davranmaya ve gerçek adını kullanmaya başladı: Dick Johnson. Bana, herkesin Ramerrez'in peşinde olduğunu, ama benimle tanıştıktan sonra artık Ramerrez olmak istemedi-

ğini söyledi, uslanmaya söz verdi; içten olduğunu biliyordum. Ben de ona açıldım, bütün sırlarımı anlattım, beni dinledi, öyle güzeldi ki, daha önce hiç tatmadığım bir şeydi... yani konuşabileceğin, yüreğini açabileceğin birine sahip olmak. Kim olduğumu bile unutmuştum neredeyse! Bu arada şerif her yerde Ramerrez'i arıyordu; neyse ki, Ramerrez'in gerçekte Dick olduğunu hiç kimse bilmiyordu. Ama şerif, yani Jack, benimle ilgili en küçük bir şeyi gözden kaçırmazdı. Bu Sacramento'lu adama ilgi duyduğumu anlamıştı, elbette ama onun Ramerrez olduğundan habersizdi. İlgi duymak mı? Ona çıldırıyordum! Hangi kadın, gerçek bir kadınsa, bir haydudu bir şerife yeğlemez ki? Bunu bilirsiniz, siz de bir kadınsız, üstelik bütün kadınları canlandırabilen bir oyuncusunuz... melekleri, günahkârları...

"Peki, sonunda kimi seçtim dersiniz? Burayı birlikte işlettiğim kişiyi; şu karşıdaki kasada duran, kemerinden tabanca sarkanı. Yani, şerifi. Ama salonlardan daha iyi para kazanıldığını görünce şerifliği bıraktı elbette; on yıl sonra, Comstock Madeni bulununca buraya geldik: madenden çıkıp kendini bara atan, susamış erkeklerden ne kadar para kazanılacağını anlamak için fazla zeki olmaya gerek yok. Peki ama, kendime hâlâ sorarım: Dick'e delicesine âşıkken, onunla birlikte çekip gidecek kadar yürekliyken, hayaller aklımı başımdan almışken neden Jack'i seçtim? O kadar çok sevdiğim California'dan ayrılmak zorunda kalmıştık, çünkü her yerde cinayetten aranıyordu, yakalandığı an asılacaktı; sonunda Nevada'ya geldik, o sıralarda henüz bir eyalet değildi, bir yerleşim bölgesi bile değildi, dağın altında neyin yattığını kimse bilmediği için yalnızca Utah'ın bir kasabasıydı; gittikçe artan bir açlıkla, beş parasız dolaşmaya başladık. Sonra Dick yeniden Ramerrez'liğe döndü. Beni bekleyen yaşam ödümü koparıyordu –sürekli kaçmak, gizlenmek, korku içinde yaşamak. Bunun üzerine Dick'i bıraktım, sürünerek California'ya, Jack'e döndüm; Jack beni bağışladı, işte o zaman beni gerçekten sevdiğini anladım; onu sevmediğimi, Dick'e âşık olduğumu biliyordu, yine de beni sev-

mekten vazgeçmiyordu, dolayısıyla ona gönül borcu duyuyordum, yine de bu, onunla evlenmek zorunda olduğum anlamına gelmiyordu. Ama evlendim. New Orleans'taki karısının hâlâ sağ olmasına karşın, orada, Cloudy'de nikâha benzer bir şey kıydık, ama işin ciddileşmesi gerektiğini düşünüyordum, sonra karısı öldü ve ben gerçek Bayan Rance oldum; uzun zamandır onun karısıyım. Sonunda kendimi yine Nevada'da buldum; on beş yıl oldu bile. Bazen, bütün gece gözümü bile kırpmadan, Jack'in yanında, öylece yatarım, bizim evimiz de içinde olmak üzere, tepelerdeki evlerin düz, teneke damlarında gezinen keçilerin toynak seslerine kulak verirken, düşünmeden edemem: Yeniden haydutluğa dönmüş olsa da Dick'in yanında kalmalıydım. Belki de kendimi hafife aldım. Ya da yeterince cesur değildim. Dick'in ezberden sık sık okuduğu bir şiir vardı:

Bir zamanlar gördüğümüz hiçbir yıldız yok olmadı,
İstediğimiz zaman geriye dönebiliriz.

"Bunu kendime sık sık yineliyorum." Maryna'nın elini tuttu, sıktı. "Ama doğru değil."

"Maryna?" dedi Ryszard.

Bakışlarıyla erkeğe, kurtarılması gereken bir 'sahne' olmadığını anlatan Maryna, ikisini tanıştırdı.

"Kocanız mı?" diye sordu Minnie. "Sizi birlikte otelden çıkarken görmüştüm."

"Hayır, haydudum."

"Yaa?" dedi Minnie.

"Siz iki kadın ne konuşuyordunuz bakalım?" diye sordu Ryszard, sinirli bir sesle. "Yoksa bu sefil erkeğe açıklanmayacak bir sır mı?"

"Siz de aynı hatayı yapacak mısınız?"

"Evet. Galiba."

"Bayanlar, bayanlar," dedi Ryszard, âni bir ürküntüyle. "Maryna, geç oldu. Yorgunsundur. Seni oteline götüreyim."

"Bir koca gibi konuşuyor," dedi Minnie.

"İşte bu yüzden bir hata olmayabilir."

"Eh, benden iyi bilirsiniz. Siz çok güzelsiniz. Bir yıldızsınız. Herkes sizi seviyor. Canınızın istediğini yapabilirsiniz."

"Yapabilir miyim? Hayır, yapamam."

Keçi gibi kokan Bayan Collingridge geldi, Ryszard'ın yanında durdu. "Madam Marina, bir şeye ihtiyacınız var mı?"

"O da otele dönmenizi istiyor galiba," dedi Minnie.

Ryszard'ın günlerdir sormak istediği soru. Soru. Sonunda, otele döndükten ve seviştikten sonra, sordu.

"Yanında kalmama izin vermeyeceksin, değil mi?"

Maryna'nın yanıtını biliyordu. Yine de, duyunca şaşırdı.

"Hayır."

"Ama beni seviyorsun!" diye haykırdı.

"Evet, seviyorum. Beni çok mutlu ettin. Bunun, bu *a deux** şeyin benim için önemli olmadığını, asla olmayacağını nasıl söylerim? Artık anlıyorum. İstersen *déformation professionelle*** diyebilirsin. Sevmek, sevilmek istiyorum, kim istemez ki, ama sakin olmalıyım... kendi içimde. Oysa seninleyken, sürekli kaygılanacağım: sıkıldı mı, huzursuz mu, neden yeterince yazmıyor? Üstelik kaygılanmakta haklıyım. Son ay ne yazdın –benim hakkımda yazmak dışında?"

"Bu hiç önemli değil! Yazamayacak kadar mutluyum!"

"Hayır, önemli. Yazmak senin yaşamın, tıpkı tiyatronun benim yaşamım olması gibi. Sen benim yaşadığım hayatı istemezsin. Şu anda bilmiyorsun ama yakında öğrenirsin –altı ay içinde, en geç bir yılda. Sen bir oyuncunun eşi olmak için yaratılmadın. İnan bana, uzun sürmez."

"Kendi adına konuş, seni korkunç yaratık!" Erkek avcunu pencerenin pervazına indirdi.

---

*) (Fr.) İkili, iki kişilik.

**) (Fr.) Mesleki bozulma, bir mesleğin neden olduğu şekil bozukluğu. (ç.n.)

"Duyduğum şey de ne, Ryszard? Kış dalından dökülen kristallerin sesi olabilir mi?"

"Ah, Maryna!"

"Bana seni gerçekten sevip sevmediğimi soruyorsun; bunu sormaya hakkın var. Bense sana... ah, sevgilim, bir tanem, ne demek *istediğimi* biliyorsun. Bu özlemin, bu isteğin kendisi de aşk, her ne kadar senin istediğin türden olmasa da. Ama gerçek şu ki, eğer sahnede değilsem, tam olarak ne hissettiğimi asla bilmem. Yo, bu doğru değil. Yoğun bir ilgi, merak, acıma, korku, hoşnut etme arzusu duyuyorum –hepsini. Ama aşk, senin kastettiğin anlamda aşk, benden istediğin şey... emin değilim. İzleyicilere sunduğum türden bir aşkı hissetmiyorum. Belki de hiçbir duyguyu pek fazla hissetmiyorum."

"Maryna, sevgili Maryna, beni buna asla inandıramayacaksın. Seni kollarıma aldım, yüzünü kimsenin görmediği haliyle gördüm..." Durdu. Gördüm mü, diye sordu içinden. Sözünü sürdürdü. "Maryna, seni *tanıyorum*."

"Evet," dedi kadın. "Artık pek çok şey hissediyorum, *sana* karşı, başka kimseye değil. Ama aynı zamanda, bu duyguların sana çarpıp sektiğini ve sahnede yarattığım benliklere aktığını da hissediyorum. Bana öyle çok şey verdin ki, sevgili, sevgili Ryszard'ım."

"Beni paramparça ediyorsun."

"Belki," dedi, dalgın dalgın, "belki de nedeni, bir daha hiç âşık olmayacağıma, bir daha sahneye çıkmayacağıma, her şeyden vazgeçebileceğime inanmamdı. Ama şimdi, o tadı bir kez daha aldım ve..."

"Ve?"

"Bir daha da unutmayacağım."

"Aşkımızın *anısıyla* mı yaşayacaksın, Maryna? Bu sana yetecek mi, Maryna?"

"Belki. Gerçek yaşam, oyuncuları aman aman ilgilendirmez. Biz yalnızca oynamak isteriz."

"Mesleğine engel olacağımı mı düşünüyorsun? Ya da dikkatini dağıtacağımı mı?"

"Yo, hayır, yalnızca seni kandırmak istemiyorum."

"Anlıyorum. Beni başından kendi iyiliğim için atıyorsun?"

"Böyle bir şey söylemedim," dedi kadın.

"İşin aslı, beni asıl kendi iyiliğin için uzaklaştırdığını düşünüyorum. Ama bunu itiraf edecek cesaretin yok. Hayır, Maryna, beni def etmenin gerçek nedeninin, mutluluğum için duyduğun kaygıyla hiçbir ilintisi yok."

"Ah, Ryszard, Ryszard, pek çok nedeni var."

"Haklısın. Dur bakalım, hepsini tahmin edebilecek miyim? Rezalet çıkarma korkusu: kadın oyuncu kocasını ve oğlunu bir başka erkek için terk etti! Güvende olma arzusu: kadın oyuncu zengin kocasını züğürt yazar için bırakıyor! Sınıfsal ayrıcalıkları yitirme korkusu: kadın oyuncu, aristokrat kocasını alt tabakadan bir..."

"Ah, şu ustaca düzenlenmiş listelerinden birine alınıyorum, demek?"

"Dur, daha bitirmedim. Geleneklere karşı gelme korkusu: kadın oyuncu, kendinden on yaş küçük bir erkek için kocasını bırakıyor! Babasıyla evlendiğini öne sürdüğü piçini büyüten ama zorlukla kazandığı saygınlığı yitirmekten korkan aktrisimiz. Bilmediğimi sanıyordun, değil mi –tıpkı bilmiyormuş gibi yapan Bogdan gibi?"

"Şu anda senden beni kırmamanı istemeye hakkım yok, sanırım."

"Bencilliğe, taş kalpliliğe, duygusuzluğa filan değinmeyeceğim." Ryszard sustu. Geri alınması olanaksız sözler. Söylenmemiş sayılamayacak sözler. Ağlamaya başladı.

Kaybettiği tek şey, Maryna değildi. Bu, gençliğinin de sonuydu: tapınırcasına sevme, doludizgin acı çekme yeteneğinin. Maryna'yı hayal etmediği sürece neyin hayalini kuracaktı? Bu, diye düşündü, tattığım ve tadacağım en acıtıcı duygu. Maryna da acı çekiyor muydu? O da boğulmamak için duygularına tır-

manabilecek miydi? Bu, diye düşündü, başıma gelecek en üzücü şey. Salt yaraların bulunduğu, karanlık bir yerdeydi. Sonra, minicik bir hava deliği bulmuştu. Ah, aklını çelen tutkular köreldiğine göre, artık doyasıya yazabilirdi! Bir daha asla (bu düşünce bir utanç dalgasıyla birlikte geldi), yazamayacak kadar "mutlu" olmayacağım.

SEKİZ

Sonunda, ocak ayının başında, New York'taki Clarendon Oteli'nde buluştukları zaman Bogdan'ın anlattığı öyküye Maryna'nın inanmaktan başka çaresi yoktu. Abartmak, uydurmak, Bogdan'ın tarzı değildi. Kendisinin de sıkça belirttiği gibi, herhangi bir öykü anlatma dürtüsünü çok ender olarak hissederdi.

"Korktuğum şey..." Maryna cümleyi, tomurcuklanmadan kesiverdi. "Kaygılandığım şey, Anaheim'da can sıkıntısından ve çaresizlikten patlamandı."

"Yanılıyorsun," dedi erkek. "Boşluğu dolduracak bir şey mutlaka çıkıyor."

"Zavallı Bogdan." Maryna'nın gülümseyişi aşk dolu, dikkatliydi. Divanda, yan yanaydılar. Erkeğin ensesini tuttu, sıktı.

"Ah, bana acımana gerek yok. Bana inanman gerekiyor."

"Öyleyse inandır beni," dedi, erkeğin omzuna yaslanarak. "Söylediğin her şeye inanırsam, saf olduğumu mu düşünürsün, yoksa aşırı âşık olduğumu mu?"

"Aşırı âşık mı? İşte buna bayılırım." Karısının elini tutup yanağına bastırdı. "O zaman, serüvenime inanmasan bile yine de benden kuşkulanmazsın."

"Devam et," diye mırıldandı Maryna.

"Ben Dreyfus'u anımsarsın; birkaç yıl önce, Sonora'da kulağına çok tuhaf bir tapınma öyküsü çalındığını anlatmıştı; örgüt üyelerinden, gökyüzü yolculuğuna uygun, akla yatkın, kullanılabilir bir araç tasarımlanması istenmiş. Yazgısı rüzgâra bağlı bir sıcak hava balonu değil; yerden kendi gücüyle havalanabilen, istenen yöne uçurulabilen, kısacası hareket ettirilebilen bir tür hava gemisi. Sonuçta, bu makine-kuşlardan birkaçı gerçekten de havalanmış, yere çakılmadan önce bir süre havada kalmayı başarmış. Dreyfus, konu hakkında biraz daha bilgi edinmek isteyince, örgütün dağıldığını ve liderlerinin, Christian von Roebling adındaki Alman'ın güneye göçtüğünü, Carpinteria yakınlarındaki Montoya Kumsalı'na yerleştiğini öğrenmiş. Anlaşıldığı kadarıyla, von Roebling hâlâ oradaymış, çünkü Dreyfus'un ağustosta buharlı gemiyle San Francisco'ya gelen bir arkadaşı, yolda *bir şey* gördüğüne dair yeminler ediyormuş: Carpinteria yakınında, kıyının epeyce üstünde, bir bulutun içinden geçen şey kesinlikle bir balon değilmiş. Dreyfus, çok yakında kendinden motorlu, uçan nesnelere rastlayacağımızı, dolayısıyla bu gözükara delilerin ne kadar ileri gittiğini araştırmanın ve bu işe yatırım yapmanın akıllıca olacağını söylüyor. Bunun üzerine, onun adına von Roebling ile görüşmeyi önerdim, çünkü öyle kibar ve düşünceli bir insan ki, –sana sözünü etmedim ama– çiftlikteki araçların, donanımın filan borcunu ödemem için bana para bile verdi. Ben de kazadan sonra iyileşir iyileşmez doğruca kıyıya gittim... hiç haberleşemediğimiz o bir haftayı anımsıyor musun? Sen Virginia City'deydin, maden-

cileri ağlatmakla ve hazine dağının yüreğine inip çıkmakla meşguldün. Bense beni uçurabilecek, şarlatan bir Daedalus'u kovalamaktaydım."

"Ama benim yaptığım, tehlikeli bir şey değildi ki!" diye çığırdı Maryna. "Bogdan, dikkatli ol!"

"Ah, Maryna, dikkati ne zaman elden bıraktım ki?" diye karşılık verdi erkek. "Her neyse, kasabanın hanında bir odaya yerleştim, barlardaki insanlarla sohbet ettim; von Roebling adını hiç duymamışlardı. Kumsalları dolaştım, gökyüzünü taradım. Birkaç gün sonra umudu kestim ve dönüş yolculuğu için bir şeyler almak üzere bir dükkâna gittim. Dükkândaki tek müşteri, bir haydut maskesi kadar geniş bir gözlük takmış olan, kır saçlı bir adamdı; kutular dolusu... yanılmıyorsam çivi alıyordu. O belirgin Alman vurgusunu duyunca kendimi tanıttım. Adının Dellschau gibi bir şey olduğunu söyledi, ama ben von Roebling'i bulduğumdan emindim. Peşi sıra dükkândan çıktım, onunla Almanca konuşarak, bilime duyduğum ilgi nedeniyle uğraştığı işten haberdar olduğumu söyledim ve biri bu makinelerden birini havalandırmayı denediğinde seyretmeme izin vermesini rica ettim. Uzunca bir süre sustu; ısrarcı kişilerden korkan, ama bir yandan da ısrar bekleyen şu ağzısıkı insanlardan biri olduğunu umuyordum. Ama bana o kötü, kesik kesik İngilizce'siyle, merakımın çok tatsız sonuçlara yol açabileceğini söyledi" –Maryna haykırdı: "Bogdan!"– "çünkü bu *phantastisch** öyküde, uçmakla ve Havacılık Kulübü'yle ilgili duyduğum bu *Blödsinn*'de** en küçük bir gerçek payı olsa bile (bunlar onun sözcükleri, benim değil), bu makinelerden birini, bırakın uçarken gözlemlemeyi, şöyle yakından görmem bile olanaksızmış, çünkü bu, kulübün kurucu üyelerinden başkasına kesinlikle yasakmış. İki kez yinelediği öğüdüne göre, kasabayı *schnell*, daha doğrusu bir an önce terk etmeliymişim."

"Ama yapmadın."

(*) (Alm.) Hayal ürünü, inanılmaz. (ç.n)
(**) (Alm.) Saçmalık, zırva. (ç.n.)

"Elbette yapmadım."

"Herhangi bir şey görebildin mi, peki?"

"Havada göremedim. Bir gece geç vakit, ayışığında kumsalda yürüyüşe çıkmıştım ve iri, karanlık bir şeyle karşılaştım, önce karaya çekilmiş bir tekne filan sandım. Kano biçimindeydi ama bir kanodan çok daha büyüktü, yanlarda ikişerden dört kanadı vardı; ortadaki geniş yerde, iki kişinin oturabileceği bir tür sepet, baş ve kıçta da vidalı pervaneler..."

"Resimlerini çizdim, anne."

"Peter, sen orada değildin ki!"

"Evet ama onunla ilgili her şeyi biliyorum; gösterebilirim!"

Oğlan, bitişikteki yatak odasına koştu, büyükçe bir dosyayla döndü. Bogdan çizimleri yere, ayaklarının dibine yaydı.

"Ne güzel renkler bunlar," dedi Maryna.

"Burada bilimden söz ediyoruz, anne!"

"Evet, son derece doğru çizimler," dedi Bogdan. "Uçuş teçhizatı gayet belirgin –pervaneler, dümen... görüyor musun? Ama ne kadar uğraştıysam, motorun mekanizmasına ilişkin bir ipucu yakalayamadım. Buharlı motor yoktu, bunun anlamıysa, motorun, kazanın ve yüklüce miktardaki suyla mazotu taşıyan depoların hem çok küçük hem de çok hafif olması gerektiği. Peki ama, buharla değilse neyle çalışıyor? Havadan daha ağır bir şeyi havalandırmak için ne tür bir şey icat etmiş olabilirler?"

"Uçan ejderha," dedi Peter. "Bir ejderha besliyorlar, gelip kuyruğuyla makineyi havaya fırlatıyor."

"Peter!"

"Yalnızca şaka yapıyordum, anne."

"Biraz daha yaklaşmak istedim," diye sürdürdü Bogdan sözünü, "ama aynı anda ellerinde meşaleler, dört adamın bana doğru geldiğini gördüm. Biri, von Roebling idi. Silahlıydılar, ben de kasabaya dönmeye karar verdim."

"Tabancalar," dedi Peter. "Hepsinin tabancası vardı. New York'ta da herkes tabanca taşıyor mu?"

"Hayır, canım," dedi Maryna. "Artık Vahşi Batı'da değiliz. Şimdi öteki odaya gidip uslu uslu kitabını oku bakalım."

"Seni güldürmek için söylemiştim," dedi Peter. "Ama seni eğlendirmeyi beceremediğime göre, en iyisi aşağıya inip Aniela'yı ya da Bayan Collingridge'i bulayım." Kapıyı çarparak kapadı.

Maryna kaşlarını çattı. "Peki sonra?"

"Gün ışıyıp da aynı yere döndüğümde, o gitmişti."

Maryna düşündü: Belki de uyduruyor. Belki Bogdan da beni eğlendirmek zorunda olduğunu düşünüyor.

"Kısa bir süre önce attan düşmüş birinin, ne idüğü belirsiz bir şeye binip havalanabileceğini, yüzlerce metre yükselebileceğini sanması kulağa çok saçma geliyor, farkındayım."

İlk duyduğunda pek de inanmadığı kazadan söz edilince, Maryna ona, eylülde geçirdiği kazada çok kötü yaralanıp yaralanmadığını sordu.

"Yaralarımı mı öğrenmek istiyorsun? Neden? Ağır yaralanmış ya da sakatlanmış birine benziyor muyum?" Durdu. "Boşver, yeniden anlatmaya değmez."

"Özür dilerim," dedi Maryna yumuşakça. Kısa bir suskunluğun ardından, sordu: "Makinesini gördüğünü von Roebling'e söyledin mi?"

"Pek sayılmaz. Ama bir süre sonra nasılsa California'ya döneceğim, belki onunla bir kez daha görüşmeyi denerim."

"Eğer bunlar.... bu uçan şeyler gerçekten uçuyorsa, Dreyfus'la ortak bir yatırıma girecek misin?"

"Kesinlikle hayır," dedi Bogdan. Yeniden karısının yanına oturdu, elini tuttu. "Yaşadığım şu kırsal serüvenden çıkardığım bir ders varsa, o da bir daha asla işadamlığına soyunmayacağımdır. Bir süre için bu ailenin tek para kazanan üyesi sen olacaksın, canım."

Maryna'nın Ryszard'dan ayrılır ayrılmaz Bogdan'la bir araya gelmesinin nedeni de paraydı. Para, bir de, Ryszard'ın San Francisco'dan ayrılmaya yanaşmaması; Ryszard'ın gerekçesi,

tanık olarak katılacağı Hanks duruşmasıydı. Bogdan, Anaheim'daki sorunları henüz halledememişti; ekim ayında bir kez daha California Tiyatrosu'nda sahneye çıkacak olan Maryna'yla buluşmak için acele etmek ve her şeyi yok pahasına elde çıkarmak aptalca olurdu (üstelik Peter'le ikisinin güney California'da hâlâ oturacak bir evleri varken): aptalca ve insanı batıracak kadar pahalı. Maryna'nın haftada net bin dolar (Yüzbaşı Znaniecki'nin de anımsattığı gibi, çoğu Amerikan işçisinin yıllık kazancından fazla) kazanan biri olarak Warnock'un başının etini yemesi, tutumlu davranmaya, özverilerde bulunmaya zorlandığı için yakınması, bazılarınca yakışıksız bir davranış gibi görülebilirdi. İyi ama, o insanların kaçında Maryna'nın harcamaları ve sorumlulukları vardı? Anaheim'da biriken borçlarını kapatması için Bogdan'a para göndermek; Edenica'daki yaşamda umduğunu bulamayan, Varşova'ya dönmeye can atan ve beş parasız kalan Cyprian ile Danuta'nın (daha doğrusu, bütün ailenin) yolculuk masrafını üstlenmek; sözleşmeyi bozduğu için Imperial Tiyatrosu'nun kestiği, beş bin rublelik duyulmamış cezayı, onurunun ve haksızlığa duyduğu öfkenin emrettiği biçimde, son kuruşuna kadar ödemek (bir zamanlar dostu! olan müdüre, bir yıllık yokluğunu, parasız izne sayması için yalvarmış ama geri çevrilmişti). Ayrıca, New York'a yapacağı yolculuğun giderleri, ürkütücü bir hayalet gibi, tam karşısında dikiliyordu: aralığın ortasına, yani oyunun başlamasına ve yeniden maaş almasına daha altı hafta vardı ve Maryna bu süreyi bir otelde geçirmek zorundaydı (Warnock onun otel faturasını ödeyecekti, ama Bogdan'ın, Peter ve Aniela'nın masraflarını da karşılaması söz konusu değildi; Maryna ayrıca Bayan Collingridge'e de para ödüyordu); onu bekleyen harcamaların en yüklüsü ise kostümlerdi. San Francisco'da elindekilerle idare edebilmişti. Polonya'dan getirdiği giysilerin içinde Adrienne ile Juliet'in kostümleri de vardı, *Camille* için, Yüzbaşı Znaniecki'den aldığı parayla bir terzi tutmuş, durumu kurtarmıştı; ama New York'ta perde *Camille* ile açılacaktı, beş kostüm de tam

anlamıyla göz kamaştırıcı olmalıydı. Maryna New York'ta, bir başrol oyuncusunun giysilerinden çok şey beklendiğini biliyordu. Warnock'un da belirttiği gibi, Paris'ten bile daha çok.

Öte yandan, tanıtım kampanyasının Paris'te böylesine kaba saba olmayacağı kesindi. Warnock'un seçtiği yöntem ("Varşova'daki Rus Imperial Tiyatrosu'ndan Kontes Zalenska") Maryna'nın tüylerini diken diken etti. *Kontes* Zalenska mı; bu da kimdi Tanrı aşkına? Sonra, *Rus* sözcüğü kullanılmak zorunda mıydı? Ama Bogdan afişi görünce yalnızca güldü. "*Que veux-tu, ma chére,* * burası Amerika. Yabancılar hakkında neden doğruyu söyleyeceklermiş? Warnock senden bir servet kazanılacağını düşünüyor ama kaygılanmadan da edemiyor. Güven bana, Maryna, senin şu yeni, çekici adının benim önemsiz unvanıma hiç de ihtiyacı olmadığını yakında anlayacaktır."

Maryna onun sakinliğinin, sevecen dinginliğinin kendisine de bulaştığını hissetti. Bogdan fazlaca değişmemişti: evet, güneşten yanmış, biraz kilo almış, bir de tırnaklarını yemeye başlamıştı, ama bunun dışında aynıydı. Bogdan yine kibar, çok kibardı, Ryszard'ın nerelerde olduğunu, neler yaptığını hiç merak etmiyormuş gibi yapacak kadar kibar. Maryna, Ryszard'la ilgili haberleri kendiliğinden verdi: dostları ne yazık ki sokakta bir adamın vuruluşuna tanık olmuş, cinayet davasında tanıklık etmek üzere bir süre San Francisco'da oyalandıktan sonra da Polonya'ya dönmüştü. Paylaşamayacağı düşüncelerin ağırlığı altında ezilen Maryna, kocasının zekice suskunluğu sayesinde önce hafiflediğini, sonra da dengesini bulduğunu hissetti. Bogdan gelmeden önce öyle gergindi ki. Bir aydır kurabildiği tek sorunsuz ilişki, *Camille*'in yeni kostümlerini tek tek, özenle giydirip çıkardığı, telden ve kumaştan yapılma mankenle olan ilişkiydi. Dördüncü Perde'deki göz alıcı balo elbisesi ve Beşinci Perde'deki ölüm giysisi (beyaz Hint keteninden yapılma gecelik) yüzünden terziyle birbirlerine girdiler.

(*) (Fr.) Ne bekliyordun ki, canım. (ç.n.)

Açılış gecesi, içi allak bullaktı. Duygularının, sahne korkusu olarak tanımladığı bölümü doğaldı, duruma uygundu, ama yüreğini ağırlaştıran şey yalnızca sahne korkusu değildi, üstelik hafiflemiyordu. İlk perdede alaycı ve umutsuzdu, ikinci perdede ise kaygılı ve güçsüz, Armand'ın aşkını kabule hazır –Marguerite Gautier'nin yoğun duygularını ve sevincini o güne kadar hiç olmadığı kadar iyi yansıttığının farkındaydı. Ama öykü, kızgınlığını dışavurmasına izin vermiyor, bu da Maryna'nın sinirlerini geriyordu. Sonunda, üçüncü perdede, öfkesini salıverme fırsatını yakaladı. Marguerite şimdi delicesine mutluydu, sevgili Armand'ıyla birlikte, taşrada, Paris'in hemen dışında yaşıyordu; o sabah erkek bir iş için Paris'e gitmişti, Marguerite bahçeye bakan, bol güneşli bir odada yalnızdı, sırtında şeftali pembesi, kaşmir bir elbise vardı: ön tarafından dökülen, ince bir volanla etek ucunu çevreleyen danteller, dirseğe kadar uzanan kolların ucunda dantel fırfırlar, dantel kırmalı bir yakalık, sol göğüste, üzerine pembe bir gül işlenmiş, deniz kabuğu biçiminde, dantel bir cep – izleyicilerin beğenisine seslenecek ayrıntılar. Hizmetçisi Nanine girer, bir beyefendinin geldiğini ve onunla konuşmak istediğini bildirir. Gelenin avukatı olduğunu düşünen Marguerite kıza (Paris'teki görkemli evini, bütün eşyalarıyla birlikte, Armand'dan gizli, satışa çıkarmıştır), konuğu içeri almasını söyler. Gelen, avukat değildir elbette.

Mademoiselle Marguerite Gaultier? Sahnenin sağ yanındaki kapıda beliren, saygın görünüşlü, yaşlıca erkek ilerledi, sahne amirinin gerçekçi tasarım tutkusu yüzünden sahneye yerleştirilen, canlı kanaryanın yanından geçti. *Evet, benim,* dedi Maryna. *Kiminle müşerref olduğumu sorabilir miyim?* Kanarya ötmeye başladı. *Ben, Monsieur Duval.* Cik cik. Cik cik. Kafeste iki kuş vardı sanki. *Monsieur Duval mi?* Cik, cik, cik. *Evet, Madam, Armand'ın babası.* Maryna'nın bir sonraki cümleyi tedirgin ama dingin bir sesle söylemesi gerekiyordu –dingin mi, şu âdi kuş deli gibi ciyaklarken mi? *Armand burada değil, Monsieur.* Cik, cik, cik, cik. *Biliyorum. Buraya sizinle konuşmaya geldim. Söy-*

lemek zorunda olduğum şeyler var, beni dinlemenizi rica ediyorum. Dinlemek mi? Şu anda herhangi bir şeyi nasıl dinlerdi? *Oğlum sizin yüzünüzden kendini mahvediyor.* Cik, ciyak, viyak...cıvıltı, gurultu, mırıltı... cik. Artık daha fazla katlanamayacağını anlayan Maryna sahnenin arka kısmına doğru ilerledi, kafesi aldı, tirizli, açık camdan dışarı fırlattı, döndü, yürek burkucu görüşmeyi kaldığı yerden sürdürmek üzere, hafif eğimli zeminde kayarcasına ilerledi.

Bazı izleyicileri sarsmış olabileceğinden korkuyordu (bunun oyunun bir parçası olmadığını anlayanlar mutlaka çıkacaktı!), ama on beş dakika sonra, yani Marguerite'in, Armand'a beslediği saf, karşılıksız aşkın, erkeğin babası tarafından asla kabul edilmeyeceğini anladığı anda, ağlamaya başlayan izleyicilerin salonu dolduran hıçkırıklarını duyup, suflörün elindeki defteri yere fırlattığını ve rahatça sümkürebilmek için kendini yan kanadın bir köşesine attığını görünce rahatladı. Ama ne yazık ki, eleştirmenlerden biri, bu olayın unutulmasına izin vermedi. Ertesi gün, *Sun*'da çıkan eleştiride şöyle diyordu: "Geveze bir kanaryanın pencereden fırlatılışı, büyük oyunculara özgü ateşli, fevri kişiliğin alabildiğine özgün bir dışavurumuydu." Olayı gazetede görmek Maryna'yı dehşete düşürdü. Eleştirmenler! Onlar yalnızca alay etmeyi ve hata bulmayı bilirler! Her zaman öylesine uysal, sevecen olan genç sekreterinin (ve konuşma eğitmeninin), gösteri biter bitmez, telaşla giyinme odasına dalması ise Maryna'yı iyice çileden çıkardı: "Kuş artık ötmüyor, Madam Marina. Ağır bir sarsıntı geçirdiğinden eminim!" Maryna'nın kuşa yaptığı, Bayan Collingridge'i *tiksindirmişti.*

Dolayısıyla Maryna, ertesi akşam, gösteriden bir saat önce onu görmeye gelen, Hayvanlara Eziyeti Önleme Derneği'nden, gözleri faltaşı gibi açılmış iki budalanın bu uyarıcı ziyaretinin arkasında Bayan Collingridge'in olduğundan kuşkulandı; giyinme odasının kapısını çalan kadınlar karşılarında hemen, yarasız beresiz, neşeyle öten bir kanarya görmek istediklerini bildirdiler. Maryna onları kabaca kışkışladı: kuşların, hayvanların

bakımından sekreteri sorumluydu, onunla görüşmek istiyorlarsa menejerine başvurabilirlerdi; odası koridorun ilerisinde, soldan üçüncü kapıydı.

Maryna bir süre, Bayan Collingridge'i San Francisco'ya geri gönderip göndermemeyi bile tarttı. Desteğine ve anlayışına güvenebileceği tek bir kişi bulamayacak mıydı?

Ama sonra, ikinci hafta, Noel'den hemen önce, tam *Adrienne Lecouvreur*'e başlarken (Warnock oyunun adının mutlaka kısaltılması gerektiği konusunda Maryna'yı ikna etmişti: "Kontes Marina Zalenska, Adrienne Lecouvreur rolünde! Bu, New Yorkluların bile yutamayacağı kadar büyük ve yabancı bir lokma." "Bay Warnock, görüyorum ki beni çıldırtmaya kararlısınız. Kontes Zalenska diye biri yok. Kontes Dembowska, tamam. Kocamın adı. Ama tanıtımını üstlendiğiniz oyuncunun adı, siz Amerikalıların dediği gibi 'dümdüz' Marina Zalenska." "Pekâlâ," dedi Warnock), evet, tam *Adrienne*'e başlamak üzereyken, Bogdan'dan haber aldı; kocası, Peter ve Aniela'yla birlikte geliyordu. Bogdan onu her zaman yüreklendirmişti, şimdiyse desteğe gerçekten ihtiyacı vardı, çünkü New York sezonunun üçüncü haftasında *Romeo ile Juliet*'i ve *İstediğiniz Gibi*'yi oynayacaktı. Tamam, *Camille* ve *Adrienne* için bol bol övgü almıştı (*Herald*: "Herkesin kalbini kazandı", *Times*: "Büyük bir başarı, sanatsal bir zafer", *Tribune*: "O büyük bir oyuncu", *Sun*: "Rachel'den sonra en büyük aktris", *World*: "Kaçırılmaması gerek"), ama bunlar o kadar da önemli değildi. Shakespeare'de her zaman başarısızlığa uğrayabilirdi.

"Gördüğüm kadarıyla sen, senden bekleneni yapmışsın, eleştirmenler de onlardan bekleneni," dedi Bogdan. "Çok şık bir övgü demeti."

"Warnock için yeni tiyatro afişine serpiştirilecek güzel cümleler," dedi Maryna, suratsızca.

"Unut şu Warnock'u."

"Ne yazık ki yapamam. Yaşamımı o idare ediyor. Peki ama, söylesene, Polonya'dayken de bu kadar iyi miydim?"

"Bence daha da iyiydin. Bildiğin gibi, sevgilim, engeller seni kamçılar."

"Peki, ya İngilizcem?"

"Yo, hayır" –güldü– "bu alandaki övgüler için olmazsa olmaz Bayan Collingridge'imize başvurmalısın."

Bayan Collingridge'in yanıtı, "*Armong, seni sevoorum,*" oldu. Ama Maryna'nın yüzündeki dehşet dolu anlamı ve Bogdan'ın gülümsemesini görünce, şefkatle ekledi: "Neyse ki, her seferinde değil."

Bogdan destek getirdi; Bogdan uyum getirdi. Yetmezmiş gibi, Maryna'nın yeni arkadaş çevresini de keyifle onayladı: ateşli, cinsiyetsiz Amerikan kadınları. Bayan Collingridge Bogdan'dan hoşlandı, ondan etkilendi; daha da iyisi, Peter'le çabucak, kolayca arkadaş oluverdi. Maryna'nın yeniden bir araya gelen ailesindeki tek uyumsuz kişi Aniela'ydı; damarlı, solgun yüzü kıskançlıktan buruş buruştu. Bir sürü şapkası olan bu Amerikalı kadın, yalnızca bir hizmetkâr mıydı yoksa Madam'ın dostu mu? Aniela Anaheim'dayken, salt Polonyaca konuşulan kozadan azıcık çıkabilmek için, o ahenkli, alçak sesiyle, İngilizce yirmiye kadar saymayı ve şunları öğrenmişti: "Şunu, yarım, biraz daha, güzel, teşekkür ederim, ama çok pahalı, hoşça kal." New York'a gelir gelmez de, Bayan Collingridge'in nazik eğitmenliği sayesinde birkaç yararlı cümle kapıverdi: *Madam meşgul, Madam dinleniyor, çiçekleri şuraya koyun lütfen, mesajınızı Madama ileteceğim.* Bu yalnızca bir başlangıçtı. Aniela, Bayan Collingridge'i kabullenmek zorundaydı, başka ne yapabilirdi ki?

"Her şey yerli yerine oturdu," dedi Maryna, Clarendon Otel'deki dairesinde, büyük yatakta uyumaya hazırlanırken. "Sen yanımdasın –tabii bana katlanabilirsen. Peter yanımda. Sahnem var..."

"Sıralama gerçekten de böyle mi?" diye mırıldandı erkek.

"Oh, Bogdan," diye haykırdı; kocasının dudağına ateşli bir öpücük kondurdu.

Maryna'nın minnetle ayrımsadığı gibi, bir kadının ihanetinin asla cezasız kalmadığı sahnenin tersine, gerçek yaşamın il-

la da melodrama dönüşmesi gerekmiyordu. Yaşam bir küvetteki ılık suda uzun uzun yatmaktı; yaşam losyonla güzelce ovulmanın ardından ayaklarına bakım yaptırmaktı. Yaşam asla aylaklık etmemek, sürekli kendini aşmaya çalışmak, üç yeni peruk ısmarlamak, bir kanaryayı sahne penceresinden dışarı fırlatmak, hiç tanımadığın insanları ağlatmaktı. Yaşam Bogdan'la birlikte sakin sakin, Peter'i konuşmaktı.

"Turneye çıkmadan önce onu bir yatılı okula yerleştirmek daha iyi olmaz mı? Bu yaşam bir çocuğa göre değil," dedi Maryna.

"Bence turneye onu da götürmeliyiz; en azından yaz sonuna kadar. Bayan Collingridge'le ikimiz onu derslerine çalıştırırız. Senden bir kez daha ayrılmaya henüz hazır değil."

"Bana çok kızgın."

Oğluna baston biçimindeki, çizgili şekerlerden aldı. Oğlan kaldırıp attı. Oyuncaklar aldı. Oğlan kırdı. Oğluna kitap okudu. Oğlan susmasını söyledi.

Bogdan karşılık vermedi.

"Dün, Aniela'yı benden daha çok sevdiğini söyledi."

"Çekip gitmene kızıyor. Çocuk olduğu için de duygularını gizlemek zorunda değil."

"Ama gönlünü alabilirim. Yokluğumu unutabilir. Ne dersin, unutur mu? Hep böyle öfke dolu kalamaz ki."

"Öfkesi geçecektir."

"Onu bir daha bırakmayacağıma söz verdim."

"Harika bir söz," dedi Bogdan.

Gelebilirsin, Henryk. Gördüğüm kadarıyla, sevgili dostum, artık hiçbir bahanen olamaz, çünkü New York'tayım, yani sevgili Avrupa'mıza *çok daha* yakınım. Bogdan burada olmana çok sevinirdi, çünkü kendisi olamıyor. (Büyük bir sevinçle belirteyim, şu anda benimle.) Ama.... *passons.** Evet, sonunda New

(*) (Fr.) Geçelim. (ç.n.)

York gösterime başladım. Ve doğal olarak –bırak da biraz böbürleneyim– büyük bir başarı kazandım. Kendime bir kez daha, yeterince güçlü bir iradeyle aşılamayacak hiçbir engel olmadığını kanıtladım. Tiyatro dolup taşıyor (gala geceleri en iyi koltuklar, açık arttırmayla satılıyor), gazeteler büyülendi, kadınlar bana bayılıyor. Ama yine de (buna şaşıracak mısın?), öfke beni yiyip bitiriyor. Yoksa hüzün mü? Çünkü bu zaferin ortasında, yapayalnızım; bu konuda kendimi kandıramam. Dostlarım nerede? Öylesine inandığım arkadaşlarım nerede? Polonya nerede? Haklarını yemeyeyim, geçen yıl burada tanıştığımız bütün Polonyalılar gala gecesi salondaydı, ama gerçek dostlardan bir tek Jakub vardı –bildiğin gibi, altı aydır New York'ta yaşıyor. Muhteşem ressamımıza ne olmuş, dersin? Frank Leslie's adındaki haftalık, tanınmış bir dergide ressam olarak çalışıyor ve günlerini derginin bürosundaki bir masanın başında, öteki ressamlarla birlikte geçiriyor. "Yan iş" olarak resim yapmayı sürdürecekmiş. Çok yazık. Krakow'da yaşayan bir arkadaşından duyduğuna göre, Wanda geçenlerde bir kez daha intihara kalkışmış. Bunu bana neden söylemedin? Korkunç, korkunç, korkunç! Zayıf insanlar, akıllarına koydular mı kendilerine zarar vermeyi er geç başarırlar. Ama yine de...

Maryna, Henryk'e yine irade gücünden söz etmişti (bunda bir övünme olduğu gibi bir sitem de vardı); ama belki de irade, arzunun bir başka adıydı, hepsi bu. Maryna bu yaşamı istiyordu; bedeli ne olursa olsun: bu yalnızlığı, bu aşırı zindeliği. Hiç tanımayacağı ya da şöyle böyle tanıdığı yığınların aşk-benzeri hayranlığı; kendi sancılı, kışkırtıcı hoşnutsuzlukları. Eleştiriler zaferini haykırmasaydı, Maryna yıkılırdı. Hakkındaki yazılara inanacak olursa, onun yaptığı şey tantanalı, ağdalı oyunculuğun tam tersiydi. New York onun "yalınlığını", "ustalığını", "incelikli ve inceltilmiş sanatını", "mutlak doğallığını" alabildiğine özgün buluyordu. Ama Maryna okuduklarına *inanmıyordu*,

özellikle bunlar sırf övgüden, birbirine zıt niteliklerine tutulan alkıştan ibaretse. Sahnedeki doğallığında, doğal olan hiçbir şey yoktu; her rol için binlerce küçük seçeneğin, olanağın içinden, tek tek, titizlikle seçerek oluşturduğu bir doğallıktı bu. Üstelik, onu daha da geliştirebileceğini biliyordu. Sesi o güçlü, uzun erimli tınıyı hâlâ koruyordu, ama sahneden bir yıl uzak kalmak, soluk denetleme becerisini ve dakikliğini zayıflatmıştı. Bazen sözcüklerin yeterince ısırgan olmadığı duygusuna kapılıyordu. Bazı cümlelerin akışını biraz daha çeşitlendirmesi gerekiyordu. Peki ama, haftada sekiz gösteri (pazar günleri bile tiyatroya geliyor, boş sahnede birkaç saat çalışıyordu) sayesinde bütün bunları düzeltse, bu sefer de sesiyle yarattığı etkileri aşırı zorlama tehlikesiyle karşılaşmaz mıydı?

İçinde yeniden uyanan bu duyguların, onu gerekirse zorbaca elde edilen bir ustalığa yönelten bu dürtülerin onu aşırı-oynamaya itmesinden korkuyordu. Bir oyuncu için kesintisiz, güçlü bir dışavurumu sürdürmek başka şeydi, incelik ya da özgüven yoksunluğu yüzünden abartmak başka şey. Bogdan'a şöyle dedi: "Bir kez olsun izleyicilerin arasında oturup kendimi izleyebilmek ve nelerden kaçınmam gerektiğini öğrenebilmek için ömrümün on yılını verirdim."

Sahnede otorite, bir kişiliğin özünü kesintisiz, akıcı, delici bir biçimde yansıtmaya eştir. Doğada, boş bulunduğun anlar ya da pek çok gereksiz davranış vardır, ama tiyatroda karakterler sürekli kişiliklerini, öz-benliklerini sergilerler. (Bunun dışındaki her şey önemsiz, konu dışı görünür; gösterilmiyor, biçimlendirilmiyor, yalnızca dışarı sızıyordur.) Bir rolü oynamak, bir kişilikte önemli olanı, varolanı göstermektir. Önemli davranışlar, yinelenen davranışlardır. Kötüysem, baştan sona kötüyümdür. Şu hain bakışlarıma, tehdit edici gözlerime baksanıza. Dişlerimi gösteririm (eğer erkeksem). Saf kurbanlarıma çektireceğim acıları düşünürken, gözle görünür biçimde titrerim. Ya da, iyiyimdir (kadınlar genelde iyidir). Bakın, gülümsüyorum; bakışlarım sevecen. Ya yardım etmek için öne doğru eğiliyorum

ya da 'karşısında-güçsüz-kaldığım-kişinin' hayvansı sarkıntılığından kaçınmak için zavallı bir çabayla, geriye doğru.

Doğru yöntemin bu olduğunda herkes hemfikirdi. Seyirci kimi seveceği, kime acıyacağı, kimden nefret edeceği konusunda yanıltılmamalıdır. Peki ama, birinin özünü göstermek için, onu eleveren işaretlerin illa da abartılması mı gerekir? Daha ilk başta böyle açıkça, âdeta parmakla gösterilmeyi reddetmek cesaret değil midir; böylesi daha incelikli, daha gerçekçi olmaz mı? Daha büyüleyici? Maryna her gece, sahneye çıkarken kendine söz veriyordu: bir şeyleri kendime saklayacağım. Kolayca okunur olmayacağım. Kafaları karıştırma riskini bile göze alarak, daha çelişkili, daha değişken ol, diye emrediyordu kendisine. Daha dumanlı.

Peki, ya *benim* özüm? diye düşündü. Kendimi oynuyor olsaydım, neyi gösterirdim?

Ama bir oyuncunun öze ihtiyacı yoktur. Belki de bir özü olması, oyuncu için bir engeldir. Bir oyuncunun ihtiyacı olan tek şey bir maskedir.

Eleştirmenler, rollerine kattığı o açıklanamaz şeyi çözümleme çabasıyla, "ustalıklı" ya da "soylu" gibi sözcüklere başvuruyordu. Ama San Francisco'yu büyüleyen 'özün sunumu' New York'a yetmedi. Maryna, Polonya'nın kırsal yörelerinde turne yapmanın, salonlar kadar binicilik okullarında ve ahırlarda da oynamayı gerektirdiği o ilk yıllara ilişkin anılarıyla, Californialı gazetecileri kendinden geçirmişti. Ama burada, New York'ta, onun tiyatro hakkındaki düşünceleriyle daha çok ilgiliydiler –yeter ki bunlar, yüceltici düşünceler olsun. İyi ama, bir başka ülkeye taşınan, görkemli bir mesleğin paçasına mutlaka yapışan o çirkin yanlış anlamaların herhangi birini düzeltme umudu var mıydı? Her oyuncu (şarkıcı, çalgıcı, dansçı) eğitimden geçiyordu; hepsinin bir akıl hocası, sanatçı bir akrabası ya da soydan gelen, törel bir bağı oluyordu, oysa Maryna Zalezowska'nın anmaya değmez adlarla dolu soyu burada hiçbir anlam taşımıyordu. Onunki yetim bir yetenekti. Ayrıca, salt Polon-

ya'ya özgü olan, kendini olanaksız hayallere adama alışkanlığını, bu alışkanlığın beslediği o benzersiz görev duyusunu Amerika'da nasıl açıklamalı? En iyisi kestirip atmak olacaktı; "Biz Polonyalılar tiyatroya çok yatkın insanlarızdır," dedi, onu sorguya çeken yeni gazeteci güruhuna.

Polonya'da bir ulusun umutlarını, emellerini sergilerdi, burada ise yalnızca sanatı ya da kültürü sergiliyordu, buysa çoğunluğun hoppalık, kendini beğenmişlik ya da ahlâki çöküntü olarak gördüğü, hatta ürktüğü bir şeydi. Bogdan'ın gülümseyerek işaret ettiği gibi, Amerikalılar sanki sürekli, sanatın salt sanat olmadığını, daha yüksek bir ahlâka ya da sağlıklı toplumsal amaçlara hizmet ettiğini duymaya gereksiniyorlardı.

New York basınıyla yaptığı ilk görüşmelerde, Varşova'daki haftalık tiyatro dergisi *Antrakt*'da çıkan, onu göklere çıkaran yazıyı yanında bulundururdu –Ryszard yazıyı İngilizce'ye çevirmişti: "Zalezowska oynadığı her rolde, yaşadığı çağı tam anlamıyla yansıtıyor, tıpkı Verdi'nin müziğinin gülümsemesi, ağlaması, acı çekmesi, âşık olması ve evrensel bir dille haykırması gibi. Verdi nasıl çağımızın en büyük bestecisiyse, Zalezowska da en büyük aktrisi." Ama Maryna bunun, yani Polonya'nın en önemli tiyatro eleştirmenlerinden birinin Maryna'yı (yorumculuğunun evrenselliği açısından; ulusunun emellerini yansıtma rolünden dolayı değil) Verdi'yle kıyaslamasının, burada herhangi bir anlam taşıyacağından kuşkuluydu. Amerikalılar bu sözlerden, Maryna'nın dehasının incelikten de ustalıktan da yoksun olduğu sonucunu çıkartabilirlerdi.

Makaleyi göstermek yerine, şöyle dedi: "Baylar, gazete kesikleriyle dolu bir albümüm olabileceğini aklınız alıyor mu? Eleştirileri çok ender okuyan ve hakkındaki yazıları biriktirmeyi aklından bile geçirmeyen benim?"

Tribune'da yazan ve ülkenin en güçlü tiyatro eleştirmeni olan, korkutucu William Winter da içinde olmak üzere, bütün eleştirmenlerin gönlünü kazandı. Winter'ın, Madam Zalenska'nın başlangıç seçimini kınadığı doğruydu: "Bu olağanüstü

sanatçının (üstelik bir kontes!) yüreklerimizi fethetmek için yola bu ciğerleri zayıf, iffeti daha da zayıf, güvenilmez yaratıkla çıkması, gerçekten de şart mıydı?" Yine de Winter onu bağışlamıştı elbette. Sevgili, sâdık San Francisco'da ya da yaygaracı Virginia City'de bu türden bir kınamanın fısıltısı bile duyulmamıştı; Warnock, Batı'nın çok daha geniş fikirli (bazılarının dediği gibi 'gevşek') olduğunu, oysa Amerika'nın doğusunun ("Unutma, biz kocaman bir kıtayız ve tam elli milyon kişiyiz!"), özellikle orta kısmının, sahnede betimlenen kadınların iffetini "az da olsa" dert edebileceğini açıkladı; demek istediği şuydu: Dumas'nın, adı kötüye çıkmış ve bu sayede fazlasıyla ünlenmiş, toplumsal ahlâka yönelik bir tehdit sayılabilecek oyununu savunurken, Maryna "fazla" ileri gitmemeliydi.

Neyse ki eleştirmenlerin tamamı, yeni tanrıçalarının düşmüş bir kadını oynayarak sanatını kirlettiği görüşünde değildi. *Herald*'da etkili bir isim olan ve Maryna'nın özel hayranı olup çıkan, Jeannette Gilder, zenginlerle düşüp kalkan fahişenin giyim kuşamıyla çok daha ilgiliydi; Bogdan'a kalırsa, Bayan Gilder'in yüksek yakalıkla boyunbağı, melon şapka ve bir erkek frakını da içeren, çarpıcı giyim zevki bu ilginin nedenini açıklıyordu. "Marguerite'in elbisesinin gözler önüne serdiği kollarını, dirseğin hemen altına kadar uzanan, on iki düğmeli, krem rengi, narin eldivenler sarıyor; bu noktadan çıkan ve omza kadar uzanan kadife şerit ise taşlı bir iğneyle tutturulmuş," diye yazdı Bayan Gilder, Marguerite Gautier'nin ilk perdedeki göz alıcı girişini tanımlarken. "İşin en komik yanı da," diye ekledi Bogdan, "Maryna'nın *Camille*'de giydiği kostümlerin tamamının, en şık kadınların yanı sıra, en tutucu kadınlar tarafından da kopya edilmesi."

New Yorklu kadınların onun davranışlarına, el hareketlerine, saç modellerine (özellikle *Camille*'in birinci perdedeki, oldukça kabartılmış, lülelerle ve bantlarla bezenmiş topuzuna) öykünmeye başladığını Maryna'ya ilk söyleyen kişi de yine Bogdan oldu (bunu son fark eden kişi *ben* olurdum herhalde,

dedi Maryna): Zalenska şapkaları, Zalenska eldivenleri, Zalenska broşları en şık dükkânlarda görülmeye başlamıştı; hatta 'Polonya Suyu' adlı yeni bir kolonya bile satışa sunulmuştu –oval etikette Maryna'yı bir salonda otururken ve uzun saçları, duyarlı, veremli yüzlüyle Chopin'in birebir kopyası olan, genç bir erkeğin çaldığı piyanoyu dinlerken gösteren bir resim vardı. Yine, gösterişli *Camille* giysileriyle çekilmiş, büyük boy fotoğrafları eczanelerin camlarını süslüyor, puro dükkânlarında satılıyordu. Gazeteler Madam Zalenska'nın sosyal etkinliklerini günbegün duyuruyordu. Maryna verdiği kiloları hâlâ geri almamıştı, oysa bir hayalet kadar zayıf göründüğü sürece, oyunun ilk perdesinde giydiği, herkesin en çok beğendiği kostümü iyi taşıyamayacaktı: çamurcun-mavisi ipekten, kabarık bir etekle koyu yeşil, kadife üstlüğün karışımı olan, üzerine oturan bir gece elbisesi. Ama Paris'in yeni gözdesi Sarah Bernhardt'ı, kuşa benzeyen yüzü ve bir deri bir kemik siluetiyle gösteren fotoğraflar, Maryna'nın fena halde canını sıkıyordu. Böylece, kendini hızla yaklaşan bir çekişmeye hazırladı ve kilo almamaya ant içti.

Beşinci Cadde Tiyatrosu'ndaki dört haftanın ardından, bir hafta süreyle, bir Alman terzinin gözetiminde, artık iki düzine sandığı dolduran sahne gardırobunu elden geçirdi (eklemeler, çıkarmalar), sonra Amerika'yı fethetmek için kolları sıvadı ve yerel tiyatro topluluklarının eşliğinde, Uzak Batı dışında, ülkenin dört bir yanında oynamaya başladı. Philadelphia'da kentin en tanınmış eleştirmeni, *Camille*'in dördüncü perdesinde taktığı "kırk bin dolar değerindeki elmaslı taca" hayran kaldı; söylentiyi Warnock yaymıştı –takılar sahteydi elbette. Maryna, yenilenen Arch Caddesi Tiyatrosu'yla yaptığı bir haftalık sözleşme boyunca salt *Camille*'i oynamasının bir hata, Warnock'un hatası olduğunu düşünüyordu. Philadelphia'da hayal kırıklığına uğradı. Neyse ki, *İstediğiniz Gibi* ve *Romeo ile Juliet*'i de sunduğu Baltimore ve Washington'daki tepkiler olumluydu. Sonra, buharlı gemiyle yeniden doğu kıyısına döndü ve Warnock'un deyişiyle ülkenin en saygın tiyatrosunda, ülkenin en

kültürlü seyircisinin karşısına çıkmaya hazırlandı –yalnızca Rosalind ile Juliet'i oynayacaktı. ("Boston *Müzesi* mi, Bay Warnock? Amerika'da bir tiyatroya müze denmesi yaygın bir şey midir?" "Yalnızca Boston'da, sevgili bayan.") Yeni arkadaşı Winter, militan bir New Yorklu olarak, Amerika'nın 'yüksek kültür başkenti'ne karşı oldukça kuşkucuydu. Boston bile, dedi Maryna'ya alaycı bir dille, David Garrick'in zamanında Londra tiyatrolarını dolduran izleyiciyle boy ölçüşemez; onlar Shakespeare'i öyle iyi bilirdi ki, metni bozan, bir sözcüğü yanlış telaffuz eden, hatta bir heceyi yanlış vurgulayan bir oyuncu, salon ve balkon seyircisi tarafından bazen fısıltıyla, bazen de sesli sesli düzeltilmeyi göze almak zorundaydı. Ama evet, diye tamamladı sözünü, Boston'ın Shakespeare'i çok iyi anlayan Shakespeare yanlılarıyla dolup taştığı doğruydu. Maryna bu zorlayıcı sınavı büyük bir özgüvenle bekliyordu. Aldığı övgülerin yatıştırdığı (yine de, dikkati elden bırakmayan) Maryna, İngilizce'sini eskisi kadar kollamaz olmuştu; bu yüzden, Boston Müzesi'ndeki gala gecesinden sonra, üstelik o güne kadarki en akıcı Rosalind'ini sunduğunu düşünürken, *Evening Transcript*'in bir numaralı tiyatro eleştirmeninin yazısını okuyunca afalladı; adam onun aksanına, özellikle *Beğendiğiniz Gibi*'nin duygusal bölümlerindeki vurgusuna bayıldığını, ama iş Shakespeare'in şakalarına, alaycı dokundurmalarına gelince, bunun büyük bir engel oluşturduğunu yazıyordu.

"Haklı, öyle değil mi?" diye inledi, derslere yeniden başlamak için derhal Langham Otel'deki dairesine çağırdığı Bayan Collingridge'e. "Dilim ne zamandır sürçüyor?"

"Philadelphia'da, öteki yerine *özeki* dedin, Washington'da aşk yerine *aşşk,* güç yerine *güğç,* Baltimore'da ise *zoluk, tâht* ve *ta-a-rlakuşu.*

Kulağının korku dolu zarını delen,
Bülbüldü, tarlakuşu değil.

En kötüsü de buydu."

"Sevgili Mildred, bana nasıl katlanıyorsun?"

"*Armang, seni sevoorum.*"

"Kes artık, Mildred. Ne demek istediğini anladım."

Keşke Maryna'nın tek derdi, İngilizce'sini Shakespeare'in hakkını verecek kadar ince ayarda tutmak olsaydı!

Toronto'da işler daha iyi gitti; Buffalo ve Pittsburgh, Amerikan sahnesinin bu yeni, egzotik süsünden büyülendi; Cleveland ve Columbus beğeniyle ışıldadı. Maryna, Warnock'a yeni bir rolü taş çatlasın iki günde ezberlediğini söylemek gibi bir hata yaptığı için, Cincinnati'ye gitmelerine üç gün kala menejeri açıkladı: *Adrienne* ile *İstediğiniz Gibi*'nin yanısıra, cumartesi matinesi için programa *East Lynne* de alınmıştı. Tepesi atan Maryna anımsattı: kendi deyişiyle *Beast* Lynne*'de oynayacak kadar asla alçalmayacağını daha önce söylemişti, öyle değil mi? "Ben bir sanatçıyım, Bay Warnock," diye kükredi. "Gözyaşı taciri değil!" Ama sonunda, turnenin ikinci ayında Warnock'un yalvarmalarıyla ısrarına yenildi ve oynadı –Cincinnati'de, Louisville'de, Savannah, Augusta, Memphis ve St.Louis'de. Warnock onu yatıştırırken haklıydı elbette: "*Bankada* keklik!" "Ne?" "Demek istediğim, seyirci bu oyuna bayılıyor." "Ağlamaktan hoşlandıkları için mi?" "Evet, insanlar tiyatroda en az gülmek kadar ağlamaktan da hoşlanırlar. Bunun neresi yanlış, sevgili bayan? Ama asıl hoşlandıkları şey, büyük bir oyuncuyu izlemektir. Yani sizi!"

En dramatik, en duygusal, hatta en kahramansı metin bile seyirciyi, çekip giden, sonra öyküye sinsice dönen, amacına ulaşmak için kılık değiştiren ya da çektiği acılar yüzünden başka biri olup çıkan, gerçek kimliği, oyunu izlemek için para ödeyenler tarafından güzelce bilinirken, sahnedekilerin kesinlikle tanıyamadığı bir kahraman kadar hoşnut edemiyordu. Dolayısıyla, *East Lynne*'de başrol oynamak demek, aynı anda iki rolü canlandırmak demekti. Biri, düzenbaz bir ahlâksızın etkisinde

(*) (İng.) Hayvan, canavar. (ç.n.)

kalıp sevgi dolu kocasını ve çocuklarını terk eden, kandırılması kolay, iradesiz Lady Isabel'di. Diğeri ise, hatasını anlamış, çektiği acılar yüzünden vaktinden önce yaşlanmış, eski yuvasına gözlüklü, kır saçlı bir mürebbiye olarak dönen, pişmanlıktan kıvranan bir günahkâr. Öz çocuklarının dadılığını üstlenen 'Bayan Vine'. Üç çocuğunun en küçüğü, bıraktığında henüz bir bebek olanı, kollarında can verirken attığı çığlık –*Ah, Willie, çocuğum, öldü, öldü, öldü! Üstelik beni hiç tanımadan, bir kez olsun anne diyemeden!*– seyircide her seferinde bir keder patlaması yaratırdı. Sonra sıra, ölmek üzereyken gerçek kimliğini açıkladığı ve kocasından af dilediği sahneye gelince, gözyaşları bir kez daha boşalırdı: *Şu halimi belleğinden sil ve eğer becerebilirsen, beni hep o evlendiğin masum, güvenilir kız olarak anımsa.* Kocası tarafından bağışlanınca, geride bıraktığı iki çocuğunu, sırf onun hatası yüzünden cezalandırmaması için yalvarışı: *Lucy ile küçük Archie'ye iyi davran, onları sev*, diye fısıldardı boğuk bir sesle. *Annelerinin günahının bedelini onlara ödetme!*

Asla, asla! diye haykırdı, yerel tiyatro topluluğundan, Archibald'ı oynayan aktör –Amerika'da düzinelerce Archibald vardı, ama Isabel tekti: yalnızca Maryna'nın yansıtabildiği, o tüyleri diken diken eden hüznüyle, en iyileri. Erkek oyuncu başını eğdi. Maryna onun yakasındaki kepekleri gördü. Avutulamaz bir kederle, olduğu yerde dönüyor, dönüyordu. Ne yapıyorum, dedi içinden; kendini yavaş yavaş *East Lynne*'in sönmek bilmez heyecanına ve arsız coşkusuna kaptırırken.

Korkunç bir dinginliği arıyordu.

Chicago'da, on gün boyunca oynadığı Hooley's Operası'nda, Amerika'nın en kalabalık göçmen topluluğu olan, üstelik sayısı sürekli katlanan Polonyalı göçmenlerin çiçek, armağan ve iltifat yağmuruna tutuldu. Pazar günü, Aziz Stanislaw kilisesinde, Bogdan'la birlikte katıldığı ayinden ve Piskopos Klimowski'nin verdiği bitmek bilmez öğle yemeğinden sonra, kilisenin bitişiğindeki, halka açık toplantı salonunda bir gösteri sundu (elde edilen gelir, ihtiyacı olan cemaat üyeleri arasında

paylaştırılacaktı); Mickiewicz'den şiirler, Slowacki'nin *Mazepa*'sından bölümler ve Shakespeare'in (Maryna'nın asıl ününü borçlu olduğu) bazı dizeleri: Portia'nın merhamet dilenen konuşması, Ophelia'nın çıldırdığı sahne, İskoçyalı Lady'nin uykuda gezerkenki taşkın haykırışları. Shakespeare'i Polonyaca oynarken, kendini kuş gibi hafiflemiş hissetti. Boğuk sesli, kılıksız erkekler ve gözleri kızarmış, mendilli kadınlar yanına gelip, ellerini öptüler.

Bu kadar çok yolculuk etmek, gidilen her yerde aynı şeyi yapmak dünyayı küçültür. Her yeni kentin, Maryna'nın giyinme odasının boyuna ve donanımına indirgenmesi, yerel tiyatro grubunun yetersizliğinin az ya da çok oluşu, Bogdan'ı görev yerinde (kendi yeğlediği yerde, yani yan kanatta ya da sahnedeyken onu daha iyi görebilmek isteyen Maryna'nın ısrarıyla, locada) görmenin huzuru ve Maryna'ya aşıladığı sıcacık güven; kısacası, her şey yolundaydı.

Heinrich'in grubunda, genç bir oyuncuyken turnelerin her türlü güçlüğünü sonuna kadar yaşadığını düşünürdü. Yanılıyordu. Çünkü Amerika'da, sanatçının mola verme gereksinimi görmezden gelinmekteydi: Amerikalılar kesintisiz turnenin mucidiydi; gösteri ardına gösteri, iki kent arasında bir, en çok iki günlük aralar. Maryna trendeki kompartımanına kapandı, tekerleklerin gıcırtısı eşliğinde, canlandıracağı kişilerin sözlerini dinledi. Bogdan okudu. Issız bir yerde durdukları, daha ayrıcalıklı trenlere yol vermek için yan yolda, tam bir saat bekledikleri zaman okumayı sürdürdü. Peter camdan dışarıya bakıyor, kendi kendine bir şeyler mırıldanıyor, Maryna ise bir oturup bir kalkıyor, bir oturup bir kalkıyordu. Kocasının sözünü kesmemesi gerektiğini biliyordu.

"Yirmi sekiz ne, canım?"

"Anne, bozdun ama!"

"Tanrı aşkına, Peter, neyi bozdum?"

"Sırayı. Vagonların üzerindeki numaraları topluyordum. 1, sonra 9, 8, 7, 3 derken, sen..."

"Özür dilerim. Sen toplamaya devam et."

"Anne!"

"Şimdi ne yaptım?"

"Başka bir tren beklemek zorundayım."

Geceleri doğru dürüst uyuyamıyordu, yine de dayanıklılığı olağanüstüydü. Canı istediği zaman kestiriyor, bir saat sonra da dinlenmiş, tazelenmiş olarak uyanıyordu.

Warnock, yakınmalarını dinlemek için onu bekliyordu.

"Gördüğünüz gibi, hiçbir şeyden yakınmıyorum Bay Warnock," dedi Maryna, gecenin bir yarısı, buzlu Wisconsin'in bir yerinde, vagonun en ucunda çayını yudumlarken. Milwaukee'deki Grand Opera'da iki akşam üst üste çıktığı oyunların ardından, Müzik Akademisi'ndeki üç temsil için Kansas City'ye gidiyordu. Bir katar deposunda durmuşlardı; tren bir saattir gıcırdayarak, sarsılarak bir öne bir arkaya gidip gelmekteydi. "Şu iğrenç gece yolculukları. Son zamanlarda beni ve ailemi yerleştirdiğin pis oteller. Birlikte oynamaya zorlandığım berbat oyuncular. Bu Marina Zalenska'nın ilk Amerika turnesi ve daha öğreneceği çok şey var. Size tek bir şey söyleyeceğim, lütfen dikkatle dinleyin, çünkü bir daha yinelemeyeceğim: bir daha *buna* asla izin vermeyeceğim."

Polonya iç içe geçmiş halkalardı –her şey tanıdık, doymuş, merkeze odaklıydı. Oysa burada, çok daha engin ve sınırları bulanık olan taşra dört bir yöne uzanıyor, yeni sürgünler veriyordu. Bilmediği bir yerden bir başkasına sürekli hareket halinde olan Maryna, kendini hiç bu kadar yoğunlaşmış, böylesine azimli, dışa bu kadar kapalı hissetmemişti. Sahneye, bu durumun yol açtığı zorunluluklarla, doygunluklarla silahlanmış bir halde çıkıyordu. Shakespeare'in Rosalind ve Juliet'i, Adrienne, Marguerite Gautier, hatta *East Lynne*'in perişan Lady Isabel'i –onlarla birlikteyken öyle rahattı ki. Bazen düşlerine giriyor, birbirleriyle konuşuyorlardı. Maryna onları avutmak istiyordu. Onlar Maryna'yı avutuyordu. Bazen, sırf onların düşündüklerini düşünmek yetip de artıyordu ona.

Bu arada, bir şey vardı ki, hiç konuşulmadığı gibi hızla uzaklaşıyordu da. Ara ara, şöyle bir göz atılan şeyin üzerine şimdi bir örtü çekiliyordu. Üç yıl önce, tifo yüzünden saçları dökülünce Maryna, başının arkasında ortaya koyu pembe, iki leke çıktığını görmüş, şaşırmıştı (biri tepeye yakın, öteki ensesinin üst kısmında). Giyinme odasındaki büyük aynaya sırtını dönmüş, bir el aynasının yardımıyla, geniş aynaya yansıyan doğum lekelerini tiksintiyle süzmüştü. Ama kafatasının arka kısmını bir tek perukçuyla giydiricisi görmüştü; başı da zaten kısa bir süre sonra sık, minik tüylerle kaplanmış, ardından saçları uzamış, gürleşmişti; büyük bir olasılıkla çıplak kafatasını bir kere daha görmek zorunda kalmayacaktı.

Üzücü, çirkin bir şey ansızın gözler önüne serilir... ama sonra yok olur ve artık onu kovalamanın, çoktan gözden yitmiş bir şeyin peşinden koşmanın hiçbir anlamı yoktur. Rahatsız edici bir bilginin, gereksiz bilgiye dönüşmesi öyle kolaydır ki.

Diyelim ki, Maryna ile Bogdan geçen yılki uzun ayrılıkları sırasında, gereksindikleri sevgiyi başka yerlerde aradılar; olsun, söze dökülmediği sürece bilinmeyecek öyküleri birbirlerine zorla anlatmaya hiç niyetleri yoktu. Aşk, evli insanların aşkı, özverili suskunluklarla doludur. Onlar da birbirlerine karşı özverili olacaklardı.

Maryna, onu bu erkeğe vazgeçilmez bir biçimde bağlayan şeyi biliyordu: Bogdan'ın ilgisi, özeni öyle kıvamındaydı ki, Maryna'nın kendini özgür hissetmesine izin veriyordu.

Peki ama, Bogdan'ın her zaman yanında olacağını, her gösterisine katılacağını elde bir saymak küstahlık olmuyor muydu? O Polonya'dayken Kont Dembrowski idi; yurtsever, uzman. Oysa Amerika'da, mesleği değil rolü olan bir erkekti: zaferinin doruğundaki karısının yanında durma rolü.

"Senin için endişeleniyorum, sevgilim. Mesleğimin lanetli yanı, beni sürekli kendimi düşünmeye zorluyor. Sana öylesine minnettarım ki... varlığına, desteğine, aşkına..."

"Benim için mi endişeleniyorsun?" dedi Bogdan. "Hiç san-

mam." Sitem mi edecekti? Hayır. "İçini bir kez daha rahatlatmamı istiyorsun, hepsi bu."

"Galiba öyle," dedi, uysallaşan, rahatlayan Maryna.

Turnenin en batı noktasında (Omaha'daki Boyd Operası'nda bir hafta) Bogdan onu bıraktı, California'nın güneyine döndü. Amacının, yolculuk etmediği zamanlar Maryna'yla birlikte yaşayabilecekleri, uygun bir ev bakmak olduğunu açıkladı. Ama Maryna onun şu gizemli Havacılık Kulübü'ne sızmak için Carpinteria'ya döndüğünden kuşkulanıyordu; Bogdan'ı tanıyan biri olarak da, bir uçuşa kendi gözleriyle tanık olur olmaz, makineyi bizzat uçurmak isteyeceğinden emindi.

"Sana bir şey olursa," dedi kocasına, "bunu kaldıramam. Ama yine de, yapman gerekeni yapmalısın."

Sürekli yollarda olan Maryna'yı mektup aracılığıyla yatıştırmak Bogdan için olanaksızdı; telgrafa ise yalnızca âcil durumlarda başvurma konusunda anlaşmışlardı. Turne haziranda, Brooklyn'deki Park Tiyatrosu'nda bitecekti: bir hafta boyunca, *Camille, Adrienne* ve *Romeo ile Juliet*. Temmuz başı için *S.S.Europa*'ya biletleri vardı. Her şey yolunda giderse, Bogdan geminin kalkış tarihinden önce New York'ta olacaktı.

Maryna'nın endişelenmesini istiyordu elbette. Kocalık hakkıydı bu. Ama Maryna'nın kendi sanatına, akıl sağlığına karşı görevi de, herhangi bir şey için fazla endişelenmemeyi gerektiriyordu.

İşin doğrusu Maryna, Bogdan'ın bütün tasarılarını duymak istemiyordu; kocasına en azından, kendine ait, gizli bir serüven hakkı tanıyabilirdi. Kocası ondan, söylenen her şeye inanmasını istiyordu. Belki de uçmuşlardı. Yere çakıldıkları ise kesindi.

Hayır, anne, daha fazla kalamam. Bir hafta sonra Zakopane'ye geçmeyi baştan kararlaştırmıştık. Stefan'a bakan ve çok iyi dost olduğum Doktor Tyszynski'yi de ziyaret etmeliyim

–hayır, artık Krakow'da yaşamıyor. Evet, Zakopane'ye yerleşti, bütün yılı orada geçiriyor. Anne, seni anlamıyorum, rahat etmemi istemiyor musun? Otel gayet rahat. Böylesi benim için çok daha iyi, üstelik yapmam gereken bir sürü şey var. Yuvaya zaferle dönüş! Gülünç, anne. Bu tam anlamıyla özel bir ziyaret, biliyorsun. Herkes tepeme üşüşmüş, beni tırmalıyor. Neden? Ben gider gitmez, hayranlarım seni ve Jozefina'yı rahat bırakacaktır, emin ol. Hazır buradayken, belki de *Antrakt* için 'Amerika'dan Mektup' başlıklı bir makale yazmalıyım; ne dersin, Bogdan? Hayır, Krakow'da gereksindiğim iç huzurunu bulmam olanaksız; Zakopane'de yazarım artık. Varşova mı? Varşova'ya neden gidecekmişim, anne? Olmaz. Varşovalı dostlarım beni görmek isterlerse, trene atlayıp Krakow'a gelebilirler. Imperial Tiyatrosu'nun yönetimine fena halde kızgınım. Müdürü dost sanırdım, evet. Tâ ki, kindar bürokratlardan biri olduğunu öğreninceye kadar. Bana katılmıyor musun, Bogdan? Varşova'ya gitmek aklımızdan bile geçmedi. Ortalığı birbirine katabilirdim. Oysa sakin olmalıyım. Evet, eski meslektaşlarımı görmeye can atıyorum, özellikle Tadeusz'u Imperial'in sahnesinde seyredememek beni kahrediyor, ama hayır, Varşova'ya gitmiyorum. Beni geri almalarını istemek mi? Anne, sen aklını mı kaçırdın? Kırgınlığım hâlâ geçmedi. Ama Amerika'da kalmamın nedeni bu değil. Temmuz ve ağustosu burada geçirmek uzun zamandır aklımızdaydı; akrabaları ziyaret etmek için. Dostlar tarafından ziyaret edilmek için. Bogdan, Dembowski mülkleriyle ilgilenmek üzere Poznan'a gitmek zorunda, ayrıca ağabeyiyle konuşması gereken bazı miras konuları var. Bu kadar yakınına gelmek ve onu bir daha görememek insanı çıldırtıyor. New York'tan ayrıldığımızdan beri aklımızda! Bogdan çok üzülüyor. Olağandışı bir kadındı, Jozefina. Öyle modern filan değildi; çok küstahtı. Polonya'da artık öyle kadınlara rastlanmıyor. Bogdan, kibarca söylemem gerekirse, annemin bir âşığı var. Bu ülkede her şey sürmek, sonsuzcasına sürmek zorunda mı? Neredeyse sekseninde! Adı Glinski, Florianska Caddesi'ndeki fırın-

cı; tepesi sivri, kocaman bir kafası, unla kaplı bıyıkları olan bir ahmak; bu sabah erkenden, çocukla bir saat geçirmek için buraya gelirken, onu hâlâ burada bulacağımdan emindim. Her neyse, bir sakınca görmüyorum. Peter'in fırına gidip oyalanmasına izin veriyor. Evet anne, onun adı artık Peter. Yo, gerçekten; aynı zamanda bir Amerikan adı, ama senin ona Piotr demene ses çıkarmaz, eminim. Polonyaca'yı hâlâ unutmamış olmasına neden şaşıyorsun? Aniela'yla sürekli anadilini konuşuyor. Sekreterim mi? Ondan sana Aniela mı söz etti, yoksa Peter mi? Evet, Amerikalı. Tek kelime Polonyaca bilmiyor. İstese *öğrenebilir* elbette, ama neden istesin ki? Orası Amerika, anne! Aniela, bizimle Polonya'ya geleceğini, Bayan Collingridge'in ise iki aylığına California'ya gideceğini öğrenince sevinçten ışıdı. Ama Polonya'ya dönmek kızı hiç duygulandırmamış gibi. Belki de nedeni, bir ailesi olmaması. Yüreğimdeki bu korkunç sancı. Hayır, kendi kendime konuşuyordum, anne. Seni iyi gördüğüme çok sevindim, anne. İnan Henryk, bu ziyaretin benim için en doyurucu yanı, seni görmek. Bogdan, Bogdan canım, seninle Wielkopolska'ya gelmemi istemediğinden emin misin? Yo, Ignacy buna cüret edemez. Anne, Varşova'ya gitmem için beni kandırmaya çalışmaktan vazgeç. Evet, bir para cezası var. Daha önce de anlattım ya. Her tiyatronun, her türden yanlış davranış için oyunculara uyguladığı bir ceza tarifesi var. Daha önce hiç para cezasına çarptırılmadım ki! On bin ruble, anne. Evet, *on*. İşte özgürlüğümün bedeli bu kadar. Ah, şimdi anladın demek? Getirdiğim armağanları kız ve erkek kardeşlerime, onların ailelerine dağıttım, Henryk. Peter'i de annemle Jozefina'ya teslim ettim; herkes üzerine titriyor. Hayır, Peter, benimle Zakopane'ye gelemezsin. Merak etme, Aniela seninle kalacak. Hayır canım, annen çok kalmayacak. Bir hafta sonra dönecek. Yo, elmalı krep yemek istemiyorum, anne. Çok doydum, teşekkür ederim. Anne...anne, ben otuz sekiz yaşındayım! Bogdan, bu sabah Poselska Caddesi'nden ayrılmadan önce, Aniela'nın bana ne dediğini tahmin et: 'Amerika'daki koşuşturma

burada yok.' Haklı, burada o kadar koşuşturması gerekmiyor! Ben de öyle. Henryk, Bremen'den geldiğimizde, tren istasyonunun halini görmeliydin. O kalabalık, çiçekler, şarkılar. Tıpkı gidişimdeki gibiydi. Çok duygulandım. Yuvama dönünce neler hissedeceğimi bilemezdim, Bogdan, ya sen? Amerika destanım şimdi bana bir ay yolculuğu gibi geliyor. Ama değildi, Bogdan, hayır. Amerika'daki abartılı hayranlık çok yüzeysel, oysa Polonya hayranlığında öyle derinlikler var ki... ne demek istediğimi biliyorsun. Şu söyleşi, evet. Yalnızca bir tane. Lütfen oturun. Kahve ister miydiniz? Yalnızca bir saatim var. Evet, Amerika'da oldukça mutluyum. Açık konuşmak gerekirse, tiyatro orada çok farklı algılanıyor. Yo, birkaç olağanüstü oyuncuları var elbette. Edwin Booth'un adını duydunuz mu? Polonya'da yeniden sahneye çıkmak mı? Bunu ne kadar istediğimi söylemeye bile gerek yok! Ben her zaman, her şeyden önce Polonyalı bir yurtsever ve Polonyalı bir aktris olarak kalacağım. Öte yandan, modern bir sanatçı olarak, sanatımı mümkün olduğunca çok kişiye sergilemek isterim. İngilizce oynamak artık bana son derece doğal geliyor; önümüzdeki yıl bir sezonluğuna Londra'da da oynamayı tasarlıyorum. Çağdaş ulaşımın mucizeleri sayesinde, insan artık sanatını her yere taşıyabiliyor. Büyük mesafeler gözümü korkutamaz benim. Bu açıdan, tam bir Amerikalı olduğumu söyleyebilirim. Bogdan, hemen gitmek zorunda mısın? Birkaç gün daha kalsana. Bogdan, güzelim Krakow'umuz ne kadar küçük görünüyor, değil mi? Hiçbir şey değişmemiş. Hiçbir şey! Saçma olduğunu biliyorum, Henryk, ama Zakopane'ye gelmek ödümü koparıyor. Onu değişmiş bulmaktan korkuyorum. Uzun bir ayrılıktan sonra bir yere dönmenin nasıl bir duygu olduğunu bilirsin. Kaçtığın bir yer bile olsa, onu bıraktığın gibi bulmak istersin. Duvarda aynı çirkin resimler, masanın altında uyuklayan köpek, şömine rafındaki bir çift porselen köpek, kitaplıktaki deri ciltli, okunmamış klasikler, pencerede uyumsuz sesiyle cıvıldayan aynı saka. Henryk Krakow'a geliyor, Bogdan. Mektubunda, Zakopane'nin değişmedi-

ğini garanti edemem, diyerek bana takılıyor. Ah, aman Tanrım. Yüzündeki çizgiler, Henryk. İçimden ağlamak geliyor. Yo, yüzündeki çizgiler yüzünden değil. Burada olduğun için. Saçların da kırlaşmış. Elindeki şu titreme de neyin nesi? Dur da sana bir daha sarılayım, Henryk'im, benim biricik dostum. Biliyorum, Zakopane'ye gelmeliydim; beni bağışla. Krakowlu zenginlerin diktiği villaların önünden geçerken bakışlarımı kaçırmalıydım. Artık Zakopane'yi tanıyamadığımı söylerdim, ama sen bana inanmazdın. Abartmaya ne kadar eğilimli olduğumu bilirsin. Maryna'nın bir oyuncu olduğunu unutmadın, değil mi? Dur da yanaklarını bir daha öpeyim. Doğru, her şeyi bıraktığım gibi bulmak istiyorum, değişmesin istiyorum; peki ama, illa da değişmeli mi? Ayrılığım o kadar da uzun sürmedi ki. Yalnızca iki yıl. Yo, iki yıla sonsuz diyemezsin! Şimdi kim abartıyor bakalım? Bana gülüyorsun, öyle mi Henryk? Evet, doğruyu söylemek gerekirse, sizin, arkada bıraktıklarımın *beni* değişmiş bulmanızı istiyorum. Olumlu anlamda elbette. Efendim? Evet, şimdi daha *güçlüyüm*. Evet. Yaşamımda ilk kez, tek başına ayakta kalmanın ne demek olduğunu anladım. Gerçi hiç yalnız kalmadım, ama... Beni anlıyorsun. Hayır, seni terk etmiş değilim, sevgili, sevgili dostum. Sorun, Polonya'nın en büyük kadın oyuncusu olmamdı. Anımsarsın, bir zamanlar en büyük amacım Gabriela Ebert'ten de iyi olmaktı. Şimdiyse, doğaldır ki, Sarah Bernhardt'tan daha iyi olmak istiyorum. Peki, Sarah Bernhardt'tan *iyi miyim*? Polonya'da kalırsam yanıtı asla öğrenemem. Sınavlara, çekişmelere, meydan okumalara, gizeme ihtiyacım var. Kendimi *yuvamda* hissetmemeliyim. Beni güçlendiren şey işte bu, artık anladım. Kendimden kurtulmalıyım, Henryk, bunu en iyi sen anlarsın. Yalnızca sahnede olmayı kastetmiyorum; canlandırmayı, dönüştürmeyi değil. Oynamak dediğin nedir ki? Oynamak, sevgili Henryk, bunu bir tek sana açıklayabilirim, *kandırmaktır*. Tiyatro mu? Göz boyamak, 'mış' gibi yapmak. Yo, hayal kırıklığına uğramış değilim. Tam tersine. Otel penceremin altında toplanan öğrenciler şarkılar söylü-

yor. Her gün gelen taze çiçek sepetleri, otelin girişine iki sıra halinde diziliyor. Geçen gün Peter'in anneme şöyle dediğini duydum: oyunların en sevdiği yanı, insanların gerçekten ölmemesi, yalnızca ölüyormuş gibi yapmasıymış! Peter'i annemle Jozefina'dan kurtar, at binmeye götür, Jarek. Bütün gün evde ya da fırında kalmamalı. Hareket etmesi, açık havada zaman geçirmesi gerek. Kışla-manastırımızdan (alay etmek yok, Henryk!) ayrıldığım zaman zor günler geçirdim, ama Bogdan'dan yardım isteyemezdim, çünkü onun da çiftlikte bir sürü sorunu vardı. Satabildiklerimi sattım, mücevherlerimi, dantellerimi rehine koydum; bazen, bir paket çay ya da şeker alacak parayı bile bulamıyor, aç yatıyordum. Ama açlık, çektiğim sıkıntıların en hafifiydi: hiç beklenmedik bir mutluluğun ardından kalbim kırılmıştı. Ama özveriler beni güçlendirdi. Daha fazlasını anlatamayacağım, beni bağışla. Ondan söz etmek (sana bile olsa) Bogdan'a yapılacak en büyük hainlik olur. Bir şey soracağım. Döndükten sonra seninle... seninle konuştu mu? Hayır, elbette konuşmadı. Ondan da bu ağzısıkılık ve ağırbaşlılık beklenirdi zaten. Benden hiç söz etmedi mi? Bir kere bile? Nedeni bana çok kızgın olması. İyi ama, *sen* nereden bilecektin ki, Henryk? Hem neden soruyorum ki? Sen beni herkesten iyi tanırsın. Ben bir canavarım. Aşkı fırlatıp attım. Kötü bir anneyim. Kendim dahil, herkese yalan söylüyorum. Hayır, senden günahlarımı bağışlamanı istemiyorum, Henryk. Yo, yo, galiba istiyorum. Evet mi? Beni canavar olarak görmüyor musun? Dur da başımı omuzlarına gömeyim. Sen de kollarını bana dola. Ah, harika bir duygu bu. Henryk'im, benim can dostum, *sen* nasılsın peki? Sürekli kendimden söz ediyorum. Bogdan huysuz akrabalarıyla çekişmeye gitti. Büyükannesinin mezarına gidip ağlamalı. Yırtıcı bir kadındı. Ona hayrandım, ondan korkardım. Bogdan'a karşı *toute tendresse** idi. Sonra Bogdan dönecek; birlikte Paris'e gidip biraz kalacağız; gemimiz ağustos sonu

(*) (Fr.) Çok şefkatli, sevgi dolu. (ç.n.)

Cherbourg'dan yola çıkıyor; eylül ayını New York'ta, sonbahar ve kış turnem için kuracağım tiyatro grubuna oyuncu seçmekle geçireceğim; turne New York'ta altı haftalık bir gösteriyle başlayacak. Krystyna, canım, dur da sana bir bakayım. Evet, birlikte, birkaç gün Ophelia'na çalışabiliriz elbette. Bu bana büyük bir keyif verir. Yarın öğleden sonra otelime gel. Güzel. Güzel. Zarafetten yoksun bir yürüyüş. Çok beğendim. Çiçek demetini Gertrude'e uzatırken azıcık sendeleyebilirsin bile. Küstah olmaktan korkma. Süresini iyi ayarladığın sürece, her türlü kişilik özelliğini deneyebilirsin. Rolü kendine mal et, onu *benim* nasıl betimleyeceğimi düşünerek gölgemde kalma. Büyük Rachel, İskoçyalı Lady'yi (bana öyle bakma; İskoçyalı bayan derken kimi kastettiğimi bal gibi anladın!) Londra'da oynamaya hazırlanırken, İngilizler ona ulu Bayan Siddons'larının uykuda yürüme sahnesi için akla gelebilecek her türlü yorumu çoktan uyguladığını söylemişler, Rachel de, *hepsini* uygulamış olamaz, demiş. Ben, elimi yalamayı düşünüyorum, diye eklemiş. Evet, en çılgın hayalini, Krystyna? Sendele, Krystyna! Bravo! Müthiş bir yeteneğin var. Ama ürkeksin. Bir oyuncu sınırlarını zorlamalı. Ophelia bile yalnızca bir kurban değildi. Gevşek cümlelerden, gevşek yorumdan ve gevşek çıkışlardan sakın. Öyle deme, Henryk. Yakında döneceğim. Neden, bensiz nasıl güzelce yaşayıp gittiğini görmek için mi? Henryk, Henryk. Sana hiç takılamayacak mıyım? Hemen surat asman mı gerekiyor? Sesinin tonu değişsin, Henryk. Ah. Soracaksın, demek? Kendini tutamıyorsun. Öyleyse, işte yanıt: Kimseyi özlemedim galiba. Çok meşguldüm. Bazen Bogdan'ı özlüyorum; neredeyse sürekli yanımda olduğu için, bu sözümün kulağa tuhaf geldiğini biliyorum. Sana tuhaf gelmiyor mu? Gerçekten mi? Kusursuz koca, demek? Mesafeli-zeki-hoşgörülü? Şimdi tıpkı Ryszard gibi konuştun. Tam onun söyleyeceği bir şey. Yo, *sen* beni asla kıramazsın, Henryk. Biliyorsun, göründüğüm kadar benmerkezci biri değilim. Bogdan'ın, onu yeterince meşgul edecek bir işi olmaması beni kaygılandırıyor. En çok California'yı seviyor,

şu sıralar Santa Ana Dağları'nda, çok güzel bir vadide bulunan bir mülk için pazarlık ediyor; sahneye çıkmadığım zamanları orada, birlikte geçireceğiz. Her zaman sahnede olacağım elbette. Amerika'da başarılı bir oyuncu yılda iki yüz elli, hatta üç yüz gösteriye çıkar. Evet, çok yararlı. Bir sekreterden çok, bir tür mürebbiye gibi. Son derece katı ve alçakgönüllü. Herkesin bir dadıya ihtiyacı vardır, benim bile. Peter ona bayılıyor. Jozefina, yeniden evlenmeyi düşünmüyor musun? Sahneyi neden bıraktığını anlıyorum, bir oyuncu olacak kadar kendini beğenmiş ve bencil değilsin; annemle yaşamayı sürdürmen ise gerçekten övülmeye değer. Ama kendini de düşünmelisin. Suratını asma, Jozefina. Evlilik bir kadın için her zaman en iyi çözüm olmayabilir, ama sen, o güzel kaşlarını çatan sevgili kardeşim, kendini mutlaka birisine adamak isteyen, buna gereksinen birisin. Daha da iyisi, Henryk'in yaptığı gibi, ideal bir davaya ya da bir hizmete. Aslında öğretmen olmalıydın. Evet, büyüleyici bir erkek. Soylu. Zakopane'de bir doktor olarak üstlendiği görev hayranlık uyandırıcı. Sana gelince –ah, kızarınca daha da güzelleşiyorsun, Jozefina. Henryk, aklıma seninle ilgili bir fikir geldi. Ama açıklamayacağım. Onu kendiliğinden akıl etmeni sağlayacağım. Evet, Amerika turneleri çok zorlayıcı, üstelik yılda otuz iki haftaya kadar çıkabiliyor. Ama bir başrol oyuncusunun yaşamı insana belli zevkler de tattırıyor elbette, çoğunlukla çocuksu zevkler: daldan dala atlamak, hayal kurmak, her şeyi oyun gibi görmek, öfke nöbetleri geçirmek. Gülümsüyorsun, Henryk; açık seçik düşünmekten âciz biri olduğumu mu sanıyordun? Oysa benden beklenen, *beklenen* şey, ateşli, kibirli, değişken biri, bir sevgi arsızı olmam; aynı zamanda, hoşgörülü, seçkin bir aileye sahip olmam: öteki oyuncular, zorba menejerim, Bayan Collingridge, kostümcü kadın... Bogdan yılın ancak belli bir bölümünde yanımda olabilir, ondan benimle birlikte dolaşıp durmasını bekleyemem. California'da salt kendine ait maceralar yaşıyor. Birine bağlanmış olabilir mi? Böyle bir şeyden hiç söz etmedi, bunun için ona gönül borcu duyu-

yorum, ama böyle bir şey olduysa ya da varsa bile, yaşamını hâlâ benimle sürdürmek istiyor. Peter, annen Henryk Amca'yla konuşuyor. Evet, Aniela'yla birlikte fırına gidebilirsin. Hayır, anne, akşam yemeğine kalamayacağım. Bogdan yarın dönüyor. Birkaç gün sonra Poznan'a gideceğiz, Bogdan'ın kız kardeşinde bir hafta kalacağız. Kocam benim koruyucu meleğim, Henryk. Biliyorum, bana sorduğun bu değildi. Yanıtı *bilmiyorum*. Ama onu istiyorum. Ona ihtiyacım var. Yanındayken kendimi iyi hissediyorum. Beni üzmüyor. Onunlayken hiç sıkılmıyorum. Onu sevdiğimi *umuyorum*. Sevmemem büyük haksızlık olurdu. Onu *seviyorum*. Ah. Bana karşı çok haşinsin, Henryk. Ama haklısın elbette. Sana söyledim, ben kötü bir insanım. Kimseyi sevmiyorum. Hayır, başkalarının sevgisi karşısında kendimi ezilmiş hissetmiyorum. Amma da fikir! Benim için kaygılanmayı kes artık. Bana karşı çok iyisin, Henryk. Fazla iyi. *İzin ver* de ağlayayım. Her şeyi bozuyorum. Kimseyi mutlu edemiyorum. Başını sallıyorsun. Ama beni avutmayı başaramayacaksın. Hayır, rol yapmıyorum. Sana rol yapmanın ne olduğunu söyleyeyim mi, Tadeusz? Rol yapmak, kandırmaktır. Bir oyuncunun sanatı, bir yazarın metnini kullanarak, büyüleme ve öykünme yeteneğini sergilemek, gösteriş yapmaktır. Oyuncu bir kalpazandır. Bogdan, sana haberlerim var. Tadeusz ile Krystyna evleniyorlar. İnsanların onlardan bekleneni yapması beni rahatsız etmez, ya seni? Onlar birbirleri için yaratılmıştı. Umarım küçük budala salt bir eş olmak için mesleğinden vazgeçmeyi düşünmüyordur. Krystyna çok yetenekli, Tadeusz'dan da yetenekli. İlk çocuklarının vaftiz annesi olmamı istiyorlar. Ah Bogdan, yaşlanmak korkunç bir şey. Yaşlanmaktan *nefret* ediyorum. Çok kibar olduğun ve beni sevdiğin için böyle söylüyorsun, ama nasıl göründüğümün farkındayım. Benim güzel Krakow'um. Amerikan kentleri inanamayacağın kadar çirkin, Jozefina. Öyle çirkin, öyle... saygısızlar ki. Ama taşra, toprak, dağlar, çöller, çayırlar, o vahşi ırmaklar bir Avrupalının Amerika'ya ilişkin kurabileceği bütün hayallerin ötesinde,

çok daha muhteşem, esinlendirici ve şaşırtıcı. Güney California'nın ne kadar... kahramansı bir yer olduğunu tahmin bile edemezsin. Umarım bir gün orayı sen de görürsün, Henryk. İnsanın orada soluk alışı bile farklı. Okyanus, çöl: o soylu yansızlıklarıyla, insana nasıl yaşanacağına dair bambaşka bir fikir sunuyorlar. Derin soluklar alıyorsun ve aklına koyduğun her şeyi yapabileceğin duygusuna kapılıyorsun. Hayır, anne, hasta değilim. Yalnızca sakin, sessiz bir gün geçirmeye ihtiyacım var. Çok fazla parti, gözyaşı ve söyleşi. Polonya sahnesine dönmem için müthiş kışkırtıcı öneriler aldım; hele bir tanesi var ki, geri çeviremeyeceğim bir şey: kendi tiyatromu yönetmek. Bogdan, burada kendimi neden iyi hissetmiyorum? Sürekli Stefan'ı düşündüğüm için mi? Polonya'dan neden ayrılmak istediğimi şimdi anımsadım. Nedeni, nedeni... hayır, nedenini bilmiyorum. Şu anda bile. Tek bildiğim, yerimde duramadığım. Kendi tiyatrom! Bir Polonya tiyatrosu. Bundan başka ne isteyebilirim? Buraya övünmek ve övülmek için döndüm; hâlâ sevildiğimi ve özlendiğimi kanıtlamak için; herkes dönmem için yalvardı, ama bu artık bana hiç zevk vermiyor, hiç. Barbara, seni hiç bu kadar doygun, kendinden hoşnut gördüğümü anımsamıyorum, canım. Ara sıra da olsa Arden'imizi düşünüyor musun? Ne kadar büyüleyici bir düştü, değil mi? Ve biz ne kadar yürekliydik! Kendimizle gurur duyuyorum. Aleksander, Santiago Vadisi'nde bir arazi alıyoruz. Hunnecott çiftliği. Anımsarsın. Gelecek yaz, ev bitince hep birlikte orada buluşmalıyız. Bogdan canlı hayvan almak istiyor, ama doğru dürüst yardımcılarımız olacak, dolayısıyla atları beslemeniz ya da keçileri sağmanız gerekmeyecek, söz veriyorum! Harika olacak. Siz ikiniz, Danuta, Cyprian, kızlar, sonra... Ah, anımsatmana gerek yok. Hiç unutmadım ki. Üstelik onu durduracak kimse yoktu! Korkunç bir şey. Korkunç. Julian'ı da davet edeceğiz, elbette. Ama gelmez, biliyorum. New York'tan da Jakub'u. Ryszard mı? Elbette, lafını etmek bile gereksiz; öyle değil mi, Bogdan? Varşova'da hâlâ aynı kiralık evde mi kalıyor? Cenevre mi? Ne zamandır?

Neden Cenevre? Yo, ondan epeydir haber alamadık. Sen de geleceksin, Henryk. California'ya değil, orası sana göre değil. Bu yıl kendi tiyatro topluluğum olacak ve yine yurt çapında, çok daha uzun bir turneye çıkacağım. Amerika'da bir başrol oyuncusu, tıpkı bir şirket gibi "yönetiliyor"; yöneten, yani menejeri onunla birlikte turneye çıkıyor. Sen de grubun doktoru olarak bizimle yolculuk edersin. Her seferinde, biri mutlaka hastalanıyor. Ah, nefis bir düşünce bu. Lütfen düşün, Henryk. Belki Jozefina'yı da çağırırım. Kız kardeşim müthiş bir kadın, öyle değil mi Henryk? Özlem mi, Aleksander? Sıla özlemi mi? İki yanı ladinli, Tatra patikaları, Krakow'un kestaneli yolları, filan mı? Ah. Geçmişe duyulan özlem. Yo, hissettiğim şey, bu duygu değil. Hayır Henryk, hiçbir şey geçmişi özlememi sağlayamaz. Yüreğimi geçmişe kapadım. Amerika bu iş için bire bir. Amerika, Amerika! diye burun büküyorsun –bu arada, sesinin bu tonunu yeğlerim. Yeni ülkemde bulmayı *istediğim* her şeyi bulduğumu düşünüyorsan, haklısın, Henryk. Amerika bunun için de bire bir. Peter, bütün o *kaiser* çöreklerini sen mi pişirdin, birtanem? Enfes görünüyorlar. Bogdan, geçen gün çok ilginç bir şey öğrendim. Henryk'in dediğine göre, geçmiş ya da sıla özlemi yakın zamana kadar ciddi, bazen de ölümcül bir hastalık olarak kabul edilirmiş. Sonbaharın en tehlikeli mevsim olduğu düşünülürmüş, askerlik ise bu hastalığa en açık meslek. Herhangi bir şey, bir aşk mektubu, bir resim, bir şarkı, çocukluğuna özgü bir kaşık yulaf lapası, sokakta kulağına çalınan, doğduğun yörenin vurgusuyla söylenmiş birkaç hece, haştalığın fitilini ateşleyebilirmiş. Bununla ilgili okuduğu bütün öyküler Fransız tıp dergilerinde yayınlanmış, ama bu, geçmişe duydukları bağlılık yüzünden bir tek Fransızların ölebileceği anlamına gelmez elbette. Polonyalıların bu hastalığa çok daha eğilimli olduğu konusunda fikir birliğine vardık –tıpkı Amerikalıların kendilerini geçmişten kurtarma konusunda uzmanlaştığı gibi. Evet, tadı nefis, anne. Hayır, anne, bir domuz pirzolası daha istemiyorum; üzerine tereyağlı ekmek kırıntıları serpilmiş karnabahar

da. (Tanrım!) Anne, ben *sıska* değilim. Bugün Avrupa'nın en beğenilen aktrisinin, Fransız sahnesinin kraliçesinin kilosu taş çatlasın... ah, her neyse! Anne, kim olduğum konusunda hiç, en küçük bir fikrin var mı senin? Evet, Bogdan, aynı soruyu ben de sordum. Uygarlığın ilerlemesinin, hastalığın gerilemesine katkıda bulunduğu düşünülüyor: buharlı makine, telgraf, düzenli posta servisi. Ama Henryk'i tanırsın (kişiliğinde iyimserlikten eser yoktur, ayrıca dikenli gözlemlerden asla kaçınmaz); bu ölümcül duygunun gerilemesinin yeni bir hastalığın habercisi olduğuna inanıyor: herhangi bir şeye bağlanma yetisizliği. Arada bir Ryszard'ı elbette düşünüyorum, Henryk. Doktor. Acıyı dindirecek bir ilaç yazamaz mısın? Yoksa duygusuzluğu mu demeliydim? Salt kendimi düşünmüyordum. Paniğe kapılmıştım. Soluğumu kesmişti. Kendimi fazlasıyla bölünmüş hissettim. Bogdan, Henryk dün bana ne dedi biliyor musun? (Bazen ne kadar hoyrat olduğunu bilirsin.) Polonya seni seviyor. Polonya'nın sana ihtiyacı var. Ama senin artık Polonya'ya ihtiyacın yok, dedi. Ona ne diyebilirdim ki? Henryk, dünyada iki tür insan vardır. Biri, sevgili dostum, senin gibiler, yani kendini tam anlamıyla anladığı, tanıdığı yerde iyi hissedenler. Bir de, benim ait olduğum ırk, yani memleketindeyken kendini kapana kısılmış hisseden, bunalan, sinirlenenler. Bu benim ateşli bir yurtsever olmamı engellemiyor. Jozefina'nın en hayran olduğum yanı, Henryk, yüreğinin genişliği. Ah Bogdan, Ignacy neden bu kadar uzlaşmaz davranıyor? Senin için korkunç bir şey olmalı. Artık biraz tatili hak ettik. Yorgunluğa boş verip Henryk'le birlikte Zakopane'ye geldiğimize öyle memnunum ki. İki günlük bir araba yolculuğu, bizim gibi bir çift kaşarlanmış Güney Californialı'yı yıldırabilir mi hiç? Henryk'in yeni, dört dörtlük dispanserinden başlayarak, köyün kaydettiği ilerlemeye sevinmeliyiz, değil mi? Burası hâlâ bizim kaba saba, haşin, nefis bir biçimde yalıtılmış Zakopane'miz; yine yedik içtik (hem de nasıl!), yine yürüdük (hem de nasıl!), bildik manzarayı seyretmek için düşündüğümüzden de yükseğe tırmandık;

dağ insanları nasıl da konukseverdi! Biliyorum, pazara kadar kalacağımızı sanıyordun. Ama böylesi Henryk'i daha da mutsuz ederdi. Ne kadar uzun kalırsak bizi o kadar çok özleyecektir. Jozefina'nın kaşları, saçları. Gerçekten güzel, öyle değil mi, Henryk? Sen körsün, dostum. Neredeyiz? Zakopane'deyiz. Ama ben Zakopane'ye gelmek istememiştim. Krakow'dayız. Ama Krakow'da kalmak istemiyorum. Peter, hadi, anneanneni, teyzelerini, dayılarını ve kuzenlerini kucakla bakalım. Bay Glinski'yle elbette vedalaşabilirsin! Bogdan, Bogdan sevgilim, bağışlanamayacak kadar kaprisli olduğumu düşüneceksin, biliyorum, ama burada daha fazla kalmak istemiyorum; yola tasarladığımızdan daha erken çıkabiliriz. Hadi, hemen Paris'e gidelim. Yeni giysilere ihtiyacım var, evet, günler sürecek provalara da. Her akşam tiyatroya gideriz. Comédie-Française'de oynuyor galiba. Biliyorum, *ondan* nefret edeceğim ve ona âşık olacağım. Racine'in o yankılı sesli harflerini, o olağanüstü cümlelerini kimbilir ne büyük bir ustalıkla yorumluyordur diye düşündükçe, mideme kramplar giriyor. Belki onu *Adrienne*'de ya da *Kamelyalı Kadın*'da seyretmekten keyif almayabilirim, ama onun *Hernani*'si, *Phédre*'sini görmek... dünyada bundan daha çok istediğim bir şey yok. Yeter ki izleyiciler arasında olduğumu bilmesin. Gelecek yaz yine geleceğim, anne, kesinlikle. Çiftliğimiz hazır olunca, sen ve Jozefina Amerika'ya, yanımıza taşınmalısınız. Çok mu yaşlandın, sen mi? Saçmalama, anne. Ah, Polonya. Yitik aşkım olma. Gücüm, gururum, dünyaya karşı kalkanım ol. Ah, Ryszard, ellerin, dudakların, *ton sexe*.* Bogdan, her şey yolunda mı? Benim için, evet. Geri çekildim *ama* kazandım, Henryk. Böyle olacağı kimin aklına gelirdi?

Polonya'dan temmuz sonuna doğru ayrıldılar, Paris'e gittiler; Maryna orada bir düzine giysiden oluşan yeni bir gardırop

(*) (Fr.) Cinselliğin. (ç.n.)

hazırlamak, portre fotoğrafları çektirmek, tiyatroya gitmek (Sarah Bernhardt'ı Victor Hugo'nun *Hernani*'sinde, Dona Sol rolünde izledi, sonra kulise gidip göz kamaştırıcı rakibine içten saygılarını sundu), sanat galerilerini ve Evrensel Sergi'yi gezmek için üç hafta harcadı. Gemileri ağustosun yirmisinde Cherbourg'dan yelken açtı, bir hafta sonra da New York'un bunaltıcı, pis kokulu yaz mevsiminin son ayına yetişti. Yine tiyatroların bulunduğu yörede, Union Alanı'nın ilerisinde kaldılar; Clarendon Otel'deki daireyi dolduran çiçekler delici, boğucu sıcakta çabucak çürüyordu. Maryna, New York'ta çalıştığı zamanlar kaldığı, bundan böyle de kalacağı *otelini* bulmuştu; bu ikinci ulusal turnesinde, bazı alışkanlıklarını zorla da olsa dayatmaya kararlıydı. Meslek gereği sürekli gezenler, iki yolculuk arasındaki uzunca molalarda güvenilir, tanıdık bir karşılanma, ağırlanma isterler. Her zamanki otelin aynı odasına yerleşmek, akşam yemeklerini hep aynı lokantada yemek–karar verme zorunluluğu ne kadar azalırsa, alınan keyif o kadar artar.

Maryna, Amerika'ya dönmekten alabildiğine mutlu olmasına karşın, gemi rıhtıma yanaştığı an içini yalayıveren hayal kırıklığını engelleyemedi; hayal gücünün onu yarı yolda bıraktığı duygusuna kapılmıştı. Bir türlü tam anlamıyla anlaşılamamanın öfkesi de olabilirdi, herkesin böylesine göze batacak, keyifli, içten, kendinden hoşnut bir biçimde Amerikalı olmasının bunaltıcılığı da (başka türlü olmalarını mı bekliyordu?). Ama tiyatro topluluğu için oyuncu seçmeye başlar başlamaz, hayal kırıklığı da, öfke ve bunaltı da silinip gitti. Her sabah bir tiyatro binasına, ekimden başlayarak altı hafta süreyle oynayacağı tiyatroya girmek ve yönetimi ele almak, kendini iyi ve dengede hissetmesine yetiyordu. Ama öğleden sonra dışarı çıkınca, güneş ışığının, sıcağın ve kendini beğenmiş, hoşgörüsüz kalabalıkların karşısında güçsüzleştiğini hissediyordu. Kendi kendine sık sık buranın, bu kibirli, terli, dar, tıklım tıkış yerin Amerika değil, New York olduğunu anımsatmak zorunda kalıyordu. Onun yuvası (Maryna yeni ülkesinin bir bölümünü yuvası ola-

rak niteleyebiliyordu artık), göçmenlerin Amerika'sının başladığı New York değil, Amerika'nın bir sonraki okyanusla kucaklaşıp son bulduğu yerdi. Tıpkı Bogdan gibi, Maryna'nın da California'ya ihtiyacı vardı: bitişin ve son başlangıcın olduğu yere.

Maryna New York'ta, Beşinci Cadde Tiyatrosu'ndaki ikinci sezonunda, Adrienne'i, Marguerite Gautier'yi ve Juliet'i yineledi, daha da büyük bir alkış aldı; son iki haftasında ise, konusu yine ihanetin bedeli olan, çok sevilen Fransız oyunu *Frou-Frou*'da başrol oynayarak yeni bir zafer kazandı. Öykü mü? Ah, öykü! Lâkabı Frou-Frou olan, hayat dolu, hoppa Gilberte de Sartorys, göze batmaktan hoşlanmayan, evlenmemiş kız kardeşi Louise'i evine alır; bir namus timsali olan Louise'in, bu şımarık çocuk-kadının yerini alması, onun küçük oğluyla kocasının sevgisini kazanması uzun sürmez; bunun üzerine, öz kardeşinin ihanetine uğradığını düşünen Frou-Frou, uzun zamandır peşinde koşan, aşağılık bir erkeğe kanar, onunla kaçar, ama yıllar sonra, pişman olmuş, amansız bir hastalığa yakalanmış olarak geri döner; neyse ki, son nefesini vermeden önce kocası tarafından affedilir ve çocuğunu kucaklamasına izin verilir.

"Bence E*ast Lynne* kadar ağdalı değil," dedi Maryna. "Ne dersin?"

"*East Lynne* İngilizce, *Frou-Frou* Fransızca," dedi Bogdan. "Amerikan seyircisi, düşmüş bir kadının yazgısına, eğer bu kadın bir yabancıysa, daha rahat ağlayabiliyor."

"*Ve* zenginse. *Ve* soyluysa," diye ekledi Bayan Collingridge.

"Bogdan, bana o kadar da kötü bir oyun olmadığını söyle."

"Nasıl söylerim? Her ikisinin de sonuna baksana; aptalca bir kararla, üstelik yasaları çiğneyerek terk ettiğin evinde, soylu bir biçimde döşenmiş oturma odasında, divana uzanmış, ölmeyi bekliyorsun. *East Lynne*'de hepimizin ezbere bildiği son sözlerin şunlar: *Ah, ölüm bu mu? Ayrılmak ne kadar zor! Elveda, sevgili Archibald! Bir zamanlar kocam olan, ama şu anda, ölürken daha önce hiç sevmediğim kadar sevdiğim erkek! Son-*

suza kadar elveda! Beni arada bir düşün, yüreğinde bana küçücük bir yer ayır... şu zavallı, günahkâr, yitik Isabel'ine! Perde."

"Küflü bir perde, sanırım," dedi Maryna. Gülüyordu.

"*Ah, ölüm bu mu?*" dedi Peter.

"Bir sen eksiktin," dedi Maryna, oğlanı kucağına çekerken.

"*Beni arada bir düşün, yüreğinde bana küçücük bir yer ayır,*" dedi Bayan Collingridge.

"Sen de mi!" diye haykırdı Maryna.

"*Frou-Frou*'ya gelince," diye sürdürdü Bogdan sözünü, "kumaşını değiştirip yeniden kullanabileceğin divanda şöyle diyorsun: *Ah, şu anda ölmek öyle zor ki. Hayır, benim için yas tutmayın.* Sen acılı kocana, kız kardeşin ve babana seslenirken, onlar kendilerine öğütlendiği biçimde, mendillerini yüzlerine kapatıp hıçkırıyorlar ki, seyircinin ilgisi senin üzerine odaklanabilsin. *Terk edilmiş, umutsuz ve dışlanmış bir halde ölmeyi bekliyordum. Oysa şimdi, sevdiklerimin arasında, huzur içinde –mutlu– acısız ölüyorum... sakin, sessiz...*"

"Kurtarın beni!" diye çığırdı Maryna.

"Son sözlerine eşlik eden hafif müziği ve sesli hıçkırıkları da unutmayalım. *Siz, hepiniz, Frou-Frou'yu... zavallı Frou-Frou'yu bağışlıyorsunuz, öyle değil mi?* Perde. Şimdi söyle bana, bu aynı oyun mu, değil mi?"

"Aynı."

"Peki ama, Frou-Frou neden ölmek zorunda?" dedi Peter. "Ayağa fırlayıp, fikrimi değiştirdim, diyebilir."

"İşte *bu* büyük bir fark yaratırdı," dedi Maryna, oğlanın saçlarını öperek.

"O zaman California'ya gider, bir hava gemisine biner ve hadi bakalım, beni yakalayın da görelim, derdi."

"Bu sonu daha çok beğendim," dedi Bayan Collingridge.

"Ben de öyle," dedi Maryna. "Evet, gittikçe tam bir Amerikalı oluyorum. Mutlu sonları yeğliyorum."

"Olanaksız," dedi Bogdan. Program akıl alır gibi değildi. "Kendini öldüreceksin."

İlk turnesinde, kadrosu bulunan, yerel tiyatrolarda oynama zorunluluğu Maryna'yı oldukça kısıtlamıştı, çünkü bunların sayısı, daha on yıl öncesine kadar çok azdı. Şimdi, on üç kadınla on iki erkekten oluşan kendi topluluğuyla, bir tiyatro binası bulunan her yerde oynayabilirdi: Amerika'da her kentte bir tiyatro vardı ve bunların çoğuna, henüz tek bir opera bile sahnelememiş olsa da, belli bir saygınlık katmak için Opera deniyordu.

Dolayısıyla, sırf New York eyaletinde, Warnock'un bir ya da iki gösteri için anlaştığı kentler şöyle sıralanıyordu: Poughkeepsie, Kingston, Hudson, Albany, Utica, Syracuse, Elmira, Troy, Ithaca, Rochester, Buffalo.

Boston'da, Globe Tiyatrosu'ndaki bir haftalık temsilin ardından, tek gecelik gösteriler peş peşe dizildi: Lowell, Lawrence, Haverhill, Fall River, Holyoke, Brockton, Worcester, Northampton, Springfield.

Pennsylvania'da, bir haftalık Philadelphia ile dört günlük Pittsburgh arasında yine bir günlük gösteriler: Bradford, Warren, Scranton, Erie, Wilkes-Barre, Easton, Petrol Kent –"Petrol Kent mi? Amerika'nın doğusu için alışılmadık bir ad," diye mırıldandı Bogdan.

Ohio'da...

"Kalamazoo," dedi Peter. "Kızılderili adı olmalı."

"Üvey oğlum," diye sürdürdü Bogdan sözünü, "Michigan'da Madam'ın *bütün* sözleşmelerinin birer gecelik olduğunu anımsattı. Kalamazoo, Muskegon, Grand Rapids, Saginaw, Battle Creek, Ann Arbor, Bay City, Detroit. On günde sekiz kent."

"Şef Saginaw, karısı Detroit'le birlikte, Battle Creek'ten sonra geldiği Ann Arbor'un hemen güneyindeki Bay City'de kamp kurdu, buradan kanolarıyla Grand Rapids'e geçecek ve Kalamazooooo'ya dönecekler," dedi Peter.

"Muskegon'u atladın," dedi Bayan Collingridge.

"Ama Muskegon adındaki küçük oğullarını yanlarına almayı unutmayacaklar, elbette."

"Harika," dedi Bayan Collingridge.

"Ülkeyi dört dönmek" –Bogdan haritayı katladı – "ve dört hafta boyunca her gece, başka bir otelde, birbirinden rahatsız yataklarda uyumak... zaman kalırsa elbette. Yıldızınızı öldürmeye mi çalışıyorsunuz, Bay Warnock? Birbirini acımasızca izleyen bu tek gecelik anlaşmalar programdan çıkarılmalı."

"Sevgili bayım, şaka yapıyorsunuz herhalde? Turnenin en çok kâr getiren kısmı tek gecelik gösterilerdir."

Maryna kendini bu zorlu savaşa hazırladı, Bogdan'ın kızgınlığı sürdü, Warnock ise çıldırmış gibiydi. Bütün turnenin yerle bir olabileceğinin farkındaydı, tabii eğer...

Warnock'un bulduğu çözüm, Bogdan'ın da kabullenmek zorunda kaldığı gibi, zekiceydi.

"Kendimize ait, özel bir vagon mu? Amerika'da yaygın bir şey midir bu?" diye sordu Maryna.

Hiç de yaygın değildi. Onunki, bugüne kadar salt demiryolu patronlarına ve gaddar kodamanlara ayrılan bir araçla turneye çıkan ilk tiyatro topluluğu olacaktı. Maryna, geleceğe doğru kabaran dalganın bir parçası olmaktan hoşnuttu. Warnock, trenin basında uyandırdığı ilgiden hoşnuttu. Gittikleri her kentte haberciler içeriye davet ediliyor, vagonu hayranlıkla süzmeleri sağlanıyordu: yüksek tavan, duvarlarda suyla ilgili söylenceleri (sazların arasındaki Musa, göldeki yansısına bakan Narcissus, cenaze kayığındaki Kral Arthur) yansıtan freskler, siyah cevizden, oyma döşemeler, pencerelerdeki kadife perdeler, gümüş kaplama gaz lambaları ve metal aksamlar, İran halıları, Madam'ın salonundaki dik piyano, zebra derisinden kilim, yatak odasındaki yaldız çerçeveli boy aynası, büyük aktrisi Batılı giysilerle at sırtında gösteren, tam boy resim. Madamla kocası için, giyinme odası ve tuvaleti olan, geniş bir daireden başka sıcacık bir çalışma odası, ona bitişik, Madam'ın menajerinin yatak odası, Madam'ın oğlunun ve Madam'ın sek-

reterinin yatak odaları, oyuncular, Madam'ın özel hizmetçisi ve gardırop sorumlusu için ikişer sıra halinde uzanan rahat ranzalar ("Geceleri, bayanlarla bayların uyudukları bölüm, bir ara perdeyle birbirinden ayrılıyor"). Ranzalar gündüzleri koltuklara, masa ve iskemlelere yer açmak için katlanıyordu; vagonun öteki ucunda üç banyo, bir mutfak, giysi ve çarşaf dolapları vardı. Warnock, eskiden Wagner Yataklı Vagonları'na ait olan, yirmi metrelik vagonun yenilenen dekorasyonu ve donanımının dokuz bin dolara mal olduğunu herkese duyurdu. Vagonun koyu bordoya boyanan dış yüzeyindeki iki oval panoda, altın yaldızlı, kıvrık harflerle şöyle yazıyordu: ZALENSKA VE KUMPANYASI, MENEJER HARRY H. WARNOCK. Menejerin, kullanmaktan pek hoşlandığı göbek adı Hannibal'dı. Trenin adı, yeni adı ise *Polonya*.

Tamamen kendilerine ait, özel bir vagona, bagaj kompartımanına, becerikli, siyah elemanlara (ahçı, iki garson, bir hamal), kostümlerin, arka perdelerin konduğu, ustaca bölünmüş bir depoya sahip olmak, Warnock'a bir gecelik oyunların sayısını daha da arttırma olanağı verdi.

Artık toplanmak, yerleşmek yoktu! Her gün ya da gün aşırı yeni bir kente, yeni bir tiyatroya doğru yol aldıkları dönemlerde, haftalarca trende yiyor, trende uyuyorlardı.

Bir kente varınca, Maryna ile Warnock doğruca tiyatro binasına gidiyorlar, Bogdan'la topluluğun geri kalanı da kısa bir süre sonra onlara katılıyordu –Warnock gişe rakamlarını gözden geçirir, arka perdeler yüzünden çıkabilecek teknik sorunları (sahnenin yukarısındaki kısım çok alçak olabilir, perde önündeki açıklığın yarısı kadar olması gereken yan kanat boşluğu, yeterince geniş olmayabilirdi) sahne amiriyle birlikte denetlerken, Maryna yıldıza ayrılmış olan giyinme odasına yerleşir, kentin, tiyatronun, sahneden sorumlu olan müdürün adını anımsamasını sağlayan program çizelgesini aynanın kenarına sıkıştırırdı. Öğleden sonra, o akşamki oyun en az bir haftadır oynamadıkları bir oyunsa kısa bir prova yapılır, ardından, ye-

rel tiyatroseverlerin temsilcileriyle, boyunbağı uçuşan bir şairle, sahne tutkunu genç bir bayan ve annesiyle, kent gazetesinin yazı işleri müdürüyle, Alkol Karşıtı Hıristiyan Kadınlar Derneği'nin şube başkanıyla kibar sohbetler yapmaya zaman ayrılırdı. Sonra Maryna giyinme odasına döner, makyajını yapıp kostümünü giyer, sahneye çıkıp görevini yapar, dinlenme odasında kentin önde gelenlerini kabul eder, sayısız buketten birkaç çiçek ayırır ve geceyarısı istasyona dönerdi; *Polonya* ve bagaj vagonu, onları bekleyen bir sonraki kente doğru hareket edecek olan ilk trenin arkasına iliştirilmiş olurdu.

Oyunculuk yaşamını bütünüyle turnelere bağlamak, oyunların prova edildiği ve sahnelendiği, yerleşik bir tiyatro binasından yoksun olmak demek, Maryna'nın İngilizce oyun dağarcığını asla genişletemeyeceği anlamına geliyordu. (Imperial Tiyatrosu'nda tam elli altı role çıkmıştı!) Yine de, kusursuzca hazırlandığı altı oyunuyla Zalenska ve Kumpanyası seyirciye, ülkeyi bir uçtan ötekine gezip duran pek çok Amerikalı oyuncudan daha fazlasını sunuyordu. Bu oyuncuların çoğu turnelerde, salt en çok tutulan rolleriyle yetinir olmuştu; kendilerini gittikçe daha az zorlarken, seyirciyi de gittikçe daha hor görmeye başlamışlardı. Öte yandan, bir oyuncu hiçbir zaman seyirciye güvenmez, bunda da gayet haklıdır. (Seyirciler, oyuncuların *onları* yargıladığını bir bilseydi!) Oyuncular sersemlemiş, yorgun, ama geceyi sağ salim atlatmış olmanın huzuruyla, giyinme odalarındaki aynaların karşısında, bir yandan yüzlerindeki ağır makyajı silerken, bir yandan da bu akşamki "salonu" didik didik ederlerdi. İlgili? Budala? Ölü? Budalalık için yapılabilecek bir şey yoktu, ama Maryna'nın ölü bir salonu egemenliği altına almak, düzeltmek ve canlandırmak için kendine özgü hileleri vardı: sahnenin en ucuna kadar yaklaşmak, gözlerini seyircilerin üzerinde dolaştırmak, sesini yükseltmek, titreşimini arttırmak; bunlar, öksüren birini susturmakta da işe yarıyordu. Öksürük size, seyircinin o anda başka bir yerde olmak istediğini anlatır. (Bir resitalde ilk on dakikada ya da tekrarlar sırasında kimse öksürmez.)

Tiyatrolar her zaman dolu değildi. Bunun çeşitli nedenleri vardı: kötü hava, yetersiz tanıtım, bilet fiyatlarını yükselten açgözlü tiyatro müdürleri, tiksinti uyandıracak kadar yabancı bulunan ya da aşırı New York bağlantılı olduğu öne sürülen oyunlara karşı örgütlenmiş bir tepki. "Yatak odası trajedileri New York'un olsun. Ohio daha yüce konularla ilgilenmeyi sürdürecek," diye bitiyordu, Lima'daki gazeteye gönderilen ve halkı, Faurot Tiyatrosu'nda *Camille*'i oynamaya hazırlanan Zalenska ve Kumpanya'sını boykot etmeye çağıran mektup. İmza: Amerikalı bir anne. *Terre Haute*'un eleştirmeni, Maryna'nın Marguerite Gautier rolündeki "kadınsı zarafeti"ni kınıyor, Maryna'yı "günah dolu bir mesleği sevecen ve çekici" göstermeye çalışmakla suçluyordu.

Maryna, Ohio ve Indiana'da *East Lynne*'in fazladan birkaç gösterisinin, sırf gönül almak amacıyla programa eklenmesini kabul etmeyince, Warnock halkın dikkatini başka yöne çekme umuduyla yeni bir söylenti yaydı: Madam Zalenska, Marguerite Gautier'nin "kırk bin dolar değerindeki elmaslı tacı"nı kaybetmişti, ama kendisi, Paris'in en ünlü kuyumcusuna derhal bir telgraf çekmişti, daha da değerli elmaslardan oluşan yeni tacı getiren kurye çoktan yola çıkmış, Cherbourg'tan kalkan ilk buharlı gemiye binmişti; mücevher Indiana'ya ulaşıncaya kadar o, yani Harry H. Warnock, yıldızının ruhsal durumundan sorumlu değildi. Maryna, onu gülünç duruma düşürdüğünü söyleyerek, menejerine karşı çıktı. Hiç de değil, dedi Warnock; Amerikan halkı tanınmış bir yıldızın yılda en az bir kez mücevherlerinden ayrı düşmesini beklerdi.

"Yalnızca sahte mücevherlerinden mi? Yoksa gerçeklerinden de mi?"

"Madam Marina" –sabırsızlıkla homurdandı– "bir yıldız değerli eşyalarına karşı her zaman kayıtsızdır."

"Bu kadar saçma bir şeyi kimden duydunuz, Bay Warnock?"

"Yirmi yıl önce kanıtlandı bu. Barnum'un..."

"Ah, elbette." Maryna dramatik bir tavırla iç geçirdi. "Bu Barnum'u duymuştum."

"...buraya getirttiği Jenny Lind, ya da P.T.'nin dâhice taktığı adla İsveç Bülbülü, turne sırasında tam üç kez bütün takılarını kaybetti."

Warnock haklıydı. Değerli taşlarla ilgili öykü yayıldıktan sonra, *Camille*'in oynandığı bütün salonlar her seferinde doldu.

Katlanılması gerekenlerin sayısı da arttı: Fort Wayne'de, Müzik Akademisi'ndeki *Camille*'de, alkışlar üzerine yedi kez kalkıp inen perdenin ardından, ellerinde armağanlar, dinlenme odasında toplanan kalabalığı yaran, sararmış peruğu çarpık, şişman bir adam öne doğru ilerledi ve asıl armağanını (getirdiği öteki armağanlar yakındaki bir sehpanın üzerinde duruyordu: Hiawatha'nın bronz bir heykelciği, Ulysses S. Grant'in toplu söylevleri ve durmadan 'Venedik'te Karnaval'ı çalan bir müzik kutusu) kendi eliyle vermek için tutturdu: sevimli, şişko, şampanya rengi bir İngiliz buldoğu. "Mücevherlerin yerini tutmaz elbette, Madam Zee, ama sizi bir süre mutlu edeceğinden eminim."

"Ona Ug diyeceğim," dedi Maryna, tatlı tatlı gülümseyerek. O gece yorgun, hatta hırçındı.

"Efendim?" dedi hayranı.

Bir tek büyük köpekleri, o da ağzı kokmayanları seven Maryna, hiç beklenmedik bir şey yaptı ve Warnock'a Ug'dan ayrılmayacağını bildirdi. Warnock'tan bir buyruk daha: "Bütün ünlü oyuncular yalnızca küçük kucak köpekleri besler–" Ama Maryna'nın bu sefer boyun eğmeye hiç niyeti yoktu. Hayvanın bakımını üstlenen Bayan Collingridge'in, ona Indiana adını takmasına izin verdi.

Florida'daki Jacksonville'de Maryna'ya bir çift, misket limonu yeşili timsah yavrusu armağan edildi.

"Bunlara bakmak zorunda değilsiniz," dedi Warnock. Oysa Bayan Collingridge onlar için daha büyük bir kafes bulmuş, kavanozlar dolusu böceği, salyangozu ve kanlı et parçalarını açık ağızlarına boşaltmaya koyulmuştu bile.

"Ama bakacağım," dedi Maryna. "Onlara Polonyalı adlar taktım bile. Şu, Kasia. Erkek olansa, Klemens. Bayan Collingridge bunların sevimli yaratıklar olduğunu, şu küçük, beyaz dişlerin ise henüz zarar verecek kadar keskin olmadığını söylüyor."

"Benimle dalga geçiyorsunuz, Madam Marina."

"Bunu da nereden çıkardınız? Sarah Bernhardt'ın bir aslan yavrusu, bir çita, bir papağan ve bir maymun beslediğinden haberiniz yok mu?"

"Sarah Bernhardt bir Fransız, Madam. Siz ise Amerikalı bir aktrissiniz."

"Doğru, Bay Warnock. Yoksa, 'yeterince doğru' mu demeliydim? Her neyse, yaşamımı bir trende geçirmeye mahkûm olmasaydım, şimdiye kadar çoktan bir..."

"Tamam," dedi Warnock. "Timsahlarınız kalabilir."

Warnock onu Kasia ve Klemens'le birlikte fotoğraf çektirmeye razı ettiği ve gazetecilere timsahların Madam Zalenska'ya New Orleans'ta armağan edildiğini söylediği zaman, gerçeği allayıp pullama konusunda ondan hiç de geri kalmayan Maryna, bu değişikliğin nedenini öğrenmek istedi.

"Çünkü New Orleans kulağa Jacksonville'den daha hoş geliyor."

"Daha hoş mu? Ne bakımdan daha hoş, Bay Warnock?"

"Daha romantik. Daha yabancı."

"Buysa Amerika'da iyi bir şey, öyle mi? Lütfen sabırlı olun. Yalnızca anlamaya çalışıyorum."

"Bazen evet, bazen hayır."

"Ah, elbette. O zaman, New Orleans'ta tepemde dolanıp duran kötücül büyüleri kovma gerekçesiyle, doksan yaşındaki bir Creole* falcı tarafından dolandırıldığımı da açıklayın. Ve kocakarının kehanetine gülmeme karşın, Nashville'de *Romeo ile Juliet*'i oynarken, yukarıdan düşen boru parçasından ancak birkaç santimle kurtulunca, kendimi bu uğursuz yaratıklarla birlikteyken daha güvende hissetmeye başladığımı da."

(*) Fransız asıllı fakat, Louisiana'da doğmuş kimse. (ç.n.)

"İşte yine oynamaya başladınız!" dedi Warnock. "Sevgili bayan, görüyorum ki anlamışsınız... her şeyi."

"Bay Warnock, baştan beri anladım. Ama onaylamadım. Hepsi bu."

Ohio'da, Zanesville'deki Schultz Operası'nda Maryna, *İstediğiniz Gibi*'ye başlamadan önce, Profesör Steele Craven adında biri seyirciye 'Shakespeare ve Komedi' konulu bir söylev çekti. Iowa'da, Council Bluffs'taki Doheny Operası'nda, *Juliet*'ten önce, altı metre genişliğindeki sahnede çeşitli gösteriler sunuldu: karnından konuşan bir adam, tek tekerli bisikletiyle numaralar yapan biri, dans eden köpekler. Illinois, Springfield'de Chatterton Operası'nda önce bir palyaçonun yirmi dakikalık *Eliza'nın Buzdaki Kaçışı* gösterisi sunuldu, sonra *Frou-Frou*. Güney Carolina, Charleston'da, Owen Müzik Akademisi'nde *Adrienne*'i, 'Bellini, Meyerbeer ve Wagner'den Kısa Parçalar Seçkisi' izledi. Houston'daki Pillot Operası'nda seyirci *East Lynne*'e, Thadeus ("ama Tadpole'u* yeğlerim") Murch adındaki bir komedyen tarafından hazırlandı. Maryna yan kanatta durup onu dinledi... dinledi: "Tadpole, çünkü küçükken çok ufak tefektim. Murch ise babamın soyadı: Doodleball Murch. Ona Doodleball** denmesinin nedeni ise...." Bogdan patladı. Ya Warnock bundan böyle Zalenska ve Kumpanyası'ndan önce programa herhangi bir şey alınmasını yasaklardı ya da Madam turnenin kalan bölümünü iptal ederdi.

Evliliğin nimetlerinden biri, bir kez daha imdada yetişti: Bogdan, Maryna'nin hissettiği öfkeyi ve çaresizliği üstlendiği için, Maryna daha farklı, daha hoşgörülü bir tepki verebilirdi. Şimdi sıra ondaydı: "Ne bekliyordun ki, sevgilim? Burası Amerika. İyice, sonuna kadar eğlendirildiklerini hissetmek istiyorlar. Ama bu yontulmamış makinelerin, benim sunduğum şeyin tadını çıkarttıkları da bir gerçek."

Montana'da, Helena'daki Ming Operası'nda, Bayan Auberti-

(*) (İng.) İribaş, tetari. (ç.n.)
(**) (İng.) Uçan bomba. (ç.n.)

ne Woodward De Kay piyanoda, Maryna'nın onuruna Chopin'in Op.7 1 numaralı mazurkasını ve la bemol Polonez'ini çaldı, perde ancak ondan sonra kalkabildi: Zalenska ve Kumpanyası'ndan *Camille*. Oyundan sonra bütün topluluğa De Kay mâlikanesinde bir şölen verildi. Öyle safça, öyle iyi niyetliydi ki. Titiz, güç beğenen Avrupalı yanım un ufak oluyor, diye düşündü Maryna. Sevindirmek beni mutlu ediyor.

Repertuvarına şimdi Shakespeare'den, daha önce Polonya'da oynadığı üç rol daha almıştı: *On İkinci Gece*'den Viola, *Kuru Gürültü*'den Beatrice (uyumsuz ya da çatışan çiftlerin sonu tatlıya bağlanan öykülerine bayılıyordu) ve *Bir Kış Masalı*'ndan Hermione; sonuncuda Peter'in de minicik bir rolü vardı: Hermione'nin bahtsız oğlu Mamillius. Peter'in yatılı okulda olması gerektiğini biliyordu, ama ondan ayrılmaya henüz hazır değildi. Ama Bogdan'ın gitmesine izin verdi.

"Sana gıpta ediyorum. Ben iki yaşamı bir arada sürdürmeyi beceremezdim," dedi, Bogdan'ın gözlerinin içine bakmadan. "Birini sürdürebilmek için bile çok fazla bedel ödedim."

"Gitmeyeceğim," dedi erkek.

"Hayır, gitmeni istiyorum. Sen yokken hiç boş kalmayacağım, merak etme."

Kendini bir kahraman gibi hissediyordu. Kimilerinin onu melankolik bulmasına çok şaşırdı. "İçeri girdiğimde, öyle hüzünlü görünüyordun ki," dedi, *Memphis Daily Avalanche*'ın anaç muhabiri.

"Hafif bir hüznün gölgelemediği bir Polonyalı yüzü olabilir mi?" diye karşılık verdi Maryna. "Ama ben yalnızca kocam yanımda olmadığı zaman üzgün biriyim. Hep bir aradayız, ama birkaç aylığına iş için California'ya gitmesi gerekti; onu çok özlüyorum."

Telgrafın tarihi 23 Şubat 1879 idi:

VON ROEBLİNG UÇUŞU İZLEMEME İZİN VERDİ STOP UÇMAYA ÇALIŞMAYACAĞIM

Bogdan ne yapıyordu? Maryna kocasından güvence istememişti, tamam, ama yine de korkutucu haberler almayacağını umuyordu.

Bir sonraki telgraf sekiz gün sonra geldi:

ON DAKİKA HAVADA STOP BENZERSİZ BİR GÖRÜNTÜ

Yerden bakınca görülen görüntü mü? Yoksa havadan mı? Peki ama, Bogdan'ın söylediklerine nasıl inanırdı? Missouri'de altı, Kentucky'de beş tane tek gecelik gösteriye çıkmasaydı, çok daha fazla kaygılanırdı. Oyunların sayısı artık dokuzdu (beşi Shakespeare'den); son bir ayda bunları tam otuz dört tiyatroda sergilemişti. Nebraska'ya ulaştıklarında, Bard'ın Amerika'daki en tanınmış oyunlarından biri olan *Cymbeline*'nini de programa almayı kararlaştırdı. Seyirci, sonunda hem iffetli Imogen'i baştan çıkaran kötü niyetliyi, hem de onun öfkesi burnunda, kolay kanan kocasını bir sel gibi kaplayan, gözü yaşlı barışma sahnesine bayılıyordu.

Kocalar her zaman haklıdır. Suç işleyen bir eş ölmelidir. Eğer kocasını gerçekten aldatmışsa, gerçekten ölmelidir. Ama haksız yere ihanetle suçlanmışsa, o zaman ölmüş gibi yapmalıdır –ve boşu boşuna hiddetlenen erkeğin gerçeği görmesini, onu bağışlamasını beklemelidir.

Bu artık geçerli değildi elbette. Modern bir çağdaydık. Koca her zaman haklı değildi. Ama eşten yine de kocasına tam anlamıyla bağımlı olması bekleniyordu.

Bogdan! Koca! Yat benimle. Kucakla beni. Isıt beni. Seninle birlikte uykuya dalmayı çok özlüyorum.

17 Mart 1879 tarihli, başka bir telgraf:

MARYNA MARYNA MARYNA STOP ŞİMDİ HER ŞEY KUSURSUZ STOP DÖRTBİR YANIM SU

Sonra, sessizlik. Bogdan çıldırmış mıydı? Sonsuza kadar yok mu olacaktı?

Onsuz yaşayabilirim elbette. Yeter ki yolculuk etmeyi sürdüreyim. Bu turneler beni dengede tutuyor. Hareket, heyecan ve görev bilinci kötü düşünceleri kovuyor, aptalca eğilimleri susturuyor.

Koca! Dost! Yapman gerekeni yap. Ama bana işkence etme. O kadar güçlü değilim. Henüz.

"Her uçak farklı bir ilkeye göre inşa ediliyor," diye anlattı Bogdan dönünce. "Bunun adı Uçan Yürek idi: *Aero Corazon*. Kısaca *Corazon*."

"Niye 'idi' diyorsun? Düştü mü yoksa?"

"Maryna, anlamıyorsun. Havalandı. Neredeyse dimdik yükseldi; ötekilerden farkı, kanatlarının olmamasıydı. Gözle görünür en küçük bir sekme yapmadan, dimdik yukarıya, üç yüz metreye kadar çıktı. Sonra, orada tam on dakika kaldı; on inanılmaz, muhteşem dakika!"

"Biraz daha anlatsana."

"Ah, Maryna. Kendimi bir budala gibi hissediyorum. Bize ne yapıyorum böyle? Çıldırmış olmalıyım."

"Hayır, çıldırmadın. Bana bir öykü anlatıyorsun, hepsi bu."

"Ben öykü anlatmam!"

Maryna yumuşacık güldü. "Evet, anlatırsın."

"Öğrenmek istediğin ne?"

"Nasıl bir şey olduğu."

"Dev boyutlu bir çana benziyor, bütünüyle kapalı bir kabini, tepesine vidalanmış kocaman, geniş bir pervanesi var; hareket halindeyken fırıldak gibi dönüyor. Kanatları olmadığını söylemiştim, değil mi? Evet, söyledim. Havalanma gücünü, icat edenlerin 'Hava Sıkıştırıcılar' dediği, boru biçimindeki şey sağlıyor: bu tüp aracılığıyla, uçağın alt kısmına sıkıştırılmış hava püskürtülüyor. Sıkıştırıcılarla pervane uçağı doğruca, önceden belirlenmiş bir yüksekliğe fırlatıyor; oraya ulaşınca duruyor, sonra, çevrildiği yöne doğru, yatay olarak uçmaya başlıyor –o

aksam bu sırada çalışmıyor. Juan Maria ve José'nin iddiasına göre, saatte yüz otuz kilometre hız yapıyor."

"Mucitlerin hepsinin Alman olduğunu sanıyordum."

"Hemen hemen hepsi."

"Uçak düşünce Meksikalı arkadaşların sağ salim kurtuldu mu, peki? Ölmüş olsalardı, bana söylerdin..."

"Evet, *Corazon* her türlü felâkete karşı hazırlıklı. Onun üç katı büyüklüğünde olan ve 'kurtarıcı' denen bir balon, âni, hızlı bir düşüşü geciktirmek için bir anda şişiveriyor; uçağın altındaki esnek bacaklar açılıyor ve yere hızla çarpmak yerine, kuş gibi konmasını sağlıyor."

"Ama sen onlarla birlikte havalanmadın, değil mi?"

"Maryna, bunu yapmayacağımı söylemiştim."

"Ve yapmadın?"

"Az kaldı, beni de yanlarına almalarını rica edecektim. Ama sonra, korkumu denetleyememekten korktum. Yere inişin yumuşatılacağını, ölümcül olmayacağını biliyordum, onlar da biliyordu. Yine de, yüzde yüz emin değildik. Eh, serüveni de serüven yapan budur zaten, öyle değil mi? Saçında çiçekler vardır ama yüzü yoktur" –"Efendim?"– "Her neyse, Dreyfus çok ilgilendi. Von Roebling'le ikisini buluşturmayı düşünüyorum. O zaman görevim tamamlanmış olacak. Maryna, Maryna, lütfen başını öyle sallayıp durma."

Amerika'dan ayrılmak mı? Nedenlerin en Amerikalısı yüzünden, yani "hareket zamanı" geldiği için mi? Warnock anlamıyordu. "Ama Amerika'da işe daha yeni başladın. Burada bir servet yapabilirsin. Herkes seni seviyor."

Peki ama, Warnock gibi birine, gerçek bir Shakespeare müridi için Londra'nın çekiciliğini nasıl anlatmalı? Yalnızca İngilizce'de değil, İngiltere'de bir aktris olmak! Maryna İngiltere'de çiçek açacak, oradaki zaferi, ilkinden de başarılı geçen bu ikinci Amerikan turnesini bile aşacaktı.

"Hayır, aşmayacaksınız," dedi Warnock.

Tepesi atan Warnock, bu Londra kumarını kesinlikle kaybedeceğini öne sürer, boş yere çırpınıp dururken, Maryna kendini İngiliz emprezaryo Edward Dudley Brownlow'un ellerine teslim etti. 1 Mayıs 1879'da Londra'daki ilk oyununa çıktı: *Camille.* Ama İngiltere'de, Lord Chamberlain'in koyduğu yasak nedeniyle, oyun –saçma sapan bir alışkanlıkla– *Kamelyalı Kadın* olarak biliniyordu. İngiltere'ye salt Shakespeare'in yurdu olduğu için değil, bütün sivil özgürlüklerin doğum yeri olarak da saygı duyan Maryna, Londra'da bir devlet sansürünün varlığını öğrenince afallamıştı. Tıpkı Varşova gibi. Yo, Varşova gibi değil. Bir oyunun yalnızca adının değiştirilmesiyle yetiniyorsa, İngiliz sansürü oldukça cılız demekti. Maryna oyunun yeni adı olan *Hercai*'den hoşlanmış, onu sevimli ve açıklayamadığı bir biçimde yatıştırıcı bulmuştu, ama Brownlow'dan bunun yalnızca bir menekşe türü olduğunu öğrenince hayal kırıklığına uğradı. Tıpkı temiz yürekli fahişenin simgesi olan çiçek gibi, kendisinin de küçümsendiği duygusuna kapıldı. Lord Chamberlain denen bu adam, 'kamelyalı kadın'ı beşinci perdede, üzeri... menekşelerle kaplı bir yatakta can vermeye zorlayamazdı herhalde!

Shakespeare'in oyunlarından birini değil de *Camille*'i seçmesinin nedeni, Amerika'da yola *Adrienne Lecouvreur*'le çıkma nedeniyle aynıydı: aksanı, Fransızca bir oyunda daha az göze batardı. Amerika'da İngilizce sesleri çıkartmak için taktığı, çenesi (Bayan Collingridge'in yardımıyla) azıcık gevşetilmiş yeni maskenin İngiltere'de sıkıştırılması gerekiyordu. Hece kırılmaları yeniden gözden geçirildi, daha gevrek hale getirildi, gırtlağa yakın bir yerden çıkartılan sessiz harfler öne taşındı, dudaklar inceltildi. "İngilizler öyle züppe ki, Amerikan vurgumuzda bile hata bulmaya bayılıyorlar," diye gözlemledi Bayan Collingridge. "Özellikle de, Amerikalı oyuncuların sözcükleri uzattığını, ses iniş çıkışını iyi ayarlayamadığını ileri sürüyorlar." "Sözcükleri uzatmak mı?" diye haykırdı Maryna. "Ne zamandan beri uzatıyormuşum?" Maryna, İngilizce'den ürktüğünü bir türlü kabulle-

nemiyordu. Amerikalıların ağızlarını yayarak, gevşekçe konuşma biçimine alışmıştı –hızı, rahatlığı, senli benliliği. Amerika'da, Maryna'nın anavatanının acılı yazgısı kimsenin umurunda değildi, ama yine de ona kucak açılmış, kendini memleketinde hissetmesi sağlanmıştı. Burada, hem gömlek yakaları kirli gazeteciler hem de onu ağırlayan, unvanlı ev sahipleri, Maryna'nın Polonya'dan söz ederek kafalarını şişirmek istediğini sandılar, oysa onun tek isteği, İngilizce konuşmaktı. Londra'nın tiyatro mevsiminden. Bay Disraeli ve Bay Gladstone'dan. Havadan, sudan.

Maryna, İngilizlerin Amerikalılar kadar çabuk fethedilemeyeceğinin farkındaydı. Ama bazı koşullar dışında, kesinlikle fethedilemeyecekleri aklına bile gelmezdi. Kendi kendisiyle bir bahis tutuştu: Londra gazetelerindeki eleştirilerin yarısı onun "büyüleyici" ya da "çekici" vurgusundan söz etmediği sürece, mesleğini, zaferini, kısaca her şeyi İngiltere'ye taşımayı başaracak demekti. Bütün eleştiriler gurur okşayıcıydı. Bütün eleştirmenler onun vurgusuna değindiler.

Yüceltildi ama kucaklanmadı. İngilizler, Amerikalılardan farklı olarak, macera arayan yabancılara nasıl davranacaklarını bilmiyorlardı. (Onların İngilizleşmesine izin vermek söz konusu değildi.) O, yani Marina Zalenska ise iki kat yabancıydı: Amerika'dan gelme bir Polonyalı.

Mayısın sonunda, Court Tiyatrosu'ndaki sözleşmesi dolunca (*Hercai, Romeo ile Juliet, İstediğiniz Gibi*), Bogdan ve Bayan Collingridge'le birlikte, ünlü romantik çift Ellen Terry ile Henry Irving'i görmek, daha doğrusu hayran hayran seyretmek için Irving'in tiyatrosu Lyceum'a gitti. İngiliz sahnesinin bu yeni tanrıları karşısında eğilmeye hazırdı, ama umduğunu bulamadı; Bogdan'a da dediği gibi, o akşam Bulwer-Lytton'ın köhne ama hâlâ tutulan oyunu *Aslanlı Lady*'nin başrolündeki Terry'yi böyle yakından inceleyince, kendisinin de en az onun kadar iyi olduğunu keşfetmişti. Aşağı tabakadan gelen kahramanı oynayan Henry Irving'e gelince; ayağını sürüyerek yürüyüşü, gırtlaktan gelen, cılız sesiyle, Edwin Booth'un zarafetinden de, o belirgin, duru konuşmasından da yoksundu.

Maryna, bedenen ve ruhen kendini İngilizce oynamaya adamasına karşın, mesleğini İngiltere'de sürdürmekten men edilmeseydi Terry'nin karşısına rahatça dikilebileceğini anlamıştı. Ama yakında, Londra'daki Gaiety'de Fransızca oynamaya hazırlanan Sarah Bernhardt'la yarışamayacağını biliyordu.

Bernhardt'ın, Comédie-Française'le birlikte, saygı dolu alkışlar karşısında *Phédre*'ye başladığı gün, Maryna İngiltere'nin taşrasını kapsayan yaz turnesine çıktı. Orada Rosalind ile Juliet'i, Ophelia ile Viola'yı sundu; Brownlow bu ikisinin sonbaharda Londra'da yeniden sergilenmesini çok istiyordu, ama Maryna'nın içinde burada kalma, daha tutarlı bir beğeni kazanmak için çabalama arzusu yoktu. Belki de, diye düşündü kederle, irade gücüyle elde edebileceğim toplam 'olanaksızı başarma hakkımı' sonuna kadar kullanmışımdır. Ama öyle bile olsa, geride 'hemen hemen olanaksız' olanlar vardı. Gerçekten zor olanlar.

İngiltere'deki konukluğu, Amerika'da başarmanın ne kadar kolay olduğunu (kolay *olmamış mıydı?*) anlamasını sağlamıştı: iradenin gücüne inanan koca bir ulus.

Lady Wolsington'ın onun onuruna verdiği akşam yemeğinde Maryna, büyük Amerikalı romancı ve tiyatro eleştirmeni Henry James'in yanına oturtuldu; Londra'ya kısa bir süre önce yerleşmiş olan Bay James onu gelecek salı, Café Royal'de çay içmeye davet etti; orada buluştukları zaman da, dolambaçlı bir dille, söyleyecekleri yüzünden Maryna'nın onu saldırgan bulmasından çekindiğini söyledi... durakladı, nefis bir biçimde kırpılmış, ipeksi sakalını okşadı (mermer üstlü masaya oturduklarından beri pek çok kez duraksamıştı zaten). "Devam edin, sevgili Bay James." "Evet, hem bir romancı, hem de –içten içe beslediğim ve size açmakta bir sakınca görmediğim, gizli emelim olan– geleceğin oyun yazarı olarak, itiraf etmeliyim ki, *çağdaş* bir aktris olarak fazlasıyla ilgimi çektiniz, hatta beni büyülediniz. Sıradışı, etkileyici bir dışavurumcudan, bunu başaran bir kadın oyuncudan söz etmiyorum, çünkü bu dışavurumun belli

bir oranda riske girme becerisiyle birleştiğini ve sanat için gerekli olan açıklığı, hatta küstahlığı içerdiğini biliyorum; ben bir kadın oyuncudan, kadınsı *başarıyı* göz kamaştırıcı bir biçimde ete kemiğe büründüren, çağdaş oyuncudan söz ediyorum." Bay James önceden kararlaştırılmış vurgularla konuşuyordu; bazen sözün başında, daha çok da, o dolambaçlı cümlelerinin sonunda.

"Londra'da gerçek bir başarı kazandığımı hissetmiyorum," dedi Maryna. "En azından, umduğum kadarını; yine de, dostça makalenize minnettarım."

"Ah, İngilizlere biraz zaman tanımalısınız, sevgili Madam Zalenska. Korkarım, bizim Yanki tarzı açıksözlülüğümüz, aceleciliğimiz sizi biraz şımartmış. Bu birbirine bitişik adalar topluluğu, her ne kadar *geniş* bir yer kaplamasa da, burada *yüzey* çok daha geniş; bir şey söyleyip başka bir şey kasteden, sakıngan, kuşkucu, çaba harcamaya pek yanaşmayan, azıcık 'ağırkanlı' olmayı fazla zeki olmaya yeğleyen, nasıl desem, *kendini kısan* insanlar. Ama yola geleceklerdir."

Hiç kuşkusuz, kibarlık ediyordu. "İngiltere, Amerika kadar belirsiz ve dolaylı değildir," diye sürdürdü sözünü. Oysa, sevimli bir biçimde belirsiz ve dolaylı olan, asıl kendisiydi –bu topluca, güzel konuşan, zekâsı apaçık görünen erkek. İngiltere ile Amerika arasındaki farklılıkları deşelemek, diye açıkladı yüreklendirircesine, abes olurdu; Maryna'ya öğütlediği gibi, bu ikisi bir arada, "büyük bir Anglo-Sakson toplamı" olarak görülmeliydi. Bay James doğduğu yeri, New York'u son zamanlarda ziyaret etmiş miydi? California'ya hiç ayak basmış mıydı? Elbette hayır. "Aynı potada erimeye yazgılı, büyük bir Anglo-Sakson kütle," diyordu Bay James, "öyle ki, farklılıklarını vurgulayıp durmak boş yere zaman harcamak olur." Sonra, ekledi: "İnsanlar, bu iki ülkedeki yaşamı sürekli ya da az çok *değiştirilebilir* bir yaşam olarak gördükçe, bunu kaçınılmaz bir şey olarak kabul ettikçe, bu erime daha da hızlanacak."

Belki bir Amerikalı için değiştirilebilir, diye düşündü Mary-

na. Ya da *bu tür* bir Amerikalı için. Çünkü Bay James, aksanıyla, duraksamalarıyla, katılığı ve o içkarartıcı, bulanık kibarlığıyla, Maryna'ya göre bir İngilizden farksızdı. Belki de bir yazar olarak....

"Aynı kitabın iki bölümü gibi," dedi James, Maryna'nın aklından geçeni okumuş gibi.

"Ya da aynı oyunun iki perdesi gibi."

"Aynen öyle," dedi James.

Ama hayır, oyuncular için öyle değildi. Maryna belki bir gün Amerikalı bir oyuncu olabilirdi, ama bir İngiliz oyuncu, asla.

Öte yandan, karşısındaki erkekte, canı gönülden istemek ve elde bir saymak gibi, tam anlamıyla Amerika'ya özgü nitelikleri de fark etmişti. Henry James ne olursa olsun, iliklerine kadar Amerikalıydı. Yedeğinde bol miktarda istek bulundurmayı beceriyordu.

Bir İngiliz oyuncu canı istediği zaman Amerika'ya gelebilirdi: çoğu bunu yapmıştı zaten. Edwin Booth'un babası, genç bir oyuncuyken Londra'da Edmund Kean'le oynamış, hatta ona meydan okumuş olan Junius Brutus Booth, Bow Caddesi'nde çiçek satan bir kız uğruna karısını ve oğlunu terk edip, kızla birlikte Amerika'ya kaçmış, orada on çocuklu bir aile kurmuş ve Amerikan tiyatrosunun en büyük adlarından biri olmuştu. Bir Amerikalı oyuncunun İngiltere'ye kaçıp, böyle bir şöhrete ulaşması düşünülemezdi. Amerikalılar, Londralı eleştirmenlerce alkışlanıyordu (tıpkı bir kuşak önce, Portia, Beatrice, Lady Macbeth -ve Juliet'i oynayan kız kardeşinin karşısında- Romeo olarak alkışlanan Charlotte Cushman gibi): yeter ki buraya yerleşmesinler.

Maryna ile Bogdan, ağustos sonunda Krakow'a şöyle bir uğradıktan sonra Amerika'ya döndüler. Başarısızlık yalnızca kabullenildiği zaman başarısızlıktır. Beyaz Yıldız'ın yanaştığı rıhtımda onu bekleyen, itişen, bağrışan, terleyen gazeteci kalabalığına, İngiliz seyircisinin Maryna'ya kucak açtığı söylendi. Evet, diye onayladı başıyla; Londra'ya yerleşmesine *ramak kal-*

mıştı. (Hayır, hayır! Lütfen, baylar! Bir kez daha yineliyorum, Amerikan sahnesini terk edeceğimi *kesinlikle* söylemedim.") Yine de, Amerika'ya dönmekten çok ama çok hoşnuttu –bu kısım doğruydu.

Amerika: yalnızca bir başka ülke değildi. Avrupa tarihinin haksız akışı, bir Polonyalının Polonya vatandaşı olma hakkını elinden alırken (yalnızca Rusya, Avusturya ya da Prusya vatandaşlığını dayatırken), dünya tarihinin haktanır akışı Amerika'yı yaratmıştı. Maryna, ölünceye kadar bir Polonyalı olacaktı; bunu değiştirmenin yolu yoktu, o da değiştirmek istemiyordu zaten. Ama eğer isterse, aynı zamanda bir Amerikalı da olabilirdi.

Hemen kolları sıvadı, ilk New York sezonu ve bir sonraki ulusal turne için hazırlığa başladı. Bir kez daha haklı çıktığı için Warnock'u bir türlü bağışlayamıyordu; Bogdan'a da danıştıktan sonra, yeni, gayretli bir menejerle anlaştı; adamın "ilginç" bir adı vardı: Ariel N. Peabody.*

"Tahminimizden de ilginçmiş," dedi Maryna, Bogdan'a. "Bay Warnock'un göbek adını ne kadar sevdiğini anımsayınca, Bay Peabody'ye göbek adını sordum. 'N harfi mi?' diye haykırdı." Maryna başını tıpkı Bay Peabody gibi yana eğdi, sesini birebir taklit etti: " 'Ah, duyunca güleceksiniz, Madam Marina. Anlamı' –duraklama – 'işin aslı' –kolları açıp hafifçe eğilme– 'Nothing'in** baş harfi.'"

"Amerika insanı hiç hayal kırıklığına uğratmıyor," dedi Bogdan.

"Umarım Bay Warnock'a benzemiyordur. Martavallardan bıktım –bu sözcüğe bayılıyorum–, kaybolan elmaslar, kucak köpekleri, timsahlar, dedikodular... hepsi bitti."

"Yerinde olsam bu kadar emin konuşmazdım," dedi Bogdan. "Yine de, Marina Zalenska'nın, ona ne yapması gerektiğini söyleyecek bir Ariel Hiçbir Şey Bezelye'ye ihtiyacı yok."

(*) (İng.) Bezelye ön-ekli bir sözcük. (ç.n.)
(**) (İng.) Hiçbir şey. (ç.n.)

"Başarısı bir çığ gibi büyüdü," diye yazdı *Norfolk Halkın Defteri*. Maryna, programına Shakespeare'leri eklemeyi sürdürdü: 1880'de, *Kısasa Kısas*, ertesi yıl *Venedik Taciri* ve sonunda "şu İskoçyalı oyun". Amerikan tarzı bir yıldız olmaya gelince: üçüncü ulusal turnesinin sonunda Maryna, bu role iliklerine kadar büründüğünü hissetti.

Bu rol, kendine ait, tantanalı bir biçimde döşenmiş, tekerlekli bir evle yolculuk etmek, Gotik üslûbu vitray camları, kadife perdeleri, saksılı palmiyeleri, küçük bir kütüphanesi, piyanosu, maun bir komodini ve dört direkli bir karyolayı alacak kadar geniş bir yatak odası olan bir vagona, öteki oyuncuları ve yardımcılarını taşıyan ikinci, özel bir yataklı vagona, Indiana adında bir buldoğa, buldoğunun özel vagonunun salonundaki duvarlardan birini süsleyen, büyük, suluboya bir resmine sahip olmak, otelde kalmak gerektiği zaman, en iyi otelin en büyük, en lüks odasına yerleşmek, en seçkin yemekleri yemek, not almak için tepesi kabartma desenli, en iyi cins keten kâğıt kullanmak, seni eğlendirmeye, en azından memnun etmeye çalışan bir sürü insana, hep aynı sözcüklerle teşekkür etmek, seninle konuşmaya cesaret eden, gözleri kamaşmış genç kadınlara kibar sözler söylemekti ("Her gün kaç kızın bana mektup yazıp, benden bu mesleğe nasıl başlanacağına ilişkin öğüt istediğine inanamazsın; ama Amerika'da yerleşik bir tiyatro bulmak bu kadar güçken onları nasıl yüreklendiririm?"). Yaşayan öteki efsanelerle sıkı fıkı olmaktı: Longfellow yakın arkadaşındı, Tennyson seni Londra'da ağırlamıştı, Oscar Wilde seni kucak dolusu beyaz zambaklarla karşılamış ve senin için bir oyun yazacağını açıklamıştı. Oscar Wilde kadar olmasa da, geleneklere karşı gelmekti: geleneklere meydan okuma biçimini (bir bayansın ve sigara içiyorsun), insanların örnek almak istemesiydi. Eşyalarına karşı kayıtsız olman, ama hiçbir şeyden vazgeçememen, sürekli bir şeyler almandı: bir sonraki yaz, Paris'e yaptığın yolculuktan (ve Polonya'ya kısa bir ziyaretten), altmış beş parça bavulla dönmen, bunun New York gazetelerine ha-

ber olmasıydı. Birden fazla eve sahip olmaktı: "Yakında kocası Kont Dembowski'yle birlikte, bir aylığına California'nın güneyindeki çiftliklerine gidecekler. Yapımı kısa bir süre önce tamamlanan evi, Madam Zalenska'nın bir arkadaşı, tanınmış mimar ve tiyatro âşığı Stanford White tasarımladı."

Polonya'da bir noktaya kadar bencillik etmene, sırf kendi zevklerini düşünmene izin verilirdi, ama aynı zamanda içten olman ve yüksek idealler beslemen beklenirdi –insanlar sana bu nedenle saygı duyardı. Amerika'da ise karmaşık, ateşli tutkularını açıkça sergilemen, kimsenin ciddiye almak zorunda olmadığı fikirleri dile getirmen, tuhaf meraklar, pahalı, vazgeçilmez zevkler edinmen bekleniyordu; bütün bunlar, iradenin gücünü, ince zevkini, özsaygının genişliğini göstermekteydi –muhteşem şeyler.

Özel otomobilinle gezmeye çıkmak (Boston, Philadelphia, Chicago), âni bir kararla bir kitapçının önünde durmak ve dükkândan bir düzine şairin tirşe kâğıda basılmış, maroken ve dana derisi ciltli kitabıyla çıkmak. Son derece seçkin zevkleri var, diyordu gazeteciler. Parasını krallara yaraşır bir biçimde, bir prenses kadar özgürce harcıyor, diyorlardı. Para konusunda hem şirret, acımasız bir pazarlıkçı olman, hem de yardımsever olman (yoksul Polonyalı göçmenlerin yürek burkan mektupları peşini bırakmıyordu), en küçük bir açık vermeyecek kadar saygın, evcil bir eş ve kendini çocuklarına adamış bir anne olman bekleniyordu. Bir kadın sık sık, ailesinin mesleğinden önce geldiğini belirtmeliydi.

Gerçek ailesi elbette tiyatro grubuydu: durmaksızın değişen kadro, Maryna'nın yırtıcı, esnek eğitimi sayesinde giderek ustalaşıyor, yetkinleşiyordu.

"Perde kalktığı an, seyirciyi kıskıvrak yakalamalısınız." Burada, oyunculardan birinin bileğine yapışırdı. "Bir bakışla seyirciyi olduğu yere mıhlar, sonra sesinizle ruhunu teslim alırsınız. Diyaframınızı sonuna kadar kullanmalısınız, tamam mı?" Burada, böğürürdü. "Ciyaklamak ya da gevelemek yok!"

Sahneyi kucaklamanın hilelerine, tuzaklarına değinirdi. Ölmek, diye açıklardı, ne çok hızlı olmalı ne de fazla uzatılmalı. Öksürme, bayılma ve dua etme tekniklerini öğretirdi. Sahneye girmeden epeyce önce yan kanatta durup sahne korkusuyla kıvranma alışkanlığında olan oyunculara önerisi şuydu: "Giyinme odasından son dakikada çıkmak."

"Yüzünüzü yukarı çevirmekten korkmayın," diye öğütlerdi. "Yüz pek çok şey anlatabilir, oysa seyirci sırtınızdan yalnızca gerektiği kadarını okuyabilir, daha fazlasını değil."

Ve: "Konuşurken başınızı kıpırdatmayın. Boynunuzu fazlasıyla güçsüz gösterir."

Ve: "Sesin aşağıya yönelmesine izin vermeyin. Ses karşıya, bir başka oyuncuya yönelmeli. Sesiniz seyirciye yönelirse, *fazla* gelir."

San Francisco'daki Çin Mahallesi'nden düzenli aralıklarla çiğ zencefil gönderiliyor, Maryna da topluluğun bütün üyelerine habire zencefilli çayın yararlarını sıralıyordu: kaynar kaynar içmek, sonra da fincanın dibindeki ince zencefil dilimini yemek, son anda çıkabilecek bütün ses sorunlarını çözer, diyordu. Korku ve endişenin erkekleri ısıttığını belirtip ("Isıtmak, ha!" diye haykırdı Bayan Collingridge, hayranlıkla), kostümlerinin üst kısmını kirletecek ter lekelerine karşı dikkatli olmaları için uyardı; ama aynı duyguların kadınları ürperttiğine dikkat çekerek, temsilden önce ve aralarda mutlaka sarınıp sarmalanmalarını öğütledi.

"Ama Madam," dedi Warren Bancroft (topluluğun ikinci sezondaki Romeo'su, Benedick, Orlando, Armand Duval ve Maurice'i), "ne zaman sahne korkusuna kapılsam, buz kesiyorum."

"Saçmalık," dedi Maryna.

"Oyunculuk asla kolay olmamalı," dedi, *kolay* sözcüğünü tüküreerek. "Aksi halde, kendinizi unuttunuz demektir. Nerede olduğunuzu unuttunuz. Sahnede olduğunuzu asla, asla, asla unutmamalısınız. Bu yüzden de sürekli korkarsınız, korkmalısı-

nız. Korkarsınız ama siz bir fatihsiniz. Sahnedeyken, rolünüz ne olursa olsun, bir fatihsiniz. Sahnede dururken, çok uzun boylu olduğunuzu hissetmelisiniz. İçinizdeki her şey, korkuyu kuşatmalı, sıkıştırmalı. Acı çekerken bile –ki acı içbükeydir– siz hâlâ düz bir çizgisiniz. Ve bu çizgi doğruca en üst balkonun en arka sırasına uzanır. Çizgiyi bozmayın! Bir ışık kaynağı olun. Siz bir mumsunuz. Sırtınızı dik tutun, ensenizi omuzlarınıza gömmeyin. Alevin tepenizden yükseldiğini hissedin."

İlk sezonun sonunda işten çıkardığı Abner Dixey (*İstediğiniz Gibi*'de Jaques's, *On İkinci Gece*'de Malvolio'yu, en ruhsuz haliyle de *East Lynne*'in sefih düzenbazı Yüzbaşı Levison'u oynamıştı) için az ve öz konuştu: "Hiçbir şeyi dönüştürmüyordu. Oysa bir oyuncu dönüştürür."

"Bir sahnedeki doğru davranış kurallarının çoğu," dedi onlara, "gerçek yaşama da uyarlanabilir." (Neşeyle, anlamlı bir gülümsemeyle ekledi: "Tamamı değilse, elbette.") Bu kurallardan biri şuydu: Aksilikleri yok say. Bir keresinde, Trenton'daki Taylor Operası'nda, *Kısasa Kısas*'ta Claudio'yu (ölüme mahkûm olan erkek kardeşi) oynayan aktör, Angelo'nun alçakça isteğini (canını bağışlamasına karşılık ödeyeceği bedeli) kabul etmesi için, yalvarmak üzere İsabella'nın ayaklarına kapanmak isterken, hücredeki tahta sıraya çarpıp devirmiş, ama Claudio'nun perişan durumunu dışavuran taşkın, ateşli konuşmasını hiçbir şey olmamış gibi sürdürürken, tahta sırayı hızlı, becerikli bir hareketle kaldırıvermişti. Perde defalarca inip kalktıktan ve Maryna yücegönüllülük edip seyirciyi gruba yeni katılmış olan, genç aktörle birlikte selamladıktan sonra, yumuşacık bir sesle şöyle dedi: "Bir kazayı asla oyun sırasında düzeltmeye çalışma. Fark etmemiş olan seyirciye bile göstermiş olursun."

Bazı aksiliklerin görmezden gelinmesi daha zordu elbette: Chicago'daki McVicker Tiyatrosu'nda *Macbeth*'i oynarken ("Şu İskoçyalı oyun, canım!"), aptallık edip uykuda gezme sahnesini gözleri kapalı olarak oynamaya kalkışan Maryna tökezledi, bileğindeki sinirlerden biri koptu. Ama en küçük bir irkilme,

bir mimik ya da bir topallamaya izin vermeksizin, sahneyi sonuna kadar oynayıp bitirdi.

Düzeltmelerin ısırgan, anaç, yerinde. Oluşturduğun örnek, aydınlatıcı.

Topluluğunun üyeleri de seni aşırı bir hayranlık ve korkuyla, hûşu dolu, kusursuz bir bağlılıkla ödüllendiriyorlar.

Gösteriş yapıyor, gözlerini kamaştırıyorsun. Doruktasın. Gücün, artık senin de hissettiğin gibi, sınırsız.

Colorado'da salonları tıka basa doldurdular, seyirciyi büyülediler. Denver'deki Tabor Grand Operası'nda, *Juliet* (*Romeo ile Juliet*'in adı artık programda yalnızca *Juliet* diye geçiyordu), *Adrienne, Camille* ve *Bir Kış Masalı*'nı kapsayan, bir haftalık sözleşmenin bittiği gece, Peabody otelin boş salonunda, bütün grup için bir 'gece' yemeği düzenledi; içki bedavaydı. Maryna'nın onlara katılma zamanı geldiğinde, oyuncuların çoğu (salt erkekler değil!) adamakıllı kafayı bulmuştu; *Cymbeline*'de kötü ruhlu İngiltere Kraliçesi'ni, *İstediğiniz Gibi*'de Audrey'i ve *Bir Kış Masalı*'nda Paulina'yı oynayan, işveli Laura Fitch masanın üzerine çıkmış, okuduğu şiiri bitirmek üzereydi:

Acıklı bir masalın anlamını, henüz,
pek de çıkartamayacak bir yaştayken,
Annemiz bize dedi ki;
babanız buz gibi mezarında.
Günlerce yatağının başında durup ona baktık,
Öldüğünü görünce hıçkırıklara boğulduk.
Şimdi biz, İsviçreli iki yetim kız,
el ele, oradan oraya savruluyoruz.

"Hımm," dedi, Laura'ya âşık olan James Bridger –*Romeo ile Juliet*'in yeni Mercutio'su, *Beğendiğiniz Gibi*'nin Touchstone'u ve *Camille*'in sâdık Gaston'u. "Benim sahnem nerede, peki?" Mercutio-benzeri bir çeviklikle, bir sıçrayışta bar tezgâhının üzerine çıktı, elini göğsüne vurup kükredi:

Servet uğruna sağlığımı harcadım,
dedi banker, yürek parçalayan bir sesle-

"Ah!" Sonra, yere atladı.

Maryna'yı görünce herkes suçlu, çocuksu bir ciddiyete büründü.

"Lütfen! Lütfen devam edin."

"Yalnızca şakalaşıyorduk, Madam, komik şiirlerle atışıyorduk," dedi Cornelia Scudder, Maryna'nın *İstediğiniz Gibi*'de Celia, *Bir Kış Masalı*'nda Perdita, *Kuru Gürültü*'de Hero, *Frou-Frou*'da namuslu kız kardeş Louise rolünü verdiği, genç oyuncu.

"O zaman, devam edin... ısrar ediyorum." Cornelia'yı severdi. Maryna gözlerini salonda dolaştırdı. "Kimse bana hünerini sergilemek istemiyor mu? Beni güldürmek isteyen yok mu?" Rahatsız rahatsız kıpırdanmalarını gülümseyerek seyretti. "Pekâlâ." Başını ağır ağır salladı. "O zaman ben size oynarım. Polonyaca olmasına karşın, çok ilginç bulacağınız bir şey sunacağım size."

Maryna bir fısıltıyla başladı. Sonra, benekli sesi güçlendi, durulaştı. Başlarda sık sık duraklıyor, sesi, duygularla, aşkla, pişmanlıkla ağırlaşan zihnini yansıtıyordu; neyi ne kadar söylemek istediğinden emin değildi sanki. Sonra ses hızlandı, çoğaldı, yüksek, alaycı bir perdeye ulaştı. Duygusal, coşkulu, çağıltılı cümleler sert, dilimleyici hecelerle kesiliyor, zaman zaman hafif, delice bir kahkahayı kısa, kesik hıçkırıklar, iniltiler izliyordu. Gözlerini boşluğa dikmiş, sesi boğuklaşmıştı; kederden bir an kesilen ses, sonunda zonklayan bir dalga gibi kabararak tazelenen umudu ve kararlılığı yansıttı.

Maryna'nın büyüsüne kıskıvrak yakalanmış oyuncular, dilleri tutulmuş gibi ona bakıyorlardı. Maryna'nın tam karşısında oturan Bayan Collingridge bir kâğıda bir şeyler karaladı, masanın üzerinden ona uzattı. Maryna kaşlarını çattı. Sonunda biri konuşmaya cesaret etti. "Olağanüstü," diye soludu Horace Pet-

rie, *Cymbeline*'deki yeni Posthumus, *Kısasa Kısas*'ın Angelo'su ve *Macbeth*'in Banquo'su.

"Şişşt," dedi, hizmetçi rollerinin değişmez oyuncusu olan (Juliet'in dadısı, *Camille*'in Nanine'i ve *East Lynne*'in Joyce'u), ama taşmak üzere olan hoşnutsuzluğu yatışsın diye, *Adrienne*'de Prenses de Bouillon rolüyle ödüllendirilen Mabel Hawley.

"Okuduğunuz şey her neyse, Madam, çarpıldım," dedi Harry Kellogg; *Adrienne*'de heybetli Prens de Bouillon'u, *Frou-Frou*'da Henri de Sartorys'i, *Bir Kış Masalı*'nda Leontes'i, *Beğendiğiniz Gibi*'de Büyük Dük'ü oynayan aktör. Massachusettes'teki New Bedford'dan, balina avcısı bir aileden geliyordu.

"Şiir miydi, Madam?" diye sordu Mabel. "Yoksa eski bir Polonya trajedisinden bir monolog mu?"

Maryna gülümsedi, bir sigara yaktı.

"Neydi, Madam? Neydi?" diye patladı Charles Whiffen: *Cymbeline*'de Iachimo, *Kısasa Kısas*'ta Claudio, *On İkinci Gece*'de Orsino, *East Lynne*'de aldatılan koca Archibald Carlyle.

"Ben yalnızca..." diye başladı Maryna, Bayan Collingridge'in verdiği kâğıdı yavaşça açarken. Notta şöyle yazıyordu: 'Polonya alfabesini söyledin. İki kez.' Maryna kahkahalarla gülmeye başladı.

"Söylesenize! Neydi, Madam?"

"Ne okuduğumu onlara sen söyle, Mildred."

"Bir dua," dedi genç kadın meydan okurcasına. Yanakları kızarmıştı.

"Aynen öyle," dedi Maryna. "Bir oyuncu duası. Hüzünlü, sofu ülkemde her şey için bir dua vardır."

Bayan Collingridge gülümsedi.

"Mildred, benden gizli Polonyaca öğrenmiyorsun, değil mi?" diye sordu Maryna, ertesi sabah, *Frou-Frou*'nun tek gecelik gösterisi için Leadville'e doğru yol alan trende. Dantelli bir öğleden sonra elbisesi giymiş, uzunca bir kanepeye uzanmıştı; sigarayı tutan elini uyuşukça salladı. Bayan Collingridge'in ba-

şını hayır anlamında salladığını görünce, ekledi: "Bu durumda, seni iyi tanımasam, şeytanca davranıyorsun, derdim."

"Madam Marina, bu, bugüne kadar bana söylediğiniz en tatlı söz."

"Nasıldı peki, alfabem?"

"İngilizce'de şöyle deriz: 'Alfabem nasıldı, peki?' "

"Anlaşıldı," dedi Maryna. "Evet, alfabem?"

Bayan Collingridge sırıttı: "Muhteşemdi."

Amerika'da, eğitimli insanlar arasında bile sanata karşı neden bu kadar kuşku duyulduğunu, tiyatronun neden itici bulunduğunu Maryna'nın aklı bir türlü almıyordu. Milwaukee'de, Plankinton Otel'in lobisinde Maryna'yla tanıştırılan kadın, o güne kadar tiyatroya bir kez olsun ayak basmadığıyla övünmüştü. "Bir tiyatro girişi görünce, hemen karşı kaldırıma geçerim." Öte yandan, her Amerikan kentinde, sahne için doğduğuna inanan (ya da anneleri tarafından inandırılan) genç kadınların ardı arkası kesilmiyordu.

İçlerinden bir ya da ikisi oyuncu olabilecekti. Ama gördüklerinden hiçbiri –Maryna ne kadar yücegönüllü davranmaya çalışsa da– bir yıldız olamayacaktı.

Otorite, özel nitelikler, kadife yumuşaklığı –insanı yıldız yapan şeyler bunlardı. Ve unutulmaz bir ses. Sesle *her şeyi* yapabilirdin, yeter ki hangi tınıları ileriye fırlatman, hangilerini karanlıkta bırakman gerektiğini öğrenesin. Soluk denetimi sana gereksindiğin her şeyi sağlardı: cümleler arasındaki akıcılık, parlak bir renk yelpazesi, ses renginde ince değişimler, bir çığlığın, kristal duruluğundaki bir fısıltının ya da beklenmedik, kısa bir suskunluğun sarsıcılığı. Sesin zorlanmaksızın, acele etmeksizin ve olanca arılığıyla yükselir: bütün salonu saygılı bir sessizliğe gömer, büyüler. Isabella'nın soylu yakarışı karşısında, kim hemen o an, oracıkta geliştiği, yüceldiği duygusuna kapılmaz ki?

Ama erkek, gururlu erkek,
Sırtına küçük, kısa bir otorite geçirmiş,
Verdiği sözden bütünüyle habersiz,
Kaskatı benliğiyle, kızgın bir maymun gibi
Cennetin kapısında öyle inanılmaz hileler sergiler ki
Melekleri ağlatır–

Bir anlığına da olsa, seyircileri, yoğun düşüncelere salabilir, kendini çok derin hissetmesini sağlayabilirsiniz. Ya da, *burada kan kokusu var... hâlâ* derken, gözlerinizi aşağıya, bedeninize uysalca yapışmış olan, biçimli kolunuzun ucundaki felç olmuş, suçlu ele dikip, parmaklarınızı şöyle bir titreterek (o eli koklamaya, yalamaya ya da mum alevine tutmaya hiç gerek yoktur), *Arabistan'ın bütün güzel kokuları bile bunu... bu küçük eli tatlandıramaz. Ah, ah, ah!* derken inleyerek, iç geçirerek, sesinizi bir zil gibi çınlatarak: salondaki her yüreği burkarsınız, burktunuz.

Maryna'nın bazen bir oyuncuyu yeni bir parçaya geceyarısından sabahın beşine kadar çalıştırdığı, dokuzda kalkıp ilk randevusuna yetiştiği, bütün gün koşturduktan sonra akşam da sahneye çıktığı oluyordu. Hiç yorgun görünmüyordu. Güzellik sırları sorulunca da şöyle diyordu: "Mutlu bir yaşam... kocam, oğlum, dostlarım, tiyatro, makul bir uyku süresi ve iyi bir sabunla su." Amerika'da bir yıldızın, bütün o ayrıcalık katmanlarının altında, ötekilerden hiç de farklı olmadığını ileri sürmesi olağandı, ama ötekiler, bu ayrıcalıkları şöyle böyle hayal edebilseler bile, bunun doğru olmadığını bilirdi. Dolayısıyla, Maryna satın alabilecekleri bir şeyi 'onayladığı' zaman, kadın hayranları daha mutlu oluyordu: Harriet Hubbard Ayer marka güzellik kremleri, *Angel Star* saç losyonu.

Maryna gerçekten hoşlanabileceği bir krem ya da losyon bulmayı istiyordu; özellikle şu yeni, yağ bazlı makyaj malzeme-

lerini –duraksayarak da olsa– kullanmaya başladıktan sonra. Modern yaşamın pek çok şeyi gibi standartlaşan yeni makyaj malzemeleri de artık tek tek numaralanmış ve etiketlenmiş, yuvarlak çubuklar halinde, kullanıma hazır olarak piyasaya sunulmaktaydı. Uygulaması kuru makyajdan daha kolay, daha güvenliydi, çünkü söylentilere inanılacak olursa, toz pudraların hazırlanışında kullanılan bizmutla kırmızı-beyaz kurşun zehirliydi. (Keşke insan kuru ve yağlı malzemeleri aynı anda kullanabilseydi –tıpkı dev bacalarından dumanlar püskürterek Atlantik'i aşan gemilerin, motor arızası durumunda yelkenlerini açabilmeleri gibi!) Ayrıca Maryna haşin, acımasız ışıklara da katlanmak zorundaydı. Kokusuz, güvenli (güven *bu kadar* önemli miydi?), daha parlak (ah, fazla parlak) ışıklar: sokakta böylesine heyecan verici olan şey, tiyatroda öyle yıkıcıydı ki. Kalın, yumuşak gaz ışığı, içindeki güzelim benekler ve taneciklerle, pek çok sahnede gerekli olan yanılsamayı sağlarken, elektrik şimdi her şeyi olanca çıplaklığı ve bayağılığıyla gözler önüne seriyordu. Duyduğuna göre, Henry Irving ile Ellen Terry, Lyceum Tiyatrosu'nda gaz yerine elektrik kullanmayı reddetmişti –sonsuza kadar. Ama Amerika'da gelişmenin dayattığı zorunluluklara, sevimsiz bile olsalar, hiç kimse direnemez. Gaz ışığı eskiydi, konu kapanmıştı. Amerika'nın yeniye duyduğu sevgi buyuruyordu: varolan her şey geliştirebilir. Ya da değiştirilmelidir. Maryna 7 Mayıs 1882 tarihinde imzaladığı ve pek çok dergide 'Madam Zalenska'nın Bir Amerikan Buluşuna Övgüsü' başlığıyla yayınlanan mektubu da, aldığı ücreti de, bu yeni, ilginç ürünü gerçekten kullanıp kullanmadığını da unutmuştu:

> Sevgili Bayım;
>
> Geçen ekimde, Topeka'da, dişlerim için İdeal Diş Parlatıcısı adındaki keçeli tabletlerinizden birkaç kutu aldım, o günden beri de kullanıyorum. Ürünü pek çok kişiye, gönül rahatlığıyla önerdim; bu buluşun zamanla diş fırçasının ye-

rini alacağına inanıyorum. Tek korkum, tabletlerimin bir gün, yenisini bulamayacağım bir yerde bitmesi.

Saygılarımla,

Marina Zalenska

Söylediği şeyle aklından geçen şey arasındaki farkı anımsamak gittikçe güçleşiyordu –bütün büyük oyuncuların başına gelir miydi bu? Dostu Longfellow'u Amerika'nın en büyük şairi olarak selamladığı zaman (turnesini yarıda keserek dostunun cenazesine koşmuş, törende 'Hesperus'un Batışı'nı okumuş, kısa, övücü bir konuşma yapmıştı), Bogdan'dan azar işitti: "Longfellow'un Walt Whitman kadar iyi bir şair olduğuna *gerçekten* inanmıyorsun, değil mi?" "Ben... ben bilemiyorum," dedi Maryna. "Yoksa zekâm köreliyor mu, Bogdan? Bu olası, biliyorsun. Yoksa fazla gelenekçi mi oldum? Bu hiç hoşuma gitmez doğrusu."

Sonunda, Edwin Booth'un *Hamlet*'inde, bir hayır temsilinde oynamak üzere New York'un Metropolitan Operası'na davet edildi ve Varşova'da yıllar önce Ophelia'yı oynarken, Moniuszko'nun onun için bestelediği müzik eşliğinde Ophelia'nın şarkılarını söyledi. Maryna perdeden bir saat önce, değerli, özgün partituru göstermek için kapısını çaldığında, Booth'un içeride haykırdığını duydu: "Ah, babamın hayaleti!" Booth üzerinde kostümü, karanlıkta oturuyor, içiyordu; Maryna onun zayıf, önemli yüzünü zar zor seçebildi. Giyinme odası çiş kokuyordu. Bu erkeğin doğuştan düşünceli ve hüzünlü olduğunu, zorba, tuhaf babasına hizmet etmekle harcadığı, güç bir gençlik geçirdiğini, üç yıllık evliliğin ardından ölen, çok sevdiği genç karısının acısını bir türlü atlatamadığını, hemen ardından, küçük erkek kardeşi John Wilkes Booth'un neden olduğu rezalet yüzünden yıkıldığını Maryna öyle çok duymuştu ki. Maryna'nın da karamsar olmak için pek çok nedeni vardı, ama hiçbiri bununla kıyaslanamazdı. Bu adamın yalnızlığını asla tahmin edemezdi.

Maryna kendini dingin hissediyordu. Nedeninin yaşlılık olmadığını umuyordu. Her akşam, makyajını yapıp kostümünü sırtına geçirdikten sonra, bir sahneyi seçer, bazı cümlelerin söylenişine çalışmaya koyulurdu: aynı anda da zihni berraklaşır, dikkat kesilir, heveslenirdi. Perde aralarında, giyinme odasında, kızılımsı mor kimonosunu (Washington'da, hayranı olan Japon elçisinin armağanı) giyer, ses kaslarını sıcak tutmak için boynuna yün bir atkı dolar, sigarasını tutturduğu, ince, altın kıskacın ucundaki halkayı işaret parmağına geçirir, başparmağının tırnağından pek de büyük olmayan kartların dizildiği tahtayı kucağına çeker, kendini oyuna kaptırırdı; tâ ki haberci çocuk gelip çağırıncaya kadar...

Tek başına oynarken hile yapmazsın. Ama kendine dağıttığın her eli de kabullenmezsin; sana kazanma şansı verecek, daha iyi bir eli görünceye kadar (örneğin, en az iki papazla bir as) dağıtmayı sürdürürsün. Bazen bir şey düşünür, bir şey tasarlar ya da anımsardı; örneğin, Ryszard'ı. Ama daha çok, bir oyun daha oynamanın o ipeksi, sinsi dürtüsü. Ryszard'la ilgili haberler vardı. Evlenmişti. Haberi ona ilk Henryk yazmıştı, sonra da ötekiler. Kıskançlıktan kıpkırmızı, öfkeden bembeyaz kesildi. (Evet, erkeğin bir daha, bir başkasına âşık olmayacağını sanacak kadar kendini beğenmişti.) Pişmanlığın iç organlarını söküp aldığını hissetmiş, sonra öfkeden buz kesmişti. (Erkeğin aşksız bir evlilik yapmış olabileceği, hiç aklına gelmedi.) Kartlara meydan okudu. Kaybetti. Kaybedersen yeniden oynamak *zorundasın*. Tek bir oyun daha, dersin. Ama kazanınca da, oyunu sürdürmek istersin.

"Madam Zalenska ve çocuklarıyla konuşmak istiyorum," dedi, Maryna'nın vagonunun kapısına dikilen, uzun boylu karaltı.

Vagonu bir saat önce, Kentucky'de, Lexington'daki tren manevra yerine çekmişlerdi; iki gece burada kalacaklardı. Maryna

kadının, topluluk üyeleri dışında hiç kimseyi vagona yaklaştırmama emri alan, uyanık hamal Melville'i nasıl atlattığını merak etti. Arka kapının çevresinde dolanan ya da (Maryna o kentte bir hafta kadar kalıyorsa) otelin önündeki kaldırıma dikilen, taptıkları sanatçıyı şöyle bir görmeye çalışan genç kadınların, bazen istasyonun karanlık bölgelerine sızmaya çalıştığı da oluyordu. Ama Maryna'nın anladığı kadarıyla, bu kadın sahne tutkunlarından değildi.

"Size nasıl yardım edebilirim?" diye sordu Maryna, yerinden kalkarken.

"Siz Madam Zalenska'sınız. Bunlar da" –uçuk mavi gözleri, Bogdan, Bayan Collingridge, Peabody ve yarım düzine kadar oyuncunun akşam yemeği için az önce oturduğu, uzun masayı taradı– "çocuklarınız mı?"

Otuz beş yaşındaki Maurice Barrymore (Maryna'ya Romeo, Orlando, Claudio, Maurice ve Armand Duval olarak birkaç sezondur eşlik eden, yetenekli İngiliz oyuncu ve hırslı oyun yazarı) ile altmışındaki Francis McGivern (Maryna'nın Friar Laurence'i, Angelo'su, Michonnet'si ve Armand'ın babası) kahkahaları koyverdiler.

"Susun çocuklar, yoksa şaplağı yer, doğruca yatağa gidersiniz!" dedi Maryna. "Hepimizin bildiği gibi, büyük oyuncuların yaşı olmaz; dolayısıyla iltifatınıza teşekkür ederim, Bayan..."

"Bayan Wenton."

"Ama ne yazık ki yalnızca bir tane çocuğum var, o da uzakta, Boston yakınındaki bir yatılı okulda."

"Ben topluluğunuzdan söz ediyorum. Bunlar da sizin çocuklarınız, ruhunuzun çocukları; gelecekleri bütünüyle size bağlı."

"Amerika'daki dindar meczupların sayısı hakkında bir tahmin yürütebilir misin?" diye mırıldandı Bogdan, Bayan Collingridge'e.

"Neden fısıldıyorsunuz, bayım? Annenize söyleyeceklerimi dinlemelisiniz."

"Ben oyuncu değilim, bayan, dolayısıyla ruhum tehlikede değil. Ayrıca, bu hanımla ilişkimi ana-oğul ilişkisi olarak yorumlamaya kalkışanı şiddetle kınarım."

İstediğiniz Gibi'nin Güreşçi Charles'ı ve *Macbeth*'in kapıcısı Eben Stopford, dev boyutlu elini olanca gücüyle masaya indirdi.

"Alay konusu oluyorum, demek?"

"Madam Marina, bayana çıkışa kadar eşlik edeyim mi?"

"Yo, Eben, hayır. Sorun değil."

Bayan Wenton zaferle gülümsedi, sonra masaya yaklaştı, dikkatle Maryna'nın yüzüne baktı. "Sizinle konuşmama izin verin. Baş başa. Buraya en sevdiğim varlık tarafından, kutsal bir görevle gönderildim."

"Özel bir görüşme. Pekâlâ. Ama size oyuncu olmadığını söyleyen beyefendinin de bize katılmasını istiyorum."

Vagonun sonundaki oturma odasında Bogdan, sehpanın üzerindeki dergiyi aldı, divanlardan birine oturdu, bacak bacak üstüne attı ve suratını astı. Maryna davetsiz konuğu karşısına, kitaplığın önündeki koltuğa oturttu. Maryna'nın, nöbetçilik görevini başaramadığı için paylamaktan vazgeçtiği Melville kahve getirdi. Onu eliyle, sertçe kışkışlayan zoraki konuk, kısa, altın bir tüpe soktuğu sigarayı dudaklarının arasına yerleştiren Maryna'yı, ağzı bir karış açık izliyordu; Bogdan ayağa kalkıp bir kibrit çaktığı ve alevi sigaranın ucuna tuttuğu zaman, kadın öne doğru eğildi, sonra arkasına yaslandı, bileğini rahat koltuğun kol dayama yerindeki dantel örtünün üzerine bıraktı.

"Hiç sigara içen kadın görmemiş miydiniz?"

"Hayır!"

"Şimdi gördünüz," dedi Maryna. "Lütfen şaşkınlığınızı bastırıp benden ne istediğinizi söyleyin, aksi halde yemeğime dönmeme izin verin."

"Artık başlayabilir miyim? Beni dinleyecek misiniz?"

"Başlayabilirsiniz, Bayan Fenton."

"Wenton. Ağzınızdan, burnunuzdan böyle dumanlar fışkırırken, bunu yapabilir miyim, bilmiyorum."

"Yapabilirsiniz," dedi Maryna. "Bir deneyin."

"Dün gece oğlum öteki dünyadan gelip bana göründü... küçük oğlum, evimizin yakınındaki gölde boğulduğunda henüz üç yaşındaydı. Gözlerinde yıldızlar vardı. 'Anne,' dedi. 'Madam Zalenska'ya git. Ona, sahne zemininin, altında cehennem ateşleri yanan bir mazgal olduğunu söyle. Uyar onu, anne, kötü örnek olmaya devam ederse, asla merhamet göremeyeceğini söyle. Bir gün bir adım, tek bir adım atacak, ayağının altındaki zemin yarılacak ve kızgın alevlerin arasına düşecek; öteki oyuncularla birlikte.'" Bayan Wenton yalvaran, ıslak gözlerini Maryna'nın gözlerine dikti.

"Oğlunuza çok üzüldüm. Bu korkunç kaza ne zaman oldu?"

"Yıllarca önce. Ama o hep benimle. 'Anne,' dedi dün gece, 'insanlığın iyiliği adına Madam Zalenska'ya git, kendini ve kendisiyle birlikte yozlaştırdığı pek çok ruhu kurtarması için ona yalvar,' dedi."

"Maryna, bence..."

"Yozlaşma mı? Ben insanları yozlaştırıyor muyum?"

"Evet!" Davetsiz konuk, bir tek, tiyatroyu yücelttiğini öne sürdüğü *Adrienne*'i dışta bırakarak, Maryna'nın bütün oyunlarını karalayan, uzun bir söylev çekti: *Camille,* bir fahişenin öyküsü; *Frou-Frou*, kocasını ve küçük oğlunu terk eden, uçarı kadının öyküsü. "Üçü de," diye tamamladı sözünü, "Fransız yazarların iblisçe görüşleri."

"Bütün bu mutsuz kadınların, Adrienne, Marguerite ve zavallı Gilbert'in oyunun sonunda ölmesi sizi tatmin etmiyor mu? Dediğiniz kadar kötü olsalar bile, yeterince cezalandırılmıyorlar mı?"

"Ama cezalarını çekmeden önce, Madam Zalenska, siz sanatınızla onları öyle çekici gösteriyorsunuz ki!"

"Bu durumda, benim de cezalandırılmam gerekiyor, öyle mi? Söylemek istediğiniz şey bu mu?"

"Maryna, bırak da ben..."

"Hayır, Bogdan, Bayan Wenton'un söyleyeceklerini duymak istiyorum. Onu anlamak istiyorum."

"Anlayacak bir şey yok, Madam Zalenska. Buraya ahlâk ve din adına geldim."

"Hangi din, sorabilir miyim?"

"Ben bir İncilci'yim. Dolayısıyla, bütün dinlerdenim."

"Gerçekten mi? Amerika'da öyle çok ve öyle farklı kilise var ki, bazı ailelerin her üyesinin bir başka kiliseye bağlı olduğunu bile duydum. Ama siz, *hepsine* inanıyorsunuz, öyle mi, Bayan Wenton? Olağandışı. Ben yalnızca bir tanesine bağlıyım; Roma Katolik Kilisesi'ne; onun iyilik ve sevgi öğretilerine."

"Roma'ya bağlı olmadığım için Tanrı'ya şükrediyorum, ama hepimiz, Katolik ya da değil, iyiyle kötü arasındaki farkı biliriz. Tanrı size yetenek vermiş. Çok güzel bir yetenek. Neden onu iyilik adına kullanmıyorsunuz? Neden böyle ahlâk dışı oyunlar sergiliyorsunuz?"

"Yo, Shakespeare'i ahlâksız bulmadığınıza eminim."

"İşte yine, ölümüne kötüye kullanılan, çok güzel bir yetenek! Tamamı değil, ama evet, Shakespeare bile edepsizlikle dolu! Yerlerde sevişen çiftlerle dolup taşan *Romeo ile Juliet*'in, *Yaz Gecesi* 'nin konusu, aşk adı altındaki şehvet değil mi? Hem *İstediğiniz Gibi*'de, hem de *On İkinci Gece*'de, daracık *külot pantolonlar* giymiş kadınlar sahnede sıçrayıp durmuyorlar mı? Ayrıca, şu büyücülerin kehaneti üzerine, kralı öldürmesi için kocasını kışkırtan kadının öyküsünde de büyücülük anlatılıyor..."

"Söylemeyin, lütfen," dedi Maryna.

"Neyi söylemeyeyim?"

"Bayan Wenton, hangi oyunları sunmamı istiyorsunuz? *Tutkı Oyunu*'nu, sanırım?"

"O da şu aşağılık Fransız oyunlarından biri mi? Adından anlaşıldığı kadarıyla..."

"Yo, yo, Avusturya'da sahnelenmiş, dinsel bir oyundur. Konusu İsa'nın çektiği acılar."

"Beni dinleyin, Madam Zalenska. Olağanüstü bir kişiliğiniz,

muhteşem bir sesiniz var. Sizi bir şey konuşturuyor. Bu, bir kadına bağışlanmış bir yetenek. Sahnede bir başkasıymış, olmadığınız biriymiş gibi rol yapan, boyalı bir yaratık değil, kadınların sesi olun. Yüreğinizden konuşabilirsiniz. Bir vaiz olabilirsiniz!"

"Sanatım ne olacak peki?"

"Sanat bir aldatmacadır! Dünyadaki en büyük aldatmaca. Şöhret de öyle."

"Ya para?"

"Para bir aldatmaca değil, bir felâket tuzağıdır."

"Nefis bir ayrım," dedi Maryna. "Öte yandan, parayı saf ve basit bir aldatmaca olarak görecek bir Amerikalı düşünemiyorum."

"Size böylesine kibar davranan bu büyük ülkeyi nasıl eleştirirsiniz?"

"Ah," diye haykırdı Maryna, sigarasını söndürüp ayağa kalkarken. "Haklısınız. Bu bir *eleştiriydi*, üstelik aceleci ve basmakalıptı –Amerika'nın para aşkını suçlamayan mı var? Ama benim de bir hakkım, hem de sonuna kadar Amerikalı bir hakkım var, o da sonradan edindiğim ülkeye ilişkin, gerçek düşüncemi söylemek. Belki biliyorsunuzdur, kocamla ben bu yıl, gelişimizin yedinci yılında, Amerikan vatandaşı olduk. Bu ülkeye gönül borcum var. Ve inanın, ben de tıpkı bütün Amerikalılar gibi, paranın bir aldatmaca olduğunu düşünmüyorum."

"Maryna, vakit epeyce..." dedi Bogdan.

"Evet. Evet. Bayan Wenton, bir şey soracağım; tiyatroya sık gider misiniz?"

"Gitmek zorundayım," dedi kadın, başını kaldırmış, Maryna'ya bakarken, "rezilliğin gelişimini izlemek için."

"O zaman, şu anda üzerinde çalıştığım ve cumartesi günü Louisville'de, Macauley Tiyatrosu'nda sahneleyeceğim oyunu mutlaka görmelisiniz. Bir sahnede, karısının tefini sallayarak yaptığı, oynak, ateşli dansı seyrederken fena halde heyecanlanan, genç bir koca var."

Bayan Wenton aceleyle doğruldu.

"O dansı göstermemi ister misiniz?"

"Cehennemlik davranışlarınızı sürdüreceksiniz, demek?"

"Sürdüreceğim."

"Oğlum büyük bir hayal kırıklığına uğrayacak. 'Anne,' diyecek, 'Madam Zalenska'yı kurtarmayı beceremedin.' Umarım bana kızmaz." Gitmek için döndü, sonra yeniden Maryna'ya döndü. "Unutmayın, cehennemin kapıları ardına kadar açık."

"'Bay Lincoln cehennemin kapısından başka bir yerde düşemez miydi?'" dedi Maryna, tannan bir sesle. "Lincoln'un Ford Tiyatrosu'ndaki trajik sonu üzerine, ülkenin her yanındaki tiyatroların haftalarca kapatıldığını duymuştum; Kuzeyli din adamları da pazar vaazlarında kürsülerinden, Tanrı'nın, iblislere yaraşır mesleğimi yargılayan sözlerini haykırmışlar."

"Kentucky'de doğmuş, yetişmiş biri olarak, tanrıtanımaz Lincoln'un ölümüne ağladığımı söyleyemem. Yine de, bir tiyatro ölmek için kötü bir yer."

"Benim tiyatroda ölmeye hiçbir itirazım yok," dedi Maryna. "Aslında, oranın dışında bir yerde ölmeyi hiç istemezdim."

"Sizin için, yolunu şaşırmış, zavallı ruhunuz için dua edeceğim."

"Ah, Bayan Wenton, insan sizin gibilerle ne yapmalı? Sizler, tiyatronun bu ülkede kof bir eğlence olmaktan çıkma şansını mahvedeceksiniz. Siz... siz Amerika'yı mahvedeceksiniz!"

"En azından," dedi Bogdan, elindeki dergiyi yere fırlatarak, "akşam yemeğimizi mahvettiniz. Maryna, yürü, yürü hadi!"

3 Aralık. Tefli dans. Şehvetle kıvranan bir beden. Dindar bir fanatiğin saldırısı. Acınası tehditler, söylevler. Cehennem ateşi. Lanetleme. M. tartışmacı, büyüleyici.

4 Aralık. Bu oyunun M.'yi neden heyecanlandırdığını galiba biliyorum. *Frou-Frou*'nun tersine çevrilmiş hali. Şımartılmış, çocuk-kadın yalnızca çocuğu ve aptalı oynuyor, çünkü kocası

onun bu halinden hoşlanıyor. Aslında oldukça zeki bir kadın. Yasadışı bir ilişki uğruna ailesini terk etmiyor. Sorun şu: değersiz bir erkekle evlendiğini anlıyor. Burada hata yapan kişi koca ve bağışlanmıyor. Seyirci, kadının alıp başını gitmesini (kim olduğunu bulmaya!) bir felâket olarak görmüyor. Oyun onun yuvasını, çocuklarını bırakmasına göz yumuyor. Üç çocuk: *East Lynne*'deki gibi!

5 Aralık. Arzu yasaklanırsa, kabarır, taşar. Ay, onu kaplayan buluttan daha küçük. California'ya son ziyaret. Uzanıyorum. Derenin mırıltısı. Huzursuz gülümsemeler; tüy yumuşaklığında, bakır rengi, onaylayan... Düşler öyle iyi sınırlandı ki... Üzülüyorum. Onları yitirdim sanki. Kirlenen arzu. M.'yi düşümde görmeye başladım. Onu bırakamam. Asla. Asla. Asla. Asla.

6 Aralık. Doğu ve batı. Güvenlik ve pervasızlık. Yuva ve tehlike. Aşk ve şehvet. Juan Maria'yı doğuya götürüp topluluğun hamalı ya da garsonu yapmak? İstediğim bu mu?

7 Aralık. Eski Dünya'dan kalma, adı zaten kötüye çıkmış, yeni oyunu Louisville'de denemeye kalkışmak galiba hataydı. Kentucky'de bir eş kocasını ve üç çocuğunu terk edemez, dedim M.'ye. Kentucky buna asla izin vermez. Kalıp işleri yoluna koymak zorundaydı. M.'nin bakışı. Hiç olmazsa adını değiştirebilirdik. Amerikalılar sözcükleri öyle önemsiyorlar ki, seyirci bunu bir çocuk oyunu sanabilirdi. Bir sonraki cumartesi, Macaulay'ın önündeki kaldırım çocuk arabalarıyla doldu. Maurice, kadına bir İskandinavya adı verilirse, halkın oyunu daha kolay anlayacağını düşünüyor. Thora'yı önerdi. Thora ile kocası Torwald? Biraz fazla İskandinavyalı olmuyor mu?

8 Aralık. Sorun, oyunun sonu, elbette. Amerikan seyircisi, kocasını ve çocuklarını günahkâr olduğu için değil, kararlı olduğu için terk eden bir kadını kabullenir mi? Hiç sanmam. M.'ye de dediğim gibi, oyunu karı-kocanın barışmasıyla bitirsek daha iyi olmaz mıydı? Adamın pişman olmuş bir hali var. Kadın ona bir şans daha tanıyabilir. Ayrıca, kararından caymaması, dondurucu bir kış gecesi çekip gitmesi de pek akla yakın

görünmüyor. Neredeyse gece yarısı. O saatte nereye gider? Bir otele; o küçük köyde bir otel *varsa*, elbette. Biraz fazla melodram kokmuyor mu? En azından, sabaha kadar bekleyemez miydi?

9 Aralık. Mutlu sonlardan hoşlandığını sanırdım, diyorum. Bence *bu* mutlu bir son, diyor M. Neden gitmek istediğini anlamıyor musun? Hem de çok iyi anlıyorum, diyorum. Herkes bir gün evlilik zincirini kırmayı ve yeni baştan başlamayı hayal eder. Evet, diyor M., ama benim şu anda böyle bir hayalim yok. Ya senin, Bogdan? Soruyorum: Bu soruyu yanıtlamamı istiyor musun? Oyunun sonunu tartıştığımızı sanıyordum. Kocam, kocam, diyor M.: Ne zaman başka bir şeyden söz etsek, kendimizden söz ediyoruzdur. Evet, yanıtla bakalım. O zaman sonunu *neden* değiştiremiyoruz, diye soruyorum. Benim gitmeye niyetim yok, diyorum.

11 Aralık. M. duraksayarak da olsa, kabulleniyor: Nora –hayır, Thora!– gidip gitmemeyi tartacak. Ama gitmeyecek. Kocasını affedecek. Burada durumu kurtaralım, yeter; oyunu New York'ta aslına uygun olarak oynarız.

12 Aralık. *Thora* dün gece başladı. M. olağanüstüydü. Maurice kalpsiz kocada oldukça iyiydi. Seyirci pek beğenmedi. Eleştiriler, mutlu sona karşın kızgındı. Tam korktuğum gibi. Hıristiyan ahlâkına ve Amerikan ailesine saldırı. Ah, hele o dans!

Henrik Ibsen'in, başrolünü Marina Zalenska'nın oynadığı *Thora*'sı yalnızca bir kez, Kentucky, Louisville'de sahnelendi.

Maryna yeni oyun arayışını sürdürürken, Maurice Barrymore onun için, tutulacağından hiç kuşku duymadığı bir oyun yazmaya karar verdiğini açıkladı; konuyu Maryna'nın sıkça ve etkileyici bir dille değindiği bir olgudan alacaktı: Polonya'nın Rus işgali altında çektiği zulüm. Oyun, adını, Maryna'nın oynayacağı iki rolden birinden alıyordu: *Nadjedza;* kocası, 1863 Ayaklanması'na katıldığı için Ruslar tarafından hapsedilen,

çok güzel, Polonyalı bir kadın. Polis şefi Prens Zabouroff, Nadjezda'yla bir pazarlık yapar ve kocasının özgürlüğüne karşılık bedenini ister, ama sözünü tutmaz ve erkeği kurşuna dizdirir, kurşunlarla delik deşik olmuş cesedi Nadjezda'ya gönderir; kadın bunun üzerine küçük kızına intikam yemini ettirir, zehir içer, kocasının cesedine kapanır ve ölür. Maryna aynı zamanda, büyüyen ve ana-babasının öcünü alan güzel Nadine'i de oynayacaktı. Her zamanki gibi sefih, eskisinden de yırtıcı Zabouroff, bir gece geç vakit odasına çağırdığı Nadine'e saldırınca, genç kız, samimi bir akşam yemeği için hazırlanmış olan masadan kaptığı bıçağı ona saplar. Oyun, Nadine'in sevdiği delikanlının, öldürdüğü adamın oğlu olduğunu anlayınca zehir içmesi ve sevgilisinin (Barrymore'un kendisi için yazdığı rol) kollarında can vermesiyle son bulur.

Maryna oyunu geri çeviremedi: Maurice'in ona armağanıydı ve Maurice harika bir aktördü. Maurice'i çok ama çok severdi. Maurice de onu; erkeğe Polonya yurtseverliğinin, Polonya eziyetinin, Polonya yürekliliğinin bu taşkın karikatürünü esinlendiren şey de Maryna'ya duyduğu sevgiydi zaten. Hele şu, Nadine'in odadan kaçmadan önce, Zabouroff'un başucuna iki mum dikmesi ve kısa bir dua okuması... Maurice, lütfen!

"Taşkın karikatür mü? Ah. Amacım, kızın yaptığı şeyden, uyguladığı şiddetten pişman olduğunu anlatmaktı. Bence bu dindarca jest çok dokunaklı, Madam Marina. Bana katılmıyor musunuz?"

"Katılmıyorum, Maurice. Buna aşırı duygusallık denir, dindarlık değil. Nadine kendi uyguladığı şiddetten dehşete düşmüş olabilir, ama pişmanlık duymamalı. Çarın polis şefi ölümü hak etti."

Baltimore'daki birkaç temsilden sonra, Maryna 1884 şubatında New York'taki Star Tiyatrosu'nda *Nadjedza*'ya başladı ve ilkbahar-yaz turnesi boyunca oyunu yaklaşık elli kez sahneledi.

Maryna ertesi yıl *Nadjedza*'ya devam etmeyince, bozulan yazar ikiyüzlülük edip metni Sarah Bernhardt'a gönderdi, oku-

masından büyük bir onur duyacağını bildirdi, ekledi: itiraf etmeye çekiniyordu, ama iki başrolü de onu düşünerek yazmıştı.

Bernhardt oyunu beğenmiş olmalı ki, sürekli birlikte çalıştığı oyun yazarı ve âşığı Victorien Sardou'ya gösterdi ve iki yıl sonra, Paris'te, Sardou'nun sahneye koyduğu, *Nadjedza*'yı oldukça anımsatan oyuna başladı. Sardou birkaç ustaca değişiklik yapmıştı. Yirmi yıllık bir süreye yayılan oyun şimdi bir sabah geç vakit başlayan ve ertesi gün, gündoğumuna kadar süren bir olaylar dizisine dönüşmüştü. Polonya'daki başarısız 1863 Ayaklanması'nın yerini, on sekizinci yüzyılın sonlarında, Roma'da yaşanan, başarısız bir Cumhuriyetçi isyanı almıştı; soylu Polonyalı eş, güçlü bir İtalyan opera sanatçısı, ölümü bekleyen koca ise ateşli bir âşık ve bir ressamdı artık. Anne-kızın ve çifte intiharın yerini, tek bir kahraman almıştı: âşığının özgürlüğünü sağlama aldıktan sonra (aldığını sandıktan sonra), fesat polis şefini öldüren, adamın söz verdiği, sahte idamı izlemek için Tiber Irmağı üzerindeki bir şatonun çatısına çıkan, ama gerçek bir idam izlediğini anlayınca kendini ölümün kucağına bırakan şarkıcı.

Maurice'in üzüntüsü Maryna'yı hiç etkilemedi. Evet, *Nadjedza*'yı bıraktığı doğruydu. Ama erkek de onu Bernhardt'a göndermemeliydi. Dolayısıyla, bu cezayı hak etmişti.

Sardou'nun, polis şefinin ölüsünün başucuna dikilen şu saçma sapan mum sahnesini olduğu gibi korumasına karşın, Maurice'in oyununu epeyce geliştirdiği anlaşılıyordu. Gerçekten de, kahramanlar artık Polonyalı yurtseverler olmadığı için, Maryna oyuna imrenmeye başlamıştı. Peabody, Sardou'ya bir mektup gönderdi, Maryna'nın oyunun Amerika haklarını almak istediğini bildirdi. Maryna'nın Maurice'e kötülük ettiğini ciddi ciddi düşünmesine kalmadan, Sardou'dan kibar bir ret telgrafı geldi. Maurice'in onun aleyhine bir 'eser hırsızlığı' davası açmaya hazırlandığından kuşkulanmış olabilir miydi? Öte yandan, öneriyi Bernhardt'ın geri çevirmiş olması daha büyük bir

olasılıktı; kendisi için yazılan bütün rollerin en başarılısını Marina Zalenska'nın kucağına bırakmak istememişti belli ki.

Maryna'nın ihanetinden habersiz olan, açacağı dava da engellenmiş olan talihsiz yazar, kendi oyununu bu kez kendisi 'çalmayı' ve Sardou'nun *Tosca* adını verdiği *Nadjedza*'yı bir İç Savaş öyküsüne dönüştürmeyi önerdi: Lydia –hayır, Annabelle– Kuzeyliler adına casusluk yapan, Georgia'daki askeri mahkeme tarafından ölüm cezasına çarptırılan bir adamın güzel eşidir ve Güneyli generale, kocasının canını bağışlaması için yalvarır. Bir zamanlar ona âşık olan, zampara General Donnard ona alçakça bir takas önerir, ama verdiği sözü yerine getirmeye hiç mi hiç niyeti yoktur. Donnard'ın Yunan mimarisinden esinlenmiş malikânesinin serasında, George (güleryüzlü uşak) ıstakoz ve şampanyadan oluşan, geç bir akşam yemeği için hazırlanmış olan masadaki ışıltılı, gümüş şamdanları yakarken, efendisi de, aldığı söze safça inanan, güzel ricacıyı beklemektedir...

Söz konusu bile olamaz, Maurice! Kesinlikle. Fikre karşı çıkan, Bogdan oldu; Maryna da başarısı çoktan kanıtlanmış zaferlerine geri döndü.

"Dinle, Bogdan. 'Amerikan sahnesinin en büyük kadın oyuncusu bir Polonyalı. Gerçekten de, Madam Zalenska'nın, Sarah Bernhardt dışında tek bir rakibi yok; onu da' –dinle! – 'pek çok bakımdan geride bırakmış durumda.' "

"Kim yazmış bunu? William Winter değil, herhalde?"

"Pek sayılmaz." Maryna güldü, Winter'in tırtıklı sesine öykündü: "'Amerikalılar, ciddi bir amaç için yaratılmış olan Tiyatro'nun ahlâksızca kullanılmasına karşı çıkmalı, bunu yılmaz bir kararlılıkla, var güçleriyle engellemeye çalışmalıdırlar. Burada şu iğrenç "sorunlu oyunlar" modasından söz ediyorum.' Küçük Ibsen denememizden nasıl da nefret etmişti, anımsıyor musun?"

"Sonsuzcasına sâdık Jeannette Gilder mi yoksa?"

"O da değil! *Tiyatro* dergisinden, hiç karşılaşmadığım bir eleştirmen."

"Demek oldu, Maryna? Kazandın."

"Geriye bir tek, okuduğuma inanmam kalıyor."

Ertesi yıl, Edwin Booth'la birlikte ulusal bir turneye çıkacaktı: Hamlet, Othello ve Shylock rollerindeki Booth'un karşısında Ophelia, Desdemona ve Portia'yı oynayacak, *Richelieu*'de ise (Bulwer-Lytton'ın yazdığı ve Booth'un *Hamlet*'ten sonra en büyük başarısını kazandığı oyun), kardinalin koruması altındaki, savunmasız genç kız Julie de Mortemar olacaktı. Bir başka kadın kurban!

"Zavallı Maryna," dedi Bogdan. "İyiniyeti yüzünden yaşamı gittikçe zorlaşıyor. Onu övmek dışında hiçbir şeye cesaret edemeyen, dalkavuk eleştirmenler. Ona gerçeği söylemeyi göze alamayan, lafı dolaştıran, ama söylenemeyecek kadar acımasız olanı bile, her şeye karşın söylemeye çalışan bir koca..."

"Gitmek istiyorsan," dedi Maryna, "gitmelisin. Artık yeterince güçlüyüm."

"Bir çanta hazırlamak, nikah yüzüğümü çıkartıp eline tutuşturmak, kapıyı açmak, çarparak kapatmak ve karlı geceye çıkmak mı?"

"Bu, sürdürebileceğin tek yaşam değil, biliyorsun."

"Bu, pek çok kişi için söylenebilir."

"Ama şu anda, sana söylüyorum Bogdan."

"Benim korkak olduğumu düşünüyorsun."

"Hayır, beni sevdiğini düşünüyorum. Bir kocanın sevgisiyle. Dostça. Oysa, her ikimizin de bildiği gibi, başka sevgi türleri de var." Saçını toplamayı bitirince, bir elini uzattı. Bogdan yağlı boya kalemleriyle dolu kutuyu ona geçirdi. "Her zaman, neye ihtiyacın varsa onu elde etmeni diledim; biliyorsun."

"Yapamam."

"Yapamaz mısın?"

"Fazla katı biçimlendirilmişim. Tek parça halinde. Son cila

da vurulmuş. Benim Amerika'm sensin. Hâlâ sen. Oradayken... seni nasıl özlediğimi tahmin edemezsin."

"Sen de, sevgili Bogdan'ım, seni ne kadar sevdiğimi tahmin edemezsin, çünkü bunu ben bile anlamış değilim. Sahneyi bir kez daha bırakmayı deneyeyim mi; ister misin?"

"Maryna!"

"Senin için yaparım."

"Maryna, sevgilim, benim için bu kadar büyük bir özveride bulunmayı aklından bile geçirmeni yasaklıyorum."

"O kadar büyük bir özveri olup olmayacağını bilmiyorum." İnce bir kakao yağı tabakasını alnına, yanaklarına yaymakla meşguldü. "Dediğin gibi –bu sözcükten hoşlanmıyorum ama– kazandım. Geriye artık yalnızca sürdürmek, kendimi yinelemek, donuklaşmamaya, bayatlamamaya çabalamak kalıyor. Yirmi ulusal turneden sonra, nasıl bir canavara dönüşeceğim? Ya da otuz? Kırk?" Genç bir kız gibi kıkırdadı. "Juliet'in dadısını oynamaya razı olunca? Hayır, dadı rolüne asla inemem! *Macbeth*'teki cadılardan birini oynamayı yeğlerim."

"Maryna!"

"Seni şaşırtmaya bayılıyorum, Bogdan," dedi, genizden konuşmaya çalışarak. "*Macbeth.* Evet, söyledim. Bir daha söylüyorum: *Macbeth*. Ne dersin, tepemize yıldırım düşer mi?"

"Beni istediğin an büyüleyebilirsin, Maryna. Hem de aklımı başımdan alacak kadar. Juan Maria ve José'yle birlikte havalandım. Onlarla birlikte uçtum."

"Tahmin etmiştim. Ne kadar cesursun." Ayağa kalktı, uzanıp erkeğin yüzünü tuttu.

"Çok tatlısın," dedi Bogdan. "Kendi içime girip yok olacağımı sandım. Belki de uçağın yere çakılıp parçalanacağını *umdum*."

"Ama olmadı, bir tanem." Erkeğin ağzının tadına baktı. Erkek onu kollarının arasına aldı. "Hem bak, yıldırım filan da düşmedi. Oysa şu anda, birlikte ölmek harika olurdu. Çarpma. Yangın. Küller."

"Maryna!"

"Eh, artık beni ağlatmayı başardığına göre, küçük krallığımı boşaltabilirsin. Bu barışma, kucaklaşma serpintisinin ortasında makyajımı nasıl tamamlarım? Git, aşkım, hadi git." Gülümsemesi ışıl ışıldı. "Ve unutma" –anının etkisiyle dudakları aralandı, gözleri tavana çevrildi– "sürgüyü çekmeyi unutma ki, davetsiz konuklarım olmasın."

Sonra oturdu, aynaya baktı. Mutluluktan ağladığı kesindi –eğer mutlu bir yaşam olanaksız değilse ve bir insanın ulaşabileceği en yüksek yer, kahramanca bir yaşamsa. Mutluluk sayısız, farklı biçimlerde gelir; sanat için yaşamak bir ayrıcalık, bir lütûftur; kadınlar cinsel nimetlerden vazgeçme konusunda yeteneklidir. Giyinme odasının kapısının kapanırken çıkardığı gıcırtıyı duydu. Sürgünün çıtırtısını duymak için kulak kabarttı.

DOKUZ

"Dinle, sevgili Marina... artık yalnız olduğumuza göre, Madam Marina ile Bay Booth'u bir yana bırakabiliriz sanırım; çok yorgunum, alkışa doydum, sarhoşluğum da tam kıvamında... Sana söylemem gereken bir şey var: bu gece, sahnenin önüne gelip bana dokunmanı onaylamadım. Mahkeme salonundakileri görmezden gelmen, gözlerini benden ayırmaman; buna bir itirazım yok. Doğruca Shylock'a seslenmen konusunda zaten anlaşmıştık. *Merhamet ne cins olursa olsun, lekesizdir; yumuşacık yağmur gibi gökten yağar.* Hayır, yağmaz, ama burada konumuz bu değil, söylemeye çalıştığım şey... amacım... Portia, Shylock'u razı etmeye, kısacası etkilemeye çalışıyor. Kolayca etkilenen biri değil. Onu üzen çok fazla şey var. Bu zavallıdan

asıl Portia etkilenebilir. Ama Portia asla Shylock'a dokunmamalı. Omzuna bile. Ne omzuna, ne da başka bir yerine. Dokunma yok! Shylock acı içinde. [*Gözlerini elindeki kadehe diker.*] Acı çekmen demek... kolayca tutuşabilirsin demek. [*Başını kaldırır, Maryna'ya bakar.*] Portia'nın o kırmız avukat cüppesiyle kadınsı, çok kadınsı olduğunu göstermek istedin; karşısındaki canavarın duyguları, sevgisi, tutkuları olan, acı çekebilen bir canlı olduğunu çok iyi anladığını. Ama yaptığın el hareketi, aşırı duygusaldı, aptalcaydı. [*Başını sallar.*] Korkunç duygusalsın, kadın, bunu sana söyleyen oldu mu? Ben büyük, öfke saçan hareketleri yeğlerim. Bu, bu gece sona ermeden sana dokunmayacağım anlamına gelmiyor, elbette; azıcık daha içmem yeterli. Bana evli olduğunu söyleme; ya da artık genç olmadığını filan. Bununla baş edemeyen her çekici kadın gibi, yaşın konusunda yalan söylemediysen, benden otuz yaş küçüksün; her neyse, şu dokunma konusunu şimdilik bir yana bırakalım, daha sonra, canımız isteyince açarız. [*Şöminenin karşısında durur.*] Şu anda yalnızca benimle birlikte içmeni istiyorum. Kadınca bir direniş yok mu? Harika bir işaret. Olağanüstü. Ama başınla onaylaman, o baştan çıkarıcı gülümsemenle gülümsemen ve güzelim saçlarına dokunman yetmez. Gür bir ses duymak istiyorum: 'Evet, Edwin. Evet... Edwin.' Bravo! Aferin. [*Kadehindeki içkiyi bitirir.*] Sana da aferin, Ned! [*Boş kadehi şömine rafının üzerine bırakır.*] Çocukken bana Ned derlerdi. Ama sen bana Ned diyemezsin. Daha Edwin demeye bile yeni başladın. Ned biraz fazla içli dışlı olur, öyle değil mi? Eh, ortalama bir samimiyet düzeyi tutturmakta bizden daha iyisi olabilir mi? Bizler oyuncuyuz. [*Sağ ayağını şöminenin önündeki paravanaya dayar.*] Hiç çocukluğuna dönmek istediğin oluyor mu, Marina? Ah, *sen de* mi istemiyorsun? İşte, ortak bir noktamız. Oyuncu olmanın dışında, *fazlaca* ortak yönümüz bulunduğunu sanmıyorum. Gerçi bu da az buz bir şey sayılmaz. Öyle değil mi, Marina? Utandığını, bakışlarını kaçırdığını görüyorum; kitaplığın rafındaki Shakespeare büstüne mi bakıyorsun? Çevir gözle-

rini. Buradaki her odada bir Shakespeare büstü ya da resmi bulursun. İndirmemi ister misin? [*Kitaplığa doğru yürür.*] Hayır mı? Bana bakmayı yeğliyorsun, demek? [*Shakespeare'in başına pat pat vurur.*] Oynamak, Marina, seninle benim yaptığımız şey, işte bu. Bu akşam seyirci karşısında birlikte oynadık. Hem de oldukça iyi oynadık. Seyirci yokken de birbirimize oynamayı sürdürebiliriz. Ama sonuna, sonuna kadar içten olmalıyız. [*Zarifçe eğilir.*] Kimi oynasam? Galiba, dur düşüneyim, evet, galiba Edwin Booth'u canlandıracağım. Harika bir fikir! Shylock'dan çok daha ilginç birine benziyor; onun kadar da mutsuz. Mutsuzluğuyla, karamsarlığıyla ünlü; trajik roller için biçilmiş kaftan. Sakın sana baskı yaptığımı düşünme, ama senin bu gece... Marina Zalenska'yı oynamamanı yeğlerim. [*Küçük, camlı bir dolaptan bir şişe viski çıkarır.*] Ne dersin? Sırf beni güldürmek için. Dağarcığında mutlaka birkaç benlik daha vardır. Herkesin fikir birliğine vardığı üzere, İngilizce konuşan dünyanın, son on yıldır en büyük oyuncusunun bir Polonyalı olmasını pek eğlenceli bulmuyorum doğrusu. Aksanı olan bir Polonyalı. Evet, Marina, artık kimse senin aksanına değinmiyor, buysa büyünün bir parçası, ama yine de, ço-ok ço-ok göö-öze çarpıyor. Ah, Tanrı aşkına, surat asma, kadın. Aksanlı ya da aksansız, cümleleri söyleyiş biçiminin, ana dilinde oynayan pek çok oyuncudan kat kat iyi olduğunu söylemeliyim. Bir kadeh daha? Güzel. İçkiden etkilenmiş halini çok merak ediyorum. [*Onun çevresinde döner.*] Büyüleyicisin, Marina Zalenska. Ya içtenliğim tuttu ya da içimden seni pohpohlamak geliyor. Hangisi, dersin? Belki ikisi de değil. Belki ben bir papağanım. [*Bir papağan gibi ciyaklar.*] Yo, korkma. Babam bunu arada bir yapardı. Yan kanatta beklerken. Aptal aptal sırıtır, dişlerini gıcırdatır, ciyaklardı. Bir saniye sonra da sahneye çıkar, bir anda soylu, etkileyici, ahenkli bir sesle konuşmaya başlardı. Ne diyordum? Ah, evet, senin için şöyle diyorlar: 'Tanıştığım en büyüleyici insan.' Bu seni hiç kaygılandırmıyor mu, Marina? Kendi kendine sormuyor musun: Kendime ne yaptım da insan-

lar beni böylesine büyüleyici buluyor? [*Onun elini öper.*] Romeo yorumumun başarısız bulunduğunu, onu repertuarımdan hemen çıkardığımı biliyorsundur mutlaka. Benedick'ime gelince... hiçbir zaman iyi bir Benedick olamadım! Yeterince hafiflemeyi beceremiyorum. İçimde, beni toprağa sımsıkı bağlayan bir şey var. Ondan kurtulup uçmayı bir türlü başaramıyorum. Her neyse. En iyi yaptığımız şeyi yapmalıyız. Bana katılmıyor musun? En çok kötüleri, çirkinleri oynamayı seviyorum. Turnede *III. Richard*'ı oynamamamız çok yazık. [*Belini büker, sırtını kamburlaştırır.*] Babamın ilk önemli rolüydü. Sana gelince; henüz benimle oynamadın ama daha önce, âşık rolündeki Dick Crookback'e karşı koyamayan Lady Anne'i oynamıştın, değil mi? Söylesene, benden gerçekten de o kadar genç misin? Kızarmasana, kadın! Sahnede olduğumuzu mu sanıyorsun? Evet? Korkma, sırrını ele vermem. Duraksıyorsun. Beni memnun etmek istiyorsun. Tahmin etmiştim. Eh, yine de benden yedi yaş küçüksün. Ve oldukça güzelsin. Bir kadın için gerçek bir sermaye. Çok mu alaycıyım? Ağrı giderici bir merheme mi ihtiyacın var? Bütün oyuncuların övülmeye, göklere çıkarılmaya ihtiyacı vardır. Bunu Edwin Booth'dan daha iyi kim bilebilir? Dur, bir düşüneyim; öyle bir şey söylemeliyim ki, hem doğru olsun, hem de seni hoşnut etsin. Hah, buldum. [*İşaret parmağını ona doğru uzatır.*] Çok güzel yürüyorsun. Bu gece yürüyüşüne bayıldım. Oyunun Venedik'te geçtiğini unutmuyorsun. Portia, mermer bir zeminde kayar gibi yürüyor. Bunu aklımda tutmalıyım. Bir başka deyişle, onu çalmalıyım. Bundan böyle, Shylock da mermer üzerinde yürüyecek. [*Odanın karşı ucuna yürür. Yürüyüşü çıtkırıldım bir hal alır. Durur. Güler.*] Gördüğün gibi, bunca yıldan sonra hâlâ bir role çalışıyorum. Babam peş peşe Shylock'u oynadığı zamanlar, İbranice mırıldanmaya başlardı. Ya da İbranice'yi andıran bir şeyler. Bir keresinde, Atlanta'da Shylock'u oynarken, kentin en iyi lokantasına gitmiş, jambonla karışık sebze ısmarlamış, garson siparişi masaya getirince de tabağı alıp yere çalmış, 'Temiz değil! Berbat! Temiz değil!

Berbat!' diye haykırarak dışarıya fırlamış. Ama ben, bir mantık anıtı olarak, sahne dışında, sırtımda Yahudi'nin koyu kahverengi, gabardin takım elbisesi, başımda kenarı kıvrık, sarımsı kahverengi şapkası, yüzüklü sağ elimde de budaklı yürüyüş sopası olmadan, bir an bile Shylock gibi düşünemem. [*Elini ona doğru uzatır.*] Othello gibi de düşünmem; güneşten yanan tenim Mağripli'nin teni kadar esmerleştiği zamanların dışında. Ne de, o rolden müthiş keyif almama karşın, III. Richard gibi. Aynı şey Richelieu için de geçerli. Hamlet... belki. Hamlet'e karşı zaafım olduğu söylenebilir. Nedeni, herkesin sandığı gibi, Hamlet'e benzemem değil. Hamlet'e benzemek mi? Babamın dediği gibi: hadi canım! Öte yandan, Hamlet bana içimdeki bir şeyi anımsatıyor. Belki de bunun nedeni, Hamlet'in de bir oyuncu olması. Evet, Marina, o bir aktör. Oynuyor. Dış görünüşün altında ne var? Hiçbir şey. Hiçbir şey. Hiçbir şey. İkinci sahnede, sarayda giydiği o simsiyah giysi. Babası için tuttuğu o inatçı, gösterişçi yas. Gertrude'in haklı olarak anımsattığı gibi, herkesin babası ölür: *Bu acı sende neden böylesine farklı görünüyor?* Ve Hamlet kükrer, bilirsin, kükrer: *Görünmek mi, Madam? Hayır, öyle değil. 'Görüntü' nedir bilmem.* Oysa 'görünüş'ün ne olduğunu bal gibi bilir. Ondan başka bir şey bilmez. Sorunu da budur zaten. Hamlet bir oyuncu olmamak için her şeyi, her şeyini vermeye hazırdır, ama yazgısı budur. Bir aktör olmaya yazgılıdır! 'Görünmek' ve 'oynamak' zincirini kırmak, yalnızca *olmak,* kendisi olmak ister, ama görüntünün öteki yanında hiçbir şey yoktur, Marina. Ölümün dışında. Ölümden başka. [*Gözlerini odada gezdirir.*] Yorick-kafatasımı arıyorum. Başka bir yere mi koydum yoksa? Yorick! Yani, Philo! Neredesin? Kafatasını ne yaptım acaba? [*Yazı masasının kapağını açar. Kâğıtları yere fırlatır.*] Kafatasım, kafatasım. Kafatasına karşılık krallığım! Elimdeki kafatasını sallasaydım, son cümlem çok daha yankılı çıkardı. Ölüm dışında. Ölüm dışında. İkinci söyleyişimde Ölüm sözcüğünü nasıl vurguladığımı fark ettin mi? İşte, büyük oyunculuk böyle küçük ayrıntılarla yakalanır.

Ama fark ettiğinden eminim, Marina. Parçalanmış bir trajedi oyuncusu için senden daha iyi bir izleyici olabilir mi? [*Elini ona uzatır.*] Benim küçük prensesim. Polonyalı kraliçem. Ned'e, kadehlerde boğulurken eşlik etme inceliğini gösterdin. Böylesine sarhoşken zararsız olduğunu biliyorsun; namusun tehlikede değil. Saygın, evli bir kadın olsan da, artık o kadar genç olmasan da, vesaire. Yine de yaşlı Ned'den sakın. Sinsinin tekidir. [*Ayak parmaklarının ucunda bir dönüş yapar.*] Yalnızca sarhoş numarası yapıyor olabilir. Gerçekte delirmiştir belki. Bu yüzden belki aa-zıcık, aa-zıcık tehlikelidir. Hamlet gibi; biliyorsun, o da sinsi biri. Rol yapmıyormuş rolü yapıyor. Ve başkalarına oyunculuk dersleri veriyor. *Size yalvarıyorum, konuşmayı size gösterdiğim gibi yapın, dilinizde sektirerek.* Oyunculara verdiği talimatlar sence de fazla basmakalıp değil mi? Hem de çok. *Eylemi sözcüğe uydurun, sözcüğü eyleme.* Hey, Polonius kadar bayağı! Ateş nerede? Pervasızlık nerede? Belki de Hamlet'i baştan sona parmak uçlarımda oynamalıyım, babamın bir keresinde, Buffalo'da, *Kral Lear*'de yaptığı gibi. Ya da fısıldayarak; babamın Philadelphia'da Iago'yu oynarken yaptığı gibi. Babam deliydi, elbette. Ya da sarhoş. Ya da ikisi birden. Ayırmak zor. Benim gibi, öyle mi Marina? Aklından geçen buydu, değil mi? Ah. Eski dostun Ned'e karşı dürüst olacağını sanıyordum. [*Divana, onun yanına oturur.*] Peki ama, Hamlet deli mi? Bu konuda epeyce mürekkep harcandı. Bence Hamlet'i deli olarak kabul *etmeliyiz*, çünkü bürünebileceği onca rol varken, deli rolünü seçmek ve deliliğe gizlenmek ancak bir delinin yapabileceği bir şeydir. Ama belki de, değildir. Belki de, bürünülecek çok fazla kılık yoktur. Belki de eldeki *tek* rol, deliliktir, Marina, ne dersin? Bu durumda Hamlet'in seçimi alabildiğine mantıklı. Her zaman dediğim gibi, son derece kusursuz, mantıklı, çekici bir... Danimarka Prensi. Mutsuz bir çocuk, kuşkusuz. Hem de çok mutsuz. Peki ama, mutsuz olmak delirmek demekse neden hepimiz delirmiyoruz? [*Ayakkabılarını çıkarır, ayaklarını ovalar.*] Seni sıkıyor muyum? Umarım sıkılmamış-

sındır, çünkü sıra senin rolüne geldi. [*Ayağa fırlar.*] Ama Ophelia *deliriyor*, dolayısıyla hiç ilginç değil. Çiçeklerle filan çılgınca bağırıp çağırıyor. Hamlet ona tatlı davranmadı. Zavallı kız. Hamlet kılıcını, kızcağızın babasına saplayıverdi. Eh, annesi sinirlerini bozmuştu. O da, perdenin arkasında bir casus olduğunu sandı. [*Şöminedeki demir çubuğu alır, bir kılıç gibi sağa sola savurur.*] Kız da doğruca suya gitti. Deliliği anlayabiliyor musun, Marina? Sanmıyorum. Acılarını uzaklaştırma konusunda bir uzman olduğuna her bahse varım. Hepsini değil, elbette. Haklı mıyım? Aa-zıcık aa-zıcık acı çekmek. Ah, siz Avrupalılar. Trajediyi siz yarattınız diye, tekelinizde olduğuna inanıyorsunuz. Biz Amerikalılar ise toy iyimserleriz. Doğru. Tam da şu anda, içimin toy bir iyimserlikle dolduğunu hissedebiliyorum. Ne kadar canlandırıcı! Ahhhhh... Bir viski daha, Marina? Biliyor musun, senin Ophelia'yı gerçekten çıldırttığını ilk kez geçen hafta gördüm; Providence'de, hiç alışık olmadığımız bir dalgınlığın vardı, nedeni ben olabilirim, yan kanatta, seninle birlikte beklerken, dişlerimi gıcırdatıp duruyordum; Dördüncü Perde'de sahneye elin boş ama heyecansız girdin; Gertrude, Claudius ve Laertes'e çiçek demetinden çiçek dağıtmaya başladın. Görünmeyen çiçekler. Babam olsa çok takdir ederdi. [*Kendine bir içki doldurur.*] Babamın bir papağan gibi ciyakladığını söylemiş miydim? Natchez'deki bir *Hamlet*'i anımsıyorum; Ophelia'nın delilik sahnesinde, sahnenin dışından gelen bir ses ansızın horoz gibi ötmeye başladı: yan kanatta, bir merdivenin üzerine çıkmış olan babamdı elbette. [*Horoz gibi öter.*] Aynen böyle. Dolayısıyla, sevgili Ophelia, delirirken kendine dikkat et. Bulaşıcı olabilir. Anıem babamı yolculukları sırasında çok merak ederdi; daha on dördümdeyken beni de giydirici olarak onun yanına kattı. Oyunculuğu öğrenmem için filan değil, asla! Babamın mirasçısı Johnny idi; aktör o olacaktı. Babam benim marangoz olmamı istiyordu, bu yüzden Waterbury'de bir gece beni birlikte Shakespeare yemeye davet etmesi çok önemli bir işaretti. Acı, diye düşündüm. Nefis, dedi. *Lear*'dan birkaç say-

fa: Hamlet, o sırada Hamlet'ten söz ediyorduk, evet, Hamlet prens olduğu için haklı olarak tahta geçmeyi bekliyordu. [*Şömineye döner.*] Ne dersin, sence de asıl deli olan Hamlet'in babası değil miydi? Bir hayalete dönüşmek ve geri gelip oğlunu tâciz etmek bence deliliğin tâ kendisi. Ama hiç olmazsa Hamlet'in gelip onu rahatsız edecek bir erkek kardeşi yoktu. Kardeşim Johnny silahı ateşledikten sonra, başkana ayrılmış olan locadan aşağıya, sahneye atladı ve cümlesini haykırdı: *Lâyığını buldu*, bilirsin. Ve bacağını kırdı. [*Topallayarak masaya gider.*] Bir içki daha alacağım. Ya sen, Marina? Babamın alkol nöbetlerinden birinin yaklaştığını haber veren, kendine özgü bir el hareketi vardı; işte böyle [*sağ elini başının yanında tutar, eliyle havayı dilimler*]; görevimin bir parçası olarak, içmesini engellediğim zaman, işte bu uğursuz hareketi yapar, bağırırdı: 'Git başımdan, genç adam, git! Aksi halde, bayım, sizi savaşan erkeklerin arasına gönderirim!' Tam zırvalık, gördüğün gibi. Hiçbir şey onu durduramazdı. Elimden bir şey gelmezdi. Sonradan onu soymak, kusmuğunu temizlemekten başka. [*Kadehini kaldırır.*] Şerefine, yaşlı sıçan. Büyük bir aktördü. Sözüme güvenebilirsin, Marina. Gerçekten büyük. Daha yirmi bir yaşındayken, III. Richard'ıyla Londra'yı sarstı, Kean'in rakibi ve halefi olarak selamlandı. Birkaç yıl sonra da, yine aynı rolle New York'u fethetti. Babamın o kötücül, kambur görüntüsü daha çocukluğumdan başlayarak yaşamımın bir parçası oldu. Sahneye sol yandan, gürültülü gürültülü, deli gibi el çırparak girerdi. Seyircinin gördüğü ilk şey, yan kanatta beliren, havaya kalkmış ayağı olurdu; sonra kendisi görünürdü. Başı öne eğik, sahnenin ön kısmına, ışıklara doğru ilerler, kendinden biraz uzakta, kabzasından tuttuğu kılıcını dalgın dalgın, hafifçe tekmelerdi. Aradan kırk yıl geçti ve ben kılıcın çıkardığı madeni sesi duyabiliyor, ağzını açmasını bekleyen, üç bin kişinin ürkütücü sessizliğini hissedebiliyorum. *Artık hoşnutsuzluğumun kışıdır* –babamın oynayış tarzı, sahneye yaraşan, gururlu, aktörce bir tarzdı. Bugünkü ölçütlere vurulunca, elbette. Kimse *ona* iç göz-

lemci ve entelektüel demedi; bana yaptıkları gibi. [*Güler.*] Korkularına boyun eğerdi. İçindeki şeytanın farkındaydı. 'Ölü eti' dediği et yememeye yemin etmişti; bu kuralı bir kere bozunca, kendini cezalandırmak için ayakkabılarına nohut doldurdu, üzerine kurşun taban geçirdi ve Baltimore'dan Washington'a kadar binbir güçlükle yürüdü. Kötü biri olduğunu düşünüyordu. Deli olduğunun da farkındaydı –zaman zaman. 'Okuyamıyorum! Ben yardıma muhtaç bir çocuğum! Okuyamıyorum! Beni tımarhaneye kapatın!' diye haykırmıştı *Lear*'ın ortasında, Syracuse'daki Wieting Tiyatrosu'nda. Yuhalamalar duyulunca sahneden apar topar uzaklaştırıldı. Ama sahnede bu tür patlamaları seyrekti. Ah. Bu da ne? Ayakkabılarımı hâlâ giymemişim! [*Ayakkabılarını giyer.*] Babamı anlatıp duruyorum, çünkü kardeşimden söz etmek çok acı veriyor. Ne zaman Johnny'den söz etsem, ağlarım. [*Elini emredercesine kaldırır.*] Henüz değil. Bekle. 'Bir kralı öldürmek, işte bu büyük bir eylem,' diye haykırırdı Johnny. 'Göreceksiniz, yakında Booth adı her yerde bilinecek.' Johnny'nin palavra attığını düşünürdüm. İnsan bir oyuncuyu nasıl ciddiye alır? Oyuncu demek atıp tutmak, caka satmak, övünmek demektir. Bir oyuncu sürekli kendini ilginç kılmaya çalışır. Önce kendine karşı. Sonra, ötekilere. Kendini ilginç buluyor musun, Marina? [*Kadehine bakınır.*] Tehditler, kehanetler –yalnızca duymak istediklerimizi duyarız. Lincoln karısına, düşünde kendini karanlık bir ırmakta sürüklenirken gördüğünü anlattığı zaman, Büyük Özgürlükçü'nün karısı önemsedi mi? Hayır, kalkıp tiyatroya gittiler. [*Güler.*] Johnny çoktan ünlenmişti; çok beğeniliyordu. Eğer... eğer yaşasaydı, bırakın beni, babamdan bile daha başarılı olurdu. Romantik rollerde olağanüstüydü. En çok da, Romeo'da. III. Richard, Iago, İskoçyalı Lord gibi kötüler ona göre değildi; ya da Hamlet ve Othello gibi kendi kendini kandıranlar. Yüz verdiği, şanslı kadınların mektuplarının yanısıra, hiç tanımadığı kadın ve kız hayranlarından her hafta yüzlerce aşk mektubu alırdı. [*Ağlamaya başlar.*] Johnny sevilmek istiyordu. [*Cebinden nakışlı bir*

mendil çıkarır.] Şu anda ağlarsam, bunlara aktörün gözyaşları mı dersin? Öyleler, biliyorsun. Bir aktörün gözleri yok mudur? O gözlere bir şey batırsan, kanamazlar mı? Olay olduğu sırada, Boston Tiyatrosu'nda oynuyordum. Önce, bütün ailenin tasarladığı bir komplo olduğunu düşündüler; ağabeyim Junius tutuklandı, ama çabucak salıverildi. Ben tutuklanmadım ama polis her hareketimi gözledi. Bütün Booth'lar ölüm tehditleri aldı. [*Ellerine bakar.*] Politika konusunda Johnny'le birbirimizi yerdik, çünkü ben Kuzey yanlısıydım, köleliğin kaldırılmasını savunuyordum. Lincoln'e iki kez oy vermiştim. Johnny bir zorbayı öldürdüğüne inanıyordu. Kahraman ilan edilmeyi bekliyordu. Ölümü hepimizi çok yıprattı. Booth'lar her zaman *onun* ailesi olarak kalacak. Bir kral katiliyle –hayır, bir aziz katiliyle karşılaştırıldığında bir aktör nedir ki? Neden linç edilmedim? Buna hazırdım. Ama yıllar sonra, biri beni öldürmeye kalkıştığında (tiyatrodan nefret eden biri değildi, tam tersine, bir tiyatro âşığıydı, gazeteler ondan 'sahne tutkunu bir deli' diye söz etti), artık hazır değildim. Bu tür çılgınlığa 'aşırı tiyatro saplantısı' deniyor galiba. Öyküyü biliyorsundur. Hayır mı? *[Yeniden oturur.]* Chicago'da, McVicker Tiyatrosu'nda oldu; *Kral II. Richard* sırasında. Mark Gray denen adam, tabancasıyla birlikte ikinci balkondaymış. Ben sahnedeydim, hüzünlü, genç kralın, kendi kendine yaptığı son konuşmanın ortalarında:

> *Yeryüzünde yaşadığım bu hapishaneyi,*
> *neyle karşılaştıracağımı düşünüp duruyorum.*
> *Ama, dünya kalabalık olduğu*
> *buradaysa benden başka tek bir canlı bulunmadığı için,*
> *bunu yapamıyorum.*

Bana iki kez ateş etti. Sağ kalmamı, alışıldık devinimlerimi değiştirmeme borçluyum. *Bunu yapamıyorum*, derken, her seferinde, bir an için başımı ellerimin arasına gömerdim. Ama o

gün, âni bir dürtüyle ayağa kalktım. [*Kalkar.*] Zavallı herif beni ıskalayınca, ne oldu dersin? Ah, harika bir gösteriydi. Trajedilerin ulu oyuncusu –yani ben, Marina, nâçiz kulun – sakince öne, ışıklara doğru ilerledi, parmağıyla deli adamı gösterdi, yakalanmasını ama zarar görmemesini istedi, her zamanki gibi yan kanatta duran ve aklı başından gitmiş olan karısını yatıştırmak için sahneden kısacık bir süre ayrıldı, geri döndü ve görevini sakince tamamladı. [*Güler.*] Soğukkanlılığım büyük beğeni topladı. Yüreğimin deli gibi çarptığını nereden bilsinler? Ve aradan bir gün, bir gece geçmesine karşın, çarpmayı, gürlemeyi sürdürdüğünü? Böylesine cesur davranmakla, eh, *görünmekle* iyi yapmıştım. Ama bu bile geri tepti. Pek çok gazete bu suikast girişimini, bir hafta daha sürecek olan oyunun reklamını yapmak için benim düzenlediğimi ileri sürdü. Bir reklam oyunu. Hey Tanrım! Ama her şeyin satılık olduğu ve her uygun fırsatın bir sirk gösterisine dönüştürüldüğü, *Barnumlaştırıldığı* bir toplumun sonu herkesten kuşkulanmaktır, elbette. Toplumu, bana ateş etmesi için bir deliyi tutmadığıma inandırmanın tek yolu, ciddi bir biçimde yaralanmamdı sanırım. Tercihen de, ölmem. O zaman, Booth ailesinin acıklı lanetinden filan, mutlu mutlu söz edebilirlerdi. [*Kendine bir içki daha doldurur.*] Daha sonra, başımı sıyırırcasına geçen ve dekorlardan birine saplanan kurşunu aldım, küçük, altın bir kapsüle koydurdum, üzerine de 'Mark Gray'den Edwin Booth'a' yazdırdım ve saatimin kösteğine iliştirdim. Uğursuz anıyı görmek ister misin? [*Saatini çıkarır.*] Hey, çok geç olmuş. Yo, yorgun değilim. Varlığın, Marina, beni... canlandırdı. Beni ilk kez, California'da, on iki, on üç yıl önce gördüğünü söylemiştin, değil mi? O zamanlar çok daha iyiydim. Çok daha iyi. Hayranlık duymaktan hoşlanıyorsun, değil mi? Ben de öyle. Hadi, Henry Irving'e içelim. Yo, yanılıyorsun. O *çok* iyi bir oyuncuydu. Hamlet'i belki benimkinden bile iyiydi. [*Kadehini kaldırır.*] Irving'e içmeyecek misin? Tanrım, ne kadar vefalısın, kadın. Neredeyse duygulandım. Benim Hamlet'in boşa gittiğini söylemiyorum. Gerçekten

de, çıldırmak üzere olan Danimarkalı'ya azıcık da olsa bir katkım olduğunu itiraf etmeliyim. Kış Bahçesi'nde Hamlet'i oynamaya hazırlanıyordum, kabzası değerli taşlarla süslü bir kılıç satın aldım, eve götürdüm ve yatağımın ayak ucuna astım. Bütün gece sık sık kalktım, bir kibrit çakıp ona baktım; konumunu değiştirdim, tâ ki beynimde bir şimşek çakıncaya kadar *–Rahmetin melekleri ve elçileri, koruyun bizi!–* kılıç gerçekte bir haçtı ve kabzasından tutup havaya kaldırıldığında Hamlet'i babasının hayaletinden korumak için kullanılabilirdi. Eh, yenilikte aşırıya kaçarsak Shakespeare'i mahvederiz, elbette. Ama, senin deyişinle, aa-zıcık aa-zıcık yaratıcılık, sevgili Marina... Ben farklı ve gerçekten çılgın bir Danimarka Prensi oldum. Şöyle bir öykü anlatılır: Bayan David Garrick bir gün Kean'e, 'Davy, *Hamlet*'in yatak odası sahnesinde harika bir şey yapardı, sen yapmıyorsun. Hayaleti görünce bir iskemleyi ters çevirirdi,' der. Kean bunu dener; hayaleti görünce ayağa kalkar, topuğunu iskemlenin ayağına dolar ve iskemleyi devirir. Ama hareketi bir türlü doğru dürüst beceremez. Habire düşünür: doğrusu bu mu? Ölümcül bir hata! [*Bir iskemleyi düşürür.*] Görüyorsun, hiçbir şey yinelenemez. Bir iskemleyi kıyamet gününe kadar yuvarlayıp durabilirim, ama onu asla Garrick gibi deviremem. [*Bir başka iskemleyi tekmeler.*] Denemek ister misin? Belki artık bir kadın da aynı hareketi yapabilir. Neden Ophelia kalbi bu kadar kırıkken, bir iskemleyi devirmesin? Bu fikri benden çalmak istiyorsan, acele et, Marina. Artık her şey hızlandı. Modern yaşam böyle. Ona asla alışamayacağım. Alışmam da gerekmiyor zaten. Senin de öyle. Çok gençken, California'da tanıştığım bir yönetmeni anımsıyorum; prova yönetmekten anladığı şey, topluluğa bağırıp durmaktı: 'Acele edin! Yeterince akışkan değil! Canlanın! Canlanın! Başlama işaretini beklemeyin!' Onu *Hamlet*'e hazırlanırken izlemek isterdim. *Hamlet*'te acele edemezsin. *Ah... öyle... saf... ve.... budala... bir... köleyim ki...* Beni sahneye döndüren şey, zayıflıktı. Şu... felâketten ve Booth soyadını taşıyan herkes hak ettiği nefreti topladıktan

sonra, sahneyi sonsuza kadar bırakmaya karar vermiştim. Emekliliğim altı aydan da kısa sürdü. Yaşamımı kazanmak zorundaydım. Dostlarım dönmem gerektiğini, bunu Tiyatro'ya borçlu olduğumu söylüyordu. Ödleklikle suçlanıyordum. Sonra insanların, Booth adını duydukları zaman, başka bir şey düşünmelerini istedim. Burada, Kış Bahçesi'nde Hamlet olarak geri döndüm. Johnny'nin sahip olduğu her şeyi tam beş yıl süreyle korudum. Ondan sonra çılgınca bir şey yaptım ve sanatımın tapınağını açtım. Burada, Fransa'daki gibi ulusal bir tiyatromuz olmayacak elbette, ama ciddi bir oyuncunun yönettiği, sanatsal değerlerin ticari bakış açısının önüne geçtiği bir tiyatromuz olabilirdi. Hah! Booth Tiyatrosu'nun ömrü ne kadar oldu, biliyorsun. Ya iş konusunda budalanın tekiydim, ya böyle bir girişim Amerika'da ayakta kalamazdı ya da her ikisi birden. Evet, ikisi birden. [*Şöminenin yanındaki kovadan birkaç odun alır.*] Bir gece, geç vakit, yanıma bir sahne marangozu aldım ve Johnny'nin bütün giysilerini, kitaplarını, andaçlarını, sahne gardırobundaki son giysiye kadar (kostümlerin bazısı babamdan kalmaydı) her şeyi topladım, tiyatronun bodrumundaki fırına attım. Aralarında Johnny'nin günlükleri, her biri başka bir kadının elinden çıkma mektupların oluşturduğu, güzelce bağlanmış, destelerce mektup vardı. [*Kütükleri şöminedeki ateşe atar.*] Kadınlar Johnny'ye bayılırdı. Başının duruşu, boynunun omuzlarından yükseliş biçimi gerçekten çok güzeldi; teninin fildişi solgunluğu, gür saçlarının siyahlığı, ışıl ışıl gözleri, ağır göz kapakları, dolgun dudakları... [*Bir çubukla ateşi karıştırır.*] Booth'larda doğulu bir şey vardır. Babam kısmen Yahudi oluşumuzla övünürdü, Yahudi bir gümüş ustası olan büyükbabası John Booth'un, soyadı Beth olan ataları Portekiz'den sürülmüş. Doğruysa, hoşuma gider. Belki de doğrudur. [*Yüzünü Maryna'ya döner.*] Babam çok kısa boyluydu, benim gibi. Çarpık bacaklıydı. Şuradaki, onun portresi. Yo, kalkma. [*Resmi duvardan alır, Maryna'ya getirir.*] Babamın dudakları buradaki gibi kıvrımlı değil, düz bir çizgi halindeydi. En güzel yerinin kar-

tal gagasına benzeyen, erkeksi burnu olduğu söylenirdi. Ben on yaşındayken, hâlâ annemin yanında, kız ve erkek kardeşlerimle birlikte, Baltimore yakınındaki çiftlikte yaşarken, babam sahneye çıktığı Charleston'daki ahırın yöneticisiyle kavga etmiş. [*Resmi yerine asar. Şömineye döner. Sırtını şömine rafına yaslar.*] Kısacası, babamın burnu kırılmış –kemeri. William Winter da düzeltirken, köprüyü biraz aşağıya, uca doğru yerleştirmiş. Eleştirmenlerin gözünden hiçbir şey kaçmaz, bilirsin. Edwina'm küçükken, cırcır böcekleri, derdi eleştirmenlere. 'Cırcır böceklerine aldırma, baba.' Seyircilerden kalır yanları yoktur. Seyirciyi pohpohlamak, seyirciyi küçümsemek. Hayır. Seyirciden *nefret* etmelisin. 1865'ten sonraki dönüşümde bana kucak açtıkları için gönül borcu duymalıyım. Ama duymuyorum. Bazen sana yaltaklanırlar. Hüngür hüngür ağlar, salyalarını akıtırlar... Bahse girerim, *East Lynne,* İç Savaş'tan daha çok gözyaşı döktürmüştür. Sonra da kafanı koparıverirler. [*Şömineye tükürür.*] Sergiledikleri duyguları gerçekten hissederler mi? Eğer öyleyse, gerçekten *budalalar.* İşte, bir oyuncunun içtenlik konusunu dert etmemesi için bir neden daha. Zaman zaman esinlenmeyi isterim. Ama rolümü 'hissetmeyi' asla. Amma da fikir! Öte yandan kişi, esin doruklarında gezinmeyi sonsuza kadar yineleyemez, er ya da geç yıkıcı davranışların çekimine kapılır. Bir keresinde, Ophelia'nın mezarının başında dururken, mezara işemeyi başarmıştım; beni bir tek dehşetten donup kalmış Laertes gördü. Bir keresinde de, *İyi geceler, tatlı prens,* diyen, yanağını kederle yanağıma bastıran Horatio'nun kollarında can verirken, kulağına açık saçık sözler fısıldadım ve bembeyaz kesilişini seyrettim. Ama bunları yalnızca erkeklere yaparım. Kadınlara karşı bir şövalye kadar kibar ve koruyucuyumdur. [*Maryna'nın karşısına oturur, koltuğunun yanındaki sehpadaki tav kutusundan bir puro alır.*] Bir tane denemek ister misin? Emin misin? Yaşamın boyunca kaç tane içtin? [*Puroyu yakar.*] Yalnızca bir tane, öyle mi? Ama bu, bir fikir edinmeye yetmez. Her şeye alışmak zaman alır; zevklere de acıya

da. [*Puroyu halıya düşürür.*] Yo, yo, kaygılanma. [*Ayağa fırlar.*] Evi yakmaya niyetim yok. [*Puroyu şömineye fırlatır.*] Biraz başım dönüyor. Evet, oturayım. [*Maryna'nın yanına oturur.*] Yaşlı Ned'den korkmuyorsun ya? Gördüğün gibi, gayet zararsız. Sevgili, ihtiyar, sarhoş Ned'imiz. [*Onun elini tutar.*] Bu gece *tête-a-tête*'imizin* bir *corps-a-corps*'a** dönüşme tehlikesi yok. Ah, seni gülümsettim. Nedeni şu komik Fransızcam mı? Seni etkilemeye çalışıyorum. Siz Avrupalılar doğuştan Fransızca konuşursunuz, öyle değil mi? Ama bizim de Shakespeare'imiz var. Shakespeare bizi erdemli kılıyor. Onun VIII. Henry'si şöyle der: 'Güzel konuşmak olumlu bir eylemdir.' Shakespeare beni neredeyse erdemli biri yapıyor. O olmasaydı kimbilir ne kadar aşağılarda olurdum? Onun sözcükleriyle kendimi istediğim an, daha yükseğe çıkartabilirim. Ama sonra, kendime şöyle diyorum: Shakespeare'le uğraşmam, Shakespeare'i bozdu. Skakespeare benim tarafımdan zehirlendi. Shakespeare'i öldürdüm. Sonra, şöyle diyorum: Hayır, seni manyak, ne diyorsun sen? [*Alnına vurur.*] Suç sende değil, Shakespeare'de. Shakespeare bizim için fazla iyi. O sözcük cenneti şu anda bizim için, Amerika için ne anlam taşıyabilir ki? Demokrasinin sanattaki güzelliğe ve soyluluğa ne faydası var? Hiç, kesinlikle hiç. Önemli olan, can sıkacak kadar başarılı olmamdı. Çok para kazandım, kazandığım gibi de, bol keseden, aptalca serüvenlere harcadım; tiyatroma, örneğin. Şöhret batağına gözlerime kadar saplandım ve yaşamımı boş hayaller uğruna tükettim. İşte, Marina, zihnimin genel görünüşü. [*Doğrulur.*] Şimdi daha iyiyim. Yo, ayakta durabilirim. Marina, yetişkin bir kızım var. Senin de üniversitede okuyan bir oğlun. Umarım aktör olmak istemiyordur. Yetenek fidanının serpilmesine izin verme. Kes gitsin, kadın. Kes gitsin. [*Yalpalar.*] Yo, yo, iyiyim. Polonya'ya dönmeyi düşünmüyorsun, değil mi? İnsan asla geri dönmemeli. Asla. Hayır, hayır... yalnızca bir yere yaslanmalıyım. [*Şömi-*

(*) (Fr.) Baş başa. (ç.n.)
(**) (Fr.) Göğüs göğüse. (ç.n.)

ne rafına gider.] İşte bize bir konu! Bir kadın büyük bir oyuncu olabilir mi? Ned'in düşüncesi: Bir kadınlık örneği olmak istediği sürece, hayır. Sende susturan, donuklaştıran bir şey var, Marina. Belki bütün büyük kadın oyunculardа vardır, belki Bernhardt'ın dışında; suratını buruşturma, kadın, onun donuklaşmama çabasının tiyatroyla pek ilgisi yok. Tanrı aşkına; evde aslan beslemek ha! İçi saten kaplı bir tabutta uyumak. Yo, bunu yaptığına inanmıyorum. Ama yaptığını *söylüyor*. Hayır, büyük bir oyuncu çalkantılıdır, tatlı, nazik biri değildir, fazlasıyla.... kızgındır. Senin öfke damarın nerede, Marina? [*Ateş karıştırma çubuğunu alır, tehdit edercesine kaldırır.*] Hiçbir tehlikeli yanın yok, Marina. Felâketini kabullenmedin. Onunla oynadın, pazarlığa giriştin. Arada bir de olsa, mutlu olduğunu düşünebilmenin karşılığında, ruhunu sattın. Evet, ruhunu sattın, Marina. Sezgilerin ne kadar da güçlü, Edwin. [*Çubuğu sallar.*] Aklından geçen bu değil, elbette. Sana saldırdığımı düşünüyorsun. Saldırıyorum da. *Kendi* felâketini kabullenmiş birinin buna hakkı var. [*Çubuğu yerine koyar.*] Ah, Marina, sana lanet okumayı öğretmeliydim. Şu dingin yüz hatlarına kişilik katardı. [*Dolaşmaya başlar.*] Başarısız olmaktan bu kadar korkma, Marina. Ruha iyi gelir. Tanrım, ne kadar yozlaştırıcı bir meslek bu. Güzeli, gerçeği yücelttiğimizi sanıyoruz, oysa yalnızca kof bir kendini beğenmişliği ve yalanları çoğaltıyoruz. Ah, şu anda tam bir Amerikalı gibi konuştuğumu düşünüyorsun. Eh, ben bir Amerikalıyım. Artık sen de öylesin, tahtından vazgeçen, ulu Polonyalı kraliçe; gözünü açmazsan bildik New England gerçekleri seni de ele geçirir. Zekânın kötü yola düştüğünü, iç karartıcı ve sansürcü biri olup çıktığını fark etmezsin bile. Öte yandan, California'dan hoşlanıyorsun; bir Avrupalı için iyiye işaret. Dolayısıyla, belki sen bir istisnasın. Çiftlik davetini kabul edeceğimden kuşkuluyum. Kişiliğim California'ya uygun değil artık. Duvarların içinde olmaya, sınırlanmaya, *kent* yaşamına gereksiniyorum. Bana oradaki kocandan söz etsene. Missouri'deki bir haftalık gösterimiz sırasında, yanımıza geldiğin-

de, gözünüz birbirinizden başkasını görmedi. [*Masanın üzerinde duran, küçük bir fotoğrafı alır.*] Başka bir resim: Edwina'nın annesi. Mary. İlk karım bir melekti. Meleğin ne olduğunu bilirsin: salt kocasını düşünen bir eş. İkinci karım çıldırdı. Acınası ömrünün son yıllarında, bir yerlerde gizli bir karım daha bulunduğuna, onunla gerçekten mutlu olduğuma inanıyordu. Mümkünmüş gibi! Babamın iki karısı vardı. İngiltere'de bıraktığı karısı ile annemiz. [*Fotoğrafı yerine bırakır.*] Mutlu sonları sever misin, Marina? Ben onlarla savaşırım. Evet, yaparım. Büyük bir olasılıkla, *Kral Lear*'ın yüz yıldır İngiltere ve Amerika'da sahnelenen, bozulmuş halini beğeniyorsundur; Budala sürgüne gönderilir, Edgar ile Cordelia arasında aşk başlar, Cordelia ile Lear'ın yaşamasına izin verilir. Gurur duyduğum birkaç şeyden biri de buna bir son vermemdir. Mutlu sonlardan hiç hazetmem. Hem de hiç. Nedeniyse, mutlu son diye bir şey olmamasıdır. [*Oturur. Maryna'nın elini tutar.*] Son perde, beklenmedik bir değişiklikle. biraz gölgede kalmalı, daha az göze çarpmalıdır, ne dersin? *'Doruk-karşıtı'* ya da 'doruğa ulaşmama' dediğimiz şey. Yaşamdaki gibi. Yaşlanmak göze çarpmamalı. Ölmek, eğer şanslıysan, gölgede kalmalı. Bir oyunu doruk noktasında bitmediği için kim suçlayabilir? *Hamlet,* Hamlet'in son sözleriyle bitemez, öyle değil mi, Marina? Fortinbras öne çıkmalı ve seyirciyi Hamlet'in acıklı yazgısından koparmalıdır. İstiyorsak, daha sonra, onun yasını tutabiliriz. Ya da tutmayız. [*Yeniden ayağa kalkar.*] Geç oldu; bu da insana 'doruğa ulaşmama' duygusu vermiyor mu? Neredeyse gece yarısı oldu. *Neden korkuyorum? Kendimden mi? Bundan başka korkulacak bir şey yok,* der Kral Dick, Bosworth Field'de hayalet tarafından kovalanırken. Gitmeni istemiyorum, Marina. *Zillerin sesini duyduğumuzda gece yarısıydı, Sığ Efendi!...* ama bir Amerikalı onları asla duyamaz. Polonya'dayken, gece yarısı, zillerin sesini duymuş olmalısın, Marina. Amerika'da gece yarısı çalan zillerimiz yok. Bir günü, tek bir günü, Shakespeare'in sözlerini anımsamadan geçirmek isterdim! Artık son ve 'doruk karşıtı' bir iç-

kinin zamanıdır. [*Kadehine viski doldurur.*] Yo, Shakespeare'in dizelerinin beynimde sürekli yuvarlanıp durduğu doğru değil. Bazen, günlerce hiçbir şey düşünmem, söylemem, ezberden okumam. İçerim. Uyurum. Volta atarım. Surat asarım. Elini ver, Marina. Yo, daha iyi bir fikrim var. Gözlerini kapa, Marina. Korkma. Ve işte hokus pokus, abrakadabra! Aç gözlerini. Al sana kafatası! [*Elindeki kafatasını abartılı hareketlerle sallar.*] Yorick-kafatasım. Bu sıradan bir sefilin, yoksullar mezarlığından çıkartılıp tiyatroya satılan kafası değil, Marina. Bir suçlunun kafatası. Adını bile biliyorum: Philo Perkins. Bir at çaldığı için asılmış. Ona şu gökten dökülen yumuşacık yağmuru andıran merhamet filan gösterilmemiş. Zavallı adamı darağacına çıkartıp son arzusunu sordukları zaman, ne istemiş dersin? Daha sonra, başını belki keserek, belki de burarak kopartmalarının, güzelce soyup temizledikten sonra, bir armağan olarak, ne için kullanacağı gayet açık olan büyük trajedi ustası Junius Brutus Booth'a göndermelerinin nedeni neydi? Evet, at hırsızı ateşli bir tiyatro seyirciymiş. Özellikle babama hayranmış, bulduğu her fırsatta onu izlemeye gidermiş. Bunun üzerine, cellatları yiğitlik edip onun son arzusunu yerine getirmişler; bu gri, tahtamsı *şey* babamın yıllarca Yorick-kafatası oldu, sonra da bana geçti. Bir de insanlar Amerikalıların tiyatroyu ciddiye almadığını söyler! Evet, evet, pekâlâ... [*Kafatasını halının ortasına yerleştirir. Geriye çekilip ona bakar.*] Acı çekiyor muyum? İnsanların arkamdan fısıldaştığını duyuyorum. Zavallı Edwin Booth. Zavallı Edwin Booth. Eh, onları hayal kırıklığına uğratmak istemiyorum. Ve acı çekiyorum. Bu benim rolüm. Ömür boyu hüzünlü, acının pençesinde kıvranıyor, acıyla hırpalanıyor görünmek. Acı çekmeseydim, dünyanın en korkunç canavarı olurdum. Öte yandan, dünyanın en korkunç canavarı olmayı da umursamazdım. Mary'nin ölümü. Johnny'nin... ölümü. Belki de hiç acı çekmedim. Yalnızca inceldim, bir kitap sayfası kadar inceldim. 'Acı çekiyorum,' diyebiliyorsan, gerçekte çekmiyorsundur. Sen bir oyuncusun. [*Halının üzerine, kafatasının yanı-*

na bir lamba koyar.] Bazen babamın yerini aldığım, babam olup çıktığım duygusuna kapılıyorum. Beni babama gittikçe daha çok benzeten bütün o işlemler güçleniyor, hızlanıyor, bir çağlayan gibi uçurumun kıyısına doğru, hızla akıyor; oraya ulaşınca beni karanlığa, kapkara suya fırlatacaklar ve ben babamın deliliğinde boğulacağım. Yo, bu olmadan önce öleceğim. Bunun için elimden geleni yapacağım. Her ne kadar Ölümsüz olan, kendi canına kıymayı yasaklamış olsa da... Oynuyorum, Marina. Fark etmiş olmalısın. Yaramaz Ned. Ağzından çıkan hiçbir şey içten değildir. Kendimi öldürecek değilim. Çok korkağım. Babam ölürken yalnızdı, yapayalnız. Neredeyse on dokuzundaydım. Beni San Francisco'da bırakmıştı. New Orleans'tan, Cincinnati'ye giden bir ırmak gemisine binmiş, beşinci gün yere yıkılmış; işte böyle. [*İki büklüm olur, yere çöker.*] Yo, kalkmama yardım etme. Zamanın ve olayların akış yönünü yitirdim, bir pusun içinde yaşıyorum. Hiç olmadığım kadar iyi olduğumu söylüyorlar. Ama bu doğru olamaz. Ha, Philo? [*Güçlükle doğrulur.*] Ama bu gece oldukça iyiydik, ne dersin? Benimle kulübe dönmeyi de kabul ettin. Saygın bir hanımı yaşadığım yere davet edebilirim, çünkü oyunculara ayrılmış bir kulüpte yaşıyorum. Ama burası benim evim, biliyorsun, şu anda özel dairemdesin. Yüzüne dokunabilir miyim? Hoşuna gitsin gitmesin, yüzüne dokunacağım. Hoşlandığını görüyorum. Çok çekicisin, Marina. [*Hıçkırır.*] Romeo olmadığımı söylemiştim. [*Üst üste hıçkırır.*] Katlanabileceğin öyle çok acı var ki; sonra sıra arzu komedisine gelir. Ya da gelmez. *Bu komedide bir kadının hiç kazandığı olmuş mudur? Bu komedide bir kadın hiç kazanmış mıdır?* Bazen, Bard'ın büyük rollerini anımsamaya harcadığım zamanı, keşke takımyıldızlarının adlarını öğrenmeye adasaydım diyorum. Karanlığa yuvarlanırken, Marina, ışığın sen gittikten sonra da varolacağını aklın bir türlü almıyor. Evet, öleceğimizi anladığımız, gerçekten kavradığımız zaman, gökbilim tek avuntumuz oluyor. Göksel tiyatroya bak, Marina. [*Pencereyi açar.*] Hadi, üşüyelim. Kar yağıyor. Biraz sonra, Cla-

rendon'a dönmek isteyeceksin. Yıldızlara bak, Marina. Ve ağaçlara, bulvarı tırmanan ışıklara. Üşüdün mü? Seni ısıtacak birine ihtiyacın var mı? Yatak odasına gel, Marina. Sana bir sır göstereceğim. Başucumda Johnny'nin çerçeveli bir resmi var. Benimle yatağa girebilirsin, Marina. Belki seninle sevişemeyecek kadar sarhoş değilimdir. [*Maryna ayağa kalkar.*] Evet, yaslan bana. Hayır, Allah kahretsin, ben sana yaslanayım. Dur, bekle. Senin hakkında nasıl bu kadar çok şey bildiğime şaşıyorsundur. Hiç şaşma, seninle birlikte *oynadım*, kadın. Nasıl rol yaptığını gördüm. Hiçbir şey bir insanı bundan daha iyi ele veremez. Benim için çırılçıplaksın; karım gibi. Ben de sanatta senin kocanım. Yaşlı kocan. Yıpranmış, bunamış kocan. Bodur, ince dudaklı, cılız saçlı, deli..."

"Bu kadar yeter, Edwin," dedi. "Sevgili Edwin."

"Ah, bir kadının merhameti. Hiç hak edilmeyen. Ama büyük bir minnetle kabul edilen. Bir kadının cömert, iyi niyetli, anlaşılmaz bitiş çağrısı."

"Dur artık, Edwin."

"Duracağım. Yalnız, izin verirsen, halletmek istediğim, küçük bir konu var. Senin girişinden sonra, Portia'nın bana söylediği... demek istediğim, Shylock'un sana, Portia'ya... şey dediği an... Söylemeye çalıştığım şey, Marina, o ânı biraz daha geliştirebiliriz. Emin değilim ama, belki bana *dokunabilirsin*. Burada yeni bir yoruma bütünüyle karşı değilim. Geleneklere bağlı sayılmam. Ayrıca, boş yinelemelerden fena halde tiksinirim. Ama doğaçlamadan da nefret ederim. Bir oyuncu kesinlikle *uyduramaz*. Hadi gel, hemen şimdi, burada birbirimize söz verelim; yeni bir şey denemeden önce karşımızdakine mutlaka haber vereceğiz, tamam mı? Önümüzde uzun bir turne var."



1876'da Polonya'nın en büyük aktristi Maryna'nın peşine takılan bir grup Polonyalı, ABD'ye göç eder ve "ütopik" bir komün hayatını pratiğe geçirmek amacıyla Kaliforniya'ya yerleşirler. Bu macera için kariyerinden vazgeçmeyi bile göze alan Maryna'nın yanında, ailesine karşı isyan etmiş bir aristokrat olan kocası, küçük oğlu ve ona tutkuyla âşık olan bir genç yazar da vardır.

Çok geçmeden bu komün deneyi başarısızlığa uğrar ve göçmenlerin çoğu çareyi Polonya'ya geri dönmekte bulurken, Maryna Amerika'da kalmayı tercih eder, İngilizce öğrenir ve değiştirilmiş adıyla yeniden sahneye çıkıp kendini kabul ettirmeyi başarmanın yanı sıra, Sarah Bernhardt'la boy ölçüşen bir diva olarak, kendi kumpanyasını kurup özel vagonuyla koca ülkeyi boydan boya kat eder ve zaferden zafere koşar.

Sontag'ın, okuru hemen sarıp sarmalayan güçlü üslûbuyla taçlanan bu anlatı, aslında pek çok şey hakkındadır: bir kadının kendini dönüştürme çabası içindeki arayışları, idealizmin yazgısı, tiyatroya sadık bir kadının hayatı, aşkın değişik halleri, anlatıcılık, yazma ve tabii ki oyunculuk, özellikle de oyunculuk hakkında...

Susan Sontag'ın, 1876'da Amerika'ya göç eden Polonyalı büyük aktrist Helena Modrzejewska'nın hayatından, onun geleceğin **Qua Vadis**'inin yazarı Henryk Sienkiewicz'le ilişkisinden, daha sonra da Helena Modjeska adıyla Amerikan tiyatrosunda kazandığı başarıdan esinlenerek kaleme aldığı ve ABD'de 2000 Ulusal Kitap Ödülü'nü de kazanan **Amerika'da** adlı bu görkemli romanı, modernliğin eşiğindeki Amerika'nın panoramik bir manzarasını sunmanın yanı sıra, varoluşunu sahneyle ışıklandıran bir oyuncunun içindeki azmi, tutkuyu ve bitimsiz arzuyu anlatıyor...